नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

बाँके, लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

आवधिक योजना
(२०८२/८३ - २०८६/८७)

अन्तिम प्रतिवेदन

२०८२

विषयसूची

परिच्छेद - १: भूमिका १

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य २

१.३ आवधिक योजना निर्माणका आधारहरू २

१.४ योजना तर्जुमाका सीमाहरू १४

१.५ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया १५

परिच्छेद - २: उप-महानगरपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धि समिक्षा १७

२.१ उप-महानगरपालिकाको परिचय १७

२.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना १७

२.१.२ प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा २०

२.१.३ जनसांख्यिक अवस्था २२

२.२ आर्थिक विकास अवस्था २३

२.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा २३

२.२.२ पर्यटन तथा सँस्कृति २३

२.२.३ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय र आपूर्ति २४

२.२.४ आम्दानी, रोजगारी र वित्तीय सेवा २५

२.२.५ सहकारी २५

२.३ सामाजिक विकासको अवस्था ३०

२.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण ३०

२.३.२ शैक्षिक विकास ३१

२.३.३ खानेपानी तथा सरसफाई ३२

२.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण ३२

२.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला ३२

२.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था ३३

२.४.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण ३३

२.४.२ सडक, पुल तथा यातायात ३३

२.४.३ विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा ३३

२.४.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि ३४

२.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था ३४

२.५.१ वन तथा जैविक विविधता ३४

२.५.२ भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन ३४

२.५.३ वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन ३५

२.५.४ महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन ३५

२.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था ३६

२.६.१ स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासन ३६

२.६.२ श्रोत परिचालन ३६

२.६.३ योजना व्यवस्थापन ३६

परिच्छेद — ३: सोच तथा विकासको अवधारणा ३७

३.१ पृष्ठभूमि ३७
३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती ३७
३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर ३७
३.४ निर्देशक सिद्धान्त ३८
३.५ सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य ३८
३.६ रणनीति तथा प्राथमिकता ३९
३.७ लगानी, स्रोत अनुमान र बाँडफाँट ३९
३.७.१ आवधिक योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेटको श्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण ४१
३.७.२ सार्वजनिक खर्चको बाँडफाँड ४२
३.७.३ विषय क्षेत्रगत बजेट बाँडफाँडको विस्तृत विवरण ४३
३.७.४ बजेटका अन्य स्रोतहरूको परिचालन तथा व्यवस्थापन ४५
३.८ उप-महानगरपालिकाका समृद्धिका मुख्य संवाहकहरू (Lead sectors) ४५
३.८.१ कृषिमा आधारित प्रशोधन उद्योगहरु ४५
३.८.२ सिमा क्षेत्र व्यापार बाणिज्य विस्तार तथा विकास ४६
३.८.३ साना तथा मझौला उद्योगी तथा व्यापारी लक्षित कार्यक्रमहरु ४६
३.८.४ यातायात प्रणाली तथा सम्पर्क सेतु निर्माण आयोजना ४६
३.८.५ रणनैतिक पर्यटन प्रवर्द्धन तथा आतित्थ्य व्यवस्थापन कार्यक्रम ४६
३.८.६ शैक्षिक गन्तव्य विकास कार्यक्रम ४७
३.९ विकासका मुख्य सहयोगी क्षेत्रहरू ४७
३.९.१ ठूला शहर र राजमार्ग प्रणालीसँगको सन्निकटता ४७
३.९.२ प्राकृतिक सम्पदाहरू ४७
३.९.३ धार्मिक र सामाजिक सहिष्णुता ४८
३.९.४ जनसांख्यिक लाभांश ४८
३.१० नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिकाका गौरबका आयोजना (Signature Projects) ४९

परिच्छेद — ४: आर्थिक क्षेत्र ५२

४.१ कृषि तथा पशुपंक्षी ५२
(अ) कृषि ५२
१. पृष्ठभूमि ५२
२. समस्या तथा चुनौती ५२
३. सम्भावना तथा अवसर ५३
४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ५४
(आ) जडीबुटी ६०
१. पृष्ठभूमि ६०
२. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ६०
(इ) पशुपंक्षी विकास तथा मत्स्यपालन ६१
१. पृष्ठभूमि ६१
२. समस्या तथा चुनौती ६१
३. सम्भावना तथा अवसर ६२

	४. *उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना*	६२
	५. *अनुमान तथा जोखिम पक्ष*	७७
४.२	**सिँचाई**	**७८**
	४.२.१ पृष्ठभूमि	७८
	४.२.२ समस्या तथा चुनौती	७८
	४.२.३ सम्भावना तथा अवसर	७८
	४.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	७९
	४.२.५ अनुमान तथा जोखिम पक्ष	८२
४.३	**पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा**	**८२**
	(अ) पर्यटन	८२
	१. *पृष्ठभूमि*	८२
	२. *समस्या तथा चुनौती*	८३
	३. *सम्भावना तथा अवसर*	८३
	४. *उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना*	८३
	५. *आपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका*	९०
	६. *अनुमान तथा जोखिम पक्ष*	९२
	(आ) संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य	९२
	१. *पृष्ठभूमि*	९२
	२. *समस्या तथा चुनौती*	९२
	३. *सम्भावना तथा अवसर*	९३
	४. *उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना*	९३
४.४	**उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति**	**१०१**
	(अ) उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय	१०१
	१. *पृष्ठभूमि*	१०१
	२. *समस्या तथा चुनौती*	१०१
	३. *सम्भावना तथा अवसर*	१०१
	४. *उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना*	१०२
	५. *अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका*	१०८
	६. *अनुमान तथा जोखिम पक्ष*	११०
	(आ) सहकारी	११०
	१. *पृष्ठभूमि*	११०
	२. *समस्या तथा चुनौती*	११०
	३. *सम्भावना तथा अवसर*	१११
	४. *उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना*	१११
	(इ) बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र	११४
	१. *पृष्ठभूमि*	११४
	२. *समस्या तथा चुनौती*	११४
	३. *सम्भावना तथा अवसर*	११४
	४. *उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना*	११४
	५. *अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका*	११६

४.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा **११८**
(अ) श्रम तथा रोजगारी ११८
१. पृष्ठभूमि ११८
२. समस्या तथा चुनौती ११८
३. सम्भावना तथा अवसर ११८
४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ११९
५. अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १२८
६. अनुमान तथा जोखिम पक्ष १२९
(आ) सामाजिक सुरक्षा १२९
१. पृष्ठभूमि १२९
२. समस्या तथा चुनौती १३०
३. सम्भावना तथा अवसर १३०
४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १३०
५. अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १३२
परिच्छेद - ५: सामाजिक क्षेत्र **१३३**
५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण **१३३**
५.१.१ पृष्ठभूमि १३३
५.१.२ समस्या तथा चुनौती १३३
५.१.३ सम्भावना तथा अवसर १३३
५.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १३४
५.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १४६
५.१.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष १४८
५.२ शिक्षा विज्ञान तथा नवप्रवर्तन **१४९**
५.२.१ पृष्ठभूमि १४९
५.२.२ समस्या तथा चुनौती १४९
५.२.३ सम्भावना तथा अवसर १५०
५.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १५०
५.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १६४
५.२.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष १६६
५.३ खानेपानी तथा सरसफाई **१६६**
५.३.१ पृष्ठभूमि १६६
५.३.२ समस्या तथा चुनौती १६७
५.३.३ सम्भावना तथा अवसर १६७
५.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १६७
५.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १७२
५.३.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष १७२
५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग **१७३**
(क) लैङ्गिक समानता, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण १७३
१. पृष्ठभूमि १७३

२. समस्या तथा चुनौती १७३
३. सम्भावना तथा अवसर १७४
४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १७४
५. अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १८५
(ख) बालबालिका तथा किशोरकिशोरी १८९
१. पृष्ठभूमि १८९
२. समस्या तथा चुनौती १८९
३. सम्भावना तथा अवसर १८९
४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १९०
५. अपेक्षित उपलब्धिहरू तथा नतिजा खाका १९३
५.५ युवा तथा खेलकुद **१९४**
५.५.१ पृष्ठभूमि १९४
५.५.२ समस्या तथा चुनौती १९५
५.५.३ सम्भावना तथा अवसर १९५
५.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १९६
५.५.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १९९
५.५.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष २००
५.६ शान्ति सुरक्षा **२००**
५.६.१ पृष्ठभूमि २००
५.६.२ समस्या तथा चुनौती २०१
५.६.३ सम्भावना तथा अवसर २०१
५.६.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २०१
५.६.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २०३
५.७ शवदाहस्थल तथा समाधीस्थल व्यवस्थापन **२०४**
५.७.१ पृष्ठभूमि २०४
५.७.२ समस्या तथा चुनौती २०५
५.७.३ सम्भावना तथा अवसर २०५
५.७.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २०५
५.७.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २०८
५.८ गरिबी निवारण **२०८**
५.८.१ पृष्ठभूमि २०८
५.८.२ समस्या तथा चुनौती २०८
५.८.३ सम्भावना तथा अवसर २०८
५.८.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २०९
५.८.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २१२
परिच्छेद - ६: पूर्वाधार विकास **२१४**
६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण **२१४**
६.१.१ पृष्ठभूमि २१४
६.१.२ समस्या तथा चुनौती २१४

६.१.३ सम्भावना तथा अवसर २१४
६.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २१५
६.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २२१
६.१.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष २२२
६.२ सडक, पुल तथा यातायात २२२
६.२.१ पृष्ठभूमि २२२
६.२.२ समस्या तथा चुनौती २२३
६.२.३ सम्भावना तथा अवसर २२३
६.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २२३
६.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २२९
६.२.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष २३०
६.३ जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा २३१
६.३.१ पृष्ठभूमि २३१
६.३.२ समस्या तथा चुनौती २३१
६.३.३ सम्भावना तथा अवसर २३१
६.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २३२
६.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २३५
६.३.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष २३६
६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि २३७
६.४.१ पृष्ठभूमि २३७
६.४.२ समस्या तथा चुनौती २३७
६.४.३ सम्भावना तथा अवसर २३७
६.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २३७
६.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २४१
परिच्छेद - ७: वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र २४२
७.१ वन तथा जैविक विविधता २४२
७.१.१ पृष्ठभूमि २४२
७.१.२ समस्या तथा चुनौती २४२
७.१.३ सम्भावना तथा अवसर २४२
७.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २४३
७.१.५ अपेक्षित उपलब्धिहरू तथा नतिजा खाका २४६
७.१.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष २४८
७.२ भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन २४८
(अ) भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग) तथा भू-संरक्षण २४८
१. पृष्ठभूमि २४८
२. समस्या तथा चुनौती २४८
३. सम्भावना तथा अवसर २४९
४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २४९
५. अपेक्षित उपलब्धी तथा नतिजा खाका २५२

६. *अनुमान तथा जोखिम पक्ष* २५४

(आ) जलाधार संरक्षण २५४

१. *पृष्ठभूमि* २५४

२. *समस्या तथा चुनौती* २५४

३. *सम्भावना तथा अवसर* २५५

४. *उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना* २५५

५. *अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका* २५७

६. *अनुमान तथा जोखिम पक्ष* २५८

७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन **२५९**

७.३.१ पृष्ठभूमि २५९

७.३.२ समस्या तथा चुनौती २५९

७.३.३ सम्भावना तथा अवसर २५९

७.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २५९

७.३.५ अपेक्षित उपलब्धिहरू तथा नतिजा खाका २६५

७.३.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष २६६

७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता **२६६**

७.४.१ पृष्ठभूमि २६६

७.४.२ समस्या तथा चुनौती २६७

७.४.३ सम्भावना तथा अवसर २६७

७.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २६७

७.४.५ अपेक्षित उपलब्धिहरू तथा नतिजा खाका २७२

७.४.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष २७३

परिच्छेद - ८: संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र **२७४**

८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन **२७४**

(अ) सुशासन तथा सेवा प्रवाह २७४

१. *पृष्ठभूमि* २७४

२. *समस्या तथा चुनौती* २७४

३. *सम्भावना तथा अवसर* २७४

४. *उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना* २७५

५. *अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका* २७८

६. *अनुमान तथा जोखिम पक्ष* २७९

(आ) मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय २७९

१. *पृष्ठभूमि* २७९

२. *समस्या तथा चुनौती* २८०

३. *सम्भावना तथा अवसर* २८०

४. *उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना* २८०

५. *अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका* २८२

६. *अनुमान तथा जोखिम पक्ष* २८३

(इ) तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन २८३
१. पृष्ठभूमि २८३
२. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २८४
३. अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २८७
परिच्छेद - ९: कार्यान्वयन व्यवस्था २८९
९.१ पृष्ठभूमि २८९
९.२ विषय क्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट २८९
९.३ स्रोत परिचालन रणनीति २९०
९.४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना २९३
९.४.१ अनुगमन २९३
९.४.२ मूल्याङ्कन २९५
सन्दर्भ सामाग्रीहरू २९७
अनुसुचीहरू २९९
अनुसूचि - १: कविश्वका केही विकास मोडलहरुको तुलनात्मक अध्ययन २९९
अनुसुची - २: वडागतरुपमा प्रस्तावित माग तथा कार्यक्रमहरु ३१३
अनुसुची - ३: उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना परिमार्जन गर्ने कार्यको लागि छलफलमा उपस्थित सहमागीहरू तथा तस्बिरहरू ३४८
अनुसुची - ४: उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना परिमार्जन गर्ने कार्यको लागि मस्यौदा प्रतिवेदन माथि छलफलमा उपस्थित सहमागीहरू तथा तस्बिरहरू ३७४
अनुसुची - ५: उपमहानगरपालिकाको स्रोत नक्साहरू ३८३

परिच्छेद - १: भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

विश्वमा आवधिक योजनाको औपचारिक सुरुवात गर्ने देश सोभियत संघ हो । सन् १९२८ मा जोसेफ स्टालिनको नेतृत्वमा पहिलो पटक पाँच वर्षको आवधिक योजना कार्यान्वयनमा आएको थियो । यस आवधिक योजनाले विशेषगरी रुसलाई औद्योगिक युगमा प्रवेश गराउन महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको थियो । रुसको समाजवाद उन्मुख यस योजनाको अनुसरण गर्दै भारतमा जवाहरलाल नेरुले सन् १९५१ मा आवधिक योजनाको सुत्रपात गरेका थिए । त्यसैगरी जनवादी गणतन्त्र चीनमा माओत्सेतुङले सन् १९५३ मा आवधिक योजनाको सुरुवात गरेका थिए । नेपालमा भने प्रजातन्त्रको स्थापना पछि सन् १९५६ अर्थात वि.सं. २०१३ सालबाट आवधिक योजनाको निर्माण र कार्यान्वयन हुन थालेको इतिहास छ । हाल नेपालमा सोह्रौं योजना कार्यान्वयनको चरणमा रहेको छ ।

संघीय शासन प्रणालीको सुरुवात भए पश्चात करिब ६५ वर्ष लामो राजनैतिक संक्रमणकाल पार गरी नेपाल एक नयाँ शासन व्यवस्थामा प्रवेश गरेको छ । यस व्यवस्थाको प्रमुख विशेषता भनेको यस पूर्व केन्द्रिकृत योजनाहरू निर्माण र कार्यान्वयन हुने गरेकोमा हाल स्थानीय सरकारलाई योजना निर्माण र कार्यान्वयनको स्वायतत्ता प्राप्त हुनु हो । यसर्थ स्थानीय अवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दै स्थानीय श्रोत र साधनका आधारमा पञ्चवर्षिय योजना निर्माणका सन्दर्भमा यस उप-महानगरपालिकाको आवधिक योजना निर्माण भएको छ ।

वि.सं. २००७ सालमा राणा शासनको अन्त्य भै प्रजातन्त्र प्राप्ति पछिका ७० वर्ष राजनीतिक विभाजन, ध्रुविकरण र त्यसकै वरिपरिको संघर्षमा बितेका पाइन्छ जसका कारण नेपाल लामो राजनीतिक तथा सामाजिक सङ्क्रमणबाट गुज्रन परेको थियो । देशमा प्रजातन्त्र, लोकतन्त्र हुँदै गणतन्त्र सम्मको व्यवस्था परिवर्तनले राजनीतिक रूपमा जनताहरू प्रजाबाट नागरिक बने पनि समृद्धिको पूर्वाधारका हिसाबले पछ्यौटेपनमै रहेको सर्वविदित नै छ । तसर्थ सामाजिक लोकतन्त्रको परिकल्पना सहित राजनीतिक-प्रशासनिक शक्तिको तहगत विभाजन र उक्त इकाईरूमा स्रोत तथा साधनहरूको न्यायोचित वितरणका माध्यमबाट समुच्च विकास र समृद्धिको परिकल्पनालाई साकार पार्ने अठोट सहित जारी भएको नेपालको संविधान २०७२ पछिको परिस्थितिलाई फरक किसिमले बुझ्न सकिन्छ । यद्यपि, विकासको दृष्टिकोणबाट मात्र हेर्दा बितेका करिब ७० वर्ष नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार प्राप्तिका संघर्षमा मात्र केन्द्रित भएका छन् । कुनै समयमा नेपालले आर्थिक, भौतिक तथा सैन्य सहयोग गर्ने हाम्रा छिमेकी राष्ट्रहरू भारत, चीन, दक्षिण कोरिया समेत विकासको नयाँ उचाई हासिल गरिरहेका छन् । हामी भन्दा पछि स्वतन्त्र भई आर्थिक विकासतर्फ पाइला चालेका पूर्वी तथा मध्य एसियाका धेरै मुलुकहरू विकासमा हामी भन्दा कैयौं गुणा अघि लम्किसकेका छन् भने हामी भर्खर मात्र विकास पुर्वाधारको निर्माणमा जुटेका छौ ।

जनताका प्रतिनिधिद्धारा निर्मित नेपालको संविधान २०७२ जारी भइसके पश्चात्को निर्वाचनबाट नयाँ संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरू गठन भएका कारण नयाँ संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्था अनुरूपको राज्यको पुर्नसंरचना समेत भइसकेको छ । तीन तहका सरकारले जनतालाई सेवा तथा सुविधा प्रदान गरिरहेको यस ऐतिहासिक कालखण्डमा सम्पूर्ण राष्ट्र नै समग्र विकास र आर्थिक समृद्धिको मूलमन्त्र लिएर अगाडि बढी रहँदा वर्षौंदेखि व्याप्त अविकास, गरिबी, रोगव्याध, पछौटेपन, अशिक्षा, असुविधा र अन्यायको दुश्चक्रमा पिल्सिएका आम स्थानीयबासीमा नयाँ परिवर्तन र राज्य व्यवस्थाले आशाको सञ्चार गराएको छ ।

मूलत: स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले नेपालको संविधानको अनुसूची ८ मा उल्लेख भएका स्थानीय तहको अधिकारको थप व्याख्या गरी स्थानीय सरकारलाई स्थानीयस्तरका समग्र विकासका योजनाहरू निर्माण, कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । ऐनको परिच्छेद-३ दफा ११ को उपदफा २ (छ) (१) मा

स्थानीयस्तरका विकास आयोजना तथा परियोजना सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन साथै बुँदा नं. २ मा आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, वातावरणीय, प्रविधि र पूर्वाधारजन्य विकासका लागि आवश्यक आयोजना तथा परियोजनाहरूको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने अधिकार समेत स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेको सन्दर्भमा नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिकाको आवधिक योजना तयार पारिएको छ ।

कुनै पनि स्थानको समग्र विकासको ढोका खोल्ने महत्वपूर्ण भूमिका भौतिक तथा आर्थिक विकासले खेल्ने भएकाले विकास योजना निर्माण गर्दा भौतिक विकास र आर्थिक विकासको आधार खाका तयार पार्नु एकदमै महत्वपूर्ण हुन्छ । यो योजनाले उप-महानगरपालिकाको वस्तुगत भौतिक अवस्थाको यकिन तथ्याङ्क सहितको आधार नक्शा तथा अन्य विषयगत तथ्यहरूको विवरण तयार पारी सोको आधारमा अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन कार्ययोजना र रणनीतिहरू तयार पारेको छ । एकातर्फ अव्यवस्थित र योजना विहीन विकास क्रियाकलापले हामीलाई सही दिशा निर्देश गर्दैन भने अर्कोतर्फ समय र स्रोतको समेत उच्चतम सदुपयोग हुन सक्दैन् । तसर्थ निर्दिष्ट समय सीमाभित्र रही निश्चित प्रकारका विकास योजनाहरूलाई निर्दिष्ट उपलब्धिहरू हासिल गर्ने हेतुले निर्माण गर्दा विकासका क्रियाकलापहरू व्यवहारिक, समय सान्दर्भिक र उच्च प्रतिफलमूखी हुन जान्छन् । तसर्थ यस उप-महानगरपालिकामा उपलब्ध साधन र स्रोतको उच्चतम सदुपयोग गरी निर्दिष्ट समय सीमाभित्र, निर्दिष्ट उद्देश्य हासिल गर्न यस प्रकारको आवधिक योजनाको आवश्यकता परेको हो ।

१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य

यस योजनाको मूल उद्देश्य उप-महानगरपालिकाको आवधिक योजना निर्माण गर्नु हुनेछ, जस अन्तर्गत:

- दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र कार्य योजना तयार पार्ने
- कार्य योजनाका लागि उप-महानगरपालिकाको स्पष्ट आधार नक्शा तयार पार्ने
- भौतिक पूर्वाधार विकास योजना तयार पार्ने
- सामाजिक-सांस्कृतिक विकास योजना तयार पार्ने
- आर्थिक विकास योजना तयार पार्ने
- वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन योजना तयार पार्ने
- सेवा प्रवाह तथा संस्थागत विकास योजना तयार पार्ने
- व्यापक जनसहभागितामा क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, अपेक्षित परिणाम र कार्यक्रमहरूको निर्धारण गर्ने ।

१.३ आवधिक योजना निर्माणका आधारहरू

कुनै पनि योजना निर्माण गर्नका लागि निश्चित वैधानिक, कानूनी र नीतिगत आधारहरू आवश्यक पर्दछन् । मुख्यतया कुनै पनि स्थान विशेषको योजना निर्माण गर्दा वैधानिक र नीतिगत आधारहरू स्पष्ट हुनु आवश्यक भएकाले यो उप-महानगरपालिका नेपालको संघीय गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली अन्तर्गत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरू रहेकोमा जनतासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने आधारभूत तहको स्थानीय सरकार हो । नेपालको संविधानले स्थानीय तहहरूलाई एक प्रकारको पूर्ण स्थानीय सरकारको रूपमा स्थापित गरेकाले स्थानीयस्तरका विकास योजनाहरू तर्जुमा गर्ने र ती योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने सम्पूर्ण अधिकार स्थानीय तहलाई नै प्राप्त भएको छ । मुलतः यसै वैधानिक आधारको पृष्ठभूमिमा रहेका थप निम्न आधारहरूमा रहेर यो आवधिक योजना तयार पारिएको छ ।

१. विद्यमान ऐन तथा वैधानिक आधारहरू

(क) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

नेपालको संविधान २०७२ को **अनुसूची ८** तथा **स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४** को **दफा ११** को **उपदफा २ (छ)** र **दफा २४** बमोजिम नेपालमा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली लागु भए पश्चात् स्वायत्त स्थानीय सरकारको रूपमा स्थानीयस्तरका विकास आयोजना तथा परियोजना सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन गर्ने अधिकार संघीय तथा प्रादेशिक कानुन तथा नीति नियमहरूसँग सङ्गत हुने गरी स्थानीय सरकारलाई नै प्राप्त भएकाले सो वैधानिक व्यवस्था बमोजिम यो योजना निर्माण गरिएको छ। साथै संविधानको मर्मअनुरूप संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीयस्तरमा निर्माण भएका सम्पूर्ण विद्यमान ऐन नियमहरूको सान्दर्भिक प्रावधान अनुरूप योजनालाई अन्तिम रूप दिइएको छ।

(ख) अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

नेपालको संविधान २०७२ को **धारा ५९** बमोजिम विभिन्न तहका सरकारहरूलाई प्राप्त वित्तीय अधिकार तथा धारा **६०** बमोजिम राजश्व श्रोतको बाँडफाँट गर्न बनेको यस ऐनले आकर्षित गर्ने प्रावधानहरूलाई समेत राजश्वको अधिकार, त्यसको बाँडफाँट, ऋण, अनुदान, बजेट व्यवस्थापन, सार्वजनिक खर्च र वित्तीय अनुशासन कायम गर्न आवश्यक व्यवस्थाहरू गरेकाले यी पक्षहरूलाई यो योजना निर्माण गर्दा आधार बनाइएको छ।

(ग) राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४

नेपालको संविधानको **धारा ६०** को उपधारा ३ मा प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय श्रोत र धारा २५१ अन्तर्गत देशभर छरिएर रहेका प्राकृतिक श्रोतहरूको परिचालनबाट प्राप्त राजश्व वा श्रोतको प्रयोग गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रावधानहरू रहेको यस ऐनलाई यस योजना निर्माणमा एक आधारको रूपमा लिएको छ।

(घ) आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ र नियमावली २०७७

आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ ले स्थानीय तहको आर्थिक, वित्तीय स्रोत र क्षमताको बारेमा उल्लेख गर्दछ। यसको दफा ७ ले आवधिक योजनाले प्रक्षेपित गरेको लगानी र वित्तीय आवश्यकताको आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको लागि स्थानीय तहको कुल राष्ट्रिय स्रोत अनुमान गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। यही समेतको स्रोत अनुमानका आधारमा मध्यमकालीन खर्च संरचना निर्माण गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको छ। त्यसैगरी आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ मा स्थानीय तहले मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा सम्बन्धित पालिकाको आर्थिक क्षमता हेर्नुपर्ने र त्यसैको आधारमा आयोजना बैङ्कको स्थापना गरि योजनाको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको छ।

(ङ) संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबिचको समन्वय र अन्तरसम्बन्ध सम्बन्धी ऐन, २०७७

यो ऐनले तिन तहका सरकार बिचको समन्वय र अन्तरसम्बन्धको बारेमा उल्लेख गर्दछ। खासगरि राष्ट्रियस्तरका र एक भन्दा बढी प्रदेशमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आयोजनाको तर्जुमा संघले गर्ने, प्रदेशभित्र पर्ने र प्रदेशबाट कार्यान्वयन हुने आयोजनाको तर्जुमा प्रदेश सरकारले गर्ने तथा स्थानीय तहभित्र पर्ने र स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन हुने आयोजनाको तर्जुमा स्थानीय तहले गर्ने व्यवस्था यो ऐनले गरेको छ। स्थानीय तहले आयोजना तर्जुमा गर्दा संघीय कानूनले तोकेको मापदण्डको आधारमा गर्नुपर्ने र यसको अधिकार सूची र कार्य जिम्मेवारीको विषयमा नेपाल सरकारले आवश्यक सहयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

(च) विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गर्न प्रत्येक स्थानीय तहले अध्यक्ष वा प्रमुखको अध्यक्षतामा बढीमा पन्ध्र जना सदस्य रहेको स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने व्यवस्था यसले गरेको छ। समितिले जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यसञ्चालन गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कार्यहरुको व्यवस्थापन र अनुगमन तथा सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ।

२. विद्यमान राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय नीतिहरू

सबैभन्दा महत्वपूर्ण राष्ट्रिय नीतिहरूमध्ये संविधानको धारा ५१ मा रहेका नीतिहरूलाई मूल आधार मानेर यो नीतिको अधिनमा रहेका प्रादेशिक तथा स्थानिय नीतिहरुलाई समेत आधार बनाई यो योजना तयार गरिएको छ। यी मध्ये पनि स्थानीय तहहरूले निम्न नीतिहरूलाई प्रमुख आधार मान्नु उपयुक्त रहेकाले सोही आधारमा यो योजना निर्माण गरिएको छ।

राजनीतिक तथा शासन व्यवस्था सम्बन्धी नीति	विकास सम्बन्धी नीति
सामाजिक र साँस्कृतिक रूपान्तरण सम्बन्धी नीति	सामाजिक न्याय र समावेशीकरण सम्बन्धी नीति
अर्थ, उद्योग र वाणिज्य सम्बन्धी नीति	नागरिकका आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धी नीति
कृषि र भूमि सुधार सम्बन्धी नीति	श्रम र रोजगार सम्बन्धी नीति
प्राकृतिक साधन श्रोतको संरक्षण, सम्वर्द्धन र उपयोग सम्बन्धी नीति	
राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०६८	पर्यटन नीति, २०६५
वन नीति, २०७१/तथा वातावरण संरक्षण	राष्ट्रिय युवा नीति, २०७२/ राष्ट्रिय खेलकुद नीति, २०६७
राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१	लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति, २०६३
औद्योगिक नीति, २०६७	सिंचाई नीति, २०७०
जलाधार नीति	राष्ट्रिय शिक्षा नीति
जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७	जैविक विविधता संरक्षण नीति, २०६३
राष्ट्रिय सहकारी नीति, २०६९	स्वास्थ्य नीति, २०४८
वाणिज्य नीति, २०६५	स्थानीय पूर्वाधार विकास नीति, २०६१
श्रम तथा राष्ट्रिय रोजगार नीति, २०७१	सूचना प्रविधि नीति, २०६७
आपूर्ति नीति, २०६९	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३
जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन नीति, २०७२	विकास सहायता परिचालन नीति
सार्वजनिक-निजी साझेदारी नीति, २०७२	बालबालिका सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९
अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि समावेशी शिक्षा नीति, २०७३	राष्ट्रिय रोजगार नीति, २०७१
नवीकरणीय उर्जा अनुदान नीति, २०६९/राष्ट्रिय यातायात नीति, २०५८	राष्ट्रिय जनसंख्या नीति, २०७१
प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा एवम् तालिम नीति	राष्ट्रिय बीउ विजन नीति, २०५६

कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन नीति, २०७१	संस्कृति नीति, २०६८
राष्ट्रिय शहरी नीति, २०६४	जलविद्युत विकास नीति, २०५८
स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७७	प्रदेश तथा स्थानीय तहका लागि लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट नमूना निर्देशिका, २०७७
भू-उपयोग नियमावली, २०७९	राष्ट्रिय भूमि नीति, २०७५
विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति, २०७५	

लगायत प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारका सान्दर्भिक नीतिहरूलाई योजना निर्माणको आधार बनाइएको छ ।

४. संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरू

कुनै पनि स्थानीय तहले योजनाको दीर्घकालीन, सोच, लक्ष्य र उद्देश्य तय गर्दा राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरूसँग सामञ्जस्यता कायम गरी गर्नुपर्ने भएकाले यस योजनाले निम्न सोचहरूलाई आधार बनाएको छ ।

क) दीर्घकालीन सोच वि.सं. २१००

लामो राजनीतिक संक्रमण पश्चात राजनीतिक स्थायित्वको जगमा उभिएर तीब्र आर्थिक विकास र समृद्धिको लागि आयमा वृद्धि, गुणस्तरीय मानव पूँजी निर्माण तथा आर्थिक जोखिमहरूलाई न्यूनीकरण गर्दै वि.सं. २०७९ देखि अति कम विकसित देशबाट विकासशील देशमा स्तरोन्नति गर्दै वि सं. २०८७ सम्ममा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै उच्च मध्यम आयस्तर भएको मुलुकमा रूपान्तरण हुने गरी यस दीर्घकालीन सोच तयार पारिएको छ ।

यस सोचको मूल लक्ष्य सामाजिक न्यायमा आधारित समतामूलक समाज निर्माण गर्ने हो । यसको मूल रणनीति भनेको आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत साधन लगायत अर्थतन्त्रका सहयोगी क्षेत्रको परिचालनमार्फत् रूपान्तरणका कार्यक्रममा लगानी केन्द्रित गर्नु हो । यसर्थ नारामा दीर्घकालीन सोचलाई **"समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली"** तय गरिएको छ । यस सोचको अपेक्षित उपलब्धिमा **"समुन्नत, स्वाधीन र समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्र सहितका समान अवसर प्राप्त, स्वास्थ, शिक्षित, मर्यादित र उच्च जीवनस्तर भएका सुखी नागरिक बसोबास गर्ने मुलुक"** मा नेपाललाई रूपान्तरण गर्ने रहेको छ ।

दीर्घकालीन सोच वि.सं. २१०० ले लिएका राष्ट्रिय रणनीति

- तीव्र, दिगो र रोजगारमूलक आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने,
- सुलभ तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा र शिक्षाको सुनिश्चित गर्ने,
- आन्तरिक तथा अन्तरदेशीय अन्तरआबद्धता एवम् दिगो शहर/बस्ती विकास गर्ने,
- उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने,
- पूर्ण, दिगो र उत्पादनशील सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण गर्ने र
- सार्वजनिक सेवाको सुदृढीकरण, प्रादेशिक सन्तुलन र राष्ट्रिय एकता सम्बर्द्धन गर्ने ।

रूपान्तरणका प्रमुख संवाहक

दीर्घकालीन सोचका रणनीति कार्यान्वयन गरी राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न देहायबमोजिम सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणका संवाहक अवलम्बन गरिएको छ । यी संवाहकलाई दीर्घकालीन सोचको प्राथमिकताका क्षेत्रका रूपमा समेत लिई तदनुरूप साधन-स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ । आगामी योजनाहरू तर्जुमा गर्दा राष्ट्रिय आवश्यकता अनुसार प्राथमिकताहरूमा समयानुकूल परिमार्जन गरिनेछन् ।

१. गुणस्तरीय एकीकृत यातायात प्रणाली, सूचना प्रविधि तथा सञ्चार, पूर्वाधार र बृहत् सञ्जालीकरण,

२. गुणस्तरीय मानव पूँजी निर्माण, उद्यमशील कार्य, संस्कृति विकास र सम्भावनाको पूर्ण उपयोग,
३. जल विद्युत उत्पादन वृद्धि र हरित अर्थतन्त्र प्रवर्द्धन,
४. उत्पादन, उत्पादकत्व र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि,
५. गुणस्तरीय पर्यटन सेवाको विकास र विस्तार,
६. आधुनिक, दिगो र व्यवस्थित शहरीकरण, आवास र बस्ती विकास,
७. प्रादेशिक र स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास र सुदृढीकरण तथा औपचारिक क्षेत्रको विस्तार,
८. सामाजिक संरक्षण र सुरक्षाको प्रत्याभूति र
९. शासकीय सुधार र सुशासन अभिवृद्धि ।

सहयोगी क्षेत्र

दीर्घकालीन सोचका लक्ष्य हासिल गर्ने सन्दर्भमा रूपान्तरणका सम्भाव्य क्षेत्रको प्रभावकारी परिचालन गर्न देहायका क्षेत्रहरूलाई प्रमुख सहयोगी क्षेत्रका रूपमा लिइएको छ ।

१. संविधान लोकतन्त्र र विकासप्रतिको राजनीतिक प्रतिबद्धता,
२. जनसांख्यिक लाभ र नागरिक सचेतना,
३. भौगोलिक अवस्थिति र प्राकृतिक विविधता तथा सम्पन्नता,
४. सामाजिक-सांस्कृतिक विविधता तथा मौलिक पहिचान,
५. सामाजिक पूँजी र विश्वभर फैलिएका नेपाली समुदाय,
६. स्वच्छ र नवीकरणीय ऊर्जा,
७. मित्रराष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको सद्भाव र
८. संघीय शासन प्रणाली र वित्तीय संघीयता ।

दीर्घकालीन सोचको परिदृश्य र परिमाणात्मक लक्ष्यहरू

दीर्घकालीन सोचका राष्ट्रिय लक्ष्यहरू प्राप्तिको लागि उच्च आर्थिक वृद्धिदर आवश्यक हुन्छ । यस अवधिमा वार्षिक औषत १०.५ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदरको प्रारम्भिक लक्ष्य अनुमान गरिएको छ । यसमध्ये कृषि क्षेत्रमा औषत ५.५ प्रतिशत, उद्योग क्षेत्रमा औषत १३ प्रतिशत र सेवा क्षेत्रमा वार्षिक औषत १०.९ प्रतिशत आर्थिक वृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ ।

दीर्घकालीन सोचको अवधिको आर्थिक वृद्धिदरको लक्ष्यअनुरूप यस सोच अवधिको अन्तिम वर्षमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको अंश हालको २७ प्रतिशतबाट घटेर ९ प्रतिशत, उद्योग क्षेत्रका अंश हालको १५.२ प्रतिशतबाट वृद्धि भई ३० प्रतिशत र सेवा क्षेत्रको अंश हालको ५७.८ प्रतिशतबाट ६१ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ । यसबाट कृषि क्षेत्रमा रहेको ठूलो जनशक्ति उद्योग र सेवा क्षेत्रमा स्थानान्तरण हुनेछ । आगामी २५ वर्षमा उद्योग र सेवाको व्यापक विस्तार भई अर्थतन्त्रमा ठूलो संरचनागत एवम् गुणात्मक परिवर्तन हुने अनुमान छ ।

दीर्घकालीन सोचको आधार वर्ष २०७५/७६ मा नेपालको प्रतिव्यक्ति आय १ हजार ४७ अमेरिकी डलर रहेको छ । वि.सं. २०७९ सम्ममा अति कम विकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति हुने र वि.सं. २०८७ मा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै मध्यम आय भएको मुलुकमा स्तरोन्नति हुनेछ । वि.सं. २१०० मा १२ हजार १ सय अमेरिकी डलर प्रतिव्यक्ति आयसहित नेपाल उच्च आयस्तर भएको मुलुकमा स्थापित हुनेछ ।

माथि उल्लेखित लक्ष्यहरू हासिल गर्न माथि उल्लेखित रूपान्तरणका संवाहक तथा सहयोगी क्षेत्रका अतिरिक्त देहायका तत्वलाई प्रमुख आधार लिइएको छ ।

१. संविधानका राज्यका नीति र मौलिक हक प्राप्त गर्न उच्च र दिगो आर्थिक वृद्धि आवश्यक रहेको ।
२. राजनीतिक तथा नीतिगत स्थिरता कायम भई आर्थिक समृद्धितर्फ उन्मुख अवस्था सिर्जना भएको ।
३. समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गरी सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक क्षेत्रको लगानी वृद्धि गर्न उपयुक्त वातावरण निर्माण भएको ।
४. जनसांख्यिक लाभ र प्राकृतिक स्रोत-साधनको महत्तम उपयोग गरिने ।
५. ज्ञान, सीप, पूँजी र प्रविधि तथा पूर्वाधार र ऊर्जा विकास गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।
६. वि.सं. २०८७ सम्म दिगो विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्ने राष्ट्रिय प्रतिबद्धता रहेको ।
७. विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा तीव्रता प्रदान गर्न आयोजना बैङ्क, आयोजना पूर्व तयारी र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई सुदृढ बनाइने ।
८. अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई क्रमशः औपचारिक र उत्पादनशील बनाइने ।
९. राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा विदेशी लगानी आकर्षित गर्न आवश्यक सुधार र एकद्वार प्रणाली अपनाइने ।
१०. ज्ञानमा आधारित अर्थतन्त्र विकास गरी समृद्धि हासिल गर्ने ।

दीर्घकालीन सोचका प्रमुख परिमाणात्मक लक्ष्यहरू देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.सं.	राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
१.	आर्थिक वृद्धिदर (औषत)	प्रतिशत	६.८	१०.५
२.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि तथा वन क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	२७.०	९
३.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	१५.२	३०
४.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा सेवा क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	५७.८	६१
५.	प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय	अमेरिकी डलर	१०४७	१२१००
६.	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या (निरपेक्ष गरिबी)	प्रतिशत	१८.७	०
७.	बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसंख्या	प्रतिशत	२८.६	३
८.	आम्दानीमा माथिल्लो १० र तल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्याको अनुपात (Plamaratio)	अनुपात	१.३	१.१
९.	सम्पत्तिमा आधारित जिनी गुणक (Gini Coefficient)	गुणक	०.३१	०.२५
१०.	श्रम सहभागिता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	३८.५	७२
११.	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	११.४	३
१२.	रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत	३६.५	७०
१३.	जलविद्युत तथा नवीकरणीय ऊर्जा उत्पादन (जडित क्षमता)	मेगावाट	१,०७४	४०,०००
१४.	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	९०.७	१००
१५.	प्रतिव्यक्ति विद्युत उपभोग	किलोवाट घण्टा	१९७	३,५००

क्र.सं.	राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
१६.	३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएको परिवार	प्रतिशत	७८.९	९९
१७.	राष्ट्रिय र प्रादेशिक लोकमार्ग	कि.मि.	६,९७९	३३,०००
१८.	द्रुत मार्ग (भूमिगत मार्गसमेत)	कि.मि.	०	२,०००
१९.	रेलमार्ग	कि.मि.	४२	२,२००
२०.	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता कुल जनसंख्या	प्रतिशत	५५.४	१००
२१.	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष	६९.७	८०
२२.	मातृ मृत्युदर (प्रति लाख जीवित जन्ममा)	जना	२३९	२०
२३.	पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	जना	३९	८
२४.	४ वर्ष मुनिका कमतौल भएका बालबालिका	प्रतिशत	२७	२
२५.	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	५८	९८
२६.	माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	४३.९	९५
२७.	उच्च शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	९.५	४०
२८.	उच्च मध्यमस्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	२०	९५
२९.	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसंख्या	प्रतिशत	१७	१००
३०	लैङ्गिक विकास सूचकाङ्क	सूचकाङ्क	०.९२५	१
३१.	मानव विकास सूचकाङ्क	सूचकाङ्क	०.५७४	०.७६०

स्रोतः १. राष्ट्रिय लेखा, आ.व. २०७५/७६, २. बहुआयामिक गरिबीको प्रतिवेदन २०१८, ३. नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण-२०१६, ४. राष्ट्रिय जनगणना, २०६८, ५. मानव विकास प्रतिवेदन २०१८

नोटः (क) दीर्घकालीन सोचको मार्गचित्र र रणनीति, २५ वर्षमा नेपाल उच्च आय भएको मुलुकको स्तरमा पुग्ने लक्ष्य र अन्य देशहरूको विकासको अनुभवका आधारमा प्रारम्भिक अनुमान गरिएको छ।

(ख) शून्य प्रतिशत गरिबीले १ प्रतिशत भन्दा कम गरिबी रहेको अवस्थामा बुझाउँछ।

(ग) आगामी योजनाहरू तर्जुमा गर्दा माथि उल्लेखित लक्ष्यहरू समयानुकूल पुनरावलोकन गरिनेछन्।

(ख) सोह्रौँ आवधिक योजना (२०८१/८२-२०८५/८६)

विगतको १५औं योजनाको अवधी आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा समाप्त भएकोले नेपाल सरकारले आगामी आ.व. २०८१/८२ देखि सोह्रौ योजना लागु गरेको छ। "सुशासन, सामाजिक न्याय र समृद्धि" को सोच सहित सोह्रौ पञ्चवर्षीय आवधिक योजना (२०८१/०८२ - २०८५/०८६) तयार गरिएको छ जस्लाई अन्तीम रुप दिई कार्यान्वयन प्रकृयामा लगिएको छ। "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को दीर्घकालीन सोच सहित मुलुकलाई वि.सं. २१०० सम्ममा सम्मुनत राष्ट्रको स्तरमा पुऱ्याउने, विकासशील र मध्यम आय भएको देशमा स्तरोन्नति गर्ने र दिगो विकास लक्ष्य

हासिल गर्ने कार्यक्रम सहित शुरुआत गरिएको १५औं योजनाको दीर्घकालीन सोचलाई यो योजनाले पनि निरन्तरता दिएको छ ।

सोह्रौ योजनाको सोच **"सुशासन, सामाजिक न्याय र समृद्धि"** रहेको छ भने उद्देश्यहरु निम्न तिन रहेका छन् :

१. राजनीतिक, प्रशासनिक, न्यायिक निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्नु,

२. स्वास्थ्य, शिक्षा, रोजगारी, आवास, सुरक्षा तथा सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सामाजिक न्याय स्थापित गर्नु,

३. मानवीय जीवन र राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा सम्बृद्धि हासिल गर्नु ।

समष्टिगत रणनीतिः यो योजनाले निम्न चार समष्टिगत रणनीति तय गरेको छ :

१. विकासका सबै क्षेत्र तथा आयाममा देखिएका संरचनागत अवरोधहरूको पहिचान, सम्बोधन र निराकरण गर्दै उत्पादन, उत्पादकत्व तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

२. संघ, प्रदेश र स्थानीय तीनै तह तथा सरकारी, निजी, सहकारी र गैरसरकारी क्षेत्र एवं विकास साझेदार बीचको अन्तरसम्बन्ध र कार्यात्मक क्षमतालाई मजबुत तुल्याउँदै दिगो विकास योजना कार्यान्वयन गर्ने ।

३. विकासका सबै क्षेत्र तथा आयाममा लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण, आधुनिक प्रविधिको प्रयोग, वातावरण संरक्षण र विपद् जोखिम न्यूनिकरणलाई आन्तरिकीकरण गर्ने ।

४. अध्ययन, अनुसन्धान तथा तथ्य र प्रमाणमा आधारित नीति निर्माण एवं विकासका कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।

संरचनात्मक रूपान्तरणका प्रमुख क्षेत्रहरूः यसले निम्न प्रमुख क्षेत्रहरूलाई संरचनात्मक रूपान्तरणका क्षेत्रहरुको रुपमा उल्लेख गरेको छ ।

१. समष्टिगत आर्थिक आधारहरूको सबलीकरण र उच्च आर्थिक वृद्धि

२. उत्पादन, उत्पादकत्व तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि

३. उत्पादनशील रोजगारी, मर्यादित श्रम र दिगो सामाजिक सुरक्षा

४. स्वस्थ, शिक्षित र सीपयुक्त मानव पुँजी निर्माण

५. गुणस्तरीय भौतिक पूर्वाधार विकास एवं सघन अन्तर-आबद्धता

६. योजनाबद्ध, दिगो र उत्थानशील सहकारीकरण तथा बस्ती विकास

७. लैंगिक समानता, सामाजिक न्याय तथा समावेशी समाज

८. प्रादेशिक तथा स्थानीय अर्थतन्त्रको सुदृढीकरण र सन्तुलित विकास

९. गरिबी तथा असमानता न्यूनीकरण र समतामूलक समाज निर्माण

१०. प्रभावकारी वित्त व्यवस्थापन तथा पुँजीगत खर्च क्षमता वृद्धि

११. शासकीय सुधार तथा सुशासन प्रवर्द्धन

१२. जैविक विविधता, जलवायु परिवर्तन र हरित अर्थतन्त्र

१३. अतिकम विकसित मुलुकबाट सहज स्तरोन्नति तथा दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयन ।

१६ औँ योजनाको समृद्धिका राष्ट्रिय लक्ष्यहरू

क्र.सं.	सुचक	एकाइ	२०७९/८० को स्थिति	२०८५/८६ को लक्ष्य
१.	आर्थिक वृद्धिदर	प्रतिशत	३.९८	७.३
२.	प्रतिव्यक्ति आय	अमेरिकन डलर	१४५६	२३५१
३.	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या (निरपेक्ष गरिबी)	प्रतिशत	२०.३	१२.०
४.	उपभोक्ता मुद्रास्फीति	प्रतिशत	७.७	५.०
५.	मानव विकास सूचकांक	सूचकांक	०.६०१	०.६५०
६.	मानव सम्पत्ति सूचकांक	सूचकांक	७३.६	७८.०
७.	आर्थिक तथा वातावरणीय जोखिम सूचकांक	सूचकांक	२९.७	२४.०
८.	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष	७१.३	७३.०
९.	३० मिनेटको दूरीमा स्वास्थ्य संस्थामा महुँच भएको परिवार	प्रतिशत	७७	९०
१०.	उच्च मध्यमस्तरको खानेपानीमा पहुँच भएको घरपरिवार	प्रतिशत	२५.८	४५
११.	साक्षरता दर (५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	७६.२	८५.०
१२.	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	११.४	५.०
१३.	श्रम उत्पादकत्व	रु. हजारमा	२४५	२७५
१४.	सडक घनत्व	प्रति व.कि.मि.	०.६३	०.७७
१५.	विद्युत् उत्पादन (जलविद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा जडित क्षमता)	मेगावाट	२९६२	११,७६९
१६.	प्रतिव्यक्ति विद्युत् उपभोग	किलोवाट प्रति घण्टा	३८०	७००
१७.	विद्युत्मा पहुँच पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	९६.७	१००
१८.	इन्टरनेटमा पहुँच पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	६९.२	९०.०
१९.	कृषि वस्तुको औसत उत्पादकत्व (प्रमुख बाली)	मे.ट. प्रतिहेक्टर	३.३	३.७
२०.	बैंक तथा वित्तीय संस्थामा पहुँच पुगेको परिवार	प्रतिशत	६३	८५

श्रोत: रा.यो.आ.

योजनाको अन्तिम वर्ष सम्ममा मुलुकको आर्थिक वृद्धिदर ७.३ प्रतिशत लक्ष्य सहित अगाडी सारिएको यो योजनाले प्रतिव्यक्ति आय दुई हजार तीन सय ५१ अमेरिकी डलर पुऱ्याउने र गरिबीको रेखामुनी रहेको जनसंख्या (निरपेक्ष गरिबी) २०.३ प्रतिशतबाट १२ प्रतिशतमा झार्ने लक्ष्य राखेको छ। साक्षरता दर ७६.२ बाट ८५ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य रहेको छ। सोह्रौँ योजना कार्यान्वयन गर्नका लागि अनुमानित लगानी करिब रु. एक सय ११ खर्च लाग्ने अनुमान गरिएको छ भने आर्थिक वर्ष २०८५/८६ सम्म नेपालको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (जीडीपी) १ सय खर्ब रुपैयाँ भन्दा माथि पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ। यसरी सोह्रौ योजनाले केही महत्वकांक्षी लक्ष्य राखेको देखिएपनि राजनीतिक स्थिरता भएमा यसले उक्त लक्ष्य हासिल गर्न सक्ने देखिन्छ।

(ग) लुम्बिनी प्रदेशको आवधिक योजना (२०८१/८२-२०८५/८६)

प्रदेशको दीर्घकालीन सोच

"समृद्ध लुम्बिनी : खुसी नागरिक"

दिगो, उच्च र समतामूलक अर्थतन्त्र: पर्यावरणीय सन्तुलन, सामाजिक समावेशीता र सुशासन सहितको स्वस्थ, सुसंस्कृत तथा सहज जीवनस्तर भएका खुसी नागरिक बसोवास गर्ने प्रदेश ।

प्रदेशको समष्टिगत लक्ष्य

दिगो र समावेशी आर्थिक विकास सहितको सामाजिक न्यायमा आधारित समुन्नत समाज निर्माण गर्ने ।

दिगो र समावेशी आर्थिक विकासलाई आधार बनाई सामाजिक न्याय, सुरक्षा र साँस्कृतिक विविधता सुनिश्चित गर्दै समुन्नत समाज निर्माण गर्ने दीर्घकालिन लक्ष्य ।

उद्देश्य

योजनाको दीर्घकालिन सोच तथा लक्ष्य प्राप्त गर्न देहायबमोजिमका उद्देश्यहरु रहेका छन् :

१. कृषि, उद्योग र पर्यटन क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्नु ।

२. गुणस्तरीय स्वास्थ्य र शिक्षामा सर्वसुलभ पहुँच सुनिश्चित गरी स्वस्थ र दक्ष मानव पूँजीको निर्माण गर्नु ।

३. सघन अन्तर आवद्धता सहितको दिगो र गुणस्तरीय पूर्वाधार विकास गर्नु ।

४. व्यवसायिक सीप र प्रविधिमा आधारित उद्यमशिलताको विकास गरी उत्पादनशील रोजगारीको सिर्जना गर्नु ।

५. सामाजिक न्यायमा आधारित समतामुलक समाजको निर्माण गर्नु ।

६. नविनतम अभ्यास र प्रविधिको प्रयोगमार्फत सेवा प्रवाहमा पहुँच र सुशासन अभिवृद्धि गर्नु ।

७. नीतिगत र कानुनी सुधार मार्फत स्वदेशी तथा विदेशी लगानी आकर्षित गर्दै उच्च तथा तीब्र आर्थिक बृद्धि हासिल गर्नु ।

प्रदेशको दीर्घकालीन परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका नं. १: प्रदेशको दीर्घकालीन प्रमुख परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	एकाई	आ. ब २०८०/०८१ आधार बर्षको तथ्याङ्क	आ. ब २०८५/०८६ अन्तिम बर्षको लक्ष्य
१.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वृद्धिदर	प्रतिशत	४.०५	७.१६
२.	निरपेक्ष गरिबीको दर	प्रतिशत	२४.३५	१५
३.	बेरोजगारीको दर	प्रतिशत	८.१	५
४.	श्रमशक्ति सहभागिता दर	प्रतिशत	३८.५	५०
५.	प्रतिव्यक्ति आय	अ. डलर	११७२	१५४८
६.	मानव विकास सूचकाङ्क	सूचकाङ्क	०.५६३	०.६१०
७.	लैङ्गिक विकास सूचकाङ्क	सूचकाङ्क	०.८८६	०.९०१
८.	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	७८.०८	९८

क्र.सं.	सूचक	एकाई	आ. ब २०८०/०८१ आधार बर्षको तथ्याङ्क	आ. ब २०८५/०८६ अन्तिम बर्षको लक्ष्य
९.	माध्यमिक तह(९-१२) मा खुद भर्ना दर	प्रतिशत	३.९	९०
१०.	जन्मदाको औषत अपेक्षित आयु	बर्षमा	६९.५	७३
११.	५ वर्ष मुनिको बाल मृत्यूदर (प्रतिहजार जीवितजन्ममा)	जना	४१	२२
१२.	उच्च मध्यम स्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	९२.८	१००
१३.	विद्युत पहुँच प्राप्त परिवार (सौर्य उर्जा सहित)	प्रतिशत	९८.३२	१००
१४.	सिंचित क्षेत्र	प्रतिशत	५४.२२	७०
१५.	सडक घनत्व	कि.मि./१०० बर्ग किमि	५७	६०
१६.	३० मि. को दुरीमा पक्की सडकको पहुँच भएको जनसंख्या	प्रतिशत	६५	८०
१७.	कालोपत्रे/ढलान सडक (स्थानीय तहले निर्माण गरे बाहेकका)	कि.मि.	३४५३	४४००
१८.	इन्टरनेट पहुँच पुगेका परिवार	प्रतिशत	७५.५	९५

प्रदेशका प्रमुख रणनीतिहरू

लुम्बिनी प्रदेशका प्रमुख रणनीतिहरू देहाय बमोजिम छन् –

- कृषि, उद्योग, पर्यटन, पूर्वाधार, जलविद्युत र सूचना प्रविधि जस्ता उच्च आर्थिक वृद्धिलाई टेवा पुऱ्याउने क्षेत्रमा लगानी केन्द्रित गर्दै उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।
- समृद्ध प्रादेशिक अर्थतन्त्र निर्माणका लागि आन्तरिक आय र राजश्वको क्षेत्र एवं दायर विस्तार गर्ने ।
- स्वस्थ्य र उत्पादनशील मानव पुँजी विकासका लागि गुणस्तरीय तथा सहज स्वास्थ्य सेवामा पहुँच र प्रविधिमैत्री, जिवनोपयोगी एवं रोजगारमुलक शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्ने ।
- सघन अन्तर आवद्धता कायम हुने गरी रणनीतिक महत्वका पूर्वाधारको विकास र विस्तार गर्ने ।
- वस्तुगत मापदण्डमा आधारित स्रोत साधनको विनियोजन, उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी र खर्च गर्ने क्षमता वृद्धि गर्दै समग्र व्यवस्थापन क्षमतामा दक्षता हासिल गर्ने ।
- व्यवसायिक सिप र उद्यमशिलताको विकास मार्फत रोजगारी सिर्जना गर्ने ।
- लक्षित बर्ग एवं समुदायको संरक्षण र सशक्तीकरण मार्फत सामाजिक न्याय तथा समता कायम गर्ने ।
- प्रदेशले उपलब्ध गराउने सबै प्रकारका सेवामा निष्पक्षता, पारदर्शिता एवं जवाफदेहिताको शुनिश्चितता कायम गरी सुशासन प्रत्याभुती गर्ने ।
- विद्यमान नीति कानून, प्रकिया र संरचनाहरुमा सुधार गरी निजी क्षेत्रको लगानी एवं साझेदारीका लागि अनुकुल वातावरण निर्माण गर्ने ।
- वातारणमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गर्ने ।
- वन क्षेत्रको गुणस्तर वृद्धि एवं कृषिमा जैविक प्रणाली अबलम्वन गर्दै हरित अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउने ।
- शिक्षा, स्वास्थ्य,सार्वजनिक सेवा प्रवाह, सञ्चार, व्यवसाय लगायतका सबै क्षेत्रमा सूचना प्रविधिको अधिकताम प्रयोग गर्दै अर्थतन्त्रलाई डिजिटलाइज बनाउने ।

विकासका संवाहकहरु

योजनाले परिलक्षित गरेको दिर्घकालिन सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न विकासका प्रमुख संवाहक देहायबमोजिम रहेका छन् ।

१. कृषि, उद्योग र पर्यटन
२. स्वस्थ एवं दक्ष मानव संसाधन
३. पूर्वाधार (अन्तरप्रदेश तथा आन्तरिक आवद्धता)
४. उद्यमशिलता र उत्पादनशील रोजगारी
५. हरित तथा डिजिटल अर्थतन्त्र
६. सेवा प्रवाह, सुशासन तथा समावेशीता
७. सूचना प्रविधि

५. दिगो विकासका लक्ष्यहरू

सन् २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र संघमा आवद्ध सम्पूर्ण राष्ट्रहरूद्वारा अनुमोदन गरी समग्र विश्व र मानवजातिको दीर्घकालीन सुरक्षा, सुख र समृद्धिका लागि तय गरिएका साझा वैश्विक लक्ष्यरूलाई दिगो विकास लक्ष्य भनिन्छ । संसारभरका सबै मुलुकले सन् २०३० सम्म यी लक्ष्यहरू हासिल गर्नु पर्नेछ । नेपालले समेत अनुमोदन गरेका यी लक्ष्यहरू नेपालका योजना तथा विकासका उद्देश्यहरू हासिल गर्न अति सान्दर्भिक छन् । तसर्थ तल उल्लेखित यी लक्ष्यहरूलाई यो योजना तर्जुमाको आधार बनाइएको छ । कुल सत्रवटा लक्ष्यहरू मध्ये भू-परिवेष्ठित मुलुक भएकाले लक्ष्य १४ नेपालसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित छैन । यी लकक्ष्यहरूका १६९ परिमाणात्मक लक्ष्यहरू र २३४ वटा विश्वव्यापी सूचकहरू थपेर कुल ४७९ सूचकहरू निर्धारण गरेकोले यस उप-महानगरपालिकासँग सम्बन्धित लक्ष्य र सूचकहरूलाई समेत यो योजनाले समेट्ने र दिगो विकास लक्ष्यको स्थानीयकरण गर्ने प्रयास गरेको छ ।

दिगो विकासका लक्ष्यहरू

१. सबै ठाउँबाट सबै प्रकारका गरिबीको अन्त्य गर्ने ।
२. भोकमरीको अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा तथा उन्नत पोषण सुनिश्चित गर्ने र दिगो कृषिको प्रवर्द्धन गर्ने ।
३. सबै उमेर समुहका व्यक्तिका लागि स्वस्थ जीवन सुनिश्चित गर्दै समृद्ध जीवन प्रवर्द्धन गर्ने ।
४. सबैका लागि समावेशी तथा समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने र जीवनपर्यन्त सिकाईका अवसरहरू प्रवर्द्धन गर्ने ।
५. लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने र सबै महिला, किशोरी र बालबालिकालाई सशक्त बनाउने ।
६. सबैका लागि स्वच्छ पानी र सरसफाईको उपलब्धता तथा दिगो व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने ।
७. सबैका लागि किफायती, विश्वासनीय, दिगो र आधुनिक उर्जामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
८. भरपर्दो, समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि तथा सबैका लागि पूर्ण र उत्पादनमुलक रोजगारी र मर्यादित कामको प्रवर्द्धन गर्ने ।
९. उत्पादनशील पूर्वाधरको निर्माण, समावेशी र दिगो औद्योगीकरणको प्रवर्द्धन र नवीन खोजलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
१०. मुलुकभित्र तथा मुलुकहरूबिच असमानता घटाउने ।
११. शहर तथा मानव बसोबासलाई समावेशी, सुरक्षित, उत्पादनशील र दिगो बनाउने ।
१२. दिगो उपभोग र उत्पादन प्रणाली सुनिश्चित गर्ने ।
१३. जलवायु परिवर्तन र यसको प्रभाव नियन्त्रण गर्ने तत्काल पहल थाल्ने ।

१४. दिगो विकासका लागि महासागर, समुन्द्र र समुन्द्री साधन स्रोतहरूको दिगो प्रयोग तथा संरक्षण गर्ने ।

१५. स्थानीय पर्यावरणीयको संरक्षण, पुर्नस्थापना र दिगो उपयोगको प्रवर्द्धन गर्ने, वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमीकरण र भू-क्षय रोक्ने तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने ।

१६. दिगो विकासको लागि शान्तिपूर्ण र समावेशी समाजको प्रवर्द्धन गर्ने, सबैको न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने र सबै तहमा प्रभावकारी, जवाफदेही र समावेशी संस्थाको स्थापना गर्ने ।

१७. दिगो विकासका लागि विश्वव्यापी साझेदारी सशक्त बनाउने र कार्यान्वयनका लागि स्रोत साधन सुदृढ गर्ने ।

राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा प्रकाशित दिगो विकास लक्ष्य स्थानीयकरण स्रोत पुस्तिकाका आधारमा दिगो विकास लक्ष्यहरुलाई उप-महानगरपालिकाको विशिष्टतामा स्थानीयकरण गरिएको

६. राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक सरकारका मार्ग निर्देशनहरू

यस उप-महानगरपालिकाको योजना निर्माणका दौरान नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले योजना तर्जुमा बजेट तर्जुमा तथा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन व्यवस्था साथै आयोजनाको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा पटक-पटक गर्ने मार्ग निर्देशनलाई समेत आधार मानी यो योजना निर्माण गरिएको छ ।

७. अन्तर्राष्ट्रिय सन्धी सम्झौता तथा घोषणापत्रहरू

नेपाल सरकार पक्ष राष्ट्र भई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा हस्ताक्षर तथा अनुमोदन गरिएका अन्य सान्दर्भिक घोषणा पत्र तथा सन्धी सम्झौताहरूको मर्महरूलाई समेत ध्यानमा राखिएको उदाहरणका लागि मानव अधिकार सम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणा पत्र सन् १९४८, बाल अधिकार सम्बन्धी घोषणापत्र, विश्व संरक्षण नीति (World Conservation Strategies) आदि ।

८. स्थानीय तहमा सहभागी राजनीतिक दलहरूको घोषणापत्रहरू

यो योजना निर्माणको दौरान यस उप-महानगरपालिकामा रहेका राजनीतिक दलहरूले विभिन्न तहका चुनाव तथा अन्य समयमा उप-महानगरपालिकाबासीका माझ गरेका विकासका राजनीतिक प्रतिबद्धताहरूलाई समेत मध्यनजर गरी ती घोषणापत्रहरूका मर्मलाई एक वा अर्को तरिकाले सम्बोधन गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

९. उप-महानगरपालिकाको विद्यमान वस्तुगत अवस्था

उप-महानगरपालिकाको वस्तुगत अवस्था स्थानीय आवश्यकता, समस्या र सम्भावनाहरू यस अन्तर्गत वडा भेला, स्थलगत अध्ययन तथा उप-महानगरपालिका केन्द्रमा विभिन्न समयमा सम्पन्न अन्तरक्रिया तथा सरोकारवालाहरूबाट प्राप्त सुझावका आधारमा यहाँका प्रमुख समस्या चुनौती, सम्भावना र आवश्यकता पहिचान गरी सो को SWOT विश्लेषण गरे पश्चात आवश्यक योजनाहरू निर्माण गरिएको हो ।

१.४ योजना तर्जुमाका सीमाहरू

संघीय शासन प्रणाली अन्तर्गत स्थापना भएको स्थानीय सरकारको रूपमा रहेको यो उप-महानगरपालिका देशका अन्य स्थानीय तहहरू जस्तै नयाँ अभ्यास र संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनको प्रारम्भिक चरणमा नै रहेकाले योजना निर्माणका लागि आवश्यक पूर्ण आधारभूत सूचनाको कमी रहेको छ । कतिपय सूचनाहरू संकलन र प्रशोधन गर्न पर्याप्त बजेट, प्राविधिक तयारी र दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पर्ने र सोको तत्काल व्यवस्था गर्न सहज नभएको परिस्थितमा उपलब्ध सूचना, समय र बजेटका केही सीमाहरू भित्र रहेर यो योजना तयार पारिएको हो । तसर्थ :

- दिगो विकास लगायत उप-महानगरपालिकाले तय गरेका अन्य विकासका क्षेत्रहरूसँग सम्बन्धित परिमाणात्मक लक्ष्यहरूको आधार वर्षका तथ्याङ्कहरूको उपलब्धता तत्काल हुन नसकेको र सोको व्यवस्था भविष्यमा गर्न सके ती लक्ष्य पुनः निर्धारण गर्न सक्ने ।
- उप-महानगरपालिकाद्वारा गर्नुपर्ने अत्यन्त आधारभूत सेवा प्रवाह जस्तै, पिउने पानी खाद्यान्न, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार, सडक, सामाजिक सुरक्षा आदिका लागि तय गरिएका कार्यक्रमहरूमा तत्काल बजेटको अभाव हुने हुँदा वित्तीय सन्तुलनका हिसाबले कतिपय कार्यक्रमका लागि तत्काल बजेट अभाव भए तापनि भविष्यमा बजेटको श्रोत पहिचान र व्यवस्था गर्ने हेतुले आयोजना बैङ्कमा अभिलेख रहने गरी भएपनि त्यस्ता कार्यक्रमहरूलाई अनिवार्यताका आधारमा प्रस्ताव गरिएको ।

१.५ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया

यो योजना तयार गर्दा मुख्यतया राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा प्रकाशित स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ र शहरी विकास विभागद्वारा प्रकाशित योजना मापदण्ड र मानक २०१५ (Planning Norms and Standards 2015) लाई आधार मानिएको छ । दुवैका मार्गदर्शनका अलावा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय तहमा योजना निर्माण गर्दा अवलम्बन गरिएका असल अभ्यासहरू समेत अनुशरण गरिएको छ । तसर्थ क्रमशः निम्न चरण पुरा गरी यो योजना तयार गरिएको छ ।

१. योजना तर्जुमा तयारी प्रारम्भिक छलफल, अभिमूखीकरण तथा कार्यशाला

नगर कार्यपालिकाका सम्पूर्ण पदाधिकारीहरू, विषयगत शाखाका प्रमुखहरू, स्थानीय राजनीतिक दलका अगुवाहरू, बुद्धिजीवी तथा सरोकारवालाहरूको सहभागितामा विज्ञहरूको समेत उपस्थितिमा समग्र योजना तयारीका प्राविधिक पक्षहरूको बारेमा बृहत् छलफल र जिम्मेवारी बाँडफाँट गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

२. विकासको विद्यमान स्थिती र उपलब्धिको समिक्षा

विकास उपलब्धिको प्रगती विवरण, उपलव्ध सुचना तथा सहभागितामूलक छलफलका आधारमा गत योजनाको कार्यान्वयनबाट हासिल भएका उपलब्धिलाई विषय क्षेत्रगत रुपमा संक्षिप्त समीक्षा गरियो । यसरी समीक्षा गर्दा हासिल भएका उपलब्धिको विवरण गुणात्मक तथा परिमाणात्मक रुपमा उपलब्ध सूचनाको आधारमा पुष्टि हुने गरी प्रस्तुत गरियो ।

३. स्थानीयस्तरमा उप-महानगरपालिकाको समग्र वस्तुस्थिति अध्ययन विवरण संकलन तथा विश्लेषण

यसअन्तर्गत विज्ञ समूह तथा अध्ययनकर्ताको सहभागितामा प्रत्येक वडाको वस्तुस्थिति, मुख्य सम्भावना, अवसर र चुनौती पहिचान गर्ने हेतुले वडाध्यक्षको संयोजकत्वमा वडाका सम्पूर्ण सरोकारवाला सम्मिलित वडाभेला, छलफल र अन्तरक्रियामार्फत प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट सूचना संकलन गरियो ।

४. उप-महानगरपालिकाको आधार नक्शा सम्बन्धी सूचना संकलन

विषय विज्ञद्वारा प्रत्येक वडाबाट भू-सूचना प्रणालीको प्रयोग गरी आधार नक्शा तयार गर्न आवश्यक भौतिक, आर्थिक, सामाजिक, वातावरण लगायत सम्पूर्ण भू-संकेत र सूचना संकलन गरियो ।

५. वडा भेला मार्फत् प्राप्त सूचनाहरूको संकलन तथा विश्लेषण

वडा भेला र अन्तरक्रियाबाट प्राप्त सूचनाहरूको तालिकीकरण, प्रशोधन पश्चात् समग्र वस्तुस्थितिको SWOT विश्लेषण गरी उप-महानगरपालिकाका सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, सम्भावना र अवसरहरू पहिचान गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

६. सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनैतिक कार्यक्रमहरूको समग्र मस्यौदा तयारी तथा प्राथमिकता निर्धारण

समग्र वस्तुस्थिति विश्लेषण पश्चात् राष्ट्रिय र प्रादेशिक लक्ष्य, योजना र उद्देश्यसँग तादाम्यता हुनेगरी स्थानीय आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी उप-महानगरपालिकाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनैतिक कार्यक्रमहरू सहितको मस्यौदा तयार गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

७. विषयक्षेत्रगत योजना तर्जुमा

स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा समितीको लागि गठित विषयगत योजना तर्जूमा समिति तथा सम्बन्धित विषय क्षेत्रका सरोकारवालासँगको सहभागीतामा कार्यशाला गोष्ठी तथा परामर्श गरि विषय क्षेत्रगत योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति आयोजना तथा कार्यक्रम र सोको स्थानगत विवरण एवम् नतिजा खाका तयार गरि योजना तर्जुमा गरियो ।

८. मस्यौदा योजना उपर सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया छलफल तथा सुझाव संकलन

सम्पूर्ण सरोकारवाला तथा नगर कार्यपालिकाको सम्पूर्ण पदाधिकारीहरूको उपस्थितिमा योजना मस्यौदा उपर छलफल तथा अन्तरक्रिया गरे पश्चात् थप सल्लाह र सुझावसहित परिमार्जनका लागि मस्यौदा पेश गरि वितरण गरियो ।

९. एकीकृत दस्तावेज तयारी संशोधन, परिमार्जन पश्चात अन्तिम योजना तयारी तथा स्वीकृति र प्रकाशन

मस्यौदा उपर छलफल तथा सुझाव संकलन पश्चात् योजनालाई विषय क्षेत्रगत हिसाबले एकीकृत गरी अन्तिम रूप दिएर नगरसभा मार्फत् प्रक्रिया पुऱ्याई अनुमोदन गरी सर्वसाधारणका लागि प्रकाशन गर्ने निर्णय नगर कार्यपालिकाले गऱ्यो ।

परिच्छेद - २ः उप-महानगरपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धि समिक्षा

२.१ उप-महानगरपालिकाको परिचय

नेपालगञ्ज लुम्बिनी प्रदेशको पश्चिम क्षेत्रमा अवस्थित प्रमुख व्यापारिक केन्द्र तथा लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गतका १२ जिल्लाहरु मध्ये बाँके जिल्लाको सदरमुकाम रहेको उप-महानगरपालिका हो । बाँके जिल्लामा अवस्थित पश्चिम नेपालको द्वार, नेपालगञ्ज नगरी, नेपालकै नामबाट स्थापना भएको प्रमुख शहरको रुपमा परिचित शहर हो । यो शहर बिक्रम सम्वत २०१७ सालमा नेपालगञ्ज नगर पञ्चायतका नामबाट स्थापना भई २०१९ सालमा नगरपालिकाको रुपमा स्थापित भएको हो। नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषद्को मिति २०७१ मंसिर १६ गतेको निर्णयबाट साविकका १० वटा गा.वि.स. गाभेर २७ वटा वडा कायम गरि नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिका घोषणा गरिएको र मिति २०७२/०६/१ को निर्णयबाट पुरैनी गा.वि.स. गाभेर २८ वडा कायम गरिएको थियो। मिति २०७३/११/२७ गतेको निर्णयानुसार साविकका २८ वडा परिमार्जन भई २३ वटा वडा कायम गरिएको छ। उप-महानगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल ८५.९४ वर्ग किलोमिटर रहेको छ। पूर्व-पश्चिम राजमार्गबाट १० किलोमिटर दक्षिणमा पर्ने नेपाल-भारत सिमा नाकासँग सिमाना जोडिएको यो क्षेत्रको अर्को विशेषता सिमावर्ती क्षेत्र हो। भारतको रुपैडिया सिमाना नजिक पर्ने यो पालिका दुई देश बिचको व्यापार सम्बन्धका कारणले महत्वपूर्ण मानिन्छ। नेपालको पश्चिमी भेगका लागि यातायात र आर्थिक कारोबारका हिसाबले महत्वपूर्ण केन्द्र मानिने नेपालगञ्ज साँस्कृतिक र धार्मिक दृष्टिकोणले निकै विविधतापूर्ण छ।

२.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना

क) भौगोलिक अवस्था

समुन्द्र सतहदेखि १६५ मिटरको उचाईमा रहेको यस पालिकाको कुल क्षेत्रफल ८५.९४ वर्ग किलोमिटर रहेको छ । भौगोलिक रुपमा ८१° १७' २४' देखि ८२° ४८' पूर्वी देशान्तर र २७° ३०' ३६' देखि २८° १२' उत्तरी अक्षांससम्म फैलिएको छ यस उप-महानगरपालिकाको पूर्वमा डुडुवा गाउँपालिका, पश्चिममा जानकी गाउँपालिका, उत्तरमा जानकी गाउँपालिका र कोहलपुर नगरपालिका र दक्षिणमा डुडुवा गाउँपालिका र भारतसँग सिमाना जोडिएको छ। यहाँको अधिकांश भू-भाग समथर तराईको भूमि अन्तर्गत पर्ने हुँदा बालुवा र पाँगो मिश्रित अत्यन्त उर्वर माटो पाइन्छ। यहाँ उष्ण प्रकारको हावापानी पाइने हुँदा पौष र माघ महिनामा धेरै जाडो हुन्छ र वैशाख, जेष्ठ, असारमा अधिक गर्मी हुने गर्दछ। यहाँको न्यूनतम तापक्रम ४.५ डिग्री सेल्सियसदेखि अधिकतम तापक्रम ४६ डिग्री सेल्सियस पुग्ने गर्दछ भने यहाँ वार्षिक औषत वर्षा १४४५.५८ मिलिलिटर हुने गर्दछ।

भू-उपयोगको वितरण

भूमि महत्वपूर्ण प्राकृतिक साधन हो। आर्थिक विकासको लागि यसको समुचित उपयोग गर्नु पर्दछ। भूमिलाई कृषि, आवास, सडक, पिउने पानी, सिँचाई, विद्युत तथा उर्जा, सूचना तथा सञ्चार आदिको प्रवन्धको लागि प्रयोग गर्ने गरिन्छ। यस खण्डमा विषेश गरी उप-महानगरपालिकाको भू-उपयोग र भू-आवरणको वस्तुगत चित्रण गरिएको छ।

तालिका नं. २: उप-महानगरपालिकाको भू-उपयोगको विवरण

भू-उपयोगका क्षेत्र	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	क्षेत्रफल प्रतिशतमा
कृषि	६८.८७	८०.१४
सार्वजनिक प्रयोगको क्षेत्र	२.९७	३.४५
धार्मिक क्षेत्र	०.०२	०.०३
झाडी वुट्यान क्षेत्र	२.२५	२.६१
जल क्षेत्र	०.७४	०.८६
औद्योगिक क्षेत्र	०.८९	१.०३
सार्वजनिक स्थल	२.९७	३.४५
आवास क्षेत्र	६.९६	८.१०
अन्य क्षेत्र	०.२८	०.३३
जम्मा	**८५.९४**	**१००**

स्रोत: GIS तथ्याङ्क २०८२, मा आधारित

माटोको बनावट (Soil Type)

नेपालको भौगर्भिक बनावट हिमालय पर्वत शृङ्खला निर्माण हुँदाताका भएको हो । हिमालय पर्वत शृङ्खलालाई सबैभन्दा कान्छो भौगर्भिक बनावट (New Fold Mountain) मानिन्छ । प्रकृतिमा लगातार घटिरहने प्रक्रियाहरू जस्तै–हुरीबतास, वर्षा, खडेरी, हावापानी परिवर्तन, पहिरो, वायुमण्डलीय चाप, हिमपात, भुइँचालो आदिका कारण भू-धरातलीय परिवर्तन भइरहेको हुन्छ । यसप्रकार भू-धरातलमा भइरहने निरन्तर परिवर्तनको प्रभाव यस उप-महानगरपालिकाको भौगर्भिक संरचनामा पर्नु स्वभाविकै हो । विशाल गंगाको समथर क्षेत्र अन्तर्गत निक्षेपण भएको यहाँको माटो तैलिय, बलौटे र पाँगो मिश्रित प्रकृतिको रहेको छ । यस्तो माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा बढी पाइन्छ । यसरी प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा भने निरन्तर खेती भइरहेको क्षेत्रमा केही बढी छ भने बाँझो क्षेत्रमा क्रमश: घटिरहेको पाइन्छ । यहाँ रहेका प्राय सबै खाली क्षेत्रहरु खेतीपाती तथा पशुपालनको लागि अब्बल मानिन्छन् ।

जमिनको मोहडा (Aspect)

जमिनको भिरालोपन र मोहडा सामान्यतया एक अर्काका परिपूरक हुन्छन् । अर्थात् भिरालोपन विषम हुँदा मोहडामा पनि विषमता हुन्छ । समथर क्षेत्रमा मोहडामा विषमता नभएपनि पालिकाको होचा पहाडी क्षेत्रमा निम्नानुसारको मोहडाको वितरण रहेको छ ।

मोहोडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	क्षेत्रफल (प्रतिशत)
उत्तर मोहडा	११.६९	१३.६०
उत्तर पूर्वी मोहडा	१०.१२	११.७७
पूर्व मोहडा	९.८९	११.५०
दक्षिण पूर्वी मोहडा	११.३५	१३.२१
दक्षिण मोहडा	११.४८	१३.३५
दक्षिण पश्चिम मोहडा	१०.६५	१२.४०

मोहोडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	क्षेत्रफल (प्रतिशत)
पश्चिम मोहडा	१०.०६	११.७१
उत्तर पश्चिम मोहडा	१०.७१	१२.४६
जम्मा	८५.९४	१००

स्रोत: GIS तथ्याङ्कमा आधारित

ख) राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना

नयाँ मुलकको नामले चिनिने नेपालका ४ जिल्लाहरु मध्ये बाँके जिल्लामा अवस्थित नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका मिति २०७३/११/२७ गतेको निर्णयानुसार साविकका २८ वडाबाट परिमार्जन गरी २३ वटा वडा कायम गरिएको छ । हाल यहाँको २३ वटा वडाको कूल क्षेत्रफल क्षेत्रफल ८५.९४ वर्ग किलोमिटर रहेको छ । जसको वडागत विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३: राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना

वडा नं.	समावेश गाविस/नगरपालिका	जनसंख्या	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)
१	नेपालगञ्ज (१)	८९९०	०.९६
२	नेपालगञ्ज (२,३)	६२४४	०.७२
३	नेपालगञ्ज (४,९)	३३१३	०.१६
४	नेपालगञ्ज (५)	१२७३८	०.७८
५	नेपालगञ्ज (६)	५८७२	१.२७
६	नेपालगञ्ज (७)	६३६६	१.११
७	नेपालगञ्ज (८)	३४१५	०.१६
८	नेपालगञ्ज (१०,११)	४६१७	०.२५
९	नेपालगञ्ज (१२)	५५३४	१.०१
१०	नेपालगञ्ज (१३)	९४५५	३.२५
११	नेपालगञ्ज (१४,१५)	५५२२	०.२३
१२	नेपालगञ्ज (१६)	७२४४	१.२५
१३	नेपालगञ्ज (१७,१८)	६९९९	७.५६
१४	नेपालगञ्ज (१९)	६३५२	६.३६
१५	नेपालगञ्ज (२०)	६४८९	३.९२
१६	नेपालगञ्ज (२१)	७६७२	३.६१
१७	नेपालगञ्ज (२२)	६२७४	५.७४
१८	नेपालगञ्ज (२४)	१२०४७	५.४८
१९	नेपालगञ्ज (२५)	८५३७	८.७८
२०	नेपालगञ्ज (२६)	१४७६७	१६.३५
२१	नेपालगञ्ज (२७)	८२१७	७.४६

वडा नं.	समावेश गाविस/नगरपालिका	जनसंख्या	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)
२२	नेपालगञ्ज (२८)	५९३४	५.६१
२३	हिरमिनिया (७)	१८४६	३.९२
जम्मा			८५.९४

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ तथा भू-सूचना प्रणालीमा आधारित

२.१.२ प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा

नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिका धार्मिक, ऐतिहासिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक हिसाबले प्रसिद्ध रहेको छ। पर्यटकीय सम्भावनाका दृष्टिकोणले हेर्दा लुम्बिनी प्रदेशमा रहेको यस उप-महानगरपालिकामा बागेश्वरी मन्दिर, वाटरपार्क, रानी तलाउ, कान्ति ताल, बागेश्वरी मन्दिरको तलाउहरु यहाँका प्रसिद्ध क्षेत्र हरु हुन। सती देवीको ५१ शक्तिपिठ मध्येको एक मानिने बागेश्वरी मन्दिर यहाँको प्रसिद्ध मन्दिर हो। सती देवीको जिब्रो पतन भएकोले पहिले बाक्यश्वरी, बाग्यश्वरी हुँदै बागेश्वरी नाम रहन गएको जनश्रुती रहेको यस मन्दिरमा दैनिक हजारौ दर्शनार्थीहरुको घुइँचो लाग्ने गरेको छ। यसका साथै उपमहानगरका सबै वडाहरुमा साना-ठूला धार्मिक तथा ऐतिहासिक पर्यटकिय स्थलहरु रहेका छन्। यहाँ रहेका मुख्य मुख्य धार्मिक पर्यटकीय स्थलहरुको विवरण तालिकामा समावेश गरिएको छ।

तालिका नं. ४: उप-महानगरपालिका रहेका मुख्य-मुख्य धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरुको विवरण

वडा नं.	नाम			
	पार्क तथा पोखरीहरु	बौद्ध स्तुपाहरु	मठ मन्दिर	मस्जिद तथा चर्चहरु
१	वाटरपार्क, चिल्ड्रेन पार्क		गायत्री मन्दिर, शिव शंकर पार्वती देवी मन्दिर, शिव मन्दिर	
२		बुद्ध गुम्बा	बागेश्वरी मन्दिर,	मस्जिद,
३				जामा मस्जिद, फुलबारी मस्जिद
५			शिव मन्दिर	जमजम मस्जिद, हस्मती मस्जिद, फजाने मैदान मस्जिद
६			श्री १००८ बाबा मन्दिर, लक्ष्मी नारायण मन्दिर, शिवपुरी बाबा मन्दिर, शिव मन्दिर, राधाकृष्ण मन्दिर,	रामनगरमा रहेको मस्जिद मदरसा, शहरी स्वास्थ्य जाने बाटोमा रहेको मदरसा
७			श्री चन्द्र भगवान शंकर कठमहल, रामजानकी मन्दिर, महेन्द्र मा. वि. को दक्षिणतर्फको शिव मन्दिर	
८	रानी तलाउ पार्क, महेन्द्र पार्क		लक्ष्मी नारायण मन्दिर	

वडा नं.	नाम			
	पार्क तथा पोखरीहरु	बौद्ध स्तुपाहरु	मठ मन्दिर	मस्जिद तथा चर्चहरु
९	रामलिला मैदान		पशुपती मन्दिर, शिव सन्तोषी मन्दिर, शिवलिङ्ग, मरिमाता मन्दिर	पिरली पूर्वाको मस्जिद
१०			गणेश मन्दिर, त्रिशक्ती मन्दिर, शिव मन्दिर, गोसाइ गाउँको शिव मन्दिर	मजहर चौलिका, इदगाह, चौलिकाको मदरसा
११	भवानी बाग तलाउ			
१२	चिल्ड्रेन पार्क, बेलासपुरमा रहेको मरघटिया ताल		कालीमाई मन्दिर, सन्तोषी माता मन्दिर, भैरब मन्दिर, गुरुद्वारा, शिद्धेश्वर मन्दिर, मरीमाता मन्दिर, जगन्नाथी मन्दिर	ज्योती चर्च, सुर्खेत रोडमा रहेको मस्जिद, कम्मरशाहा बाबा मजार
१३	रामलिला मैदान		लोथइगाउँको शिव मन्दिर, गंगापुरको शिव मन्दिर, बल्डी डिहुवा माता	
१४	पुराना इनार तथा स-साना तालतलैयाहरु		बालेगाउँ मन्दिर	मदरसा, मस्जित
१५			हनुमानगढी मन्दिर	
१६	इदगाह तलाउ		इच्छाराम बाबा मन्दिर	गरीब नवाफजामा मस्जिद, सगरवा बाबा
१७			रामजानकी मन्दिर, शिव मन्दिर	शाहदत मस्जिद
१८	वाटर पार्क,हनुमान मन्दिर पार्क, बुद्ध चोक पार्क, गोलपार्क		दुर्गा भगवती मन्दिर, शिव मन्दिर, कालीमाता मन्दिर, हनुमान मन्दिर, सन्तोषीमाता मन्दिर, ठाकुरदास मन्दिर, शिवशक्ति मन्दिर, तिरुपती बालाजी मन्दिर,	ग्रेस नेपाल (चर्च), लकधावामा रहेको चर्च, लकधावामा रहेको मस्जिद
१९			फुटाहामा रहेको चन्द्र भगवना उदासी मन्दिर	मनिकापुर मस्जिद, कर्बला कबरुस्तान, इदगाह मदरसा
२०			पशुपती मन्दिर, गायत्रीनगर समसानघाट	
२१	कान्ती ताल, करनबाबा गौशाला		दुर्गा मन्दिर, हनुमान मन्दिर समयमाता	पुरैना मस्जित
२२			हुक्कदास बाबाकुटी मन्दिर, राम मन्दिर, मरिमाता मन्दिर, खाकी बाबा मन्दिर	

२.१.३ जनसांख्यिक अवस्था

नेपालस्थित संयुक्त राष्ट्र संघीय जनसंख्या कोष (UNFPA) का अनुसार सन् १९९५ देखि नेपालको जनसांख्यिक प्रवृत्तिमा सारभूत भिन्नताहरू देखापरेका छन् । यस प्रकारको भिन्नता देखापर्नुका पछाडि घट्दो जन्मदर र मृत्युदर, बढ्दो औसत आयु, पहिलो विवाह गर्दाको बढ्दो उमेर र शहर केन्द्रित तथा सुविधाहरू केन्द्रित बसाइँसराईहरू मुख्य कारणहरू रहेको विश्लेषण छ । कम विकसित राष्ट्रको तहबाट मध्यम आय भएका मुलुकहरूको स्तरमा पुग्न राष्ट्रिय योजना आयोगले दिगो विकासका लक्ष्यअनुरूप राखेको परिमाणात्मक लक्ष्य हासिल गर्न जनसांख्यिक चरहरूमा सकारात्मक सङ्केतहरू देखा पर्नु आवश्यक रहेको परिप्रेक्ष्यमा माथिको जनसांख्यिक विश्लेषण सकारात्मक दिशातर्फ नै उन्मुख देखिन्छ । केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागले सन् २०१४ मा प्रकाशन गरेको Population Monograph of Nepal (Vol. 1) मा समेत सन् १९९१-२००१ को औसत जनसंख्या वृद्धिदर २.२५% प्रतिशतबाट घटेर सन् २००१-२०११ मा १.३५ प्रतिशतमा कायम हुनुका पछाडि जनसांख्यिक चरहरू जस्तैः ठूलो संख्यामा युवाहरू विदेशिनु, जनचेतनामा भएको सकारात्मक परिवर्तन, एकात्मक परिवारको संख्यामा वृद्धि आदिलाई ठानेको छ। अर्कोतर्फ आन्तरिक बसाइँसराईको प्रवृत्तिलाई हेर्दा हिमाल र पहाडबाट तराईतर्फ र ग्रामीण भेगहरूबाट शहरी केन्द्रहरूतर्फ बसाइँसराई गर्ने र एकात्मक परिवारको संख्या बढ्दै गएको देखिन्छ। यस प्रकारको बसाइँसराईको प्रवृत्तिले गर्दा काठमाडौँ उपत्यका, तराई तथा देशका अन्य शहरी केन्द्रहरूमा जनसंख्या वृद्धिको अत्यधिक चाप हुने र हिमाली तथा पहाडी जिल्लाहरू र विकट ग्रामीण क्षेत्रहरूमा जनसंख्या वृद्धिदर ऋणात्मक समेत देखिन थालेको छ । यो प्रवृत्तिले निम्त्याएको अर्को पक्ष हो अनुपस्थित जनसंख्या अर्थात् काम वा रोजगारीको सिलसिलामा ६ महिना वा सो भन्दा बढी समय आफ्नो मूल थलो छोडेर बाहिरिने जनसंख्या सन् २००१ मा कुल ७,६२,१८१ हुँदा सन् २०११ को तथ्याङ्कमा १९,२१,४९४ देखिन्छ । यो क्रम पछिल्ला वर्षहरूमा थप वृद्धि भएको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यस उप-महानगरपालिकाको कुल जनसंख्या १,६४,४४४ रहेको छ, जसमा पुरुषको संख्या ८२,७५५ र महिलाको संख्या ८१,६८९ रहेको छ भने र कुल परिवार संख्या ३४,५६५ रहेका छन् ।

तालिका नं. ५: नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिकाको ५ वर्षको जनसंख्याको प्रवृत्ति विश्लेषण

विवरण	जनगणना अनुसारको जनसंख्या		औषत वार्षिक वृद्धिदर	प्रक्षेपित जनसंख्या							
	२०६८	२०७८*		२०७९	२०८०	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६
जनसंख्या	१३८९५१	१६४४४४	१.८३	१६७४६१	१७०५३३	१७३६६२	१७६८४८	१८००९३	१८३३९७	१८६७६२	१९०१८८

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ तथा राष्ट्रि जनगणना, २०७८

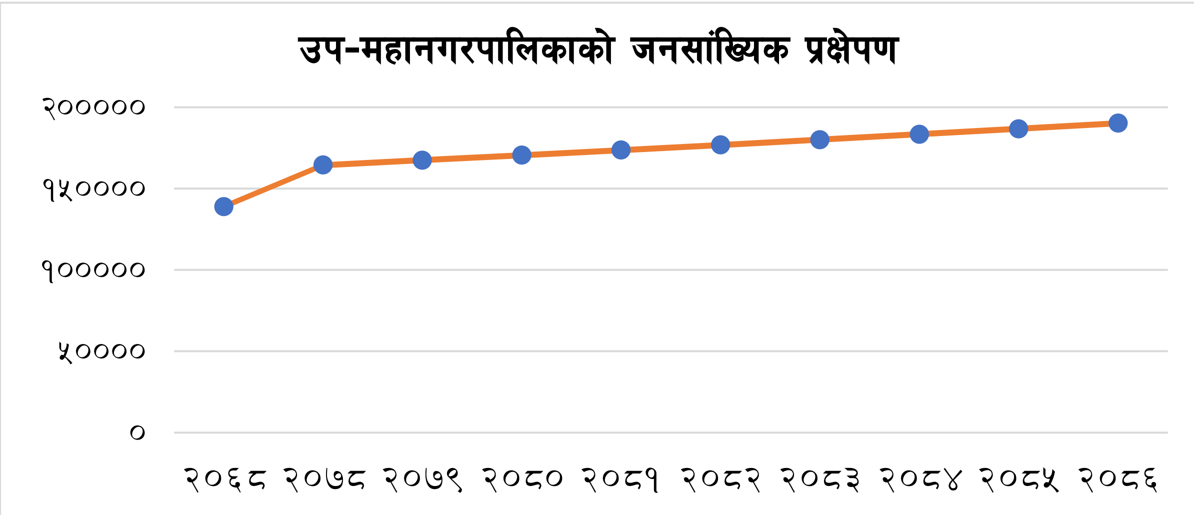

विगतको जनसंख्याको बृद्धिदर विश्लेषण गर्दा आगामी दिनहरूमा यस उप-महानगरपालिकाको जनसंख्यामा निरन्तर बृद्धि हुने अवस्था देखिन्छ । वि.सं. २०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस उप-महानगरपालिकामा कूल १,३८,९५१ जना जनसंख्या रहेकोमा २०७८ सालको राष्ट्रिय जनगणना अनुसार १,६४,४४४ जनसंख्या पुगेको छ । यस हिसाबले जनसंख्या वृद्धिदर १.८३ प्रतिशत हुन आउँछ । यही बृद्धिदरको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा वि.सं. २०८६ साल सम्ममा हालका जनसांख्यिक चलहरूमा ठूलो परिवर्तन नभएमा जनसंख्या निरन्तर बृद्धि भई कूल १,९०,१८८ जनसंख्या हुने अनुमान गरिएको छ ।

२.२ आर्थिक विकास अवस्था

२.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा

नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल ८५.९४ वर्ग कि मि. मध्ये ६८.८७ अर्थात ८०.१४ प्रतिशत जमिनमा खेतीपाती भइरहेको छ । प्रशस्त खेतीयोग्य क्षेत्र रहेकाले यहाँका बासिन्दाले आर्थिक उपार्जनको लागि खेतीपाती गर्दै आएका छन् । हाल यहाँ उत्पादन भइरहेका प्रमुख खाद्यान्न बालीहरू धान, गहुँ, मकै, जौ हुन् भने फलफूल बालीहरू आँप, केरा, लिची, कागती, नासपाती, रुखकटहर, अनार, भूईकटहर, मेवा, आरु, अम्बा आदि हुन् । यसैगरी दलहन बालीमा मसुरो, मास, चना, बोडी, केराउ, रहर, भटमास, सिमी आदि रहेका छन् भने यहाँ मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी बालीहरु लगाउने गरिन्छ । तरकारीहरुमा आलु, गोलभेडा/टमाटर, काउली, बन्दा, काक्रो, च्याउ, प्याज, लौका, करेला, भिण्डी, फर्सी, मुला, गाँजर, भेडे खुर्सानी, चम्सुरको साग, पालुङ्गो साग, चिचिन्ना, राज्मा सिमी, पिडालु, घिरौला, भण्टा/भ्यान्टा, तरुल, रायोको साग, घिउ सिमी, सलगम छन् भने मसलाबालीमा लसुन, धनिया, खुर्सानी, बेसार, अदुवा, मेथी आदि उत्पादन हुने गरेको छ । यहाँ गाई, भैंसी, बाख्रा, सुगुर, बंगुर, कुखुरा, हाँस, परेवा, टर्की, बट्टाई, लगायतका पशुपंक्षी पाल्ने र बिक्री गर्ने गरिन्छ । उष्ण क्षेत्रमा उपयुक्त हुने जातका पशुपंक्षीहरूको यहाँ व्यावसायिक उत्पादनको राम्रो सम्भावना रहेको हुनाले कृषि तथा पशु फर्महरू मार्फत पशुपंक्षीहरूको व्यवसायिक उत्पादन समेत हुँदै आएको छ । व्यावसायिक हिसाबले हेर्दा कृषकहरूले सबैभन्दा बढी गाई, भैंसी, बाख्रा, कुखुरा, माछा, बंगुर पाल्ने र बिक्री गर्ने गर्दछन् ।

उप महानगरपालिकामा हाल १५५ ओटा व्यावसायिक माछा तथा कृषि फर्म संचालनमा रहेका छन् । यसैगरी पशुपालन गर्ने कृषकहरु ८ वटा व्यवसायिक पशुपालन फर्महरु संचालनमा ल्याएका छन् । यहाँका विभिन्न वडाहरुमा कृषि पकेट क्षेत्र, तरकारी पकेट क्षेत्र तथा च्याउ उत्पादन पकेट क्षेत्र विस्तार गरि व्यवसायिक तरकारी खेती गर्ने अभ्यास रहेको छ ।

२.२.२ पर्यटन तथा सँस्कृति

यस उप-महानगरपालिका ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक, सम्पदा तथा कृषि पर्यटनको हिसाबले व्यापक पर्यटकीय सम्भावना बोकेको क्षेत्र हो । सु-प्रसिद्ध बागेश्वरी मन्दिर, यहाँ रहेको जुँगा भएको महादेवको मूर्ती, रानी तलाउ, महेन्द्र पार्क, जमजम मस्जिद, जामा मस्जिद, फुलबारी मस्जिद, भवानी बाग तलाउ, रामलिला मैदान लगायत ३० भन्दा बढि स्थल पर्यटकहरुका रोजाइमा रहेका छन् ।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार उप-महानगरपालिकामा रहेका जम्मा १,६४,४४४ जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढि मुसलमान ४७,२४४ अर्थात २८.७ प्रतिशत रहेका छन् । यसैगरी १९,८४६ अर्थात १२.१ प्रतिशत क्षेत्री, १०,२३७ अर्थात ६.२ प्रतिशत ब्राम्हण-पहाड, ७,०५४ अर्थात ४.३ प्रतिशत ठकुरी रहेका छन् । यसका साथै यहाँ थारु, कुर्मी, यादव, ब्राम्हण-तराई लगायतका जातजातिहरुको बसोबास रहेकाले सबै जातजाति र सम्प्रदायका आ-आफ्नै किसिमका धर्म, संस्कृति र चालचलनहरु मनाउने गरिन्छ । यहाँका बासिन्दाले ईद, दशैं, तिहार, तिज, जनैपूर्णिमा, महाशिवरात्री, होली, बौद्धपूर्णिमा, छठ पर्व, क्रिश्मस जस्ता चाडपर्व मनाउने गर्दछन् ।

२.२.३ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय र आपूर्ति

उप-महानगरपालिकाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार हालसम्म साना तथा ठुला गरी यहाँ ९०२४ वटा व्यापार व्यवसाय तथा उद्योगहरु विधिवत रुपमा दर्ता भइ संचालनमा रहेका छन् । यसका साथै यहाँ ४० भन्दा बढि बैङ्क तथा वित्तिय संस्थाहरु वित्तिय कारोबारमा सकृय रहेका छन् भने ७८६ वटा होटल तथा व्यवसायहरु दर्ता भई संचालनमा रहेका छन् । उपमहानगरपालिकाले स्वयंलाई पश्चिम क्षेत्रको व्यापारिक केन्द्रको रुपमा विकास गर्न आवश्यक पूर्वाधार निर्माण तथा व्यवसायिक वातावरणको विकास गर्ने, नव उद्यमीलाई लघु उद्यम कर्जा प्रवाह गर्ने, विभिन्न प्रकारका क्षमता विकास सम्बन्धी तालिमहरु संचालन गर्ने, व्यवसाय संचालन गरी नियमित रुपमा कर बुझाउने उद्यमीहरुलाई सम्मान गर्ने, **व्यवसायिक लगानी परियोजना कोष** स्थापना गरी परिचालन गर्ने, मेड्पा तथा सामी लगायतका परियोजनासँग सहकार्य गरी उद्यमशिलता तथा स्वरोजगारका अवसरहरु सृजना गरी स्थानीय आर्थिक विकासलाई सबल बनाउने लगायतका नीति तथा कार्यक्रमहरु अगाडी सारेको छ । हाल पालिका भित्र रहेका मुख्य-मुख्य व्यापारिक क्षेत्रहरुको वडागत विवरण तलको तालिकामा समावेश गरिएको छ ।

तालिका नं. ६: उपमहानगरपालिकामा रहेका मुख्य व्यापारिक क्षेत्रहरुको विवरण

वडा न.	मुख्य व्यापारिक क्षेत्रको नाम
१	धम्बोजी, खजुरा रोड, विलासपुर, नन्दिनी मिल टोल, विशालनगर, जिप्रका एरिया आदि ।
२	घरबारी टोल, बागेश्वरी टोल, मनिहारन टोल, काहारन टोल, लोनियन टोल, बुद्ध टोल, विकास नगर आदि ।
३	एकलैनी, सदरलाइन, विरेन्द्र केशरी टोल, सानार मण्डी, विश्कोरियन टोल, देवीगञ्ज टोल, सुब्बा विरेन्द्र केशरी टोल आदि ।
५	फुल्टेका, बच्चुपूर्वा, जडिबुटी आदि ।
६	रामनगर, ब्यारेक टोल, कालिका टोल, फुल्टेका, एकता नगर, नयाँबस्ती,आखाँ अस्पताल एरिया आदि ।
७	गगनगञ्ज, डि.एस.पि रोड, शाहवा रोड, पिपल चौतारा आदि ।
८	त्रिभुवन चोक देखि पूर्व लाइन, सरदर लाइन आदि ।
९	पशुपती टोल, श्रदानगर टोल, समावेशी टोल, आनन्दनगर टोल, शिवसन्तोषी टोल, शान्तिनगर टोल, रामलिला रोड देखि चारबहिनी आर्मी ब्यारेक हुँदै विद्युत कार्यालय सम्मका बस्ती क्षेत्रहरु आदि ।
१०	चारबहिनी चोक, सुर्खेत रोड, गणेशमान चोक, औद्योगिक क्षेत्र, पासाङ ल्हामू मार्ग, आदर्श नगर आदि ।
११	सुर्खेत रोड, पासाङ ल्हामु मार्ग, सदर लाइन, इदगाहारोड, सुनार मण्डी , जब्दी टोल, व्यवसायी संघ टोल आदि ।
१२	वि पि चोक सुर्खेत रोड, कौशिला मार्ग टोल, सुर्खेत रोड कैलाशपुर, शिव भैरव टोल, कम्मरशाह टोल, कोरियनपुर, मुक्तीपुर, बेलासपुर आदि ।
१३	रामलिला मैदान, मेरो अस्पताल देखि नेपाल बैङ्क रोड, उदयपुर चौराह, गंगापुर, लोलनपूर्वा, तेलनपुर, लोधइ गाउँ, बुलबुलिया आदि ।
१४	बालेगाउँ, बाबुगाउँ, चौलिक्का, भाटनपूर्वा, कैरातीपूर्वा, भन्नुपूर्वा, बालापुर, गुलामपूर्वा आदि ।
१५	जमुनाह चौकी, टंगपसरी गाउँ, नयाँबस्ती, सुइया बस्ती, पिप्रहवा बस्ती आदि ।
१६	भन्सार, कबरुस्तान, इस्माइल चोक, शिवमन्दिर चोक, आधारभूत टोल, जानुपूर्व टोल आदि ।
१७	परसपुर, ढोडेगाउँ, नदइगाउँ, भृकुटीनगर आदि ।
१८	कारकाधो, लकधावा, खसकारकाधो, भुजाइगाउँ, आदि ।

वडा न.	मुख्य व्यापारिक क्षेत्रको नाम
१९	भैयापुर, सुजीगाउँ, कटलिया, आलानगर, मोहनपुर, फारमटोल, शान्तिनगर, वनघुँसा आदि ।
२०	एयरपोर्ट क्षेत्र, नयाँ बस्ती थपुवा, गायनपुर, पोटेदारपुर, सुखरामपुर, बाउनटोल आदि ।
२१	नयाँ बस्ती, विरता, तिलेनपुर, भगतपुर, बलदेव नगर, मोहनपुर आदि ।
२२	शान्ती चोक, नहरपूर्वा, पुरैनी बजार, कान्तीबाल चोक, शाहपूर्वा, जोधापूर्वा आदि ।
२३	जगंलीसिह पूर्वा, भज्युपूर्वा, लोहारनपूर्वा आदि ।

स्रोत: वडागत छलफल, २०८२

२.२.४ आम्दानी, रोजगारी र वित्तीय सेवा

पूर्व पश्चिम राजमार्गसँग जोडिएको बाँके जिल्लामा पर्ने नेपालगञ्ज नगरी, नेपालकै नामबाट स्थापना भएको पश्चिम नेपालको द्वार तथा एक प्रतिष्ठित व्यापारिक शहर पनि हो । संघीय राजधानी काठमाडौँबाट करिब ६०० कि.मि. पश्चिममा अवस्थित नेपालकै पुरानो एक औद्योगिक नगरी तथा मुख्य शहरको रुपमा पनि परिचित भएकाले राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रको समेत ध्यानाकर्षण भएको हुँदा यहाँ विभिन्न क्षेत्रमा लगानी गर्न सक्ने, रोजगारी सिर्जना गर्न र आम्दानीका अवसरहरु सिर्जना गर्न सक्ने अवस्था विद्यमान रहेको छ । भौगोलिक रुपमा सुगम भएका कारण आवश्यक भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधारको अवस्था राम्रो छ । शिक्षा, स्वास्थ्य, गरिबी निवारण लगायतका सूचकहरु पनि देशका अन्य स्थानीय तहको तुलनामा मजबुत देखिन्छन् । यहाँ विभिन्न आर्थिक र वित्तिय कारोवारहरु बैङ्किङ प्रणाली मार्फत हुने गरेको छ । आधुनिक अर्थव्यवस्थामा आर्थिक कारोबार बैङ्कबाट हुँदा त्यो व्यवस्थित र सहज हुन जान्छ । यसर्थ आधुनिक आर्थिक प्रणालीमा ग्रामिण जनताहरूको समेत बैङ्किङ सेवामा पहुँच सहज रुपमा पुगेको छ । यहाँ नेपालका हरेक बैङ्कहरुका शाखाहरुले दिइरहेको सेवा अति महत्वपुर्ण रहेको छ । हाल यहाँ ४० वटा बैङ्क तथा वित्तिय संस्थाहरुमार्फत बैङ्किङ कारोबार हुने गरेको छ भने यहाँ १११ वटा सहकारी संस्थाहरु सकृय रुपमा संचालनमा रहेका छन । यसका अलवा विभिन्न बचत समूहहरु मार्फत पनि आर्थिक कारोबार हुने गरेको छ ।

२.२.५ सहकारी

पूँजी संकलन र उचित सदुपयोग मार्फत आयआर्जन गर्न सहकारी महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । उप-महानगरपालिकाबाट प्राप्त पछिल्लो तथ्याङ्क अनुसार यहाँ १११ वटा सहकारी संस्थाहरु संचालनमा रहेका छन् । यहाँ सबैभन्दा बढी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था रहेका छन, दोस्रोमा बहुउद्देश्यीय सहकारीहरु रहेका छन । यसका अलावा यहाँ उपभोक्ता सहकारी, कृषि सहकारी, लगायतका कार्यक्षेत्र निर्धारण गरी सहकारी संस्थाहरु संचालनमा रहेका छन् । उपमहानगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रमा रहेका सहकारीहरुको नियमन तथा व्यवस्थापनका लागि सहकारी ऐन २०७४ लागू गरेको छ भने सहकारीहरुबिच एकिकरणको लागि पहल गर्ने, **एक कृषि सहकारी एक कृषि उपज उत्पादन**, गर्ने सहकारी लाई उत्पादनसँग जोड्ने, उत्कृष्ट सहकारीहरुलाई छनौट गरी पुरस्कृत गर्ने, सहकारी मार्फत **सिप सिकौ आयआर्जन गरौ** अभियान संचालन गर्ने, लेखा परीक्षणको लागि नियमन तथा व्यवस्थापन गर्ने लगायतका नीतिहरुलाई अगाडी सारेको छ । हाल पालिकामा रहेका सहकारी संस्थाहरुको विवरण तालिकामा समावेश गरिएको छ ।

तालिका नं. ७: सहकारी संस्थाहरु सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	सहकारी संस्थाहरुको नाम	साविकको ठेगाना	हालको ठेगाना	सम्पर्क नं
१.	आदर्श टोल बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	१	१	
२.	आदर्श बहुमुखी सहकारी संस्था लिमिटेड	१	१	

क्र.सं.	सहकारी संस्थाहरुको नाम	साविकको ठेगाना	हालको ठेगाना	सम्पर्क नं
३.	त्रिवेणी स्वास्थ्य सेवा सहकारी संस्था लिमिटेड	१	१	
४.	मेहरवान उपभोक्ता सहकारी संस्था लिमिटेड	१	१	
५.	ईन्द्रेणी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१	१	
६.	समाज कल्याण बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१	१	९८४८०४४१४२
७.	हिमालयन वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१	१	
८.	ओम साई बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	२	२	९८५८०२८१००
९.	कुबेर सेविङ एण्ड क्रेडिट को-अपरेटिभ लिमिटेड	२	२	०८१५२२१६१
१०.	नेपालगञ्ज बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	२	२	
११.	पाणिनी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	२	२	९८६७९३७३०७
१२.	प्राइम बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	२	२	९८५८०२०८०६
१३.	माता बागेश्वरी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	२	२	
१४.	कृष्णासार कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	२	२	९८४८१२९४८७
१५.	जन जाग्रती सञ्चार सहकारी संस्था लि.	२	२	
१६.	नागरिक बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	२	२	९८५८०५१०३१
१७.	मेगा बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	२	२	९८६६७१७४५४
१८.	स्ट्याण्डर्ड सेभिङ एण्ड क्रेडिट को-अपरेटीभ लिमिटेड	२	२	९८४८०२२६३०
१९.	नव लक्ष्मी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	४	३	९८६६८४१५९२, ०८१५२३५८१
२०.	सिद्ध कुमाख बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	४	३	
२१.	गृहलक्ष्मी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	५	४	९८५८०२६१०८, ९८४८२९९४५९
२२.	गृहिणी बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	५	४	
२३.	ज्योति कुञ्ज बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	५	४	९८४८२७५७०८
२४.	टक्सार बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	५	४	९८५८०३७१२१

क्र.सं.	सहकारी संस्थाहरुको नाम	साविकको ठेगाना	हालको ठेगाना	सम्पर्क नं
२५.	डायमण्ड वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	५	४	
२६.	लाभ बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	५	४	
२७.	उज्यालो बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	५	४	९८४८१९८७००
२८.	चम्किलो तारा बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	५	४	
२९.	चेतना बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	५	४	९८४८०२२२४७
३०.	लालीगुराँस बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	५	४	
३१.	शारदा उपभोक्ता सहकारी संस्था लिमिटेड	५	४	९८४८०४३४१७
३२.	संगठित कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	५	४	९८१६५१२३९५
३३.	सिभिल सेभिङ एण्ड क्रेडिट को-अपरेटिभ लिमिटेड	५	४	
३४.	हिमशिखर बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	५	४	
३५.	नमुना बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	५	४	९८४८०३५०८५
३६.	डाँफे बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	६	५	९८६६८३१५७१
३७.	फ्यूचर बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	७	६	०८१५२५८१२
३८.	शान्ति महिला विकास बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	८	७	
३९.	गुरुकुल बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१०	८	९८५८०२८१०४
४०.	समानता बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	११	८	९८५८०५८१०८
४१.	अरुणोदय बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१२	९	९८४८१७३८९७
४२.	बालाजी उपभोक्ता सहकारी संस्था लिमिटेड	१२	९	९८१४५७३००६
४३.	जन उत्थान बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	१२	९	
४४.	रामारोशन बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१२	९	९८५८०२४४९९
४५.	राष्ट्र सेवक सहकारी संस्था लिमिटेड	१२	९	०८१५२१८९४
४६.	सून्दर कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	१२	९	
४७.	आश्मा बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१३	१०	

क्र.सं.	सहकारी संस्थाहरुको नाम	साविकको ठेगाना	हालको ठेगाना	सम्पर्क नं
४८.	उद्योग श्रमिक वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१३	१०	
४९.	ग्लोबल बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१३	१०	९८५८०२५०१९
५०.	ईन्द्रावती बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१३	१०	९८५८०३०३२५
५१.	शुभ लक्ष्मी बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	१३	१०	
५२.	नवजीवन बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१३	१०	
५३.	सामुहिक बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१३	१०	
५४.	सुनगाभा स्वास्थ्य सहकारी संस्था लिमिटेड	१३	१०	०८१५२६२८६
५५.	क्यापिटल वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१४	११	
५६.	सफल बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड		१२	९८४८१७२९९५
५७.	कल्पबृक्ष महिला बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१६	१२	९८४८०२०४७५, ९८४८०२०८९५
५८.	पूर्णिमा बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	-	१२	९८५८०२०३२९
५९.	मध्यपश्चिम बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१६	१२	०८१५३४६६६
६०.	वेष्टर्न बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१६	१२	९८५८०३०९७३
६१.	अवध कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	१६	१२	९८४८१०४४८२
६२.	युनिटी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१६	१२	९८५८०२५४११
६३.	हेपोन बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	१६	१२	९८४८६४४५३४, ९८६८०८१३६९
६४.	नव उदय कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	उदयपुर ५	१३	९८५८०२६९६४
६५.	ओमकार कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	उदयपुर ४, बाँके	१३	९८४८०३१०२२, ९८६३४०६०४५
६६.	महेन्द्रनगर कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	भवनियापुर १	१४	९८०४५०९३२८
६७.	श्रृजना महिला विकास बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	भवनीयापुर १	१४	
६८.	सुर्योदय आलु उत्पादन सहकारी संस्था लिमिटेड	भवनियापुर १	१४	
६९.	मुस्कान कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	प्रिपहवा	१५	९८६६९९४५८०
७०.	हनुमान कृषक सहकारी संस्था लिमिटेड	पिप्रहवा ३	१५	९८६८२००४६४
७१.	जय किसान सहकारी संस्था लिमिटेड	प्रिप्रहवा ४	१५	९८१५५७८०१७, ९८०४५९१७८२

क.सं.	सहकारी संस्थाहरुको नाम	साविकको ठेगाना	हालको ठेगाना	सम्पर्क नं
७२.	रजा उपभोक्ता सहकारी संस्था लिमिटेड	जैसपुर ६	१६	९८४८०२६५३६
७३.	महताव बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	जैसपुर ६	१६	९८१४५५४७८६
७४.	जागृती महिला बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	जैसपुर ७	१६	
७५.	उन्नति बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	परसपुर ९	१७	
७६.	गौसुलवारा कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	परसपुर ८	१७	
७७.	चेतनसिल कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	परसपुर ५	१७	९८०४५०७५७२
७८.	जय मा भवानी कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	परसपुर ९	१७	
७९.	जयमाँ ज्वाला कृषक सहकारी संस्था लिमिटेड	परसपुर २	१७	९८४४८२७६२२
८०.	जय माँ दुर्गा कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	परसपुर ३	१७	९८४८०२७०६३
८१.	महाकाली कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	परसपुर ९	१७	९८१५५४००५१
८२.	लवकुश कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	परसपुर	१७	९८१९५७२३४२
८३.	सदभाव बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	परसपुर ७	१७	
८४.	समाज उत्थान कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	परसपुर ५	१७	
८५.	जय पृथ्वी कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	खासकाँरकाँदौ ५	१८	
८६.	उद्यमशिलता बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	खासकाँरकाँदौ ५	१८	९८५८०३४५९०
८७.	फुल्टेक्रा बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	कारकादौं	१८	
८८.	पशुपती बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	१८,१९,२०	१८	९८५८०२१२६१
८९.	सहारा बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	काँरकादो ५	१८	९८४८०६२६५०
९०.	छाना कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड		१८	९८४३५९५१२०
९१.	राधा कृष्ण कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	बसुदेवपुर २	१९	९८४८२५०५०५, ९८६८०२८८५३
९२.	बागवान कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड		१९	९८४०७२८०४१
९३.	आलानगर महिला कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	वसुदेवपुर १	१९	९८२३३१८५६२
९४.	अग्रगामी महिला बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	मनिकापुर ८	२०	९८४८०९१४९४
९५.	कमलदास बाबा कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	मनिकापुर ३	२०	९८४८०३०११०
९६.	मखमली महिला विकास बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड	२६	२०	९८२४५३३१९५, ९८६८१७९३२५
९७.	शुद्ध गोरस दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्था लिमिटेड	थपुवा २६	२०	९८६८११३०५३
९८.	सन्तोषी माता कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	मनिकापुर ५	२०	९८१४५५४११८

क्र.सं.	सहकारी संस्थाहरुको नाम	साविकको ठेगाना	हालको ठेगाना	सम्पर्क नं
९९.	सिद्ध बाबा कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	वडा ना२६	२०	९८२२४७४७४७
१००.	श्री स्वरोजगार कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड		२०	९८००५७८६३६
१०१.	होम्रो शिभिल कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	मानकापुर ८	२०	९८५८०२००४८
१०२.	जमुना कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	पुरैना २	२१	९८१४५४३५१६
१०३.	सिफा कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड		२१	९८६६२२१०४०
१०४.	नहरपुर्वा कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	पुरैनी २	२२	९८४८१३७८९९
१०५.	साना किसान कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	पुरैनी २	२२	९८४८०४६३८१
१०६.	कोपिला महिला कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	पुरैनी २	२२	९८४८०३४९६४
१०७.	कान्ती पोखरी कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	पुरैनी २	२२	९८४२६९०४१३
१०८.	श्री जय गुरुदेव उपभोक्ता सहकारी संस्था लिमिटेड	पुरैनी ३	२२	
१०९.	किसान कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड		२३	९८४३९८४८०१
११०.	बहुमूखी साझा संस्था लिमिटेड			
१११.	बाँके युनेश्को कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड			

स्रोतः नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिका, नगरकार्यपालिकाको कार्यालय, २०८२

२.३ सामाजिक विकासको अवस्था

२.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

यो उपमहानगरपालिका भौगालिक रुपमा सुगम भएको कारण अत्यावश्यक भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधारहरुको अवस्था राम्रो छ। शिक्षा, स्वास्थ्य, गरिबी तथा अन्य सूचकहरु पनि तुलनात्मक रुपमा देशका अन्य स्थानीय तहहरुको तुलनामा मजबुत देखिन्छ। हाल उप महानगरपालिका भित्र भेरी अस्पताल, नेपालगञ्ज मेडिकल कलेज, लगायतका नीजि क्षेत्रबाट संचालनमा रहेका अस्पतालका साथै नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका अन्तर्गत १२ वटा शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, ११ वटा स्वास्थ्य चौकी मार्फत स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भइरहेको छ। यहाँ प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा आउटरिच क्लिनिक र प्रत्येक वडामा महिला सामुदायिक स्वास्थ्यस्वयम्सेविकाहरुको उपस्थिति रहनुका साथै निजी तवरबाट प्राकृतिक चिकित्सा केन्द्र, आयुर्वेद केन्द्रहरु पनि संचालनमा रहेका छन्।

उपमहानगरपालिकाले स्वास्थ्यकर्मी सहितको निःशुल्क ज्येष्ठ नागरिक घरदैलो सेवा सञ्चालन गर्ने, नेपाल भारत सिमा नाका जमुनाहमा रहेको हेल्थ डेस्क मार्फत विभिन्न रोगहरुको नियमित चेकजाँच गर्ने, मानसिक स्वास्थ्य, मनोसामाजिक परामर्श सेवा एवं योग तथा ध्यान सम्बन्धी कार्यक्रमहरु समुदायस्तरमा सञ्चालन गर्ने, महिलामा देखिने पाठेघरको मुखको क्यान्सर, स्तन क्यान्सर, आङ खस्ने, फिस्टुला जस्ता समस्याको स्क्रिनिङ गर्ने कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने, २४ घण्टे प्रसुती सेवा विस्तार तथा सुदृढिकरणका लागि वडा नं. १३ को बर्थिङ सेन्टरलाई स्तरोन्नति गरी सेवा प्रवाह गर्ने, लगायतका स्वास्थ्य क्षेत्र सुधारका नीतिहरु अगाडी सारेको छ। हाल उपमहानगर मातहतमा रहेका सामुदायिक स्वास्थ्य संस्थाहरुको विवरण तलको तालिकामा समावेश गरिएको छ :

तालिका नं. ८: सामुदायिक स्वास्थ्य संस्था सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	स्वास्थ्य संस्थाको विवरण	ठेगाना
१.	शहरी स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	वडा न. १

क्र.सं.	स्वास्थ्य संस्थाको विवरण	ठेगाना
२.	शहरी स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	वडा न. २
३.	शहरी स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	वडा न. ३
४.	शहरी स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	वडा न. ४
५.	शहरी स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	वडा न. ५
६.	शहरी स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	वडा न. ६
७.	शहरी स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	वडा न. ७
८.	शहरी स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	वडा न. ८
९.	शहरी स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	वडा न. ९
१०.	शहरी स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	वडा न. १०
११.	शहरी स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	वडा न. ११
१२.	नेपालगंज स्वास्थ्य चौकी	वडा न. १२
१३.	उदयपुर स्वास्थ्य चौकी	वडा न. १३
१४.	भवानियापुर स्वास्थ्य चौकी	वडा न. १४
१५.	पिप्रहवा स्वास्थ्य चौकी	वडा न. १५
१६.	जयसपुर स्वास्थ्य चौकी	वडा न. १६
१७.	परसपुर स्वास्थ्य चौकी	वडा न. १७
१८.	खासकारकाँदो स्वास्थ्य चौकी	वडा न. १८
१९.	बसुदेवपुर स्वास्थ्य चौकी	वडा न. १९
२०.	मनिकापुर स्वास्थ्य चौकी	वडा न. २०
२१.	पुरैना स्वास्थ्य चौकी	वडा न. २१
२२.	पुरैनी स्वास्थ्य चौकी	वडा न. २२
२३.	शहरी स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	वडा न. २३
	आयुर्वेद औषधालय तर्फ	
१	परस्पर आयुर्वेद औषधालय	वडा न.१७
२	जैसपुर आयुर्वेद औषधालय	वडा न. १६
३	भवानियापुर आयुर्वेद औषधालय	वडा न. १४

स्रोत: नगरकार्यपालिकाको कार्यालय, २०८२

२.३.२ शैक्षिक विकास

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँको साक्षरता दर ७६.२ प्रतिशत रहेको छ जसमा महिला साक्षरता ७१.५ प्रतिशत रहेको छ भने ८१.० प्रतिशत पुरुष साक्षरता रहेको छ। हाल उप महानगरपालिकाभित्र ४२ वटा सामुदायिक विद्यालय, ३९ वटा मदरसा र ८० वटा निजी विद्यालयहरु संचालनमा रहेका छन्। यहाँ प्राविधिक धारको पठनपाठन हुने विद्यालयहरु संचालमा रहेका छन्। उप महानगरपालिकाले आफ्नो शैक्षिक अवस्था सुधारका लागि शैक्षिक सुधारका कार्यक्रम अन्तर्गत शिक्षक दरबन्दी मिलान, शैक्षिक व्यवस्थापन सुधार, छात्रवृत्ति व्यवस्थापन,

शिक्षक तालिम तथा क्षमता विकास, पुस्तकालय विस्तार गर्दै धार्मिक विद्यालयहरुको शिक्षालाई गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउने, **मेयर सँग विद्यार्थी कार्यक्रम**लाई निरन्तरता दिने, शिक्षकहरुलाई सामुहिक शैक्षिक छलफलका लागि **शिक्षक प्रतिभा डबली कार्यक्रम** संचालन गर्ने, अनुगमन, मेन्टोरिङ र सुपरीवेक्षणलाई प्रभावकारी बनाउँदै लैजाने लगायतका नीति तथा कार्यक्रमहरुलाई प्राथमिकतामा राखेको छ ।

२.३.३ खानेपानी तथा सरसफाई

नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिको अधिकांश क्षेत्र समथर तराई भएकाले यहाँ भूमिगत जलस्रोत पर्याप्त मात्रामा रहेको छ । राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँ ३४,५६५ घरपरिवार रहेका छन् । जसमध्ये धारा/पाईप (घरपरिवार भित्र) को पानी प्रयोग गर्नेहरु १२,०९१ अर्थात ३४.९८ प्रतिशत रहेका छन् भने जार/बोतलको प्रयोग गर्नेहरु ६,५५१ अर्थात १८.९५ प्रतिशत रहेका छन् । यसैगरी ट्युबेल/हाते पम्पको पानी प्रयोग गर्नेहरु ११,११२ अर्थात ३२.१५ प्रतिशत, धारा/पाईप (घरपरिवार बाहिर) को पानी प्रयोग गर्नेहरु ३,१०६ अर्थात ८.९९ प्रतिशत रहेका छन् भने ढाकिएको ईनार/कुवाको खानेपानी प्रयोगकर्ता ३८ अर्थात ०.११ प्रतिशत रहेका छन् । यस तथ्याङ्कबाट अध्ययन गर्दा यहाँ अझै पनि सुरक्षित तथा स्वच्छ खानेपानीको पहुँचबाट धेरै घरधुरीहरु टाढा रहेको अवस्था छ ।

हाल उपमहानगरपालिकाले नगर क्षेत्रभित्र खानेपानीको रुपमा प्रयोग भईरहेका नल्काको पानीको गुणस्तर परीक्षणको व्यवस्था मिलाउने, सबै नगरबासीलाई पूर्ण रुपमा स्वच्छ खानेपानीको प्रबन्धको लागि पहल गर्ने, फोहोर व्यवस्थापनमा अत्याधुनिक उपकरणको व्यवस्था गर्ने, खानेपानी तथा सरसफाई ऐन तथा वित्तिय रणनीति तयार गरी उपमहानगर भित्र सेवा प्रवाह गरिरहेका निकायहरुसँग समन्वय गरी सो को तथ्याङ्क एन वासमा अद्यावधिक गर्दै जाने लगायतका फोहोरमैला व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित नीति अगाडी सारेको छ भने स्थायी रुपले फोहोर व्यवस्थापन गर्नका लागि भने उपमहानगरले विज्ञहरुको सुझाव बमोजिम कार्ययोजना तय गरि निचोडमा पुग्न जरुरी रहेको छ ।

२.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिका लैङ्गिक समानताको लागि योजनाबद्ध तथा कार्यक्रमगत रुपमा अगाडि बढेको छ । पालिकाले महिला जनप्रतिनिधिहरुलाई नेतृत्वदायी भूमिका बहन गर्न जिम्मेवारी तथा अधिकार दिनुका साथै महिलाहरुको नेतृत्व विकास, सशक्तिकरण, उद्यमशिलता तथा सीप विकासका गतिविधिलाई जोड दिएको छ । विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय संघ संस्था, युवा, महिला सञ्जाल, सञ्चार माध्यमहरुसँग निरन्तर सहकार्य एवम् समन्वय गर्दै उपमहानगर लैङ्गिक समानताको कार्यक्रमलाई उपलब्धिमूलक बनाउन प्रयासरत रहेको छ । मुख्यतः महिला तथा ज्येष्ठ नागरिकलाई निशुल्क बहिरंग सेवा, किशोरी शिक्षा, आदिबासी, दलितहरुको क्षमता अभिवृद्धि, सिमान्तकृत, पिछडा वर्गको लागि सामुदायिक सीप विकास, बाल विकासका क्रियाकलापहरु, महिला जनप्रतिनिधी क्षमता विकास, लैङ्गिक हिंसा न्यूनीकरणका क्रियाकलाप, पिछडा वर्ग शिक्षा तथा छात्रवृत्ति कार्यक्रम लगायतका कार्यक्रमहरु संचालनमा रहेका छन ।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँको जम्मा जनसंख्या १,६४,४४४ मध्ये महिलाको जनसंख्या ८१,६८९ अर्थात ४९.६८ प्रतिशत जनसंख्या रहेको छ । यसैगरी पालिकामा १४ बर्ष ४७,५०० रहेकोमा २२,५२२ जना बालिका र २४,९७८ जना बालकहरु रहेका छन् । यहाँ ८० बर्ष उमेर समूह भन्दा माथिका व्यक्तिहरुको संख्या ७९८ रहेकोमा ३५० जना पुरुष र ४४८ जना महिलाहरु रहेका छन् । यहाँको जम्मा जनसंख्या मध्ये २,६१२ जना अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु रहेका छन् ।

२.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला

सामान्यतय १६ देखि ४० वर्ष उमेर समुहको जनसंख्यालाई युवा समूहमा राखिएको छ जसलाई राष्ट्रिय युवा नीति, २०७२ ले परिभाषित गरेको छ । राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार नेपालगञ्ज उप-महानगरको जम्मा जनसंख्या १,६४,४४४ मध्ये १५ देखि ५९ वर्ष सम्मका सकृय यूवाको संख्या १,०५,१९७ अर्थात ६३.९७ प्रतिशत

रहेको छ । जसमध्ये महिलाको संख्या ८१,६८९ र पुरुषको संख्या ८२,७५५ जना रहेको छ देशको प्रमुख श्रम शक्ति, मानव संसाधन र उर्जाको आधार स्तम्भ नै यी युवाहरू हुन् । युवाको सामर्थ्यलाई पूर्णत सदुपयोग गरेका राष्ट्रहरूले नै ठूलो फड्को मारेका छन् । काम गर्न सक्ने उच्च सक्रिय उमेरको जनसंख्या नै जनसांख्यिक लाभांश हो । हाल उपमहानगरले युवाहरुका लागि आय आर्जन तथा रोजगारी सम्बन्धी कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने, युवाहरुलाई नविनतम, उद्यमशिल, सिर्जनशील र रचनात्मक गतिविधिमा लाग्न अभिप्ररित गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, खेलाडीहरुको प्रोत्साहनका लागि गरिरहेको सहयोगलाई निरन्तरता दिने लगायतका नीति तथा कार्यक्रम अगाडी सारेको छ ।

२.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था

२.४.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

उप-महानगरपालिकामा मिश्रित जनघनत्व भएका बस्तीहरु छन् । राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँ जम्मा ३४,५६५ घरधुरी रहेकोमा घरको छानोको आधारमा सिमेन्ट ढलान भएका परिवार सबैभन्दा बढि २६,०१६ अर्थात ७५.२७ प्रतिशत रहेका छन् । त्यसैगरी टिन तथा जस्ताको छानो भएका घर परिवार संख्या ६,६७६ अर्थात १९.३१ प्रतिशत रहेका छन् । यहाँ भुँइको आधारमा सिमेन्ट ढलान भएको घरधुरी संख्या सबैभन्दा बढि २२,४१६ अर्थात ६४.८५ प्रतिशत रहेका छन् भने माटोको भुँइ भएका परिवार संख्या ८,७०६ अर्थात २५.१९ प्रतिशत र सेरामिक टायल भएका परिवार संख्या १,७८७ अर्थात ५.१७ प्रतिशत रहेका छन् ।

उपमहानगरले नयाँ घर बनाउने नक्शापास समेतको हकमा सफ्टवेयर प्रणाली अनिवार्य प्रयोग गरी एक घर एक रुखको अवधारणा अनुरुप भवन अनुमती तथा मापदण्ड लागू गर्ने, नगर क्षेत्र भित्र तय हुने सार्वजनिक संरचना बालमैत्री तथा अपाङ्गता मैत्री बनाउने, वर्षातका समयमा हुने डुबान कम गर्नका लागि नालीहरुको प्रभावकारी रुपमा सरसफाई तथा व्यवस्थापन गर्ने, कार्यालय सञ्चालन तथा विस्तार गर्ने क्रममा आफ्नो स्वामित्व तथा लगानीमा निर्मित भवनहरु नै प्रयोग गर्ने नीतिलाई प्राथमिकता दिने, लगायतका नीति तथा कार्यक्रमहरु अगाडी सारेको छ ।

२.४.२ सडक, पुल तथा यातायात

उप-महानगरपालिका क्षेत्र सडक तथा यातायात पूर्वाधार विकासको हिसाबले सन्तोषजनक अवस्था छ । यहाँ हवाई यातायातको लागि नेपालगञ्ज विमानस्थलबाट दैनिक आन्तरिक उडानहरु हुने गर्दछन् । यसका अलावा यहाँ सडक यातायातका लागि राष्ट्रिय राजमार्गहरु जस्तै सुर्खेत रोड (रत्न राजमार्ग), खजुरा रोड (नेपालगञ्ज-गुलरिया सडक), एयरपोर्ट रोड (रान्जा-एयरपोंट), बसपार्क रोड, पोष्टल हाइवे (नेपालगञ्ज-बगौडा सडक) मुख्य हुन । उपमहानगरपालिकाको यातायात गुरुयोजनामा प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा यहाँ ४९ वटा क वर्गका सडकहरु रहेका छन भने ९६ वटा सडकहरु ख वर्ग अन्तरगत र १३९ वटा सडकहरु ग वर्ग अन्तरगतका सडकहरु संचालनमा रहेका छन् । यसैगरी पालिका भित्र साना ठूला गरी २६ वटा पुल तथा ६२ वटा कल्भर्टहरु संचालनमा रहेका छन् । उप महानगरपालिकाले सार्वजनिक भौतिक संरचनाहरुको मर्मत सम्भारको लागि कोष स्थापना गरी परिचालन गर्ने, स्थानीय सार्वजनिक यातायातको नियमित अनुगमन तथा रुट निर्धारण, अनुमती, नविकरण लगायतका कार्यलार्य व्यवस्थित गर्ने, हरियाली प्रवर्द्धनका लागि नीतिगत व्यवस्था गर्ने, विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा हुने गरी पूर्वाधारका संरचना निमार्ण गर्ने लगायतका नीति तथा कार्यक्रमहरु अगाडी सारेको छ ।

२.४.३ विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

उप-महानगरपालिकामा विद्युतीकरणको अवस्था सन्तोषजनक नै रहेको भए तापनि ग्रामिण बस्तीहरुमा सडकमा सौर्यबत्तीको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ । राष्ट्रिय जनगणना, २०७८, को तथ्याङ्क अनुसार यहाँ कुल घरपरिवार संख्या ३४,५६५ मध्ये बत्ती बाल्नका लागि प्रयोग गरिने मुख्य ऊर्जाको रुपमा ३३,५८४ अर्थात ९७.१६ प्रतिशतले विद्युतको प्रयोग गर्ने गरेका छन् । यसैगरी ४१७ अर्थात १.२१ प्रतिशतले मट्टितेल, ३४५ अर्थात १ प्रतिशतले सोलारको प्रयोग गर्ने गरेका छन् । त्यसैगरी, खाना पकाउनका लागि प्रमुख इन्धनको रुपमा २६,८९९ जना अर्थात ७७.८२ प्रतिशतले

एल.पी ग्याँसको प्रयोग गर्ने गर्दछन् । ७,२०० जना अर्थात २०.८३ प्रतिशतले काठ/दाउरा, १५७ जना अर्थात ०.४५ प्रतिशतले विद्युतको प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने बाँकी नगण्यले मट्टितेल, बायोग्याँस, गुईठा जस्ता ऊर्जाका स्रोत प्रयोग गर्दै आएका छन् । काठ दाउराको श्रोत वनजंगलहरु रहेका छन् । काठ दाउराको प्रयोगका थुप्रै नकारात्मक पक्षहरू मध्ये स्वास्थ्यमा पर्ने असर र वन जङ्गलको विनाश प्रमुख हुन् । उप-महानगरपालिकाका सबै वडाहरुमा विद्युतीकरणको पहुँच रहेता पनि बढ्दो जनसंख्याका कारण विद्युतको क्षमता न्यून रहेको छ र विद्युत क्षमता बढाउनुपर्ने अवस्थामा रहेको छ। शान्ति सुरक्षा अभिबृद्धि गर्नका लागि स्थानीयहरूले सडक सडकमा सौर्य बत्तीहरूका साथै सिसि क्यामेराहरुको माग गरेका छन् ।

२.४.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

उप-महानगरपालिकालाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाई स्थानीय सञ्चार माध्यमहरुको विकास र प्रवर्द्धन गरिएको हुँदा यस उप-महानगरपालिकाका सबै वडामा मोबाईल फोनको सुविधा राम्रो छ। सबै वडाहरुमा तारसहितको ल्याण्डलाइन फोन सेवा, बजार क्षेत्रमा इन्टरनेट सेवा संचालनमा रहेको छ । उप-महानगरपालिकाका सबै वडाहरूमा तार सहितको टेलिफोन सेवा र बजार क्षेत्रमा इन्टरनेट सेवा उपलब्ध हुनुका साथै नेपाल टेलिकम तथा एनसेलले मोबाइल फोन सेवा प्रदान गरेका छन् । उप-महानगरपालिकाले सेवा प्रवाहलाई सूचना तथा प्रविधिमैत्री बनाउने, उपमहानगर भित्र हाल प्रयोग भइरहेका सबै प्रकारका सफ्टवेयरहरुलाई एकिकृत गरी एउटै व्यवस्थित वेभ पोर्टल बनाउने, मानिसहरुको बढी आवत जावत हुने स्थानहरुमा सिसि क्यामेरको व्यवस्था मिलाउने, स्थानीय संचार माध्यमहरुको क्षमता विकास साथै स्थानीय पत्रकारहरुलाई क्षमता विकास तालिम, कार्यशाला, अभिमूखीकरण, लेखनवृद्धि लगायतका क्रियाकलापहरु संचालन गर्ने लगातका नीति तथा कार्यक्रमहरु अगाडी सारेको छ ।

२.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था

२.५.१ वन तथा जैविक विविधता

उप-महानगरपालिकाको कूल क्षेत्रफल मध्ये २.२५ वर्ग कि.मि अर्थात २.६१ प्रतिशत भू-भाग वन जंगलले ओगटेको छ । यसै गरी यहाँ ८०.१४ प्रतिशत क्षेत्र खेतीयोग्य क्षेत्रको रुपमा रहेको छ । दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. १५ मा वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमिकरण विरुद्ध लड्ने, भू-क्षयीकरण रोकेर त्यस्तो प्रक्रियालाई उल्ट्याउने तथा जैविक विविधताको क्षतिलाई रोक्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । तसर्थ पर्यावरणीय सन्तुलन, वायुमण्डलको स्वच्छता तथा जीवजन्तुको वासस्थान कायम राख्न वनजंगलको संरक्षण प्राथमिकतामा राख्नु जरुरी छ । अर्कोतर्फ यस उप-महानगरपालिकामा वन क्षेत्र बाहेक झाडी बुट्यान क्षेत्र र खेर गइरहेका जमिन पनि केही मात्रामा रहेकाले उक्त जमिनमा व्यापक जनपरिचालन गरी बृक्षारोपण गर्नुपर्ने देखिन्छ जसले गर्दा उप-महानगरपालिकालाई एक प्रकारको हरित बगैंचाको रुपमा विकास गरी वनलाई आयआर्जनसँग जोड्न सकिन्छ ।

२.५.२ भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

बाढी, पहिरो, भू-क्षय जस्ता प्राकृतिक प्रकोपबाट कुनै क्षेत्रलाई नष्ट हुनबाट रोक्ने वा बचाउने तथा पानीको आयतन र बहावलाई सामान्य स्थितिमा राख्ने वा पानीको बहावलाई धमिलो हुन नदिई स्वच्छता बनाई राख्ने कार्यलाई भू तथा जलाधार संरक्षण भनिन्छ । उप-महानगरले वातावरणलाई स्वच्छ बनाई वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्न वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन समितिको गठन गरी वातावरण फोहोरमैला व्यवस्थापन, हरियाली प्रवर्द्धन, पानीको मुहान संरक्षण लगायतका विभिन्न कार्यहरु गर्दै आइरहेको छ । उप-महानगरपालिकाले विपद् जोखिम बीमा सम्बन्धी कार्यविधि २०७९, विपद् व्यवस्थापन कोष संचालन कार्यविधि २०७६, लगायतका कानूनी दस्तावेजहरु निर्माण गरी विभिन्न कार्यक्रमहरु संचालन गर्दै आएको छ ।

२.५.३ वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन

उप-महानगरपालिकाले वातावरण तथा सरसफाईमा विशेष ध्यान दिदै विभिन्न किसिमका कार्यक्रमहरु संचालन गर्दै आइरहेको छ । उप-महानगरको वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन महाशाखाले सम्बन्धित वडाका टोल विकास संस्थाहरु, युवाक्लब, सम्बन्धित गैरसरकारी संस्थाहरु, संचारकर्मीहरुसँग प्रभावकारी समन्वय गर्दै वातावरण व्यवस्थापन, फोहोर व्यवस्थापन, सरसफाइ, लगायतका कार्यहरु गर्दै आइरहेको छ । उप महानगरपालिकाको विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना २०८१ मा प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार हाल यहाँ डुवान, महामारी, बाढी, तुषारो, असिना, हावाहरी, आगलागी, शितलहर जस्ता प्रकोपहरुबाट पालिकाले पटक पटक आर्थिक, भौतिक तथा मानवीय क्षति व्यहोर्नुपरेको छ तथापी भूकम्पले ठूलो क्षति हालसम्म नगरेको अवस्था छ भने भुकम्पीय जोखिम भने बढी भएकोले जोखिम न्यूनिकरणका साथैपूर्व तयारीमा तम्तयार बस्नुपर्ने अवस्था छ। वडा नं ३ ,६,११ मा गरिएको भवन सकंटासन्नता सर्भेक्षणमा न्यनू घरहरुमात्रै सरुक्षित अवस्थामा रहको तथ्याङ्क छ । यहाँको घना वस्ती रहेका १,२,३,४,५,६,७,८,१०,११,वडा भूकम्प र आगलागीको जोखिम दृष्टिकोणले सम्पूर्ण घरहरु संकटासन्न अवस्थामा रहको तथ्याङक छ भने ९ प्रतिशत घरहरु दमकलको पहुँचबाट टाढा भएको पाइएको छ ।

हाल उपमहानगरपालिकाले विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना २०८१ तय गरी कार्यानवयन मा ल्याउनका साथै आफ्नो क्षेत्र भित्र रहेको वन संरक्षण गर्दै उद्यान तथा हरियाली क्षेत्रको विकास तथा विस्तार गर्ने, वन क्षेत्रलाई व्यवस्थित गरी पर्यापर्यटन जडीबुटी फलफुल लगायत रैथाने विरुवाहरुको बृक्षारोपण गर्ने नीति अगाडी सारेको छ । यसका साथै वातावरण तथा हरियाली प्रवर्द्धन गरी वातावरणको सन्तुलन कायम राख्न उप-महानगरले एक घर एक बोटबिरुवाको नीति लिएको छ । यहाँको हरियाली सौन्दर्यलाई बढाउन विभिन्न वडाहरुमा फलफूलको बिरुवा तथा बाटोको छेउ छाउमा बिरुवाहरु रोप्ने कार्य पनि निरन्तर भैरहेको छ भने बिरुवा नरोपेका स्थान तथा वडाहरुमा रोप्ने योजना रहेको छ ।

२.५.४ महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन

महामारी तथा विपद् न्यूनीकरण साथै उद्धार गर्न उपमहानगरपालिकामा हुन सक्ने अर्थात भएका समस्या, विपद् वा गुनासो सुनुवाईका लागि आपत्कालिन सेवा, समुदायमै स्वयम् सेवा भन्ने मुल मर्मका साथ वडा तथा समुदायस्तरमा तालिम प्राप्त स्वयम्सेवक उत्पादन तथा परिचालन गर्ने, पुराना ताल, तलैया, इनार तथा कुवाहरुको मर्मत सम्भार गर्ने, विपद् उद्धार तथा राहतका लागि आवश्यक सामग्री खरिद गरी भण्डारण गर्ने, उपमहानगरको अनुकुलित वातावरण बनाउने गतिविधिलाई **"हरित शहर, नेपालगञ्जको रहर"** अभियान संचालन गर्ने लगायतको नीति तथा कार्यक्रम अगाडी सारेको छ ।

भौगोलिक अवस्थितिको हिसाबले समथर क्षेत्रमा पर्ने उप-महानगर भएकाले यो बाढी, डुबान र कटानको जोखिम भएको क्षेत्रमा पर्दछ । यस्तो सतहमा पानीको प्राकृतिक निकास सहज नहुने भएकाले व्यवस्थित गर्न नसके व्यापक रूपमा डुबान र कटानको जोखिम रहन्छ । त्यसमा पनि ट्र्याक खोलेर व्यवस्थित गर्न नसकेका सडकहरूले डुबान र कटानका हिसाबले थप जोखिमपूर्ण स्थिति सिर्जना भएको देखिन्छ । तसर्थ सडकको दायाँबाँया नाला निर्माण कार्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर दिगो विकासको अवधारणा अनुरूप अगाडि बढ्नुपर्ने देखिन्छ । यसका लागि सडकको स्तरोन्नति सँगसँगै नाला निर्माण गर्ने र नजिकको खोलाहरूमा निकास गर्ने प्रणाली विकास गर्नुपर्दछ । यसरी नालाको कामको थालनी गर्दा सर्वप्रथम डुबान र कटानका क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकतामा राख्नु पर्दछ ।

२.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था

२.६.१ स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासन

उप-महानगरपालिकाबासीलाई चुस्त, पारदर्शी तथा सुविधाजनक सेवा प्रवाह गर्नु उप-महानगरपालिकाको पहिलो दायित्व हो। सही सूचना तथा जानकारी प्राप्त नहुँदा सेवाग्राहीले पटक पटक दुःख पाउने अवस्था आउँछ भने पालिकाप्रति जनविश्वास पनि घट्न जान्छ। तसर्थ चुस्त दुरुस्त तरिकाले सेवा प्रदान गर्नको लागि यस उप महानगरपालिकाले हालसम्म १८ वटा ऐन, ५ वटा नियमावली, १४ वटा निर्देशिका, ३२ वटा कार्यविधि, ४ वटा नीति र ४ वटा अन्य शिर्षका नीतिगत दस्तावेजहरु निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइरहेको छ।

२.६.२ श्रोत परिचालन

स्थानीय तहको विकासमा सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनको प्रमुख श्रोत माथि उल्लेखित संघीय सरकारबाट प्राप्त अनुदान भए तापनि प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रुपमा निजी क्षेत्र, सहकारी, संघ संस्था तथा व्यक्तिगत रुपमा सेवाग्राहीबाट प्राप्त श्रमदानको योगदान र महत्वलाई समेत उच्च स्थानमा राख्नु पर्दछ। नेपाल सरकारको अर्थ, उद्योग र वाणिज्य सम्बन्धी नीतिमा तीन खम्बे नीतिलाई विकासको प्रमुख आधार मानिएको सन्दर्भमा यस उप-महानगरपालिकाको विकासमा समेत उक्त क्षेत्रहरूबाट हुने योगदानलाई कदर गरिएको छ।

२.६.३ योजना व्यवस्थापन

उप-महानगरपालिकाका आफ्नो क्षेत्राधिकारमा कृषि, पर्यटन विकास, घरेलु उद्योग, शिक्षा तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरु र भौतिक पूर्वाधारको विकास गरी रोजगारीको सिर्जना गर्न आफ्नो बजेट केन्द्रित गर्नुपर्ने देखिन्छ। आय र खर्चको समुचित व्यवस्थापन गरी उत्पादनशील रोजगारी सिर्जना गर्ने, आयआर्जन गर्ने, उपलब्ध साधन र स्रोतको समुचित उपयोग गरी आम नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु जरुरी देखिन्छ।

परिच्छेद - ३: सोच तथा विकासको अवधारणा

३.१ पृष्ठभूमि

संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्वारा दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको आकांक्षा पूरा गर्न संविधान सभाबाट पारित गरी जारी भएको नेपालको संविधान २०७२ ले देशको शासन संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारहरूले आपसी समन्वयबाट गर्ने संबैधानिक व्यवस्था गरेको छ। तिनवटै सरकारका आ-आफ्ना अधिकार क्षेत्रहरू तोकिएका छन्। कतिपय साझा अधिकार छन् भने कतिपय एकल अधिकार छन्। संविधानको अनुसूची-८ अन्तर्गत स्थानीय सरकारका विकास योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने एकल अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएकाले सोही बमोजिम स्थानीय तहमा यो उप-महानगरपालिकाले आवधिक योजना तयार पारेको हो।

३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती

	दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪	खेतियोग्य जमिन र समथर भू-धरातल भएपनि भूमिको वैज्ञानिक सदुपयोग मार्फत कृषिमा व्यवसायिकताको पर्याप्त विकास हुन नसकेको।
▪	खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाई सुविधा राम्रो प्रबन्ध गर्न नसकिएको।
▪	उप-महानगरपालिकासँग निकट ठूला उपभोक्ता बजारहरु (पोखरा, चितवन तथा काठमाडौँ) साथै छिमेकी मुलुक भारतसँगको Connectivity लाई थप प्रभावकारी र लाभयूक्त बनाउन नसकिएको।
▪	पर्यटनको राम्रो सम्भावना भएपनि आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको दिगो विकास हुन नसकेको।
▪	पर्यटनलाई व्यावसायिक बनाउन चुनौती रहेको।
▪	कृषि तथा स्थानीय उपजमा आधारित ठूला उद्योगहरूको विकास हुन नसकेको।
▪	विकास र समृद्धि तर्फको यात्रामा व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने अवस्था रहेको।
▪	युवा जनशक्तिलाई उप-महानगरपालिकाकै विकासमा केन्द्रित गरी बस्ने वातावरण सृजना गर्नुपर्ने चुनौती रहेको।
▪	विकासका भौतिक पूर्वाधारहरूको थप विकास र विस्तार गर्नुपर्ने अवस्था रहेको।
▪	परम्परागत चिन्तन शैलीमा व्यापक परिवर्तन नभइसकेकोले लैङ्गिकता, सामाजिक विभेद लगायतका सामाजिक सन्तुलनका विषयहरूमा प्रशस्त जागरण गर्नुपर्ने अवस्था रहेको।
▪	स्थानीय तहहरुमा आवश्यक तथ्याङ्कहरु अद्यावधिक नभइसकेको हुनाले दिगो विकास लक्ष्यको सूचाकाङ्क अनुसार सूचनाहरु अद्यावधिक गर्नुपर्ने भएको।

३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर

	सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪	ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक, सम्पदा पर्यटन, पर्यापर्यटन, र कृषि पर्यटनको प्रचुर सम्भावना रहेको।
▪	उप-महानगरपालिकाको धनगढी र बुटवल उप-महानगरपालिका, पोखरा महानगरपालिका, भरतपुर महानगरपालिका तथा काठमाडौँ महानगरपालिकासँग भौगोलिक निकटता रहेकाले ठूला उपभोक्ता बजारसँगको सन्निकटता रहेको।
▪	तराईको समथर भू-धरातलको प्रधानता रहेकोले सबै वडा केन्द्रहरूसँगको सम्बन्ध सहज बनाउन सकिने।
▪	कृषिमा आधारित साना तथा मझौला उद्योग स्थापना गर्न सकिने।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ स्थानीय उपजमा आधारित उद्योगको प्याकेजिङ र ब्रान्डिङ गरी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा निर्यात गर्न सकिने ।
▪ युवा जनशक्तिको जनसांख्यिक लाभांशको उच्चतम सदुपयोग गरी समृद्धिको यात्रा तय गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय आवश्यकता र विशिष्टताको आधारमा आफ्ना योजना आफैं निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने गराउने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएको ।
▪ स्थानीय सरकारको नेतृत्व अनुभवी तथा परिपक्व हुँदै गएको तथा विकास निर्माणप्रति जनचासो बढ्दै गएको ।
▪ उप-महानगरभित्र साना तथा ठूला गरी जम्मा ९०२४ वटा भन्दा बढि व्यापार व्यवसाय तथा उद्योगहरु सञ्चालनमा रहेको ।
▪ उप-महानगरमा शिक्षा तथा स्वास्थ्यको सुविधाहरु प्रशस्त मात्रामा रहेको ।
▪ उप-महानगरलाई पश्चिमी नेपालको शिक्षा, स्वास्थ्यको हवको रुपमा विकास गर्न सकिने ।

३.४ निर्देशक सिद्धान्त

तीव्र आर्थिक र सामाजिक विकास मार्फत आम नागरिकको जीवनमा सकारात्मक रूपान्तरण गरी सुखी र समृद्ध समाजको निर्माण गर्न आवधिक योजनाका समग्र कार्यक्रमहरू लक्षित रहनेछन् । यसर्थ यी कार्यक्रमहरुको सफल कार्यान्वयन गरी अपेक्षित उपलब्धिहरू हासिल गर्न तय गरिएका मूल निर्देशक सिद्धान्तहरू निम्न बमोजिम छन् :

१. **विकासका आधारभूत पूर्वाधार निर्माणसँगै आम नागरिकका दैनिक आधारभूत आवश्यकता पूर्ति हुने गरी प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउने कार्यक्रम कार्यान्वयन**
२. **शान्त, सौहाद्र, समतामूलक, समावेशी, आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक विकास**
३. **समाजवाद उन्मुख आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र**
४. **दिगो, सन्तुलित र हरित अर्थतन्त्रमा आधारित विकास**
५. **शिक्षा, स्वास्थ्य र मानव संसाधन निर्माण**
६. **बालमैत्री, महिलामैत्री तथा लैङ्गिक सन्तुलनयुक्त, युवा उद्यमी तथा रोजगारी केन्द्रीत विकास**
७. **न्यायमा आधारित भेदभाव रहित समाज तथा सामाजिक सुरक्षा**
८. **रैथाने सँस्कृति, भुगोल, सम्भावना, पहिचान तथा परिवेशमा आधारित विकास**
९. **सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक सहभागितामा आधारित विकास**
१०. **असल शासन र उत्तरदायी स्थानीय सरकार**
११. **संघीय, प्रादेशिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरुलाई स्थानीयकरण गर्दै दिगो विकास लक्ष्य हासिल तर्फको विकास यात्रा**
१२. **सूचना प्रविधिमा आधारित विकास**

३.५ सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच
"समृद्ध शहर, नगरबासीको रहर"
लक्ष्य
भूमिको वैज्ञानिक सदुपयोग गरी आधुनिक र व्यवसायिक कृषि, पर्यटन र दिगो पूर्वाधार विकास मार्फत आर्थिक क्रान्ति गरी समृद्ध उप-महानगरपालिका निर्माण गर्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ कृषि, जल, उद्योग र पर्यटन लगायत आर्थिक सम्भावनाका क्षेत्रहरूको विकास मार्फत आर्थिक समृद्धि हासिल गर्नु ।
✓ न्याय पूर्ण, सौहार्द, खुसी र सुखी समाज निर्माण गर्नु ।
✓ विकासका लागि अपरिहार्य सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधारको दिगो र सन्तुलित विकास गर्नु ।
✓ पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गरी वातावरण संरक्षण गर्नु ।
✓ सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई चुस्त र दुरुस्त पारी असल शासन स्थापित गर्नु ।

३.६ रणनीति तथा प्राथमिकता

	प्रमुख रणनीतिहरू
▪	आर्थिक क्षेत्रका मूल स्तम्भहरू जस्तै कृषि, वन, जल, उद्योग र पर्यटन क्षेत्रको समुचित विकास गर्न ती क्षेत्रहरूलाई वैज्ञानिक र व्यवसायिक बनाई यसमा संलग्न मानव स्रोतलाई सक्षम र प्रतिस्पर्धी तुल्याउने ।
▪	हरेक क्षेत्रको विकासमा अपरिहार्य आधारको रुपमा रहेका आधारभूत भौतिक पूर्वाधार जस्तै- सडक, उर्जा, सिँचाई, खानेपानी आदिको विकासलाई उच्च प्राथमिकता दिने ।
▪	सम्पूर्ण क्षेत्रको दीर्घकालीन विकासलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रको संस्थागत विकास गरी मानव स्रोत निर्माण, अध्ययन र अनुसन्धान तर्फ केन्द्रित नीति तथा कार्यक्रमलाई महत्वका साथ कार्यान्वयन गर्ने ।
▪	सामाजिक न्याय स्थापित गरी समावेशीकरण र पछाडि परेका वर्गलाई मूल प्रवाहीकरण गर्न सहभागितामूलक विकास पद्धति अवलम्बन गरी राज्यको नजरमा कोही पछि नपर्ने नीति कार्यान्वयन गर्ने ।
▪	विकास निर्माणका हरेक क्रियाकलापमा वातावरण संरक्षण र प्रवर्द्धन हुने क्रियाकलाप समेत गर्न सोको सुनिश्चितता गर्ने ।
▪	जनमूखी असल शासन स्थापित गर्न संघीय र लोकतान्त्रिक सफल राज्यहरूमा अवलम्बन गरिएका असल अभ्यासहरूलाई हाम्रो विशिष्टिकृत परिस्थिति अनुरुप अनुशरण गर्ने ।

३.७ लगानी, स्रोत अनुमान र बाँडफाँट

नेपालको संविधानको धारा ५९ मा आर्थिक अधिकारको प्रयोग सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । यसैगरी धारा ६० मा राजश्व श्रोतको बाँडफाँड सम्बन्धी व्यवस्था छ । धारा ६० को उपधारा २ बमोजिम नेपाल सरकारले संकलन गरेको राजश्व संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई न्यायोचित वितरण गर्ने उल्लेख छ । यस व्यवस्थाको कार्यान्वयनका लागि अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ जारी गरिएको छ । त्यसैगरी संविधानको धारा २२९ मा स्थानीय संचित कोषको प्रवन्ध गरिएको छ । यस कोषमा स्थानीय तहलाई प्राप्त हुने सबै प्रकारको राजश्व नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान तथा स्थानीय तहले लिएको ऋण र अन्य श्रोतबाट प्राप्त हुने रकम जम्मा हुनेछ ।

स्थानीय संचित कोषमा जम्मा हुने रकमका श्रोतहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

१) आन्तरिक राजश्व
२) राजश्व बाँडफाँडबाट प्राप्त रकम
३) संघीय सरकारबाट प्राप्त रकम तथा अनुदान
४) प्रदेश सरकारबाट प्राप्त अनुदान तथा अन्य रकम
५) कुनै व्यक्ति, संघ, संस्थाबाट प्राप्त रकम
६) संघीय सरकारको पहलमा प्राप्त वैदेशिक सहायता रकम

७) अन्य स्थानीय तहहरूबाट प्राप्त सहयोग तथा अनुदान

८) आन्तरिक ऋणबाट प्राप्त रकम

९) अन्य कुनै श्रोतबाट प्राप्त रकम

नेपालको संविधानको मर्म अनुरुप अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम तीन तहका सरकारहरूलाई प्राप्त व्यवस्था अनुरुपका आयका श्रोतहरू देहाय बमोजिम छन् ।

(क) राजश्वको बाँडफाँड

यस अन्तर्गत मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्त शुल्कबाट उठेको रकम बाँडफाँड गर्ने व्यवस्था रहेको छ । यी कर तथा शुल्कहरू संघीय विभाज्य कोषमा जम्मा भई कूल रकमको ७० प्रतिशत संघीय सरकारलाई, १५ प्रतिशत प्रदेश सरकारलाई र १५ प्रतिशत स्थानीय सरकारलाई प्राप्त हुन्छ ।

(ख) प्राकृतिक श्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँड

प्राकृतिक श्रोत अन्तर्गत विशेषगरी पर्वतारोहण, विद्युत, वन, खानी तथा खनिज पानी तथा अन्य प्राकृतिक श्रोतबाट प्राप्त हुने रकम मध्ये संघीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको कूल रकमको ५० प्रतिशत संघलाई, २५ प्रतिशत सम्बन्धित प्रदेशलाई र २५ प्रतिशत सम्बन्धित स्थानीय तहलाई प्राप्त हुन्छ ।

(ग) अनुदानबाट प्राप्त रकम

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम संघीय सरकार र प्रदेश सरकारले स्थानीय सरकारलाई देहाय बमोजिमका अनुदानहरू प्रदान गर्दछन् ।

१) वित्तिय समानिकरण अनुदान
२) सशर्त अनुदान
३) समपुरक अनुदान
४) विशेष अनुदान
   (घ) संघीय सरकारद्वारा लिइएको वैदेशिक सहायताबाट स्थानीय तहलाई प्राप्त रकम
   (ङ) नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा स्थानीय तहले लिएको आन्तरिक ऋण
   (च) नेपाल सरकारले स्थानीय सरकारलाई दिएको ऋण

संविधानले दिएको अधिकार साथै विभिन्न ऐन तथा कानुनले गरेको व्यवस्थाका आधारमा यस योजनामा बजेटको स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण गरिएको छ । आवधिक योजनाले निर्दिष्ट गरेको लक्ष्य प्राप्तिको लागि बजेट व्यवस्थापन र संचालनको विषयमा यस परिच्छेदमा चर्चा गरिएको छ ।

३.७.१ आवधिक योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेटको श्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

विवरण	आ.व. २०८१/८२ को यथार्थ	चालुआ.व. २०८२/८३ को विनियोजित बजेट	बजेट अनुमान र प्रक्षेपण			
			०८३/८४ को प्रक्षेपण	०८४/८५ को प्रक्षेपण	०८५/८६ को प्रक्षेपण	०८६/८७ को प्रक्षेपण
बजेट अनुमान	१५०३८८६३०१	१६४७१४६६६६	१८११८६१३३३	१९९३०४७४६६	२१९२३५२२१२	२४११५८७४३४
चालु खर्च						
पुंजीगत खर्च						
आय अनुमान	१५०३८८६३०१	**१६४७१४६६६६**	१८११८६१३३३	१९९३०४७४६६	२१९२३५२२१२	२४११५८७४३४
आन्तरिक आय	**२०११००००००**	**२२१२१००००**	२४३३३१०००	२६७६६४१००	२९४४३०५१०	३२३८७३५६१
राजस्व बाँडफाँट बाट प्राप्त रकम	**३१५८२६००१**	**३२९२३२९८८**	३६२१५६२८७	३९८३७१९१५.५	४३८२०९१०७	४८२०३००१८
क. नेपाल सरकार	१९११३३६६३	१८००३२७७६	१९८०३६०५४	२१७८३९६५९	२३९६२३६२५	२६३५८५९८७
ख. प्रदेश सरकार	१४३२६०००	२००३२०००	२२०३५२००	२४२३८७२०	२६६६२५९२	२९३२८८५१.२
रोयल्टी बाँडफाँट(मालपोत)	११००००००००	१२८८०१८७४	१४१६८२०६१	१५५८५०२६७.५	१७१४३५२९४	१८८५७८८२४
क. वन रोयल्टी	३६६३३८	३६६३३८	४०२९७१.८	४४३२६८.९८	४८७५९५.८७८	५३६३५५.४६६
नेपाल सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	**९१६९७७३००**	**९१३००००००**	१००४३००००००	११०४७३००००	१२१५२०३०००	१३३६७२३३००
क. वित्तीय समानीकरण अनुदान	२७९५००००००	२६७९००००००	२९४६९०००००	३२४१५९०००	३५६५७४९००	३९२२३२३९०
ख. सशर्त अनुदान	६१२४७७३००	६२६३००००००	६८८९३००००	७५७८२३०००	८३३६०५३००	९१६९६५८३०
ग. विशेष अनुदान	१५००००००	१३५०००००	१४८५००००	१६३३५०००	१७९६८५००	१९७६५३५०
घ. समपुरक अनुदान	१०००००००	५३००००००	५८३०००००	६४१३०००	७०५४३००	७७५९७३०
प्रदेश सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	**५४९८३०००**	**५७०४२०००**	६२७४६२००	६९०२०८२०	७५९२२९०२	८३५१५१९२.२
क. वित्तीय समानीकरण अनुदान	२०५२१०००	१९०८४०००	२०९९२४००	२३०९१६४०	२५४००८०४	२७९४०८८४.४
ख. सशर्त अनुदान	२०४६२०००	२२९५८०००	२५२५३८००	२७७७९१८०	३०५५७०९८	३३६१२८०७.८
ग. विशेष अनुदान			०	०	०	०
घ. समपुरक अनुदान	१४००००००	१५००००००	१६५०००००	१८१५००००	१९९६५०००	२१९६१५००
आन्तरिक ऋण						
अन्य (नगर विकास कोष)						

विवरण	आ.व. २०८१/८२ को यथार्थ	चालुआ.व. २०८२/८३ को विनियोजित बजेट	बजेट अनुमान र प्रक्षेपण			
			०८३/८४ को प्रक्षेपण	०८४/८५ को प्रक्षेपण	०८५/८६ को प्रक्षेपण	०८६/८७ को प्रक्षेपण
जनसहभागिता		**१२५००००० **	१३७५००००	१५१२५०००	१६६३७५००	१८३०१२५०
अन्तर स्थानीय तह साझेदारी रकम						
मौज्दात रकम	**१५०००००० **	**११४१६१६७८**	१२५५७७८४६	१३८१३५६३०.४	१५१९४९१९३	१६७१४४११३
कुल						
बचत (-) न्यून ()						

३.७.२ सार्वजनिक खर्चको बाँडफाँड

क्र.सं.	शिर्षक	आ.व. २०८१/०८२ को यथार्थ	आ.व. २०८२/०८३ को विनियोजन	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८४/०८५ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८५/०८६ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८६/०८७ को प्रक्षेपण
१.	कूल बजेट			०	०	०	
	चालु खर्च	११८१४६७७७६		०	०	०	
	पूँजीगत खर्च	५४४२५८५६७		०	०	०	
२.	कूल खर्चको क्षेत्रगत बाँडफाँड	**२१७२८५८४३**	**४३७३२८६३१**	४८१०६१४९४	५२९१६७६४४	५८२०८४४०८	
२.१	आर्थिक क्षेत्र	२०२०२०००	१६९६३०००	१८६५९३००	२०५२५२३०	२२५७७७५३	
२.२	सामाजिक क्षेत्र	८६३७२०००	९०८४९००६	९९९३३९०७	१०९९२७२९७	१२०९२००२७	
२.३	पूर्वाधार विकास	१०३५६७८४३	३०३५१४६२५	३३३८६६०८८	३६७२५२६९६	४०३९७७९६६	
२.४	वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन	४०००००	१८५१५०००	२०३६६५००	२२४०३१५०	२४६४३४६५	
२.५	संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा शुसासन	६७४४०००	७४८७०००	८२३५७००	९०५९२७०	९९६५१९७	

३.७.३ विषय क्षेत्रगत बजेट बाँडफाँडको विस्तृत विवरण

क्र.सं.	विषय क्षेत्र/उपक्षेत्र	रकम रु हजारमा					
		आ.व. २०८१/०८२ को यथार्थ	आ.व. को २०८२/०८३ को संशोधित अनुमान	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८४/०८५ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८५/०८६ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८६/०८७ को प्रक्षेपण
१.	**आर्थिक क्षेत्र**	२०२०२०००	१६९६३०००	१८६५९३००	२२५७७७५३	२४८३५५२८	२७३१९०८१
	कृषि विकास तथा पशुविकास	१०७२४०००	१२१५५०००	१३३७०५००	१६१७८३०५	१७७९६१३६	१९५७५७४९
	सहकारी तथा रोजगारी प्रवर्द्धन	१५२८०००	११०८०००	१२१८८००	१४७४७४८	१६२२२२३	१७८४४४५
	पर्यटन तथा उद्योग वाणिज्य	७९५००००	३७०००००	४०७००००	४९२४७००	५४१७१७०	५९५८८८७
२.	**सामाजिक क्षेत्र**	८६३७२०००	९०८४९००६	९९९३३९०७	१२०९२००२७	१३३०१२०३०	१४६३१२२३३
	शिक्षा विकास	३१७३००००	५१४०००००	५६५४००००	६८४१३४००	७५२५४७४०	८२७८०२१४
	स्वास्थ्य सेवा	१८६७००००	१७१४२००२	१८८५६२०२	२२८१६००५	२५०९७६०५	२७६०७३६६
	युवा तथा खेलकुद	७१२०००		०	०	०	०
	भाषा कला साहित्य सँस्कृति		७९०००० ४	८६९०००४	१०५१४९०५	११५६६३९६	१२७२३०३५
	खानेपानी तथा सरसफाई	२१६६००००		०	०	०	०
	लैङ्गिक समानता, महिला शसक्तिकरण र सामाजिक समावेशीकरण	१३६०००००	१४४०७०००	१५८४७७००	१९१७५७१७	२१०९३२८९	२३२०२६१८
३.	**पूर्वाधार**	१०३५६७८४३	३०३५१४६२५	३३३८६६०८८	४०३९७७९६६	४४४३७५७६२	४८८८१३३३९
	शहरी पूर्वाधार, भू-उपयोग तथा वस्ती विकास	१००४८७८४३	३०१६२९६२३	३३१७९२५८५	४०१४६९०२८	४४१६१५९३१	४८५७७७५२४
	सूचना तथा प्रविधि एवं डिजिटल प्रणाली	३०८००००	१८८५००२	२०७३५०२	२५०८९३८	२७५९८३१	३०३५८१५
४.	**वातावरण**	४०००००	१८५१५०००	२०३६६५००	२४६४३४६५	२७१०७८१२	२९८१८५९३

क्र.सं.	विषय क्षेत्र/उपक्षेत्र	रकम रु हजारमा					
		आ.व. २०८१/०८२ को यथार्थ	आ.व. को २०८२/०८३ को संशोधित अनुमान	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८४/०८५ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८५/०८६ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८६/०८७ को प्रक्षेपण
	वातावरण तथा सरसफाई र हरियाली प्रवर्द्धन		१६३६००००	१७९९६०००	२१७७५१६०	२३९५२६७६	२६३४७९४४
	विपद् व्यवस्थापन/वन बातावरण	४०००००	२१५५०००	२३७०५००	२८६८३०५	३१५५१३६	३४७०६४९
५.	**संस्थागत विकास**	६७४४०००	७४८७०००	८२३५७००	९९६५१९७	१०९६१७१७	१२०५७८८८
	राजश्व प्रशासन	१८४००००	३२५००००	३५७५०००	४३२५७५०	४७५८३२५	५२३४१५८
	कर्मचारी प्रशासन, जनशक्ति विकास तथा सुशासन	४९०४०००	३०५००००	३३५५०००	४०५९५५०	४४६५५०५	४९१२०५६
	सेवा प्रवाह र प्रशासन		११८७०००	१३०५७००	१५७९८९७	१७३७८८७	१९११६७५

३.७.४ बजेटका अन्य स्रोतहरूको परिचालन तथा व्यवस्थापन

स्थानीय तहको विकासमा सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनको प्रमुख श्रोत माथि उल्लेखित संघीय सरकारबाट प्राप्त अनुदान भए तापनि प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रुपमा निजी क्षेत्र, सहकारी, संघ संस्था तथा व्यक्तिगत रुपमा सेवाग्राहीबाट प्राप्त श्रमदानको योगदान र महत्वलाई समेत उच्च स्थानमा राख्नु पर्दछ । नेपाल सरकारको अर्थ, उद्योग र वाणिज्य सम्बन्धी नीतिमा तीन खम्बे नीतिलाई विकासको प्रमुख आधार मानिएको सन्दर्भमा यस उप-महानगरपालिकाको विकासमा समेत यो क्षेत्रहरूबाट हुने योगदानलाई कदर गर्दै निम्नानुसार प्रक्षेपण तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

क्र.सं.	शिर्षक	आ.व. २०८१/०८२ को यथार्थ	आ.व. को २०८२/०८३ को संशोधित अनुमान	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८४/०८५ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८५/०८६ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८६/०८७ को प्रक्षेपण	प्रतिशत
(क)	सहकारी क्षेत्र							
(ख)	निजी क्षेत्र							
(ग)	व्यक्तिगत सहायता तथा संघ, संस्था							
(घ)	सार्वजनिक क्षेत्र							

३.८ उप-महानगरपालिकाका समृद्धिका मुख्य संवाहकहरू (Lead sectors)

३.८.१ कृषिमा आधारित प्रशोधन उद्योगहरु

यहाँको ८०.१४ प्रतिशत भू भाग कृषि क्षेत्रले ओगटेको छ । लुम्बिनी प्रदेशको पश्चिम क्षेत्रको एक ऐतिहासिक व्यापार तथा बाणिज्यको केन्द्र समेत भएको र प्रशस्त खेतीयोग्य जमिन, कृषि पूर्वाधार विकासको प्रचुर सम्भावना र सुगमताले गर्दा यस उप-महानगरपालिकालाई कृषिमा आधारित उद्योगहरुको केन्द्रको रुपमा विकास गर्न सकिन्छ । यस प्रकारका उद्योगहरुमा विशेष गरी :

- ठूलो परिमाणमा तरकारीहरुको उत्पादन, प्याकेजिङ र ब्राण्डिङ गरी बृहत तरकारी करिडोर (Commercial vegetable Corridor) तथा करार खेती नमूना क्षेत्रको रुपमा विकास गर्ने ।
- धान तथा गहुँ उत्पादन आधार क्षेत्रका रुपमा विकास गरी धान तथा गहुँमा आधारित प्याकेजिङ उद्योगहरुको विकास गर्ने ।
- तेलहन बाली आधार क्षेत्र विकास गर्ने ।
- दुग्धजन्य उत्पादन, भण्डारण तथा प्रशोधन केन्द्रहरुको विकास गर्ने ।
- मसला तथा जडिबुटी जन्य उद्योगको विकास गर्ने ।
- बृहत Custom Hiring Mega Base निर्माण गरी अन्य पालिकाहरुसँग समन्वय गर्ने ।
- कृषि औजार कारखानाको विकास र विस्तार गर्ने ।
- शित भण्डार प्रणाली विकास गर्ने ।

३.८.२ सिमा क्षेत्र व्यापार बाणिज्य विस्तार तथा विकास

नेपालगञ्ज उप-महानगरसँग भारतीय सीमा स्थित रुपडिया नाकाको सन्निकटता भएकोले यो एक ऐतिहासिक र चलायमान सीमा नाका हो । दिनमा मात्र नभएर भारत तर्फको यातायात तथा रेल सेवाको तालिकाका कारण मध्यरात सम्म निरन्तर यात्रु तथा व्यापारीहरुको आवागमन भैरहने भएकोले यो एक प्रमुख व्यापारिक केन्द्रको रुपमा रहेको छ । तसर्थ यस क्षेत्रमा :

- बृहत एकिकृत होलसेल व्यापारिक केन्द्रको विकास गर्ने ।
- निर्यात प्रवर्द्धन तथा संकलन केन्द्रको विकास गर्ने ।
- आधुनिक Warehouse तथा विशाल गोदाम सुविधाहरुको विकास गर्ने ।
- सीमा व्यापारलाई व्यवस्थित गर्ने संयन्त्रको विकास गर्ने ।
- Custom Service लाई केन्द्र सरकारसँग सहकार्य गरेर प्रविधिमैत्री र छरितो तुल्याउन सहयोग गर्ने ।

३.८.३ साना तथा मझौला उद्योगी तथा व्यापारी लक्षित कार्यक्रमहरु

स्थानीयस्तरमा साना तथा मझौला उद्योग र व्यवसाय गर्न चाहने उद्योगी र व्यवसायीहरु लक्षित गरी:

- कृषिमा आधारित अचार, जाम, पिठो, दाल, मसला तथा चमेना प्याकेजिङ तथा ब्राण्डिङ उद्योग प्रवर्द्धन विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- प्लाष्टिकमा भाँडा, प्याकेजिङ तथा बोटल निर्माण उद्योग सञ्चालन सहयोग कार्यक्रम
- पिउने पानी बोटलिङ तथा ब्राण्डिङ कार्यक्रम
- फर्निचर, छाला, फेन्सी कपडा तथा निर्माण सजावटका सामान उत्पादन उद्योग प्रवर्द्धन कार्यक्रम
- सिलाई तथा गार्मेन्ट उद्योग सञ्चालन र
- साना तथा मझौला उद्योग Incubation केन्द्र स्थापना गर्ने ।

३.८.४ यातायात प्रणाली तथा सम्पर्क सेतु निर्माण आयोजना

संघ र प्रदेश सँगको समन्वयमा अन्तराष्ट्रिय व्यापारिक नाका तथा पूर्व-पश्चिम, उत्तर दक्षिण सम्पर्क (Connectivity) सेतुको रुपमा उप-महानगरपालिकालाई विकास गर्न विशेष अभियान सञ्चालन गर्ने । जसका लागि :

- सुख्खा बन्दरगाह विकास तथा सम्पर्क स्थापना गर्ने
- राँझा विमानस्थल स्तरोन्नति तथा सेवा विस्तार गर्ने
- ट्रक तथा कार्गो सेवा प्रवर्द्धनका लागि व्यवस्थित विश्राम तथा पार्किङस्थल व्यवस्थापन गर्ने
- डिजिटल ढुवानी सूचना (Smart Freight Information and service center) सञ्चालन गर्ने
- Economic Corridor सञ्जाल विकासका लागि सडक Connectivity सुधार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने यस अन्तर्गत कृषि तथा औद्योगिक सडक घोषणा गर्ने ।

३.८.५ रणनैतिक पर्यटन प्रवर्द्धन तथा आतिथ्य व्यवस्थापन कार्यक्रम

लुम्बिनी प्रदेशको पश्चिम क्षेत्रको एक चलायमान व्यापारिक सीमा नाकाको सन्निकटको शहर हुनुका साथै पूर्व-पश्चिम उत्तर-दक्षिण चारै तर्फको Connectivity Hub समेत भएको कारणले यस उप-महानगरपालिकामा पर्यटनको रणनैतिक विकास गर्न सके यस क्षेत्र भएर सीमा वारपार गर्ने लगायत आन्तरिक रुपमा विविध कामका

शिलशिलामा शयर गर्ने यात्रुहरुलार्य पर्यटकको रुपमा समेत परिभाषित गरी पर्यटनलार्य समेत एक रणनैतिक स्तम्भको रुपमा विकास गर्न सकिन्छ त्यसका लागि :

- बागेश्वरी मन्दिर तथा यहाँका प्रमुख मस्जिद तथा गुम्बाहरुलाई केन्द्रमा राखी धार्मिक पर्यटक लक्षित धार्मिक सर्किटहरुको घोषणा तथा प्रवर्द्धन गर्ने ।
- मेडिकल टुरिजम हवका रुपमा विकास गर्ने ।
- सीमा व्यापार तथा घुमघाम क्रियाकलापलाई प्रवर्द्धन गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- शहरी पर्यटन कार्यक्रम अन्तर्गत Food Festival, Concert तथा City Tours Package विकास गर्ने ।
- शहर तथा Outskirt केन्द्रित Cultural Festivals हरु आयोजना गर्ने ।
- हिल्सा मानसरोवर यात्रा तथा देशको कर्णाली तथा पूर्व पश्चिम यात्राको लागि Transit Tourism Hub का रुपमा रणनैतिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

३.८.६ शैक्षिक गन्तव्य विकास कार्यक्रम

पश्चिम क्षेत्रको सर्वपक्षीय रणनैतिक केन्द्र हुनुका साथै मेडिकल लगायत अन्य विषयका कलेज तथा शैक्षिक केन्द्रहरु समेत रहेकाले शिक्षा क्षेत्रको बृहत विकास मार्फत निम्न विषयहरुको अध्ययनको उत्कृष्ट गन्तव्यका रुपमा समेत यस क्षेत्रलाई विकास गर्न सकिन्छ ।

- प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षण केन्द्रहरु
- सीमा व्यापार तथा बाणिज्य केन्द्रित विषयहरु
- नर्सिङ, एम.वि.वि.एस तथा पारामेडिकल विषयहरु
- कृषि प्राविधिक विषयहरु तथा कृषि प्रयोगशाला अध्ययन
- सूचना प्रविधि विकास सम्बन्धी विषयहरु
- सरकारी सेवा प्रवेश विशेष कक्षाहरु
- प्याथोलोजी लगायत डायगोष्टिक सम्बन्धी विषयहरु
- Digital-Economy विस्तार र विकास सम्बन्धी विषयहरु

३.९ विकासका मुख्य सहयोगी क्षेत्रहरू

३.९.१ ठूला शहर र राजमार्ग प्रणालीसँगको सन्निकटता

मुलुकका सबैजसो स्थानमा पुग्ने राजमार्ग प्रणालीले छोएको यस उप-महानगरपालिका संघीय राजधानी, प्रदेश राजधानी तथा विभिन्न औद्योगिक क्षेत्रहरु सँगको सन्निकटता रहेको उप-महानगरपालिका हो । यहाँ हवाई यातायातको राम्रो पहुँच रहेको छ । यसका साथै छिमेकी मुलुक भारतसँगको रुपडिया नाका यही पालिकामा रहेकोले यसको Connectivity लाई प्रभावकारी बनाई ठूला उपभोक्ता बजारहरु सम्म बृहत सञ्जाल निर्माण गर्न सकिन्छ ।

३.९.२ प्राकृतिक सम्पदाहरू

मलिलो उब्जाउयुक्त जमिन, सिमित मात्रामा रहेको वनजंगल क्षेत्र, उपलब्ध जलसम्पदा यहाँका मुख्य प्राकृतिक सम्पदाहरू हुन् । यी सम्पदा नै विकासलाई गति दिने आधारहरू हुन् ।

३.९.३ धार्मिक र सामाजिक सहिष्णुता

सबै जातजातिका बिच आपसी सहयोग र सहकार्य गरी सौहाद्रतापूर्वक रहनु यहाँको विकासको अर्को महत्वपूर्ण सहयोगी तत्व हो । यसका साथै यहाँ रहेका आदिबासीहरु जस्तैः मगर, थारु, कुर्मी लगायतको साँस्कृतिक र मानवशास्त्रीय विशेषताको अध्ययन, अनुसन्धान र संरक्षण मार्फत विकासमा टेवा पुऱ्याउन सकिन्छ ।

३.९.४ जनसांख्यिक लाभांश

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को नतिजा अनुसार नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिकामा १५ देखि ५९ वर्ष सम्मका सक्रिय जनसंख्या १,०५,१९७ अर्थात् ६३.९७ प्रतिशत छ । जनसांख्यिक चक्रमा यसप्रकारको जनसांख्यिक लाभ प्राप्त हुने अवसर इतिहासमा दुर्लभ हुन्छ तसर्थ युवा र सक्रिय जनसंख्याको बाहुल्यता भएको हालको अवस्था उप-महानगरपालिकाको विकासको लागि अति महत्वपूर्ण कालखण्ड हो । यो नै विकासको महत्वपूर्ण सहयोगी तत्व हो ।

३.१० नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिकाका गौरबका आयोजना (Signature Projects)

क्र.स	कार्यक्रम तथा आयोजना	इकाई	उद्देश्य	अनुमानित लागत (करोडमा)	आयोजना स्थल	पुष्ट्याईंको आधार	आगामी ५ वर्षको उपलब्धि सुचक
१.	Customs Hiring Mega Base निर्माण सम्भाव्यता अध्ययन	संख्या-१	• कृषिमा आधुनिकीकरण र यान्त्रिकीकरण: साना तथा सीमान्तकृत किसानहरूलाई महँगा कृषि मेसिनहरू (जस्तै: ट्र्याक्टर, हार्भेस्टर, लेजर ल्याण्ड लेभलर) सुपथ मूल्यमा भाडामा उपलब्ध गराई खेती प्रणालीलाई आधुनिक बनाउनु । • उत्पादन लागतमा कमी: परम्परागत श्रम र समय खर्चिलो हुने हुँदा, आधुनिक मेसिनको प्रयोगमार्फत खेती गर्ने समय र ज्याला खर्च घटाई किसानको खुद नाफा वृद्धि गर्नु । • श्रमशक्तिको अभाव पूर्ति: वैदेशिक रोजगारीका कारण गाउँघरमा खेताला नपाइने समस्यालाई मेसिनरी उपकरणको माध्यमबाट समाधान गर्नु र खेतीयोग्य जमिन बाँझो रहन नदिनु । • व्यावसायिक खेती र उत्पादकत्व वृद्धि: ठूला फाँटहरूमा व्यावसायिक रूपमा खेती गर्न प्रोत्साहन गर्ने र उन्नत प्रविधिको प्रयोग गरी प्रति एकाइ जमिनको उत्पादकत्व बढाउनु । • बाली विविधीकरण र समय व्यवस्थापन: मेसिनको सहयोगले छिटो बाली भित्र्याउने र अर्को बालीका लागि तुरुन्तै जमिन तयार गर्ने सुविधा प्रदान गरी वर्षमा तीनवटासम्म बाली लगाउन सम्भव बनाउनु	१०		अध्ययन प्रतिवेदन	
२.	आधुनिक Warehouse तथा विशाल गोदाम सुविधाको निर्माण सम्भाव्यता अध्ययन	संख्या-१	• सामानलाई चोरी, आगलागी, मुसा, कीरा र प्रतिकूल मौसम (धुलो, ओसिलोपन) बाट जोगाउनु हो । • खाद्यान्न वा औषधि जस्ता संवेदनशील वस्तुहरूको गुणस्तर लामो समयसम्म यथावत राख्न मद्दत गर्छ । • प्रविधिको प्रयोग गरी कुन सामान कति परिमाणमा छ, कुन सामान पहिले बाहिर पठाउने (FIFO – First In First Out) र कुन सामान सकिन लाग्यो भन्ने कुराको सटीक जानकारी राख्न	७		अध्ययन प्रतिवेदन	

क्र.स	कार्यक्रम तथा आयोजना	इकाई	उद्देश्य	अनुमानित लागत (करोडमा)	आयोजना स्थल	पुष्ट्याईंको आधार	आगामी ५ वर्षको उपलब्धि सुचक
			• सामानको 'स्टक' अनावश्यक रूपमा थुप्रिने वा अभाव हुने समस्या समाधान गर्न • सामानलाई वैज्ञानिक ढंगले वर्गीकरण र लोड/अनलोड गर्ने मेसिनहरूको प्रयोग हुनाले श्रम र समयको बचत गरि व्यापारिक लागत घटाउन । • माग र आपूर्ति बीच सन्तुलन कायम गरि बजारमा मूल्य वृद्धि नियन्त्रण गर्न र सामानको उपलब्धता सुनिश्चित गर्न मद्दत पुऱ्याउन				
३.	नेपालगञ्ज चक्रपथ (Ringroad) आयोजना	लम्बाइ कि.मि.	उपमहानगरपालिकाका सम्पूर्ण रणनीतिक सडक जस्तै कृषि तथा औद्योगिक सडकहरु तथा समग्र सडक संजाल मा सहज यातायात सेवा विस्तार गर्नु ।			पालिकाका प्रगति प्रतिवेदनहरु	डिपिआर निर्माण भई २५% कार्य सम्पन्न भएको
४.	बागेश्वरी मन्दिर, १०८ फिटको हनुमान मुर्ति तथा यहाँका प्रमुख मस्जिद, गुरुद्वार, गिर्जा घर तथा गुम्बाहरुलाई केन्द्रमा राखी धार्मिक पर्यटन लक्षित धार्मिक सर्किटहरुको घोषणा तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	वर्ग कि.मि.	यस उपमहानगरपालिकाका धार्मिक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक र पर्यटकीय क्षेत्रलाई एकआपसमा एकत्रित गरी पर्यटन प्रर्वद्धन गर्नु ।				डिपिआर निर्माण भई ३०% कार्य सम्पन्न भएको
५.	बैकुण्ठधाम सिधनियाघाटको संरक्षण, सम्वर्धन, प्रवर्द्धन तथा विकास कार्यक्रम	संख्या १	बैकुण्ठधाम सिधनियाघाटलाई धार्मिक हबको रुपमा विकास गर्नु ।	५		" "	डिपिआर निर्माण भई ४०% कार्य सम्पन्न भएको
६.	ब्गतय Village Project.		• सहरभरि छरिएर रहेका वर्कशपहरुलाई एकै ठाउँमा ल्याई सवारी साधन र हेभी इक्विपमेन्ट (जस्तै: ट्याक्टर, डोजर) को मर्मत सम्भारका लागि ग्राहकलाई सहज पहुँच पुऱ्याउनु । • सहरी प्रदूषण र भीडभाड नियन्त्रण: मुख्य बजार क्षेत्रमा हुने ध्वनि प्रदूषण, लुब्रिकेन्ट र मोबिलको फोहोर तथा जथाभावी पार्किङलाई व्यवस्थित गरी सहरलाई सफा र सुन्दर बनाउन । • दक्ष जनशक्ति र रोजगारी सिर्जना: अटो मेकानिक्स र प्राविधिकहरूका लागि व्यवस्थित कार्यस्थल उपलब्ध	१०			डिपिआर निर्माण भई ४०% कार्य सम्पन्न भएका

क.स	कार्यक्रम तथा आयोजना	इकाई	उद्देश्य	अनुमानित लागत (करोडमा)	आयोजना स्थल	पुष्ट्याईंको आधार	आगामी ५ वर्षको उपलब्धि सुचक
			गराउनु र नयाँ युवाहरूलाई तालिममार्फत अटोमोबाइल क्षेत्रमा दक्ष बनाई रोजगारीका अवसरहरू बढाउनु । • आधुनिक उपकरणको प्रयोग: साना वर्कशपले किन्न नसक्ने महँगा र आधुनिक मेसिनहरू (जस्तै: कम्प्युटराइज्ड चेकअप, पेन्ट बुथ)हरुको सामूहिक रूपमा प्रयोग गरी गुणस्तरीय मर्मत सेवा सुनिश्चित गर्नु । • व्यवसायिक सुरक्षा र वातावरण संरक्षण: मेकानिकहरूका लागि सुरक्षित कार्यवातावरण निर्माण गर्ने र वर्कशपबाट निस्कने विषाक्त फोहोरलाई वैज्ञानिक ढंगले विसर्जन गरी वातावरणको रक्षा गर्नु । • साना सवारी साधन को assemblage तथा बिक्रि वितरण गर्नु ।				
७.	साना तथा मझौला उद्योग Incubation केन्द्र स्थापना योजना ।	संख्या १	नगरपालिकामा उत्पादन हुने स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योगहरु मार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु ।	१		" "	डिपिआर निर्माण भई २५% कार्य सम्पन्न भएको
८.	विद्युतिय सवदाह गृह निर्माण योजना	संख्या १	सम्पूर्ण वडालाई समेटेर व्यवस्थित शवदाहस्थल निर्माण गर्नु ।	०.५		" "	डिपिआर निर्माण भई ३०% कार्य सम्पन्न भएको
९.	आधुनिक पशु वधशाला निर्माण योजना	संख्या १	सम्पूर्ण वडालाई समेटेर व्यवस्थित पशुबधशाला निर्माण गरी पशु बध क्रियालाई वैज्ञानिक र स्वच्छ तरिकाले व्यवस्थापन,गर्नु ।	०.५		" "	डिपिआर निर्माण भई ३५% कार्य सम्पन्न भएको

परिच्छेद - ४: आर्थिक क्षेत्र

४.१ कृषि तथा पशुपंक्षी

(अ) कृषि

१. पृष्ठभूमि

नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल मध्ये ६८.८७ वर्ग कि मि. अर्थात ८०.१४ प्रतिशत जमिनमा खेतीपाती भइरहेको छ । प्रशस्त खेतीयोग्य क्षेत्र रहेकाले यहाँका बासिन्दाले आर्थिक उपार्जनको लागि खेतीपाती गर्दै आएका छन् । यहाँ हाल उत्पादन भइरहेका प्रमुख खाद्यान्न बालीहरू धान,गहुँ, मकै, जौ हुन् भने फलफूल बालीहरू आँप, केरा, लिची, कागती, नासपाती, रुखकटहर, अनार, भूईकटहर, मेवा, आरु, अम्बा आदि हुन् । यसैगरी दलहन बालीमा मसुरो, मास, चना, बोडी, केराउ, रहर, भटमास, सिमी आदि रहेका छन् भने यहाँ मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी बालीहरु लगाउने गरिन्छ । तरकरीहरुमा आलु, गोलभेडा/टमाटर, काउली, बन्दा, काक्रो, च्याउ, प्याज, लौका, करेला, भिण्डी, फर्सी, मुला, गाँजर, भेडे खुर्सानी, चम्सुरको साग, पालुङ्गो साग, चिचिन्ना, राज्मा सिमी, पिडालु, घिरौला, भण्टा/भ्याण्टा, तरुल, रायोको साग, घिउ सिमी, सलगम छन् भने मसलाबालीमा लसुन, धनिया, खुर्सानी, बेसार, अदुवा, मेथी आदि उत्पादन हुने गरेको छ । प्रशासनिक संरचनाको आधारमा प्रदेश राजधानीबाट नजिक रहेको तथा विस्तृत सडक सञ्जालीकरण, छिमेकी मुलुक भारत सँगको ठूलो व्यापारीक नाका यही पालिका अन्तरगत रहनुका कारणले यहाँ उत्पादन हुने कृषि तथा औद्योगिक उपजहरुको बजारीकरण राम्रो रहेको छ ।

हाल कृषक सूचीकरण कार्यक्रम मार्फत कृषकको पहिचान तथा कृषक परिचय पत्र वितरण, कौशी खेती प्रवर्द्धन, प्राङ्गारिक मलको प्रयोगमा प्रोत्साहन कार्यक्रम, कृषि आधुनिकिकरणका लागि औजार उपकरणहरु वितरण लगायतका कार्यक्रमहरु संचालन गर्दै आएको यस उप-महानगरपालिकाले कृषि क्षेत्रको विकास तथा विस्तार गर्ने ध्येयका साथ माटो शिविर तथा बाली उपचार शिविर संचालन गर्ने, व्यवसायिक तरकारी खेती वा अन्य कृषि व्यवसाय संचालन गर्न चाहने कृषकहरुलाई कृषि यन्त्र र उपकरण लगायतका सामाग्री खरिदमा अनुदानको व्यवस्थालाई निरन्तरता दिने, नर्सरी स्थापना र संचालनका लागि आवश्यक सहयोग गर्ने लगायतका नीतिहरु अगाडी सारेको छ । उत्पादित कृषि उपजको सहज बजारीकरण, दिनानुदिन बढ्दो अर्गानिक खानेकुरा प्रतिको जनचासो, रैथाने उत्पादनको महत्व लगायतले गर्दा उप-महानगरपालिकाको दीर्घकालीन विकास र समृद्धिका लागि अर्गानिक कृषि उत्पादन, रैथाने बाली संरक्षण र प्रवर्द्धन, कौशी खेती प्रवर्द्धन लगायतका क्षेत्रलाई वैज्ञानिकिकरण र व्यवसायिकीकरण गर्न सकिने प्रबल सम्भावना रहेको छ ।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षहरू
✓ ठूलो संख्यामा उप-महानगरपालिकाबासीहरु कृषि पेशामा संलग्न भएर खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर हुने अवस्था हुँदा पनि खाद्यान्न आयात गरिनु ।
✓ उन्नत खेती प्रणालीतर्फ उन्मुख हुँदाहुँदै पनि सिँचाई आयोजनाको भरपर्दो सिँचाई सुविधा उपलब्ध नहुँदा उब्जनीमा सोचे जस्तो प्रगति नभएको ।
✓ कृषकलाई दक्ष प्राविधिकबाट आवधिक र प्रभावकारी तालिमको व्यवस्था नभएको ।
✓ कृषि तथा पशुपालनले पूर्ण रूपमा व्यवसायिक स्वरूप ग्रहण गर्न नसकेको ।
✓ कृषि प्राविधिकहरूको पर्याप्तता नभएको ।

दुर्बल पक्षहरू
✓ बीउ विजन, मलखाद र शीत भण्डारणको उचित प्रबन्ध नभएको ।
✓ कृषि उपज मूल्य श्रृंखलाको विकास नभएको ।
✓ मलखाद तथा कृषि सामग्रीको आपूर्तिमा असहजता रहेको ।
✓ किटनाशक औषधि, कृषि औजार, आधुनिक प्रविधि, पशु औषधालय, कृषि तथा पशु बिमाको पर्याप्त व्यवस्था नभएको ।
✓ कृषिजन्य उत्पादनको लागत मुल्यमा वृद्धि भई उत्पादन अपेक्षाकृत वृद्धि हुन नसकेको ।
✓ आवश्यकता अनुसार पशु तथा कृषिको घुम्ती शिविर संचालन गर्न नसकिएको ।
✓ कृषकहरु परम्परागत कृषि प्रणालीमा आधारित ।

चुनौती तथा जोखिमहरू
✓ कृषि पेशाबाट युवा तथा अन्य श्रमशक्तिको व्यापक पलायन भएकोले कृषि व्यवसायतर्फ आर्कषण गरी कृषकको लगानीबाट उचित प्रतिफल प्राप्त गर्न सक्ने स्थितिको निर्माण गर्न ।
✓ परम्परागत कृषि प्रणालीलाई न्यूनीकरण गर्दै पूर्ण रूपमा वैज्ञानिकीकरण गरी व्यावसायिक बनाउनु ।
✓ कृषि क्षेत्रमा रहेको अदृष्य बेरोजगारीको अन्त्य गर्न ।
✓ वास्तविक किसानसँग खेती योग्य जमिनको अभाव हुनु ।
✓ समय सापेक्ष रासायनिक मल र किटनाशक औषधीको सन्तुलित प्रयोग गर्न ।
✓ उप-महानगरपालिकामा रहेको कृषि भूमिलाई उत्पादन मुलक बनाउनको लागि सिँचाईको प्रबन्ध गर्न ।
✓ कृषिबालीको समय अनुसार मल, बिउ विजन र औषधिको उपलब्धता गराउन ।
✓ कृषि बजारीकरण र मूल्य सन्तुलनमा ठोस काम गर्न ।
✓ कृषि उपज वस्तुहरुको भण्डारणको उचित प्रबन्ध गर्न ।
✓ रैथाने जातका बालीनालीहरू लोप हुने जोखिम रहेको ।
✓ आयातित तरकारीहरुको न्यूनीकरण गरी उत्पादित तरकारीहरुलाई बढावा दिन ।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षहरू
✓ उप-महानगरपालिकाले कृषि क्षेत्रका कार्यक्रम प्राथमिकताका साथ संचालन गर्नु ।
✓ यहाँको खाली क्षेत्रमा कृषि उत्पादन र वनजंगल आसपासका क्षेत्रमा फलफूल तथा पशुपालन व्यवसाय संचालन गर्न सकिने ।
✓ उप-महानगरपालिकाका धेरै संख्यामा घरपरिवारहरु कृषिमा संलग्न भएको हुँदा कृषि उत्पादनको लागि आवश्यक जनशक्ति रहेका ।
✓ भौगोलिक हिसाबले लुम्बिनी प्रदेश र कर्णाली प्रदेशका विभिन्न जिल्लाको पायक पर्ने स्थानमा अवस्थित हुनुका साथै सडक सञ्जालका कारण देशका सबैजसो ठाउँमा कृषि उत्पादनको बजारीकरणका लागि सहजता हुनु ।
✓ विभिन्न स्थानहरूमा कृषि फर्महरू, कृषि उपज संकलन केन्द्र सञ्चालनमा आएका ।
✓ उप-महानगरपालिकामा जलवायु अनुकुल बालीनाली, फलफूल तथा जडिबुटी प्रशस्त मात्रामा उत्पादन गर्न सकिने ।

सबल पक्षहरू
✓ उप-महानगरपालिकामा कृषि प्राविधिकहरू उपलब्धता रहेको ।
✓ देशका मुख्य व्यापारिक नाका मध्ये मुख्य नाका रुपैडिया नाका सँगको सन्निकटताले यहाँ उत्पादन हुने सबै किसिमका उपजहरुको बजारीकरणमा सहजता हुनु ।
✓ कृषकहरुले बेमौसमी तरकारी तथा बिज उत्पादनहरु प्रथामिकताका साथ उत्पादन गरिरहेको ।

सम्भावना र अवसरहरू
✓ उप-महानगरपालिकाले अनुदानमा कृषि यन्त्रहरु आवश्यकता अनुसार विस्तार तथा वितरण गर्न सकिने ।
✓ बीउ विजनहरूमा अनुदान दिई कृषकलाई प्रोत्साहन गर्न सकिने ।
✓ युवा वर्गलाई कृषिमा आकर्षित गर्न युवा लक्षित कृषि कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने ।
✓ कृषक समूह, सहकारी, सरकारी तथा गैर सरकारी संस्था र स्थानीय संघसंस्थाको साझेदारीमा कृषि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
✓ पशुपालन व्यवसायलाई प्रोत्साहन गर्न पशु बीमा, गोठ सुधार जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने ।
✓ महानगरपालिकामा दर्ता भएका कृषि समूह तथा सहकारीबाट व्यावसायिक कृषि कर्जा प्रदान गरी कृषि क्षेत्रको विकास गर्न सकिने ।
✓ कृषक समूह निर्माण गरी उनीहरूको जग्गालाई व्यावसायिक खेतीमा जान चक्लाबन्दी गर्न सकिने ।
✓ व्यावसायिक रुपमा बाख्रापालन, कुखुरापालन, बंगुरपालन, हाँसपालन तथा माछा पालन गर्न सकिने ।
✓ सम्भाव्य खेतीयोग्य क्षेत्रको पहिचान गरी कृषि पकेट क्षेत्र, सुपरजोन तथा जोनको रुपमा घोषणा गरी कृषि उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने ।
✓ उप-महानगरपालिकालाई प्राङ्गारिक तथा अर्गानिक उप-महानगरपालिकाको रूपमा विकास गर्ने उद्देश्यले जनचेतनामूलक फ्लेक्स तथा पम्प्लेटहरू वितरण गर्नुको साथै जैविक मल बनाउनको लागि तालिम सहित अनुदानमा प्लाष्टिक ड्रमहरू वितरण गर्न सकिने ।
✓ उप-महानगरपालिकाको तरकारी उत्पादन भइरहेका र हुने क्षेत्रहरुमा बेमौसमी तरकारी उत्पादनको लागि कृषकहरुलाई जनचेतना सहित टनेल (Green House) निर्माणका लागि आवश्यक सामग्रीहरु तथा उन्नत जातको बीउ बिजनहरु वितरण गर्न सकिने ।
✓ आयातित तरकारीहरुलाई न्यूनीकरण गरी स्थानीयस्तरमा उत्पादित तरकारीहरुलाई बढावा दिन सकिने ।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
वैज्ञानिक, व्यवसायिक, उच्च प्रतिफलयुक्त निर्यातमूखी कृषि ।
लक्ष्य
उप-महानगरपालिकाको आर्थिक समृद्धिको संवाहकको रुपमा कृषिको विकास गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ व्यवसायिक र उच्च प्रतिफलमुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु । ✓ सघन शहरी कृषि प्रणालीको प्रवर्द्धन ✓ वातावरण मैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु । ✓ व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात गर्नु ।

उद्देश्य १: व्यावसायिक र उच्च प्रतिफलमूखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ व्यवसायिक सोचको अभिवृद्धि गर्न कृषक अभिमूखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था गर्ने ।	१.१.१ उप-महानगरपालिकामा रहेका कृषकहरुको परिचय पत्र वितरण गर्ने कार्यलाई पूर्णता दिई उनीहरुको विद्युतीय अभिलेख तयार गरिनेछ ।
	१.१.२ अगुवा कृषकहरूको पहिचान तथा कृषि सम्बन्धी विवरण संकलन लागि आधारभूत सर्वेक्षण गरिनेछ ।
	१.१.३ वर्षमा कम्तीमा एकपटक कृषिको व्यवसायीकरण सन्दर्भमा अगुवा कृषकहरूलाई अभिमूखीकरण गरिनेछ ।
	१.१.४ वडास्तरीय कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.५ कृषि व्यवसाय सघन रुपमा सञ्चालन भै रहेका वडाहरुमा विशेष Smart कृषक पाठशाला सञ्चालनमा ल्याइनेछ ।
	१.१.६ उपमहानगरपालिका स्तरीय कृषक सञ्जाल निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.७ कृषि उपज विशेष कृषक समूह गठन गरी कृषि सहकारीसँग आवद्ध गरिनेछ ।
	१.१.८ कृषिमा व्यावसायिकता अभिवृद्धि गर्न कृषि उपजहरुको मूल्य श्रृंखला निर्माण गरी लागु गरिनेछ ।
	१.१.९ शहरी सघन खेती अन्तर्गत आवश्यकताका आधारमा लक्षित कृषकहरुलाई तरकारी र फलपूल उत्पादन सम्बन्धी विशेष तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२ उच्च, प्रतिफलमूखी सघन खेती प्रणालीको अवलम्बन गर्ने ।	१.२.१ असिंचित क्षेत्रहरुलाई सिंचित योजना तुल्याउन विशेष शहरी सिँचाई योजना निर्माण गरिनेछ । साथै वैकल्पिक सिँचाईका प्रभावकारी विधिहरुको अवलम्बन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.२.२ प्रत्येक वडामा उर्वर र कृषियोग्य क्षेत्रको पहिचान घोषणा गरी सघन खेतीका लागि मिश्रित बाली पहिचान गरिनेछ ।
	१.२.३ प्रत्येक वडामा उच्च मूल्यका कृषि उपज पहिचान गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.४ प्रत्येक वडामा रहेका खेर गैरहेको तथा बाँझो क्षेत्रको पुर्नउत्थानका लागि सर्वेक्षण गरी उपयुक्त सम्भाव्य बालीहरूको अध्ययन समेत गरिनेछ ।
१.३ कृषि पकेट क्षेत्रको विकास गर्ने ।	१.३.१ प्रत्येक वडामा बाली विशेष पकेट क्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.२ फलफुल तथा नगदेबाली विशेष नर्सरी स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.३ बाली विशेष पकेट क्षेत्रलाई केन्द्रित गरी गुणस्तरीय र उन्नत बीउ विजनका लागि स्रोत केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.४ व्यावसायिक फलफूल तथा नगदेबालीले ओगटेको क्षेत्रफल क्रमश: विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.५ व्यावसायिक च्याउ खेतीमा अनुदान प्रोत्साहन दिइनेछ ।
	१.३.६ व्यावसायिक पुष्प खेती प्रवर्द्धन गर्न प्रोत्साहन गर्ने नीति निर्माण गरिनेछ ।
	१.४.१ आवश्यक रासायनिक मलको आयतन आँकलन गरी समयमै आपूर्ति गर्न उप-महानगरपालिकास्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य १: व्यावसायिक र उच्च प्रतिफलमूखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.४ अत्यावश्यकीय कृषि सामाग्रीको पहुँच र उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।	१.४.२ प्रत्येक वडामा प्राङ्गारिक तथा हरित मल उत्पादन सम्बन्धी तालिमको आयोजना गरिनेछ ।
	१.४.३ व्यावसायिक प्राङ्गागारिक मल उत्पादन गर्ने कृषकलाई विशेष अनुदान प्रोत्साहन को प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.४.४ वडास्तरमा उत्पादन हुने बाली विशेषका आधारमा उन्नत बीउ वितरण गर्न बीज बैङ्क तथा सामाग्री केन्द्रको विकास गरिनेछ ।
	१.४.५ व्यावसायिक कृषकहरुलाई व्यवसायिक खेती योजनाका आधारमा अनुदानमा फलफूलका विरुवाहरू वितरण गरिनेछ ।
	१.४.६ कृषि यान्त्रिकीकरण अन्तर्गत किसानले खरिद गर्ने औजार (जस्तैः च्यापकटर, ब्रसकटर, मिल्कएनलाइजर, स्प्रे आदि) मा मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान प्रोत्साहन दिइनेछ ।
	१.४.७ साना किसान तथा समग्र कृषि क्षेत्रलाई क्रमश यान्त्रिकीकरण गर्न एक उप-महानगरपालिकास्तरीय Custom Hiring Center को निर्माण गर्न प्रदेश र संघीय सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।
	१.४.८ शहरी सघन खेतीका लागि आवश्यक पर्ने आधुनिक औजार तथा उपकरणहरुको आवश्यकता अध्ययन गरी त्यस्ता औजार तथा उपकरणमा मापदण्डका आधारमा सहुलियत प्रदान गरिनेछ । (उदाहरणका लागि Tower farming का लागि आवश्यक Vertical Tower हरुमा अनुदान प्रोत्साहन)
	१.४.९ कृषि र कृषि उपकरणमा दिइने अनुदानलाई तिनै तह बीच समन्वय गरी एकठाउँबाट वितरण र उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.४.१० उप महानगरपालिकामा कृषि सूचना केन्द्र स्थापना गरी सम्पूर्ण कृषि सम्बन्धी सूचना संकलन प्रशोधन गरिनेछ ।
१.५ खाद्यान्न तथा मल भण्डारण तथा विषादिको प्रयोग सम्बन्धी कृषक ज्ञान अभिवृद्धि गर्ने ।	१.५.१ Vermicompost को व्यावसायिक उत्पादन सम्बन्धी तालिम तथा प्रोत्साहन अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.५.२ मलको प्रयोग र अनुपात समय आदिका विषयमा प्रत्येक कृषकलाई सु-सूचित गर्न स्थानीय सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरिनेछ ।
	१.५.३ मल, बीउ बिजन तथा विषादिको प्रयोग सम्बन्धी जानकारी प्रदान गर्न पालिका स्तरीय Call Center को स्थापना गरिनेछ ।
	१.५.४ वडास्तरीय कृषक पाठशालामा मल, बीउ बिजन र विषादी प्रयोग सम्बन्धी सामाग्रीको विकास र सम्प्रेषण गरिनेछ ।
	१.५.५ वडास्तरमा घुम्ती माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.६ जैविक विषादीको उत्पादन र प्रयोग सम्बन्धी वडास्तरीय तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.५.७ कृषकहरुलाई प्राविधिक ज्ञान सम्प्रेषण गर्न कृषि घुम्ती सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.८ बाली भित्र्याइसकेपछि हुने क्षती न्यूनीकरण गर्न कृषि उपज भण्डारण सम्बन्धी विशेष तालिम तथा परम्परागत सीप हस्तान्तरण गरिनेछ ।

उद्देश्य १: व्यावसायिक र उच्च प्रतिफलमूखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.५.९ आवश्यकताका आधारमा वडास्तरमा खाद्य भण्डारण डिपोहरूको स्थापना गरिनेछ ।
	१.५.१० विषादी प्रयोग न्यूनीकरणका लागि तरकारी र फलफूल बजार लक्षित विषादी परीक्षण प्रयोगशाला निर्माण गरिनेछ ।
	१.५.११ मापदण्डहरूका आधारमा अर्गानिक खेती गर्ने किसानलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.५.१२ अर्गानिक र प्राङ्गारिक मल उत्पादनलाई व्यवस्थित र व्यवसायिक बनाउन लक्षित कृषकलाई तालिम प्रदान गरिनेछ ।
१.६ सहुलियतपूर्ण कृषि कर्जाको व्यवस्था गर्ने ।	१.६.१ संघीय र प्रदेश सरकार तथा उप-महानगरपालिकाको सहजीकरण तथा समन्वयमा व्यावसायिक योजना अनुरुप खेती गर्न चाहने कृषकलाई सहुलियतपूर्ण कृषि कर्जाको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.६.२ सहकारी क्षेत्रलाई कृषि क्षेत्रमा लगानी गर्न कृषि सहकारी विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.६.३ वैदेशिक रोजगारीमा कृषि पेशामा संलग्न भई स्वदेश फर्केका युवाहरूलाई कृषिमा लगानी गर्न इच्छुक भए मापदण्डका आधारमा कृषि कर्जाको व्याजमा अनुदान प्रोत्साहन दिने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
१.७ कृषि बिमालाई प्रभावकारी बनाउने ।	१.७.१ उप-महानगरपालिकाको समन्वय र सहजिकरणमा कृषि बिमालाई अनिवार्य बनाई बिमा प्रदायक कम्पनीहरूसँगको सहकार्यमा कृषक मैत्री बनाइने छ ।
	१.७.२ कृषकहरूलाई कृषि बिमाको आवश्यकता र महत्वका विषयमा सु-सूचित गर्न बिमा कम्पनीहरूको सहयोगमा नियमित अभिमूखीकरण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.७.३ न्यून आय भएका साना किसानहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा कृषि बिमामा सहुलियत तथा अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सघन शहरी कृषि प्रणालीको प्रवर्द्धन	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ सघन शहरी कृषिका सम्भाव्य क्षेत्रहरुको खोज तथा प्रयोग गरी शहरी कृषिको अभियान सञ्चालन गर्ने ।	२.१.१ Vertical farming तथा Tower farming को सम्भाव्यता अध्ययन गरी यसको असल अभ्यासको सघन शहरी इलाकामा प्रयोग गरिनेछ ।
	२.१.२ शहरी कृषि अन्तर्गत Aquaponic तथा Hydroponic प्रणालीको प्रयोग र विकास गरिनेछ ।
	२.१.३ सघन शहरी वडाहरुमा Agro Community Gardens को सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.१.४ कौशी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रमलाई व्यापकता प्रदान गरिनेछ ।
	२.१.५ Container Farming गर्न चाहने शहरी कृषकहरुलाई मापदण्डका अधारमा Container मा अनुदान प्रोत्साहन प्रदान गरिनेछ ।
	२.१.६ शहरी Permaculture Farming को थालनी गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सघन शहरी कृषि प्रणालीको प्रवर्द्धन	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.१.७ शहरी कृषि शिक्षा प्रवर्द्धन गर्न सामुदायिक विद्यालयसँग शहरी कृषि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.८ Pop-up शहरी हाट तथा Mobile farm को अवधारणालाई सघन शहरी इलाकामा विस्तार गरिनेछ ।
	२.१.९ Indoor Agriculture Incubators को सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.१.१० Food forest तथा perennial polyculture farm को सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.१.११ Vertical green house farming लाई प्रयोगमा ल्याइनेछ ।
	२.१.१२ Climate control farming र Sky Vegetable को अवधारणालाई व्यवहारमा ल्याइनेछ ।
२.२ असल अभ्यासहरूको अध्ययन र अवलोकन गर्ने ।	२.२.१ कृषि शाखाको समन्वयमा उप-महानगरपालिकाका अगुवा र आकांक्षी कृषकहरूलाई मापदण्डका आधारमा देश तथा विदेशमा सघन कृषि क्षेत्र वा कृषि ग्रामको रुपमा विकास भैरहेका क्षेत्रको स्थलगत अवलोकन भ्रमण गराइनेछ ।
	२.२.२ अवलोकनबाट प्राप्त अनुभवहरूलाई उप-महानगरपालिकाका अन्य कृषकहरूलाई सम्प्रेषण गर्न वर्षमा कम्तीमा १ पटक उप-महानगरपालिकास्तरीय बृहत् कृषक अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.३ वार्षिक कृषि मेलाको आयोजना गरी बजारको प्रर्वद्धन गरिनेछ ।
२.३ सघन कृषि उत्पादन क्षेत्रको वर्गीकरण र घोषणा गर्ने ।	२.३.१ उर्वर र हाल उत्पादन भैरहेका खेतीयोग्य क्षेत्रलाई सघन खेतीक्षेत्र घोषणा गरिनेछ ।
	२.३.२ सघन खेती क्षेत्रहरूलाई निश्चित मापदण्ड तथा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय भू-उपयोग नीति अनुरुप खेतीपाती बाहेक अन्य क्रियाकलापमा सकेसम्म प्रयोग गर्न निरुत्साहन गर्ने नीति कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२.४ कृषिको विकासका लागि आवश्यक भौतिक कृषि पूर्वाधारको क्रमश विकास गर्दै नमूना कृषि क्षेत्र बनाउने ।	२.४.१ उप-महानगरपालिका भित्रका खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल, दुध अण्डा तथा मासु बढी ढुवानी हुने प्रमुख कृषि सडकहरूको पहिचान गरिनेछ ।
	२.४.२ प्राथमिकताका आधारमा सघन क्षेत्रका कृषि सडकहरूको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	२.४.३ प्रत्येक वडामा सघन खेती क्षेत्रलाई उपयुक्त हुने स्थानमा कृषि उपज संकलन केन्द्र तथा Popup शहरी हाटको स्थापना गरिनेछ ।
	२.४.४ उप-महानगरपालिका भित्र आवश्यकताका आधारमा चिस्यान केन्द्र तथा कुलबुटको स्थापना गरिनेछ ।
	२.४.५ उप-महानगरपालिकामा उच्च उत्पादन सम्भावना रहेका बालीहरूको आधुनिक वा परम्परागत बीज बैङ्क स्थापना गरिनेछ
	२.४.६ उप-महानगरपालिका स्तरीय सामुदायिक कृषि सेवा श्रोत तथा सूचना केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	२.४.७ माटोमा राख्ने चुना तथा अन्य दिगो उपचार पद्दतिहरूमा मापदण्डका आधारमा अनुदानमा वितरण गरिनेछ ।
	२.४.८ कृषि उत्पादनमा आधारित अनुदानमा जोड दिइनेछ ।

उद्देश्य ३: वातावरणमैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ वातावरणमैत्री दिगो कृषि सम्बन्धी अभिमूखीकरण गर्ने ।	३.१.१ Sustainable and environment friendly urban farming दिगो र वातावरणमैत्री शहरी कृषि सम्बन्धी विशेष तालिम अगुवा कृषकहरुलाई लक्षित गरी वर्षमा १ पटक सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.१.२ दिगो कृषिको सैद्धान्तिक र व्यवहारिक पक्षका विषयमा विज्ञहरूद्वारा सम्प्रेषित ज्ञान अगुवा कृषकको अगुवाइमा अन्य कृषकलाई सम्प्रेषण गर्न वर्षमा १ पटक अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.१.३ रैथाने प्रजातिका बाली संरक्षणमा विशेष अनुदान प्रोत्साहन प्रदान गरिनेछ ।
	३.१.४ जलवायू अनुकूलन विशेष बालीनालीको अध्ययन र प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
	३.१.५ सामुदायिक बीज बैङ्क स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
३.२ उप-महानगरपालिकामा निरन्तर उत्पादन हुन सक्ने कृषिजन्य कच्चा पदार्थको पहिचान गर्ने ।	३.२.१ वडास्तरमा जलवायू र माटो अनुकूल उत्पादन हुने प्रमुख बालीका आधारमा जोनको पहिचान र घोषणा गरिनेछ ।
	३.२.२ जोन र सुपरजोन स्तरीय उत्पादित प्रमुख उत्पादनको वार्षिक तथ्याङ्क प्राप्त गर्न smart कृषि अर्न्तगत स्वचालित तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिनेछ ।
	३.२.३ कृषि उपज बजारीकरण तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्न अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।
	३.२.४ स्थानीय कृषि उपजमा आधारित Product of Nepalgunj सम्बन्धी कृषि उद्योगको सम्भाव्यता अध्ययन गरी त्यसको ब्रान्डिङ गरिनेछ ।
३.३ निजी क्षेत्र र अगुवा कृषकको समन्वय र सहकार्यमा कम्तीमा "एक वडा एक कृषि" मा आधारित उद्योगको निर्माण गर्ने ।	३.३.१ निजी क्षेत्रको सहयोगमा बाली विशेष पकेट क्षेत्रका आधारमा उपलब्ध हुन सक्ने कच्चा पदार्थमा आधारित प्रत्येक वडामा स्थापना उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	३.३.२ पहिलो चरणमा "एक वडा एक कृषि" उद्योग स्थापना गर्न उद्योगी कृषक वा कृषक समूह पहिचान गरिनेछ ।
	३.३.३ उद्यमी कृषकहरूलाई लक्षित अध्ययन तथा अभिमूखीकरण तालिमका लागि उप-महानगरपालिकाद्वारा सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
३.४ स्थानीय कृषि उद्योगबाट उत्पादित सामग्रीको ब्रान्डिङ गर्ने ।	३.४.१ कृषि उद्योगबाट उत्पादित उत्पादनहरूको प्रशोधन प्याकेजिङ लेबलिङ, गुणस्तर तथा ब्रान्डिङ गर्नका लागि विशेष अभिमूखीकरण तथा तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	३.४.२ संघीय तथा प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा उप-महानगरपालिकास्तरीय खाद्य गुणस्तर मापनको व्यवस्था गरिनेछ ।
	३.४.३ स्थानीय उपज तथा औद्योगिक उत्पादनको खपत हुन सक्ने सम्भाव्य उपभोक्ता बजारहरूको अध्ययन गरिनेछ ।
	३.४.४ स्थानीय उपज उपभोग हुने उपभोक्ता बजारको मागको अध्ययन गरी वस्तुगत सूचना संकलन गरिनेछ ।
	३.४.५ उत्पादनमा स्थानीय पहिचान राख्न सक्ने बाली तथा उत्पादनको पहिचान गरिनेछ ।
	३.४.६ गुणस्तर र ब्रान्ड कायम गर्न सक्ने बाली तथा उत्पादनको गुणस्तर प्रवर्द्धन गर्न जैविक प्रविधिको अवलम्बन गरिनेछ ।
	३.४.७ जैविक प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्न गुणस्तरीय उत्पादन गर्न र कृषकहरूलाई नियमित तालिम तथा अभिमूखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: वातावरणमैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.५ कृषि र पर्यावरणमैत्री मौरीपालन व्यवसाय प्रवर्द्धन गर्ने ।	३.५.१ मौरीपालक कृषकको विवरण संकलन गरिनेछ ।
	३.५.२ मौरीपालक कृषकलाई प्राविधिक तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	३.५.३ व्यावसायिक मौरीपालक कृषकलाई घारमा अनुदान प्रोत्साहन प्रदान गरिनेछ ।
	३.५.४ उत्पादित महलाई प्रशोधन र लेवलिङ तथा प्याकेजिङ्ग गरिनेछ ।
	३.५.५ मह उपभोक्ता बजार तथा मागको अध्ययन गरिनेछ ।

(आ) जडीबुटी

१. पृष्ठभूमि

नेपालमा भौगोलिक तथा जैविक विविधताका कारण वनजंगल क्षेत्रमा विभिन्न प्रकारका जडीबुटीहरू पाइन्छन् । यस उप-महानगरपालिकामा झाडी बुट्यान सहितको वनजंगल क्षेत्रले कूल भू-भागको करिब ०.८६ प्रतिशत भूभाग ओगटेका कारण यहाँ विभिन्न प्रकारका जडीबुटीहरू पाइन्छन् । उप-महानगरपालिकामा विशेषगरी गुर्जो, बोजो, अमला, गुजरगानो, निम, तितेपाती, तुलसी, बेल, सर्पगन्धा, लजावती झार लगायतका जडीबुटीहरू पाइन्छन् । तथापि यस्ता जडीबुटीहरूको व्यावसायिक उत्पादन तथा विस्तार हुन सकेको छैन । यस्ता जडीबुटीहरूको पहिचान गरी व्यावसायिक उत्पादन, प्रशोधन र बजार प्रवर्द्धन गर्न सकेमा स्थानीयबासीको आयआर्जनमा समेत टेवा पुऱ्याउन सकिन्छ ।

२. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य ४: व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ उप-महानगरपालिकामा पाइने बहुमूल्य जडीबुटीहरूको पहिचान र संरक्षण गर्ने ।	४.१.१ विज्ञको सहयोगमा उप-महानगरपालिकाभर पाइने जडीबुटीहरूको पहिचान गरी विवरण संकलन गरिनेछ ।
	४.१.२ पहिचान भएका जडीबुटीको नमूना तथा तीनको गुण विशेषता र उपयोग समेटेर उप-महानगरपालिकामा एक Herbarium तयार पारिनेछ ।
	४.१.३ आफ्नो वरपर रहेका बहुमुल्य जडीबुटीको पहिचान र संरक्षण गर्न जनस्तरमा जनचेतना फैलाउन स्थानीय सञ्चार माध्यमहरूको सहयोग लिइनेछ ।
	४.१.४ पूर्ण विवरण तयार पारी जडीबुटीको फाईदा र विशेषता सहित ब्रोसर तथा पुस्तक तयार पारिनेछ ।
	४.१.५ स्थानीयस्तरमा प्राप्त हुने बहुमूल्य र स्वास्थ्य हितकारी जडीबुटीहरूको पहिचान र संरक्षण गरी सदुपयोग गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम निर्माण गरी प्रसारण गरिनेछ ।
४.२ कृषकलाई व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादनका लागि प्रोत्साहन गर्ने ।	४.२.१ उप-महानगरपालिकामा जडीबुटी उत्पादनलाई पेशागत र व्यावसायिक बनाउन चाहने कृषकको विवरण संकलन गरिनेछ ।
	४.२.२ इच्छुक कृषकहरूलाई उप-महानगरपालिकाको तर्फबाट व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादनको सम्भाव्यता, बजार र प्राविधिक ज्ञानबारे तालिम प्रदान गर्न सहयोग गरिनेछ ।
	४.२.३ उप-महानगरपालिकाभर जडिबुटी विज्ञ तथा प्राकृतिक चिकित्सा, आयूर्वेद विज्ञान तथा योग साधनामा लागेका विज्ञहरूको सहयोगमा व्यावसायिक किसानको

उद्देश्य ४: व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
	मनोबल बढाउन वर्षमा एक पटक जडीबुटीको व्यावसायिक उत्पादन सम्बन्धी अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
४.३ कृषि र जडीबुटी उत्पादनलाई एकीकृत गरी व्यावसायिकता प्रर्वद्धन गर्ने ।	४.३.१ कृषिसँगै जडीबुटी समेत उत्पादन गर्ने कृषकलाई जडीबुटी उत्पादन गर्न वा चाहने कृषकहरूको वस्तुगत विवरण संकलन गरिनेछ ।
	४.३.२ अन्तरबाली अन्तर्गत कृषि बाली सँगसँगै जडीबुटी उत्पादन गर्ने कृषकलाई विशेष तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
	४.३.३ उप-महानगरपालिकामा खेर गैरहेको जमिन र बाँझो वा लिजमा प्राप्त हुने नीजि जग्गामा व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादन गर्न निजी क्षेत्रलाई लिजमा दिन व्यवस्था मिलाउनुका साथै मापदण्डका आधारमा प्रोत्साहन अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	४.३.४ कृषि उपज संकलन केन्द्रलाई जडीबुटी समेत संकलन केन्द्रका रुपमा विकास गरिनेछ ।
	४.३.५ अति विपन्न वर्ग र न्यून आय भएका कृषकहरूलाई जडीबुटी उत्पादनमा आर्कषण गर्न व्याजमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
	४.३.६ व्यावसायिक जडिबुटी उत्पादन र विस्तार कार्यक्रम अन्तर्गत समूहमा व्यावसायिक जडिबुटी खेती गर्न चाहने कृषक समूहलाई मापदण्डका आधारमा प्राविधिक सहयोग तथा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।

(इ) पशुपंक्षी विकास तथा मत्स्यपालन

१. पृष्ठभूमि

नेपालका अन्य स्थानहरुमा जस्तै यस उप-महानगरपालिकामा अधिकांश घरपरिवारहरुले पशुपंक्षी पाल्ने गरेका छन् । यहाँ गाई, भैंसी, बाखा, भेडा, कुखुरा, हाँस लगायतका पशुपंक्षी पाल्ने र बिक्री गर्ने गर्दछन् । उष्ण क्षेत्रमा उपयुक्त हुने जातका पशुपंक्षीहरुको यहाँ व्यावसायिक उत्पादनको राम्रो सम्भावना रहेको हुनाले कृषि तथा पशु फर्महरु मार्फत पशुपंक्षीहरुको व्यावसायिक उत्पादन समेत हुँदै आएको छ । पशुपंक्षी पालनमा आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण हुन नसकेकाले यिनीहरुको बिक्रि वितरणबाट प्राप्त हुने आम्दानी भने न्यून रहेको छ। व्यावसायिक हिसाबले हेर्दा कृषकहरुले सबैभन्दा बढी गाई, भैंसी, बाखा, भेडा कुखुरा, हाँस पाल्ने र बिक्री गर्ने गर्दछन् । अर्कोतर्फ, यस उप-महानगरपालिकामा माछापालनबाट आर्थिक आम्दानीको राम्रो सम्भावना भएतापनि ठूलोस्तरको व्यावसायिक व्यवस्थित माछापालन भने हुन सकेको छैन् । उप-महानगरपालिकामा भूमिगत जलस्रोतको पर्याप्त उपलब्धता भएकाले स्थानीय जलवायू अनुकूल माछापालन गर्न उपयुक्त देखिन्छ ।

हाल यहाँ १५५ ओटा व्यावसायिक माछा तथा कृषि फर्म संचालनमा रहेका छन् । यसैगरी पशुपालन गर्ने कृषकहरु ८ वटा व्यवसायिक पशुपालन फर्महरु संचालनमा ल्याएका छन् । यहाँका विभिन्न वडाहरुमा कृषि पकेट क्षेत्र, तरकारी पकेट क्षेत्र तथा च्याउ उत्पादन पकेट क्षेत्र विस्तार गरि व्यवसायिक तरकारी खेती गर्ने अभ्यास रहेको छ ।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ पशुपंक्षी तथा मत्स्यपालन व्यवसायको आधुनिकीकरण हुन नसकेको ।
▪ कृषि पूर्वाधार विकासमा चुनौती रहेको ।
▪ युवा तथा व्यावसायिक सोचका कृषि उद्यमीहरूलाई यस क्षेत्रमा आर्कषण गर्न चुनौती रहेको ।
▪ पशुपंक्षी, मत्स्यपालन सेवा केन्द्र तथा दक्ष प्राविधिकहरूको पर्याप्त व्यवस्था र तालिम नभएको ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ पशुपक्षी उपचार पर्याप्तता नभएको ।
▪ कृषि उपज भण्डारण तथा उचित बजारको सुनिश्चितता हुन नसकेको ।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिकामा विभिन्न कृषि तथा पशु फर्महरू मार्फत गाई, भैंसी, कुखुरा, बाखा, माछा, बंगुर लगायतका पशुपंक्षीहरूको व्यावसायिक उत्पादन हुँदै आएको ।
▪ दुध, माछा, मासु र अण्डाको खपत बढिरहेकोले राम्रो आम्दानी गर्न सकिने ।
▪ पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ व्यावसायिक उत्पादन बढाउन सके माछाको बजारको समेत राम्रो सम्भावना रहेको ।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
व्यावसायिक पशुपंक्षी तथा मत्स्यपालन मार्फत आर्थिक समृद्धि
लक्ष्य
आधुनिक, वैज्ञानिक र व्यावसायिक पशुपंक्षी तथा मत्स्यपालन मार्फत निर्यातमूखी उत्पादनलाई बढावा दिने ।
उद्देश्यहरू
✓ पशुपंक्षी पालनलाई व्यावसायिक बनाउनु । ✓ पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्नु । ✓ माछाको व्यावसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्नु ।

उद्देश्य १: पशुपंक्षी पालनलाई व्यावसायिक बनाउनु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ पशुपंक्षी पालनमा व्यावसायिकता अभिवृद्धि गर्न कृषक अभिमूखीकरण गर्ने ।	१.१.१ वडास्तरमा उद्यमशिल सोच भएका इच्छुक युवा तथा अग्रणी पशुपंक्षी पालक कृषकहरूको पहिचान गरिनेछ ।
	१.१.२ पशुपंक्षी पालक कृषि उद्यमीहरूको उत्प्रेरणाका लागि वडास्तरमा उनीहरूको सोच र योजनाबारे सूचना संकलन गरी शुरुआत (Start-up) का लागि अभिमूखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ इच्छुक युवा तथा अन्य अगुवा कृषकहरूको लगत संकलन पश्चात पशुपंक्षी तथा मत्स्यपालन सम्बन्धी असल अभ्यास तथा प्राविधिक पक्षहरूबारे वर्षमा एक पटक अभिमूखीकरण तथा तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२ युवा उद्यमीहरूलाई यसतर्फ आर्कषण गर्न	१.२.१ निश्चित मापदण्डका आधारमा एकल तथा सामुहिक रुपमा पशुपंक्षी पालनमा व्यावसायिक रुपमा जान खोज्ने कृषक, कृषक समूह तथा वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवाहरूलाई व्याजमा अनुदान दिइनेछ ।

उद्देश्य १: पशुपंक्षी पालनलाई व्यावसायिक बनाउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
विशेष सहुलियत प्रदान गर्ने ।	१.२.२ उच्च मूल्य पर्ने पशुपंक्षी जन्य उत्पादनका लागि आवश्यक उन्नत जातका नश्लको प्रर्वद्धन गर्न बोका तथा माउ आदिमा निश्चित मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.२.३ स्थानीय सहकारी तथा समूहमा पशुपालन व्यवसाय गर्न चाहनेहरूलाई निश्चित प्रतिशत ब्याज तथा सहुलियत तथा लगानीमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.२.४ स्थानीय जातका लोकल कुखुरा, कालिज, बट्टाइ, बंगुर लगायत पशुपंक्षी पाल्न चाहने बेरोजगार युवाहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा बीउ पूँजीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.५ मापदण्डका आधारमा दुध उत्पादक किसानलाई दुधजन्य पदार्थको उत्पादन र बिक्री वितरणमा अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ । (उत्पादनमा आधारित अनुदान)
	१.२.६ पशुपालन समुहहरु गठन गरी पशुपक्षीं पालनमा प्रोत्साहन गर्न माउ वितरण गर्ने साथै सो समुहले अर्को समुह गठन गरी उपहार प्रदान गर्ने कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.२.७ गाई, भैंसी सुत्केरी स्याहार भत्ता कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.२.७ कृषि तथा पशुपक्षीं अनुदान कार्यक्रम संचालन कार्यविधि निर्माण गरिनेछ ।
१.३ पशुपंक्षी उत्पादनलाई आवश्यक कृषि सामाग्री तथा प्रविधिको उपलब्धता वृद्धि गर्ने ।	१.३.१ पशुपालनलाई आवश्यक घाँसको उत्पादन गर्न बीउ तथा बेर्नामा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.२ खेर गैरहेको क्षेत्रहरूमा घाँसेबाली उत्पादन क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.३ खेर गैरहेको जमिनमा घाँस रोप्न कृषकलाई प्रोत्साहन गर्न घाँसको व्यावसायिक उत्पादन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.४ आवश्यकताका आधारमा भेट एम्बुलेन्स सेवालाई प्रभावकारी तुल्याइनेछ ।
	१.३.५ पशु बिमा कार्यक्रमलाई कृषक मैत्री र प्रभावकारी बनाउन बिमा कम्पनीको समन्वयमा अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.३.६ पशु रोग नियन्त्रणका लागि भ्याक्सिनेसन तथा Call Center को व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.३.७ सघन पशुपंक्षी पालन क्षेत्र लक्षित भेटेरिनरीको स्थापना गर्न निजी क्षेत्रसँग पहल गरिनेछ ।
	१.३.८ उन्नत र उच्च प्रतिफल दिने पशुनश्ल सुधार तथा कृत्रिम गर्भाधान सेवालाई विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.९ उन्नत पशुनश्ल श्रोत केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.१० स्थानीय उपजमा आधारित दाना उद्योग खोल्ने उद्यमीलाई मापदण्डका आधारमा सहुलियत प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.११ पशुशिक्षा प्रवर्द्धन गर्न वडास्तरमा smart कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.१२ व्यावसायिक पशुपालक कृषकलाई लागत सहभागिता Cow Mat वितरण गरिनेछ ।

उद्देश्य १: पशुपंक्षी पालनलाई व्यावसायिक बनाउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.३.१३ पशुपालन पकेट क्षेत्र स्तरीय घाँस बीज बैङ्क तथा डालेघाँस नर्सरी स्थापनाका लागी सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.१४ उप-महानगरपालिकामा सम्भाव्यता हेरी दुग्ध चिस्यान केन्द्र स्थापना तथा विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.१५ चल्ला उत्पादन गर्ने ह्याचरी उद्योग संचालनका लागि निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरी विशेष प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.३.१६ छाडा पशु नियन्त्रण गर्न कान्जी हाउसको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.३.१७ व्यावसायिक पशुपालक कृषकलाई अनुदानमा मिल्किङ मेशिन वितरण गरिनेछ ।
	१.३.१८ नमूना पशुवधशालाको निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.१९ छाडा पशुको व्यवस्थापनका लागि ठोस कार्यनीति निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य २: पशुपंक्षी जन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ कृषि तथा पशुपंक्षी तथ्याङ्क प्रणालीको विकास गर्ने ।	२.१.१ उप-महानगरपालिकाभर पालिने पशुपंक्षीको विवरण अद्यावधिक गर्ने तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.२ उप-महानगरपालिकामा हरेक वर्ष पशुपंक्षी जन्य उत्पादनको माग आपूर्तिको वस्तुपरक सूचना प्राप्त गरी उत्पादनलाई निर्यातमूखी बनाइनेछ ।
	२.१.३ हरेक वर्ष उप-महानगरपालिकाबाट निर्यात हुने पशुजन्य उत्पादनको वस्तुपरक सूचना अद्यावधिक गरिनेछ ।
२.२ पशुपंक्षी जन्य उत्पादनको निर्यात गर्ने ।	२.२.१ उप-महानगरपालिकामा उत्पादन हुने पशुपंक्षी संकलन केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
	२.२.२ पशुपंक्षीजन्य उत्पादन निर्यात हुन सक्ने सम्भाव्य निकटवर्ती बजार तथा हाटबजारको मागको अध्ययन गरिनेछ ।
	२.२.३ उत्पादित वस्तुहरूको ब्रान्डिङ, लेबलिङ, प्याकेजिङ तथा गुणस्तर जाँच गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
	२.२.४ उत्पादन र मागको सन्तुलन कायम गर्न ठूला बजारका कृषि उपज संकलन तथा व्यापारीहरूसँग सम्पर्क तथा माग संकलन गर्ने संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: माछाको व्यावसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ माछापालनमा इच्छुक कृषक पहिचान गर्ने ।	३.१.१ सम्भाव्यताका आधारमा माछापालन गर्न चाहने र गरिरहेका कृषक पहिचान गरिनेछ ।
	३.१.२ माछापालन गर्न चाहने कृषकलाई प्राविधिक ज्ञान र सिपका लागि तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
	३.१.३ उप महानगरपालिकामा मत्स्य प्राविधिक सम्बन्धी जनशक्ती थप गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: माछाको व्यावसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.२ माछाका भूरामा अनुदान दिने ।	३.२.१ निश्चित मापदण्डका आधारमा माछापालक कृषकलाई पहिलो पटक भूरामा अनुदान दिइनेछ ।
	३.२.२ स्थानीय जलवायू अनुकूल उत्पादन हुन सक्ने माछाका बारेमा कृषकलाई जानकारी प्रदान गरिनेछ ।
	३.२.३ माछाको लागि दाना उत्पादन गर्ने प्रविधि सहित मेशिनहरु उपलब्ध गराइनेछ ।
	३.२.४ माछा उत्पादन सम्बन्धी सल्लाह दिन प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
३.३ माछाको स्थानीय माग पूरा गरी निर्यात गर्ने ।	३.३.१ स्थानीयस्तरमा उत्पादित माछाको खपत हुन सक्ने प्रमुख बजारहरूको अध्ययन गरिनेछ ।
	३.३.२ माछाको निर्यातका लागि संकलन भण्डारण तथा प्याकेजिङ केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
३.४ पोखरी निर्माणमा अनुदान तथा सहुलियत दिने ।	३.४.१ स्थानीय जल पर्यावरणीय प्रणालीको विकास गर्न वडास्तरमा नमूना माछापोखरी निर्माण गर्ने कृषकहरुलाई लागत सहभागिता तथा ब्याजमा अनुदान दिइनेछ ।
	३.४.२ त्यस्ता पोखरी निर्माण गर्ने कृषकलाई प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
	३.४.३ कृषि शाखाको अगुवाइमा शहरी क्षेत्रमा गर्न सकिने intensive fish farming का असल अभ्यासहरूको अध्ययन र अनुसरण गरिनेछ ।

कृषि तथा पशुपंक्षी को विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
कृषि तथा जडिबुटि									
१.	१.१	१.१.१	कृषक परिचय पत्र वितरण निरन्तरता/विद्युतीय अभिलेख तयार	१२०	१२०	१२०	१२०		
		१.१.२	अगुवा कृषकको विवरण संकलन	५००		५००			
		१.१.३	अगुवा कृषक अभिमूखीकरण	५००	५५०	६००	६५०	७००	
		१.१.४	कृषक पाठशाला सञ्चालन	५००	५५०	६००	६५०	७००	
		१.१.५	विशेष Smart कृषक पाठशाला सञ्चालन	४००	४५०	४६०	४७०	४८०	
		१.१.६	कृषक सञ्जाल निर्माण	४००	४५०	४६०	४७०	४८०	
		१.१.७	कृषक समूहलाई सहकारीमा आबद्धता	३००	३५०	४००	४५०	५००	
		१.१.८	कृषि उपजको मूल्य श्रृंखला निर्धारण	१००		२००		३००	
		१.१.९	कृषि उत्पादन सम्बन्धी विशेष तालिम	१५००	१५००	१६००	१६००	१७००	
	१.२	१.२.१	विशेष शहरी सिँचाई योजना निर्माण	३०००	३५००	४०००	४५००		
		१.२.२	वडास्तरीय सघन कृषि क्षेत्र वर्गीकरण	३०	३५	४०	५०	६०	
		१.२.३	उच्च मूल्यका बाली तथा उत्पादन सम्भाव्यता अध्ययन		३००		३००		
		१.२.४	बाँझो क्षेत्र तथा बगर खेती क्षेत्र पहिचान र विवरण संकलन	३००		३००			
	१.३	१.३.१	बाली विशेष पकेट क्षेत्र निर्माणका लागि सम्भाव्यता अध्ययन	३००		४००			
		१.३.२	फलफुल तथा नगदेबाली विशेष नर्सरी स्थापना	२००	२२०	२३०	२४०	२५०	
		१.३.३	पकेट क्षेत्रस्तरीय स्रोतकेन्द्र निर्माण	७००		८००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.४	व्यावसायिक फलफूल तथा नगदेबाली विस्तार	३००	३५०	३६०	३७०	४००	
		१.३.५	व्यावसायिक च्याउ खेतीमा अनुदान	३००	३५०	३६०	३७०	४००	
		१.३.६	व्यावसायिक पुष्प खेती प्रवर्द्धनका लागि नीति निर्माण		३००				
	१.४.	१.४.१	रासायनिक मल समयमै आपूर्ति गर्न संयन्त्र निर्माण	३००					
		१.४.२	वडास्तरीय प्राङ्गारिक तथा हरित मल उत्पादन सम्बन्धी तालिम	४००	४२०	४३०	४४०	४५०	
		१.४.३	व्यावसायिक प्राङ्गारिक मल उत्पादन अनुदान	४००	४२०	४३०	४४०	४५०	
		१.४.४	उन्नत बीउ वितरणका लागि बीज बैङ्क तथा सामाग्री केन्द्रको स्थापना		१०००			१०००	
		१.४.५	कृषकहरुलाई अनुदानमा फलफूलका विरुवाहरू वितरण	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	
		१.४.६	कृषि यन्त्र खरिदमा अनुदान	४००	४२०	४३०	४४०	४५०	
		१.४.७	उप महानगरपालिकास्तरीय Custom Hiring Center निर्माण			२००००			
		१.४.८	औजार तथा उपकरणमा मापदण्डका आधारमा सहुलियत प्रदान	४००	४२०	४३०	४४०	४५०	
		१.४.९	एक द्वार प्रणाली बाट अनुदान वितरण	१२०	१२०	१३०	१४०	१५०	
		१.४.१०	कृषि सूचना संकलन तथा प्रशोधन		२५०		२५०		
	१.५	१.५.१	Vermicompost को व्यावसायिक उत्पादन सम्बन्धी तालिम	४००	४२०	४३०	४४०	४५०	
		१.५.२	मलको प्रयोग सम्बन्धी जानकारीका लागि संचार माध्यमसँग समन्वय	४०	४५	५०	५५	६०	
		१.५.३	उप-महानगरपालिकास्तरीय कृषि Call Center स्थापना		३००			३००	
		१.५.४	मल, बीउ विजन र विषादीको प्रयोग सम्बन्धी कृषि शिक्षा प्रसारण	४०	४५	५०	५५	६०	
		१.५.५	घुम्ती माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन	४००	४५०	५००	५५०	६००	
		१.५.६	जैविक विषादीको उत्पादन र प्रयोग सम्बन्धी तालिम	४००	४५०	५००	५५०	६००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.५.७	कृषि घुम्ती सेवा सञ्चालन	४००	४५०	५००	५५०	६००	
		१.५.८	कृषि उपज भण्डारण तालिम	४००	४५०	५००	५५०	६००	
		१.५.९	खाद्य भण्डारण डिपो स्थापना			४५००			
		१.५.१०	विषादि परीक्षण प्रयोगशाला निर्माण				२०००		
		१.५.११	अर्गानिक खेती गर्ने किसानलाई विशेष प्रोत्साहन	४०	४५	५०	५५	६०	
		१.५.१२	अर्गानिक मल उत्पादन सम्बन्धी कृषकलाई तालिम	४००	४५०	५००	५५०	६००	
	१.६	१.६.१	व्यावसायिक कृषि योजना अनुदान तथा सहुलियत	२००	२५०	३००	३५०	४००	
		१.६.२	कृषि सहकारी विशेष कार्यक्रम सञ्चालन	२००	२५०	३००	३५०	४००	
		१.६.३	वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवालाई विशेष अनुदान तथा सहुलियत	१०००	११००	१२००	१३००	१४००	
	१.७	१.७.१	कृषक तथा बिमा कम्पनीबिच अन्तरक्रिया कार्यक्रम	४०	४५	५०	५५	६०	
		१.७.२	नियमित अभिमूखीकरण कार्यक्रम संचालन	४०	४५	५०	५५	६०	
		१.७.३	विपन्न कृषकलाई बिमामा सहुलियत तथा अनुदान	४०	४५	५०	५५	६०	
२.	२.१	२.१.१	Vertical farming तथा Tower farming को सम्भाव्यता अध्ययन		४००			४००	
		२.१.२	Aquaponic तथा Hydroponic प्रणालीको विकास	३००		५००			
		२.१.३	Agro Community Gardens को सम्भाव्यता अध्ययन				६००		
		२.१.४	कौशी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन	२००	३००	४००	५००	६००	
		२.१.५	Container Farming का लागि कृषकहरुलाई Container मा अनुदान	३००		३००		३००	
		२.१.६	Permaculture Farming को सुरुवात				८००		
		२.१.७	सामुदायिक विद्यालयसँग शहरी कृषि कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३००	३१०	३२०	३३०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.८	Pop-up शहरी हाट तथा Mobile farm को अवधारणा विस्तार						
		२.१.९	Indoor Agriculture Incubators को सम्भाव्यता अध्ययन			४००			
		२.१.१०	Food forest तथा perennial polyculture farm को सम्भाव्यता अध्ययन				४००		
		२.१.११	Vertical green house farming को सञ्चालन	४००	४५०	४६०	४७०	४८०	
		२.१.१२	Climate control farming र Sky Vegetable अवधारणा विस्तार			५००		५००	
	२.२	२.२.१	सघन कृषि क्षेत्र विशेष मापदण्ड निर्माण						
		२.२.२	उप-महानगरपालिकास्तरीय बृहत् कृषक अन्तरक्रिया	४००	४५०	४६०	४७०	४८०	
		२.२.३	वार्षिक कृषि मेलाको आयोजना तथा बजार प्रर्वद्धन	१०००	११००	१२००	१३०००	१४००	
	२.३	२.३.१	सघन खेतीक्षेत्र घोषणा		३५०		३५०		
		२.३.२.	मापदण्डको अक्षरंश पालना						
	२.४	२.४.१	प्रमुख कृषि सडकहरूको पहिचान	१५००					
		२.४.२	सघन क्षेत्रका कृषि सडकहरूको स्तरोन्नति	३५००	३५००	४०००	४५००	४५००	
		२.४.३	कृषि उपज संकलन केन्द्र तथा Popup शहरी हाटको स्थापना		३५००		३०००		
		२.४.४	चिस्यान केन्द्रको स्थापना			४०००			
		२.४.५	बालीहरूको आधुनिक वा परम्परागत बीज बैङ्क स्थापना				१५००		
		२.४.६	आधुनिक वा परम्परागत बीज बैङ्क स्थापना	१०००					
		२.४.७	माटोमा राख्ने चुना तथा अन्य दिगो उपचार पद्दतिहरूमा अनुदान	४००	४५०	४६०	४७०	४८०	
		२.४.८	उत्पादनमा आधारित अनुदान	५००	५५०	५५०	६००	६००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
३.	३.१	३.१.१	वातावरण र दिगो कृषि विषयक अगुवा कृषक अभिमूखीकरण	४००	४५०	४६०	४७०	४८०	
		३.१.२	कृषि विज्ञसँग कृषक अन्तरक्रिया कार्यक्रम	४००	४५०	४६०	४७०	४८०	
		३.१.३	रैथाने प्रजातिका बाली संरक्षण अनुदान	४००	४५०	४६०	४७०	४८०	
		३.१.४	जलवायू अनुकूलन विशेष बाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम	४००	४५०	४६०	४७०	४८०	
		३.१.५	सामुदायिक बीज बैङ्क स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन			३००			
	३.२	३.२.१	कृषि पकेट क्षेत्रहरुको पहिचान	३००					
		३.२.२	कृषि पकेट क्षेत्र स्तरीय स्वचालित तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण			१५००			
		३.२.३	कृषि उपज बजारीकरण तथा निर्यात प्रवर्द्धन अनुदान	३५०		३५०		३५०	
		३.२.४	कृषि उद्योगको सम्भाव्यता अध्ययन तथा ब्रान्डिङ						
	३.३	३.३.१	पकेट क्षेत्र वा जोन/सूपर जोन स्तरीय कृषि उद्योगको सम्भाव्यता अध्ययन				३५०		
		३.३.२	कृषि उद्यमी पहिचान कार्यक्रम		३५०				
		३.३.३	अगुवा कृषि उद्यमी विशेष अभिमूखीकरण तालिम						
	३.४	३.४.१	कृषि उपज प्याकेजिङ, लेबलिङ गुणस्तर जाँच तथा ब्रान्डिङ सम्बन्धी अभिमूखीकरण	३५०	३५०	३५०	३५०	३५०	
		३.४.२	खाद्य गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना			१५००			
		३.४.३	कृषि उपभोक्ता बजारको सम्भाव्यता अध्ययन			५००			
		३.४.४	कृषि सम्बन्धी उपभोग्य वस्तुको वस्तुगत माग सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन				४५०		
		३.४.५	रैथाने प्रजातिका बाली तथा उत्पादनको पहिचान		३५०			३५०	
		३.४.६	बाली तथा उत्पादनको गुणस्तर प्रर्वद्धन गर्न जैविक प्रविधिको अवलम्बन	२००	३००	४००	४५०	५००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		३.४.७	जैविक प्रविधि र खेती सम्बन्धी नियमित अभिमूखीकरण तालिम	५००	५५०	५६०	५७०	५८०	
	३.५	३.५.१	मौरीपालक कृषकको विवरण संकलन		५००				
		३.५.२	मौरीपालक कृषकलाई प्राविधिक तालिम	२००	३००	४००	४५०	५००	
		३.५.३	व्यावसायिक मौरीपालक कृषकलाई घारमा अनुदान	२००	३००	४००	४५०	५००	
		३.५.४	उत्पादित महको प्रशोधन, लेवलिङ तथा प्याकेजिङ्ग	२००	३००	४००	४५०	५००	
		३.५.५	मह उपभोक्ता बजार तथा मागको अध्ययन			३००			
४.	४.१	४.१.१	सबै प्रकारका जडीबुटीको विवरण संकलन				३००		
		४.१.२	उप महानगरपालिकास्तरीय Herbarium निर्माण					१८००	
		४.१.३	सञ्चार माध्यमहरुसँग समन्वय	४५	५०	५५	६०	६५	
		४.१.४	जडीबुटी सम्बन्धी ब्रोसर तथा पार्श्वचित्र (Profile) प्रकाशन			३५०			
		४.१.५	जडीबुटी पहिचान, संरक्षण तथा उपयोगिता बारे जनचेतनामूलक कार्यक्रम	१००	१५०	१६०	१७०	१८०	
	४.२	४.२.१	जडीबुटी उत्पादक कृषकको विवरण संकलन		३००				
		४.२.२	जडीबुटी उत्पादन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन	२००	३००	४००	४५०	५००	
		४.२.३	विज्ञहरूको सहयोगमा कृषक अन्तरक्रिया	२००	३००	४००	४५०	५००	
	४.३	४.३.१	अन्तरबाली अन्तर्गत जडीबुटी उत्पादन तालिम सञ्चालन		३००				
		४.३.२	खेर गैरहेको जमिन र वन क्षेत्रलाई लिजमा दिन अभिलेखीकरण			२००		३००	
		४.३.३	कृषि उपज संकलन केन्द्रमा जडीबुटी संकलन कक्ष निर्माण				६००		
		४.३.४	अति विपन्न कृषकलाई जडीबुटीको व्यावसायिक उत्पादनमा अनुदान	४०	४५	५०	६०	६५	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		४.३.५	व्यावसायिक जडिबुटी उत्पादनका लागि प्राविधिक सहयोग तथा अनुदान	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	
पशुपंक्षी विकास तथा मत्स्यपालन									
१.	१.१	१.१.१	अगुवा तथा युवा पशुपंक्षी पालक कृषकको पहिचान		६००				
		१.१.२	कृषि उद्यमीलाई Start-up का लागि अभिमुखीकरण	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	
		१.१.३	अगुवा तथा युवा कृषक विशेष अभिमूखीकरण तथा तालिम	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	
	१.२	१.२.१	व्यावसायिक पशुपंक्षीपालक कृषकलाई व्याजमा अनुदान	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	
		१.२.२	उन्नत जातका नश्लको प्रवर्द्धन गर्न बोका तथा माउमा अनुदान	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	
		१.२.३	सामुहिक व्यवसाय गर्ने समूहलाई व्याज तथा सहुलियत	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	
		१.२.४	बेरोजगार युवाहरूलाई रैथाने जातका पशुपंक्षीपालन विशेष Venture Capital			१५००		१५००	
		१.२.५	दुधजन्य पदार्थको उत्पादन र बिक्री वितरणमा अनुदान	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	
		१.२.६	उपहार प्रदान कार्यक्रम	२००	२००	२००	३००	३००	
		१.२.७	गाई भैसी सुत्केरी स्याहार भत्ता कार्यक्रम	३५०	३५०	४००	४५०	४५०	
		१.२.८	कार्यविधि निर्माण			२००			
	१.३	१.३.१	घाँसको बीउ तथा बेर्नामा अनुदान	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	
		१.३.२	घाँसेबाली उत्पादन क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम सञ्चालन	२००	२३०	२४०	२५०	२६०	
		१.३.३	घाँसको व्यावसायिक उत्पादन सम्बन्धी कृषक तालिम सञ्चालन	२००	२३०	२४०	२५०	२६०	
		१.३.४	आवश्यकताका आधारमा भेट एम्बुलेन्स सेवा विस्तार			१५००			
		१.३.५	पशु बीमा अनुदान तथा अन्तरक्रिया	२००	२३०	२४०	२५०	२६०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.६	पशुखोप तथा Call Center को व्यवस्था		३००				
		१.३.७	भेटेरिनरी स्थापनार्थ निजी क्षेत्रसँग समन्वय	४०	४५	५०	५५	६०	
		१.३.८	पशुनश्ल सुधार तथा कृत्रिम गर्भाधान सेवा विस्तार	४०	४५	५०	५५	६०	
		१.३.९	उन्नत पशुनश्ल श्रोत केन्द्र स्थापना			६००			
		१.३.१०	कृषिदाना उद्योग सहुलियत अनुदान	२००	३००	३५०	३६०	४००	
		१.३.११	पशु कृषक पाठशाला सञ्चालन		१५००			१५००	
		१.३.१२	लागत सहभागितामा Cow Mat वितरण	६००	६५०	७००	७५०	८००	
		१.३.१३	घाँस बीज बैङ्क स्थापना तथा नर्सरी स्थापनार्थ सम्भाव्यता अध्ययन		३५०				
		१.३.१४	दुग्ध चिस्यान केन्द्र स्थापना				१५००		
		१.३.१५	ह्याचरी उद्योग सञ्चालनका लागि निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया	४०		५०		६०	
		१.३.१६	छाडा पशु नियन्त्रणका लागि कान्जी हाउसको निर्माण				१५००		
		१.३.१७	मिल्किङ मेसिनमा अनुदान	४०	४५	५०	६०	७०	
		१.३.१८	नमूना पशुवधशालाको निर्माण						
		१.३.१९	छाडा पशु व्यवस्थापनका लागि कार्यनीति निर्माण						
२	२.१	२.१.१	पशुपंक्षी पालिने तथ्याङ्क अद्यावधिक प्रणाली निर्माण		२००				
		२.१.२	वार्षिक पशुजन्य उत्पादनको माग तथा आपूर्ति तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण			३००			
		२.१.३	पशुजन्य उत्पादनको वस्तुपरक सूचना अद्यावधिक प्रणाली निर्माण			२००			
	२.२	२.२.१	पशुपंक्षी संकलन केन्द्रको स्थापना				१५००		
		२.२.२	पशुपंक्षी निर्यातका लागि हाटबजारको सम्भाव्यता अध्ययन	३००					

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.२.३	उत्पादित वस्तुहरुको ब्रान्डिङ, लेबलिङ, प्याकेजिङ तथा गुणस्तर जाँचको व्यवस्था	३००		३००		३००	
		२.२.४	मुख्य उपभोक्ता बजार स्थित व्यापारीहरूसँग माग संकलन	४०	४५	५०	६०	७०	
३.	३.१	३.१.१	माछापालक कृषकको विवरण संकलन		२०		२५		
		३.१.२	माछापालन सम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान तथा तालिमको व्यवस्था	३००	३५०	३५०	४००	४००	
		३.१.३	मत्स्य प्राविधिक जनशक्ती व्यवस्थापन						
	३.२	३.२.१	कृषकलाई भुरा वितरणमा अनुदान	४०	४५	५०	६०	७०	
		३.२.२	जलवायु अनुकुल माछा उत्पादनबारे अभिमूखीकरण	४०	४५	५०	६०	७०	
		३.२.३	दाना उत्पादन गर्ने प्राविधिक मेशिनको उपलब्धता			७००			
		३.२.४	माछा उत्पादन सम्बन्धी सल्लाह दिन प्राविधिक सहयोग						
	३.३	३.३.१	माछाको खपत हुने प्रमुख बजारहरूको सम्भाव्यता अध्ययन				३००		
		३.३.२	माछा संकलन, भण्डारण तथा प्याकेजिङ केन्द्रको स्थापना			१५००			
	३.४	३.४.१	माछा पोखरी निर्माण गर्ने कृषकलाई लागत सहभागितामा अनुदान	४०	४५	५०	६०	७०	
		३.४.२	पोखरी निर्माणमा प्राविधिक सहयोग	४०	४५	५०	६०	७०	
		३.४.३	माछापालनका असल अभ्यासहरूको अध्ययन			३००			

नतिजा सूचक

क्र.सं.	विवरण	इकाई	तथ्याङ्क	बर्ष/स्रोत
१.	**कृषि**			
१	कृषि क्षेत्रको उत्पादन वृद्धि दर	प्रतिशत		
२	कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ उत्पादनका योगदान			
३	पूर्ण खाद्य सुरक्षा भएका घरधुरी	प्रतिशतमा		
४	खेतीयोग्य जमिन मध्ये पूर्णरुपमा खेती भैरहेको जमिनको	हेक्टर		
४	माटोमा औसत जैविक पदार्थको मात्रा	प्रतिशतमा		
५	झाडी बुट्यान र बाँझो जमिनको	प्रतिशतमा		
६	पूर्णरुपमा व्यवसायिक कृषिमा प्रयोग भैरहेको जमिन (प.दि.वि.ल.(२.४.१)	प्रतिशतामा		
७	वर्षैभरी सिँचाई सुविधा पुगेको जमिन (प.दि.वि.ल.(२.४.३)	हेक्टर		
८	जैविक प्रणालीबाट मात्र खेती भैरहेको जमिन	हेक्टर		
९	प्रति व्यक्ति खाद्यान्न उत्पादन	मे.टन		
१०	व्यवसायिक कृषिमा लागेका ४० वर्ष मूनिका युवा कृषक	संख्यामा		
११	धान उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
१२	मकै उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
१३	गहुँ उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
१४	फलफुल उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
१५	दलहन उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
१६	तरकारीजन्य उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
१७	दुध उत्पादन	लिटर		
१८	तेलहन बाली			
१९	कृषि सूचना तथा स्रोत केन्द्र	संख्या		
२०	एग्रोभेट	संख्या		
२१	पशु उपचार केन्द्र	संख्या		
२२	कृषि औजार बिक्री केन्द्र	संख्या		
२३	Custom Hiring Center	संख्या		
२४	कृषि तथा पशु उपज बिक्री केन्द्र/संकलन केन्द्र			
२५	व्यावसायिक कृषि फर्म	संख्या		
२६	कृषि घुम्ती सेवा	वार्षिक संख्या		
२७	कृषक पाठशाला	संख्या		

क्र.सं.	विवरण	इकाई	तथ्याङ्क	बर्ष/स्रोत
२८	व्यवसायिक कृषि नर्सरी	संख्या		
२९	ब्रान्डेड कृषि उपज	संख्या		
३०	व्यवसायिक फलफुल खेती गरिएको क्षेत्रफल	हेक्टर		
३१	आधुनिक कृषि औजार तथा यन्त्र प्रायोगकर्ता	कृषक संख्या		
३२	कृषि सहकारी संस्था	संख्या		
३३	कृषि समूह	संख्या		
३४	सामुहिक खेतीमा संलग्न समूह	संख्या		
३५	रैथाने तर नासिने अवस्थामा पुगेका स्थानीय बाली नश्ल	संख्या		
३६	चक्लाबन्दी गरी खेती गरिएको जमिन क्षेत्रफल	हेक्टर		
३७	जलवायू अनुकूलन विशेष बालीनाली	संख्या		
३८	सामुदायिक बीज बैङ्कको संख्या प.दि.बि.ल (२.५.२.४)	संख्या		
३९	स्थानीयस्तरमा उत्पादन भई निकासी हुने बीज	संख्या		
४०	जैविक किटनाशक प्रयोगकर्ता	कृषक संख्या		
४१	पालिकाबाट कृषि उपज निर्यात तथा बजारीकरणका लागि दिइएको अनुदान सहायता रकम प.दि.बि.ल.(२.ख.१)	रू लाखमा		
४२	कृषि क्षेत्रलाई छुट्याइएको बजेटको प्रतिशत (कूल बजेटको) प.दि.बि.ल.(२.क.१)			
४३	बाली भित्र्याइसकेपछि हुने क्षती	प्रतिशतमा		
४४	वैकल्पिक सिँचाई प्रविधि प्रयोगकर्ता कृषक	प्रतिशत		
४५	सन्तुलित मूल्य श्रृंखलामा समेटिएका कृषि उपज	संख्या		
४६	कृषि तथा पशु प्राविधिक जनशक्ति	संख्या		
४७	कृषिमा आधारित उद्योग	संख्या		
४८	पशुधन निर्यातबाट प्राप्त रकम	करोड		
४९	पन्छीजन्य निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		
५०	माछा निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		
५१	मह निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		
५२	कृषक समूह	संख्या		
५३	दुध चिस्यान तथा डेरी	संख्या		
५४	कृषि पकेट जोन/सुपर जोन	संख्या		
५५	व्यावसायिक जडिबुटी खेती गरिएको क्षेत्रफल	प्रतिशत		
५६	व्यावसायिक तरकारी उत्पादन गरिएको क्षेत्रफल	हेक्टर		
५७	कृषि सडकको पहुँचले जोडिएको कृषि क्षेत्र	प्रतिशत		

क्र.सं.	विवरण	इकाई	तथ्याङ्क	बर्ष/स्रोत
५८	रासायनिक मल समयमा प्राप्त हुन नसकि प्रभावित कृषक	प्रतिशत		
५९	व्यावसायिक रुपमा प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने कृषक	संख्या		
६०	सघन खेतीपातीले ओगटेको क्षेत्रफल	वर्ग कि.मी		
६१	करार खेतीले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर		
६२	हाल खेतीपाती भइरहेको क्षेत्रफल	हेक्टर		
६३	खाद्यान्न गोदाम	संख्या		
६४	कृषि क्षेत्रले ओगटेको पूर्ण रोजगारी	प्रतिशत		
६५	कृत्रिम गर्भादान सेवा संख्या	वार्षिक		
६६	उन्नत नश्लका पशुपंक्षी स्रोत केन्द्र	संख्या		
६७	रैथाने पन्छी तथा पशुपालक फार्म	संख्या		
६८	घाँसेबालीले ओगटेको कृषि क्षेत्र	हेक्टरमा		
६९	भेटेरिनरी प्रयोगशाला	संख्या		
७०	कृषि प्रर्दशनी तथा मेला	संख्या वार्षिक		
७१	माछा पोखरीले ओगटेको क्षेत्रफल	विघा		
७२	मौरी घार	संख्या		
७३	कृषि प्राविधिक तालिम तथा अभिमूखीकरणबाट पूर्ण लाभान्वित छु भन्ने कृषक	संख्या		
७४	माछाका भूरा वितरण संख्या	प्रतिवर्ष		

५. अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

४.२ सिँचाई

४.२.१ पृष्ठभूमि

यस उपमहानगरपालिकामा ८०.१४ प्रतिशत कृषियोग्य जमिन रहेको छ । यहाँ धान, गहुँ, मकै जस्ता खाद्यान्न बाली साथै फलफूल बाली उत्पादनको राम्रो सम्भावना रहेको छ । सिँचाई, कृषि उत्पादनका लागि अत्यावश्यक पूर्वाधार भएको हुँदा उच्च प्राथमिकताका साथ नहर तथा सिँचाई आयोजनाहरू निर्माण गरी सिँचाई कार्य गर्नु नितान्त जरुरी छ । उपमहानगरपालिकाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार यहाँ को वडा न. १८,२०,२१ मा सिक्टा सिँचाई योजनाबाट सिँचाई गर्ने गरिएको छ भने बाँकी स्थानहरुमा बोरिङ, कुलो, नहर तथा समरसेवल लगायतबाट सिँचाई सुविधा विस्तार भइरहेको छ । पालिका भित्र कतिपय वडाका खेतीयोग्य जमिनमा अझैपनि आकाशे पानीको भरमा खेतिपाती गर्ने गरिएको छ ।

४.२.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उपलब्ध जलस्रोतको पूर्णरूपमा सही सदुपयोग हुन नसकेको हुँदा खेतीयोग्य जमिन बाँझो हुने गरेको ।
▪ परम्परागत प्रविधिमा आधारित कुलो तथा नहरहरूको मर्मत सम्भार नियमित हुन नसकेको ।
▪ खोलानाला नजिक भएका तथा सिँचाई आयोजनाहरुमा प्रत्येक वर्ष क्षति पुग्ने गरेको ।
▪ आधुनिक सिँचाई परियोजनाहरू खर्चिलो भएका कारण ठुलो आकारको बजेट आवश्यकता पर्ने ।
▪ कम गहिराईमा पानी ननिस्कने समस्या दिनानुदिन बढ्दै जानु ।
▪ कृषि विद्युतीकरण मार्फत खेतखेतमा बिजुलीको लाइन लगेर सिँचाई मेशिन चलाउन खर्चिलो रहेको र सिँचाईका लागि उपयोग हुने मोटरहरू तथा ईटा उद्योगहरुबाट उत्पन्न हुने धुवाले प्रदूषण बढाउने ।
▪ परम्परागत मान्यता बोकेका राजकुलोहरु आवास क्षेत्र तथा औद्योगिक क्षेत्रको चपेटामा परेको ।

४.२.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिकामा पर्याप्त खोला नालाहरू तथा भूमिगत जलस्रोतको भण्डार रहेकोले बोरिङ, डिप बोरिङ तथा कुलो मार्फत उप-महानगरपालिकाका सबै वडाहरूलाई सहजै सिंचित गर्न सकिने ।
▪ उप-महानगरपालिकामा रहेका पानीका मुहानहरूलाई संरक्षण गरी उक्त क्षेत्रहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरी सिँचाई योजना निर्माण गरी कृषि उत्पादनमा व्यापक वृद्धि गर्न सकिने ।
▪ प्रत्येक वडामा रहेका परम्परागत सिँचाई कुला र नहरहरूको मर्मतसम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सुविधायुक्त बनाउन सकिने ।
▪ कृषि विद्युतीकरणमार्फत सिँचाई सहजीकरण गर्न सकिने ।
▪ एकीकृत सिँचाई कार्यक्रमको सम्भाव्यता अध्ययन गरी स्रोतको बहुउपयोग गर्न सकिने ।
▪ भौगोलिक अवस्थालाई हेर्दा कृत्रिम जलाशयहरू निर्माण गरेर समेत खेतीयोग्य भूमिमा सिँचाई सुविधा पुऱ्याउन सकिने ।
▪ सिक्टा सिँचाई आयोजनाको निर्माण कार्य सम्पन्न भएमा थप र व्यवस्थित रुपमा सिँचाई सुविधा विस्तार हुन सक्ने ।

४.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
बाह्रै महिना पूर्ण सिँचाईयुक्त उप-महानगरपालिका
लक्ष्य
सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा दिगो सिँचाईको व्यबस्थापन गरी उच्च प्रतिफल युक्त कृषि उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउने ।
उद्देश्यहरू
✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिँचाई सुविधा पुऱ्याउनु । ✓ सिँचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।

उद्देश्य १: सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिँचाई सुविधा पुऱ्याउनु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१. परम्परागत तथा वैकल्पिक प्रविधिको प्रयोग गरी खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाई सुविधा पुऱ्याउने ।	१.१.१. उप-महानगरपालिका भएर बग्ने नदी, खोला नाला, ताल पोखरीहरू, सिमसार क्षेत्रहरू लगायत पानीका मुख्य स्रोतहरू र तिनका जलाधार क्षेत्रको नक्साङ्कन गरी विस्तृत विवरण (inventory profile) तयार गरिनेछ ।
	१.१.२. हाल सञ्चालनमा रहेका परम्परागत सिँचाई कुला र नहरहरूको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सुविधायुक्त बनाइनेछ ।
	१.१.३. सम्भाव्यता अध्ययन गरी भूमिगत तथा सतह सिँचाई संरचनाहरू क्रमश: निर्माण गर्दै सिँचाई सुविधा बढाउँदै लगिनेछ ।
	१.१.४ जलपर्यावरण र जलश्रोत संरक्षणका हिसाबले अत्यन्त उपयुक्त पोखरीहरूको निर्माण र व्यवस्थापन अभियानका रुपमा सञ्चालन गरी प्रत्येक वडामा बहुउद्देश्यीय नमूना पोखरी निर्माण गरिनेछ । यस अभियान अर्न्तगत पोखरीहरूको पुर्नउत्थानलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
	१.१.५ वर्षातको पानी संकलन गरी सिँचाईको विकल्पको रूपमा प्रयोग गर्न सक्ने प्रविधिको विकासमा ठोस पहल गरिनेछ ।
	१.१.६ सिक्टा सिँचाइलाई नगरका सम्पूर्ण कृषि योग्य क्षेत्रमा पुऱ्याउन आवश्यक पहल गरिनेछ ।
	१.१.७ वैकल्पिक सिँचाई प्रविधि जस्तै थोपा सिँचाई, फोहरा सिँचाई, प्लाष्टिक पोखरी लगायत कम पानी प्रयोग हुने शहरी सघन खेतीका लागि आवश्यक सिँचाई प्रविधिहरूको व्यापक प्रयोग गर्न अनुदान प्रदान गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सिँचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
२.१. उच्च प्रतिफल युक्त कृषि उत्पादनको सम्भावना बोकेका क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखेर सिँचाई प्रणालीको विकास गर्ने ।	२.१.१. चक्लाबन्दी भएका क्षेत्र, कृषि पकेट क्षेत्र तथा निजी ठूला कृषि फर्ममा आवश्यकताको आधारमा सिँचाईको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.१.२. कृषि विद्युतीकरणमार्फत भूमिगत तथा सतहगत सिँचाई प्रणाली सुदृढिकरण गरिनेछ ।

उद्देश्य २ः सिँचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.२. कृतिम जलाशयहरू निर्माण गरी वैकल्पिक सिँचाई प्रर्वद्धन गर्ने ।	२.२.१. आवश्यकताका आधारमा कृत्रिम जलाशयहरू निर्माण गरी माछापालन, सिँचाई तथा पर्यटकलाई आकर्षित गर्नका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
२.३.संस्थागत संरचना सुदृढीकरण गर्ने ।	२.३.१. मर्मत सम्भार कोष बाट नियमित मर्मत सम्भार गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.३.२. पोखरी, खोला तथा मुहान संरक्षणका लागि स्थानीयबासीहरूको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ साथै सिँचाई उपभोक्ता समितिको क्षमता विकास गरिनेछ ।
	२.३.३. मुहानहरू संरक्षण कार्य योजना जस्तै बायो इन्जिनियरिङ्ग, पोखरी तथा हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम प्रत्येक वडामा सम्भाव्य क्षेत्रमा संचालन गरिनेछ ।
	२.३.४. मानवीय हस्तक्षेप तथा जलवायु परिवर्तनका कारण जलस्रोत क्षेत्रमा परेको असर न्यूनीकरण गर्ने कार्ययोजना निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	२.३.५. सिँचाई आयोजना सञ्चालन र व्यवस्थापन प्रणालीलाई स्वचालित र आत्मनिर्भर बनाउनका लागि न्यूनतम उपभोगको मात्रा अनुसार सेवा शुल्क निर्धारण गरी समुहहरुबाट कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
	२.३.६. मुहान तथा जलाधार संरक्षणका लागि प्रत्येक घरपरिवारको सहभागिता सुनिश्चित गर्न "हामी जोगाउँछौ हाम्रो मुहान" कार्यक्रमलाई अभियानका रुपमा वडास्तरमा व्यापक जागरण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

सिँचाईको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	जलाधार क्षेत्रको विवरण संकलन तथा नक्साङ्कन	५००					
		१.१.२.	प्राथमिकता प्राप्त कुलो र नहरहरूको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति	२५००	३५००	४५००	५५००	६५००	
		१.१.३.	भूमिगत तथा सतह सिँचाई संरचनाको सम्भाव्यता अध्ययन तथा निर्माण		४५०				
		१.१.४.	प्रत्येक वडामा बहुउद्देश्यीय नमूना पोखरी निर्माण	४५०	५००	५५०	५६०	५७०	
		१.१.५	वैकल्पिक सिँचाईको व्यवस्था	१०००	११००	१२००	१३००	१४००	
		१.१.६	सिक्टा सिँचाइ विस्तारका लागि पहल		१५००	१५००	१६००	१६००	
		१.१.७	सिँचाई प्रविधि व्यवस्था	४५०	५००	५५०	५६०	५७०	
२	२.१.	२.१.१.	ठूला कृषि उत्पादन क्षेत्रमा सिँचाईको विशेष व्यवस्था	४५०	५००	५५०	५६०	५७०	
		२.१.२.	भूमिगत तथा सतहगत सिँचाई प्रणालीको व्यवस्था	४५०	५००	५५०	५६०	५७०	
	२.२.	२.२.१.	कृत्रिम जलाशय निर्माणको सम्भाव्यता अध्ययन			३००			
	२.३.	२.३.१.	मर्मत सम्भार कोष परिचालन						
		२.३.२.	सिँचाई उपभोक्ता समितिको मूहान संरक्षण तथा क्षमता विकास	१००	१५०	१६०	१७०	१८०	
		२.३.३.	हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम सञ्चालन	१००	१५०	१६०	१७०	१८०	
		२.३.४.	Climate adaptation and mitigation कार्यक्रम संचालन	१००	१५०	१६०	१७०	१८०	
		२.३.५.	सिंचाई सेवा शुल्क निर्धारण,संकलन तथा परिचालन	१००	१५०	१६०	१७०	१८०	
		२.३.६.	मुहान तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन	४५०	५००	५५०	५६०	५७०	

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सिँचाई**				
	असर	पूर्ण रुपमा सिँचाई भएको क्षेत्रफल	प्रतिशत		
	असर	वैकल्पिक सिँचाई प्रयोगकर्ता कृषक	संख्या		

४.२.५ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

४.३ पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा

(अ) पर्यटन

१. पृष्ठभूमि

उप-महानगरपालिका धार्मिक, ऐतिहासिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक हिसाबले प्रसिद्ध रहेको छ। यहाँ सु-प्रशिद्ध बागेश्वरी मन्दिर, यहाँ रहेको जुँगा भएको महादेवको मूर्ती, रानी तलाउ, महेन्द्र पार्क, जमजम मस्जिद, जामा मस्जिद, फुलबारी मस्जिद, भवानी बाग तलाउ, रामलिला मैदान लगायत ३० भन्दा बढी स्थल पर्यटकहरुका रोजाइमा रहेका छन्। यसका साथै उप-महानगरका सबै वडाहरुमा साना-ठूला धार्मिक तथा ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थलहरु रहेका छन्।

विशेष गरी यो उप-महानगरपालिकालाई ऐतिहासिक, धार्मिक पर्यटन, सम्पदा पर्यटन, पर्यापर्यटन र कृषि पर्यटनका हिसाबले विकास गर्न सकिन्छ। उप-महानगरपालिकामा रहेका हिन्दू देवालय तथा मन्दिरहरू साथै बौद्ध मार्गीहरूका विहार र गुम्बाहरू, मुस्लिमका मश्जिद र क्रिश्चियनका चर्चहरू समेत भएकोले ती क्षेत्रहरूको विकास मार्फत धार्मिक पर्यटन प्रर्वद्धन गर्न सकिन्छ। पश्चिम नेपालका बर्दिया, सुर्खेत, जुम्लाका महत्वपूर्ण पर्यटकीय स्थलहरुबाट पायक पर्ने स्थानमा अवस्थित भएकोले, हवाई यातायात तथा सडक यातायातको सहज पहुँच भएकोले पर्यटनका बृहत अवसरहरुबाट लाभ लिन सक्ने अवस्था छ । यसका साथै मुस्लिम समुदायको बाहुल्यता रहेको यस उप-महानगरपालिकामा विदेशी पर्यटकहरुको बसाइँ अवधी लामो बनाउन रैथाने परिकार, परम्परागत पाहुना सत्कार गर्ने शैलीका होमस्टेहरु संचालन गरी साँस्कृतिक पर्यटनको विस्तार गर्न सकिने उतिकै सम्भावना छ।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ समथर भू-धरातल र पर्याप्त सडक सञ्जाल हुँदा हुँदै पनि पर्यटकीय हिसाबले सडक यातायात पर्याप्त र भरपर्दो नभएका ।
▪ पर्यटन सूचना केन्द्र लगायतका सञ्चारका साधनहरूको पर्याप्त विकास नभएको ।
▪ पर्यटकको सुरक्षाको उचित प्रबन्ध नभएको ।
▪ एकीकृत पर्यटन विकासको योजना नबनेको ।
▪ उप-महानगरपालिकाका प्राकृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक र पुरातात्विक महत्वका स्थलहरूका बारेमा पर्याप्त प्रचारप्रसार नभएको ।
▪ उप-महानगरपालिकाको सीमित आयस्रोतका कारण पर्यटकीय पूर्वाधार विकास गर्न चुनौतीपूर्ण भएको ।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिकाका उपयुक्त स्थलमा निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गरी सुविधा सम्पन्न थप होमस्टे, होटेल तथा लजहरू खोल्न सकिने ।
▪ स्थानीय मौलिक कला र संस्कृति तथा लोपोन्मुख जातजातिको संस्कृति विकास र संरक्षण गरी अध्ययन केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने ।
▪ उप-महानगरपालिकामा रहेका आदिबासी, जनजाति तथा अन्य जातजातिको संस्कृति र धर्मको संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ पर्यटनका विभिन्न आयामहरू जस्तै धार्मिक पर्यटन, साँस्कृतिक पर्यटन, पर्यापर्यटन, सम्पदा पर्यटन, साहसिक पर्यटन, कृषि पर्यटनको विकास र विस्तार गर्न सकिने ।
▪ प्रत्येक वर्ष विविध जातजातिका महोत्सव आयोजना गरी साँस्कृतिक झाँकी, भेषभूषा प्रदर्शनी, खानपान तथा परम्परागत सिपहरूको प्रदर्शनी गर्न सकिने ।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
पर्यटन तथा साँस्कृतिक सम्पदाको विकास : आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक सम्बृद्धिको आधार
लक्ष्य
आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक सम्पन्नताका लागि आगामी ५ वर्षमा पर्यटन क्षेत्रलाई एक आधारशिलाको रूपमा विकास गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु । ✓ शहरी पर्यटनको प्रवर्द्धन गर्नु ✓ ऐतिहासिक तथा धार्मिक पर्यटनको विकास गर्नु । ✓ पदमार्ग तथा शैक्षिक पर्यटनको विकास गर्नु ।

उद्देश्य १: आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ प्रमुख पर्यटकीय स्थलसम्म पुग्ने सडकहरूको स्तरोन्नति गर्ने ।	१.१.१ प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रको विस्तृत विवरण र त्यहाँ पुग्ने प्रमुख मार्गहरूको वस्तुगत विवरण संकलन गरी प्रकाशन गरिनेछ ।
	१.१.२ संघीय र प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा ती प्रमुख पर्यटकीय स्थलसम्म पुग्ने सडक स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	१.१.३ पर्यटकीय सम्भावना बोकेका क्षेत्रहरुलाई समेटेर एक उप-महानगरपालिका टुरिजम सर्किटको रुपमा निर्माण गरिनेछ ।
१.२ पर्यटन सूचना व्यवस्थापन तथा सूचना केन्द्रलाई पूर्वाधार सम्पन्न बनाउने ।	१.२.१ उप-महानगरपालिकास्तरीय एक पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.२ पर्यटकीय क्षेत्र वरपर इन्टरनेट हटस्पटको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.३ पर्यटन वेवसाइट पर्यटन Portal निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.४ वार्षिक क्रियाकलाप समेटेर पर्यटन क्यालेन्डरको विकास गरिनेछ ।
	१.२.५ पर्यटन सम्बद्ध पत्रकारहरूसँग नियमित पत्रकार सम्मेलन गरिनेछ ।
	१.२.६ पर्यटन सम्बद्ध Vloggers जस्तै "घुमन्ते" हरूसँग अन्तरक्रिया गरी प्रबर्द्धन सहयोग लिइनेछ ।
१.३ बसोबासको र सुरक्षाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने ।	१.३.१ उप-महानगरपालिकामा आउने पर्यटकलाई बसोबासको बन्दोबस्ती गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरी थप होटल, रिसोर्ट खोल्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.२ ठूला होटल तथा रिसोर्टको तत्काल व्यवस्था गर्न नसक्ने स्थितिमा घरबास (होमस्टे) पर्यटन प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
	१.३.३ शहरी होमस्टेको विवरण संकलन गरी त्यसको प्रवर्द्धन गर्न विशेष तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.४ उप-महानगरपालिकास्तरीय आकस्मिक उद्धार संयन्त्रको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.३.५ मुख्य पर्यटकीय क्षेत्र केन्द्रित पर्यटक आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.३.६ अन्तराष्ट्रिय पर्यटक आर्कषण गर्न विशेष सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
१.४ पर्यटन क्षेत्रस्तरीय योजना र पर्यटन विकास समिति निर्माण गर्ने ।	१.४.१ उप-महानगरपालिकासँग नियमित समन्वय गर्न प्रत्येक वडामा वडास्तरीय पर्यटन समितिहरूको गठन गरिनेछ ।
	१.४.२ पर्यटन क्षेत्रस्तरीय समितिका सदस्यहरूलाई पर्यटक व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.४.३ समिति मार्फत स्थानीय उत्पादन जस्तै रैथाने परिकार, चिनो कोशेली, सांस्कृतिक गतिविधि, मेला सञ्चालन गर्न तालिम तथा अभिमूखीकरण गरिनेछ ।
	१.४.४ पर्यटन व्यवसायमा लाग्न इच्छुक युवा तथा लगानीकर्ताको पहिचान गरी अन्तरक्रिया गरिनेछ ।

उद्देश्य १: आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.४.५ घरबास पर्यटन तथा अन्य पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न पर्यटन व्यवसायिलाई लागत सहभागितामा आतिथ्य सत्कार (Hospitality) तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.४.६ समग्र क्षेत्रलाई समेटेर एक पर्यटन विकास गुरुयोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.४.७ शहरी दिगो पर्यटन विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरी सम्भाव्य गतिविधिहरूको पहिचान गरिनेछ ।
	१.४.८ पर्यटनलाई रोजगार कार्यक्रमहरुसँग समाहित गरी रोजगारी अभिवृद्धि गरिनेछ ।
	१.४.९ उप-महानगरपालिका पर्यटकीय Signature Products हरूको पहिचान गरी व्यापक प्रचार-प्रसार गरिनेछ ।

उद्देश्य २: शहरी पर्यटनको प्रवर्द्धन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ शहरी पर्यटनका सम्भाव्य आयामहरुको अन्वेषण गरी शहरी पर्यटनको व्यापक विकास र विस्तार गर्ने ।	२.१.१ शहरी पर्यटन Urban Tourism का विविध क्रियाकलाप तथा आयामहरुको उप महानगरपालिकामा उपयुक्त हुनेगरी अन्वेषण र अध्ययन गरिनेछ ।
	२.१.२ Guided City Tour Package हरुको विकास गरिनेछ ।
	२.१.३ Guided City Tour सञ्चालन गर्न उपयुक्त यातायात प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
	२.१.४ Guided City Tour Operators लक्षित तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.५ सडक महोत्सवहरुको नियमित आयोजना गरिनेछ ।
	२.१.६ निश्चित इलाकाहरुलाई निश्चित समय तोकेर Food Lobby तथा Fair सञ्चालन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.१.७ पाक संस्कृतिको प्रवर्द्धन मार्फत शहरी पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न Food Tours, पाक कक्षा तथा Food Festivals हरुको आयोजना गरिनेछ ।
	२.१.८ City Art Gallery हरुको विकास गरिनेछ ।
	२.१.९ नियमित रुपमा साँस्कृतिक परम्परामा आधारित नाटक तथा सांगितिक कार्यक्रमहरुको आयोजना गरिनेछ ।
	२.१.१० शहरी पर्या-पर्यटनको प्रवर्द्धन गर्न पुष्प व्यवसायीहरुको सहयोगमा शहरी सौन्दर्यकरण तथा हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: ऐतिहासिक तथा धार्मिक पर्यटनको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ धार्मिक स्थलको निर्माण र जिर्णोद्वार गर्ने ।	३.१.१ सम्पूर्ण धार्मिक स्थलहरूको विस्तृत विवरण सहित ब्रोसर तयार पारिनेछ ।

उद्देश्य ४: ऐतिहासिक तथा धार्मिक पर्यटनको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	३.१.२ सम्पूर्ण मुख्य धार्मिक तथा ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थलहरूको डि.पि.आर तथा गुरुयोजना तयार पारिनेछ ।
	३.१.३ प्राथमिकता प्राप्त धार्मिकस्थलको जिर्णोदार तथा निर्माण कार्य थालनी गरिनेछ ।
	३.१.४ प्रत्येक ऐतिहासिक स्थलहरूमा तिनको ऐतिहासिकताका बारे विवरण संकलन गरी सबैले देख्न र पढ्न सक्ने गरी सूचना पार्टीहरूको निर्माण गरिनेछ ।
३.२ उप-महानगरपालिकाका पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचार प्रसार गर्ने ।	३.२.१ पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि धार्मिक, सांस्कृतिक मेला, महोत्सव आयोजना गरिनेछ ।
	३.२.२ सबै धार्मिक र पर्यटकीय क्षेत्र समेटेर वृत्तचित्र निर्माण गरी सामाजिक सञ्जाल मार्फत प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
	३.२.३ नविन पर्यटकीय गन्तव्य र गतिविधिको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	३.२.४ धार्मिक मेला तथा जात्राको वार्षिक पात्रो तयार गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: शैक्षिक पर्यटनको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ उप-महानगरपालिका भर सञ्चालन गर्न सकिने सम्पूर्ण पदमार्गहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	४.१.१ उप-महानगरपालिकाभर सञ्चालन हुन सक्ने पदमार्गहरूको विशेष गरी सम्पदा पदमार्ग सम्भाव्यता अध्ययन गरी विवरण प्रकाशन गरिनेछ ।
	४.१.२ हाल भयका पदमार्ग बाहेक अन्य पदमार्गको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
४.२ उप-महानगरपालिका क्षेत्रबारे प्रचार गर्न शैक्षिक संघ संस्था, शिक्षण संस्थासंग सहकार्य गर्ने ।	४.२.१ यस उप-महानगरपालिकाबाट अध्ययन गरी उच्च शिक्षा हासिल गरी बाहिरिएका महानुभावहरूसँग अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	४.२.२ उप-महानगरपालिका भित्र रहेका शैक्षिक संस्थाहरूसँग पर्यटन प्रचार प्रसारका लागि अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	४.२.३ मानवशास्त्री, संस्कृति जस्ता विषयमा शोध अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थीहरूलाई मापदण्डका आधारमा प्रोत्साहन छात्रवृतिको व्यवस्था गरिनेछ ।
	४.२.४ उप-महानगरपालिकाबाट उच्च शिक्षाका लागि बाहिरिने विद्यार्थीहरूलाई पर्यटन स्वयंसेवा अन्तर्गत पर्यटन Ambassador घोषणा गर्ने अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.२.५ शैक्षिक भ्रमणमा आउने विद्यार्थी तथा अनुसन्धानकर्ताको सहजिकरणको व्यवस्था मिलाउन पर्यटन क्षेत्रस्तरीय समितिलाई व्यवस्थापन तालिम दिइनेछ ।
	४.२.६ शैक्षिक पर्यटन अन्तर्गत गर्न सकिने गतिविधिहरूको अध्ययन गरी विस्तृत विवरण तयार पारिनेछ ।

पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	पर्यटकीय मार्गको वस्तुगत विवरण संकलन तथा प्रकाशन	५५०					
		१.१.२	मुख्य पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने सडक विस्तार तथा स्तरोन्नति						
		१.१.२	कटलिया मोड देखि अधुरो हुलाकी बाटो जोड्ने सडकको स्तरोन्नति						
		१.१.२	गणेश मन्दिर देखि परस्पुर सडक जोड्ने बाटो पक्की तथा स्तरोन्नति						
		१.१.२	पशुपति मन्दिर देखि दक्षिण श्रहदानगर जाने बाटोसम्मको सडक स्तरोन्नति						
		१.१.३	उप-महानगरपालिकालाई टुरिजम सर्किटको रुपमा निर्माण		१५००	१५००	१५००	१५००	
	१.२	१.२.१	पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना		५००				
		१.२.२	प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रमा Hotspot सेवाको प्रबन्ध	४५०	५००	५५०	६००	६५०	
		१.२.३	पर्यटन (Portal) वेवसाइट निर्माण			१५००			
		१.२.४	वार्षिक पर्यटन पात्रोको निर्माण	२५	३०	३५	४०	४५	
		१.२.५	पर्यटन सम्बन्धी पत्रकार सम्मेलन	५०	५५	६०	६५	७०	
		१.२.६	पर्यटन सम्बन्धी Vloggers सँग अन्तरक्रिया	५०	५५	६०	६५	७०	
	१.३	१.३.१	सम्भाव्य स्थानमा होटल तथा रिसोर्ट खोल्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया	५०	५५	६०	६५	७०	
		१.३.२	होमस्टे पर्यटन प्रवर्द्धन		४००		४००		
		१.३.३	सघन क्षेत्रमा होमस्टे सञ्चालन तालिम प्रदान	४५०	५००	६००	६५०	६५०	
		१.३.४	आकस्मिक उद्धार संयन्त्रको निर्माण			२५००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.५	पर्यटक आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको प्रबन्ध	५०	५५	६०	६५	७०	
		१.३.६	अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटक आर्कषण वृद्धि गर्न सम्भाव्यता अध्ययन			३००			
	१.४	१.४.१	वडास्तरीय पर्यटन समिति गठन	५०	५५	६०	६५	७०	
		१.४.२	व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरुलाई तालिम तथा अभिमूखीकरण	४००	४५०	५०	५५०	६००	
		१.४.३	स्थानीय मौलिक उत्पादन, चिनो, परिकार आदि निर्माण तालिम	४००	४५०	५०	५५०	६००	
		१.४.४	पर्यटन व्यवसायमा व्यावसायिक रूपमा लाग्न चाहने उद्यमीहरूसँग अन्तरक्रिया	५०	५५	६०	६५	७०	
		१.४.५	घरबास तथा अन्य पर्यटन सम्बन्धी आतिथ्य सत्कार तालिम	४००	४५०	५०	५५०	६००	
		१.४.६	पर्यटन विकास गुरुयोजना निर्माण		१०००				
		१.४.७	दिगो पर्यटन विकास कार्यक्रम सञ्चालन			३००	३५०	३५०	
		१.४.८	पर्यटन रोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रम निर्माण						
		१.४.९	पर्यटकीय Signature Products को पहिचान तथा प्रचार-प्रसार	४००		५००		५००	
२.	२.१	२.१.१	शहरी पर्यटनका विविध आयामहरुको अध्ययन			५००		६००	
		२.१.२	Guided City Tour Package को विकास		४५०	५००			
		२.१.३	Guided City Tour सञ्चालन का लागि यातायात प्रणालीको विकास	४००	४२०	४३०	४४०	४५०	
		२.१.४	Guided City Tour Operators लक्षित तालिम सञ्चालन	४००	४२०	४३०	४४०	४५०	
		२.१.५	सडक महोत्सवको आयोजना	४००	४२०	४३०	४४०	४५०	
		२.१.६	Food Lobby तथा Fair सञ्चालन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन		४५०				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.७	शहरी पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न Food Festivals को आयोजना	५००	५२०	५३०	५४०	५५०	
		२.१.८	City Art Gallery को निर्माण	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	
		२.१.९	साँस्कृतिक परम्परामा आधारित नाटक तथा सांगितिक कार्यक्रमको आयोजना	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	
		२.१.१०	शहरी सौन्दर्यकरण तथा हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम सञ्चालन	५००	६००	७००	८००	९००	
३.	३.१	३.१.१	धार्मिक स्थलहरुको विस्तृत विवरण तथा ब्रोसर तयार		५००		५००		
		३.१.२	मुख्य धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रको डि.पि.आर. तथा गुरुयोजना निर्माण						
		३.१.३	प्राथमिकता प्राप्त धार्मिकस्थलको जिर्णोद्धार तथा निर्माण						
		३.१.३	रामजानकी गोकुलेश्वर महादेव मन्दिर, शिव पार्वती मन्दिर र खजुरा रोडमा अवस्थित शिव मन्दिरको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति						
		३.१.३	शिवालय मन्दिर, जामिया अरयिबा मिफताउल उलुम, दारुल उलुम जामा मस्जिद मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति						
		३.१.३	बौद्ध गुम्बा, नश्वदेश्वर महादेव मन्दिर, शिव पार्वती मन्दिर, गौसीया, मस्जिद मदिनाको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति						
		३.१.३	काली मन्दिर, राधाकृष्ण मन्दिर, जमजम मस्जिद तथा सम्पूर्ण मदरसाहरुको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति						
		३.१.३	गोसाईं गाउँ, शिव मन्दिर, मरीमाता मन्दिर र गोसाईं गाउँ भित्र रहेको वरगद तल रहेको मन्दिर मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति						
		३.१.४	धार्मिक स्थलहरुको विवरण संकलन तथा सूचना पाटी निर्माण		४०	४५		५०	
	३.२	३.२.१	धार्मिक, साँस्कृतिक मेला तथा महोत्सवको आयोजना	१०००		१०००		१०००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		३.२.२	धार्मिक तथा अन्य पर्यटकीय क्षेत्र समेटेर एक वृत्तचित्र निर्माण				५००		
		३.२.३	नविन पर्यटकिय गन्तव्य र गतिविधिहरुको सम्भाव्यता अध्ययन		५००				
		३.२.४	धार्मिक मेला तथा जात्राको वार्षिक पात्रो तयार	४०	५०	५५	६०	७०	
४.	४.१	४.१.१	सम्पदा पदमार्ग सम्भाव्यता अध्ययन	४००					
		४.१.२	अन्य पदमार्गको सम्भाव्यता अध्ययन		४००				
	४.२	४.२.१	उप-महानगरपालिकाबाट उच्च शिक्षा हासिल गरी बाहिरिएकासँग अन्तरक्रिया		४५	६०	७०	८०	
		४.२.२	पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि शैक्षिक संस्थासँग समन्वय		४५	५०	५५	६०	
		४.२.३	मानवशास्त्री, संस्कृति जस्ता विषयमा अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थीका लागि छात्रवृतिको व्यवस्था	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	
		४.२.४	पर्यटन Ambassador घोषणा अभियान सञ्चालन			४५	५०	६०	
		४.२.५	पर्यटन क्षेत्रस्तरीय समितिलाई व्यवस्थापन तालिम	४००	४५०	५००	५५०	६००	
		४.२.६	शैक्षिक पर्यटन गतिविधिको अध्ययन तथा विवरण तयार			४५०			

५. आपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास हुनेछ ।
- ✓ कृषक पर्यटकहरूको आवागमन हुनेछ ।
- ✓ जल पर्यटनको विकास भई पर्यटक आवागमन बढ्नेछ ।
- ✓ ऐतिहासिक तथा धार्मिक पर्यटनको विकास हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**पर्यटन**				
	प्रतिफल	पर्यटक आगमन (८.९.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	पर्यटनबाट श्रृजित रोजगारी (८.९.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	कूलग्राहस्थ उत्पादनमा योगदान (८.९.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	दिगो पर्यटन निती तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन (१२.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	पर्यटक बसाइँ अवधि	दिन		
	असर	प्रति पर्यटक प्रतिदिन खर्च	अमेरिकी डलर		
	प्रतिफल	आधारभूत पूर्वाधार पूर्ण भएका पर्यटकीय गन्तव्य	संख्या		
	प्रतिफल	तालिम प्राप्त पर्यटन सम्बद्ध जनशक्ति	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन सम्बद्ध ब्रोसर तथा प्रोफाइल	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटकीय क्षेत्र Hotspot	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन पत्रकार तथा Vlogger अन्तरक्रिया	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटक उद्धार तथा सहायता वार्षिक	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन प्याकेज तथा गतिविधि	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन सम्बन्धी तालिम	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटकीय क्षेत्र संरक्षण निर्माण	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन मेला तथा महोत्सव	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन वृत्तचित्र	संख्या		
	प्रतिफल	अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटक	संख्या		
	प्रतिफल	आधारभूत सुविधायुक्त होटल, रिसोर्ट, लज	संख्या		
	प्रतिफल	होमस्टे	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन सूचना केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	वार्षिक पर्यटन पात्रो अन्तर्गत समेटिएका पर्यटन गतिविधि	संख्या		
	प्रतिफल	चिनो, कोशेली तथा पर्यटन सामग्री बिक्री केन्द्र	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	नविनतम पर्यटन गन्तव्य	संख्या		
	प्रतिफल	पक्की सडकको पहुँच पुगेका पर्यटन गन्तव्य	संख्या		
	प्रतिफल	पूर्णरुपमा पर्यटनमा संलग्न रोजगारको	संख्या		

६. अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(आ) संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य

१. पृष्ठभूमि

कुनै पनि समुदायको आफ्नै विशिष्ट पहिचान, जीवनशैली, भेषभूषा र रहनसहन हुन्छ । सदियौं देखि अभ्यास गर्दै आइरहेका रीतिरिवाजले मानिसको दैनिक जीवनलाई नियमित र व्यवस्थित गर्न सहयोग पुऱ्याइरहेको हुन्छ । अर्कोतर्फ समुदायपिच्छे आ-आफ्ना धर्म, संस्कृति, रीतिरिवाज र परम्पराहरू हुन्छन् । ती फरक रीतिरिवाज, रहनसहन र परम्पराहरू समुदाय र समाजका विशिष्ट पहिचान साथै बौद्धिक सम्पदा (Intellectual Property) भएकोले तिनीहरूको संरक्षण गर्नु जरुरी छ । नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिका मौलिक तथा सांस्कृतिक विविधतामा धनी उप-महानगर हो । यस क्षेत्रमा विभिन्न जाति, धर्म सम्प्रदाय र समुदायका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् ।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार उप-महानगरपालिकामा रहेका जम्मा १,६४,४४४ जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढि मुसलमान ४७,२४४ अर्थात २८.७ प्रतिशत रहेका छन् । यसैगरी १९,८४६ अर्थात १२.१ प्रतिशत क्षेत्री, १०,२३७ अर्थात ६.२ प्रतिशत ब्राम्हण-पहाड र ७,०५४ अर्थात ४.३ प्रतिशत ठकुरी रहेका छन् । यसका साथै यहाँ मगर, थारु, कुर्मी, यादव, ब्राम्हण-तराई लगायतका जातजातिहरुको बसोबास रहेकाले सबै जातजाति र सम्प्रदायका आ-आफ्नै किसिमका धर्म, सँस्कृति र चालचलनहरु मनाउने गरिन्छ । यहाँ ईद, जनैपूर्णिमा, दशैं, तिहार, कृष्णजन्माष्टमी, माघी, महाशिवरात्री, होली, छठ पर्व, बौद्ध पूर्णिमा, क्रिश्मस जस्ता चार्डपर्व मनाउने गर्दछन् ।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ पश्चिमा संस्कृति तथा विदेशी सञ्चार माध्यमको प्रभावका कारण मौलिक संस्कृति लोप हुने जोखिम रहेको ।
▪ विभिन्न धार्मिक स्थलहरू मर्मत सम्भार नहुँदा जीर्ण अवस्थामा पुगेका ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ कतिपय आदिवासी जनजातिहरू विपन्न अवस्थामा रहेकोले उनीहरूको सबलीकरणका लागि ठोस कार्यक्रमहरू नभएको ।
▪ कतिपय प्राचीन धरोहरहरू उचित प्रसारप्रसार, संरक्षण तथा जिर्णोद्धारको पर्खाइमा रहेका ।
▪ समुदाय र राज्य दुवैका उदासिनताका कारण स्थानीय र मौलिक संस्कृतिहरू लोप भई पहिचान नै संकटमा पर्न सक्ने ।
▪ विभिन्न जातिको भेषभूषा तथा भाषाको संरक्षण गर्नुपर्ने ।
▪ सम्बन्धित समुदाय र राज्यले मिलेर साँस्कृतिक संरक्षण प्रर्वद्धनमा ठोस र दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू तत्काल सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
▪ आर्थिक प्रलोभनमा पारी धर्म परिवर्तन गराउने परिपाटी रोक्नुपर्ने ।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिकामा मुसलमान, क्षेत्री, ब्राम्हण-पहाड, ठकुरी, मगर, थारु, कुर्मी, यादव, ब्राम्हण-तराई लगायतका जातिहरूको बसोबास रहेको ।
▪ विविध जात, धर्म, सम्प्रदाय र संस्कृतिका समुदायहरू सौहार्दपूर्ण वातावरणमा बसेका ।
▪ धार्मिक हिसाबले विभिन्न धर्मावलम्बीहरूले आफ्ना धर्म, संस्कृति र परम्परा कायम राखिरहेको ।
▪ विविध समुदायहरूको मानवशास्त्रीय अध्ययनका लागि शैक्षिक पर्यटनको गन्तव्यस्थल बनाउन सकिने ।
▪ कला, संस्कृतिलाई अर्थोपार्जनमा जोड्न सकिने ।
▪ उप-महानगरपालिका भित्र धार्मिक स्थल लगायत विभिन्न जाति तथा समुदायका आ-आफ्ना मठ, मन्दिर तथा धार्मिक स्थलहरू रहेका ।
▪ उप-महानगरपालिकालाई मौलिक संस्कृति र सभ्यताको केन्द्रको रूपमा विकास गरी साँस्कृतिक पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिने ।
▪ उप-महानगरपालिका क्षेत्रका सर्जक तथा कलाकारको उत्थान र वृत्ति विकास गर्न सकिने ।
▪ उप-महानगरपालिका क्षेत्रमा रहेका विभिन्न धार्मिक तथा साँस्कृतिक स्थलहरूको विकास गर्न सकिने ।
▪ लोपोन्मुख लोकभाका तथा परम्परागत बाजागाजाको संरक्षण गरी लोक संस्कृतिको उत्थान गर्न सकिने ।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
सभ्य र सु-संस्कृति समाजको निर्माण
लक्ष्य
संस्कृति, सम्पदा, भाषा, कला र साहित्यको जर्गेना र विकासमार्फत सभ्य र सौहार्द समाजको स्थापना गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ स्थानीय पहिचान कायम हुने भाषा कला, संस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु । ✓ संस्कृति भाषा, कला तथा साहित्यको श्रृजनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु । ✓ उप-महानगरपालिकाको मौलिकता दर्शाउने सम्पदाहरूको संरक्षण गर्नु ।

उद्देश्य १: स्थानीय पहिचान कायम हुने भाषा कला, संस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको वस्तुगत अभिलेखीकरण गर्ने ।	१.१.१ उप-महानगरपालिकामा प्रचलनमा रहेका सबै प्रकारका अमूर्त साँस्कृतिक सम्पदा (Intangible Cultural Heritage) को वस्तुगत तथा विस्तृत पार्श्वचित्र तयार पारिनेछ ।
	१.१.२ सबै बौद्धिक सम्पदा (Intellectural Property) को विवरण प्रकाशन गरिनेछ ।
	१.१.३ यस प्रकारका साँस्कृतिक तथा बौद्धिक सम्पदाहरूलाई स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरिनेछ ।
	१.१.४ उप-महानगरपालिकाबाट प्रादेशिक तथा राष्ट्रिय कला, संस्कृति र साहित्यमा योगदान पुऱ्याउने लेखक, गायक, अभिनेता, संगीतकार, रंगकर्मी, नृत्याङ्गना, साहित्यकार संस्कृतिविद् लगायतका कलाकारको विस्तृत विवरण तयार पारिनेछ ।
	१.१.५ लोपोन्मुख अर्मुत साँस्कृतिक सम्पदाहरूलाई संस्थागत स्मरणमा (Institutional Memory) राख्न कला सँस्कृति तथा साहित्यप्रेमी कलाकारहरूको सहयोगमा रेर्कड गरिनेछ । जस्तै लोक गीत, लोक कथा, लोक गाथा आदि ।
१.२ भाषा, संस्कृति, कला साहित्यलाई जीवन्त तुल्याउने ।	१.२.१ वर्षभरी निरन्तर साँस्कृतिक र साहित्यिक गतिविधि सञ्चालन र त्यसको निरन्तरताका लागि एक वार्षिक भाषा, कला, साहित्य तथा सँस्कृति पात्रो निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	१.२.२ विद्यालयस्तरमा कला, साहित्य र सँस्कृतिमा विशेष झुकाव भएका विद्यार्थीहरूको पहिचान गरी अभिलेख तयार पारिनेछ ।
	१.२.३ त्यस्ता प्रतिभाहरूको प्रतिभा उजागर गर्न हरेक महिना विद्यालयस्तरीय र निश्चित समयको अन्तरालमा अन्तरविद्यालय साँस्कृतिक, साहित्यिक प्रतियोगिता आयोजना गरिनेछ ।
	१.२.४ राष्ट्रिय र प्रादेशिक तहका प्रतियोगितामा भाग लिने कलाकार साहित्यकार आदिको प्रशिक्षण तथा तयारीका लागि एक प्रोत्साहन कोषको निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.५ वडास्तरीय साँस्कृतिक समितिहरू गठन गरी वार्षिक साँस्कृतिक पात्रो कार्यान्वयनमा ल्याउन साँस्कृतिक अभ्यासहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.६ हरेक विशेष चाडपर्व मेला र साँस्कृतिक उत्सवलाई भव्य बनाउन साँस्कृतिक समितिहरूलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी सो सञ्चालनका लागि रकमहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.७ साँस्कृतिक गतिविधिहरू पर्यटनसँग आबद्ध गर्न व्यापक प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
	१.२.८ मातृभाषामा आधारभूत शिक्षा दिन सकिने समुदायका बारेमा सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.९ लोपोन्मुख साँस्कृतिक गाथाहरू संरक्षण गर्न विशेष समारोहको आयोजना गरिनेछ ।

उद्देश्य २: संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको श्रृजनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ कला, साहित्य, भाषा सँस्कृतिका सर्जकहरूलाई सहयोग र प्रोत्साहन गर्ने ।	२.१.१ कला, साहित्य, भाषा तथा सँस्कृतिका सर्जकहरूलाई यी क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक मागहरूको सम्बोधन गर्न विशेष अन्तरक्रियाको आयोजना गरिनेछ ।
	२.१.२ यस प्रकारका सर्जकहरूलाई सहयोग र प्रोत्साहन तथा पुरस्कृत गर्न एक उप-महानगरपालिकास्तरीय साँस्कृतिक कोषको निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.३ विभिन्न राष्ट्रिय तथा उप-महानगरपालिकास्तरीय विशेष अवसरमा यस्ता सर्जक तथा कलाकारहरूलाई सम्मान र पुरस्कृत गरिनेछ ।
	२.१.४ हरेक विद्यालयमा अतिरिक्त कृयाकलापहरूमा यी विषय समावेश गरी नियमित अभ्यास र पठनपाठन गर्न आंशिक शिक्षकको प्रवन्ध गरिनेछ ।
	२.१.५ विशेष वार्षिक समारोहहरूको आयोजना गरी वडास्तरीय झाँकीहरू प्रस्तुत गर्न साँस्कृतिक समितिमार्फत अभ्यास सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.६ साँस्कृतिक झाँकीहरूको प्रतियोगिता आयोजना गरिनेछ ।
२.२ साँस्कृतिक, साहित्यिक, भाषिक तथा कला सम्बन्धी पूर्वाधार निर्माण ।	२.२.१ उप-महानगरपालिका स्तरीय एक साँस्कृतिक केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
	२.२.२ साँस्कृतिक केन्द्रलाई चलायमान बनाउन नाटक, नृत्य, सांगितिक कार्यक्रम, साहित्यिक कार्यक्रम, चित्रकला प्रर्दशनीहरूको साँस्कृतिक पात्रो निर्माण गरी सोही बमोजिम आयोजना गरिनेछ ।
	२.२.३ हरेक वर्षमा एक पटक साँस्कृतिक पर्व (Cultural Festival) को आयोजना गरिनेछ ।
	२.२.४ उप-महानगरपालिकास्तरीय एक कला संग्रहालयको निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.५ भाषा, कला तथा साहित्यमा अभिरुची हुनेहरूको संलग्नतामा एक उप-महानगरपालिकास्तरीय बौद्धिक समाज निर्माण गर्न अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.६ उप-महानगरपालिकास्तरीय बौद्धिक समाजको मुखपत्र मार्फत बौद्धिक तथा साहित्यिक लेखरचनाहरू नियमित प्रकाशन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.२.७ हरेक वर्ष उप-महानगरपालिका स्तरीय साहित्यिक महोत्सवको आयोजना गरिनेछ ।
	२.२.८ हरेक वर्ष एक नाटक महोत्सवको आयोजना गरिनेछ ।
	२.२.९ हरेक वर्ष एक चित्रकला प्रदर्शनी आयोजना गरिनेछ ।
	२.२.१० हरेक वर्ष एक चलचित्र तथा Documentary महोत्सवको आयोजना गरिनेछ ।
	२.२.११ हरेक वर्ष एक गायन तथा नृत्य सम्बन्धी बौद्धिक अन्तरक्रिया तथा प्रदर्शनी आयोजना गरिनेछ ।
	२.२.१२ हरेक वर्ष एक कविता तथा गजल फेष्टिभलको आयोजना गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: महानगरपालिकाको मौलिकता दर्शाउने सम्पदाहरूको संरक्षण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ पालिकाको पहिचान र मौलिकता दर्शाउने समग्र सम्पदाहरुको पहिचान, अभिलेखीकरण र संरक्षणका ठोस कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	३.१.१ नगरभित्र रहेका समग्र सम्पदाहरु जस्तै मठ, मन्दिर, चैत्य, स्तुपा, विहार, पाटी, मस्जिद, चौतारा, चोक, दह, पोखरीहरुका विस्तृत विवरण तयार गरी डिजिटल अभिलेख तयार पारिनेछ ।
	३.१.२ प्रत्येक सम्पदाको संरक्षणमा तत्तत् स्थानका स्थानीय बासीहरुलाई सक्रिय तुल्याई "हामी जोगाउँछौ हाम्रा सम्पदा" भन्ने नारालाई समुदायस्तरमा अभियानको रुपमा स्थापित गरिनेछ ।
	३.१.३ सम्पूर्ण सम्पदाहरुको Miniature वा Replica (नमुना) तयार गरी एक विशिष्ट Art Gallery वा प्रदर्शनी कक्षको निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.४ पालिकाको मौलिकता दर्शाउने सम्पदा समेटेर वृत्तचित्रहरु निर्माण गरिनेछ ।
	३.१.५ काष्ठकला, मूर्तिकला, प्रस्तरकला तथा हस्तकला सम्बन्धी विशेष शिप हुने स्थानीय कलाकारको शिल्पी संरक्षण गर्न उनीहरुको अभिलेख तयार गरी परिचय पत्र वितरण गरिनेछ ।
	३.१.६ यी कलाकारहरुमा रहेको ज्ञान आगामी पुस्तामा हस्तान्तरण गर्न विशेष कला सम्प्रेषण कार्यक्रमहरुलाई समुदायस्तरमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.१.७ सम्पदा क्षेत्रको दायाँबायाँ रहेका भवनहरुलाई पुरातात्विक तथा मौलिकता कायम गरी निर्माण तथा पुर्ननिर्माण गरी भवन निर्माण मापदण्डमा आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।
	३.१.८ सम्पदा अतिक्रमण विरुद्ध शुन्य सहनशिलता अपनाई विशेष मापदण्ड कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	३.१.९ अति जिर्ण अवस्थामा रहेका सम्पदाहरुको जिर्णोद्वार गर्न मापदण्डका आधारमा वडास्तरबाट प्राथमिकता निर्धारण गरिनेछ ।
	३.१.१० सम्पदा निर्माण, जिर्णोद्वार तथा पुर्नउत्थान गर्दा स्थानीय शिप र श्रमलाई पहिलो प्राथमिकता दिने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
	३.१.११ उप-महानगरभित्रका ऐतिहासिक क्षेत्रलाई सम्पदा क्षेत्रको रुपमा घोषणा गर्न आवश्यक प्रक्रिया अगाडि बढाइनेछ ।
	३.१.१२ बागेश्वरी मन्दिर क्षेत्र तथा अन्य महत्वपूर्ण धार्मिक क्षेत्रलाई vehicle free zone को रुपमा घोषणा गर्न प्रक्रिया अगाडि बढाइनेछ ।

संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	अमूर्त साँस्कृतिक सम्पदाको वस्तुगत तथा विस्तृत पार्श्वचित्र तयार	५००					
		१.१.२	बौद्धिक सम्पदाको विवरण प्रकाशन			४००			
		१.१.३	साँस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धी पाठ्यक्रम निर्माण			७००			
		१.१.४	लेखक, कलाकार, साहित्यकारहरूको विवरण संकलन				४००		
		१.१.५	लोपोन्मुख अर्मुत साँस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण	४५	५०	६०	७०	८०	
	१.२	१.२.१	साँस्कृतिक पात्रो निर्माण	४५	५०	६०	७०	८०	
		१.२.२	विशेष कला भएका विद्यार्थीको पहिचान		३००		३००		
		१.२.३	विद्यालय तथा अन्तर विद्यालय साँस्कृतिक प्रतियोगिता	१५०	२००	३००	३५०	४००	
		१.२.४	राष्ट्रिय तथा प्रादेशिकस्तरको साँस्कृतिक प्रतियोगिता तयारी कोष निर्माण			२५००			
		१.२.५	वडास्तरीय साँस्कृतिक समितिहरू मार्फत अभ्यासका लागि प्रोत्साहन अनुदान	४००	४००	५००	५००	५००	
		१.२.६	विशेष पर्व तथा उत्सव तयारी अनुदान	४००	४००	५००	५००	५००	
		१.२.७	साँस्कृतिक गतिविधि प्रचारप्रसार गरी पर्यटन प्रवर्द्धन	४००	४००	५००	५००	५००	
		१.२.८	मातृभाषामा आधारभूत शिक्षाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन			६००			
		१.२.९	लोपोन्मुख साँस्कृतिक गाथा संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३५०	४००	४५०	५००	
२.	२.१	२.१.१	कला, साहित्य र संस्कृतिका सर्जक तथा कलाकारहरूसँग अन्तरक्रिया	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	
		२.१.२	उप-महानगरपालिकास्तरीय साँस्कृतिक कोषको निर्माण	१५००					
		२.१.३	सर्जक तथा कलाकारहरुलाई सम्मान	४०	४५	५०	५५	६०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.४	साँस्कृतिक गतिविधि तथा पठनपाठनका लागि आंशिक शिक्षकको व्यवस्थापन	२५००	२५००	२५००	२५००	२५००	
		२.१.५	वडास्तरीय झाँकी प्रस्तुत गर्न साँस्कृतिक समितिमार्फत अभ्यास सञ्चालन	४०	४५	५०	५५	६०	
		२.१.६	साँस्कृतिक झाँकी प्रतियोगिता आयोजना	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	
	२.२	२.२.१	साँस्कृतिक केन्द्र स्थापना		१५००				
		२.२.२	साँस्कृतिक पात्रो बमोजिम साँस्कृतिक क्रियाकलापको आयोजना						
		२.२.३	प्रत्येक वर्ष साँस्कृतिक पर्व उत्सव (Cultural Festival) आयोजना	१०००		१२००		१३००	
		२.२.४	उप-महानगरपालिकास्तरीय कला संग्रहालय निर्माण					३५००	
		२.२.५	उप-महानगरपालिकास्तरीय बौद्धिक समाज निर्माण गर्न अन्तरक्रिया सञ्चालन	२५०		२५०		२५०	
		२.२.६	उप-महानगरपालिकास्तरीय बौद्धिक समाज मुखपत्र सम्बन्धी सम्भाव्यता अध्ययन		४००				
		२.२.७	महानगरपालिकास्तरीय साहित्यिक महोत्सव आयोजना	१२००			१२००		
		२.२.८	नाटक महोत्सवको आयोजना	६००	६००	६५०	७००	७००	
		२.२.९	चित्रकला प्रदर्शनीको आयोजना	४००	४५०	५००	५५०	६००	
		२.२.१०	चलचित्र तथा Documentary महोत्सवको आयोजना	६००	६००	६५०	७००	७००	
		२.२.११	गायन तथा नृत्य सम्बन्धी बौद्धिक अन्तरक्रिया	६००	६००	६५०	७००	७००	
		२.२.१२	कविता तथा गजल फेष्टिभलको आयोजना	४००	४५०	५००	५५०	६००	
३.	३.१	३.१.१	समग्र सम्पदाहरुको विस्तृत विवरण तथा डिजिटल अभिलेख तयार			५००			
		३.१.२	“हामी जोगाउँछौ हाम्रा सम्पदा” भन्ने नारालाई समुदायस्तरमा विस्तार	४५	५०	६०	७०	८०	
		३.१.३	Art Gallery वा प्रदर्शनी कक्षको निर्माण			८००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		३.१.४	मौलिकता दर्शाउने सम्पदा समेटेर वृत्तचित्र निर्माण				५००		
		३.१.५	विशेष शिप हुने स्थानीय कलाकारको अभिलेख तयार		४००				
		३.१.६	कला सम्प्रेषण कार्यक्रमलाई समुदायस्तरमा सञ्चालन	४५	५०	६०	७०	८०	
		३.१.७	सम्पदा क्षेत्रका भवन निर्माण मापदण्डमा आवश्यक व्यवस्था						
		३.१.८	सम्पदा अतिक्रमण विरुद्ध शुन्य सहनशिलता						
		३.१.९	अति जिर्ण अवस्थामा रहेका सम्पदाहरुको जिर्णोद्वार		६००	७००	८००	९००	
		३.१.१०	स्थानीय शिप र श्रमलाई पहिलो प्राथमिकता दिने नीति अवलम्बन						
		३.१.११	ऐतिहासिक क्षेत्रलाई सम्पदा क्षेत्रको रुपमा घोषणा		४००				
		३.१.१२	महत्वपूर्ण धार्मिक क्षेत्रलाई Vehicle free zone को रुपमा घोषणा						

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य**				
	प्रतिफल	साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षणको निम्ती विनियोजन गरेको बजेट (१४.४.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	अमूर्त साँस्कृतिक सम्पदामा सूचिकृत सम्पदा	संख्या		
	प्रतिफल	साँस्कृतिक सम्पदा मध्ये स्थानीय पाठ्यक्रमका समावेश (सम्पदा)	संख्या		
	प्रतिफल	साँस्कृतिक वृत्त चित्र	संख्या		
	प्रतिफल	कलाकार विवरणमा समावेश कलाकार	संख्या		
	प्रतिफल	साँस्कृतिक पात्रोमा समावेश गतिविधि (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	साँस्कृतिक प्रतियोगिता तथा कार्यक्रम (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	स्थानीय मातृभाषा पाठ्यक्रम	संख्या		
	प्रतिफल	साहित्यिक गतिविधि (कार्यक्रम) (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	कला तथा झाँकी प्रर्दशनी (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	साँस्कृतिक केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	कला तथा संगीत प्रशिक्षण केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	स्थानीय साहित्यकार तथा लेखक	संख्या		
	प्रतिफल	संरक्षित लोपोन्मुख स्थानीय कला, गाथा संस्कृति बौद्धिक समाज तथा क्लब	संख्या		
	प्रतिफल	बौद्धिक सम्पदाको रुपमा सूचिकृत सम्पदा	संख्या		
	प्रतिफल	साँस्कृतिक समिति तथा क्लब संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	साँस्कृतिक उत्सव (Art and Literature Festival)	संख्या		
	प्रतिफल	कला संग्रहालय	संख्या		

४.४ उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति

(अ) उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय

१. पृष्ठभूमि

उप-महानगरपालिकाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार हालसम्म साना तथा ठुला गरी यहाँ ९०२४ वटा व्यापार व्यवसाय तथा उद्योगहरु विधिवत रुपमा दर्ता भई संचालनमा रहेका छन् । यसका साथै यहाँ ४० भन्दा बढी बैङ्क तथा वित्तिय संस्थाहरु वित्तिय कारोबारमा सकृय रहेका छन् भने ७८६ वटा होटल तथा व्यवसायहरु दर्ता भइ संचालनमा रहेका छन् । हाल यस उप-महानगरपालिका भित्र वित्तिय कारोबार संचालनका लागि बैङ्क (क र ख वर्गका) ४० वटा बैङ्क, सहकारी संस्था १११ वटा, १० भन्दा बढी रेमिट्यान्स/इन्भेष्टमेन्ट कम्पनीहरु संचालनमा रहेका छन् ।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उद्योगको प्रचुर सम्भावना भए तापनि औद्योगिक पूर्वाधारहरू जस्तैः सडक, उर्जा, पूँजी, दक्ष जनशक्ति, प्रविधि आदिको अवस्था कमजोर रहेको ।
▪ युवा जनशक्ति विदेश पलायन भइरहेको ।
▪ औद्योगिक उत्पादनको सिप सिकाउने शिक्षा प्रणाली नभएको ।
▪ निजी क्षेत्रको लगानी आर्कषण गर्न नसकिएको ।
▪ वित्तीय सुरक्षाको पर्याप्त प्रत्याभूति नभएको ।
▪ स्थानीय पूँजी बजारको विकास आशातित रूपमा नभएको ।
▪ लगानी सुरक्षाको वातावरण आवश्यक पर्ने ।
▪ औद्योगिक पूर्वाधार विकासमा यथेष्ट बजेट व्यवस्था गरी योजनाबद्ध ढंगले लाग्नुपर्ने ।
▪ उद्योग विकासको लागि सडक, यातायात, विद्युत् तथा अन्य भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नुपर्ने ।
▪ विभिन्न प्रकारका उद्योगहरू स्थापना गर्दा औद्योगिक प्रदूषण वृद्धि हुन सक्ने ।
▪ ठूलो आकारको लगानीको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ कृषिमा आधारित औद्योगिक कच्चा पदार्थको उपलब्धता रहेको ।
▪ व्यावसायिक रूपमा गाई, भैँसी, बाखा, कुखुरा, हाँस, माछा आदि पालन भइरहेको ।
▪ स्थानीय जनशक्तिको सदुपयोग हुने कम खर्चिलो श्रमशक्ति प्राप्त गर्न सकिने ।
▪ पशुजन्य उत्पादनमा आधारित डेरी तथा मासु, हाड, छाला प्रशोधन उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने ।
▪ कपडा उद्योग, हस्तकला, काष्ठकला तथा ललितकलामा आधारित उद्योगहरू विस्तार गर्न सकिने ।
▪ उप-महानगरपालिकामा रहेका प्राकृतिक पोखरीहरू तथा कृत्रिम पोखरीमा व्यवसायिक माछापालन गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय सम्भाव्यताका आधारमा धान खेती, गहुँ खेती, मकै खेती, केरा खेती, कुखुरापालन, पशुपालन र तरकारी खेती उत्पादनलाई प्रवर्द्धन गरी कृषिमा आधारित उद्योगहरु स्थापना गर्न सकिने ।
▪ कृषि पर्यटन विकास गर्न सकिने ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित कृषि उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने ।
▪ औद्योगिक पूर्वाधारहरूको यथोचित विकास गर्न सके उप-महानगरपालिकामा रोजगारीको सम्भावना र अवसरहरूको प्रचुरता रहेको ।
▪ उप-महानगरपालिका भित्र सञ्चालित व्यवसायलाई दर्ता, नवीकरण तथा अन्य कानूनी प्रक्रियामा सरलता ल्याई प्रवर्द्धन र संरक्षण गर्न सकिने ।
▪ डेरी उद्योग र हस्तकलामा आधारित घरेलु उद्योगहरूको विकास गर्न सकिने ।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच

उप-महानगरपालिकाको आर्थिक वृद्धिदर, स्थानीय पहिचान र स्रोतमा आधारित उद्योगको भर ।

लक्ष्य

आगामी पाँच वर्षमा उप-महानगरपालिकाको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान कम्तीमा २० प्रतिशत पुऱ्याई रोजगारी श्रृजना गर्ने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ उद्योगका लागि आवश्यक आधारभूत पूर्वाधारको सुनिश्चितता गर्नु ।
- ✓ उप-महानगरपालिकामा उत्पादने हुने स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा हस्तकला, काष्ठकला तथा प्रस्तरकलामा आधारित उद्योग स्थापनामार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु ।
- ✓ उपभोक्ता हित सुनिश्चित गर्नु ।
- ✓ स्थानीय बजार प्रवर्द्धन र व्यवस्थापनमार्फत वाणिज्य बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्नु ।

उद्देश्य १: उद्योगका लागि आधारभूत पूर्वाधारको सुनिश्चितता गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ नीतिगत सुधार गरी लगानी मैत्री वातावरण निर्माण गर्ने ।	१.१.१ उद्योगमा लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्न उद्योगका लागि जग्गा, रजिष्ट्रेशन, कररमा लिन विशेष सहुलियत र छुट दिने नीति तथा मापदण्ड निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२ उद्योगमा लगानी गर्न असहज र प्रतिकूल रहेका विद्यमान स्थानीय कानुनहरूमा उद्योग लगानी मैत्री हुने गरी संशोधन गरिनेछ र श्रमिकहरूको सुरक्षा हक र हितका लागि मूल कानूनको अधिनमा रही स्थानीय नीति र मापदण्ड श्रमिक उद्योग र उद्यमी मैत्री बनाइनेछ । यसका लागि उप-महानगरस्तरीय औद्योगिक व्यवसाय ऐन तथा नियम तर्जुमा गरी जारी गरिनेछ ।
	१.१.३ महिला र युवा उद्यमीहरूलाई प्रोत्साहन गर्न विशेष तालिम अनुदान र सहुलियतको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.४ ठूलोस्तरको बाह्य लगानी भित्र्याउन सरकारी जमिनको सम्भाव्यता अध्ययन गरी निजी क्षेत्रका उद्यमीहरूसँग विशेष छुट र सहुलियत बारे अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.१.५ कम्तीमा ३ जनालाई रोजगारी दिन सक्ने उद्योगका लागि दशलाख पूँजी लगानीको प्रस्ताव सहित आउने स्थानीय उद्यमीलाई ५० प्रतिशत लगानीको ब्याजमा अनुदान दिइनेछ ।
	१.१.६ गैह्रकृषि क्षेत्रको रोजगारी बृद्धि गर्न गैह्रकृषि क्षेत्रका उद्योगहरुको व्यापक सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।

उद्देश्य १: उद्योगका लागि आधारभूत पूर्वाधारको सुनिश्चितता गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.७ ७० प्रतिशत भन्दा बढी स्थानीय बासिन्दालाई रोजगार प्रदान गर्ने उद्योगलाई राजश्वमा विशेष छुट दिइनेछ ।
	१.१.८ लगानीको वतावरण निर्माण गर्न पालिका भित्र तथा बाहिरका उद्यमीहरूलाई समेटेर लगानी सम्मेलनको आयोजना गरिनेछ ।
	१.१.९ नव प्रवर्तन (Start up) का लागि व्यवसायिक योजना सहित आउने युवा उद्यमीहरूलाई वित्तीय संस्थाको सहकार्यमा मापदण्डका आधारमा व्याज सहुलियत प्रदान गरिनेछ ।
१.२ प्रमुख औद्योगिक पूर्वाधारको सुनिश्चितता गर्ने ।	१.२.१ मुख्य औद्योगिक क्षेत्रसम्म पहुँच भएका सडकलाई कृषि र पर्यटन सडकसँग एकीकृत गरी स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	१.२.२ स्थानीय स्रोत र साधनमा आधारित उद्योगलाई प्राथमिकता दिई कच्चा पदार्थ उत्पादन सुनिश्चित गर्न सम्भाव्य उद्योगी, उत्पादक र कृषकबिच अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.३ उद्योग क्षेत्रहरूमा आवश्यक उर्जाको निरन्तर प्रवाह गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरिनेछ ।
	१.२.४ औद्योगिक सुरक्षाका लागि सुरक्षा निकायसँगको सहकार्यमा शान्ति सुरक्षाको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.५ औद्योगिक श्रमिकहरूको उपलब्धताका लागि स्थानीय रोजगार केन्द्रमा श्रम सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.६ औद्योगिक क्षेत्रलाई शान्ति क्षेत्रको रूपमा कायम गर्न स्थानीय नीतिमा प्रबन्ध गरिनेछ र त्यसको कडाईका साथ पालन गर्ने संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य २: उप-महानगरपालिकामा उत्पादन हुने स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा हस्तकला, काष्ठकला तथा प्रस्तरकलामा आधारित उद्योग स्थापनामार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ लगानीको वातावरण सुनिश्चित गर्दै उद्यमीहरूसँगको वडास्तरीय उद्योगको निर्माण गर्ने ।	२.१.१ बाली विशेष पकेट क्षेत्रका आधारमा उपलब्ध हुन सक्ने कच्चा पदार्थमा आधारित प्रत्येक वडामा सम्भाव्य उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.१.२ पहिलो चरणमा एक वडा एक उद्योग स्थापना गर्न उद्योगी विशेष अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.३ उद्यमी काष्ठकला, प्रस्तरकला, हस्तकला तथा मूर्तिकला उद्यमी लक्षित अध्ययन तथा अभिमूखीकरण तालिमका लागि उप-महानगरपालिकाद्वारा सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
	२.१.४ उप महानगरपालिकाभित्र उत्पादन हुने Made in Nepalgunj तथा Make in Nepalgunj उत्पादनहरूलाई ब्रान्डिङ र प्रचारप्रसार गर्नका साथै यस्ता उत्पादनहरूको बजारको सुनिश्चितता गर्न तालिम तथा माग अध्ययन गरिनेछ ।
	२.१.५ स्थानीय सीप, कला कौशल र परम्परामा आधारित उद्योगहरूको प्रवर्द्धन गर्न मापदण्डका आधारमा लागत सहभागिता अन्तर्गत अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	२.१.६ उद्योग महाशाखा अन्तर्गत एक प्रभावकारी उद्योग सेवा केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।

उद्देश्य २: उप-महानगरपालिकामा उत्पादन हुने स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा हस्तकला, काष्ठकला तथा प्रस्तरकलामा आधारित उद्योग स्थापनामार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.२ स्थानीय कृषि उद्योगबाट उत्पादित सामग्रीको ब्रान्डिङ गर्ने ।	२.२.१ कृषि उद्योगबाट उत्पादित उत्पादनहरूको प्रशोधन प्याकेजिङ लेबलिङ, गुणस्तर तथा ब्रान्डिङ गर्नका लागि विशेष अभिमूखीकरण तथा तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	२.२.२ संघीय तथा प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा उप-महानगरपालिकास्तरीय खाद्य गुणस्तर मापनको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.२.३ स्थानीय उपज तथा औद्योगिक उत्पादनको खपत हुन सक्ने सम्भाव्य उपभोक्ता बजारहरूको अध्ययन गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: उपभोक्ता हित सुनिश्चित गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ उपभोक्ताको मौलिक हक र अधिकार संरक्षण गर्न प्रचलित कानून बमोजिम हुनेगरी विविध कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	३.१.१ उपभोक्ता हित सम्बन्धी स्थानीय कानून तर्जुमा गरी पूर्णत कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	३.१.२ उपभोक्ता हित सम्बन्धी व्यापक जनचेतना अभिवृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.१.३ बजार अनुगमन पात्रो तयार गरी अनुगमनलाई नियमित गरिनेछ ।
	३.१.४ अनुगमनका क्रममा कालोबजारी, नाफाखोरी, मूल्यवृद्धि, कृत्रिम अभाव गरेको पाइएमा प्रचलित कानुन बमोजिम कारबाही गरिनेछ ।
	३.१.५ समुदायस्तरमा उपभोक्ता हित संरक्षण मञ्चहरू निर्माण गरी समुदायलाई सचेत बनाउने विषयलाई प्राथमिकता प्रदान गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: स्थानीय बजार प्रवर्द्धन र व्यवस्थापनमार्फत वाणिज्य, बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ बजार, व्यापार तथा वाणिज्य व्यवस्थापन सूचना प्रणाली निर्माण गर्ने ।	४.१.१ स्थानीय व्यापार, व्यवसाय, आपूर्ति, उपभोक्ता हित सम्बन्धमा नीति, कानुन र मापदण्ड निर्माण गरिनेछ ।
	४.१.२ उप-महानगरपालिकाभर सञ्चालन भएका व्यवसाय दर्ता तथा अभिलेखीकरण प्रणाली निर्माण गरिनेछ ।
	४.१.३ समग्र व्यापार र वाणिज्यलाई समेटेर वार्षिक रुपमा हुने कारोबारका आधारमा माग तथा आपूर्ति र कारोबारको आकार साथै व्यापार नाफा/घाटाको तथ्याङ्क प्राप्त हुने तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिनेछ र उप-महानगरपालिकाबाट हुने निकासी तथा आयातको वस्तुगत सूचना तथा तथ्याङ्क प्राप्त गर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
४.२ स्थानीय बजार व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्ययोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	४.२.१ स्थानीय व्यापारिक फर्म तथा व्यवसायको दर्ता अनुमति नवीकरण, खारेजी, बजार तथा गुणस्तर अनुगमन र नियमन गर्ने संयन्त्र र नियमित कार्यतालिका बनाइनेछ ।
	४.२.२ मुख्य बजार केन्द्रलाई लक्षित गरी निजी क्षेत्रसँगको समन्वयमा व्यापारिक स्टल निर्माण गरी बहालमा दिइनेछ ।
	४.२.३ वार्षिक रुपमा मुख्य चाडपर्व तथा अवसर हेरी व्यापारिक मेला आयोजना गर्न वार्षिक पात्रो निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: स्थानीय बजार प्रवर्द्धन र व्यवस्थापनमार्फत वाणिज्य, बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	४.२.४ परम्परागत रुपमा चलि आएका स्थानीय हाटबजारलाई व्यवस्थित र वैज्ञानिक बनाउन अध्ययन गरी पूर्वाधार विकास गरिनेछ ।
	४.२.५ प्रत्येक वर्ष नियमित आम उपभोक्ता हित र अधिकार साथै खाद्य गुणस्तरसम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.२.६ उप-महानगरपालिकामा सबैभन्दा बढी माग हुने वस्तुहरूको Top List तयार गर्न अध्ययन गरिनेछ ।
	४.२.७ हाल उप-महानगरपालिकाबाट पालिका बाहिर साथै विदेशमा निर्यात हुने प्रमुख उत्पादन वा Comodities हरूको अध्ययन गरी प्रतिवेदन प्रकाशन गरिनेछ ।
	४.२.८ व्यापारिक महत्वका हिसाबले उच्च माग भएका वस्तुहरूको व्यापार प्रवर्द्धन गर्न व्यापारिक योजना निर्माणमा सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
	४.२.९ स्थानीय व्यापार व्यवसायहरूको दर्ता, नविकरण लगायत नियमन र व्यवस्थित गर्न स्थानीय व्यापार व्यवसाय तथा वाणिज्य सम्बन्धी कानून तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	४.२.१० सहुलियत पसल सञ्चालन गर्ने फर्म/कम्पनी/सहकारी संस्थालाई मापदण्डका आधारमा छुट तथा प्रोत्साहन सहुलियत प्रदान गर्न प्रबन्ध गरिनेछ ।

उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्तिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	उद्योगका लागि करारमा दिन सकिने जग्गा पहिचान गर्न अध्ययन	३५०					
		१.१.२	श्रमिक, उद्योग र उद्यमी मैत्री सम्बन्धी नीति, कानुन संशोधन गर्न विज्ञसँग परामर्श		३५०		३५०		
		१.१.३	महिला तथा युवा उद्यमी पहिचान, सहुलियत तथा अनुदान	५००	५६०	५७०	५८०	५९०	
		१.१.४	ठूला लगानी भित्र्याउन बाह्य लगानीकर्ताहरूसँग लगानी सम्मेलन	३००	३५०	३५०	४००	४००	
		१.१.५	दशलाखसम्मको उद्योग लगानी प्रस्तावका लागि व्याजमा अनुदान	३००	३५०	३५०	४००	४००	
		१.१.६	गैर कृषि क्षेत्रका उद्योगहरुको सम्भाव्यता अध्ययन			५००			
		१.१.७	स्थानीय बासिन्दालाई रोजगार प्रदान गर्ने उद्योगलाई राजश्वमा छुटको व्यवस्था	३००	३५०	३५०	४००	४००	
		१.१.८	उद्योग संचालन कार्यविधि तयार			४००			
		१.१.९	युवा उद्यमीहरूलाई व्याजमा अनुदान	३००	३५०	३५०	४००	४००	
	१.२	१.२.१	औद्योगिक सडक पहिचान तथा स्तरोन्नति						
		१.२.२	कच्चा पदार्थ उत्पादन केन्द्रित उद्योगी कृषक अन्तरक्रिया	४००	४१०	४२०	४३०	४४०	
		१.२.३	औद्योगिक क्षेत्र विद्युतीकरण			१५००	२०००	२०००	
		१.२.४	औद्योगिक क्षेत्र केन्द्रित शान्ति सुरक्षाको प्रबन्ध				२०००	२०००	
		१.२.५	औद्योगिक श्रमिक तथा श्रम सूचना तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण			६००		३००	
		१.२.६	औद्योगिक क्षेत्रलाई शान्ति क्षेत्रको रूपमा घोषणा						
२	२.१	२.१.१	बाली विशेष पकेट क्षेत्रस्तरीय उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन		६००				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.२	एक वडा एक उद्योग अन्र्तगत उद्योगी पहिचान	३००	३१०	३२०	३३०	३४०	
		२.१.३	उद्योगी विशेष अभिमूखीकरण कार्यक्रम	३००	३१०	३२०	३३०	३४०	
		२.१.४	उत्पादित वस्तुहरुको ब्रान्डिङ तथा प्रचारप्रसार	३००	३१०	३२०	३३०	३४०	
		२.१.५	स्थानीय सीप, कला कौशल र परम्परामा आधारित उद्योगहरूको प्रवर्द्धनमा अनुदान	३००	३१०	३२०	३३०	३४०	
		२.१.६	प्रभावकारी उद्योग सेवा केन्द्रको स्थापना			३०००			
	२.२	२.२.१	कृषि उपज प्याकेजिङ, लेबलिङ गुणस्तर जाँच तथा ब्रान्डिङ सम्बन्धी तालिम तथा अन्तरक्रिया	४००	४१०	४२०	४३०	४४०	
		२.२.२	खाद्य तथा कृषि उपज गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना		१५००				
		२.२.३	कृषि उपभोक्ता बजारको सम्भाव्यता अध्ययन			७००			
३	३.१	३.१.१	उपभोक्ता हित सम्बन्धी स्थानीय कानून कार्यान्वयन						
		३.१.२	उपभोक्ता हित सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन		३००	३५०	३५०	४००	
		३.१.३	बजार अनुगमनलाई नियमितता	३००	३१०	३२०	३४०	३५०	
		३.१.४	कालोबजारी, मूल्यवृद्धि तथा कृत्रिम अभाव गर्नेलाई कारबाहीको व्यवस्था						
		३.१.५	उपभोक्ता हित संरक्षण मञ्च निर्माण			३५०			
४.	४.१	४.१.१	मापदण्ड निर्माण		३५०				
		४.१.२	व्यवसाय दर्ता तथा अभिलेखिकरण प्रणाली निर्माण			६००			
		४.१.३	माग तथा आपूर्ति र कारोबारको तथ्याङ्क प्राप्त हुने तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण		४५०				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
	४.२	४.२.१	बजार अनुगमन तथा निरीक्षण आन्तरिक पात्रो निर्माण			३००			
		४.२.२	व्यापारिक स्टल निर्माण		५००	५५०	५५०	६००	
		४.२.३	वार्षिक पात्रो अनुसार व्यापारिक मेला/औद्योगिक प्रदर्शनी आयोजना	२५००		२५००		२५००	
		४.२.४	हाटबजार पूर्वाधार निर्माण		७००	८००	९००	१०००	
		४.२.५	उपभोक्ता हित सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	
		४.२.६	सबैभन्दा बढी माग हुने वस्तुहरूको Top List तयार			२००			
		४.२.७	पालिका बाहिर निर्यात हुने प्रमुख उत्पादन वा Comodities को अध्ययन				४५०		
		४.२.८	उच्च माग भएका वस्तुको व्यापार प्रवर्द्धन गर्न व्यापारिक योजना निर्माण		४५०				
		४.२.९	स्थानीय व्यापार व्यवसाय सम्बन्धी कानून कार्यान्वयन						
		४.२.१०	सहुलियत पसल सञ्चालन गर्ने संस्थालाई अनुदान	४००	४५०	४६०	४७०	४८०	

५. अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- उद्योगका लागि न्यूनतम आधारभूत पूर्वाधार जस्तै सडक, उर्जा, जमिन, श्रमशक्ति, सुरक्षा तथा लगानी आदिको प्रबन्ध भएको हुनेछ ।
- स्थानीय कच्चा पदार्थ विशेषगरी कृषिमा आधारित उद्योगहरूको संख्या वृद्धि भएको हुनेछ ।
- उद्योग क्षेत्रको कुल ग्राईस्थ उत्पादनमा २० प्रतिशत भन्दा माथि योगदान हुनेछ ।
- स्थानीय बजार तथा आपूर्ति प्रणाली सुदृढ भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**खानी, खनिज, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति**				
	असर	गैर कृषि क्षेत्रमा (उद्योगमा) संलग्न रोजगारहरू	प्रतिशत		
	असर	कूल रोजगारीमा ठूला उद्योगको योगदान (९.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कूल गार्हस्थ उत्पानमा उद्योग क्षेत्रको योगदान (८.३.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	थोक व्यापार क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या	प्रतिशत		
	प्रतिफल	खुद्रा व्यापारमा संलग्न जनसंख्या	प्रतिशत		
	प्रतिफल	आयात मूल्य	रकममा		
	प्रतिफल	निर्यात मूल्य	रकममा		
	प्रतिफल	थोक तथा खुद्रा व्यापारमा कुल लगानी	रकममा		
	प्रतिफल	खानीमा आधारित उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	साना उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	कूल रोजगारीमा साना उद्योगहरुको हिस्सा	प्रतिशत		
	प्रतिफल	मझौला उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	ठूला उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	व्यावसायिक अभिमूखीकरण तालिम (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	महिला उद्यमीहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	युवा उद्यमीहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	समग्र उद्यमीहरूको संख्या (व्यक्तिगत नाममा दर्ता)	संख्या		
	प्रतिफल	उद्योगका लागि करारमा दिन सकिने जग्गा	हेक्टर		
	प्रतिफल	औद्योगिक लगानी सम्मेलन	संख्या		
	प्रतिफल	औद्योगिक लगानी तथा अनुदान	रकम		
	प्रतिफल	गैह्र कृषि उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	औद्योगिक कच्चा पदार्थ उत्पादनमा संलग्न कृषक संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	औद्योगिक सुरक्षाकर्मी संख्या	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	खानीमा आधारित अन्वेषण संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	वार्षिक बजार अनुगमन	संख्या		
	प्रतिफल	बहाल विटौरी कर लागू गरिएका सार्वजनिक सम्पत्ति	संख्या		
	प्रतिफल	वार्षिक औद्योगिक तथा व्यापार मेला संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	व्यवस्थित हाट बजार संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	उपभोक्ता हित सम्बन्धी कार्यान्वयन भएका कार्यक्रम संख्या	संख्या		

६. अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।
- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।

(आ) सहकारी

१. पृष्ठभूमि

ग्रामिण पूँजीको संकलन र उचित सदुपयोग मार्फत आय आर्जन गर्न सहकारीको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको ३ प्रमुख खम्बा मध्ये एक महत्वपूर्ण खम्बाको रुपमा रहेको सहकारी क्षेत्रको ग्रामीण अर्थतन्त्र सुदृढिकरणमा मुख्य सहयोगी भूमिका हुन्छ । उप-महानगरपालिकाबाट प्राप्त पछिल्लो तथ्याङ्क अनुसार यहाँ ११९ वटा सहकारी संस्थाहरु संचालनमा रहेका छन् । यहाँ सबैभन्दा बढी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था रहेका छन्, दोस्रोमा बहुउद्देश्यीय सहकारीहरु रहेका छन् । यसका अलावा यहाँ उपभोक्ता सहकारी, कृषि सहकारी, उद्यम सहकारी लगायतका कार्यक्षेत्र निर्धारण गरी सहकारी संस्थाहरु संचालनमा रहेका छन् ।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सहकारीको संख्यात्मक वृद्धि भएतापनि गुणात्मक विकास हुन नसकेको ।
▪ सहकारी क्रियाकलाप उत्पादनमूखी तथा रोजगारी सिर्जनाभन्दा पनि बचत तथा ऋण कारोबारमा बढी लगाव रहेको ।
▪ सहकारीमा आर्थिक अनुशासन कायम हुन नसक्दा आम नागरिकको बचत जोखिममा पर्ने गरेको ।
▪ सहकारीहरू अपेक्षित मूल्य, मान्यता तथा आदर्शका मर्म अनुसार विकास हुन नसकेको ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ नियामक निकायको प्रभावकारीतामा कमी रहेको ।
▪ सहकारी सम्बन्धी जनचेतनाको व्यापक विकास गर्नुपर्ने ।
▪ कृषि, उद्योग तथा व्यावसायिकता विकासमा यसको योगदान वृद्धि गर्नुपर्ने ।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप महानगरपालिकामा १११ ओटा सहकारी संस्थाहरु संचालनमा रहेका ।
▪ सहकारी क्षेत्रतर्फ क्रमश: जनताको आर्कषण बढ्दै गइरहेका कारण विविध बचत समूहहरू पनि सञ्चालनमा रहेका ।
▪ सानो रकम भए पनि बचत गर्नुपर्छ भन्ने चेतनाको क्रमश विकास भएको ।
▪ उत्पादन र उपभोक्ता बिचमा पुलको काम गर्ने संस्थाको रुपमा सहकारीको विकास गर्न सकिने ।
▪ सामुहिकता र सहकार्यमार्फत आर्थिक विकासको सम्भावना रहेको ।
▪ सहकारीको परिचालन, नियमन, अनुगमन र खारेजी सम्बन्धी अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएको ।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
सामुहिकता र सहकार्य मार्फत सबल अर्थतन्त्र निर्माण ।
लक्ष्य
सहकारीको संस्थागत विकासमार्फत आम बचतकर्ताको जीवनस्तर उकास्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि र कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्नु ।
✓ सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशिल क्षेत्रमा लाग्न उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्नु ।

उद्देश्य १: सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि, कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सहकारी शिक्षाको माध्यमबाट जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने साथै यस क्षेत्रको चुस्त व्यवस्थापन र नियमन गर्ने ।	१.१.१ स्थानीय सञ्चार माध्यमको सहयोगमा सहकारीको महत्व सम्बन्धमा नियमित जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ र सहकारी सञ्चालकहरूलाई संस्थागत क्षमता विकास गर्न संघीय तथा प्रदेश सरकारहरूको सहयोगमा क्षमता विकास अभिमूखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.२ महिलाहरूलाई सहकारीतर्फ आकर्षण गर्न महिला सहकारी विस्तार उत्प्रेरणा तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ सहकारीले स्थानीय अर्थतन्त्रमा पार्ने र पारेको प्रभावहरूको वस्तुगत अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.४ सहकारी क्षेत्रमा आम सर्वसाधारणको बचत सुरक्षित भए नभएको अध्ययन गरी यस क्षेत्रका समग्र समस्याको समाधान गर्न एक उप-महानगरपालिकास्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य १: सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि, कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.५ समग्र सहकारी क्षेत्रलाई सुव्यवस्थित गर्न स्थानीय सहकारी नियमन प्रणालीको विकास र कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.१.६ सहकारी संस्थाका सञ्चालक लक्षित क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.७ समग्र सहकारी संस्थाको विवरण निश्चित समयसिमा भित्र अध्यावधिक गरी डिजिटलाइजेसन गरिनेछ ।
	१.१.८ सहकारीहरू स्वीच Meger का लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.९ उप-महानगरपालिका भित्रका सहकारी संस्थाको एकरूपता कायम गर्न एकै प्रकारका साइन बोर्ड राख्ने प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.१० उप-महानगरभित्रका सहकारीहरूको लेखापरीक्षक उप-महानगरपालिकामा सूचिकृत गर्नुपर्ने प्रावधान कार्यान्वयन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लाग्न उपयूक्त वातावरण निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ सहकारी नीति परिमार्जन तथा निर्माण गरी ग्रामिण अर्थतन्त्र मैत्री बनाउने ।	२.१.१ सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशिल क्षेत्र जस्तै कृषि, उद्योग तथा पर्यटनमा लगानी अभिवृद्धि गर्न स्थानीय सहकारी नीति र ऐनमा आवश्यक सूधार, संशोधन र परिमार्जन गरिनेछ ।
	२.१.२ अति विपन्न नागरिक तथा मजदुरहरूलाई सामुहिक बचत गर्ने बानी बसाल्न उत्प्रेरणा अभिमूखीकरण गरिनेछ ।
	२.१.३ निश्चित मापदण्डका आधारमा बचत, लगानी तथा ऋण परिचालनमा अब्बल एक सहकारीलाई वार्षिक उचित पुरस्कारको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.१.४ सहकारीलाई उत्पादन तथा रोजगारीसँग जोडी नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार ल्याईनेछ ।
२.२ सहकारीलाई व्यावसायीकरणका अभ्याससँग एकीकृत गर्ने ।	२.२.१ सहकारी खेतीलाई प्रोत्साहन गर्न कृषि सहकारी संस्थाको सहयोगमा व्यावसायिकता प्रवर्द्धन तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.२ सहकारीसँग उद्योग र सेवा क्षेत्र विस्तार गर्ने नीति अनुरुप सहकारीमा आधारित स्थानीय उद्योग र सेवा क्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.२.३ सम्भाव्यता र लागत लाभका आधारमा सहकारी खेती वा उद्योग वा सेवा क्षेत्रमा लाग्न चाहने सहकारीका सरोकारवाला सदस्यहरूलाई व्यवसाय विशेष क्षमता अभिवृद्धि तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

सहकारीको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	स्थानीय सञ्चार माध्यम मार्फत सहकारी शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	२००	२१०	२२०	२३०	२४०	
		१.१.२	महिला सहकारी विकास तथा विस्तार उत्प्रेरणा तालिम सञ्चालन	५००	५५०	५६०	६००	६५०	
		१.१.३	सहकारीले स्थानीय अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभाव अध्ययन		३००				
		१.१.४	उप-महानगरपालिकास्तरीय संयन्त्र निर्माण			४००			
		१.१.५	स्थानीय सहकारी नियमन प्रणाली निर्माण			३००			
		१.१.६	क्षमता विकास तालिम सञ्चालन	५००	५५०	५६०	६००	६५०	
		१.१.७	सहकारी संस्थाको विवरण अद्यावधिक	५००	१००	१००	१००	१००	
		१.१.८	सहकारी स्वीच Meger का लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम	१२०	१२०	१३०	१३०	१३०	
		१.१.९	सहकारी संस्थामा एकरूपता कायम						
		१.१.१०	लेखापरीक्षक सूचिकृत गर्ने नीतिगत व्यवस्था						
२.	२.१	२.१.१	उत्पादनशील क्षेत्रमा सहकारी लगानी अभिवृद्धिका लागि सम्भाव्यता अध्ययन		३५०				
		२.१.२	अति विपन्न नागरिक घरधुरीलाई सहकारीमा प्रवेश गराउन अभिमूखीकरण	५००	५००	५५०	५००	६००	
		२.१.३	उत्कृष्ट सहकारी पुरस्कार प्रदान	१००	११०	११०	१२०	१२०	
		२.१.४	नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार			६००		६००	
	२.२	२.२.१	सहकारी खेती प्रवर्द्धन तालिम सञ्चालन	५००	५००	५५०	५००	६००	
		२.२.२	सहकारीमा आधारित उद्योग तथा सेवा क्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन		३००				
		२.२.३	सहकारी उद्योग तथा सेवा क्षेत्रमा जानचाहने उद्यमीलाई विशेष तालिमको व्यवस्था	५००	५००	५५०	५००	६००	

(इ) बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र

१. पृष्ठभूमि

स्थानीयस्तरमा व्यापक रुपमा पूँजीप्रवाह भैरहने वातावरणका लागि बैङ्किङ तथा वित्तीय संस्थाहरुको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। कुनैपनि स्थानको अर्थतन्त्र सबल हुन कृषि, पर्यटन र उद्योग क्षेत्र चलायमान हुनुपर्ने भएकोले ती क्षेत्रको क्रमिक विकाससँगै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको विकास स्वतः हुन जान्छ। हाल नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिका भित्र वित्तिय कारोबार संचालनका लागि बैङ्क (क र ख वर्गका) ४० वटा, १११ वटा, सहकारी संस्था १० भन्दा बढी रेमिट्यान्स/इन्भेष्टमेन्ट कम्पनीहरु संचालनमा रहेका छन्।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वित्तीय संस्थाहरूमा सहज पहुँच नहुँदा तथा अर्थतन्त्र चलायमान नहुँदा स्थानीय पूँजीको विकास कमजोर रहेको।
▪ सहकारीको संगठनात्मक विकास नभएका कारण लगानीको क्षेत्र र दायरा ठूलो हुन नसकेको।
▪ औद्योगिक पूर्वाधार, उद्योग, व्यापारिक केन्द्र र स्थानीय पूँजीको विकास गर्नुपर्ने।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिकामा पर्याप्त रुपमा बैङ्क तथा वित्तिय संस्थाहरु संचालनमा रहेको।
▪ अति विपन्न वर्गमा नियमित बचत गर्ने बानीको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्न सकिने ।
▪ उप-महानगरपालिकामा ऋण तथा कर्जा सेवा प्रदान गर्न विभिन्न समूहहरू सक्रिय रहेका।
▪ उद्योग, कलकारखाना, बजार केन्द्र, व्यापारिक कारोबारको विस्तार गर्दै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको विकास गर्न सकिने।
▪ अन्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई आर्कषण गर्न सकिने।
▪ स्थानीय जनताको अग्रसरतामा माइक्रो फाईनान्स तथा सहकारीहरूको विकास र विस्तार गर्न सकिने।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
वित्तीय पहुँच वृद्धिमार्फत आर्थिक क्षेत्रको गतिशिलता।
लक्ष्य
प्रत्येक घरधुरीमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको सहज पहुँच स्थापित गर्ने।
उद्देश्यहरू
✓ बैङ्क तथा वित्तीय संस्था तर्फ आम सर्वसाधारणलाई आर्कषण गर्नु। ✓ सहजकर्जा प्रवाह र बचत परिचालनमार्फत उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु।

उद्देश्य १: बैङ्क तथा वित्तीय संस्थातर्फ आम सर्वसाधारणलाई आर्कषण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ वित्तीय पहुँच नपुगेका घरपरिवारमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको पहुँच पुऱ्याउने ।	१.१.१ आफ्नो नाममा बैङ्क खाता नभएका घरधुरीको पूर्ण विवरण संकलन गरिनेछ ।
	१.१.२ निजी क्षेत्रमा बैङ्कहरूसँग सहकार्य गरी इच्छुक घरधनीको घरमा घुम्ती बैङ्क खाता खोल्ने अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ बैङ्क खाता खोल्दा हुने फाईदाका विषयमा बैङ्क खाता खोल्न प्रोत्साहन गर्न बैङ्कसँगको सहकार्यमा स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट जनचेतनामूलक कार्यक्रम प्रशारण गरिनेछ ।
	१.१.४ सम्पूर्ण उप-महानगरबासीहरूलाई Digital Banking सम्बन्धमा जनचेतना विस्तार गर्न बैङ्कहरूको सहयोगमा व्यापक अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.५ उप-महानगरस्तरीय एक कर्जा सूचना केन्द्रको स्थापना सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सहजकर्जा प्रवाह र बचत परिचालनमार्फत उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ व्यावसायिक, उत्पादनमूलक साना तथा मझौला उद्योगमा ऋण प्रवाह अभिवृद्धि गर्ने ।	२.१.१ स्थानीय उद्यमी तथा बैङ्कहरू बिच ऋण प्रवाहमा सहजीकरण गर्न उप-महानगरपालिकाद्वारा अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	२.१.२ स्थानीय रोजगारी सिर्जना गर्न युवा उद्यमी र महिलाले तयार गरेको व्यावसायिक योजना, मझौला उद्योग क्षेत्र, पर्यटन वा कृषिमा लगानीका लागि ऋण प्रवाह गर्न उप-महानगरपालिका जमानत बसी ब्याजमा निश्चित प्रतिशत अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	२.१.३ उप-महानगरभित्र सञ्चालन हुने उद्यम व्यवसायमा कर्जा लगानीको उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्न उप-महानगरपालिका भित्रका बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासँग सहकार्य गर्न कर्जा सूचना केन्द्रलाई पूर्ण परिचालन गरिनेछ ।
	२.१.४ Start up को लागि आवश्यक बीउ पूँजीका लागि मापदण्डका आधारमा उप-महानगरपालिकाले विशेष पहल गर्ने वातावरण निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.५ प्रचलित कानून बमोजिम सहुलियतपूर्ण कर्जा प्रदान गर्नुपर्ने दायित्व भएका बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई अनुगमन तथा समन्वय गर्न संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।

बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	बैङ्क खाता नभएका घरधुरीको लगत संकलन	४५०		४५०			
		१.१.२	घुम्ती बैङ्किङ सेवा अभियान सञ्चालन		३००	४००	४००	५००	
		१.१.३	महिलाको बैङ्किङ जनचेतनामूलक कार्यक्रम प्रशारण	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	
		१.१.४	Digital Banking सम्बन्धमा जनचेतना विस्तार		४०	४५	५०	५०	
		१.१.५	कर्जा सूचना केन्द्रको स्थापना			१५००			
	२.१	२.१.१	उद्यमी तथा बैङ्कहरू बिच अन्तरक्रिया	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	
		२.१.२	युवा र महिला उद्यमीलाई मझौला उद्योग तर्फ विशेष व्याज अनुदान	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	
		२.१.३	कर्जा सूचना केन्द्रको पूर्ण परिचालन						
		२.१.४	आवश्यक पूँजीका लागि विशेष पहल गर्ने वातावरण निर्माण						
		२.१.५	बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको अनुगमन तथा समन्वय गर्न संयन्त्र निर्माण				६००		

५. अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- आगामी ५ वर्षमा उप-महानगरपालिकाका ९० प्रतिशत भन्दा बढी घरपरिवारका सदस्यहरूको आफ्नो नाममा बैङ्क खाता हुनेछ।
- व्यक्तिगत ऋण लिने प्रवृत्तिमा उल्लेख्य कमी आएको हुनेछ।
- उत्पादनशील क्षेत्रमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको ऋण प्रवाह वृद्धि भएको हुनेछ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१	**बैङ्क, वित्तीय क्षेत्र तथा सहकारी**				
	प्रतिफल	आफ्नै नाममा बैङ्क खाता भएका घरपरिवार	संख्या		
	प्रतिफल	उप-महानगरपालिकामा विस्तार भएका वाणिज्य बैङ्कको	संख्या		
	प्रतिफल	उप-महानगरपालिकामा विस्तार भएका विकास बैङ्कको	संख्या		
	प्रतिफल	उप-महानगरपालिकामा विस्तार भएका लघुवित्त	संख्या		
	प्रतिफल	उप महानगरपालिकामा रहेका सहकारी	संख्या		
	प्रतिफल	महिला सहकारी सदस्य	संख्या		
	प्रतिफल	सहकारीबाट उत्पादनशील क्षेत्रमा भएको लगानी	संख्या		
	प्रतिफल	सहकारी सम्बन्धी तालिम	संख्या		
	प्रतिफल	सहकारी सदस्यताका लागि विपन्न बीउ पूँजीबाट लाभान्वित सदस्य	संख्या		
	असर	औपचारिक वित्तीय सेवाको पहुँचमा रहेका घर परिवार (१.४.१.२) र (८.३.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	सहकारी सेवामा पहुँच भएका घरपरिवार (८.३.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	प्रति १ लाख वयस्कहरूमा वाणिज्य बैङ्कहरूमा शाखा (८.१०.१ क) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	प्रति १ लाख वयस्कहरूमा ए.टि.एम (८.१०.१ ख) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	बैङ्कबाट ऋण लिएर व्यवसायका उद्योग सञ्चालन गर्ने व्यवसायीको (९.३.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	ऋण वा लाइन अफ क्रेडिट भएका साना स्तरका उद्योग (९.३.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	लघुवित्तद्वारा समेटिएको खेती गर्ने परिवार प्रतिशत (१०.५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	३० मिनेटको पैदल दुरीमा बैङ्किङ सेवामा पहुँच भएका परिवार	प्रतिशत		

४.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा

(अ) श्रम तथा रोजगारी

१. पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान, २०७२ को धारा ३३ मा रोजगारीको हक र धारा ३४ मा श्रम सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रुपमा समेटिएको छ। रोजगारीको हकमा प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई रोजगारीको हक र रोजगारीको छनौट गर्न पाउने हक हुनेछ भनिएको छ। संविधानको धारा ५१ को खण्ड (झ) मा श्रम र रोजगार सम्बन्धी नीति समावेश गरिएको छ। जसमा सबैले काम गर्न पाउने अवस्था सुनिश्चित गर्दै देशको मुख्य सामाजिक आर्थिक शक्तिको रूपमा रहेको श्रम शक्तिलाई दक्ष र व्यावसायिक बनाउने र स्वदेशमा नै रोजगारी अभिवृद्धि गर्ने, श्रमिकको आधारभूत अधिकार सुनिश्चित गर्दै सामाजिक सुरक्षा प्रत्याभूत गर्ने, बालश्रम लगायत श्रम शोषणका सबै रुपको अन्त्य गर्ने, श्रमिक र उद्यमी व्यवसायी बिच सु-सम्बन्ध कायम गर्ने, वैदेशिक रोजगारीबाट आर्जन भएको पूँजी, सीप, प्रविधि र अनुभवलाई स्वदेशमा उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगाउन प्रोत्साहन गर्ने नीति अङ्गिकार गरेको छ। प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको हक सुनिश्चित गर्न, क्षमता अनुसारको रोजगारी छनौट गर्ने अवसर प्रदान गर्न तथा रोजगारीको शर्त, अवस्था तथा बेरोजगार सहायता प्रदान गर्न रोजगारीको हक सम्बन्धी ऐन, २०७५ तथा रोजगारीको हक सम्बन्धी नियमावली, २०७५ जारी भई कार्यान्वयनमा रहेको छ। रोजगारीको हक सम्बन्धी ऐन, २०७५ मा बेरोजगार व्यक्तिलाई न्यूनतम एक सय दिनको रोजगारीको व्यवस्था गरिएको छ।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उप-महानगरपालिकामा युवा लक्षित कार्यक्रमले युवा वर्गलाई यथोचित सम्बोधन गर्न नसकेको।
▪ उप-महानगरपालिकाबाट स्वभाविक रूपमा ठूलो हिस्सा युवा जनशक्ति शिक्षा तथा रोजगारका लागि विदेश पलायन भइरहेको।
▪ कामका लागि पारिश्रमिक कार्यक्रम आशातित रुपमा युवा आकर्षण र युवामैत्री हुन नसकेको।
▪ श्रम बजारको माग अनुसार युवा जनशक्तिलाई याथोचित अभिमूखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था हुन नसकेको।
▪ शैक्षिक बेरोजगारहिरुको व्यक्तिगत विवरण र रोजगार दाताहरुसँग यथेष्ट समन्वय, सहकार्य र श्रम बजारको माग र आपूर्ति अवस्था पूर्ण रुपमा अध्ययन गर्न नसकिएको तथा श्रम संसार प्रणालीको उचित प्रचार प्रसार एवं प्रयोगको लागि क्षमता विकास तथा दक्ष जनशक्ति अभाव हुँदा उचित व्यवस्थापन गर्न नसकिएको।
▪ रोजगारदाताको माग अनुसार रोजगार सेवा केन्द्रमा श्रमिक तथा अन्य बेरोजगार जनशक्ति सूचिकृत हुने उपयुक्त व्यवस्था नभएको।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ युवाशक्ति उप-महानगरपालिकाको मानव संसाधनको महत्वपूर्ण स्रोत भएको।
▪ उप-महानगरपालिकामा उद्योग तथा निजी क्षेत्रमा आन्तरिक रोजगारीको प्रशस्त सम्भावना भएको हुँदा सार्वजनिक निजी साझेदारी मोडेलको प्रयोग गरी आन्तरिक रोजगारी सिर्जना गर्न सकिने।
▪ उप-महानगरपालिकाको युवा लक्षित वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सकिने।
▪ श्रम बजारको माग अनुसार निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरी युवामैत्री सिप तालिम, गोष्ठी तथा सेमिनार आयोजना गरी रोजगार र स्वरोजगारमा आबद्ध गराउन सकिने।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उच्च तथा प्राविधिक शिक्षाका अवसरहरु उप-महानगरपालिका मै सिर्जना गरी रोजगारीका अवसरहरु सिर्जना गर्न सकिने ।
▪ वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त पूँजी, ज्ञान, सिप, प्रविधि र अनुभवलाई स्थानीय तहमा सदुपयोग गरी उत्पादन, उत्पादकत्व र उद्यमशिलता प्रवर्द्धन गर्न सकिने ।
▪ सुरक्षित आप्रवासन र वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केकाहरुलाई स्थानीय तह विकास र समृद्धिमा योगदान गर्न संगठित गराउँदै स्थानीय श्रम बजारमा सहज पहुँच स्थापना गर्न सकिने ।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
स्थानीय श्रम बजारको आवश्यकता अनुसारका जनशक्ति तयार एवं आपूर्ति गरी बेरोजगारीको दर ५ प्रतिशत भन्दा कम कायम गर्ने

लक्ष्य
वि.सं. ......भित्र कानूनी, संस्थागत र संरचनागत पक्षको सबलीकरण गर्दै साझेदार र सरोकारवाहरुसँगको सहकार्यमा नेपालगञ्जलाई पूर्ण रोजगारी उपलब्ध पालिका घोषणा गर्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ रोजगारी प्रवर्द्धनका लागि कानूनी, संस्थागत तथा संरचनागत संयन्त्रहरुको सबलीकरण गर्नु ✓ रोजगारी प्रवर्द्धनमा साझेदार र सरोकारवालाहरुसँग सहकार्य गरेर रोजगारीका अवसरहरु वृद्धि गर्नु ✓ रोजगारी र स्वरोजगारी प्रवर्द्धनका लागि दक्ष सिपयुक्त र प्रतिस्पर्धी जनशक्ति तयार गर्नु ✓ नेपालगञ्जलाई नेपालको पहिलो पूर्ण रोजगार पालिका घोषणा गर्नु र बेरोजगारी दर ५ प्रतिशत भन्दा कम कायम राख्नु ✓ वैदेशिक रोजगारीलाई सुरक्षित र मर्यादित बनाउँदै आप्रवासीहरुको सामाजिक र आर्थिक रुपमा पुन: एकिकरण गर्नु ।

उद्देश्य १: रोजगारी प्रवर्द्धनका लागि कानूनी, संस्थागत तथा संरचनागत संयन्त्रहरुको सबलीकरण गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विद्यमान कानूनहरुको अध्ययन गरी पूर्ण रोजगार कार्यविधि र योजना तयार गर्ने ।	१.१.१ सरोकारवालाहरुको परामर्शमा पूर्ण रोजगार कार्यविधि र उद्यम विकास रणनीतिक योजना तयार गरिनेछ ।
	१.१.२ पूर्ण रोजगार कार्यविधि र योजना उपर सरोकारवालाहरुको पृष्ठपोषण एवं सुझाव संकलनका लागि परामर्श कार्यशालाको आयोजना गरिनेछ ।
	१.१.३ प्राप्त सुझावहरु समावेश गरेर कार्यविधि र योजनालाई अन्तिम रुप दिइनेछ ।
१.२ रोजगार सेवा केन्द्रलाई प्रविधि, स्रोत र साधनले युक्त बनाई क्रियाशिल गराउने ।	१.२.१ रोजगार सेवा केन्द्रलाई उपयुक्त भवनमा स्थानान्तरण गरिनेछ ।
	१.२.२ रोजगार सेवा केन्द्रलाई पूर्ण क्रियाशिल बनाउन आवश्यक पर्ने प्रविधि, स्रोत (जनशक्ति समेत) र साधनको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.३ रोजगार विकास तथा प्रवर्द्धनसँग सम्बन्धित सबै परियोजनाहरु रोजगार सेवा केन्द्रको मातहतमा सञ्चालन हुने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

उद्देश्य १: रोजगारी प्रवर्द्धनका लागि कानूनी, संस्थागत तथा संरचनागत संयन्त्रहरुको सबलीकरण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.३ पालिका र वडा स्तरमा रोजगार समन्वय समिति गठन गरी क्रियाशिल बनाउने ।	१.३.१ पालिका र वडास्तरमा रोजगार समन्वय समिति र महिला लक्षित रोजगारीको लागि तयारी क्लब गठन र क्षमता अभिवृद्धि गरी क्रियाशिल गराइनेछ ।
	१.३.२ नमुना कार्यक्रम सञ्चालन गरिने वडाहरुमा वडा रोजगार समन्वय समिति गठन गरि परिचालन गरिनेछ ।
	१.३.३ नगरका २३ वटै वडामा क्रमिक रुपमा वडा रोजगार समन्वय समिति गठन एवं समितिको क्षमता विकास गरी क्रियाशिल गराइनेछ ।
	१.३.४ प्रत्येक वडाबाट रोजगारदाताहरु र बेरोजगारहरुको विवरण अद्यावधिक गर्ने प्रणाली विकास गरिनेछ ।
	१.३.५ साझा लक्ष्य हासिल गर्न प्रत्येक वडाले हासिल गर्नुपर्ने लक्ष्य निश्चित गरी कार्य गरिनेछ ।

उद्देश्य २: रोजगारी प्रवर्द्धनमा साझेदार र सरोकारवालाहरुसँग सहकार्य गरेर रोजगारीका अवसरहरु वृद्धि गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ वार्षिक रुपमा स्थानीय तहका रोजगारदाताहरु र श्रमिकहरुको विवरण अद्यावधिक, नक्शाङ्कन, प्रकाशन र सार्वजनिक गर्ने	२.१.१ नगरभित्रका सबै रोजगारदाताहरु र श्रमिकहरुको विवरण अद्यावधिक गरिनेछ ।
	२.१.२ अद्यावधिक गरिएको स्थानीय तहका रोजगारदाताहरु र श्रमिकहरुको विवरण डिजिटलाइज गरिनेछ ।
	२.१.३ अद्यावधिक गरिएको विवरण नगरको वेवसाइट, सञ्चार/सामाजिक माध्यमबाट सार्वजनिक गरिनेछ ।
	२.१.४ रोजगारदाता र श्रमिक बिच असल सम्बन्ध विकास गर्न सहजीकरण गरिनेछ ।
	२.१.५ रोजगारीका लागि घर घर चाहार्ने र छिमेकी मुलुक भारत जाने कामदारहरुलाई स्थानीय तहमा दर्ता हुने र उनीहरुको विवरण अद्यावधिक गर्ने नीति लागू गरिनेछ ।
२.२ रोजगारदाता, साझेदार एवं सरोकारवालाहरुसँग रोजगारी सिर्जना (न्यूनतम रोजगारी समेत) र खपतका लागि पैरवी गर्ने ।	२.२.१ नगरको विषयगत क्षेत्र अनुसार नगरमा उपलब्ध रोजगारदाता र श्रमिकहरुको विवरण बारे विभिन्न माध्यमबाट प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
	२.२.२ रोजगारदाता र श्रमिकका बिच समन्वय गरी विभिन्न कार्यक्रम गरी सम्पर्क स्थापित गराइनेछ ।
	२.२.३ साझेदारहरुको सहभागितामा वार्षिक रुपमा रोजगार मेलाको आयोजना गरिनेछ ।
	२.२.४ उपलब्ध र दक्ष जनशक्तिका लागि काम सिर्जना गर्न न्यूनतम रोजगारी उपलब्ध गराउनुको साथै संघ संस्था, प्रदेश र संघीय सरकारसँग सहकार्य एवं पैरवी गरिनेछ ।
	२.२.५ प्रदेश र संघीय सरकारले नेपालगञ्ज र बाँके जिल्लामा आयोजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने जनशक्ति नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिकासँगको समन्वयमा परिचालनका लागि पैरवी गरिनेछ ।

उद्देश्य २: रोजगारी प्रवर्द्धनमा साझेदार र सरोकारवालाहरुसँग सहकार्य गरेर रोजगारीका अवसरहरु वृद्धि गर्नु।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.३ लगानीमैत्री वातावरण निर्माणका लागि आवश्यक थप नीति निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने।	२.३.१ लगानीमैत्री वातावरण निर्माणका लागि विभिन्न क्षेत्रका लगानीकर्ताहरु र सरोकारवालाहरुसँग परामर्श बैठक/कार्यशालाहरु सञ्चालन गरिनेछ।
	२.३.२ लगानीमैत्री वातावरण प्रवर्द्धनका लागि हरेक वर्ष लगानी सम्मेलन गरिनेछ।
	२.३.३ नगरका पर्यटकीय गन्तव्य र ठूला भौतिक पूर्वाधारहरुको विकासका लागि लगानीमैत्री वातावरण तयार गरिनेछ।
	२.३.४ दक्ष, सक्षम र उत्पादनशील जनशक्ति उत्पादन गर्न स्थानीय स्वरोजगार कोष स्थापना गरी सञ्चालनमा ल्याइनेछ।
	२.३.५ रोजगारी बैठक/कार्यशालाहरुको सिफारिस एवं परिवर्तित वातावरणका आधारमा थप नीतिहरु निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।

उद्देश्य ३: रोजगारी र स्वरोजगारी प्रवर्द्धनका लागि दक्ष सिपयुक्त र प्रतिस्पर्धी जनशक्ति तयार गर्नु।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ रोजगारदाताहरुसँगको साझेदारीमा विभिन्न तालिम सञ्चालन गरेर दक्ष, सिपयुक्त र प्रतिस्पर्धी जनशक्ति तयार गर्ने।	३.१.१ रोजगार सेवा केन्द्रमा दर्ता हुने श्रमिकहरुमा विद्यमान आवश्यक ज्ञान, सिप र क्षमता पहिचान गरिनेछ।
	३.१.२ नेपालगञ्जमा रहेका विज्ञ व्यक्तिहरुको रोष्टर तयार गरी तालिम तथा क्षमता विकासका क्रियाकलापहरुमा परिचालन गरिनेछ।
	३.१.३ विभिन्न क्षेत्रको व्यावसायिक तालिम सञ्चालन गरेर अदक्ष र अर्धदक्षलाई दक्ष बनाइनेछ।
	३.१.४ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्सँगको समन्वयमा नियमित रुपमा श्रमिकहरुको दक्षता परीक्षण गरी प्रमाणीकरण गरिनेछ।
	३.१.५ व्यावसायिक तथा स्वरोजगारमूलक तालिम सञ्चालनका लागि सरकारी, गैरसरकारी र निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरिनेछ।
३.२ विभिन्न क्याम्पसहरुका स्नातक र स्नातकोत्तर अध्ययन गरेका युवाहरुको लागि इन्टर्नसिप गर्ने व्यवस्था मिलाउने।	३.२.१ उच्च शिक्षा अध्यापन गराइरहेका नगरभित्रका शिक्षण संस्थाहरु, आबद्ध विद्यार्थीहरु र विज्ञ प्राध्यापकहरुको सूची तयार गरिनेछ।
	३.२.२ स्नातक र स्नातकोत्तर तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको इन्टर्नसिपको लागि कार्यविधि (पाठ्यक्रम समेत) तयार गरिनेछ।
	३.२.३ पाठ्यक्रम अनुसार इन्टर्नसिप गराउन प्राध्यापकहरुको क्षमता विकास गरिनेछ।
	३.२.४ उच्च शिक्षा प्रदान गरिरहेका प्रत्येक शिक्षण संस्थाबाट इन्टर्नसिपको पाठ्यक्रम लागू गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।
	३.२.५ उत्कृष्ट इन्टर्नसिप गरेका विद्यार्थीहरुलाई रोजगारीका लागि सिफारिस गरिनेछ।
३.३ नविन सोच, ज्ञान, सिप र प्रविधिको उपयोग गरी	३.३.१ व्यवसाय सम्बर्द्धन केन्द्र (Business Incubation center) स्थापना गरी नविनतम् व्यावसायिक अवधारणा, नयाँ वस्तु र नयाँ प्रविधिको डेमो प्रदर्शन तथा प्रस्तुतीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।

उद्देश्य ३: रोजगारी र स्वरोजगारी प्रवर्द्धनका लागि दक्ष सिपयुक्त र प्रतिस्पर्धी जनशक्ति तयार गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
उद्यमशिलताको विकास र प्रवर्द्धन गर्ने ।	३.३.२ नविनतम् अवधारणा र प्रविधिको प्रयोग गरेर नयाँ उत्पादन गर्न चाहने नवउद्यमीहरुका लागि उद्यमशीलता विकास र प्रवर्द्धन सम्बन्धी ज्ञान तथा सिप हस्तान्तरण गरिनेछ ।
	३.३.३ नयाँ वस्तुको उत्पादन वा प्रविधिको विस्तारका लागि आर्थिक सहयोग (अनुदान, सहुलियत दरको ऋण वा दुवै) उपलब्ध गराइनेछ ।
	३.३.४ स्थानीय उत्पादनको प्रवर्द्धन, संरक्षण, बीमा र बजारीकरणका लागि जिल्ला, प्रदेश र संघीय तहमा पैरवी गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: नेपालगञ्जलाई नेपालको पहिलो पूर्ण रोजगार पालिका घोषणा गर्नु र बेरोजगारी दर ५ प्रतिशत भन्दा कम कायम राख्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ पूर्ण रोजगार पालिका घोषणाको साझा लक्ष्य र अवधि सार्वजनिक गर्ने ।	४.१.१ रोजगारदाता, सरोकारवाला र राजनीतिक दलहरुको सहभागितामा पूर्ण रोजगार पालिका बनाउने साझा लक्ष्य र अवधि सार्वजनिक गरिनेछ ।
	४.१.२ ५/५ वटा वडाहरुका पहिलो र दोस्रो वर्ष पूर्ण रोजगार नमूना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.१.३ पूर्ण रोजगार पालिका बनाउने लक्ष्य हासिल गर्न सहयोगी सूचना, शिक्षा तथा सन्दर्भ सामग्री निर्माण गरिनेछ ।
	४.१.४ पूर्ण रोजगार पालिका बनाउन नमूना कार्यक्रम सञ्चालित वडाहरुको प्रक्रिया र सिकाई अभिलेखीकरण गरिनेछ ।
	४.१.५ नमूना कार्यक्रम सञ्चालन गरेर हुने सिकाईको आधारमा सबै वडामा पूर्ण रोजगार कार्यक्रम विस्तार गरिनेछ ।
४.२ निर्धारित लक्ष्य बमोजिम विभिन्न कार्यक्रम नीति, कार्यक्रम तथा योजनाहरु विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	४.२.१ रोजगारीका सम्बन्धमा रोजगारदाता र श्रमिक बिच विवाद भएमा संवादका माध्यमबाट समाधान खोजिनेछ ।
	४.२.२ सरकारले तोकेको वा पूर्व सहमति भए अनुसारको पारिश्रमिक उपलब्ध नगराउने रोजगारदाताहरुलाई कानूनी कारबाही गरिनेछ ।
	४.२.३ उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न असमर्थ युवाहरुका लागि प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्सँगको सहकार्यमा लामो तथा छोटो अवधिको तालिम उपलब्ध गराइनेछ ।
	४.२.४ नगरका महाशाखा, शाखा र वडा कार्यालयहरुबाट थप जनशक्ति माग र रोजगारी सिर्जना हुने कार्यक्रम तथा योजनाहरु बनाउन सहजीकरण गरिनेछ ।
	४.२.५ शहरको कृषि, पशु तथा मत्स्यपालन, शिक्षा, स्वास्थ्य, होटल तथा पर्यटन क्षेत्रका लागि आवश्यक जनशक्ति विकास गर्न नयाँ कार्यक्रम तथा योजना विकास गरी लागू गरिनेछ ।

उद्देश्य ५: वैदेशिक रोजगारीलाई सुरक्षित र मर्यादित बनाउँदै आप्रवासीहरुको सामाजिक र आर्थिक रुपमा पुनः एकिकरण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
५.१ वैदेशिक रोजगारीलाई सुरक्षित र मर्यादित बनाउन सहजीकरण गर्ने ।	५.१.१ वैदेशिक रोजगारीमा जान चाहनेहरुका लागि वैदेशिक रोजगारका अवसर र चुनौतीहरुका बारेमा अभिमूखीकरण गरिनेछ ।
	५.१.२ वैदेशिक रोजगारीमा जानेहरुको श्रम स्वीकृतिका लागि फारम भर्न सहयोग गरिनेछ ।
	५.१.३ वैदेशिक रोजगारीमा जाँदा/रहदाका अवसर र चुनौतीहरुका बारेमा अभिमूखीकरण गरिनेछ ।
	५.१.४ वैदेशिक रोजगारीमा रहेका श्रमिक र तिनका परिवार लक्षित कल्याणकारी सेवाहरु उपलब्ध गराउन आवश्यक सहयोग गरिनेछ ।
	५.१.५ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका र तिनका परिवार लक्षित गरी सामाजिक, आर्थिक र मनोसामाजिक रुपमा पुनः एकिकरणका लागि प्रदेश तथा संघीय सरकार र साझेदारहरुसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
५.२ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केकाहरुको ज्ञान, सिप र दक्षता प्रयोग गरेर उद्यमशिलता प्रवर्द्धन गर्ने ।	५.२.१ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केकाहरुको ज्ञान, सिप र दक्षता सहितको विवरण अद्यावधिक गरिनेछ ।
	५.२.२ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केकाहरुका लागि आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श, कानूनी परामर्श, रेफरल सेवा लगायतका सेवा सञ्चालन गरी पुनः एकिकरणमा जोड दिइनेछ ।
	५.२.३ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केकाहरुले गर्न चाहेको उद्यम/व्यवसायका लागि बीउ, पूँजी, प्रविधि वा ऋण उपलब्ध गराइनेछ ।
	५.२.४ वित्तीय साक्षरता तालिम दिई विदेशमा कमाएको धनको सदुपयोग गर्न सहजीकरण गरिनेछ ।
	५.२.५ सहकारी, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरुसँग सहकार्य गरी वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएकाहरुका लागि उद्यम/व्यवसाय सञ्चालनार्थ ऋण उपलब्ध गराइनेछ ।
५.३ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका महिला र लक्षित वर्गहरुका लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।	५.३.१ वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएका र श्रम बजारमा प्रवेश गरेका दलित महिला, एकल महिला, अपाङ्गता भएका महिला र बञ्चितीकरणमा परेका वर्गलाई प्राथमिकतामा राखेर स्थानीय बजारमा उपलब्ध रोजगारीका अवसरबारे सूचना दिइइनेछ ।
	५.३.२ विदेशबाट फर्किएका र लक्षित वर्गका महिलाहरुलाई श्रम बजारमा प्रवेश गराउन आवश्यक सिप तथा क्षमता विकास, परामर्श तथा मार्ग दर्शन गर्न तयारी क्लब सञ्चालन गरिनेछ ।
	५.३.३ स्थानीय तहमा बसोबास गरिरहेका गरीब परिवारको पहिचान गरी उनीहरु लक्षित रोजगारीका अवसरहरु सिर्जना गरिनेछ ।

श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	पूर्ण रोजगार कार्यविधि तथा उद्यम विकास रणनीतिक योजना तयार	३५०			३५०		
		१.१.२	सरोकारवालाहरुको पृष्ठपोषण एवं सुझाव संकलनका लागि कार्यशाला आयोजना		३५०	३५०			
		१.१.३	कार्यविधि तथा योजना निर्माण	४५०		४५०		४५०	
	१.२	१.२.१	रोजगार सेवा केन्द्रको लागि भवन निर्माण	४५०	४५०	५००	५००	६००	
		१.२.२	रोजगार सेवा केन्द्रलाई पूर्ण क्रियाशिल बनाउन आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था	४५०	४५०	५००	५००	६००	
		१.२.३	सम्पूर्ण परियोजनाहरु रोजगार सेवा केन्द्रको मातहतमा सञ्चालन हुने व्यवस्था	४५०	४५०	५००	५००	६००	
	१.३	१.३.१	रोजगार समन्वय समिति र महिला लक्षित रोजगारीका लागि क्लब गठन तथा क्षमता अभिवृद्धि			६००			
		१.३.२	वडा रोजगार समन्वय समिति गठन तथा परिचालन		६००				
		१.३.३	वडा रोजगार समन्वय समिति गठन तथा क्षमता अभिवृद्धि						
		१.३.४	प्रत्येक वडाका रोजगारदाताहरु र बेरोजगारहरुको विवरण अद्यावधिक		३००				
		१.३.५	प्रत्येक वडाले हासिल गर्नुपर्ने लक्ष्य निर्धारण	४५०	४५०	५००	५००	६००	
२.	२.१	२.१.१	पालिका भित्रका सम्पूर्ण रोजगारदाताहरु र श्रमिकहरुको विवरण अद्यावधिक	१००		१००		१५०	
		२.१.२	रोजगारदाता र श्रमिकहरुको विवरण डिजिटलाइज		१५०				
		२.१.३	अद्यावधिक गरिएको विवरण पालिकाको वेवसाइट मार्फत सार्वजनिक						
		२.१.४	रोजगारदाता र श्रमिक बिच असल सम्बन्ध विकास गर्न सहजीकरण		२०		२५		
		२.१.५	रोजगारीका लागि अन्यन्त्र जाने कामदारहरुको विवरण अद्यावधिक	१००		१००		१२०	
	२.२	२.२.१	पालिकामा उपलब्ध रोजगारदाता र श्रमिकहरुको विवरण बारे विभिन्न माध्यमबाट प्रचार प्रसार	१५	२०	२५	२५	३०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.२.२	रोजगारदाता र श्रमिकका बिच समन्वय						
		२.२.३	साझेदारहरुको सहभागितामा वार्षिक रोजगार मेला आयोजना	५००	५००	५१०	५१०	५२०	
		२.२.४	दक्ष जनशक्तिका लागि न्यूनतम रोजगारीको प्रबन्ध		२५००		२५००		
		२.२.५	आवश्यक जनशक्ति परिचालन	१५०		१५०		१५०	
	२.३	२.३.१	लगानीमैत्री वातावरण निर्माणका लागि विभिन्न क्षेत्रका सरोकारवालाहरुसँग परामर्श बैठक	५०	५०	५५	६०	६०	
		२.३.२	लगानीमैत्री वातावरण प्रवर्द्धनका लागि हरेक वर्ष लगानी सम्मेलन आयोजना		१०००		१०००		
		२.३.३	नगरका पर्यटकीय गन्तव्य र ठूला भौतिक पूर्वाधारहरुको विकासका लागि लगानीमैत्री वातावरण निर्माण	२००	२५०	२५०	३००	३००	
		२.३.४	दक्ष जनशक्ति उत्पादनका लागि स्थानीय स्वरोजगार कोष स्थापना				५००००		
		२.३.५	नीतिगत दस्तावेजहरु निर्माण		५२०				
३	३.१	३.१.१	श्रमिकहरुको विद्यमान ज्ञान, सिप र क्षमता पहिचान	१५०		१५०		१६०	
		३.१.२	पालिकामा रहेका विज्ञ व्यक्तिहरुको रोष्टर तयार गरी तालिम तथा क्षमता विकास	१५००	१५००	१६००	१६००	१७००	
		३.१.३	अदक्ष र अर्धदक्षका लागि क्षमता विकास कार्यक्रम	१५००	१५००	१६००	१६००	१७००	
		३.१.४	नियमित रुपमा श्रमिकहरुको दक्षता परीक्षण तथा प्रमाणीकरण		२००		२५०		
		३.१.५	व्यावसायिक तथा स्वरोजगारमूलक तालिम सञ्चालनका लागि सरकारी, गैरसरकारी र निजी क्षेत्रसँग सहकार्य	१५०	१५०	१५०	१५०	१६०	
	३.२	३.२.१	पालिका भित्रका शिक्षण संस्थाहरु, आबद्ध विद्यार्थीहरु र विज्ञ प्राध्यापकहरुको सूची तयार		१५०			१५०	
		३.२.२	विद्यार्थीहरुको इन्टर्नसिपको लागि पाठ्यक्रम तयार			५००			
		३.२.३	पाठ्यक्रम अनुसार इन्टर्नसिप गराउन प्राध्यापकहरुको क्षमता विकास				१५००	१५००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		३.२.४	शिक्षण संस्थाबाट इन्टर्नसिप पाठ्यक्रम लागू गर्ने व्यवस्था						
		३.२.५	उत्कृष्ट इन्टर्नसिप गरेका विद्यार्थीहरुलाई रोजगारीका लागि सिफारिस						
	३.३	३.३.१	व्यवसाय सम्बर्द्धन केन्द्र (Business Incubation center) स्थापना		१५००	१५२०			
		३.३.२	नवउद्यमीहरुका लागि उद्यमशीलता विकास गर्न प्रोत्साहन	५००	५५०	५५०	६००	६००	
		३.३.३	नयाँ वस्तुको उत्पादन वा प्रविधिको विस्तारका लागि आर्थिक सहयोग	५००	५५०	५५०	६००	६००	
		३.३.४	स्थानीय उत्पादनको प्रवर्द्धन, संरक्षण, बीमा र बजारीकरणका लागि जिल्ला, प्रदेश र संघीय तहमा पैरवी		१०		१५		
४	४.१	४.१.१	सरोकारवालाहरुको सहभागितामा पूर्ण रोजगार पालिका बनाउने साझा लक्ष्य सार्वजनिक			१५			
		४.१.२	पूर्ण रोजगार नमूना कार्यक्रम सञ्चालन	५००	५५०	५५०	६००	६००	
		४.१.३	पूर्ण रोजगार पालिका बनाउने लक्ष्य हासिल गर्न सहयोगी सूचना, शिक्षा तथा सन्दर्भ सामग्री निर्माण						
		४.१.४	पूर्ण रोजगार पालिका बनाउन नमूना कार्यक्रम सञ्चालित वडाहरुको प्रक्रिया र सिकाई अभिलेखीकरण						
		४.१.५	सम्पूर्ण वडामा पूर्ण रोजगार कार्यक्रम विस्तार						
	४.२	४.२.१	रोजगारदाता र श्रमिक बिच विवाद भएमा संवादका माध्यमबाट समाधान						
		४.२.२	पूर्व सहमति भए बमोजिको पारिश्रमिक उपलब्ध नगराउने रोजगारदाताहरुलाई कानूनी कारबाहीको व्यवस्था						
		४.२.३	उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न असमर्थ युवाहरुका लागि प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको व्यवस्था	५००	५५०	५५०	६००	६००	
		४.२.४	थप जनशक्ति माग र रोजगारी सिर्जना हुने कार्यक्रम तथा योजनाहरु बनाउन सहजीकरण		३००				
		४.२.५	दक्ष जनशक्ति परिचालन			६००	६५०	६५०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
५	५.१	५.१.१	वैदेशिक रोजगारीमा जान चाहनेहरुका लागि अवसर र चुनौतीहरुका बारेमा अभिमूखीकरण	४००	४००	४५०	४५०	४५०	
		५.१.२	वैदेशिक रोजगारीमा जानेहरुलाई श्रम स्वीकृतिका लागि सहयोग		३५०	३५०	३८०	४००	
		५.१.३	अवसर र चुनौतीहरुका बारेमा अभिमूखीकरण	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	
		५.१.४	वैदेशिक रोजगारीमा रहेका श्रमिक र तिनका परिवार लक्षित सहयोग	४००	४००	४५०	४५०	४५०	
		५.१.५	प्रदेश तथा संघीय सरकार र साझेदारहरुसँग समन्वय र सहकार्य	२०	२५	२५	२५	३०	
	५.२	५.२.१	वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केकाहरुको ज्ञान, सिप र दक्षता सहितको विवरण अद्यावधिक	२०	२५	२५	२५	३०	
		५.२.२	वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केकाहरुका लागि आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		५.२.३	वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केकाहरुले गर्न चाहेको उद्यम/व्यवसायका लागि अनुदान	५००	५००	५६०	५६०	५६०	
		५.२.४	वित्तीय साक्षरता तालिम	५००	५००	५६०	५६०	५६०	
		५.२.५	सहकारी, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरुसँग सहकार्य	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	
	५.३	५.३.१	बञ्चितीकरणमा परेका वर्गलाई प्राथमिकतामा राखेर स्थानीय बजारमा उपलब्ध रोजगारीका अवसरबारे सूचना	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	
		५.३.२	विदेशबाट फर्किएका र लक्षित वर्गका महिलाहरुलाई श्रम बजारमा प्रवेश गराउन परामर्श	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	
		५.३.३	गरीब परिवार लक्षित रोजगारीका अवसरहरु सिर्जना		१५००		१५००		

५. अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ सिपयुक्त अर्धदक्ष र दक्ष मानव संसाधनको विकास हुनेछ ।
- ✓ बेरोजगार युवाको जनसंख्यामा उल्लेख्य कमी आएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**युवा श्रम तथा रोजगार**				
	असर	अर्ध बेरोजगार युवा (८.६.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	बेरोजगार युवा (प्रतिशत)	प्रतिशत		
	असर	सुविधा सम्पन्न रोजगार सेवा केन्द्र	संख्या	०	१
	असर	रोजगार संवाद मञ्च		०	१
	असर	पुरुष बेरोजगार युवा (८.५.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	महिला बेरोजगार युवा	प्रतिशत		
	असर	पूर्ण रोजगार कार्यविधि	संख्या	०	१
	असर	पूर्ण रोजगार योजना	संख्या	०	१
	असर	महिला कामदारको प्रतिघण्टा औषत आम्दानी (८.५.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	पुरुष कामदारको प्रतिघण्टा औषत आम्दानी (८.५.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत दर्ता भएका बेरोजगारको संख्या (८.५.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	युवा रोजगारीका लागि विशेष रुपमा कार्यान्वयन भएका कार्यक्रम संख्या (८.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	युवा लक्षित विशेष Career Counselling तथा Entrepreneurship तालिम	संख्या		
	असर	पालिका र वडामा रोजगार समन्वय समिति	संख्या	०	१
	असर	उत्कृष्ट इन्टर्न रोजगारी	संख्या	०	५०
	असर	पूर्ण रोजगार नमूना वडा घोषणा	संख्या	०	२३
	असर	१५-२४ वर्षका कुनै प्रकारको शिक्षा, तालिम वा रोजगारीमा संलग्न नभएका युवा संख्या (८.६.१) (**प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	रोजगार युवा (प्रतिशत)	प्रतिशत		
	असर	पुरुष रोजगार युवा	प्रतिशत		
	असर	महिला रोजगार युवा	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	न्यूनतम रोजगारीका लागि विदेशिने युवाहरू	प्रतिशत		
	असर	वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएकाहरुले सञ्चालन गरेको उद्यम	संख्या	४०	२००
	असर	आफ्नै स्वामित्वमा उद्योग भएका युवा उद्यमीहरूको	संख्या		
	प्रतिफल	महिला युवा उद्यमीहरूको	संख्या		
	प्रतिफल	स्नातक तह उत्तीर्ण गर्न नसकि अध्ययन छाडेका युवाको	संख्या		
	असर	काम अनुसारको पारिश्रमिक वा आम्दानीबाट बञ्चित युवाको प्रतिशत	प्रतिशत		
	असर	काम अनुसारको पारिश्रमिक वा आम्दानीबाट सन्तुष्ट युवाको प्रतिशत	प्रतिशत		
	असर	दुर्व्यसनमा फसेका युवाको प्रतिशत	प्रतिशत		
	प्रतिफल	दुर्व्यसन सुधार गृह	संख्या		
	प्रतिफल	जटिल प्रकारका रोगबाट ग्रसित युवाको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	अपराधिक कार्यमा संलग्न युवाको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	राष्ट्रिय रूपमा ख्याती प्राप्त युवाको संख्या (कलाकारिता, नेतृत्व, उद्यमी, खेलकुद, अध्ययन अनुसन्धान, आदि)	संख्या		

६. अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीयस्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(आ) सामाजिक सुरक्षा

१. पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ४३ मा मौलिक हक अन्तर्गत सामाजिक सुरक्षाको हकको व्यवस्था गरिएको छ । जसअनुसार आर्थिक रुपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका,

आफ्नो हेरचाह आफैँ गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानुन बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ भनी स्पष्ट पारिएको छ। अर्कोतर्फ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले संघ र प्रदेश कानुनको अधिनमा रही सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको कार्यान्वयन, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेको छ।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँको कुल जनसंख्या १,६४,४४४ मध्ये २,६१२ जना अर्थात १.६ प्रतिशत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु रहेका छन्। जसमध्ये शारीरिक अपाङ्गता भएका १,०२५ अर्थात ३९.२ प्रतिशत रहेका छन् जसमध्ये न्युन दृष्टियुक्त ४११ अर्थात १५.७ प्रतिशत रहेका छन्। यसैगरी यहाँ दृष्टिविहिन १८४ जना अर्थात ७ प्रतिशत, बहिरोपना भएका १५४ अर्थात ५.९ प्रतिशत रहेका छन्। यहाँ ७५ वर्ष माथि उमेर समूहका व्यक्तिहरु २,००६ जना रहेका छन् भने १४ वर्ष मुनिका बालबालिकाको संख्या ४७,५०० रहेको छ।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरू लक्षित समूदायमा केन्द्रित भई पूर्ण प्रभावकारी र संस्थागत हुन नसक्नु।
▪ सामाजिक सुरक्षाले समेट्नु पर्ने वर्गलाई समेट्न एकीकृत सूचना प्रणालीको व्यवस्था नहुनु साथै त्यस्ता वर्ग छुट्न जानु।
▪ हाल प्राप्त भैरहेको सामाजिक सुरक्षा भत्ताको रकम जीवन निर्वाहका लागि आवश्यक न्यूनतम सहयोग समेत नपुग्ने रकम भएकाले नाम मात्रको सामाजिक सुरक्षा हुनु।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ स्थानीय तहलाई सामाजिक सुरक्षाको अधिकार प्राप्त हुनु।
▪ नेपाल सरकारले सामाजिक सुरक्षाको विषयलाई प्राथमिकता प्रदान गर्नु।
▪ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको सुरुवात हुनु।
▪ सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतनामा समेत वृद्धि हुनु।
▪ सामाजिक सुरक्षा मौलिक हकको रुपमा स्थापित हुनु।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
असक्त अवस्थामा निश्चिन्तता, सामाजिक सूरक्षा
लक्ष्य
असक्षम र असक्त भई जीवन निर्वाह गर्न नसक्ने अवस्थाका सबैलाई राज्यद्वारा अभिभाकत्व दिने।
उद्देश्यहरू
✓ सामाजिक जीवनमा विभिन्न कारणले असक्षम र असक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाई राज्यद्वारा सहारा दिनु।

उद्देश्य १. सामाजिक जीवनमा विभिन्न कारणले असक्षम र अशक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाई राज्यद्वारा सहारा दिनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सामाजिक सुरक्षाको आवश्यकता पर्ने सम्पूर्ण नागरिकको पहिचान गर्ने संयन्त्र निर्माण गर्ने ।	१.१.१ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा समेटिने वर्गको परिभाषा र मापदण्ड संघीय र प्रादेशिक सरकारको नीति र कानुनको अधिनमा रही निर्माण गर्ने र सो को आधारमा त्यस्ता व्यक्तिहरूको व्यक्तिगत विवरण तयार पारी सूचना प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ ।
	१.१.२ सामाजिक सुरक्षाका प्रकारहरू निश्चित गरी आवश्यकता र संवेदनशीलताका आधारमा तहहरू छुट्याइनेछ । यसरी संवेदनशिलताको तह बमोजिम सुरक्षाको प्रकार, निश्चय गरिनुका साथै मापदण्ड र विद्यमान ऐन कानूनको परिधिमा रही सामाजिक सुरक्षाको दायरा वृद्धि गर्न स्रोतका आधारमा अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.३ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा व्यवस्था लागू गर्न आवश्यक तयारी अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.४ निजी र अनौपचारिक क्षेत्रमा काम गर्ने श्रमिक तथा अन्य जनशक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.१.५ सामाजिक सुरक्षाका विषयमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

सामाजिक सुरक्षाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	सामाजिक सुरक्षा तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण	६००	५०	५०	५०	५०	
		१.१.२	सामाजिक सुरक्षाका प्रकृति र तहहरूको निर्क्यौल गर्ने र दायरा वृद्धि गर्न अध्ययन			४००			
		१.१.३	योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा व्यवस्था लागू						
		१.१.४	अनौपचारिक तथा निजी क्षेत्रमा जनशक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा संलग्न गराउन तयारी तथा अन्तरक्रिया	३००	३५०	३५०	३६०	३६०	
		१.१.५	जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३६०	३६०	

५. अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ नागरिकहरूमा सामाजिक सुरक्षा पाउनु मौलिक हक हो र यसमा सक्रिय जीवनमा सहयोग गर्नुपर्छ भन्ने जनचेतनाको विकास हुनेछ ।
- ✓ असक्षम, अशक्त र असहाय अवस्थाका सबै नागरिकलाई राज्यले सामाजिक सुरक्षाको सहारा सुनिश्चित गरेको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सामाजिक सुरक्षा**				
	असर	सामाजिक सुरक्षा प्राप्त व्यक्ति	संख्या		
	असर	योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा समेटिएको जनसंख्या	संख्या		

परिच्छेद - ५: सामाजिक क्षेत्र

५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

५.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ३५ मा स्वास्थ्य सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरिएको छ । उपधारा १ मा प्रत्येक "नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ र कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट बञ्चित गरिने छैन" भनि उल्लेख गरिएको छ । यसै हकको कार्यान्वयन गराउने दायित्व स्थानीय सरकारको भएकाले उप-महानगरपालिकामा आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार र सेवाहरूको प्रबन्ध हुन अपरिहार्य छ ।

उप-महानगरपालिकामा आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार र सेवाहरू देशका अन्य स्थानीय तहहरुसँग तुलनात्मक रुपमा सन्तोषजनक रहेको छ । हाल उप-महानगरपालिका भित्र भेरी अस्पताल, नेपालगञ्ज मेडिकल कलेज लगायत निजी क्षेत्रबाट संचालनमा रहेका अस्पतालका साथै नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिका अन्तर्गत १२ वटा शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, १ शहरी प्रवर्द्धन केन्द्र, ११ वटा स्वास्थ्य चौकी मार्फत स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भई रहेको छ । यहाँ निजी तवर बाट प्राकृतिक चिकित्सा केन्द्र, आयुर्वेद केन्द्रहरु पनि संचालनमा रहेका छन् । यसका साथै नगरक्षेत्र भित्रका विभिन्न टोलमा खोप केन्द्रहरु संचालनमा छन् ।

५.१.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ स्वास्थ्य चेतना अभावका कारण बालबालिका, महिला तथा प्रजनन् स्वास्थ्य, ज्येष्ठ नागरिकहरूको स्वास्थ्य र समग्र सामुदायिक स्वास्थ्य जोखिममा पर्न सक्ने ।
▪ समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रको सुधारका लागि ठूलो आकारको बजेट तथा कर्मचारी र विशेषज्ञहरूको प्रवन्ध गर्न सकिने ।
▪ आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रहरुको स्तरोन्नति गरी सुविधा सम्पन्न बनाउनुपर्ने ।
▪ आधारभूत तहबाट नै पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठूलो बजेटको व्यवस्थापन गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ खेतबारीमा प्रयोग गरिने किटनाशक विषादी, झारनाशक विषादी लगायतले मानवीय स्वास्थ्यमा समेत असर पार्ने भएकाले न्यूनीकरण चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ नसर्ने रोगहरु जस्तै क्यान्सर, मधुमेह, मुटुरोग जस्ता रोगहरुको न्यूनीकरणमा चुनौती रहेको ।
▪ खुला सिमानाका कारण विभिन्न किसिमका रोगहरु भित्रिन सक्ने चुनौती रहेको ।

५.१.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिका अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट खोप सेवा, परिवार नियोजन सेवा लगायत स्वास्थ्यका विभिन्न आधारभूत सेवा उपलब्ध हुँदै आएको ।
▪ एम्बुलेन्स सेवा थप गरी ज्येष्ठ नागरिक तथा गर्भवती महिलालाई सुत्केरी हुने बेलामा उप-महानगरपालिकाबाट निःशुल्क एम्बुलेन्स सेवा प्रदान गर्न सकिने ।
▪ तालिम प्राप्त जनशक्तिलाई आपतकालिन अवस्थामा परिचालन गर्न सकिने ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नि:शुल्क वितरण गरिने औषधीको आपूर्तिलाई सहज गराउन सकिने ।
▪ वार्ड नक्शाङ्कन तथा आवश्यकता मूल्याङ्कनका आधारमा प्रसुती केन्द्रलाई सुदृढ गर्न सकिने ।
▪ वैकल्पिक चिकित्सा पद्दति जस्तै जडीबुटी, होमियोप्याथी, प्राकृतिक चिकित्सा तथा योग तथा ध्यान केन्द्रको व्यवस्था गर्न सकिने ।
▪ बालबालिका र किशोरकिशोरी उमेर समूहको स्वास्थ्य र पोषण अवस्था सुधार गर्न विद्यालय र समुदायमा आधारित स्वास्थ्य कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ विद्यमान स्वास्थ्य पूर्वाधारहरूलाई स्तरोन्नति गरी तिनीहरूको सेवा प्रभावकारी बनाउन सकिने ।
▪ खोप केन्द्रलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन सकिने ।
▪ खोप, मातृ तथा बाल स्वास्थ्य, पोषण र स्वास्थ्य प्रणाली सुदृढीकरणमा काम गर्न स्वास्थ्य विकास साझेदारहरु (युनिसेफ, GIZ, HKI) को उपलब्धता रहेको ।
▪ सेवाको पहुँच बाहिर रहेका समुदायमा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई विस्तार गर्न सकिने ।
▪ प्रत्येक वडामा बर्थिङ सेन्टरहरू निर्माण गरी सेवा प्रदान गर्न सकिने ।
▪ कुनैपनि स्वास्थ्य आपताकालिन अवस्थामा पालिकामा रहेका स्वयंमसेवकहरुलाई परिचालन गर्ने उच्च सम्भावना रहेको ।
▪ प्रत्येक वडामा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र निर्माण गरी उप-महानगरपालिकाबासीमा स्वास्थ्य सेवाको पहुँच विकास गर्न सकिने ।
▪ वार्ड नक्शाङ्कन र आवश्यकता मूल्याङ्कनको आधारमा प्रसूति केन्द्रलाई सुदृढ गर्न सकिने ।
▪ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकालाई थप सबलीकरण गरी स्वास्थ्य सेवामा परिचालन गर्न सकिने ।

५.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच

घरदैलो मै आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता

लक्ष्य

आगामी पाँच वर्ष भित्र आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण सम्पन्न गरी सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी तुल्याउने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा उप-महानगरपालिका मै उपलब्ध गराउनु ।
- ✓ स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रवर्द्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।
- ✓ विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।
- ✓ बालबालिका र किशोर किशोरी उमेर समूहको स्वास्थ्य तथा पोषण अवस्था सुधार गर्न विद्यालय र समुदायमा आधारित स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।

उद्देश्य १: आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा उप-महानगरपालिका मै उपलब्ध गराउनु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।	१.१.१ प्रत्येक वडामा रहेका नगर स्वास्थ्य संस्थाहरुको क्रमश स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	१.१.२ जनस्वास्थ्य महाशाखा अर्न्तगत रहेका सामुदायिक अस्पताल, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र, शहरी स्वास्थ्य क्लिनिक तथा शहरी

उद्देश्य १: आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा उप-महानगरपालिका मै उपलब्ध गराउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	स्वास्थ्य प्रवर्द्धन केन्द्रहरूमा आवश्यक स्वास्थ्य उपकरण र अन्य आधारभूत पूर्वाधारको पूर्ण नक्शाङ्कन गरिनेछ ।
	१.१.३ एक नगर अस्पताल स्थापनाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.४ उप-महानगरपालिकास्तरीय एक प्रयोगशाला डाइनोष्टिक (Diagnostic) ल्याबको निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.५ अस्पतालमा एक सुविधा सम्पन्न आकस्मिक उपचार कक्षको निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.६ १५ शैयाको हस्पिटल अन्तर्गत एक २४ सै घण्टा सेवा सञ्चालन हुने प्रसुती सेवा केन्द्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.७ उप-महानगरपालिका स्तरीय अस्पतालबाट बाल उपचार सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.८ उप-महानगरपालिका भर समेट्ने गरी आवश्यक संख्यामा २४ सै घण्टा सेवा उपलब्ध हुने एम्बुलेन्स सेवाको प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.१.९ उप-महानगरपालिकमा रहेका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट प्रजनन् सेवा, परिवार नियोजन खोप तथा सुरक्षित गर्भपतन सेवा प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.१० शहरी स्वास्थ्य प्रवर्द्धन केन्द्रमा आयुर्वेद सेवा विस्तार तथा सुदृढीकरण र आधारभूत सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.११ प्रत्येक वर्ष पायल्स, फिस्टुला, फिसर जस्ता रोगको स्क्रिनिङ गरिनेछ ।
	१.१.१२ नगरस्तरीय खुल्ला व्यायामशाला निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१३ उप-महानगरपालिका स्तरीय अस्पतालबाट मनोपरामर्श सेवा प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.१४ उप-महानगरपालिका स्तरीय अस्पतालबाट दन्त उपचार सेवा प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.१५ कोल्ड चेन व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.१.१६ उप-महानगरपालिका स्तरीय अस्पतालबाट नाक, कान, घाँटी उपचार सेवा प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.१७ उप-महानगरपालिका स्तरीय अस्पतालबाट आँखा उपचार सेवा प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.१८ उप-महानगरपालिका स्तरीय अस्पतालबाट छाला तथा यौन रोग सेवा प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.१९ उप-महानगरपालिका स्तरीय अस्पतालबाट सामान्य शल्यचिकित्सा सेवा प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.२० उप-महानगरपालिका स्तरीय अस्पतालबाट रेडियोलोजी सेवा प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.२१ उप-महानगरपालिका स्तरीय अस्पतालबाट अल्ट्रासोनोग्राफी सेवा प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.२२ उप-महानगरपालिका स्तरीय अस्पतालबाट इ.सि.जी. सेवा प्रदान गरिनेछ ।

उद्देश्य १: आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा उप-महानगरपालिका मै उपलब्ध गराउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.२३ उप-महानगरपालिका स्तरीय अस्पतालको व्यवस्थापनलाई सुदृढ पारिनेछ ।
	१.१.२४ उप-महानगरपालिका स्तरीय अस्पतालबाट क्यान्सर रोग पहिचानको लागि आवश्यक उपकरण तथा जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.२५ आर्युर्वेद तथा योग सेवालाई उप-महानगरपालिकाको स्थानीय पाठ्यक्रममा अनिवार्य रुपमा समावेश गरिनेछ ।
१.२ स्वास्थ्यकर्मीको दरबन्दी व्यवस्थापन तथा क्षमता विकास गर्ने ।	१.२.१ उप-महानगरपालिकाको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी आवश्यक दक्ष स्वास्थ्यकर्मीको दरबन्दी व्यवस्थापन तथा पुनरावलोकन गरिनेछ ।
	१.२.२ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको क्षमता अभिवृद्धि गर्न नियमित तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.३ सम्पूर्ण स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई क्षमता विकास सम्बन्धी नियमित तालिमको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.४ उप-महानगरपालिकामा संचालित सरकारी एवं निजी स्वास्थ्य संस्थाहरुको अनुगमन तथा नियमन गरि गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको अधिकार सुनिश्चित गरिनेछ ।
	१.२.५ एक विद्यालय एक स्वास्थ्य सहायकको व्यवस्थापन गर्न थालनी गरिनेछ ।
	१.२.६ हरेक विद्यालयमा वर्षमा १ पटक साधारण स्वास्थ्य जाँच घुम्ती शिविर संचालन गरिनेछ ।
	१.२.७ महिला स्वास्थ स्वयंसेविकाहरूको सक्रियता तथा सुदृढिकरण सेवा सुविधालाई व्यवस्थित र वैज्ञानिक तुल्याइनेछ ।
१.३ आधारभूत स्वास्थ्य सेवाबाट अति विपन्न र आम नागरिकलाई बञ्चित हुन नदिने ।	१.३.१ अति विपन्न तथा आम नागरिकको आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य बीमामा मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.२ स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रममा आम नागरिकलाई आबद्ध गरी व्यवस्थित गरिनेछ ।
	१.३.३ वडास्तरमा नियमित निःशुल्क स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.४ निःशुल्क वितरण गरिने औषधिको आपूर्ति र भण्डारण प्रणाली चुस्त र दुरुस्त पारिनेछ ।
	१.३.५ अशक्त, असहाय, बेवारिसे, अनाथ तथा ज्येष्ठ नागरिकहरूको आधारभूत स्वास्थ्यको सुनिश्चितता गर्न यस्ता व्यक्तिहरूको यथार्थ तथ्याङ्क संकलन गरी अभिलेख तयार पारिने छ ।
	१.३.६ गम्भिर प्रकृतिका रोगहरूको उपचारमा नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने निःशुल्क सेवाहरूलाई सहजिकरण सिफारिस र प्रभावकारी बनाउन एक र्‍यापिड रेस्पोन्स इकाई (Rapid Response Unit) को व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.३.७ बेला बेलामा आइपर्ने COVID-19 जस्ता तथा अन्य माहामारीका लागि आधारभूत पूर्वाधारको बन्दोबस्ती गर्न एक महामारी विपद् व्यवस्थापन योजना निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य १: आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा उप-महानगरपालिका मै उपलब्ध गराउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.३.८ अति विपन्न परिवारमा सुनौलो हजार दिनमा शिशु र आमाको पोषण पूरा गर्न पोषण प्याकेजको निर्माण गरी मापदण्डका आधारमा वितरण गरिनेछ ।
	१.३.९ प्रत्येक सामुदायिक विद्यालय र वडास्तरमा बालबालिकाको नियमित तौल र उचाई समेत जाँच्ने प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.३.१० ज्येष्ठ नागरिक विशेष निःशुल्क घुम्ती स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.११ वडास्तरीय महिला प्रजनन् स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.१२ नियमित खोप कार्यक्रमलाई प्रभावकारी तुल्याउन खोप केन्द्र स्थापना तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.१३ प्रोटोकल अनुसार कम्तीमा आठ पटक स्वास्थ्य जाँच गराउन गर्भवती महिला लक्षित विशेष प्याकेज निर्माण गरी त्यसको कार्यान्वयन अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.१४ प्रोटोकल अनुसार शिशुको जन्म पश्चात कम्तीमा ३ पटक स्वास्थ्य जाँच गराउन विशेष सुत्केरी प्याकेज निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.१५ वडा स्वास्थ्य कार्यान्वयन समितिहरूको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न परिचालन सुविधा वृद्धि गरिनेछ ।
	१.३.१६ बालबालिका विशेष पुड्कोपना, कमतौल, रक्तअल्पता र कुपोषण जाँच अभियानको रूपमा निशुल्क शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.१७ वडास्तरमा महिलाको आङ खस्ने, पाठेघरको क्यान्सर, स्तन क्यान्सर, फिष्टुला सम्बन्धी स्वास्थ्य जाँच शिविर नियमित रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.१८ HIV AIDS रोगीलाई Antiviral औषधीको उपलब्धता सूनिश्चित गरिनेछ ।
	१.३.१९ महिलालाई पाठेघरको मुखको क्यान्सर विरुद्धको खोप निशुल्क प्रदान गर्न प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.३.२० निजी तथा गैरसरकारी अस्पताल एवं स्वास्थ्य संस्थाहरूको नियमित अनुगमन गरिनेछ ।
	१.३.२१ बालबालिकामा देखापर्ने अटिजम लगायतका जटिल मानसिक दुर्वलताको उपचारमा विशेष प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.३.२२ स्वास्थ्यकर्मी सहितको निःशुल्क एम्बुलेन्स सेवालाई आम नागरिकको सेवामा पुऱ्याउन संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.२३ ६८ वर्ष माथिका ज्येष्ठ नागरिकलाई निःशुल्क निमोनिया विरुद्धको खोप प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.२४ ६८ वर्ष माथिका ज्येष्ठ नागरिकलाई निःशुल्क सुगर तथा प्रेसर जाँच तथा उपचारको प्रबन्ध गरिनेछ ।

उद्देश्य २: स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रवर्द्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ स्वास्थ्य प्रति सचेत नागरिक निर्माण गर्न व्यापक जनचेतना जागरण अभियान सञ्चालन गर्ने ।	२.१.१ स्थानीय सञ्चार माध्यम तथा सामाजिक सञ्जालमार्फत उप-महानगरपालिकाको सक्रियतामा व्यक्तिगत स्वास्थ्य तथा स्वस्थ व्यवहार सम्बन्धी सामाग्रीहरू नियमित प्रसारण गरिनेछ ।
	२.१.२ प्रत्येक सघन बस्ती भएका टोलहरूमा अनिवार्य योग साधना तथा ध्यान केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	२.१.३ विद्यालय पाठ्यक्रममा व्यक्तिगत तथा सामुदायिक स्वास्थ्यका क्षेत्रलाई अनिवार्य समेट्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.१.४ विद्यालयमा पूर्णरुपमा जङ्कफुड निषेध गर्न विद्यालय व्यवस्थापन तथा अभिभावकसँग नियमित अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	२.१.५ शारीरिक व्यायाम वा श्रमको स्वास्थ्यमा पर्ने सकारात्मक असर बारे नियमित जनचेतना फैलाउन सञ्चार माध्यमसँग सहकार्य गरिनेछ ।
	२.१.६ धुम्रपान र मद्यपानलाई सूर्तीजन्य पदार्थको बिक्री वितरण नियन्त्रण र कम गर्न निश्चित अवधि वा स्थानबाट बिक्री वितरण हुने व्यवस्था मिलाई जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।
	२.१.७ आफ्नै घरआँगन र करेसाबारीमा उपलब्ध हुने सागसब्जी, फलफुल र खाद्यान्नहरूको पोषणको स्तर तथा सन्तुलित भोजनका बारेमा विद्यालयस्तरमा नियमित रुपमा चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.८ आम नागरिकलाई नियमित सम्पूर्ण स्वास्थ्य जाँचका फाईदाबारे व्यापक प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
	२.१.९ कुष्ठरोग, कालाजार, हात्तीपाइले, डेङ्गु लगायतका सरुवाजन्य रोगहरुबाट बच्न विशेष जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.१० मनोसामाजिक परामर्श सेवाका कार्यक्रमहरुलाई विद्यालय तथा वडास्तरमा अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.११ सडक दुर्घटना न्यूनिकरण गर्न ट्राफिक तथा स्थानीय संघ संस्थासँग अर्न्तक्रिया गरी व्यापक जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.१२ परिवार नियोजना सम्बन्धी सम्पूर्ण सेवाका किशोरी र आम महिलाको पहुँच सुनिश्चित गर्न सेवा विस्तार गरिनेछ ।
	२.१.१३ वडास्तरीय पोषण केन्द्र स्थापना गरी अति विपन्न बालबालिकामा पोषणयुक्त आहाराको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
	२.१.१४ अति विपन्न नागरिक केन्द्रित पोषण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.१५ रोग लाग्न नदिन पूर्व सावधानीका लागि अपनाउनुपर्ने आधारभूत आचार व्यवहार समेटेर एक सन्दंभमूलक सामाग्री निर्माण गरी प्रत्येक उप-महानगरपालिकाहरूसम्म नियमित सम्प्रेषण गरी "उप-महानगरपालिका स्वास्थ्य जनचेतना महाअभियान" सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.१६ नसर्ने रोग व्यवस्थापन अन्तर्गत शुरुवाती चरण देखि नै नसर्ने रोग रोकावट गर्नका लागि स्वास्थकर जीवनशैली अपनाउने भान्सा सुधार कार्यक्रम, आहार विहार, दिन चर्या, ऋतुचर्या जस्ता कार्यक्रम प्रभावकारी रुपले सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.१७ स्वास्थ्य चौकी भएका स्थानमा नसर्ने रोग व्यवस्थापनको प्रभावकारी सेवा सञ्चालनका लागि कविराज वैद्यको दरबन्दी सिर्जना गरिनेछ ।

उद्देश्य २: स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रवर्द्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.२ आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतिको विकास र त्यसको अवलम्बन गरी जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्ने ।	२.२.१ स्थानीय स्तरमा रहेका लामा झाँक्री तथा बैद्यहरूलाई विज्ञान सिद्ध स्वास्थ्य चेतना फैलाउन विशेष तालिम प्याकेज निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	२.२.२ आयुर्वेद चिकित्सा, प्राकृतिक चिकित्सा, वैकल्पिक चिकित्सा सेवा, पञ्चकर्म तथा योग सेवा सहित सञ्चालन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.२.३ संघ र प्रदेश सरकारको सहयोग र समन्वयमा एक नगर प्राकृतिक चिकित्सालयको स्थापना गरिनेछ ।
	२.२.४ संघ र प्रदेश सरकारको सहयोग र समन्वयमा एक नगर आर्युर्वेद अस्पतालको स्थापना गरिनेछ ।
	२.२.५ आयुर्वेद शहरी स्वास्थ्य क्लिनिकको माध्यमबाट उपमहानगरपालिकाका सम्पूर्ण वडामा आयुर्वेद सेवा विस्तार गरिनेछ ।
	२.२.६ मेयरसँग आयुर्वेद कार्यक्रमको माध्यमबाट नसर्ने रोग मधुमेह, प्रेसर, श्वासप्रश्वास जस्ता रोगलाई कम गर्न विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.७ आधारभूत स्वास्थ्य सेवा अन्तर्गत पूर्वकर्म, पञ्चकर्म, ज्येष्ठ नागरिक सेवा, स्तानपाई आमालाई दुधवर्धक औषधी तथा योगा नियमित रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.८ क्षेत्र अनुसार आयुर्वेद सम्बन्धी स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.९ स्वास्थ्य जीवनशैली कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.१० औषधालयको न्यूनतम सेवा मापदण्ड अनुसार योगा हल सहितको आयुर्वेद औषधालय भवन निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ विद्यार्थीको स्वास्थ्यलाई प्राथमिकतामा राख्ने ।	३.१.१ विद्यार्थीहरूको समग्र स्वास्थ्य स्थितिको लेखाजोखा हुने गरी स्वास्थ्य कार्ड वितरण गरिनेछ साथै पूर्ण खोपकार्ड, विद्यालय भर्नाको लागि अनिवार्य गरिनेछ ।
	३.१.२ एक विद्यालय एक विद्यालय स्वास्थ्यकर्मी कार्यक्रमलाई सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.१.३ विद्यालयमा जङ्कफुड निषेध गर्न विद्यालय व्यवस्थापन तथा अभिभावकसँग नियमित अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	३.१.४ हरेक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्ष व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	३.१.५ महिनावारी विश्राम कक्ष निर्माण गरिनेछ ।
	३.१.६ प्रत्येक वर्ष विद्यालयमा आँखा तथा कान सम्बन्धी स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.१.७ प्रत्येक वर्ष विद्यालयमा बालविवाह तथा दुर्व्यसन न्यूनीकरणका लागि स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।

स्वास्थ्य तथा पोषणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	वडामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्तरोन्नति	३५००	३५००	३५००	३५००	३५००	
		१.१.२	सम्पूर्ण स्वास्थ्य प्रवर्द्धन केन्द्रहरूमा आवश्यक स्वास्थ्य उपकरण तथा आधारभूत पूर्वाधारको नक्शाङ्कन		१५००			१५००	
		१.१.३	नगर अस्पताल स्थापनाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन	१५००					
		१.१.४	Diagnostic) ल्याबको निर्माण						
		१.१.५	सुविधा सम्पन्न आकस्मिक उपचार कक्षको निर्माण			१५००			
		१.१.६	२४ सै घण्टा सेवा सञ्चालन हुने प्रसुती सेवा केन्द्र निर्माण				१६००		
		१.१.७	बाल उपचार सेवा सञ्चालन		१०००				
		१.१.८	२४ सै घण्टा सेवा उपलब्ध हुने एम्बुलेन्स सेवाको व्यवस्था	१५००					
		१.१.९	पालिकास्तरीय अस्पतालमा प्रजनन् सेवा, परिवार नियोजन खोप तथा सुरक्षित गर्भपतन उपचार इकाईको निर्माण		७००				
		१.१.१०	शहरी स्वास्थ्य प्रवर्द्धन केन्द्रमा आयुर्वेद सेवा विस्तार		७००	७००	७००	७००	७००
		१.१.११	पायल्स, फिस्टुला, फिसर जस्ता रोगको स्क्रिनिङ		७००	७००	७००	७००	७००
		१.१.१२	नगरस्तरीय खुल्ला व्यायामशाला निर्माण			५००		६००	
		१.१.१३	पालिकास्तरीय अस्पतालमा मनोपरामर्श उपचार इकाईको निर्माण		७००				
		१.१.१४	पालिकास्तरीय अस्पतालमा दन्त उपचार इकाईको निर्माण			८००			
		१.१.१५	कोल्ड चेन व्यवस्थापन				१५००		
		१.१.१६	पालिका स्तरीय अस्पतालमा नाक, कान, घाँटी उपचार ईकाईको निर्माण			८००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.१.१७	पालिका स्तरीय अस्पतालमा आँखा उपचार इकाईको निर्माण			८००			
		१.१.१८	पालिका स्तरीय अस्पतालमा छाला तथा यौन रोग उपचार इकाईको निर्माण			८००			
		१.१.१९	पालिका स्तरीय अस्पतालमा सामान्य शल्यचिकित्सा इकाईको निर्माण				१५००		
		१.१.२०	पालिका स्तरीय अस्पतालमा रेडियोलोजी सेवा इकाई निर्माण				१५००		
		१.१.२१	पालिकास्तरीय अस्पतालमा अल्ट्रासोनोग्राफी सेवा इकाई निर्माण				१५००		
		१.१.२२	पालिका स्तरीय अस्पतालमा इ.सि.जी. सेवा इकाई निर्माण				१५००		
		१.१.२३	पालिका स्तरीय अस्पतालको थप व्यवस्थापन					१५००	
		१.१.२४	पालिका स्तरीय अस्पतालबाट क्यान्सर रोग पहिचानको व्यवस्था					१५००	
		१.१.२५	आर्युर्वेद तथा योग सेवालाई उप-महानगरपालिकाको स्थानीय पाठ्यक्रममा अनिवार्य रुपमा समावेश			३००			
	१.२	१.२.१	स्वास्थ्यकर्मीको दरबन्दी व्यवस्था						
		१.२.२	महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका तालिम सञ्चालन	४५०	४५०	५००	५००	५००	
		१.२.३	सम्पूर्ण स्वास्थ्यकर्मीलाई तालिमको व्यवस्था	४५०	४५०	५००	५००	५००	
		१.२.४	पालिकामा संचालित सरकारी एवं निजी स्वास्थ्य संस्थाहरुको अनुगमन तथा नियमन	२००	२५०	२५०	३००	३००	
		१.२.५	एक विद्यालय एक स्वास्थ्य सहायकको व्यवस्थापन	५००	५००	५५०	५५०	५५०	
		१.२.६	वर्षमा १ पटक साधारण स्वास्थ्य जाँच घुम्ती शिविर सञ्चालन	५००	५००	५५०	५५०	५५०	
		१.२.७	महिला स्वास्थ स्वयंसेविकाहरूको सेवा सुविधामा वृद्धि	२००	२५०	२५०	२५०	३००	
	१.३	१.३.१	स्वास्थ्य बीमामा अनुदान	५००	५५०	५००	५००	६००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.२	स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम थप व्यवस्थापन						
		१.३.३	वडास्तरीय स्वास्थ्य परीक्षण शिविर सञ्चालन	५००	५५०	५००	५००	६००	
		१.३.४	निःशुल्क वितरण हुने औषधि नियमित आपूर्ति						
		१.३.५	अशक्त, असहाय, बेवारिसे, अनाथ तथा ज्येष्ठ नागरिकहरूको तथ्याङ्क संकलन	५००			५००		
		१.३.६	र्‍यापिड रेस्पोन्स इकाईको व्यवस्था		७००				
		१.३.७	महामारी विपद् व्यवस्थापन योजना निर्माण			७००			
		१.३.८	अति विपन्न तथा विपन्न परिवारका सुत्केरी महिलालाई पोषणको प्याकेज कार्यक्रम	५००	५००	५००	५५०	५५०	
		१.३.९	बालबालिकाको नियमित तौल र उचाई समेत जाँच्ने प्रवन्ध	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.३.१०	ज्येष्ठ नागरिक विशेष निःशुल्क घुम्ती स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.३.११	वडास्तरीय महिला प्रजनन् स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.३.१२	खोप कार्यक्रमलाई प्रभावकारी तुल्याउन सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.३.१३	प्रोटोकल अनुसार कम्तीमा आठ पटक स्वास्थ्य जाँच गराउन गर्भवती महिला लक्षित विशेष प्याकेज निर्माण	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.३.१४	प्रोटोकल अनुसार शिशुको जन्म पश्चात कम्तीमा ३ पटक स्वास्थ्य जाँच गराउन विशेष सुत्केरी प्याकेज निर्माण	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.३.१५	वडा स्वास्थ्य कार्यान्वयन समितिहरूको प्रभावकारीता अभिवृद्धि						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.१६	बालबालिका विशेष पुड्कोपना, कमतौल, रक्तअल्पता र कुपोषण जाँच निशुल्क शिविर सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.३.१७	महिलाको आङ खस्ने र पाठेघरको क्यान्सर सम्बन्धी स्वास्थ्य जाँच शिविर नियमित रुपमा सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.३.१८	HIV AIDS रोगीलाई Antiviral औषधिको उपलब्धता	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.३.१९	पाठेघरको मुखको क्यान्सर विरुद्ध निशुल्क खोपको व्यवस्था	१००	१२०	१२०	१४०	१४०	
		१.३.२०	निजी तथा गैरसरकारी अस्पताल एवं स्वास्थ्य संस्थाहरूको नियमित अनुगमन	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.३.२१	अटिजम लगायतका जटिल मानसिक दुर्वलताको उपचारको व्यवस्था	५००	५५०	५६०	५६०	५७०	
		१.३.२२	निःशुल्क एम्बुलेन्स सेवालाई आम नागरिकको सेवामा पुऱ्याउन संयन्त्र निर्माण		५००			५००	
		१.३.२३	ज्येष्ठ नागरिकलाई निःशुल्क निमोनिया विरुद्ध खोपको व्यवस्था	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.३.२४	ज्येष्ठ नागरिकलाई निःशुल्क सुगर तथा प्रेसर जाँचको व्यवस्था	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
२.	२.१	२.१.१	स्वास्थ्य शिक्षा सञ्चार तथा विविध दिवसहरू संचालन	६००	६००	६५०	६५०	६५०	
		२.१.२	योग साधना प्रवचन केन्द्र स्थापना (वडास्तरीय)	६००	६००	६५०	६५०	६५०	
		२.१.३	व्यक्तिगत तथा सामुदायिक स्वास्थ्यको व्यवस्था	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		२.१.४	विद्यालयमा पूर्णरुपमा जङ्कफुड निषेध						
		२.१.५	शारीरिक व्यायाम तथा श्रमको महत्व विषयक सूचना सञ्चार						
		२.१.६	धुम्रपान र मद्यपान नियन्त्रण सचेतना अभियान	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		२.१.७	सन्तुलित भोजन सम्बन्धी विद्यालयस्तरमा चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३५०	४००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.८	नियमित स्वास्थ्य जाँचको महत्वबारे विशेष जनचेतनामूलक कार्यक्रम	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		२.१.९	कालाजार, डेङ्गु, हात्तिपाइले, कुष्ठरोग लगायतका सर्ने र नसर्ने रोगबाट बच्न विशेष जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		२.१.१०	मनोसामाजिक परामर्श कार्यक्रम	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		२.१.११	सडक दुर्घटना सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		२.१.१२	किशोरी र आम महिलाको पहुँच सुनिश्चित गर्न सेवा विस्तार	५००		५००		५००	
		२.१.१३	वडास्तरीय पोषण केन्द्रको स्थापना	५००	५००	५५०	५५०	५५०	
		२.१.१४	अति विपन्न नागरिक केन्द्रित पोषण कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		२.१.१५	"उप-महानगरपालिका स्वास्थ्य जनचेतना महाअभियान" सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		२.१.१६	नसर्ने रोग व्यवस्थापन अन्तरगत विभिन्न कार्यक्रम संचालन	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		२.१.१७	कविराज वैद्यको दरबन्दी सिर्जना						
	२.२	२.२.१	लामा, झाँक्री, बैद्यहरूलाई विज्ञान सिद्ध स्वास्थ्य चेतना फैलाउन तालिमको व्यवस्था	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		२.२.२	आयुर्वेद चिकित्सा सम्बन्धी सम्भाव्यता अध्ययन		६००				
		२.२.३	नगर प्राकृतिक चिकित्सालयको स्थापना			१५००		२०००	
		२.२.४	नगर आर्युर्वेद अस्पतालको स्थापना		३००००	३००००			
		२.२.५	सम्पूर्ण वडामा आयुर्वेद सेवा विस्तार	१२००	१२००	१२५०	१२५०	१२५०	
		२.२.६	नसर्ने रोगबारे जनचेतना	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		२.२.७	आधारभूत स्वास्थ्यका नियमित कार्यक्रम संचालन लाइ निरन्तरता	४५०	४५०	५००	५००	५००	
		२.२.८	आयुर्वेद सम्बन्धी स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	४५०	४५०	५००	५००	५००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.२.९	स्वास्थ्य जीवनशैली कार्यक्रम	६००	६००	६५०	६५०	७००	
		२.२.१०	योगा हल सहितको आयुर्वेद औषधालय भवन निर्माण			४००००			
३	३.१	३.१.१	विद्यार्थी स्वास्थ्य कार्ड वितरण	१५०	१५०	१६०	१७०	१८०	
		३.१.२	एक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी कार्यक्रम सञ्चालन	६००	६००	६५०	६५०	७००	
		३.१.३	विद्यालयमा जङ्कफुड निषेध गर्न विद्यालय व्यवस्थापन तथा अभिभावकसँग नियमित अन्तरक्रिया	१५०	१५०	२००	२००	२५०	
		३.१.४	विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्षको व्यवस्थापन	१५०	१५०	१६०	१७०	१८०	
		३.१.५	महिनावारी विश्राम कक्ष निर्माण	१५०	१५०	१६०	१७०	१८०	
		३.१.६	विद्यालय स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	६००	६००	६५०	६५०	६५०	
		३.१.७	बालविवाह तथा दुर्व्यसन न्यूनीकरण सम्बन्धी स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	१५०	१५०	१६०	१७०	१८०	

५.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधारको विकास भएको हुनेछ ।
- ✓ आवश्यक मात्रामा दक्ष स्वास्थ्य जनशक्तिको प्रबन्ध हुनेछ ।
- ✓ आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा अति विपन्न नागरिकको पहुँच स्थापित हुनेछ ।
- ✓ स्वास्थ्य चेतनामा व्यापक सुधार आउनेछ ।
- ✓ वैकल्पिक चिकित्सा पद्धति तर्फ आम सर्वसाधारणको आर्कषण बढेको हुनेछ ।
- ✓ स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा वृद्धि हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
स्वास्थ्य					
१	असर	दक्ष प्रसुतीकर्मीहरूको सहयोगमा भएको जन्मको (३.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२	असर	पाँच वर्षमूनिको बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा) (३.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
३	असर	नवजात शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा) (३.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
४	प्रतिफल	कुष्ठरोगी बिरामी वार्षिक (३.३.५.क) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
५	प्रतिफल	कालाजार बिरामी वार्षिक (३.३.५.ख) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
६	प्रतिफल	हात्तिपाइले बिरामी वार्षिक (३.३.५.ग) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
७	प्रतिफल	डेङ्गु बिरामी वार्षिक (३.३.५.घ) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
८	प्रतिफल	सक्रिय ट्रकोमा बिरामी वार्षिक (३.३.५.ङ) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
९	प्रतिफल	मुटु सम्बन्धी बिरामी वार्षिक (३.४.१.क) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
१०	प्रतिफल	क्यान्सर बिरामी वार्षिक (३.४.१.ख) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
११	प्रतिफल	मधुमेह बिरामी वार्षिक (३.४.१.ग) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
१२	प्रतिफल	स्वास प्रणाली सम्बन्धी दीर्घ रोग दम आदिका बिरामी (३.४.१.घ) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
१३	प्रतिफल	आत्महत्याबाट हुने मृत्युदर प्रति लाख जनसंख्यामा (३.४.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
१४	प्रतिफल	सडक दुर्घटनाबाट मृत्युदर प्रति लाख जनसंख्यामा (३.६.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
१५	प्रतिफल	परिवार नियोजनका आधुनिक साधन प्रयोगकर्ता दर (३.७.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१६	असर	प्रोटोकल अनुसार आठ पटक पूर्व प्रसुति सेवा प्राप्त गर्ने महिलाको प्रतिशत जीवित जन्ममा (३.८.१ क) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
१७	असर	अस्पताल/स्वास्थ्य संस्थामा बच्चा जन्माउने महिला (३.८.१ ख) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
१८	असर	प्रोटोकल अनुसार बच्चाको जन्मपछि तीनपटक सेवा प्राप्त गर्ने महिला (३.८.१ ग) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
१९	असर	हेपाटाइटिस बी भ्याक्सिन पुरा (३ डोज) गर्ने शिशु (३.८.१ ग) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२०	असर	रगतमा ग्लुकोजको मात्रा वृद्धि भई औषधि प्रयोग गरिरहेका १५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या (३.८.१ ज) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२१	असर	घरबाट स्वास्थ्य संस्थामा ३० मिनेट वा सो भन्दा कम समय लाग्ने परिवार (३.८.१ झ) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२२	असर	स्वास्थ्य बीमामा आबद्ध विपन्न परिवार (३.८.१ ञ) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२३	असर	राष्ट्रिय खोप कार्यक्रममा समावेश भएका सबै खोपद्वारा समेटिएको लक्षित जनसंख्या (३.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२४	असर	पाँच वर्ष मूनीका रक्त अल्पता भएका बालबालिका (२.२.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२५	असर	स्वास्थ्यकर्मीको घनत्व र वितरण	प्रतिलाख जनसंख्यामा		
२६	असर	पाँच वर्ष मूनीका पुड्कोपना भएका बालबालिका (२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२७	असर	स्वास्थ्य क्षेत्रमा कुल खर्च कुल (बजेटको) दिगो विकास लक्ष्य ३ (३.ग.१.क) र (१.क.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२८	प्रतिफल	सम्पूर्ण आधारभूत सुविधायुक्त स्वास्थ्य चौकी	संख्या		
२९	असर	पाँच वर्ष मूनिका कुपोषण भएका बालबालिका दर (२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
३०	असर	पाँच वर्ष मूनिका कम तौल भएका बालबालिका (२.२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
३१	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या		
३२	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा आकस्मिक प्रसुति सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या		
३३	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा एम्बुलेन्स सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
३४	प्रतिफल	बैकल्पिक स्वास्थ्य उपचार केन्द्र	संख्या		
३५	प्रतिफल	योग केन्द्र	संख्या		
३६	असर	पूर्ण सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत		
३७	प्रतिफल	आधारभूत स्वास्थ्य चेतना प्राप्त गर्ने वैद्य धामी झाँक्री	संख्या		
३८	प्रतिफल	परिवार नियोजन सेवा केन्द्र	संख्या		
३९	प्रतिफल	रक्तसंचार सेवा	संख्या		
४०	प्रतिफल	अपेक्षित आयू (जन्मदाको बखत)	वर्ष		
४१	असर	प्रजनन उमेरमा रक्त अल्पता भएका महिला प्रतिशत (२.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
४२	प्रतिफल	मातृ मृत्युदर (प्रति लाखमा)	प्रतिलाखमा		
४३	असर	पाठेघरको क्यान्सरका निम्ति स्क्रिनीङ गरिएका ३० देखि ४९ वर्षका महिला	प्रतिशत		
४४	प्रतिफल	HIV AIDS Antiviral औषधि प्राप्त गर्ने	संख्या		
४५	प्रतिफल	उच्च रक्तचापको औषधि सेवन गरिरहेका १५ वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्या	प्रतिशत		
४६	प्रतिफल	सुविधा सम्पन्न अस्पताल	संख्या		
४७	प्रतिफल	घुम्ती स्वास्थ्य शिविर वार्षिक	संख्या		
४८	प्रतिफल	स्वास्थ्य प्रयोगशाला	संख्या		

५.१.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

५.२ शिक्षा विज्ञान तथा नवप्रवर्तन

५.२.१ पृष्ठभूमि

सभ्य र सु-संस्कृत समाजको निर्माणमा शिक्षाको सर्वोपरी भूमिका रहेको हुन्छ। विज्ञान तथा प्रविधिमैत्री शिक्षा प्रदान गर्न सकेमात्र सक्षम मानव संसाधन तयार हुन्छ। आधुनिक समाज निर्माण गर्न शिक्षामा बृहत्तर लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ। विश्वभर विकसित मुलुकहरूको समग्र विकासको कारण भनेकै ती मुलुकहरूको शिक्षामा गरेको विशाल लगानीको प्रतिफल हो। नेपालको संविधान २०७२ ले शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको छ। विशेषगरी आधारभूत तह सम्मको शिक्षा नि:शुल्क र अनिवार्य साथै माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा नि:शुल्क गरेको छ। उक्त परिप्रेक्ष्यमा राज्य: विशेषगरी स्थानीय सरकारको भूमिका र जिम्मेवारी महत्वपूर्ण हुन गएको छ।

शहर, नगर र ग्रामिण परिवेश रहेको यस उप-महानगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था तुलनात्मक रुपमा हर्दा मध्यम रहेको छ। पालिका भित्र हाल ४२ वटा सामुदायिक विद्यालय, ३९ वटा मदरसा र ८० वटा निजी विद्यालयहरु संचालनमा रहेका छन्। यहाँ प्राविधिक धारको पठनपाठन हुने विद्यालयहरु संचालमा रहेका छन्। राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँको साक्षरता दर ७६.२ प्रतिशत रहेको छ जसमा महिला साक्षरता ७१.५ प्रतिशत रहेको छ भने ८१ प्रतिशत पुरुष साक्षरता रहेको छ।

५.२.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ विद्यालयहरूमा विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी मिलान पूर्ण रुपमा हुन नसकेको।
▪ विद्यालय क्षेत्रका शैक्षिक समस्याहरूको समयमै सम्बोधन नगर्ने हो भने राष्ट्रलाई आवश्यक सक्षम, दक्ष र कर्मठ नागरिक उत्पादन हुन नसक्ने।
▪ आदिवासी, मुस्लिम, जनजाति, दलित र तथा पिछडा वर्ग/समुदायका महिलाहरूको शैक्षिक स्तर अगाडि बढाउनु पर्ने।
▪ प्रविधिमैत्री शिक्षण सामग्रीको अभाव रहेको।
▪ विपन्न समुदायका बालबालिकाको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधिमा पहुँच नभएको।
▪ समग्र शैक्षिक समस्याहरू सम्बोधन गरी शैक्षिक संस्थाहरूलाई सुविधा सम्पन्न बनाउन बजेटको व्यवस्था गर्नुपर्ने।
▪ चुस्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको व्यवस्था गर्नुपर्ने।
▪ शैक्षिक क्यालेण्डरलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्नुपर्ने।
▪ शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई नियमित तालिम प्रदान गर्नुपर्ने।
▪ बालमैत्री तथा विद्यार्थीमैत्री शिक्षण सिकाई तथा अन्य नवीनतम शिक्षण पद्धतिको विकास गर्नुपर्ने।
▪ अन्तराष्ट्रिस्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्नुपर्ने।
▪ हरेक विद्यालयलाई सूचना प्रविधियुक्त तथा गुणस्तरीय बनाउनुपर्ने।
▪ प्राविधिक तथा सिपमूलक शिक्षाको बढोत्तरी गरिनुपर्ने।
▪ शैक्षिक ऋण तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनुपर्ने।
▪ विद्यार्थी संख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने।
▪ अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमको व्यवस्था गर्नुपर्ने।
▪ सुविधा तथा पूर्वाधारयुक्त विद्यालय भवनको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने।
▪ दक्ष शिक्षकहरूको आवश्यकता अनुरूप आपूर्ति गर्नुपर्ने।
▪ जीर्ण भवनहरूलाई स्तरोन्नति गरी सुरक्षित वातावरणमा पठनपाठन गराउनुपर्ने।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सामुदायिक विद्यालयमा अंग्रेजी भाषाको माध्यमबाट पनि पठनपाठन गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने ।
▪ सामुदायिक विद्यालयमा भन्दा निजी विद्यालयमा विद्यार्थीहरुको चाप बढी हुनु ।

५.२.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ आवश्यकता बमोजिम विद्यालयहरूको स्तर वृद्धि, शौचालय र थप कक्षाकोठा प्रबन्ध गरिएको ।
▪ विद्यालयको समग्र विकास, योजना र रणनीति निर्माणका लागि प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ उप-महानगरपालिकाले महिनावारीको कारण छात्राहरुको विद्यालय छोड्ने दरलाई न्यूनीकरण गर्न सामुदायिक विद्यालयहरुमा छात्रामैत्री चेन्जिङ रुम सहितको सुविधा सम्पन्न शौचालयहरु बनाउने नीति नीति अगाडी सारेको ।
▪ शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको १० वर्षीय विद्यालय शिक्षा योजनामा आधारित स्थानीय तहको विद्यालय शिक्षा योजना निर्माण वा अद्यावधिक गर्न सकिने ।
▪ उप-महानगरपालिकाले गुरुको सम्मान शिक्षणमा प्रोत्साहनका लागि शिक्षकहरुलाई क्षमता विकासका अवसरहरु सिर्जना गरी पेशागत मर्यादा कायम गर्नुका साथै शिक्षक सम्मान कार्यक्रम संचालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ उप-महानगरपालिकाले स्थानीय पाठ्यक्रम (हाम्रो नेपालगञ्ज) तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको ।
▪ उप-महानगरपालिकाले यहाँ रहेका धार्मिक विद्यालयहरुको शिक्षालाई गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउँदै लैजाने नीति लिएको ।
▪ माध्यमिक तहमा कम्प्युटर शिक्षा तथा उप-महानगरपालिकामा आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्न तद्अनुरुपका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न विद्यालयहरूलाई प्रोत्साहन गर्न सकिने ।
▪ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा आवश्यक मात्रामा शैक्षिक सामग्रीहरूको थप व्यवस्था, पुस्तकालय तथा विज्ञान र कम्प्युटर प्रयोगशालाको व्यवस्था गरी व्यवहारिक शिक्षा प्रदान गर्न सकिने ।
▪ शिक्षकहरूलाई तालिम दिई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न सकिने ।
▪ दक्ष शिक्षक, गुणस्तरीय शिक्षा दिन सक्ने, कृषि, विज्ञान तथा अन्य प्राविधिक कलेजहरू सञ्चालनमा ल्याउन सकिने ।
▪ स्थानीय तह तथा विद्यालयमा बालमैत्री विद्यालय प्रारुपमा अभिमूखीकरण तथा कार्यान्वयन गर्न सकिने ।

५.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी मानव स्रोतको निर्माण
लक्ष्य
निरक्षरता शुन्यमा झारी आधारभूत देखि उच्च तह सम्मको गुणस्तरीय शिक्षा उप महानगरपालिकाभित्र उपलब्ध गराउने ।
उद्देश्यहरू
✓ न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधार तथा जनशक्तिको विकास गरी आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु । ✓ निरक्षरता शुन्यमा झार्नू ।

✓ व्यवहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु ।
✓ राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु ।
✓ विज्ञान तथा प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु ।

उद्देश्य १: न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास मार्फत आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच स्थापित गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ न्यूनतम भौतिक पूर्वाधारहरूलाई प्राथमिकताको आधारमा निर्माण गर्दै लैजाने ।	१.१.१ उप-महानगरपालिकाभर सञ्चालनमा रहेका सामुदायिक विद्यालयहरूको निरिक्षण गरी त्यहाँ रहेका भौतिक पूर्वाधारहरू जस्तै भवन, कक्षा कोठा, शौचालय, पुस्तकालय, पिउने पानी, डेस्क, बेन्च, शिक्षक दरबन्दी, विज्ञान प्रयोगशाला लगायतको अवस्थाबारे वस्तुगत विवरण संकलन गरिनेछ ।
	१.१.२ सुरक्षित विद्यालयको अवधारणामा आधारित पूर्वाधार निर्माण तथा मर्मत गरिनेछ ।
	१.१.३ पूर्वाधार कमजोर भएका विद्यालयहरूमा विद्यालय भवन, कक्षाकोठा र शौचालयको भौतिक निर्माण तथा जीर्णोद्धार गर्न रकम विनियोजन गरिनेछ ।
	१.१.४ प्रत्येक विद्यालयलाई आवश्यक पूर्वाधारयुक्त खेलमैदानको उचित प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.५ भौगोलिक दुरीमा रहेका बालबालिकालाई विद्यालयको पहुँचसम्म पुर्‍याउन सामुदायिक छात्राबासको निर्माण तथा व्यवस्थापन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.६ सम्पूर्ण बाल विकास केन्द्रलाई सुविधा सम्पन्न तुल्याउन मापदण्ड र आवश्यकताका आधारमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.७ न्यूनतम मापदण्डमा आधारित प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको कक्षा कोठा र बसाइँ व्यवस्थापन गरिनेछ ।
१.२ अत्यावश्यक शैक्षिक जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने ।	१.२.१ विद्यार्थी संख्या तथा शिक्षक संख्याको आधारमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हेरी सोको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन तयार पारिनेछ ।
	१.२.२ विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी कम भएका विद्यालयमा आवश्यक दरबन्दी व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.३ विद्यार्थी संख्या अति न्यून भएका विद्यालयहरूको गाभ्ने प्रक्रियाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.४ कक्षाको आवश्यकता र पाठ्यक्रमको माग अनुरुप शिक्षकहरूलाई आफ्नो विषयमा दक्ष तुल्याउन नियमित विषयगत तालिमको प्रबन्ध गरिनेछ ।
१.३ सबैका लागि आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गर्न स्थानीय नीति तथा कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	१.३.१ पूर्व प्राथमिक अथवा बालविकास, आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुल्ला तथा वैकल्पिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षाका साथै विशेष शिक्षा सम्बन्धी कानून र मापदण्ड निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	१.३.२ गुणस्तरीय शिक्षा विकासको लागि गुरुयोजना निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	१.३.३ अति विपन्न समूदायका विद्यालय जाने बालबालिकाको तथ्याङ्क तयार पारिनेछ ।

उद्देश्य १: न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास मार्फत आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच स्थापित गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.३.४ विद्यालय जाने उमेरका विद्यालय जानबाट बञ्चित बालबालिकालाई विद्यालय पुऱ्याउन नसक्नुका कारणहरूको अध्ययन गरी तिनको निराकरण गरिनेछ ।
	१.३.५ अनौपचारिक शिक्षा/आजीवन सिकाई कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.६ विद्यालय नजाने वा विद्यालय शिक्षाबाट बञ्चित बालबालिकाका लागि अनौपचारिक शिक्षाको वैकल्पिक कक्षा सञ्चालन गरि विद्यालय पुन: भर्ना गरि शिक्षालाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.३.७ विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय अनिवार्य पठाउन अभिप्रेरित गर्ने विशेष अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमलाई अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.८ विद्यालय जाने उमेर छँदै बाल विवाहमा परेका या शिक्षाबाट बञ्चित बालबालिकालाई बुहारी शिक्षा अन्तर्गत विद्यालयमा आउने वातावरण निर्माण गर्न अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.९ विद्यालय भर्ना भएका विद्यार्थीलाई नियमित उपस्थित गराउनका लागि प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.४ पोषण तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी व्यवस्था ।	१.४.१ विद्यार्थी भर्ना दर बढाउन दिवा खाजाको प्रबन्ध गरिनेछ। बालबालिकालाई आवश्यक सन्तुलित भोजनका बारेमा अभिभावक र स्वयं बालबालिकाहरूलाई सु-सूचित गर्न विद्यालयस्तरीय पोषण शिक्षा अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.४.२ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा स्यानिटरी प्याड, तथा किशोरी लक्षित स्वास्थ्य सामाग्रीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.४.३ एक विद्यालय एक नर्सको व्यवस्थालाई विस्तार गरिनेछ ।

उद्देश्य २: निरक्षरता शुन्यमा झार्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ अति विपन्न, आदिवासि सिमान्तकृत दलित तथा अपाङ्ग र विद्यालय जानबाट बञ्चित विद्यार्थी तथा वयस्क केन्द्रित शैक्षिक तथा जीवन पर्यन्त सिकाईलाई व्यवहारमा उतार्ने ।	२.१.१ अतिविपन्न र विद्यालय जानबाट बञ्चित सम्पूर्ण बालबालिकालाई अनिवार्य रुपमा विद्यालय पुऱ्याउन विशेष छात्रवृत्तिकोषको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.१.२ हरेक वडामा निरक्षरहरूको विवरण तयार पारिनेछ ।
	२.१.३ प्रत्येक वडामा निरक्षर केन्द्रित अनौपचारिक प्रौढ शिक्षा कक्षालाई अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.४ अनौपचारिक प्रौढ शिक्षाको उपलब्धि मापन गर्न कक्षा समापन पश्चात वार्षिक सर्वेक्षण गरिनेछ ।
	२.१.५ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुका लागि विशेष कक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.६ स्थानीय सञ्चार माध्यममार्फत तथा वडास्तरमा शिक्षाको महत्वका विषयमा निरक्षर केन्द्रित जनचेतनामूलक कार्यक्रम अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: निरक्षरता शुन्यमा झार्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.१.७ वडास्तरीय एक सामुदायिक सिकाई केन्द्रको स्थापना गरी हाल रहेका केन्द्रहरूलाई वडासँग आबद्ध गरी अनौपचारिक शिक्षाको केन्द्रका रूपमा विकास गरिनेछ ।
	२.१.८ २० वर्ष पश्चात पनि विवाह नगरी अध्ययन गरिरहने सीमान्तकृत समुदाय (मुसलमान, थारु, यादव) का छोरीहरुलाई पुरस्कृत गरिनेछ ।
	२.१.९ उप-महानगरपालिकाभर प्रत्येक वडा र सधन बस्ती केन्द्रित सुविधा सम्पन्न सामुदायिक पुस्तकालय क्रमश: स्थापना गर्दै हाल सञ्चालनमा रहेका पुस्तकालयहरूको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	२.१.१० आवश्यकताका आधारमा रात्रीकालिन खुला विद्यालय सञ्चालनमा ल्याइनेछ ।

उद्देश्य ३: व्यवहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ प्राविधिक र व्यवहारिक शिक्षा केन्द्रित शिक्षालय तथा पाठ्यक्रमको निर्माण गरी लागू गर्ने ।	३.१.१ मा.वि. सञ्चालनमा रहेका विद्यालयमा एक वडा एक प्राविधिक विषय सञ्चालन गर्न आवश्यक शैक्षिक पूर्वाधारका लागि संघीय र प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा रकम विनियोजन गरिनेछ ।
	३.१.२ CTEVT को सम्बन्धनमा उप-महानगरपालिकास्तरीय एक बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	३.१.३ हरेक विद्यालयमा ICT ल्यावको व्यवस्था गरी विद्यार्थीलाई प्राविधिक शिक्षाको पहुँचसम्म पुऱ्याइनेछ ।
	३.१.४ पालिका भित्रका सिमान्तकृत विद्यार्थी मध्ये १ जना उत्कृष्ट विद्यार्थीलाई डाक्टर, ईन्जिनियर पढ्नका लागि आर्थिक सहयोगको व्यवस्था गरिनेछ ।
	३.१.५ माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुलाई सूची अनुसार व्यवसायिक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
३.२ नैतिक मूल्यमा आधारित जीवनोपयोगी शिक्षाका लागि हरेक तहमा पाठ्यक्रम अनिवार्य गरी लागू गर्ने ।	३.२.१ हरेक तहका साथै औपचारिक साथै अनौपचारिक क्षेत्रको शिक्षामा नैतिकता, अनुशासन र जीवन सीप (Life Skills) विकास गर्न पाठ्यक्रम तयार गरी लागू गर्न विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ ।
	३.२.२ हरेक तहको शिक्षामा, आध्यात्मिक तथा आत्मिक विकास, सेवाभाव, मानवता, ध्यान, योग र स्वयंसेवा प्रवर्द्धन गर्ने पाठ्यक्रम तयार गरी अनिवार्य लागू गर्न त्यस्ता विषय शिक्षकहरूलाई अभिमूखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.२.३ कक्षा ८ देखि कक्षा १० सम्मका विद्यार्थीहरू लक्षित नियमित Career Counselling कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: व्यवहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	३.२.४ उप-महानगरस्तरीय राष्ट्रपति रनिङ शिल्ड प्रतियोगिता अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.२.५ व्यवहारिक ज्ञान र नेतृत्व विकासमा सहायक स्काउट सम्बन्धी क्षमता विकासलाई व्यापकता दिई नियमित सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.२.६ विद्यार्थीहरूको Internship तथा "पढ्दै कमाउँदै" कार्यक्रमहरूलाई व्यवस्थित गर्न सरोकारवाला तथा रोजगारदातासँग अर्न्तक्रिया सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ नविनतम शिक्षण सिकाई प्रविधिहरूको व्यवहारिक प्रयोग गर्ने ।	४.१.१ हरेक विद्यालयमा नविनतम शिक्षण सिकाई प्रविधिको प्रयोगका बारेमा नियमित शिक्षक अभिमूखीकरण तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	४.१.२ एकिकृत पाठ्यक्रम सम्बन्धी शिक्षकको क्षमता विकास, बहुभाषिक शिक्षण सिकाई सम्बन्धी क्षमता विकास गरिनेछ ।
	४.१.३ गुनासो सुनुवाई कार्यविधि निर्माण तथा कार्यान्वयन, समावेशी शिक्षा सञ्जाल गठन कार्यविधि निर्माण तथा कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	४.१.४ निर्धारित पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुरुप सिकाई उपलब्धि मापन गर्न प्रत्येक विद्यार्थीको PIS (व्यक्तिगत सूचना प्रणाली) निर्माण गरिनेछ ।
	४.१.५ शिक्षण सिकाई मापन गर्न प्रमाणिक तथा वैज्ञानिक ग्रेडिङ प्रणालीको प्रयोग गरिनेछ ।
	४.१.६ कक्षा ५ र कक्षा ८ को परीक्षा प्रणालीलाई वैज्ञानिक र व्यवस्थित गर्न एक संयन्त्र मार्फत प्रणाली निर्माण गरिनेछ ।
	४.१.७ क्रमशः सामुदायिक विद्यालयहरूलाई प्रविधि मैत्री Smart विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने हाललाई कम्तीमा २ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूलाई नमूना Smart विद्यालयको रूपमा विकास गरिनेछ ।
	४.१.८ सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरूका प्रमुख विषयहरूमा आधारभूत ज्ञानको सुनिश्चितता गर्न STEM (Science, Technology, Engineering and Maths) कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
४.२ स्थानीय आवश्यकता अनुरुप पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागू गर्ने ।	४.२.१ राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक शिक्षा नीति, ऐन र नियमको परिधिमा रही स्थानीय आवश्यकता अनुरुप स्थानीय ऐतिहासिक परम्परा, सम्पदा, संस्कृति रहनसहन तथा सीप समेटेर पाठ्यक्रम निर्माण गर्न विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ ।
	४.२.२ विज्ञान प्रविधि, गणित, अंग्रेजी जस्ता विषयमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने विद्यार्थी तयार पार्न सूचना प्रविधिको प्रयोगमार्फत विद्यार्थीहरूलाई तहगत हिसाबले सु-सूचित बनाउन विद्यालयमा इन्टरनेटको अनिवार्य व्यवस्था मिलाइनेछ ।

उद्देश्य ४: राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	४.२.३ हरेक विद्यालयमा अध्यापनरत शिक्षकहरूका लागि आफूले पढाउने विषयमा अधिकतम ज्ञान हासिल गरी व्यक्तिगत क्षमता विकास गर्नका लागि विषय सम्बन्धित पुस्तक तथा सामग्रीहरू भएको Teachers Reference Library स्थापना गरिनेछ ।
	४.२.४ विद्यार्थीको व्यक्तिगत रुचि र झुकावको पहिचान गरी हरेक विद्यालयमा नियमित अतिरिक्त कृयाकलाप अन्तर्गत गायन, वाद्यवादन, नृत्य, अभिनय, खेलकुद, चित्रकला, वतृत्वकला जस्ता क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न शिक्षकको प्रवन्ध गरिनेछ ।
	४.२.५ स्थानीय भाषाको पाठ्यक्रमलाई क्रमश लागु गर्दै जाने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
४.३ विद्यार्थीहरूको ज्ञानको क्षितिज वृद्धि हुने कृयाकलाप नियमित गर्ने ।	४.३.१ विद्यार्थीहरूलाई वार्षिक पात्रोको विकास गरी नियमित रुपमा शैक्षिक भ्रमण गराइनेछ ।
	४.३.२ विद्यार्थीहरूलाई सामाजिक, जीवनोपयोगी र व्यवहारिक ज्ञान दिलाउन नियमित स्थलगत अध्ययन र परियोजना कार्यमा संलग्न गराइनेछ ।
	४.३.३ विद्यालय शैक्षिक पात्रोमा प्रबन्ध गरी नियमित रुपमा विज्ञान, प्रविधि, कला, खेलकुद, पेशा व्यवसाय आदिमा सफल व्यक्तित्वहरूसँग विद्यार्थीहरूलाई साक्षात्कार गराइनेछ ।
	४.३.४ विद्यालयमै ज्ञान, विज्ञान, सफलता, साहस र जितका कथाहरू समेट्ने वृत्तचित्र तथा चलचित्रहरूको नियमित प्रर्दशन गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
	४.३.५ विद्यार्थीहरूलाई ज्ञान सिप सम्बन्धी क्षेत्रीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा भाग लिन पूर्व तयारी गरिनेछ ।
	४.३.६ उप-महानगरपालिकास्तरीय एक बहुक्षेत्रीय सिप विकास तथा व्यवसायिक तालिम केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
४.४ पाठ्य सामाग्री तथा दिवा खाजाको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।	४.४.१ नियमित पठनपाठनका लागि आवश्यक पुस्तकालय र पाठ्य पुस्तकहरूको समयमै प्रबन्ध गर्न उप-महानगरपालिकास्तरीय एक संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।
	४.४.२ हरेक विद्यालयमा अनिवार्य पुस्तकालय व्यवस्थापन गर्न पुस्तकालय निर्माण गरिनेछ ।
	४.४.३ हरेक विद्यालयमा एक कम्प्युटर तथा ICT प्रयोगशाला निर्माण गरिनेछ ।
	४.४.४ हरेक मा.वि.मा एक सुविधा सम्पन्न विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण गरिनेछ ।
४.५ नियमित अनुगमन तथा निरिक्षण गरी शैक्षिक क्रियाकलापहरूलाई समय सापेक्ष सुधार गर्ने ।	४.५.१ विद्यालयमा शिक्षकहरू नियमित उपस्थित भएको हाजिरी साथै सुनिश्चित गर्न वडा अध्यक्ष र प्रधानाध्यापकहरूसँग हरेक महिनामा अन्तरक्रिया गरी सूचना लिइनेछ ।
	४.५.२ विद्यार्थीको नियमित उपस्थितिका लागि कक्षा शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाई हरेक चौमासिक परीक्षाको परीक्षाफल प्रकाशन पश्चात अभिभावक अन्तरक्रियालाई अनिवार्य गरिनेछ ।
	४.५.३ शिक्षण सिकाईमा उत्कृष्ट विद्यालयलाई हरेक वर्ष पुरस्कृत गर्न एक कोषको निर्माण गरिनेछ ।
	४.५.४ उत्कृष्ट निजी विद्यालय व्यवस्थापनका अनुभव साट्न वर्षमा एक पटक सामाजिक दायित्व अन्तर्गत निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरू बिच अन्तरक्रिया आयोजना गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	४.५.५ हरेक कक्षामा उत्कृष्ट नतिजा ल्याउने छात्र/छात्रा विद्यार्थीलाई पुरस्कृत गरिनेछ ।
	४.५.६ हरेक विद्यालयमा उत्कृष्ट विषय शिक्षकलाई पुरस्कार कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।
	४.५.७ उच्च शिक्षामा जान चाहने विशेष जेहेन्दार विद्यार्थीहरूलाई मापदण्डका आधारमा शैक्षिक ऋण प्रदान गर्न "जेहेन्दार विद्यार्थी उच्च शिक्षा कोष" निर्माण गरिने छ ।
	४.५.८ हरेक विद्यालयमा शिक्षकहरूलाई क्रमशः (E) हाजिरीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	४.५.९ कोरोना महामारी जस्ता महामारीका समयमा वैकल्पिक विधिबाट अध्यापन गराउन आवश्यक भौतिक पुर्वाधारको प्रबन्ध, विद्यार्थीको सर्वेक्षण सहित कार्ययोजना निर्माण गरी लागु गरिनेछ ।
	४.५.१० Early Childhood Development तथा शिशु कक्षामा अध्यापनरत शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई आवश्यक विशेष तालिम प्याकेज सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.५.११ शिक्षकहरुको निरन्तर सिप विकास तथा समस्या समाधानका लागि ECD in action/mobile meeting सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.५.१२ बाल विकास शिक्षकलाई प्रारम्भिक सिकाई तथा विकास मापदण्डलाई कार्यान्वयन सम्बन्धी १० दिने तालिम दिइनेछ ।
	४.५.१३ प्रधानाध्यापक तथा व्यवस्थ्द्घापन समिती अध्यक्ष लक्षित शैक्षिक व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास विशेष तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.५.१४ उप-महानगरपालिकास्तरिय एक वैज्ञानिक तथा व्यवहारिक शैक्षिक पात्रोको निर्माण गरी लागु गरिनेछ ।
	४.५.१५ अनुसन्धानात्मक क्रियाकलापमा विद्यार्थीहरुलाई संलग्न गराउन परियोजना कार्यलाई पाठ्यक्रममा समावेश गरी पूरक क्रियाकलापका रुपमा अनिवार्य गरिनेछ ।
	४.५.१६ प्रतिस्पर्धी र Merit का आधारमा सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक छनौट गर्ने प्रबन्ध गरिनेछ ।
	४.५.१७ SEE परीक्षामा GPA–4 हासिल गर्ने छात्रछात्रालाई नियमित रूपमा पुरस्कृत गरिनेछ ।
	४.५.१८ सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयलाई कार्यसम्पादनमा आधारित मूल्याङ्कन पद्दति अनुसार मुल्याङ्कन गरी सोही बमोजिम अनुदान वितरण गर्ने प्रबन्ध गरिनेछ ।
	४.५.१९संस्थागत विद्यालयको वैज्ञानिक रुपमा स्तरीकरण गरी शुल्क निर्धारण प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्नुका साथै नियमित अनुगमन तथा अनुभव आदान प्रदान गरिनेछ ।
	४.५.२० संस्थागत विद्यालयबाट प्रदान गरिने छात्रवृत्तिलाई पारदर्शी बनाउन अनुगमन गरिनेछ ।
	४.५.२१ उप-महानगरस्तरीय ५ वर्षे शिक्षा गुरुयोजना निर्माण गरिनेछ ।
	४.५.२२ शिक्षक सरुवाको वैज्ञानिक र व्यवहारिक मापदण्ड निर्माण गरी लागु गरिनेछ ।

उद्देश्य ५: विज्ञान, प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
५.१ विज्ञान र प्रविधिमा रुचि भएका विद्यार्थी बालबालिका तथा युवाहरूको पहिचान गरी प्रोत्साहन गर्ने ।	५.१.१ हरेक मा.वि.मा अध्यापनरत विज्ञान शिक्षकको सहयोग र समन्वयमा विज्ञानमा विशेष रुची भएका विद्यार्थीहरू पहिचान गरी विवरण संकलन गरिनेछ ।
	५.१.२ त्यस्ता विद्यार्थीहरू सम्मिलित गरी वर्षमा एक पटक एक उप-महानगरपालिका स्तरीय विज्ञान प्रर्दशनी आयोजना गरिनेछ ।
	५.१.३ विज्ञान प्रर्दशनीमा संलग्न विद्यार्थीहरूलाई वर्षमा एक पटक राष्ट्रियस्तरका वैज्ञानिक वा विज्ञानका उच्च शिक्षा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूबाट प्रशिक्षण सञ्चालन गरिनेछ ।
	५.१.४ कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिमा उप-महानगरपालिकामा भित्रिएको कुनैपनि नविन प्रविधिबारे विद्यार्थीहरूलाई जानकारी गराउन स्थलगत भ्रमण गराइनेछ ।
	५.१.५ यस उप-महानगरपालिकाबाट राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा विज्ञान र प्रविधिका क्षेत्रमा काम गर्ने व्यक्तित्वहरूसँग विभिन्न उपयुक्त अवसर पारेर साक्षात्कार गराइनेछ ।
	५.१.६ औपचारिक शिक्षाको परिधि भन्दा बाहिर रहेका तर विज्ञान र प्रविधिमा विशेष क्षमता भएका व्यक्तिहरू पहिचान गर्न अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	५.१.७ सामुदायिक विद्यालयबाट SEE उत्तीर्ण विज्ञान र प्रविधि सम्बन्धी विषयहरुमा विद्यार्थी भर्नादर बृद्धि गर्न विशेष अभिमूखीकरण तथा तयारी कक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरूको वस्तुगत विवरण संकलन		७००	८००	८००	८००	
		१.१.२	सुरक्षित विद्यालयको अवधारणामा आधारित पूर्वाधार निर्माण	३५००	३५००	४०००	४०००	४५००	
		१.१.३	विद्यालयहरूको तहगत स्तरोन्नति			६००	७००	८००	
		१.१.४	आवश्यक पूर्वाधारयुक्त खेलमैदानको व्यवस्था	१५००	१५००	२०००	२०००	२०००	
		१.१.५	भौगोलिक दुरीमा रहेका बालबालिकाका लागि छात्राबासको व्यवस्थापन	१५००	१५००	२०००	२०००	२०००	
		१.१.६	सम्पूर्ण बाल विकास केन्द्रलाई अनुदान	५००	५००	५५०	५५०	६००	
		१.१.७	बालविकास केन्द्रको कक्षा कोठा र बसाइ व्यवस्थापन						
	१.२	१.२.१	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात अध्ययन		४००				
		१.२.२	नपुग शिक्षक दरबन्दी पूर्ति						
		१.२.३	विद्यालय गाभ्न सम्भाव्यता अध्ययन			४००			
		१.२.४	विषय शिक्षक तालिमको व्यवस्था	४५०	४५०	५००	५००	५००	
	१.३	१.३.१	आवश्यक शिक्षा नीति, मापदण्ड तथा कानुन निर्माण र भैरहेकाको परिमार्जन			६००			
		१.३.२	शिक्षा गुरुयोजना निर्माण		१५००				
		१.३.३	अति विपन्न समुदायका विद्यालय जानबाट बञ्चित बालबालिकाको विवरण संकलन			६००		६००	
		१.३.४	अनौपचारिक शिक्षा/आजीवन सिकाई कार्यक्रम सञ्चालन			६००			
		१.३.५	पुनः भर्ना गरि शिक्षालाई निरन्तरता	१५०	१५०	२००	२००	२००	
		१.३.६	विशेष अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम संचालन						
		१.३.७	बुहारी शिक्षा अभियान सञ्चालन						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.८	प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम सञ्चालन	४००	४५०	४५०	५००	५००	
	१.४	१.४.१	पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	१५००	१५००	१५००	१५००	१६००	
		१.४.२	किशोरी लक्षित स्वास्थ्य सामाग्रीको व्यवस्था	४००	४५०	४५०	५००	५००	
		१.४.३	“एक विद्यालय एक नर्स” कार्यक्रमको विस्तार	१५००	१५००	१५००	१५००	१६००	
२.	२.१	२.१.१	अति विपन्न तथा विद्यालय जानबाट बञ्चित बालबालिकाका लागि छात्रवृत्ति कोषको स्थापना			१५००			
		२.१.२	निरक्षरहरुको विवरण संकलन				६००		
		२.१.३	प्रत्येक वडामा प्रौढ शिक्षा अभियानको रुपमा सञ्चालन				४५०	५००	
		२.१.४	अनौपचारीक प्रौढ शिक्षा उपलब्धि मापन सर्वेक्षण				४५०		
		२.१.५	फरक शारीरिक अवस्था भएका बालबालिकाहरूले विशेष कक्षा संचालन	४५०	५००	५००	५५०	५५०	
		२.१.६	निरक्षर केन्द्रित शिक्षा सञ्चार तथा जनचेतनामूलक कार्यक्रम (स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट)	४५०	५००	५००	५५०	५५०	
		२.१.७	एक वडा एक सामुदायिक सिकाई केन्द्र स्थापना	४५०	५००	५००	५५०	५५०	
		२.१.८	सीमान्तकृत समुदायका छोरीहरुलाई पुरस्कारको व्यवस्था	१००	१२०	१३०	१३०	१४०	
		२.१.९	सुविधा सम्पन्न सामुदायिक पुस्तकालयको स्थापना			२५००			
		२.१.१०	खुला विद्यालय सञ्चालन						
३.	३.१	३.१.१	“एक वडा एक प्राविधिक विषय” सञ्चालन	२५००	२५००	२५००	२६००	२६००	
		३.१.२	बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन		४५०				
		३.१.३	हरेक विद्यालयमा ICT ल्यावको व्यवस्था	३५०	३५०	३५०	४००	४००	
		३.१.४	विद्यार्थीहरुलाइ आर्थिक सहायता कार्यक्रम						
		३.१.५	विद्यार्थीहरुलाइ व्यवसायिक तालिमको व्यवस्था						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
	३.२	३.२.१	हरेक तहको पाठ्यक्रममा नैतिक, जीवनोपयोगी सामाग्री तय गर्न परामर्श सेवा	३००	३००	३५०	३५०	३५०	
		३.२.२	आध्यात्मिक तथा आत्मिक, ध्यान, योग साधना अध्यापन गर्न शिक्षक अभिमूखीकरण	३००	३००	३५०	३५०	३५०	
		३.२.३	नियमित Career Counselling कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३००	३५०	३५०	३५०	
		३.२.४	उप-महानगरस्तरीय राष्ट्रयपति रनिङ शिल्ड प्रतियोगिता सञ्चालन	१०००	१०००	१२००	१२००	१२००	
		३.२.५	व्यवहारिक ज्ञान र नेतृत्व सम्बन्धी क्षमता विकास	३००	३००	३५०	३५०	३५०	
		३.२.६	"पढ्दै कमाउँदै" कार्यक्रम सञ्चालन	१०००	१०००	१२००	१२००	१२००	
४.	४.१	४.१.१	नविनतम शिक्षण सिकाई तालिम सञ्चालन	४५०	४५०	५००	५००	५००	
		४.१.२	एकिकृत पाठ्यक्रम सम्बन्धी शिक्षकको क्षमता विकास		५००			३००	
		४.१.३	गुनासो सुनुवाई कार्यविधि निर्माण तथा कार्यान्वयन						
		४.१.४	विद्यार्थी व्यक्तिगत सूचना प्रणाली निर्माण	६००		३००			
		४.१.५	शिक्षण सिकाई उपलब्धि मापन ग्रेडीङ्ग प्रणाली निर्माण						
		४.१.६	परीक्षा प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्न संयन्त्र निर्माण			४००			
		४.१.७	२ वटा सामुदायिक विद्यालयलाई नमूना Smart विद्यालयको रूपमा विकास				१५००	१५००	
		४.१.८	सामुदायिक विद्यालयहरूका प्रमुख विषयहरूमा आधारभूत ज्ञानको सुनिश्चितता						
	४.२	४.२.१	स्थानीय ऐतिहासिक परम्परा, सम्पदा, संस्कृति रहनसहन तथा सीप समेटेर पाठ्यक्रम निर्माण		५००				
		४.२.२	विद्यालयमा इन्टरनेट व्यवस्थापन कार्यलाई निरन्तरता	१५००	१५००	१६००	१६००	१६००	
		४.२.३	Teachers Reference Library स्थापना	१५००	१५००	१६००	१६००	१६००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		४.२.४	अतिरिक्त कृयाकलाप सञ्चालन गर्न शिक्षक दरबन्दी						
		४.२.५	नेपाल भाषाको पाठ्यक्रम लागू						
	४.३	४.३.१	विद्यार्थी शैक्षिक भ्रमण व्यवस्थापन खर्च	१५००	१५००	१६००	१६००	१६००	
		४.३.२	स्थलगत अवलोकन तथा परियोजना कार्य सञ्चालन	५००	५५०	५५०	६००	६००	
		४.३.३	सफल व्यक्तित्व साक्षात्कार कार्यक्रम	१००	१००	१००	१२०	१२०	
		४.३.४	वृत्तचित्र तथा चलचित्र प्रर्दशनी व्यवस्थापन	१००	१००	१००	१२०	१२०	
		४.३.५	विभिन्न राष्ट्रिय, क्षेत्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगिता पूर्व तयारी	३५०	३.५०	४००	४००	४००	
		४.३.६	बहुक्षेत्रिय सिप विकास तथा व्यावसायिक तालिम केन्द्र संचालन	५००	५५०	५५०	६००	६००	
	४.४	४.४.१	पाठ्यपुस्तक तथा शैक्षिक सामग्री आपूर्ति संयन्त्र निर्माण						
		४.४.२	विद्यालयमा अनिवार्य पुस्तकालय व्यवस्था	३००	३००	३५०	३५०	४००	
		४.४.३	हरेक विद्यालयमा एक कम्प्यूटर तथा I.C.T प्रयोगशाला निर्माण	५००	५५०	५५०	६००	६००	
		४.४.४	माध्यमिक विद्यालयहरुमा विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण	५००	५५०	५५०	६००	६००	
	४.५	४.५.१	इ. हाजिरी व्यवस्थापन तथा विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष र प्रधानाध्यापक अन्तरक्रिया	५००	५५०	५५०	६००	६००	
		४.५.२	शिक्षा अभिभावक अन्तरक्रिया कार्यक्रम	३००	३००	३५०	३५०	३५०	
		४.५.३	उत्कृष्ट विद्यालय पुरस्कार कोष स्थापना		१५००				
		४.५.४	निजी तथा सामुदायिक विद्यालयबिच अन्तरक्रिया	३००	३००	३५०	३५०	३५०	
		४.५.५	जेहेन्दार छात्र/छात्रा छात्रवृत्ति कोष निर्माण			१५००			
		४.५.६	हरेक विद्यालयमा उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार कोष स्थापना				१५००		
		४.५.७	जेहेन्दार विद्यार्थी उच्च अध्ययन कोष निर्माण					१५००	
		४.५.८	शिक्षकहरूलाई विद्युतीय हाजिरीको व्यवस्था	१५०	१५०	२००	२००	२००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		४.५.९	महामारी विशेष वैकल्पिक शिक्षा पूर्वाधार निर्माण	१४००	१५००	१६००	१७००	१८००	
		४.५.१०	ECD विशेष शिक्षक शिक्षिका तालिम सञ्चालन	४००	४५०	४५०	४५०	४५०	
		४.५.११	ECD in action/mobile meeting सञ्चालन						
		४.५.१२	बाल विकास शिक्षकलाइ तालिम						
		४.५.१३	प्रधानाध्यापक शैक्षिक व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास तालिम सञ्चालन	४००	४५०	४५०	४५०	४५०	
		४.५.१४	उप-महानगरपालिकास्तरिय शैक्षिक पात्रो निर्माण	५०	५०	६०	६०	६०	
		४.५.१५	अनुसन्धानात्मक परियोजना कार्य विशेष पाठ्यक्रम निर्माण			४००			
		४.५.१६	सामुदयिक विद्यालय प्रधानाध्यापक छनौट						
		४.५.१७	GPA–A हासिल गर्ने छात्रछात्रालाई पुरस्कृत	४०	४५	४५	५०	५०	
		४.५.१८	सामुदायिक विद्यालयलाई अनुदान	१६००	१६००	१६००	१६००	१७००	
		४.५.१९	संस्थागत विद्यालयको वैज्ञानिक स्तरीकरण						
		४.५.२०	छात्रवृत्तिमा पारदर्शीता तथा अनुगमन						
		४.५.२१	शिक्षा गुरुयोजना निर्माण		१५००				
		४.५.२२	शिक्षक सरुवा मापदण्ड निर्माण			३००			
५.	५.१	५.१.१	हरेक विद्यालयबाट विज्ञानमा विशेष रुची र क्षमता भएका विद्यार्थी पहिचान	२००	२००	२००	२००	२००	
		५.१.२	उप-महानगरपालिका स्तरीय विज्ञान प्रर्दशनी आयोजना	५००	६००	७००	७००	८००	
		५.१.३	विशेष विज्ञानमा अभिरुची र क्षमता भएका विद्यार्थीलाई अभिमूखीकरण कार्यक्रम	४५०	४५०	५००	५००	५००	
		५.१.४	उप-महानगरपालिकामा भित्रिएका नविनतम प्रविधिहरूको स्थलगत अवलोकन	२००	२००	२००	२००	२००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		५.१.५	विज्ञान र प्रविधि सम्बन्ध वैज्ञानिकहरूसँग साक्षात्कार कार्यक्रम	२००	२००	२००	२००	२००	
		५.१.६	औपचारिक शिक्षा भन्दा बाहिर रही विज्ञान र प्रविधिमा विशेष क्षमता भएका व्यक्तिहरू पहिचान	२००	२००	२००	२००	२००	
		५.१.७	विज्ञान तथा प्रविधिका विषयहरुमा विद्यार्थी भर्ना बृद्धि गर्न विशेष अभिमूखीकरण तथा तयारी कक्षा सञ्चालन	४००	४५०	५००	५००	५००	

५.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ निरक्षरता शुन्यमा झर्नेछ ।
- ✓ आधारभूत शैक्षिक पूर्वाधारको प्रबन्ध हुनेछ ।
- ✓ आधारभूत शिक्षा सबैका लागि अनिवार्य हुनेछ ।
- ✓ माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित हुनेछ ।
- ✓ राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा उपलब्ध हुनेछ ।
- ✓ नैतिकता, राष्ट्रप्रेम र मानव मूल्यमा आधारित शिक्षाको विकास हुनेछ ।
- ✓ विज्ञान र प्रविधिमा युवाहरूको आर्कषण बढ्नेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि**				
	असर	शिक्षाको क्षेत्रमा छुट्याइएको कूल बजेटको (१.क.२) (**प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	प्राथमिक तहमा खुद भर्नादर (४.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	प्राथमिक तह पुरा गर्ने दर (४.१.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने विद्यार्थी (४.१.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका छात्राहरूको (छात्रको तुलनामा) कक्षा ८ सम्म पुग्ने अनुपात (४.१.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका छात्राहरूको (छात्रको तुलनामा) कक्षा १२ सम्म पुग्ने अनुपात (४.१.१.५) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	माध्यमिक शिक्षाको कुल भर्नादर (९ देखि १२) (४.१.१.७) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	पूर्व प्राथमिक शिक्षाको लागि बाल अनुदान पाएको (संख्या) (४.२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	पूर्व बाल्यकाल शिक्षामा उपस्थिति (प्रतिशत) हाजिरी (४.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत (कुल विद्यार्थीमा) (४.३.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (प्राथमिक) (४.५.१.१) (**प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (माध्यमिक) (४.५.१.२ (**प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर (४.६.१.१) (**प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको महिला साक्षरता दर (४.६.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	प्रति विद्यार्थी हुने सार्वजनिक खर्च (हजारमा) (४.६.१.५) (**प.दि.वि.ल.)**	हजारमा		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	विद्युतमा पहुँच भएका विद्यालयहरू (४.क.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	I.C.T. ल्याब तथा इन्टरनेटमा पहुँच भएका विद्यालयहरू (४.क.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	WASH सुविधा भएका आधारभूत विद्यालयहरू (४.क.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	अपाङ्गमैत्री विद्यालयहरू (४.क.४) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	न्यूनतम रुपमा संगठित/व्यवस्थित शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका आधारभूत शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू (४.ग.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	न्यूनतम रुपमा संगठित/व्यवस्थित शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका माध्यामिक शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू (४.ग.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कूल भर्नामा विज्ञान र प्रविधि विषय भर्ना (९.५.२.१) (**प.दि.वि.ल.**)	प्रतिशत		
	असर	पूर्ण कालिन अनुसन्धानकर्ता (९.५.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	कूल बजेटमा अनुसन्धानात्मक क्रियाकलाप खर्च भएको रकम (९.५.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	समग्र साक्षरता प्रतिशत	प्रतिशत		
	असर	साक्षरता प्रतिशत (पुरुष)	प्रतिशत		
	असर	साक्षरता प्रतिशत (महिला)	प्रतिशत		
	असर	स्थानीय पाठ्यक्रम लागू भएका विद्यालय	संख्या		
	असर	फरक शारीरिक क्षमता भएका विद्यार्थी शैक्षिक सहायता	संख्या		
	असर	दिवा खाजा कार्याक्रमबाट लाभान्वित बालबालिका	प्रतिशत		
	असर	न्यूनतम आधारभूत पूर्वाधार सम्पन्न विद्यालय (संख्या)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	उच्च शिक्षा अध्यापन हुने कलेज	संख्या		
	प्रतिफल	प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन हुने विद्यालय	संख्या		
	असर	आधारभूत शिक्षा उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
	असर	माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
	असर	स्नातक तह उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
	असर	स्नातकोत्तर उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
	प्रतिफल	विद्या वारिधि उत्तीर्ण जनसंख्या	संख्या		
	असर	प्राविधिक वा व्यावसायिक तालिम प्राप्त युवा संख्या	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	विज्ञान प्रयोगशाला सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत		
	असर	सुविधा सम्पन्न पुस्तकालय भएका विद्यालय	प्रतिशत		
	असर	बुक कर्नर सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत		
	असर	सुविधायुक्त खेलमैदान भएका विद्यालय	प्रतिशत		
	असर	छात्राको लागि व्यवस्थित शौचालय भएका विद्यालय	प्रतिशत		
	असर	स्वास्थ्यकर्मीको सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत		
	प्रतिफल	अनौपचारिक प्रौढ कक्षा संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	प्रौढ कक्षाबाट लाभान्वित विद्यार्थी	संख्या		
	प्रतिफल	व्यवस्थित रुपमा संचालन भएका बालक्लव	संख्या		
	प्रतिफल	सामुदायिक सिकाई केन्द्र तथा पुस्तकालय	संख्या		

५.२.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

५.३ खानेपानी तथा सरसफाई

५.३.१ पृष्ठभूमि

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँ ३४,५६५ घरपरिवार रहेका छन् । जसमध्ये धारा/पाईप (घरपरिवार भित्र) को पानी प्रयोग गर्नेहरु १२,०९१ अर्थात ३४.९८ प्रतिशत रहेका छन् भने ट्युबेल/हातेपम्पको पानी प्रयोग गर्नेहरु ११,११२ अर्थात ३२.१५ प्रतिशत रहेका छन् । यसैगरी जार/बोतलको प्रयोग गर्नेहरु ६,५५१ अर्थात १८.९५ प्रतिशत, धारा/पाईप (घरपरिवार बाहिर) को पानी प्रयोग गर्नेहरु ३,१०६ अर्थात ८.९९ प्रतिशत रहेका छन् भने ढाकिएको ईनार/कुवाको खानेपानी प्रयोगकर्ता ३८ अर्थात ०.११ प्रतिशत रहेका छन् । सफा सुन्दर र स्वच्छ नगर सभ्यताको प्रमुख परिचायक हो । त्यसैगरी स्वस्थ जीवन जिउन हाम्रो वरपरको जनजीवन र सेरोफेरो सफा हुनु जरुरी छ । शहरीकरणको सघनतामा वृद्धि भएकाले यस उप-महानगरपालिकामा फोहोरमैला उत्सर्जन व्यापक रुपमा हुने गरेको र फोहोर व्यवस्थापन मुख्य चुनौतीका रुपमा रहेको छ ।

तथापि स्वच्छ पानी तथा सरसफाई मानवीय स्वास्थ्यलाई प्रभाव पार्ने प्रमुख तत्वहरू भएको र दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. ६ ले खानेपानी तथा सरसफाईलाई सुनिश्चितता गर्नुका साथै नेपालको संविधानले पनि खानेपानी तथा

सरसफाई सुविधालाई नागरिकको मौलिक हकको रुपमा व्याख्या गरेको हुनाले स्वस्थ नागरिक उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउन गुणस्तरीय खानेपानी र सरसफाईको क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी थप खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने साथै वैज्ञानिक विधिहरूको प्रयोग गरी फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

५.३.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ भूमिगत जल स्रोतको उपलब्धता भए तापनि पिउने पानी शुद्धीकरण गरी पिउने उचित प्रबन्ध नभएको ।
▪ सम्पूर्ण घरपरिवारलाई सुरक्षित र स्वच्छ पिउने पानी वितरण प्रणालीमा जोड्न नसकिएको ।
▪ पानीका उपलब्ध प्रमुख स्रोतहरूको वैज्ञानिक हिसाबले संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न नसकिएको ।
▪ फोहोर व्यवस्थापनका लागि डम्पिङ/ल्याण्डफिल साइटको व्यवस्था गर्न आवश्यक रहेको ।
▪ विशेषगरी सघन बस्तीमा रहेका बजार केन्द्रहरूका सडकहरूमा नाला व्यवस्थापन हुन नसकेको ।
▪ वैज्ञानिक रुपमा फोहोरमैला व्यवस्थापन हुन नसकेको ।
▪ फोहोर व्यवस्थापनको ठोस योजना नबन्दा विशेषगरी बजार क्षेत्रमा दीर्घकालीन हिसाबले जटिलता सिर्जना हुन सक्ने ।
▪ पिउने पानी तथा सरसफाईको उचित व्यवस्थापन नहुँदा विभिन्न सरुवा रोगको संक्रमण हुन सक्ने ।
▪ संस्थागत सरसफाइ सुदृढ गर्न नसकेको ।

५.३.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिकामा पानी संरक्षण गरी दीगो रुपमा पानीको सदुपयोग गर्ने योजना कार्यान्वयन गर्न सकिने ।
▪ उप-महानगरपालिका क्षेत्रमा सरसफाई सम्बन्धी कार्यक्रमहरु संचालन गर्न सकिने ।
▪ उप-महानगरपालिकाबासीलाई सर्वसुलभ रुपमा खानेपानी उपलब्ध गराउन खानेपानी आयोजनाहरुको निर्माण गर्न सकिने ।
▪ फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि कुहिने र नकुहिने फोहोरको वर्गीकरण गरी फोहोरमैला संकलन गर्न सकिने ।
▪ बजार क्षेत्रमा फोहोर व्यवस्थापन गर्न केही स्थानमा डस्टबिनहरूको व्यवस्था गर्न सकिने ।
▪ पानी शुद्धीकरण प्रक्रियाको चेतनामूलक कार्यक्रम र तालिम संचालन गर्न सकिने ।

५.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच

स्वच्छ, स्वस्थ र सुन्दर उप-महानगरपालिका निर्माणका लागि गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाई

लक्ष्य

उप-महानगरपालिका सम्पूर्ण वडाहरुमा/बस्तीहरुमा स्वच्छ खानेपानी पुऱ्याउने तथा सरसफाईको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।

उद्देश्यहरू

✓ उप-महानगरपालिकाबासीहरुलाई सुरक्षित खानेपानी सुविधा पुऱ्याउनु ।
✓ उप-महानगरपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरुमा सरसफाईको सुविधा पुऱ्याउनु ।

उद्देश्य १: उप-महानगरपालिकाबासीहरूलाई सुरक्षित खानेपानी सुविधा पुऱ्याउनु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१. आधारभूत खानेपानी सुविधा नपुगेका घरपरिवारमा खानेपानी सुविधा विस्तारका लागि प्राथमिकता दिने ।	१.१.१. "एक घर एक धारा" को अवधारणा अनुसार खानेपानी सुविधा नपुगेका घरहरूमा आधारभूत खानेपानीको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.२ खानेपानी आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.३. खानेपानी आयोजनाहरू समयमै निर्माण सम्पन्न गरी उपभोक्ता समितिमार्फत सेवा सञ्चालनमा ल्याइनेछ ।
	१.१.४.खानेपानी तथा सरसफाई योजनामा उल्लिखित प्राथमिकता अनुरुप सहलगानीका लागि बजेट विनियोजन गरिनेछ ।
१.२. मूहान संरक्षण तथा खानेपानी सेवाको स्तरवृद्धि गर्ने ।	१.२.१. खानेपानीका मुहान, स्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको विशेष संरक्षण योजना निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	१.२.२. खानेपानीका संरचनाहरूको स्तरोन्नति तथा मुहान सुधार गरी पानी प्रशोधन गरेर मात्र वितरण गरिनेछ ।
	१.२.३. हरेक घरपरिवारमा पाइपमार्फत खानेपानी आपूर्ति प्रणाली निर्माण गरिनेछ साथै पानीको परिमाण मापन गर्ने प्रणालीको स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.४. ढल प्रणाली विस्तार गर्दै खानेपानी प्रणालीमा असर नपुग्ने गरी वैज्ञानिक ढंगले गरिनेछ ।
	१.२.५ ढल प्रणाली तथा मंगालको विस्तृत सर्वेक्षण गरी digitization तथा Severage Network Inventory तयार गरिनेछ ।
	१.२.६ ढल प्रणालीमा अवरोध आउँदा तत्काल समाधान गर्ने Rapid Response संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.७ Water ATM को अवधारणा अनुरुप सघन शहरी इलाका तथा विश्रामस्थलमा पिउने पानीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.८ Rain Water Harvesting मार्फत खानेपानी संकलन प्रणाली निर्माणका लागि अध्ययन गरी प्रारम्भिक चरणमा नमूनाको रूपमा स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.९ ढलहरु सरसफाई गर्नको लागि आधुनिक उपकरण स्रोत साधनको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.२.१० सरसफाइकर्मी कर्मचारीहरुको थप व्यवस्थापन गरिनेछ ।
१.३. खानेपानी तथा सरसफाई गुरुयोजना निर्माण गर्ने ।	१.३.१ खानेपानी तथा सरसफाई गुरुयोजना तयार गरिनेछ ।

उद्देश्य २: उप-महानगरपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुऱ्याउनु

रणनीति	कार्यनीति
२.१. हरेक घरपरिवारमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाई सुविधाको व्यवस्था गर्ने ।	२.१.१ उप-महानगरपालिकाभर सार्वजनिक स्थानमा शौचालयको उचित प्रबन्ध गरी नमूना स्थापित गरिनेछ ।
	२.१.२ घर घरबाट निस्कने फोहरलाई वर्गीकरण गरी कुहिने फोहोरलाई कम्पोष्ट मलमा परिणत गर्न समुदायमा विषेश तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: उप-महानगरपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुऱ्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.२. सार्वजनिक स्थल तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाई सेवाको व्यवस्थापन गर्ने ।	२.२.१ प्रत्येक सार्वजनिक स्थल, विद्यालय, सामुदायिक भवन, अस्पताल, बजार केन्द्र, बसपार्क जस्ता क्षेत्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था गरी समुदायलाई सञ्चालनको जिम्मेवारी दिइनेछ ।
	२.२.२ उल्लेखित स्थानहरूमा फोहोरलाई वर्गीकरण गरी फ्याक्नका लागि बास्केट तथा कन्टेनरको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.२.३ फोहोर व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन वैज्ञानिक विधिहरूको प्रयोग गरी ल्याण्डफिल साईटमा फोहोरमैला व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	२.२.४ फोहोर पानीको उत्सर्जन कम गर्ने र उत्पादित फोहोर पानीको व्यवस्थापन गरी वातावरण स्वच्छ राखिनेछ ।
	२.२.५ मुख्य बजार क्षेत्रका चोक र सडक वरपर नियमित सफाई गरिनेछ ।
	२.२.६ बजार केन्द्रहरूमा घरबाट निस्कने फोहोर व्यवस्थापनका लागि निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरी व्यवस्था मिलाइनेछ । सो बापत बजार क्षेत्रका घरधुरीहरूबाट सरसफाई शुल्क उठाइनेछ ।
	२.२.७ पानीको मुहान वरपर फोहोर गर्नेलाई जरिवाना गरिनेछ साथै नदीनाला, जलाशय तथा तालतलैयाको पर्यावरणीय स्वच्छता कायम गरिनेछ ।
	२.२.८ सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्र साझेदारी मार्फत फोहोर व्यवस्थापन सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
२.३. सरसफाई सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१ घरघरमा निस्कने फोहोरलाई कम गर्न, फोहोरलाई वर्गीकरण गर्न, कम्पोष्ट मल बनाउन र पुर्नप्रयोग गर्न प्रेरित गर्नका लागि जनस्तरमा नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.३.२ घर, आँगन र टोल सफा राख्न प्रत्येक वडामा सरकारी, निजी गैसस तथा सामुदायिक संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी स्थानीयबासीको संलग्नतामा नियमित रुपमा सरसफाई अभियान सञ्चालन गरी जनचेतना फैलाईनेछ ।
	२.३.३ स्थानीय सञ्चारमाध्यमको सहयोगमा सरसफाई सम्बन्धी नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

खानेपानी तथा सरसफाईको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	"एक घर एक धारा" कार्यक्रम	१४००	१४००	१५००	१५००	१६००	
		१.१.२	खानेपानी आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन		५००				
		१.१.३	खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण सम्पन्न गरी उपभोक्ता समितिमार्फत सेवा सञ्चालन						
		१.१.४	प्राथमिकता अनुरुप सहलगानीका लागि बजेट विनियोजन						
	१.२	१.२.१	खानेपानीका मुहान क्षेत्र पहिचान तथा विवरण संकलन	२६०		२६०		२६००	
		१.२.२	खानेपानी प्रशोधन तथा वितरण प्रणाली निर्माण		१५००				
		१.२.३	खानेपानी आपूर्ति पाइप लाईन विस्तार	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	
		१.२.४	ढल प्रणाली विस्तार	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	
		१.२.५	ढल प्रणाली तथा मंगालको सर्वेक्षण	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	
		१.२.६	Rapid Response संयन्त्र निर्माण			१०००			
		१.२.७	सघन शहरी इलाका तथा विश्रामस्थलमा पिउने पानीको व्यवस्था	४००	४५०	५००	५००	५००	
		१.२.८	Rain Water Harvesting मार्फत खानेपानी संकलन प्रणाली निर्माण		१०००				
		१.२.९	ढलहरु सरसफाई गर्नको लागि आधुनिक उपकरण स्रोत साधनको व्यवस्थापन						
		१.२.१०	सरसफाइकर्मी कर्मचारीहरुको थप व्यवस्थापन						
	१.३	१.३.१	खानेपानी तथा सरसफाई गुरुयोजना निर्माण	१२००					
२	२.१.	२.१.१.	सार्वजनिक स्थानमा शौचालयको व्यवस्था	१२००	१२००	१२००	१३००	१३००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.२.	कम्पोष्ट मल उत्पादन तालिम सञ्चालन	४००	४५०	४५०	५००	५००	
	२.२.	२.२.१.	सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्र पहिचान गरी शौचालय निर्माण	१२००	१२००	१२००	१३००	१३००	
		२.२.२.	सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्र पहिचान गरी फोहर फ्याक्ने कन्टेनरको व्यवस्था	३००	३५०	४००	४००	४५०	
		२.२.३.	वैज्ञानिक विधिहरूको प्रयोग गरी ल्याण्डफिल साईटमा फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन		६००				
		२.२.४.	सघन बस्ती क्षेत्रमा ढल निर्माण	६००	६००	६५०	६५०	७००	
		२.२.५.	मुख्य बजार क्षेत्रका चोक तथा सडक वरपर सरफाईको व्यवस्था	४००	४००	४५०	४५०	४५०	
		२.२.६.	फोहोर व्यवस्थापनका लागि निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया	२००	२००	२५०	२५०	२५०	
		२.२.७.	पानीको मुहान संरक्षण तथा संरचना मर्मत	१००	१२०	१२०	१२०	१२०	
		२.२.८.	फोहोर व्यवस्थापन सम्भाव्यता अध्ययन		५००				
	२.३.	२.३.१.	फोहोर पुर्नप्रयोग गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३००	३००	३००	३००	
		२.३.२.	विभिन्न संघ संस्थासँग समन्वय गरी नियमित रुपमा सरसफाई कार्यक्रम सञ्चालन	४००	४००	४५०	४५०	४५०	
		२.३.३.	स्थानीय सञ्चारमाध्यमको सहयोगमा सरसफाई सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३००	३००	३००	३००	

५.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- उप-महानगरपालिकाका सम्पूर्ण घरधुरीमा आधारभूत खानेपानी सुविधा भएको हुने,
- सम्पूर्ण घरधुरीमा शौचालयको व्यवस्था भएको हुने,
- सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था भएको हुने र
- सरसफाईको अवस्थामा उल्लेख्य सुधार भएको हुनेछ ।

नतिजा खाका

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**खानेपानी तथा सरसफाई**				
	असर	पाइपबाट वितरण गरिएको पानीमा पहुँच भएका परिवार (प्रतिशत) (६.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	आधारभूत खानेपानी सेवामा पहुँच पुगेका जनसंख्या (६.१.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	प्रशोधित/सुरक्षित खानेपानीमा पहुँच पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत		
	असर	उन्नत सुधारिएका सरसफाई सम्बन्धी सुविधाहरू प्रयोग गर्ने परिवार जसले यस्ता सुविधाहरू अरुसँग साझेदारी गर्नुपर्दैन (६.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	आधारभूत शौचालय प्रयोग गर्ने जनसंख्याको अनुपात (६.२.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	ढल प्रणालीहरू/उपयुक्त (Faecal Sludge Management) मा चर्पी जोडिएका परिवार (६.२.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	स्थानीयको प्रत्यक्ष संलग्नता तथा व्यवस्थापन वा उपभोक्ता समितिमार्फत सञ्चालन गरिएका खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना (६.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	संरक्षणमा समेटिएका खानेपानी मुहान	संख्या		
	असर	आधुनिक र सुविधा सम्पन्न शौचालय प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		
	असर	प्रतिदिन प्रतिव्यक्ति फोहर उत्पादन (१२.४.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रति केजी		
	प्रतिफल	डस्टबिन प्रयोग गर्ने र फोहरलाई वर्गीकरण गर्ने घरपरिवार	संख्या		
	प्रतिफल	सामुदायिक हिसाबले संगठित रुपमा नियमित गाउँघर तथा टोल सरसफाई कार्यक्रम संख्या (वार्षिक)	संख्या		

५.३.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।

- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीयस्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

(क) लैङ्गिक समानता, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण

१. पृष्ठभूमि

सामाजिक जागरणको पर्याप्तमा नभएको, राजनीतिक चेतनाको परिपक्वता भैनसकेको र पुरानो सामाजिक, जातिय, लैङ्गिक तथा वर्गिय स्वरुपको समाजमा व्यापक रुपान्तरण समेत भैनसकेकाले नेपालमा लैङ्गिक समानता, ज्येष्ठ नागरिकको सम्मान र सामाजिक सुरक्षा, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार र कठिनाईहरूको सम्बोधन तथा समग्र सामाजिक समावेशीकरणका मुद्दाहरू सामाजिक विकासका दृष्टिले केन्द्रिय भाग मै रहेका छन् । यसर्थ यस उप-महानगरपालिकामा समेत यी सवालहरूको व्यापक सान्दर्भिकता रहेको र विकास योजनाले यी विषयहरूलाई महत्व दिएर समेट्नुपर्ने देखिन्छ । नेपालको संविधानमा नै वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गर्ने तथा आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गरिएको छ । समाजमा सिमान्तकृत जनसंख्यालाई मूलधारमा ल्याई उनीहरूको सम्मानपूर्वक जिवनयापन गर्न पाउने नैसर्गिक अधिकार सुनिञ्चित नगर्दासम्म सभ्य र सौर्हादपूर्ण समाजको परिकल्पना गर्न सकिदैन् । त्यसैले लैङ्गिक समानता, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरणका क्षेत्रमा प्राथमिकता दिन सके असमानताको जालो तोड्न सहज हुन जान्छ ।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँको जम्मा जनसंख्या १,६४,४४४ मध्ये महिलाको जनसंख्या ८१,६८९ अर्थात ४९.६८ प्रतिशत जनसंख्या रहेको छ । यसैगरी उप-नगरपालिकामा १४ वर्ष मुनिका बालबालिकाको संख्या ४७,५०० रहेकोमा २२,५२२ जना बालिका र २४,९७८ जना बालकहरु रहेका छन् । यहाँ ८० वर्ष उमेर समूह भन्दा माथिका व्यक्तिहरुको संख्या ७९८ रहेकोमा ३५० जना पुरुष र ४४८ जना महिलाहरु रहेका छन् । यहाँको जम्मा जनसंख्या मध्ये २,६१२ जना अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु रहेका छन् ।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ समाजमा महिलाको समग्र सामाजिक स्तर कमजोर रहेको ।
▪ जातीय भेदभाव पूर्ण रूपले अन्त्य हुन नसकेको ।
▪ सीमान्तकृत समुदाय, आदिवासी जनजातिहरूको आर्थिक र सामाजिक सबलीकरण हुन नसकेको ।
▪ जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू अपेक्षाकृत रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेका ।
▪ लुकिछिपी बाल विवाह गर्ने प्रचलन हालसम्म कायम रहेको ।
▪ लैङ्गिक विभेद तथा हिंसाले समाजमा सामाजिक विग्रह ल्याउनुका साथै विकासको गतिमा नकारात्मक असर पर्न सक्ने ।
▪ महिला पछाडि पर्दा समग्र पारिवारिक संगठन र समाज नै विकृत बन्न सक्ने ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सामाजिक सौहार्दता, मेलमिलाप, शान्ति र समृद्धिका लागि सामाजिक विवेकको प्रयोग गरी सामाजिक अन्तरघुलनका साथै महिला सशक्तिकरण र सीमान्तकृत वर्गको मूल प्रवाहिकरण गर्नुपर्ने ।
▪ व्यापक रूपमा महिला शिक्षा तथा अन्य जातजाति, अल्पसङ्ख्यक र सीमान्तकृतहरूलाई विशेष रूपमा लक्षित गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
▪ घरेलु हिंसा र महिला हिंसा निर्मूल गर्नुपर्ने ।
▪ बालविवाह तथा बहुविवाहलाई दण्डित गर्नुपर्ने ।
▪ बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा महिलामैत्री संरचनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने ।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिकामा सांस्कृतिक तथा धार्मिक सहिष्णुता कायम रहेको ।
▪ सञ्चार माध्यम र शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव परेको ।
▪ कतिपय महिलाहरू राजनीति, सामाजिक कार्य लगायत विभिन्न विकासका गतिविधिहरूमा सरिक हुन थालेका ।
▪ प्रत्येक वडामा १ महिला सदस्य र १ दलित महिला सदस्य अनिवार्य रूपमा निर्वाचित हुने व्यवस्था गरेको हुँदा उनीहरूले सम्पूर्ण महिला, दलित, जनजातिहरूको हक हित तथा अधिकारको पक्षमा आवाज उठाएका कारण सामाजिक न्याय, समानता लगायत समाज सुधारका पक्षमा केही प्रगति भएको ।
▪ महिलाहरूले घरको मात्र काम नभई घर बाहिरको काम पनि गर्न सक्छन् भन्ने सन्देश दिएका ।
▪ अपाङ्ग पुर्नस्थापना केन्द्र, विपन्न सहायता केन्द्र, अनाथालय तथा ज्येष्ठ नागरिक स्याहार केन्द्र स्थापना गरी न्यायपूर्ण समाजको स्थापनामा सहयोग पुऱ्याउन सकिने ।
▪ शिक्षा र जनचेतनामा आएको क्रमिक सकारात्मक सुधारका कारण महिला तथा सीमान्तकृत वर्गको उत्थानमा उपयुक्त वातावरण बन्दै जाने ।
▪ सबै तह र तप्काका समुदायलाई सामाजिक मूल प्रवाहिकरणमा ल्याउँदा उप-महानगरपालिकाको समग्र विकास प्रक्रियाले गति लिन सक्ने ।
▪ महिलाहरू राजनीतिक गतिविधिमा संलग्न हुन थालेकाले उनीहरूका आवाजहरू सम्बन्धित निकायमा पुऱ्याउन सहज भएको ।
▪ एकल महिला, बेरोजगार महिला, अति पिछडिएका तथा विपन्नहरूका लागि रोजगारमूलक तालिमको व्यवस्था गर्न सकिने ।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
नेपालगञ्जको सभ्यता, न्यायपूर्ण समाज र सामाजिक सौहार्दता
लक्ष्य
सामाजिक न्यायमा आधारित सभ्य समाजको निर्माण गर्ने ।
उद्देश्यहरू
लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु ।

उद्देश्य १: लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु ।	
रणनीति	**कार्य नीति**
१.१ महिला जागरण केन्द्रित नीति निर्माण तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.१.१ महिला विकास कार्यक्रमलाई परिस्कृत गरी निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.१.२ छात्रामैत्री वातावरण सुनिश्चित गर्न हरेक विद्यालयका शिक्षक, विद्यार्थी प्रधानाध्यापक,अभिभावक र व्यवस्थापन समितीसँग नियमित अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ महिला अधिकार, महिला हिंसा, यौन शोषक, यौन हिंसा जस्ता विषयहरूको समुचित सम्बोधन हुनेगरी महिलालाई सचेत बनाउन हरेक वडामा रहेका महिला अधिकारकर्मी, महिला नेतृ, शिक्षिका लगायत सचेत र सक्षम महिलाको संयोजकत्वमा महिला सेल गठन गरिनेछ ।
	१.१.४ प्रत्येक वडामा रहेका महिला सेलहरू मार्फत हरेक महिना पुरुषहरूको समेत संलग्नतामा महिला जागरण सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.५ विद्यालय पाठ्यक्रम निर्धारण गर्दा छात्र तथा छात्रा तथा लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसख्यक सबैलाई प्रजनन्, स्वास्थ्य, यौन स्वास्थ्य लगायतका लैङ्गिक सवालहरू समेट्ने गरी निर्धारण गरिनेछ र सो माध्यमिक शिक्षामा अनिवार्य लागू गरिनेछ ।
	१.१.६ स्थानीय सञ्चार माध्यमहरूबाट लैङ्गिकता तथा महिला जागरण सम्बन्धी सामाग्री नियमित प्रसारण गरिनेछ ।
	१.१.७ बुहारी शिक्षालाई अनिवार्य गरिनेछ ।
	१.१.८ लैङ्गिक समानताका पक्षमा तथा लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध हरेक वर्ष विशेष जागरण सप्ताह मनाइनेछ ।
	१.१.९ विद्यालयमा सामाजिक शिक्षा अध्यापनरत शिक्षक शिक्षिकालाई समेटेर लैङ्गिक हिंसा र महिला जागरण सम्बन्धी अभिमूखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.१० महिला पुरुष समविकास कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
१.२ महिला सुरक्षा र लैङ्गिक न्यायका निम्ति महिला शसक्तिकरणका कार्यक्रमहरू अभियानको रुपमा सञ्चालन गर्ने नब।	१.२.१ उप-महानगरपालिकामा स्थापना भई कार्य गरिरहेका सबै प्रकारका महिला समूह, आमा समूह, किशोरी समूह लगायतका समूहलाई लक्षित गरी वार्षिक पात्रोका आधारमा नियमित आयआर्जन तालिम, सिप तथा उद्यमशीलता विकास तथा नेतृत्व विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२ उप-महानगरपालिकाभर रहेका महिला उद्यमीहरूको विशेष अभिलेख तयार गरिनेछ ।
	१.२.३ महिला उद्यमीहरूलाई उप-महानगरपालिका बाहिरका सफल महिला उद्यमीहरूसँग वर्षमा एक पटक साक्षात्कार गराइनेछ ।
	१.२.४ मापदण्डका आधारमा महिला उद्यमीहरूलाई उनीहरूको नाममा दर्ता भई सञ्चालन हुने साना तथा घरेलु उद्योगमा ब्याजमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.२.५ सरकारी सेवामा प्रवेश गर्न चाहने महिलाहरूको अभिलेख तयार पारी निःशुल्क तयारी कक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.६ स्थानीय न्यायिक समितिलाई नियमित तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य १ः लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु ।	
रणनीति	**कार्य नीति**
	१.२.७ महिलाका नाममा रहेको अचल सम्पत्ति सम्बन्धी वस्तुगत विवरण संकलन गरिनेछ र त्यसमा वृद्धि गर्न ऐन कानूनमा सहुलियतको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.८ “एकल महिला आत्मनिर्भर कार्यक्रम” सञ्चालन गर्न व्याज अनुदान कोष निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.९ महिला तथा यौन हिंसा पहरेदारी तथा कानूनी सेवाका लागि वडास्तरीय महिला सेल लाई अभिमूखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.१० उप-महानगरपालिकास्तरीय एक विशेष महिला सूरक्षा गृहको निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.११ उप-महानगरपालिकास्तरीय एक महिला उद्यमी वस्तु बिक्री केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.१२ उप-महानगरपालिकामा उच्च शिक्षामा छात्राको उपस्थिति वृद्धि गर्न मापदण्डका आधारमा जेहेन्दार छात्रा छात्रवृत्ति कोषको निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.१३ सम्बन्ध विच्छेदका मूल कारणहरुको अध्ययन गरी न्यायिक समितिको पहलमा न्यूनीकरण गर्न परामर्श सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.१४ महिला बेचविखन बाध्यात्मक यौन व्यापार तथा ओसारप्रसार विरुद्ध वडास्तरीय महिला सेलहरुलाई विशेष अभिमूखीकरण सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.१५ ज्येष्ठ नागरिक, हिंसापिडित महिलालाई उद्दार र संरक्षण गर्न लैङ्गिक हिंसा राहत कोष स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.१६ वडा कार्यालयहरूको समन्वयमा समुदायस्तरमा सुविधायुक्त शिशु स्याहार केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
१.३ ज्येष्ठ नागरिकको सामाजिक सूरक्षा र आत्मसम्मान कायम हुने कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिई सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१ संविधान र नेपाल सरकारले घोषणा गरेका ज्येष्ठ नागरिक सामाजिक सूरक्षा अन्तर्गतका सबै कार्यक्रम चुस्त दुरुस्त रुपमा प्रभावकारी बनाउन उप-महानगरपालिकाभित्र ज्येष्ठ नागरिक प्रतिकार्य इकाई सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.२ वडास्तरीय ज्येष्ठ नागरिक नि:शुल्क स्वास्थ्य परीक्षण शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.३ एक वडा एक ज्येष्ठ नागरिक, दिवा सेवा निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.४ प्रत्येक वडामा ज्येष्ठ नागरिक लक्षित योग तथा ध्यान केन्द्र सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.५ स्थानीय सञ्चार माध्यमसँगको सहकार्यमा ज्येष्ठ नागरिकहरूका जीवन अनुभव साट्न र सुन्न “ज्येष्ठ नागरिक आवाज” कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.६ वर्षमा १ पटक आन्तरिक पर्यटन प्रवर्द्धन तथा ज्येष्ठ नागरिक सम्मान स्वरुप निश्चित मापदण्डका आधारमा ज्येष्ठ नागरिक तिर्थाटन/हज कार्यक्रम सञ्चालन गर्न परिवहन अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.७ वडास्तरमा आफ्ना रितीथिति, संस्कार, धर्म सम्प्रदाय अनुरुपका भजन किर्तन, गायन, बाद्यवाधन कार्यक्रम संचालन गर्न ज्येष्ठ नागरिक किर्तन

उद्देश्य १: लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु ।	
रणनीति	**कार्य नीति**
	मण्डली गठन गरी बाद्यवाधन यन्त्रमा मापदण्ड बनाई अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.८ ८० वर्ष नाघेका ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई सु-आहारा कार्यक्रम सञ्चालन गरी पोषिलो आहारा वितरण गर्ने प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.३.९ ज्येष्ठ नागरिकको सम्पूर्ण स्वास्थ्य उपचार सुनिश्चित गर्न अति विपन्न परिवारको स्वास्थ्य बिमामा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.१० १०० वर्ष पूरा गरेका बुवाआमालाई अभिनन्दन तथा भेटघाट कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.३.११ असहाय बुवाआमा र टुहुरा बालबालिका संरक्षणका लागि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.४ अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको कठिनाई न्यूनीकरण गर्ने कार्यक्रमहरू संचालन गरी उनीहरूको आत्मबल बढाउने र आत्मसम्मान जगाउने ।	१.४.१ उप-महानगरपालिकाभर रहेका सम्पूर्ण अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको व्यक्तिगत विवरण संकलन गरिनेछ ।
	१.४.२ अपाङ्गता परिचय पत्र लिन बाँकी भएमा अपाङ्गताको प्रकार अनुसार परिचय पत्र वितरण गरिनेछ ।
	१.४.३ अपाङ्गता भएका विद्यालय जाने बालबालिकाको विवरण तयार पारी उनीहरूको शिक्षा आर्जनमा भएका कठिनाई सम्बोधन गर्न विशेष अध्ययन पश्चात कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.४.४ अपाङ्गता भएका बालबालिको लागि अनिवार्य विशेष शिक्षाको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.४.५ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको भावना र आत्मसम्मानमा चोट पुग्ने गतिविधिलाई पूर्णत निरुत्साहित गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.४.६ अपाङ्गता भएका व्यक्तीकोहक कार्यान्वयन रणनीति निर्माण गरिनेछ ।
	१.४.७ सूचना प्रवाहमा अपाङ्गता भएकाहरूको लागि विशेष टेवा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.४.८ अपाङ्गता सहायक सामग्री आवश्यक पर्ने व्यक्तीहरुको लगत संकलन गरी त्यसमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.४.९ विशेष क्षमता भएका अपाङ्गहरूको वृत्ति विकास कार्यक्रम अन्तर्गत कलाकारिता सिप विकास तथा आय आर्जन तालिम नियमित सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.४.१० पूर्ण अशक्तअपाङ्गता र अति अशक्त अपाङ्गता भई जीवन निर्वाह गरिरहेका व्यक्तीहरुलाई संघिय सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम मार्फत निरन्तर सेवा प्रवाह गरिनेछ ।
	१.४.११ जटिल प्रकारको अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले जीवन निर्वाह व्यवसाय गर्न चाहेमा रु. १ लाख बराबरको व्यवसायमा सत प्रतिशत व्याजमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.४.१२ उप-महानगरपालिकामा नयाँ निर्माण हुने सबैखाले सार्वजनिक भौतिक संरचनाहरू अपाङ्गमैत्री बनाउन निर्माण मापदण्ड र कार्यविधि परिमार्जन गरिनेछ ।

उद्देश्य १: लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु ।	
रणनीति	**कार्य नीति**
	१.४.१३ अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको समस्या कठिनाई र आवाजहरू उजागर गर्न अपाङ्गता भएका नागरिकको नेतृत्वमा एक उप-महानगरपालिका स्तरीय अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको संजाल र वडा स्तरमा क्लब गठन गरि परिचालन गरिनेछ ।
	१.४.१४ जटिल प्रकृतिका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूलाई निजले पढ्न चाहेसम्मको शिक्षाको लागि विशेष छात्रवृत्ति प्रदान गरिनेछ ।
	१.४.१५ अपाङ्गता भएका तर विशेष कलाको क्षमता भएकालाई लक्षित गरी प्रोत्साहन अनुदान दिइनेछ ।
	१.४.१६ पूर्ण अपाङ्ग परिवारका लागि सहयोग, प्रोत्साहन तथा भेटघाट कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.४.१७ अपाङ्गता जीवन निर्वाह कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
१.५ जातिय विभेद, अल्पसंख्यक दलित, आदिवासी, मुस्लिम, थारु तथा राज्यको मूल प्रवाहमा आउन नसकेको नागरिकहरूका मूल सरोकारका विषयमा अध्ययन गरी मूल प्रवाहिकरण कार्यनीति निर्माण गर्ने ।	१.५.१ लोपोन्मुख, अल्पसंख्यक, सीमान्तकृत तथा राज्यको मूल प्रवाहिकरणभन्दा बाहिर रहेका वर्ग, व्यक्ति वा समुदायको यर्थाथ स्थितिका बारेमा अध्ययन गरी स्थितिपत्र प्रकाशन गरिनेछ ।
	१.५.२ अल्पसंख्यक, दलित, आदिवासी, तथा जनजातीका मौलिकता र पहिचान, रहनसहन, रितिथिति, परम्परा, भेषभूषा खानपान, कला, चाडवाड आदिका बारेमा विस्तृत विवरण सहितको अभिलेख तयार पारिनेछ ।
	१.५.३ आदिवासी लोक सँस्कृति संग्रहालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.५.४ अल्पसंख्यक वर्गका परिवारमा जन्मने शिशुहरूको नाममा बैङ्क खाता खोल्न प्रोत्साहन अनुदान दिइनेछ ।
	१.५.५ सकारात्मक विभेदको सिद्धान्त अनुरुप राज्यको आरक्षण कोटामा सरकारी सेवामा प्रवेश गर्न चाहने यो वर्गका आकांक्षीहरूलाई लक्षित गरी विशेष तयारी कक्षाहरू निःशुल्क सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.६ यी वर्गका विद्यालय जाने बालबालिकाको शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न अभिभावक शिक्षा र शैक्षिक सामाग्रीमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.५.७ छुवाछुत र सबै प्रकारका सामाजिक भेदभाव अन्त्य गर्न राज्यको मूल कानूनको अधिनमा रही त्यस्ता कार्यलाई दण्डित गर्न स्थानीय कानून निर्माण गर्दै न्यायिक समितिलाई सक्रिय तुल्याइनेछ ।
	१.५.८ यी लक्षित वर्गलाई समेट्ने सिप विकास र व्यावसायिक आयआर्जनका लागि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.९ लोपोन्मुख भाषा तथा लिपिको संरक्षण गर्न परामर्श अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिनेछ ।
	१.५.१० सामाजिक अन्तरघुलन कार्यक्रम अन्तर्गत वर्षमा एक पटक विशेष राष्ट्रिय दिवसको अवसरमा उप-महानगरपालिकाको आयोजनामा सबै जात वर्ग सम्प्रदाय दलित उत्पिडितहरू सम्मिलित चियापान तथा अनुभूति आदान प्रदान कार्यक्रम आयोजना गरिनेछ ।
	१.५.११ विपन्न र सीमान्तकृत समुदायले सञ्चालन गर्ने लघु उद्यम तथा व्यवसायमा मापदण्डका आधारमा शुन्य प्रतिशत व्याजका लागि अनुदान प्रदान गरिनेछ ।

उद्देश्य १: लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु ।	
रणनीति	**कार्य नीति**
	१.५.१२ मापदण्डका आधारमा दलित महिला विशेष सशक्तिकरण अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.१३ दलित विशेष परम्परागत सीपलाई व्यावसायिकता प्रदान गर्न विशेष अभिमूखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.१४ दलित विद्यार्थी विशेष छात्रवृत्ति कोषको निर्माण गरिनेछ ।
	१.५.१५ सडक मानवमूक्त उप-महानगरपालिका घोषणा गर्न विशेष अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।

लैङ्गिक समानता, श्रेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	महिला विकास कार्यक्रमलाइ निरन्तरता		३५०				
		१.१.२	छात्रामैत्री वातावरणको सुनिश्चितता						
		१.१.३	वडास्तरीय महिला हिंसा तथा लैङ्गिक भेदभाव निगरानी सेल गठन	३००	३५०	३५०	३५०		
		१.१.४	महिला सेलमार्फत हरेक महिना जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	४००	४५०	४५०	४५०	५००	
		१.१.५	माध्यमिक शिक्षामा यौन, लैङ्गिकता तथा प्रजनन् शिक्षा सम्बन्धी पाठ्यक्रम निर्धारण		५००				
		१.१.६	लैङ्गिकता र महिला जागरण सञ्चार कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३५०	३००	
		१.१.७	अनिवार्य बुहारी शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३५०	३५०	
		१.१.८	महिला हिंसा र दाइजो प्रथा विरुद्ध वार्षिक रुपमा सप्ताहव्यापी कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३५०	३००	
		१.१.९	लैङ्गिक हिंसा र महिला जागरण सम्बन्धी अभिमूखीकरण तालिम	३००	३५०	३५०	३५०	३००	
		१.१.१०	महिला पुरुष समविकास कार्यक्रम संचालन						
	१.२	१.२.१	सिप विकास तथा आय आर्जनका साथै नेतृत्व विकास तालिम सञ्चालन	४००	४५०	४५०	४५०	४५०	
		१.२.२	महिला उद्यमी अभिलेख तयार		३००				
		१.२.३	सफल महिला उद्यमी साक्षात्कार कार्यक्रम		२५०	२५०	३००	३००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.२.४	महिला लघु उद्यमी तथा व्यवसायीलाई व्याजमा अनुदान		२५०	२५०	३००	३००	
		१.२.५	सरकारी सेवा प्रवेश नि:शुल्क तयारी कक्षा सञ्चालन	४५०	४५०	५००	५००	५००	
		१.२.६	लैङ्गिक भेदभाव विरुद्ध न्याय सम्पादन तालिम सञ्चालन	४५०	४५०	५००	५००	५००	
		१.२.७	महिलाको स्वामित्वमा अचल सम्पत्ति वृद्घि गर्न स्थानीय ऐन कानून संशोधन		१००				
		१.२.८	एकल महिला आत्मनिर्भर कार्यक्रम व्याजमा अनुदान		२००	२५०	२५०	२५०	
		१.२.९	महिला तथा यौन हिंसा पहरेदारी वडास्तरीय महिला सेल अभिमूखीकरण	२००	२००	२५०	२५०	२५०	
		१.२.१०	महिला सुरक्षा गृह निर्माण			१५००	१५००		
		१.२.११	महिला उद्यमी वस्तु बिक्री केन्द्र स्थापना				१५००		
		१.२.१२	उच्च शिक्षामा छात्रा छात्रवृत्ति कोषको निर्माण			१२००			
		१.२.१३	सम्वन्ध विच्छेदका मूल कारणहरुको अध्ययन तथा परामर्श सेवा सञ्चालन		३५०				
		१.२.१४	महिला बेचविखन तथा ओसार पसार विरुद्ध जनचेतना कार्यक्रम अभिमूखीकरण	१५०	१५०	२००	२००	२००	
		१.२.१५	लैङ्गिक हिंसा राहत कोष स्थापना			१२००			
		१.२.१६	शिशु स्याहार केन्द्र स्थापना						
	१.३	१.३.१	उप-महानगरपालिकामा ज्येष्ठ नागरिक प्रतिकार्य इकाइ सञ्चालन						
		१.३.२	वडास्तरीय ज्येष्ठ नागरिक नि:शुल्क स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	६००	६००	६५०	६५०	६५०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.३	वडास्तरीय ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा निर्माण	६००	६००	६५०	६५०	६५०	
		१.३.४	ज्येष्ठ नागरिक योग तथा ध्यान केन्द्र सञ्चालन	३००	३२०	३२०	३२०	३४०	
		१.३.५	"ज्येष्ठ नागरिक आवाज" कार्यक्रम सञ्चालन	४०	४५	४५	५०	५०	
		१.३.६	ज्येष्ठ नागरिक तिर्थाटन/हज परिवहन अनुदान	५००	५००	५००	५००	६००	
		१.३.७	ज्येष्ठ नागरिक किर्तन तथा मनोरञ्जन मण्डली गठन तथा वाद्ययन्त्रमा अनुदान	४०	४५	४५	५०	५०	
		१.३.८	८० वर्ष नाघेका ज्येष्ठ नागरिकलाई सु-आहारा वितरण	१२०	१२०	१३०	१४०	१५०	
		१.३.९	अति विपन्न परिवारको स्वास्थ्य बिमामा अनुदान	१३०	१३०	१३०	१४०	१४०	
		१.३.१०	१०० वर्ष पूरा गरेका बुवाआमालाई अभिनन्दन तथा भेटघाट कार्यक्रम	५०	५०	५५	५५	६०	
		१.३.११	असहाय बुवाआमा तथा टुहुरा बालबालिका संरक्षणका लागि कार्यक्रम सञ्चालन	१३०	१३०	१३०	१४०	१४०	
	१.४	१.४.१	सम्पूर्ण अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको व्यक्तिगत विवरण संकलन		३००		३००		
		१.४.२	अपाङ्गता परिचय पत्र वितरण	१००	१००	१००	१००	१२०	
		१.४.३	अपाङ्गता भएका विद्यालय जाने बालबालिकाको समस्या अध्ययन			३५०			
		१.४.४	अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि विशेष शिक्षाको व्यवस्था	१५००	१५००	१६००	१६००	१६००	
		१.४.५	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको आत्मसम्मानमा चोट पुग्ने कार्यलाई निरुत्साहित गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	२००	२३०	२४०	२५०	२६०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.४.६	अपाङ्गता हक कार्यान्वयन रणनीति निर्माण			३५०			
		१.४.७	अपाङ्गता भएकाहरूको लागि विशेष टेवा कार्यक्रम सञ्चालन						
		१.४.८	अपाङ्गहरूको लगत संकलन गरी आवश्यक सहायक सामाग्री खरिद	६००	६००	६५०	६५०	६५०	
		१.४.९	विशेष क्षमता भएका अपाङ्ग लक्षित कलाकारिता, आय आर्जन तथा सिप विकास तालिम	६००	६००	६५०	६५०	६५०	
		१.४.१०	संघिय सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम मार्फत निरन्तर सेवा प्रवाह		६००				
		१.४.११	अपाङ्गता विशेष रु. १ लाख बराबरको व्यवसायमा सत प्रतिशत व्याजमा अनुदान						
		१.४.१२	सार्वजनिक भौतिक संरचना अपाङ्गमैत्री बनाउन मापदण्ड परिमार्जन			१००			
		१.४.१३	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको संजाल र वडा स्तरमा क्लब गठन गरि परिचालन			३००			
		१.४.१४	जटिल प्रकृतिका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूलाई विशेष छात्रवृत्ति अनुदान	४०	४५	५०	६०	६०	
		१.४.१५	अपाङ्गता भएका कलाकारलाई विशेष प्रोत्साहन अनुदान	४०	४५	५०	६०	६०	
		१.४.१६	पूर्ण अपाङ्ग परिवार प्रोत्साहन तथा भेटघाट कार्यक्रम	४०	४५	५०	६०	६०	
		१.१.१७	अपाङ्गता जीवन निर्वाह कार्यक्रमलाई निरन्तरता	४००	४००	४५०	४५०	५००	
	१.५	१.५.१	सीमान्तकृत तथा मूल प्रवाहिकरणमा छुटेका वर्गको स्थितिपत्र प्रकाशन			३००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.५.२	आदिवासी, जनजाती लगायतका वर्गको साँस्कृतिक पहिचान सम्बन्धी विस्तृत विवरण तयार				३००		
		१.५.३	आदिवासी लोक सँस्कृति संग्रहालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन		३००				
		१.५.४	अल्पसंख्यक वर्गका परिवारमा जन्मने शिशुहरूको नाममा बैङ्क खाता खोल्न प्रोत्साहन अनुदान	३०	३०	३५	३५	४०	
		१.५.५	सरकारी सेवामा मूल प्रवाहिकरण लक्षित विशेष तयारी कक्षा सञ्चालन			३००			
		१.५.६	लक्षित वर्ग अभिभावक शिक्षा तथा शैक्षिक सामाग्री वितरण	१००	१२०	१२०	१३०	१४०	
		१.५.७	छुवाछुत र सामाजिक भेदभाव न्यूनीकरण विशेष न्यायिक समिति तालिम	४००	४००	४२०	४२०	४२०	
		१.५.८	लक्षित वर्ग विशेष आय आर्जन तालिम सञ्चालन	६००	६००	६५०	६५०	७००	
		१.५.९	लोपोन्मुख जाती, भाषा तथा लिपि अध्ययन परामर्श				३००		
		१.५.१०	सामाजिक अन्तरघुलन चियापान कार्यक्रमको आयोजना	१२०	१२०	१३०	१३०	१५०	
		१.५.११	लक्षित वर्ग अति विपन्न उद्यमी व्याजमा अनुदान	१२०	१२०	१३०	१३०	१५०	
		१.५.१२	दलित महिला विशेष सशक्तिकरण अभियान सञ्चालन	४००	४५०	४५०	४६०	४६०	
		१.५.१३	दलित विशेष परम्परागत सीपलाई व्यावसायिकता प्रदान गर्न विशेष अभिमूखीकरण कार्यक्रम	३००	३५०	३५०	४००	४००	
		१.५.१४	दलित विद्यार्थी विशेष छात्रवृत्ति कोषको स्थापना			१३००			
		१.५.१५	सडक मानवमूक्त उप-महानगरपालिका घोषणा				३००		

५. अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ महिला सचेतनामा वृद्धि हुनेछ ।
- ✓ सरकारी सेवा तथा उद्यम व्यवसायमा महिला विपन्न र सीमान्तकृतको उपस्थिति बढ्नेछ ।
- ✓ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका कठिनाईहरू न्यूनीकरण हुनेछ ।
- ✓ सामाजिक, भेदभाव तथा थिचोमिचोमा कमी आउनेछ ।
- ✓ ज्येष्ठ नागरिकको उचित सुरक्षा र सम्मानको प्रबन्ध हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
लैङ्गिक समानता, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता सामाजिक समावेशीकरण					
१	प्रतिफल	उप-महानगरपालिकामा महिला उद्यमीहरूको	संख्या		
२	प्रतिफल	पूर्णरूपमा आत्मनिर्भर एकल महिलाको संख्या (प्रतिशतमा बढाउँदै लैजाने)	प्रतिशत		
३	प्रतिफल	अन्तरजातीय विवाह (बढाउँदै लैजाने)	संख्या		
४	प्रतिफल	ज्येष्ठ नागरिक सत्सङ्ग केन्द्र	संख्या		
५	असर	लैङ्गिक समानतालाई प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउने बजेटको (१.ख.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६	असर	सामाजिक सुरक्षामा योजनामा समावेश भएका नागरिक	प्रतिशत		
७	असर	सामाजिक सुरक्षा खर्चमा छुट्याइएको कूल बजेटको प्रतिशत (१.क.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
८	असर	आधार वर्षको तुलनामा न्यायिक समितिमा उजुरीको (प्रतिशतले घटाउँदै लैजाने)	प्रतिशत		
९	असर	विगत १२ महिनामा शारीरिक, मनोवैज्ञानिक लैङ्गिक तथा यौनजन्य हिंसामा परेका जनसंख्या (संख्यामा) घटनाको आधारमा (१६.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
१०	असर	दर्ता गरिएका सम्बन्ध विच्छेद संख्या (१६.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
११	असर	उमेरअनुसार १८ वर्षको उमेरसम्म यौनहिंसाको अनुभव गरेका १८ देखि २९ वर्ष उमेरका युवती र युवकहरूको अनुपात (१६.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
१२	असर	निर्णय-निर्माण समावेशी र जवाफदेही भएको विश्वास गर्ने जनसंख्याको अनुपात (लिङ्ग, उमेर, अपाङ्गता र जनसाङ्ख्यिक समूहअनुसार) (१६.७.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
१३	असर	सार्वजनिक निकायहरूको नीतिनिर्माण पदहरूमा रहेका महिलाहरूको अनुपात (१६.७.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

क.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१४	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका जनजातिको प्रतिशत	प्रतिशत		
१५	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका आदिवासीको प्रतिशत	प्रतिशत		
१६	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका मुस्लिमको प्रतिशत	प्रतिशत		
१७	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका पिछडा वर्गको प्रतिशत	प्रतिशत		
१८	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका अल्पसंख्यकको प्रतिशत	प्रतिशत		
१९	असर	आफ्नो जीवनकालमा शारीरिक/यौनहिंसा अनुभव गरेका र दर्ता गरिएका घटना १५ देखि ४९ वर्षसम्मका महिलाहरूको (प्रतिशत) (५.२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२०	प्रतिफल	महिला, किशोरी तथा बालबालिकाहरूको बेचबिखन (सङ्ख्या) (५.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
२१	असर	विवाहित वा वैवाहिक मिलनमा रहेका १५ देखि १९ वर्ष उमेरका महिलाहरू (प्रतिशत) (५.३.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२२	असर	श्रमशक्तिमा महिला र पुरुषको सहभागिताको अनुपात (५.४.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२३	असर	महिलाले घरायसी काममा खर्चेको औसत समय/घण्टामा (५.४.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	घण्टामा		
२४	असर	महिला सीप विकास तालिम संख्या	संख्या		
२५	असर	छात्रामैत्री शौचालय प्रयोगकर्ता छात्रा	प्रतिशत		
२६	असर	महिला सेल संख्या	संख्या		
२७	असर	महिला जागरण र अभिमुखिकरण कार्यक्रम	संख्या		
२८	असर	अनिवार्य बुहारी शिक्षा अन्तर्गत समेटिएका छात्रा	संख्या		
२९	असर	महिला उद्यमी साक्षात्कार कार्यक्रम	संख्या		
३०	असर	लघु उद्यम ब्याज अनुदानबाट लाभान्वित महिला संख्या	संख्या		
३१	असर	सरकारी सेवा प्रवेश निशुल्क तयारी कक्षाबाट लाभान्वित महिला	संख्या		

क.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
३२	असर	महिला भेदभाव विरुद्धमा उजुरी फर्स्यौट संख्या (न्यायिक समिति)	संख्या		
३३	असर	महिला सुरक्षा गृह	संख्या		
३४	असर	महिला उद्यमी वस्तु बिक्री केन्द्र	संख्या		
३५	असर	उच्च शिक्षा बालिका बीमा कार्यक्रम	संख्या		
३६	असर	बेचविखन र ओसारपसार विरुद्ध अभिमूखीकरण कार्यक्रम संख्या	संख्या		
३७	असर	ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्य शिविर	संख्या		
३८	असर	ज्येष्ठ नागरिक सत्संग केन्द्र	संख्या		
३९	असर	ज्येष्ठ नागरिक आवाज कार्यक्रम	संख्या		
४०	असर	ज्येष्ठ नागरिक तिर्थाटन	संख्या		
४१	असर	ज्येष्ठ नागरिक मनोरञ्जन तथा किर्तन मण्डली	संख्या		
४२	असर	ज्येष्ठ नागरिक (८० वर्ष माथि) सूआहारा कार्यक्रम	संख्या		
४३	असर	अपाङ्गता परिचयपत्र प्राप्त अपाङ्ग	संख्या		
४४	असर	जटिल अपाङ्गता भएका आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गरिएका विद्यार्थी संख्या	संख्या		
४५	असर	व्हिल चेयर प्राप्त अपाङ्ग	प्रतिशत		
४६	असर	अपाङ्ग लक्षित आय आर्जन कार्यक्रम			
४७	असर	जीवन निर्वाह भत्ता प्राप्त गर्ने पूर्ण अपाङ्ग	(प्रतिशत)		
४८	असर	अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक संरचना संख्या			
४९	असर	अपाङ्ग नागरिक सरोकार मञ्च	संख्या		
५०	असर	आदिवासी जनजाती विशेष पार्श्वचित्र अध्ययन तथा अनुसन्धान	संख्या		
५१	असर	अल्पसंख्यक अनुदान	संख्या		
५२	असर	सिमान्तकृत वर्ग विशेष सरकारी प्रवेश निशुल्क कक्षाबाट लाभान्वित संख्या	संख्या		
५३	असर	भेदभाव न्यूनीकरण जनचेतनामूलक कार्यक्रम संख्या	संख्या		
५४	असर	लक्षित वर्ग विशेष आय आर्जन तालिम	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
५५	असर	लोपोन्मुख जाती तथा भाषा संस्कृति विशेष कार्यक्रम	संख्या		
५६	असर	दलित विपन्न छात्रवृत्तिबाट लाभान्वित संख्या	संख्या		
५७	असर	दलित विशेष परम्परागत सीप विकास तालिम	संख्या		
५८	असर	उप-महानगरपालिकाबाट राष्ट्रिय संसदमा प्रतिनिधित्व (प्रतिशत) (५.५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
५९	असर	उप-महानगरपालिका प्रादेशिक संसदमा प्रतिनिधित्व (प्रतिशत) (५.५.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६०	असर	स्थानीय सरकारका तहहरूमा प्रतिनिधित्व (Bodies) (प्रतिशत) (५.५.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६१	असर	निजी क्षेत्रको निर्णायक तहमा महिलाहरूको सहभागिता (प्रतिशत) (५.५.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६२	असर	सहकारी क्षेत्रमा महिलाहरूको सहभागिता (प्रतिशत) (५.५.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६३	असर	सार्वजनिक सेवाका नीति निर्माणका पदहरूमा रहेका महिला (कुल कर्मचारीहरूमध्ये महिलाको प्रतिशत) (५.५.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६४	असर	व्यावसायिक र प्राविधिक कामदारहरूमा महिला-पुरुषको अनुपात (Ratio of women to men) (प्रतिशत) (५.५.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६५	असर	यौन सम्बन्ध, परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग र प्रजनन स्वास्थ्य हेरचाह सम्बन्धमा सु-सूचित भएर आफैले निर्णय गर्ने १५ देखि ४९ वर्ष उमेरका महिलाहरूको अनुपात (५.६.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६६	प्रतिफल	महिलाहरूको अचल स्वामित्व भएका उद्यमहरूको सङ्ख्या (५.क.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
६७	प्रतिफल	महिलाहरूको सम्पत्तिमाथिको स्वामित्व (जमिन र घर) (५.क.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
६८	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका इन्टरनेट प्रयोग गर्ने महिलाको प्रतिशत (५.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६९	असर	मोबाइल प्रयोग गर्ने महिलाको प्रतिशत (५.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

(ख) बालबालिका तथा किशोरकिशोरी

१. पृष्ठभूमि

बालबालिका तथा किशोरकिशोरीलाई भविष्यका कर्णधारको रुपमा लिइन्छ। किनकि हालको बालबालिकाको समग्र अवस्थाले भोलि राष्ट्र निर्माण तथा समाज निर्माणमा जिम्मेवार हुने मानव संसाधन कस्तो हुनेछ भन्ने निर्धारण गर्दछ। त्यसकारण नेपालको संविधानले बालबालिकाको हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरी बालअधिकार संरक्षण राज्यको अनिवार्य दायित्व भित्र राखेको छ भने स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ तथा दिगो विकास लक्ष्य समेत बालबालिका तथा किशोरकिशोरीमाथि हुने सबै प्रकारका विभेद अन्त्य गर्ने तर्फ लक्षित रहेको छ। बालबालिकाको उचित हेरचाह, शिक्षा, पोषण, स्वास्थ्य जस्ता विषयहरू बाल अधिकारका अर्थात् नागरिक दायित्व र जिम्मेवारीका मात्र विषय होइनन्, यी विषय आज हामीले भोलिको समाज र राष्ट्र निर्माणमा गरिने बृहत् लगानीसँग गाँसिएका विषयहरू हुन्। राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार उप-महानगरपालिकामा ० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाको संख्या ४७,५०० अर्थात २८.८९ प्रतिशत रहेको छ। यसरी बालबालिकाको संख्या धेरै हुनुले ठूलो रकम यी बालबालिकाको हेरचाह, स्वास्थ्य, शिक्षा र पोषणमा खर्च गर्नुपर्ने हुन्छ। बालबालिकाहरू स्वास्थ्य तथा पोषणका हिसाबले समेत पूर्ण सुरक्षित राख्नु उप-महानगरपालिकाको दायित्वभित्र पर्दछ।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उप-महानगरपालिकामा बाल उद्यान निर्माण तथा बालमैत्री कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन हुन नसकेको।
▪ बालबालिका तथा किशोरकिशोरी परम्परागत हिंसा तथा सामाजिक सञ्जालमार्फत हुने हिंसाका कारण संवेदनशील अवस्थामा रहेका।
▪ सरकारले बालबालिकाको क्षेत्रमा गरेको लगानि पर्याप्त र प्रभावकारी नभएको।
▪ विपन्नताका कारण धेरै बालबालिकाहरू आधारभूत आवश्यकता र अधिकारबाट बञ्चित हुनुपरेको।
▪ बालबालिकालाई उचित शिक्षा, पोषण र स्वास्थ्यको पूर्ण ग्यारेन्टी गर्न नसकिएको।
▪ बालबालिकाको उचित स्याहार र अधिकारको प्रत्याभूति गर्नु चुनौती र जिम्मेवारीको रुपमा रहेको।
▪ समयमै बालबालिका सवालहरूको सम्बोधन गर्न नसके भोलिको भविष्य अनिश्चित र अन्धकार हुने जोखिम रहेको।
▪ बेरोजगारीका कारण विदेश पलायन हुने प्रवृत्ति रहेको।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ संविधान प्रदत्त बालबालिकाको मौलिक हक अधिकार संरक्षणको दायित्व स्थानीय सरकार सामु आएको।
▪ राष्ट्रिय, प्रादेशिक र दिगो विकास लक्ष्यका नीति, कानून, संस्थागत संयन्त्र, योजना तथा कार्यक्रमहरूमा बालबालिकालाई प्राथमिकतामा राखिएको।
▪ बालअधिकार संरक्षण तथा प्रवर्द्धनका लागि बाल अधिकार तथा बालमैत्री स्थानीय शासनको अवधारणा आएको।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिकाको ठूलो हिस्सा बालबालिका भएकोले उनीहरूको राम्रो हेरचाह गर्न सबै भविष्यका लागि असल समाज र नागरिक निर्माण गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय सरकारले बाल सरोकारका विषयलाई आफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा महत्व दिने गरेका ।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
बालमैत्री स्थानीय शासनयुक्त पालिका, बालमैत्री उप-महानगरपालिका
लक्ष्य
बालअधिकार अन्तर्गत स्वास्थ्य, पोषण, उचित स्याहार र शिक्षाका आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु ।

उद्देश्य १. बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ बाल अधिकार सम्बन्धी जनचेतना जागरण गर्ने ।	१.१.१ बाल अधिकार र बालबालिकामा गरिने लगानीका सम्बन्धमा अभिभावकहरूलाई सचेत बनाउने कार्यक्रम अभियानका रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.२ बालबालिकाहरू स्वंयलाई बालबालिकाका आवश्यकता र अधिकारका विषयमा सचेत तुल्याउन विद्यालय पाठ्यक्रम बाहेक स्थानीय अधिकारकर्मीको सहयोगमा विद्यालयस्तरीय सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ बालमैत्री स्थानीय शासन (CFLG) कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने हेतुले उप-महानगरपालिकाका समग्र बालबालिकाको वार्षिक वस्तुगत अवस्थाबारे अध्ययन गरी बालबालिका स्थितिपत्र तयार पारिनेछ ।
	१.१.४ विशेष अवसर (बाल दिवस) मा सप्ताहव्यापी बालअधिकार जागरण अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२ अतिविपन्न तथा विशेष संरक्षण आवश्यक असहाय बालबालिका केन्द्रित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ उप-महानगरपालिकामा वर्षभरी खान लगाउन नपुग्ने अतिविपन्न परिवारका तथा असहाय बालबालिकाको व्यक्तिगत विवरण तयार पारिनेछ ।
	१.२.२ जोखिमयुक्त काम, बालश्रम, बेचविखन तथा ओसारपसारमा परेका बालबालिकाको स्थितिपत्र प्रकाशन गरिनेछ ।
	१.२.३ जोखिमयुक्त काम, बालश्रम, बालबालिका बेचविखन तथा ओसार पसार विरुद्ध वडास्तरीय नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.४ जोखिमपूर्ण काम, बालश्रम, बेचविखन र ओसारपसार विरुद्ध सुरक्षा निकाय, नागरिक समाज, बाल अधिकारकर्मी र स्थानीय जनप्रतिनिधी सम्मिलित निगरानी सेल गठन गरिनेछ ।
	१.२.५ अति विपन्न र सडक बालकहरूको पूर्ण संरक्षण गर्न कार्ययोजना तथा संयन्त्र निर्माण गरी उक बाल सुरक्षा गृहको स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.१ उप-महानगरपालिकालाई बालश्रम मूक्त घोषणा गर्न गृहकार्य गरिनेछ ।

उद्देश्य १. बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.३ बालअधिकार सम्बन्धी नीतिगत सुधार तथा व्यवस्था गर्ने ।	१.३.२ सबै प्रकारका बाल हिंसा विरुद्ध आवाज उठाउन सञ्चार माध्यम सामाजिक सञ्चालन तथा सरकारी र गैर सरकारी संस्थाको सहयोग लिइनेछ ।
	१.३.३ बालक्लब स्थापना र तिनको प्रभावकारीता वृद्धि गर्न बालबालिकालाई Motivational तथा नेतृत्व विकास तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.४ बालबालिका विरुद्ध हुने हिंसा तथा शोषणका क्रियाकलाप नियन्त्रण गर्न एक बाल हेल्पलाइन सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.५ वडास्तरीय एक बाल उद्यान निर्माण गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.६ बाल प्रतिभा पहिचान विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.७ उप-प्रमुखको सिफारिस वा तोके बमोजिम कार्यपालिकाको सदस्यको अध्यक्षतामा नगरस्तरीय बालअधिकार सञ्जाल समिति गठन गरिनेछ ।
	१.३.८ बाल अधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न एक जना बालकल्याण अधिकारी नियुक्त गरिनेछ ।
	१.३.९ स्थानीयस्तरमा बाल मनोविज्ञानको रुपमा काम गर्न चाहने व्यक्तिले तोकिए बमोजिमको योग्यता पुरा गरी स्थानीय बाल अधिकार समितिमा सूचीकृत हुने प्रावधान लाइ प्रभावकारी बनाइनेछ ।
	१.३.१० बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ६३ बमोजिम बालबालिकालाई तत्काल संरक्षण, उद्धार, राहत र पुर्नस्थापना गर्न एक बालकोष निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.११ जन्मदर्ता अभियान संचालन अन्तर्गत बच्चा जन्मेको ३५ दिन भित्र जन्मदर्ता गर्ने परिवारलाई आर्थिक सहयोग कार्यक्रम हरेक वडाबाट संचालन गरिनेछ ।
	१.३.१२ बालमैत्री स्थानीय शासन नगर समिति गठन तथा परिचालन गरिनेछ ।
	१.३.१३ बालमैत्री आचारसंहितालाई वडा तथा विद्यालयस्तर सम्म विस्तार गरी प्रभावकारी बनाइनेछ ।

बालबालिकाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	बाल अधिकार सम्बन्धी अभिभावक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	१२०	१२०	१५०	१५०	१५०	
		१.१.२	स्थानीय अधिकारकर्मीको सहयोगमा विद्यालयस्तरीय सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	२००	२२०	२४०	२५०	२५०	
		१.१.३	बालबालिकाको वस्तुगत स्थितिपत्र तयार		८००				
		१.१.४	विशेष अवसर (बाल दिवस) मा सप्ताहव्यापी बालअधिकार जागरण अभियान सञ्चालन	२००	२२०	२२०	२००	२२०	
	१.२	१.२.१	अतिविपन्न, असहाय बालबालिकाको व्यक्तिगत विवरण तयार			४५०			
		१.२.२	बेचविखन र ओसारपसारमा परेका बालबालिकाको स्थितिपत्र प्रकाशन				४५०		
		१.२.३	बेचविखन तथा ओसार पसार विरुद्ध जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.२.४	बेचविखन र ओसारपसार निगरानी सेल गठन	१००	१००	१००	१२०	१२०	
		१.२.५	बाल सुरक्षा गृहको स्थापना			१५००			
	१.३	१.३.१	बालश्रम मूक्त उप-महानगरपालिका घोषणा						
		१.३.२	बालशोषण र बाल हिंसा विरुद्ध जनचेतना अभियान सञ्चालन	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.३.३	बालक्लवमा आबद्ध बालबालिकाको नेतृत्व विकास तालिम	३००	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.३.४	बालहेल्पलाइन सेवा सञ्चालन		३५०		३५०		
		१.३.५	बाल उद्यान निर्माणका लागि सम्भाव्यता अध्ययन		६००				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.६	बाल प्रतिभा पहिचान विशेष कार्यक्रम सञ्चालन	१५०	१५०	२००	२००	२००	
		१.३.७	नगरस्तरीय बालअधिकार समिति गठन			३००			
		१.३.८	बाल कल्याण अधिकारी नियुक्ति						
		१.३.९	स्थानीय बालअधिकार समितिमा सूचिकृत हुने प्रावधान लागू						
		१.३.१०	बालकोष निर्माण		१५००				
		१.३.११	बच्चा जन्मेको ३५ दिन भित्र जन्मदर्ता गर्ने परिवारलाई आर्थिक सहयोग						
		१.३.१२	बालमैत्री स्थानीय शासन नगर समिति गठन तथा परिचालन						
		१.३.१३	बालमैत्री आचारसंहिताको प्रभावकारी कार्यान्वयन						

५. अपेक्षित उपलब्धिहरू तथा नतिजा खाका

- ✓ बालमैत्री समाजको निर्माण हुनेछ ।
- ✓ आधारभूत बाल अधिकारको सुनिश्चितता हुनेछ ।
- ✓ अति विपन्न र असहाय बालबालिकाहरू सुरक्षित हुनेछन् ।
- ✓ बालमैत्री स्थानीय शासनको अभ्यास सफल हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
बालबालिका					
१	प्रतिफल	बितेको १२ महिनामा आफ्नो हेरचाह गर्ने व्यक्तिबाट कुनै प्रकारको मनोवैज्ञानिक वा शारीरिक आक्रमण वा त्राश भोगेको १ देखि १७ वर्ष सम्मको बालबालिका संख्या (१६.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
२	प्रतिफल	स्थानीय पञ्जिकरण इकाईमा दर्ता भएका ५ वर्ष मूनिका बालबालिका (१६.९.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
३	प्रतिफल	(५ देखि १७ वर्ष) बाल श्रमिकको (संख्या) (८.७.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
४	प्रतिफल	बालश्रमिकहरू (घटाउँदै लैजाने)	संख्या		
५	प्रतिफल	असहाय बालबालिका (संख्या)	संख्या		
६	प्रतिफल	पुर्नस्थापित बालबालिका संख्या	संख्या		
७	प्रतिफल	विद्यालय जान नपाएका बालबालिकाको संख्या	संख्या		
८	असर	भारत लगायतका मुलुकमा तथा घरेलु कामदारको रुपमा प्रतिवर्ष हुने बालबालिका बेचविखन सूचना संख्या (१६.२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
९	प्रतिफल	बालगृह संख्या	संख्या		
१०	प्रतिफल	बाल सुरक्षा/संरक्षण गृह	संख्या		
११	प्रतिफल	बाल विवाह संख्या	संख्या		
१२	प्रतिफल	बाल उद्यान संख्या	संख्या		
१३	प्रतिफल	पोषण सुनिश्चित गरिएका असहाय अति विपन्न बालबालिका	संख्या		
१४	असर	जोखिमपूर्ण काममा संलग्न बालबालिका (८.७.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
१५	प्रतिफल	बालबालिका केन्द्रित वार्षिक बाल कार्यक्रम	संख्या		

५.५ युवा तथा खेलकुद

५.५.१ पृष्ठभूमि

राष्ट्रिय युवा नीति, २०७२ अनुसार १६ देखि ४० वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यालाई युवा समूहमा राखिएको छ। राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार उप-महानगरको जम्मा जनसंख्या १,६४,४४४ मध्ये १५ देखि ५९ वर्ष सम्मका सकृय यूवाको संख्या १,०५,१९७ अर्थात ६३.९७ प्रतिशत रहेको छ। देशको प्रमुख श्रम शक्ति, मानव

संसाधन र उर्जाको आधार स्तम्भ नै यी युवाहरू हुन् । युवाको सामर्थ्यलाई पूर्णत सदुपयोग गरेका राष्ट्रहरूले नै ठूलो फड्को मारेका छन् । काम गर्न सक्ने उच्च सक्रिय उमेरको जनसंख्या नै जनसांख्यिक लाभांश हो ।

व्यक्तिको सर्वाङ्गिण विकासमा खेलकुदको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । अनुशासन, राष्ट्रिय भाइचारा प्रदर्शन गरी शारीरिक तन्दुरुस्ती कायम गर्न खेलकुद विकासको अहम् महत्व रहेको हुन्छ । विश्वका विकसित देशहरूले खेल पर्यटन मार्फत समृद्धि हासिल गरेको र विश्वस्तरमा पहिचान स्थापित गरेको पाइन्छ । उदाहरणको लागि स्पेन, इटली, इङ्गल्याण्ड, ब्राजिल, फ्रान्स जस्ता राष्ट्रहरू हाल खेल प्रवर्द्धन मार्फत विश्व परिचित मात्र नभई खर्बौं डलरको कारोबार गर्दछन् । छिमेकी राष्ट्र भारत समेत क्रिकेटका लागि प्रसिद्ध मानिन्छ । पूर्वाधार अभाव तथा व्यवसायिकताको अवसर नहुँदा नहुँदै पनि नेपाली खेलाडीहरू खेलकुदमा आबद्ध छन् किनकी खेलकुद विकास आर्थिक समृद्धिसँग पनि जोडिएको छ । यस उप-महानगरपालिकाले पनि आफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा खेलकुद विकासलाई महत्व दिएको छ ।

५.५.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उप-महानगरपालिकामा भएका खेल मैदान, पार्क तथा पिकनिक स्थल व्यवस्थित एवं पूर्वाधारयुक्त हुन नसक्नु ।
▪ उप-महानगरपालिकामा खेलकुदको विकास गर्न स्थानीय स्तरमा खेलकुद प्रशिक्षकको अभाव हुनु ।
▪ सीमित बजेटका कारण उप-महानगरपालिकाले खेलकुद तथा मनोरञ्जनमा यथोचित लगानी गर्न नसक्नु ।
▪ व्यवस्थित खेलकुद पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठूलो आकारको बजेटको व्यवस्थापनको चुनौती रहेको ।
▪ भौगौलिक अवस्थिति सहज हुँदाहुँदै पनि एकीकृत खेलकुद जागरण अभावका कारण खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्न चाहेजति सहज र चुस्त रूपमा विकास गर्न कठिन रहेको ।
▪ खेलकुदलाई व्यवसायीकरण गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा खेलाडीहरू समावेश गराउन कठिन परिस्थिति रहेको ।
▪ ऐतिहासिक, पर्यटकीय तथा धार्मिक महत्वका क्षेत्रहरूमा पार्क, वनभोज स्थल आदिको विकास गर्न कठिन ।

५.५.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिकाको प्राय सबै वडाहरूमा सार्वजनिक खेलमैदानहरू, सामुदायिक भवन तथा भेटघाट केन्द्रहरू रहेका ।
▪ उप-महानगरपालिकाका सबै विद्यालय तथा वडाहरूमा आवश्यक खुलाचौर तथा खेलमैदान रहेका ।
▪ उप-महानगरपालिकाले राष्ट्रिय तथा नगरस्तरीय खेल प्रतियोगिता सञ्चालनका लागि प्रोत्साहन गर्ने कार्य गरिरहेको ।
▪ विभिन्न स्थानीय तथा राष्ट्रिय खेलहरू मार्फत स्थानीय प्रतिभाहरू जगेर्ना गर्न सकिने ।
▪ खेल पूर्वाधारको विकास मार्फत विभिन्न खेल प्रतियोगिताहरू आयोजना गरी खेलकुद पर्यटनको विकास गर्न सकिने ।
▪ खेलाडीहरुलाई प्रशिक्षण तथा प्रतियोगितात्मक कार्यक्रमहरु थप गर्न सकिने ।

५.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
शारीरिक र मानसिक रुपमा स्वस्थ नागरिक निर्माण
लक्ष्य
शारीरिक स्वास्थ्य र मानसिक सन्तुलनका लागि आधारभूत खेलकुद र मनोरञ्जनका पूर्वाधार विकास गर्ने ।
उद्देश्यहरू
खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यमले नागरिकको खुसी र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।

उद्देश्य १: खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यमले नागरिकको खुशी र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ खेलकुद पूर्वाधारको प्रवन्ध गर्ने ।	१.१.१ विद्यालयहरूको स्तर अनुसार खेल मैदानको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.२ विद्यालयहरूमा न्यूनतम खेल सामाग्रीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.३ विद्यालय बाहिर रहेका खेलाडीहरुलाई खेलकुद सामाग्रीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.४ एक वडा एक खेल मैदानको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.५ वडास्तरीय खेलकुद विकास समिति गठन गरिनेछ ।
	१.१.६ समृद्धिका लागि स्वास्थ्य, स्वास्थ्यका लागि खेलकुद भन्ने मर्मलाई आत्मसात गराउन युवा क्लबहरुलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
१.२ खेलाडी पहिचान तथा प्रशिक्षण दिने ।	१.२.१ उप-महानगरपालिकास्तरीय सम्पूर्ण खेलाडीहरूको विवरण तयार पारिनेछ ।
	१.२.२ उप-महानगरपालिकामा रहेका सम्पूर्ण राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरका खेलाडीहरूलाई समेटेर एक स्थितिपत्र तयारी तथा अभिलेखीकरण गरिनेछ ।
	१.२.३ राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरका खेलाडीहरूलाई मापदण्डका आधारमा प्रोत्साहन भत्ताको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.४ एक उप-महानरपालिकास्तरीय Sports Academy स्थापना गर्न आवश्यक प्रक्रिया अगाडि बढाइनेछ ।
	१.२.५ खेल अनुसार खेलाडी समूह छुट्याई वडास्तरीय खेलकुद समिति मार्फत प्रशिक्षण/तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.२.६ राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरका खेलमा भाग लिने खेलाडीहरूलाई विशेष तयारी प्रशिक्षण सञ्चालन गर्न कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.७ स्थानीय खेलकुद क्लबहरूलाई मापदण्डका आधारमा प्रोत्साहन अनुदानको प्रबन्ध गरिनेछ ।
१.३ खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१ स्थानीय तह र प्रदेशस्तरमा आयोजना हुने खेलहरूमा सहभागी हुन खेलाडी प्रशिक्षण सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.२ अन्तर विद्यालय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य १: खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यमले नागरिकको खुशी र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.३.३ उप-महानगरपालिका तथा वडास्तरीय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.४ कुनै पनि खेलकुदसँग सम्बन्धित संघ संस्थाले उप-महानगरपालिकाभित्र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय खेलकुद आयोजना गर्न चाहेमा साझेदारीमा खेल सञ्चालन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
१.४ स्थानीय स्तरमा गर्न सकिने मनोरञ्जनात्मक कृयाकलापको अध्ययन गरी व्यवस्थित गर्ने ।	१.४.१ स्थानीय जातजाति, धर्म, सम्प्रदायहरूमा प्रचलित कला, कौशल, गायन, नृत्य आदिको पूर्ण विवरण तयार गरी तिनीहरूको जगेर्ना र सान्दर्भिकता बारे अध्ययन गरिनेछ ।
	१.४.२ ठूलो संख्याका मानिसहरूलाई सामूहिक रुपमा मनोरञ्जन प्रदान गर्ने प्रकारका स्थानीय जात्रा, मेला, हाट, नौटङ्की, नाटक, गीत, वाद्यवादन, नृत्य, जादु, कला, कौशल, आदिलाई संस्थागत गर्न सम्भावना अध्ययन गरिनेछ ।
	१.४.३ परम्परागत खेलहरूको संरक्षण गर्न सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया र समन्वय गरिनेछ ।
	१.४.४ वनभोज स्थलहरूलाई व्यवस्थित गर्न वडास्तरीय रुपमा रहेका पार्क तथा मनोरञ्जन स्थलहरूको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	१.४.५ एक वडा एक पार्क अभियान सञ्चालन गरी प्रत्येक वडामा सघन बस्तीलाई पायक पर्ने स्थानमा मनोरञ्जन पार्कको स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिन्छ ।
	१.४.६ Urban Mass Entertainment का व्यावसायिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरिनेछ ।

युवा तथा खेलकुदको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	विद्यालयस्तरीय खेल मैदानको व्यवस्था	१५००	१५००	१६००	१६००	१६००	
		१.१.२	विद्यालयमा न्युनतम खेल सामाग्रीको व्यवस्था	४५०	४५०	५००	५००	६००	
		१.१.३	खेलाडीहरुका लागि खेलकुद सामाग्रीको प्रबन्ध						
		१.१.४	वडास्तरीय खेल मैदान निर्माण	१५००	१५००	१६००	१६००	१७००	
		१.१.५	वडास्तरीय खेलकुद विकास समिति गठन	३०	३०	३५	३५	३५	
		१.१.६	"समृद्धिका लागि स्वास्थ्य, स्वास्थ्यका लागि खेलकुद" कार्यक्रम सञ्चालन	१०००	१०००	११००	११००	११००	
	१.२	१.२.१	खेलाडीहरुको व्यक्तिगत विवरण तयार		४००				
		१.२.२	राष्ट्रिय खेलाडीहरूको स्थितिपत्र तयार तथा अभिलेखीकरण			३००			
		१.२.३	राष्ट्रिय खेलाडीहरूलाई प्रोत्साहन	३००	३००	३५०	३५०	३५०	
		१.२.४	उप-महानरपालिकास्तरीय Sports Academy स्थापना				१६००		
		१.२.५	वडास्तरीय खेलकुद प्रशिक्षण तथा तालिम	४५०	४५०	५००	५००	५००	
		१.२.६	खेलाडी प्रशिक्षण कोषको निर्माण			१५००			
		१.२.७	स्थानीय खेलकुद क्लबहरूलाई प्रोत्साहन अनुदान	२००	२५०	२५०	३००	३००	
	१.३	१.३.१	खेलाडी प्रशिक्षण सञ्चालन (प्रादेशिक र स्थानीय तह)	४५०	४५०	५००	५००	५००	
		१.३.२	अन्तरविद्यालय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन	१०००	१०००	११००	११००	११००	
		१.३.३	वडास्तरीय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन	१०००	१०००	११००	११००	११००	
		१.३.४	राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय खेलकुद आयोजना	१०००	१०००	११००	११००	११००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
	१.४	१.४.१	मनोरञ्जनात्मक गतिविधि विवरण तयारी				३००		
		१.४.२	स्थानीय जात्रा तथा मेलाहरुको सम्भाव्यता अध्ययन		३००				
		१.४.३	परम्परागत मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापहरुको संरक्षण						
		१.४.४	वडास्तरीय पार्क तथा मनोरञ्जन स्थलको स्तरोन्नति	४००	४००	४५०	४५०	५००	
		१.४.५	एक वडा एक मनोरञ्जन पार्कको सम्भाव्यता अध्ययन		५००				
		१.४.६	UME व्यवसायिक कार्यक्रमका लागि निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया	५०	५०	५५	५५	५५	

५.५.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ न्यूनतम खेलकुद पूर्वाधारको विकास हुनेछ ।
- ✓ खेलाडीहरू पहिचान भई क्षमता विकास भएको हुनेछ ।
- ✓ स्थानीयस्तरमा प्रचलनमा रहेका मनोरञ्जनात्मक कृयाकलापहरू संस्थागत हुनेछन् ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१	**युवा तथा खेलकुद**				
	प्रतिफल	व्यायामशालाको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	सुविधा सम्पन्न खेलकुद रंगशालाको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	खेल मैदानको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	थिएटर वा सिनेमा घरको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	बाल उद्यानको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	पार्क तथा हरित उद्यानको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	व्यवस्थित पिकनिक स्थलको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	व्यवस्थित पौडी पोखरीको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	जेष्ठ नागरिक मिलन केन्द्रको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	साँस्कृतिक तथा कला केन्द्रको संख्या	संख्या		

५.५.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

५.६ शान्ति सुरक्षा

५.६.१ पृष्ठभूमि

गरिबी, सामाजिक विसंगति र अपराध मनोविज्ञानका कारण समाजमा विविध किसिमका अपराधिक घटनाहरू घट्ने गर्दछन् । यस्ता घटनाहरू न्यूनीकरण गर्न शान्ति, सुरक्षा र अमन चयनको प्रबन्ध राज्यले मिलाउने दायित्व हुन आउँछ । त्यस्का लागि उप-महानगरपालिकामा हाल नगर प्रहरी प्रमुखको नेतृत्वमा नगर प्रहरी बल सकृय रुपमा परिचालित रहेको छ । उप-महानगरको नगर प्रहरी बलले लामखुट्टे नियन्त्रणका लागि विषादी छर्ने, सरसफाई तथा रगंरोगन अभियान संचालन, अव्यवस्थित पार्किङ हटाउने अभियान (अव्यवस्थित ठेला व्यवस्थापन), अव्यवस्थित तारहरुको व्यवस्थापन, सडक पेटी, मन्दिर, सडक, सफाई, फुटपाथ अतिक्रमण हटाउने, सभा समारोह तथा चाडवाडहरुमा सुरक्षा व्यवस्थापन गर्ने, सेवा ग्राहीले उजुरी गरेका निवेदन उपर स्थलगत निरीक्षण गरी सत्य तथ्य पत्ता लगाउन सहयोग गर्ने लगायतका उदाहरणीय कार्यहरु गरिरहेको छ ।

५.६.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उप-महानगरपालिकामा छिटफुट रुपमा चोरी, झै-झगडा, डकैती, हत्या, घरेलु हिंसा तथा बलात्कारका घटना हुने गरेका ।
▪ प्रविधिको अभाव तथा सूचना प्रवाह कठिनाईका कारण अपराधका घटनाहरूको यथार्थ लगत राख्न कठिन भएको ।
▪ उप-महानगरपालिकाको सीमित बजेटका कारण सुरक्षा निकायको उपस्थिति सबै वडामा पुऱ्याउने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ अपराधलाई लोकलाज अथवा डर त्रासका कारण लुकाई अपराधीलाई थप प्रोत्साहित हुने सम्भावना रहेको ।
▪ आत्महत्या नियन्त्रणका लागि मनोसामाजिक परामर्शदाता व्यवस्था गर्न तथा मनोरोगीको पहिचान र उपचार गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ लागुऔषध नियन्त्रण चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ निमुखा तथा सोझा साझा नागरिकको सुरक्षा प्रत्याभूत गर्न चुनौतीपूर्ण रहेको ।

५.६.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ आम नागरिकलाई स्वतन्त्रतापूर्वक हिंडडुल गर्न तथा दैनिक कार्य सञ्चालन गर्न सुरक्षा चुनौती नभएको ।
▪ कुनै पनि बेला हुन सक्ने दुर्घटनाको तत्काल सम्बोधन गर्न सकिने ।
▪ घटना वा दुर्घटनाका बेला उद्दार सामाग्रीको पर्याप्त आपूर्ति गर्न सकिने ।
▪ अमनचयन तथा शान्ति सुरक्षाको अवस्थालाई जुझारु राख्न उपयुक्त कदमहरू चाल्न सकिने ।

५.६.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
शान्ति सुरक्षाका हिसाबले सुरक्षित उप-महानगरपालिका
लक्ष्य
उप-महानगरपालिकाबासिलाई शान्ति सुव्यवस्थाका हिसाबले पूर्ण सुरक्षित महशुस गराउने ।
उद्देश्यहरू
समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाई नियन्त्रण गर्नु ।

उद्देश्य १. समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाई नियन्त्रण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सुरक्षा पूर्वाधारको विकास गर्ने ।	१.१.१ सुरक्षाका लागि प्रहरी चौकी स्थापना गर्नुपर्ने आवश्यकता भएका स्थानहरूको अध्ययन गरी सुरक्षा निकायसँग समन्वय गरिनेछ ।
	१.१.२ आवश्यकताका आधारमा नगर प्रहरी विस्तार गरिनेछ ।

उद्देश्य १. समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाई नियन्त्रण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.३ संघीय र प्रादेशिक प्रहरीसँग सह-सम्बन्ध कायम गर्दै नगर प्रहरीको क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.४ सुरक्षा गस्तीलाई आवश्यकता अनुरुप नियमित र अपराध संवेदनशील क्षेत्रमा सघन बनाइनेछ ।
	१.१.५ नगर प्रहरीलाई सृजनशिल काममा संलग्न गराउन कार्ययोजना लागु गरिनेछ ।
	१.१.६ मदिरापान, भिडभाड, होहल्ला झै-झगडा हुने क्षेत्रमा सुरक्षा सर्तकता वृद्धि गरी सुरक्षा योजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.७ विपद् व्यवस्थापनमा नगर प्रहरी परिचालन गर्न नियमित तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.८ Hot Line सेवाको प्रबन्ध गरी तत्काल परिचालन हुने stand by force तयार पारिनेछ ।
	१.१.९ नगर प्रहरी सेवालाई क्रमश सम्पूर्ण वडामा विस्तार गर्दै लगिनेछ ।
	१.१.१० विशेष उद्धार टोली निर्माण गरी तयारी अवस्थामा राखिनेछ ।
	१.१.११ व्यक्तिगत सुरक्षा र सूचना दिन प्रोत्साहन गर्ने हिसाबले विद्यार्थीसँग प्रहरी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.१२ सघन बस्ती रहेका बजार क्षेत्रहरूमा आवश्यकताका आधारमा cctv जडान कार्यलाई विस्तारित गर्दै लगिनेछ ।
	१.१.१३ अपराध नियन्त्रण तथा सम्भावित अपराधिक क्रियाकलाप न्यूनीकरण गर्न समुदायसँग प्रहरी विशेष अभियान अन्तर्गत व्यापक जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२ संस्थागत क्षमता विकासका कृयाकलाप सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ अपराध हुनु अगावै सूचना प्राप्त गर्न सक्ने गुप्तचर सेवालाई प्रभावकारी बनाउन नगर प्रहरी अन्तर्गत एक युनिट खडा गरी तालिम र कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.२ नगर प्रहरीलाई संवेदनशीलताका आधारमा क्षमता विकास तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.२.३ आपतकालिन अवस्थाका लागि नगर प्रहरीका साथै सञ्चार सेट लगायतका उपकरणहरुको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.२.४ २४ सै घण्टा मोबाइल टिम परिचालन गर्नुका साथै सो कार्यको लागि आवश्यक पूर्वाधार र जनशक्तिको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

शान्ति सुरक्षाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	प्रहरी चौकी विस्तार गर्न आवश्यक स्थानको विवरण तयार		४००				
		१.१.२	आवश्यकताका आधारमा नगर प्रहरीको दरबन्दी तय						
		१.१.३	नगर प्रहरी क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन	३००		३५०		४००	
		१.१.४	सुरक्षा गस्तीको आवश्यक रुट र स्थान बारे अध्ययन		२००				
		१.१.५	नगर प्रहरी सिर्जनशिल कार्ययोजना लागू						
		१.१.६	सुरक्षा योजना निर्माण			३५०			
		१.१.७	विपद् व्यवस्थापनमा नगर प्रहरी परिचालन						
		१.१.८	Hot Line सेवा सञ्चालन			३५०			
		१.१.९	सम्पूर्ण वडामा नगर प्रहरी सेवा विस्तार						
		१.१.१०	विशेष उद्धार टोली निर्माण				१५००		
		१.१.११	विद्यार्थीसँग प्रहरी विशेष कार्यक्रम सञ्चालन	४००	४५०	४५०	५००	५००	
		१.१.१२	सघन बजार र बस्ती क्षेत्रमा CCTV जडान	४००	४५०	४५०	५००	५००	
		१.१.१३	समुदायसँग प्रहरी विशेष अभियान सञ्चालन	१२०	२००	२००	२५०	२५०	
	१.२	१.२.१	गुप्तचर सेवा तालिम तथा कार्ययोजना निर्माण				३००		
		१.२.२	नगर प्रहरी क्षमता विकास तालिम	४००		४५०		४५०	
		१.२.३	आपतकालिन अवस्थाका लागि नगर प्रहरीको व्यवस्था						
		१.२.४	आवश्यक पूर्वाधार र जनशक्तिको व्यवस्थापन						

५.६.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

✓ उप-महानगरपालिका बासिन्दाहरू सुरक्षाका हिसाबले ढुक्क छु भन्ने वातावरण श्रृजना भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**शान्ति सुरक्षा**				
	प्रतिफल	प्रहरी बिटको संख्या	संख्या		
	असर	प्रति वर्ष हुने अपराधिक क्रियाकलापका घटनाहरू (घटाउँदै लाने)	प्रतिशत		
	असर	हत्या संख्या (१६.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	प्रति सुरक्षाकर्मी जनसंख्या अनुपात	प्रतिशत		
	असर	दर्ता गरिएका यौनजन्य हिंसा	संख्या		
	असर	विगत १२ महिनामा सशस्त्र वा अन्य हिंसात्मक द्वन्द्वबाट भएको मृत्यु संख्या (१६.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	नेपाल प्रहरी	संख्या		
	प्रतिफल	नेपाली सेना	संख्या		
	प्रतिफल	सशस्त्र प्रहरी	संख्या		
	प्रतिफल	नगर प्रहरी	संख्या		
	असर	मानव बेचविखन संख्या	संख्या		
	असर	आफू बसेको क्षेत्र वरिपरि एक्लै हिंडडुल गर्ने आफूलाई सुरक्षित ठान्ने जनसंख्या प्रतिशत (१६.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	सिसिटिभी जडान संख्या	संख्या		

५.७ शवदाहस्थल तथा समाधीस्थल व्यवस्थापन

५.७.१ पृष्ठभूमि

हरेक क्षेत्र तथा समुदायको आ-आफ्नो धर्म र संस्कृतिअनुसार शवदाहस्थल र समाधीस्थल व्यवस्थापन एक महत्वपूर्ण र संवेदनशील विषय र आवश्यकता पनि हो। भावनात्मक अर्थ समेत बोकेको यो विषयलाई कुनै पनि योजनाले समयमै सम्बोधन गर्नुपर्दछ। परम्परागत रूपमा सञ्चालनमा रहेका शवदाहस्थल र समाधीस्थललाई भविष्यमा सहज र व्यवस्थित बनाउनु पर्दछ। उप-महानगरभित्र जातिय तथा धार्मिक विविधता भएसँगै प्राकृतिक स्रोतका कारण शवदहन गर्न शहरी क्षेत्र तथा बजार क्षेत्र बाहेकका केही स्थानहरुमा जाती तथा धर्म अनुसार शवदहन क्षेत्र तथा समाधीस्थलहरु रहेका छन्।

हाल उप-महानगरपालिका भित्र वडा नं. ८ को मसानघाट, वडा नं. १३ को लोधइ गाउँ र बुलबुलियामा रहेको शवदाहस्थल, वडा नं. १४ को माटनपूर्वा, बालेगाउँ, बाबुगाउँ, कैरातीपूर्वा, गोसार्हिपूर्वामा रहेका शवदाहस्थल, वडा नं. १५ को परमहशं बैकुण्ठधाम मसानघाट, वडा नं. १६ को डिहिवामा रहेको शवदाह स्थल, वडा नं. २० को

गायत्रीनगर, नयाँबस्ती, तथा डुडुवामा रहेको शवदाहस्थल, वडा नं. २१ को विति वलदेव नगर, २२ नम्बर जोडिने बाटोको मसानघाट तथा वडा नं. १४ को माटनपूर्वा, बालेगाउँ, बाबुगाउँ, गोसार्हपूर्वामा रहेका कब्रस्थानहरु, वडा नं. १४ को जैसपुरमा रहेको कब्रस्थान, वडा नं. १७ का विभिन्न स्थानमा रहेका कब्रस्थानहरु, वडा नं. १८ मा रहेको खसकाधोको कब्रस्थान, वडा नं. २० मनिकापुरमा रहेको कब्रस्थान, वडा नं. २२ को महाराजा धार्मिक विद्यालय नजिक रहेको कब्रस्थान, विर्तादेखि पूर्व तथा महाराजा स्कुल नजिक रहेको कब्रस्थान र वडा नं. २३ को भज्युपूर्वा तथा जंगली पूर्वामा रहेका कब्रस्थान मुख्य-मुख्य अन्त्येष्टी स्थलहरु हुन् ।

५.७.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उप-महानगरपालिकामा व्यवस्थित तवरले शवदाहस्थल तथा समाधीस्थलहरूको व्यवस्थापन हुन नसकेको ।
▪ अव्यवस्थित दाहसंस्कार गरिनुले उप-महानगरपालिकाको पर्यावरणीय, सामाजिक तथा साँस्कृतिक व्यवस्थामा चुनौती थपिएको ।
▪ शवदाहस्थल तथा समाधीस्थल व्यवस्थापनका लागि सर्वस्वीकृति स्थलहरू किटान गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ अन्तिम संस्कारका लागि सडक, विद्युत, बाटोघाटो, सञ्चार लगायतका पूर्वाधार विकास गर्न ठूलो आकारको बजेट चाहिने ।

५.७.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिकामा रहेका विभिन्न समुदायका आ-आफ्ना धर्म संस्कृति अनुरूपका शवदाहस्थल तथा समाधीस्थल व्यवस्थापन प्रति उप-महानगरपालिका सवंदेनशील भएको ।
▪ उप-महानगरपालिकाले एकीकृत रूपमा भएका शवदाहस्थल एवं समाधीस्थललाई व्यवस्थित गर्ने तथा नभएका स्थानहरूमा उपयुक्त स्थलहरू पहिचान गरी व्यवस्थापन गर्ने कार्यक्रम ल्याउन सक्ने ।
▪ शवदाहस्थल, समाधीस्थल तथा किरियापुत्री भवनको लागि आवश्यक सडक, विद्युत, सञ्चार लगायतका पूर्वाधारहरूको उप-महानगरपालिकाले विकास गर्न सक्ने ।

५.७.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
शवदाहस्थल तथा समाधिस्थलको उचित व्यवस्थापन
लक्ष्य
भविष्यमा शवदाह तथा समाधिस्थल व्यवस्थापनको समस्यालाई पूर्णत सम्बोधन गर्ने र उचित प्रबन्ध गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ शवदाहस्थल तथा समाधिस्थलको उचित व्यवस्थापन गर्नु ।

उद्देश्य १. शवदाहस्थल तथा समाधीस्थलको उचित व्यवस्थापन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सम्पूर्ण वडालाई समेटेर व्यवस्थित शवदाहस्थल र समाधीस्थलको पूर्वाधार तयार गर्ने ।	१.१.१ परम्परागत हिसाबले चलि आएका शवदाहस्थल र समाधीस्थलको व्यवस्थित नक्शाङ्कन गरिनेछ ।
	१.१.२ पालिकाले उपयुक्त स्थान छनौट गरी विद्युतिय शवदाह स्थल निर्माण गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।

उद्देश्य १. शवदाहस्थल तथा समाधीस्थलको उचित व्यवस्थापन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.३ शवदाहस्थल, शवदहन गर्न जाने व्यक्तिहरुको लागि प्रतिक्षालय तथा किरियापुत्री घर निर्माण कार्य क्रमश अगाडि बढाइनेछ ।
	१.१.४ अतिविपन्न नागरिकहरूलाई मापदण्डका आधारमा किरिया खर्च प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.५ महामारीका बेला हुने मृत्यु र शव व्यवस्थापना योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.१.६ प्रत्येक वडालाई समेट्ने गरी आवश्यकताका आधारमा शव बाहन सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.७ समुदायस्थलमा व्यवस्थित किरियापुत्री भवन निर्माण गर्न सर्वेक्षण गरिनेछ ।

शवदाहस्थल तथा समाधीस्थल व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	शवदाहस्थल तथा समाधीस्थलको नक्शाङ्कन	१२००					
		१.१.२	विद्युतिय शवदाह स्थल निर्माण गर्न सम्भाव्यता अध्ययन			६००			
		१.१.३	शवदाहस्थलमा प्रतिक्षालय तथा किरियापुत्री घर निर्माण			१६००			
		१.१.४	अतिविपन्न नागरिकहरूका लागि किरिया खर्चको व्यवस्था	५००	५५०	५५०	६००	६००	
		१.१.५	माहामारी शव व्यवस्थापन योजना निर्माण			६००			
		१.१.६	आवश्यकताका आधारमा शव वाहन सेवा सञ्चालन	१५००		१५००		१५००	
		१.१.७	समुदायस्थलमा व्यवस्थित किरियापुत्री भवन निर्माण	१०००	११००	१२००	१२००	१३००	

५.७.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

✓ उप-महानगरपालिकामा शवदाहस्थल तथा समाधीस्थलको उचित प्रबन्ध भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१	**शवदाहस्थल तथा समाधीस्थल व्यवस्थापन**				
	प्रतिफल	व्यवस्थित शवदाह स्थल/समाधीस्थलको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	शववाहनको संख्या	संख्या		

५.८ गरिबी निवारण

५.८.१ पृष्ठभूमि

वि.स. २०१३ साल देखि हालसम्म विकास योजनाहरूमा सबैभन्दा बढी देखापर्ने पेचिलो मुद्दाको रुपमा गरिबी निवारण रहेको छ । जति विकासका योजनाहरू बनेपनि गरिबी निवारण गर्न सकिएको छैन् । दिगो विकास लक्ष्यको पहिलो लक्ष्य नै सन् २०३० सम्म सबै प्रकारको गरिबीको अन्त्य गर्ने भन्ने छ भने राष्ट्रिय लक्ष्य शुन्यमा झार्न नसकिए पनि कुल जनसंख्याको ५ प्रतिशतमा सीमित गर्ने रहेको छ । नेपाल सरकारले गरिबी निवारण गर्न लिएको लक्ष्य तथा उद्देश्य अनुरुप उप-महानगरपालिकाले बेरोजगार तथा युवाहरुको वास्तविक बस्तु स्थिति अद्यावधिक गरी कार्ययोजना बनाएर बेरोजगार तथा युवाहरुलाई रोजगारमूलक कार्यक्रममा समावेश गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

५.८.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वास्तविक गरीबको पहिचान हुन नसकेको ।
▪ सरकारको मूल कार्यक्रमहरूमा गरीब परिवारको वास्तविक पहुँच पुग्न नसकेको ।
▪ कृषि उद्योग, पर्यटन र अन्य व्यवसाय प्राय निर्वाहमूखी हुने गरेको ।
▪ शिक्षा र जनचेतनामा कमी रहेकोले गरिबी घटाउन कठिन र चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ युवाहरू अवसर नपाएर विदेश पलायन हुनुपरेको ।
▪ विगतका गरिबी निवारणका कार्यक्रमहरू वास्तविक रुपमा प्रभावकारी हुन नसकेको ।
▪ श्रमको सम्मान गर्ने संस्कृतिको विकास हुन नसकेको ।
▪ रोजगारमूलक शिक्षाको उचित प्रबन्ध हुन नसकेको ।

५.८.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गरिबी निवारणका कार्यक्रम तथा योजना तर्जुमा गर्ने अधिकार स्थानीय तहको सरकारलाई प्राप्त भएकोले वास्तविक गरीब पहिचान गरी त्यसको निराकरण गर्न सहज हुने ।
▪ खेतीयोग्य उर्वर जमिन पर्याप्त भएको, पर्यटन तथा उद्योगहरूको सम्भावना रहेकोले गरिबी निवारणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने अवसरहरू रहेको ।
▪ युवा उमेरको जनसंख्या रहेको ।
▪ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूको सीपलाई गरिबी निवारणमा सदुपयोग गर्न सकिने ।

५.८.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
ज्ञान, सिप र उद्यमशिलताको विकास गरी शुन्यमा झार्ने गरिबी
लक्ष्य
आगामी पाँच वर्षमा हालको गरिबीलाई पचास प्रतिशत कम गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ निरपेक्ष र बहुआयमिक गरिबीमा रहेको जनताको गरिबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्नु ।

उद्देश्य १: निरपेक्ष र बहुआयमिक गरिबीमा रहेको जनताको गरिबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ गरीबी सम्बन्धी सूचना र तथ्याङ्क चुस्त दुरुस्त राख्ने ।	१.१.१ उप-महानगरपालिकाभर गरिबीको परिभाषा भित्र पर्ने परिवार वा व्यक्तिको वास्तविक सूचना संकलन र अद्यावधिक गरिनेछ ।
	१.१.२ बेरोजगारको तथ्याङ्क संकलन र अद्यावधिक गरिनेछ ।
	१.१.३ गरिबीका प्रमुख कारण र गरिबीको सघनता भएका क्षेत्रहरूको पहिचान गरिने छ ।
	१.१.४ बहुआयामिक गरिबीको सूचकाङ्कमा परेका जनसंख्याको तथ्याङ्क संकलन गरिनेछ ।
	१.१.५ राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनि रहेका सबै महिला तथा ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाको तथ्याङ्क संकलन गरिनेछ ।
१.२ सामाजिक सूरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ निरपेक्ष गरिबीमा रहेका जनसंख्या लक्षित पोषण तथा खाद्य सूरक्षा सुनिश्चिततताका लागि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२ उप-महानगरपालिकाको अनुदानमा लक्षित गरीब घरपरिवारको स्वास्थ्य बिमा लगायत सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.३ विपन्न तथा सिमान्तकृत वर्गका लागि गरीब आवास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.४ उप-महानगरपालिकाभर रहेका अशक्त, असहाय, फकिर तथा राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनी रहेका सम्पूर्ण घरपरिवार तथा सडक मानवहरूको तथ्याङ्क संकलन गरिनेछ ।
	१.२.५ अशक्त, असहाय तथा बेसहाराहरूलाई आश्रय स्थल तथा पोषणको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.६ बाढी, पहिरो, महामारी, प्रकोप लगायत विविध कारणबाट कुनै परिवारको आयआर्जन गर्ने मुख्य व्यक्तिको मृत्यु भएको र परिवारका अन्य सदस्यहरूको आयआर्जन गर्ने क्षमता नभएमा निजको परिवारलाई मासिक रुपमा निर्वाहको लागि अनुदान दिइनेछ ।
	१.२.७ भूमिहिन तथा सुकुम्बासीहरुलाई मापदण्डका आधारमा जग्गा उपलब्ध गराइनेछ ।
	१.२.८ **"कोहि भोको पर्दैन, भोकले कोहि मर्दैन"** भन्ने प्रतिबद्धताका साथ उप-महानगरपालिका क्षेत्रलाई खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर बनाइनेछ ।

उद्देश्य १: निरपेक्ष र बहुआयमिक गरिबीमा रहेको जनताको गरिबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.३ विपन्न लक्षित सीपमूलक तथा रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१ रोजगार केन्द्रलाई सक्रिय बनाई उप-महानगरपालिकामा निरन्तर सिर्जना हुन सक्ने रोजगारका क्षेत्रका बारे सम्भाव्यता अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिनेछ ।
	१.३.२ कृषि क्षेत्रको विकासमार्फत रोजगारी सिर्जना गर्न दक्ष कृषि श्रमिक स्रोत केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.३ कृषि श्रमिकहरूलाई सिपमूलक तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.४ बेरोजगार युवाहरूको लगत संकलन गरी उनीहरूको रुची र क्षमता पहिचान गरी सोही अनुसार तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.५ रोजगार केन्द्रको अगुवाइमा Job bank को स्थापना गर्न नियमित अध्ययन र अनुसन्धान गरिनेछ ।
	१.३.६ रोजगारी सम्बन्धी सम्पूर्ण जानकारी प्राप्त हुने सूचना प्रविधि संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.७ विपन्न लक्षित करार खेती प्रणाली विकास गर्ने भूमि बैङ्क स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.८ अति विपन्न परिवारका सदस्यहरूलाई घरेलु तथा कुटिर उद्योग सञ्चालन गर्न शुन्य प्रतिशत ब्याजमा मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गर्न विपन्न लक्षित अनुदान कोषको निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.९ गरिबी निवारणका लागि लघु उद्यम विकास कार्यक्रम (MEDPA) लाई थप प्रभावकारी ढंगले सञ्चालन गरिनेछ ।

गरिबी निवारणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	गरीब परिवार पहिचान तथा सूचना संकलन			६००			
		१.१.२	बेरोजगारहरूको तथ्याङ्क संकलन		५००				
		१.१.३	गरिबीका प्रमुख कारणहरुको पहिचान				५००		
		१.१.४	गरीब जनसंख्याको तथ्याङ्क संकलन	६००					
		१.१.५	राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनि रहेका महिला तथा बालबालिकाको तथ्याङ्क संकलन			६००			
	१.२	१.२.१	गरीब लक्षित पोषण तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रम	५००	५५०	५५०	६००	६००	
		१.२.२	विपन्न परिवार स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम सञ्चालन	५००	५५०	५५०	६००	६००	
		१.२.३	विपन्न नागरिक आवास कार्यक्रम सञ्चालन	२५००	३०००	३५००	३५००	३५००	
		१.२.४	गरिबीको रेखामुनी रहेका जनसंख्याको तथ्याङ्क संकलन			६००			
		१.२.५	बेसहारा आश्रयस्थल निर्माण		३०००				
		१.२.६	निर्वाहमूखी अनुदान कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३५०	३५०	४००	४००	
		१.२.७	भूमिहिन तथा सुकुम्बासीलाई जग्गाको व्यवस्था						
		१.२.८	**"कोहि भोको पर्दैन, भोकले कोहि मर्दैन"** कार्यक्रम	३००	३५०	३५०	४००	४००	
	१.३	१.३.१	रोजगारीका क्षेत्रबारे सम्भाव्यता अध्ययन			५५०			
		१.३.२	दक्ष कृषि श्रमिक स्रोत केन्द्र स्थापना				६००		
		१.३.३	कृषि श्रमिक सिपमूलक तालिमको व्यवस्था	४५०	४५०	५००	५००	६००	
		१.३.४	बेरोजगारको क्षमता अनुसार तालिम सञ्चालन	४५०	४५०	५००	५००	६००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.५	Job Bank को स्थापना			१३००			
		१.३.६	Job Information Software निर्माण				१३००		
		१.३.७	विपन्न लक्षित भूमि बैङ्क स्थापना		१५००				
		१.३.८	अति विपन्न परिवार लक्षित अनुदान कोष निर्माण				१६००		
		१.३.९	लघु उद्यम विकासको प्रभावकारितामा वृद्धि						

५.८.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

✓ आफ्नो आम्दानीले बाह्र महिना खान नपुग्ने परिवार संख्या हालकोबाट ५० प्रतिशत कम हुनेछ ।

✓ रोजगारीका अवसरहरू श्रृजना हुनेछन् ।

✓ गरीब घरपरिवारको जीवनस्तर सुधार हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१	**गरिबी निवारण**				
	प्रभाव	राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनि रहेको परिवार (१.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	बहुआयामिक गरिबीको दर (१.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनी रहेको ५ वर्ष मूनिका बालबालिका (१.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	बेरोजगारी दर **(८.५.२) (प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	गरीब लक्षित कार्यक्रमबाट प्रत्यक्ष लाभ लिने घरपरिवार	संख्या		
	प्रतिफल	भूमिहिन तर करार खेतीबाट लाभान्वित घरपरिवार	संख्या		
	प्रतिफल	सामाजिक सुरक्षण प्रणालीमा समेटिएको जनसंख्या (१.३.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	आयमूलक सिप विकास तालिमद्वारा लाभान्वित घरपरिवार	संख्या		
	असर	अशक्त, असहाय, बेसहारा आश्रयस्थलमा समेटिने	संख्या		
	प्रतिफल	स्वास्थ्य बिमाबाट सूरक्षित गरिएका विपन्न परिवार	संख्या		
	प्रतिफल	गरिबीको रेखामुनि रहेका महिला (१.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	गरिबीको रेखामुनि रहेका ५ वर्ष मुनिका बालबालिका (१.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	कूल बजेटमा सामाजिक सुरक्षा खर्च (१.३.१.१) (**प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	आफ्नै नाममा अचल सम्पत्ति भएका महिला (१.४.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	कूल बजेटमा गरिबी निवारणका लागि प्रत्यक्ष रुपमा छुट्याइएको बजेट (१.क.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

परिच्छेद - ६: पूर्वाधार विकास

६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

६.१.१ पृष्ठभूमि

मानव जीवनको आधारभूत आवश्यकताहरू मध्ये आवास पनि एक हो र नेपालको संविधानले पनि सुरक्षित तथा वातावरणमैत्री आवासको हकलाई प्रत्याभूति गरेको छ। उप-महानगरपालिकाका अधिकांश घरहरू पक्की तथा अर्धपक्की अवस्थामा रहनुले यस उप-महानगरपालिकाका घरहरू भूकम्पीय तथा अन्य प्रकोप सुरक्षाको दृष्टिकोणले केही सुरक्षित तथा जोखिममुक्त अवस्थामा रहेका छन् । राष्ट्रिय जनगणना २०७८, को तथ्याङ्क अनुसार यहाँ जम्मा ३४,५६५ घरधुरी रहेकोमा घरको छानोको आधारमा सिमेन्ट ढलान भएका परिवार सबैभन्दा बढी २६,०१६ अर्थात ७५.२७ प्रतिशत रहेका छन् । त्यसैगरी टिन तथा जस्ताको छानो भएका घर परिवार संख्या ६,६७६ अर्थात १९.३१ प्रतिशत रहेका छन् । यहाँ भुँइको आधारमा सिमेन्ट ढलान भएको घरधुरी संख्या सबैभन्दा बढी २२,४१६ अर्थात ६४.८५ प्रतिशत रहेका छन भने माटोको भुँइ भएका परिवार संख्या ८,७०६ अर्थात २५.१९ प्रतिशत र सेरामिक टायल भएका परिवार संख्या १,७८७ अर्थात ५.१७ प्रतिशत रहेका छन् ।

६.१.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ छरिएर रहेका बस्तीहरूलाई एकीकृत गर्न तथा आवास क्षेत्रमा वृद्धाश्रम, धर्मशाला, सामुदायिक भवन आदि निर्माण गर्न प्रशस्त मात्रामा बजेटको आवश्यकता पर्ने ।
▪ मौलिक संस्कृति र वास्तुकलाको लोप हुँदै जाने अवस्था रहेको ।
▪ भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा आउन नसकेको ।
▪ सुकुम्बासी, विपन्न, लोपोन्मुख जाति तथा आर्थिक रूपले पिछडिएका परिवारका निम्ति आवास निर्माण सम्बन्धी ठोस नीति आवश्यक रहेको ।
▪ भवन तथा सुरक्षित आवास निर्माणका लागि स्थानीयस्तरमा प्राविधिक र दक्ष जनशक्तिको अभाव भएको ।
▪ नदी कटान, भू-क्षय, वर्षातमा निर्मित संरचना पानीको कारण डुब्ने तथा डुबान हुने ।

६.१.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ समथर भूमी भएकाले प्रत्येक वडामा रहेका खुला क्षेत्रलाई सम्भाव्यता अध्ययन गरी एकीकृत बस्ती विकास गर्न सजिलो रहेको ।
▪ स्थानीय स्तरमा आवास निर्माण सामग्रीहरु जस्तै- गिट्टी, बालुवा आदिको उपलब्धता भएको र यथेष्ट मात्रामा सडक सञ्जालको विस्तारका कारण ढुवानीमा समस्या नरहेको हुँदा स्थानीय स्रोत साधनको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सकिने ।
▪ व्यवस्थित र वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न सकिने ।
▪ भूकम्प प्रतिरोधी वातावरण मैत्री सुविधा सम्पन्न तथा सुरक्षित भवन निर्माणमा जनचासो बढ्दै गएको ।
▪ स्थानीय रोजगारी सिर्जना गरी श्रम तथा रोजगारीमा वृद्धि गर्न सकिने ।

६.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
सबैलाई पूर्ण सुरक्षित तथा आधारभूत सुविधा सम्पन्न भवन तथा आवासको प्रत्याभूति
लक्ष्य
सुरक्षित र न्यूनतम सुविधायुक्त आवास तथा बस्ती विकास गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ न्यूनतम सुविधा सम्पन्न सुरक्षित आवासको विकास गर्नु । ✓ सुरक्षित आवास तथा भवनहरु निर्माण गर्नु ।

उद्देश्य १: न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१. आधारभूत सुविधायूक्त सुरक्षित र एकिकृत दिगो आवासको सुनिश्चितता गर्ने ।	१.१.१. ठुलो विपद्को जोखिममा पर्न सक्ने बस्तीहरू पहिचान तथा नक्शाङ्कन गरिनेछ ।
	१.१.२. दिगो र एकीकृत आवास निर्माणका लागि वडास्तरमा उपयुक्त स्थानहरू पहिचान गरी आवास क्षेत्र विकास गरिनेछ ।
	१.१.३. असुरक्षित रहेका तथा विपद्को जोखिममा परेका घरपरिवारका लागि सुरक्षित, व्यवस्थित, आधारभूत सुविधायुक्त तथा वातावरण मैत्री एकीकृत बस्ती निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.४. सुकुम्बासी, विपन्न, लोपोन्मुख जाति तथा आर्थिक रूपले पिछडिएका परिवारका लागि आवास निर्माण सम्बन्धी ठोस नीति बनाइनेछ ।
	१.१.५. विपद्को उच्च जोखिममा रहेका स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ ।
	१.१.६. समग्र एकिकृत शहरी विकास गुरुयोजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.१.७ सार्वजनिक जग्गामा Landpooling बाहेक अन्य संरचना निर्माण गरिने छैन ।
	१.१.८ वडा न. १२ को किगरिमन पुर्व, बागेश्वरी क्षेत्र-त्रिवेणी मोड हुदैं धम्बोजी चोक क्षेत्र लगायतका स्थानमा नमूना विशिष्टीकृत बस्ती विकास गरिनेछ ।
१.२. घना बस्ती रहेको स्थानमा बस्ती व्यवस्थित गरी सार्वजनिक भवनहरूको निर्माण तथा व्यवस्थापन गर्ने ।	१.२.१. उप-महानगरपालिकाको भू-उपयोग नीति अनुरुप बस्ती विकास तथा योजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.२. हाल घना बस्ती रहेका स्थानमा भौतिक पूर्वाधार विकास गरी बस्ती वरपर थप सुरक्षित शहरी आवास विस्तार कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.२.३. कुनैपनि सार्वजनिक जग्गामा अनाधिकृत रुपले बसोबास गरिरहेका घरपरिवार पहिचान गरी सो स्थानबाट हटाउने कार्यलाई अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य १: न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.४ सघन बस्ती क्षेत्रमा निर्माण भएका र नक्शापास विपरित संरचनाहरुलाई हटाइनेछ ।
	१.२.५ फुटपाथमा हुन सक्ने व्यापारलाई पूर्ण रूपमा निरुत्साहित गरी त्यस्ता व्यापारीहरूलाई समय र मापदण्डका आधारमा स्थान तोक्न सम्भाव्यता अध्ययन गरी सो को व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.२.६ सघन बस्ती वरपरका व्यापारिक इलाकाहरूमा सम्भाव्यता हेरी Pop-up वा Temporary Market Zone हरूको विकास गरिनेछ ।
	१.२.७ उप-महानगरपालिकाबाट निर्माण तथा सञ्चालन गरिने सबै प्रकारका भौतिक पूर्वाधारहरूको गुणस्तर परीक्षण गर्न आफ्नो स्वामित्वको प्रयोगशाला सञ्चालनमा ल्याइनेछ ।
	१.२.८ उप-महानगरपालिकाले आफ्नो स्वामित्वमा रहेका भवनहरूकै प्रयोग गरी सकेसम्म भाडाका भवनहरू प्रयोग नगर्ने नीति अवलम्बन गर्नेछ ।
	१.२.९ सार्वजनिक निजी साझेदारी मोडल अनुसार व्यापारिक तथा व्यवसायिक भवनहरूको निर्माण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.१० भूकम्प लगायत अन्य कारणले जिर्ण सार्वजनिक संरचानाहरूको पूर्ण अभिलेख तयार गरी क्रमश निर्माण गर्दै लैजान संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी प्राथमिकता निर्धारण गरिनेछ ।
	१.१.११ उप महानगरपालिका भित्र रहेका सम्पूर्ण सार्वजनिक संरचना जस्तै पाटी-पौवा, मठमन्दिर, चोक, पोखरी, मस्जिद, किरियापुत्री भवन, समाधिस्थल, घाट, कब्रस्थान, विद्यालय, स्वास्थ्य संस्था, गुठी भवन, पुस्तकालय पार्क, पालिकाको स्वामित्वका भवनहरू, सभाहल लगायतको पूर्ण अभिलेख तयार पारी Digitize समेत गरी प्रकाशन गरिनेछ ।
	१.१.१२ घना आवास क्षेत्र अर्थात दमकल आवत जावत गर्न नसक्ने स्थानहरु पहिचान गरी File Hydrant System जडान गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सार्वजनिक संरचना सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. सार्वजनिक निर्माणलाई व्यवस्थित गर्दै एकीकृत सेवा प्रदायक बहुउपयोगी तथा बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गर्ने ।	२.१.१. सरकारी भवनहरू निर्माण गर्दा सकेसम्म एकै स्थानमा र एकरुपता ल्याउन एकै किसिमका भवनहरूको डिजाइन र निर्माण गरी एकीकृत जनसेवा प्रदान गरिनेछ ।
	२.१.२. सरकारी तथा सार्वजनिक भवनहरू अपाङ्ग मैत्री बनाइनेछ ।
	२.१.३ दलित एवम् सीमान्तकृत अति विपन्न समुदायका लागि आवास निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.४ आफ्नै भवन नभएका वडा कार्यालयहरूको उच्च प्राथमिकतामा राखी भवन निर्माण कार्य अगाडि बढाइनेछ ।

उद्देश्य २: सार्वजनिक संरचना सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.१.५ उप-महानगरपालिकाको आफ्नै बहुउद्देश्यीय सभाहल निर्माण गरी व्यवसायिक प्रयोजनका लागि समेत प्रयोग गरिनेछ ।
	२.१.६ स्वीकृत योजना सञ्चालन गर्नका लागि उपभोक्ता समितिले लागत सहभागिता बराबरको रकम दाखिला गरे पश्चात मात्र योजना सम्झौता गरिनेछ ।
	२.१.७ कुनैपनि सार्वजनिक वा निजी भवन निर्माण गर्दा सार्वजनिक Footpath वा सार्वजनिक स्थानका बोटबिरुवा नासिन गएमा त्यसको सोधभर्ना स्वरुप पूर्ववत अवस्थामा नै कायम गर्न लगाएर मात्र निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र प्रदान गरिनेछ ।
२.२ आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग गर्ने ।	२.२.१. आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीयस्तरमा उपलब्धता भएका निर्माण सामग्रीको उच्चतम प्रयोग गरिनेछ ।
	२.२.२. आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग हुने प्रविधि विकास गर्न विज्ञहरूको सहयोग लिई निर्माण मजदुरहरूका लागि नियमित तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.३ स्थानीय मौलिकताको जर्गेना गर्ने, वास्तुकला तथा सौन्दर्य कायम हुने संरचना निर्माण गर्दा उप-महानगरपालिकाले प्रोत्साहन गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
	२.२.४ भवन तथा सार्वजनिक भवन निर्माण गर्दा नेपालगञ्ज नगरको मौलिकता पहिचान झल्कने इटा, मूर्ति, आँखिझ्याल, प्रस्तरकला वा काष्ठकला मूर्तिकला मध्ये कुनै कलाकृति समेत समेट्ने प्रावधान राखी सो को प्रोत्साहन गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
२.३ भवन तथा अन्य सार्वजनिक पूर्वाधार निर्माणको नियमन तथा अनुगमन गरी विद्यमान मापदण्ड बमोजिम हुनेगरी सुनिश्चित गर्ने ।	२.३.१ भवन निर्माणसँग सम्बन्धित भवन निर्माण अभिलेखीकरण कार्यविधि जारी गरिनेछ ।
	२.३.२ नक्शा पास प्रक्रियालाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाई Digitization तथा Mobile App को रुपमा विकास गरिनेछ ।
	२.३.३ १०,००० वर्ग फिट क्षेत्रफल भन्दा बढी वा १७ मिटरभन्दा अग्ला भवन निर्माण गर्दा उप-महानगरपालिकामा सूचिकृत परामर्शदाताहरु मध्ये तेस्रो पक्षबाट प्रमाणिकरण अनिवार्य गर्नुपर्ने प्रावधान जारी गरिनेछ ।
	२.३.४ उप-महानगरपालिकाका नयाँ तथा पुराना घरहरुमा Fire Extingnisher राख्न प्रोत्साहन गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
	२.३.५ १४ मिटर वा सो भन्दा माथिको चौडाई भएका सडकको दायाँबायाँ बन्ने भवनहरुमा अनिवार्य Basement Parking को व्यवस्था गर्नुपर्ने प्रावधान लागू गरिनेछ ।
	२.३.६ अव्यवस्थित तार भूमिगत गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिई सम्पन्न गरिनेछ ।
	२.३.७ Double Basement तयार गर्दा उप-महानगरपालिकाले तोकेको मापदण्ड भित्रको संरचनाको अनिवार्य रुपमा बिमा गराउनुपर्ने प्रावधान लागू गरिनेछ ।
	२.३.८ मुख्य सडक वरपर क्रमश Smart Street Light जडान गर्दै लगिनेछ ।

उद्देश्य २: सार्वजनिक संरचना सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.३.९ उप-महानगरपालिकाका Guided Land Development (GLD) र Land use map अध्यावधिक गर्दै लगिनेछ ।
	२.३.१० सम्पदा क्षेत्र भित्रका सम्पूर्ण अनाधिकृत संरचनाहरुलाई यथाशिघ्र हटाइनेछ ।
	२.३.११ निजी जग्गाबाट खुलेका सडकहरुको अभिलेखाङ्कन गरी तिनको लगत कट्टा समेत गर्न सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरिनेछ ।
	२.३.१२ शहरका सम्भाव्य सम्पदाहरुलाई समेटेर सम्पदा क्षेत्र घोषणाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.३.१३ शहरी सौन्दर्यता कायम गर्न प्रत्येक वडाका चलायमान क्षेत्रहरु समेटेर Urban Street Beautification तथा Pavement design गरी २३ वटै वडामा नमूना शहरी सुन्दर ईलाका घोषणा गर्न DPR सम्पन्न गरिनेछ । (उदाहरणका लागि सिक्किमको MG Road)
	२.३.१४ Land use suitability Analysis Map तयार गरिनेछ ।
	२.३.१५ घर नक्शा सम्पन्न प्रमाणपत्र प्रदान गर्दा आफ्नो घर अगाडी वृक्षारोपण गरिएको हुनपर्ने प्रावधान लागू गरिनेछ ।
	२.३.१६ उर्जा प्रभावकारिता सम्बन्धी मापदण्ड लागू गरी अभियानका रुपमा लगिनेछ ।
	२.३.१७ नगरका सबै तालतलैयाहरुको सौन्दर्यीकरण गरिनेछ ।
	२.३.१८ कान्तीताल/फुटाहा तालको क्षेत्रलाई Lake Side Area क्षेत्र घोषणा गरिनेछ । साथै उक्त क्षेत्रमा सोही तरिकाले विकास गर्ने गरी DPR तयार गरिनेछ ।
	२.३.१९ क्रिकेट मैदान निर्माणका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।

बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	विपद् जोखिममा परेका बस्तीहरूको पहिचान तथा नक्साङ्कन		६००				
		१.१.२.	एकीकृत आवास निर्माणका लागि सम्भावित स्थान पहिचान			५००			
		१.१.३.	एकीकृत बस्ती निर्माण		२५००	३०००	३५००	३५००	
		१.१.४.	आर्थिक रूपले पिछडिएका वर्गका लागि जनता आवास कार्यक्रम	२५००	३०००	३५००	३५००	३५००	
		१.१.५.	विपद्को उच्च जोखिम रहेका स्थानमा थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित						
		१.१.६	एकिकृत शहरी विकास गुरुयोजना तयार			१५००			
		१.१.७	सार्वजनिक जग्गाहरुमा निर्माण गरिने संरचनाको नियमन						
		१.१.८	नमूना विशिष्टीकृत बस्ती विकास कार्यक्रम	१४००	१४००	१४५०	१४५०	१४५०	
	१.२.	१.२.१.	बस्ती विकास तथा योजना निर्माण				१०००		
		१.२.२.	भौतिक पूर्वाधार विकास विस्तार कार्यक्रम सञ्चालन						
		१.२.३.	अनाधिकृत रुपले बसोबास गरिरहेका घरपरिवार पहिचान		५००				
		१.२.४	नक्शापास विपरित निर्माण भएका संरचनाहरुको व्यवस्थापन				५००		
		१.२.५	फुटपाथ व्यापारलाई निरुत्साहित गर्न सम्भाव्यता अध्ययन			५००			
		१.२.६	सघन बस्ती वरपरका व्यापारिक इलाकाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन	५००					
		१.२.७	भौतिक पूर्वाधारहरूको गुणस्तर परीक्षण	४००	४००	४५०	४५०	४५०	
		१.२.८	भाडाका भवन प्रयोग नगर्ने नीति अवलम्बन						
		१.२.९	व्यवसायिक भवनहरूको सम्भाव्यता अध्ययन			५००			
		१.२.१०	जिर्ण सार्वजनिक संरचानाहरूको अभिलेख तयार		५००				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.२.११	उप-महानगरपालिकाभित्र रहेका सम्पूर्ण सार्वजनिक संरचनाको अभिलेख तयार			७००			
		१.२.१२	File Hydrant System जडान						
	२.१.	२.१.१.	सामूहिक सार्वजनिक तथा सरकारी भवन निर्माण	३०००	३०००	३५००	३५००	४०००	
		२.१.२	अपाङ्गमैत्री भवन निर्माण						
		२.१.३	दलित एवम् सीमान्तकृत अति विपन्न समुदायका लागि आवास निर्माण	३०००	३०००	३५००	३५००	४०००	
		२.१.४	भवन नभएका वडा कार्यालयहरूको भवन निर्माण	३०००	३०००	३५००	३५००	४०००	
		२.१.५	बहुउद्देश्यीय सभाहल निर्माण			४०००			
		२.१.६	उपभोक्ता सञ्चालन समिति कार्यविधि निर्माण		३००				
		२.१.७	Footpath तथा सार्वजनिक स्थल संरक्षण कार्यक्रम	६००	७००	८००	९००	१०००	
	२.२.	२.२.१	स्थानीय निर्माण सामग्रीको प्रयोगमा प्रोत्साहन	३००	३००	३५०	३५०	३५०	
		२.२.२	सुरक्षित आवास निर्माणका लागि क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन	६००	७००	८००	९००	१०००	
		२.२.३	स्थानीय मौलिकताको जर्गेनाका लागि नीति निर्माण			३००			
		२.२.४.	नगरको मौलिकता झल्काउने कलालाई प्रोत्साहन	३००	३००	३५०	३५०	३५०	
	२.३	२.३.१	भवन निर्माण अभिलेखीकरण कार्यविधि लागू						
		२.३.२	सूचना प्रविधिमैत्री नक्शा पास प्रक्रिया			२५००			
		२.३.३	१७ मिटरभन्दा अग्ला भवन निर्माण गर्दा अनिवार्य प्रावधानको व्यवस्था						
		२.३.४	Fire Extingnisher नीति अवलम्बन						
		२.३.५	अनिवार्य Basement Parking को व्यवस्था						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.३.६	अव्यवस्थित तार भूमिगत कार्यक्रम	१५००	१५००	१६००	१७००	१७००	
		२.३.७	उप-महानगरपालिकाको मापदण्ड भित्रका संरचनाको अनिवार्य बिमा						
		२.३.८	Smart Street Light जडान	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	
		२.३.९	Guided Land Development र Land use map अध्यावधिक		५८०				
		२.३.१०	अनाधिकृत संरचनाहरुको व्यवस्थापन	१०००	१२००	१२००	१३००	१३००	
		२.३.११	निजी जग्गाबाट खुलेका सडकहरुको अभिलेखाङ्कन			१५००			
		२.३.१२	सम्पदा क्षेत्र घोषणाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन				६००		
		२.३.१३	नमूना शहरी सुन्दर इलाका घोषणाका लागि DPR			१५००			
		२.३.१४	Land use suitability Analysis Map तयार						
		२.३.१५	घर नक्शा सम्पन्न प्रमाणपत्र प्रदान गर्दा घर अगाडी बृक्षारोपण गरिएको हुनपर्ने प्रावधान लागू						
		२.३.१६	उर्जा प्रभावकारिता सम्बन्धी मापदण्ड लागू						
		२.३.१७	पालिका भित्रका सम्पूर्ण तालतलैयाहरुको सौन्दर्यीकरण						
		२.३.१८	Lake Side Area क्षेत्र घोषणा तथा DPR तयार						
		२.३.१९	क्रिकेट मैदान निर्माणका लागि सम्भाव्यता अध्ययन						

६.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ न्यूनतम सुविधायुक्त एकीकृत बस्तीहरूको विकास भएको हुने,
- ✓ भवन आचार संहिता निर्माण भई कार्यान्वयन भएको हुने,
- ✓ विपन्न वर्गको लागि आवास योजना कार्यान्वयनमा आएको हुने,
- ✓ उप-महानगरपालिकाका भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त सम्पूर्ण घर तथा सार्वजनिक भवनहरूको पुर्ननिर्माण भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**भवन, आवास तथा बस्ती विकास**				
	असर	झुपडी तथा अवैध जमिनमा बसोबास गर्ने परिवार (११.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	खर/पराल/पातले छाएको घरमा बस्ने परिवार (११.१.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	बाढी, डुबान तथा भूकम्पबाट सुरक्षित र सुविधायुक्त घरमा बस्ने परिवार (११.१.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	पाँच जना र सो भन्दा बढी व्यक्तिहरु एउटै छानोमुनी बसोबास गर्ने परिवार (११.३.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	भूमिहीन तथा सुकुम्बासीको संख्या	प्रतिशत		
	असर	एकीकृत आवासमा छुट्टाछुट्टै घरमा बस्ने परिवार संख्या	प्रतिशत		
	असर	बहुतले आवास (अपार्टमेन्ट) मा बस्ने परिवार संख्या	प्रतिशत		

६.१.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

६.२ सडक, पुल तथा यातायात

६.२.१ पृष्ठभूमि

सडक तथा यातायातलाई पूर्वाधार विकासको महत्वपूर्ण सूचक मानिन्छ। उप-महानगरपालिकामा सडक तथा यातायातको अवस्थालाई हेर्दा स्थिती सन्तोषजनक रहेको छ। यहाँ हवाई यातायातको लागि नेपालगञ्ज विमानस्थलबाट दैनिक आन्तरिक उडानहरु हुने गर्दछन् । यसका अलावा यहाँ सडक यातायातका लागि राष्ट्रिय राजमार्गहरु जस्तै सुर्खेत रोड (रत्न राजमार्ग), खजुरा रोड (नेपालगञ्ज-गुलरिया सडक), एयरपोर्ट रोड (राँझा-एयरपोर्ट), बसपार्क रोड, पोष्टल हाइवे (नेपालगञ्ज-बगौडा सडक) मुख्य हुन् । उप-महानगरपालिकाको यातायात गुरुयोजनामा प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा यहाँ ४९ वटा क वर्गका सडकहरु रहेका छन भने ९६ वटा सडकहरु ख वर्ग अन्तरगत र १३९ वटा सडकहरु ग वर्ग अन्तरगतका सडकहरु संचालनमा रहेका छन् । यसैगरी पालिका भित्र साना ठूला गरी २६ वटा पुल तथा ६२ वटा कल्भर्टहरु संचालनमा रहेका छन् । सडक तथा यातायातको विकासले उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने, स्वास्थ्य तथा शिक्षा सेवामा पहुँच पुऱ्याउने, रोजगारी सिर्जना गर्ने, गरिबी न्यूनीकरण गर्ने तथा आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा टेवा पुऱ्याउँछ। उप-महानगरपालिकाले सडक तथा यातायातको स्थितिलाई मध्यनजर गरी सडक तथा यातायातको स्तर सुधार कार्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर गुरुयोजना

निर्माण गरेको छ। तसर्थ, उप-महानगरपालिकाले सडक यातायात गुरुयोजना अनुरूप योजनाबद्ध एवं व्यवस्थित तवरले कार्यान्वयन गरी सडक सञ्जालको विस्तार तथा स्तरोन्नति गर्दै गइरहेको छ।

६.२.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ योजनाबद्ध तथा दिगो विकास लक्ष्यका मापदण्ड मुताविक सडक सञ्जाल विस्तार तथा स्तरोन्नति गर्न ठूलो आकारको बजेट आवश्यक पर्ने।
▪ कच्ची सडक वर्षातको समयमा हिलाम्मे हुने र अन्य समयमा धुलाम्मे हुने हुँदा आवागमन जोखिमपूर्ण र कष्टप्रद हुने गरेको।
▪ सडकहरूमा ढल तथा नाली व्यवस्थापन गर्नुपर्ने।
▪ सडक वरपर प्रदुषण भई वातावरण र जनस्वास्थ्यमा पर्न गएको नकारात्मक असर कम गर्न पहल गर्नुपर्ने।
▪ निर्माण भएका संरचनाको संरक्षण, व्यवस्थापन, दिगोपनाको सुनिश्चितता गर्नुपर्ने।

६.२.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ प्रत्येक वडालाई सडक सञ्जालले जोडेको।
▪ उप-महानगरपालिकाको सडक सञ्जाल मार्फत कृषि, पर्यटन तथा उद्योगको विकासको राम्रो सम्भावना रहेको।
▪ थप ट्राफिक युनिटहरू स्थापना गरी सडक यातायातलाई व्यवस्थित बनाउन सकिने।

६.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
सहज, सुरक्षित र भरपर्दो सडक तथा यातायात सेवाको सुनिश्चितता
लक्ष्य
उपमहानगरपालिकाभित्रको सडक सञ्जाल स्तरोन्नति गरी यातायातलाई सुरक्षित, सहज र भरपर्दो बनाउने।
उद्देश्यहरू
✓ उप-महानगरपालिकाबासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु। ✓ उप-महानगरपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु।

उद्देश्य १: उप-महानगरपालिकाबासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. उप-महानगरपालिका केन्द्रबाट सबै वडा केन्द्र र महत्वपूर्ण स्थानमा सडक सञ्जाल विस्तार गर्ने।	१.१.१. सम्पूर्ण वडा केन्द्रलाई उप-महानगरपालिका केन्द्रसँग जोड्ने मुख्य-मुख्य सडकहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी थप स्तरोन्नति गरिनेछ।
	१.१.२. निर्माण योजनामा रहेका सडकको यथाशिघ्र निर्माण सम्पन्न गरी सञ्चालनमा ल्याइनेछ।
	१.१.३ सडक विस्तार सँगसँगै आवश्यक स्थानमा बसपार्क तथा बस टर्मिनल निर्माण गर्न सर्वेक्षण गरिनेछ।

उद्देश्य १: उप-महानगरपालिकाबासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.४ पर्यटकीय सडक स्तरोन्नति गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग विशेष पहल गरिनेछ ।
	१.१.५ उपमहानगरपालिकाको Drainage Networkin Plan तयार गरी नगरलाई डुबानमुक्त बनाउने कार्यलाई अगाडी बढाइनेछ ।
१.२. विद्यमान सडक पूर्वाधारको स्तरोन्नति तथा विस्तार गर्ने ।	१.२.१. हाल सञ्चालनमा रहेका प्रमुख बस्ती र बजार केन्द्र जोड्ने प्रमुख सडकहरूको पहिलो प्राथमिकता तोकी स्तरोन्नति, विस्तार र कालोपत्रे वा पक्की गरिनेछ ।
	१.२.२. पहिचान भएका कृषि सडकहरूको स्तरोन्नति र विस्तार गरी उप-महानगरपालिकाका सडकसँग आवद्ध कृषि सडक सञ्जाल निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.३. प्रस्तावित औद्योगिक व्यावसायिक तथा कृषि पकेट क्षेत्रहरूको यकिन गरी ती स्थानहरूलाई जोड्ने सडक क्रमिक रुपमा निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.४ सघन यातायात सञ्चालन हुने मुख्य सडकहरूमा आवश्यकता अनुसारको रोड फर्निचर (Road Furniture) को व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.५ उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको डिपिआर सम्पन्न गरिनेछ ।
	१.२.६ उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुल निर्माणका लागि संघीय र प्रदेश सरकारसँग बजेटका लागि समन्वय गरिनेछ ।
	१.२.७ शान्ति सुरक्षालाई कायम गर्न र उप-महानगरका प्रमुख सडकहरुमा सौर्य बत्ती र सिसि क्यामरा जडान गरिनेछ ।
	१.२.८ नेपाल भारतको सिमामा स्मार्ट शहर प्रवेशद्वार निर्माण गरिनेछ ।
१.३. सार्वजनिक यातायात प्रणालीको विकास गर्ने ।	१.३.१ यातायात व्यवसायी तथा सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया गरी सार्वजनिक सवारी साधन चल्ने रूटहरू सम्बन्धमा पुनरावलोकन गर्न अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.३.२ रूटमा चल्ने सवारी साधनहरूको संख्या र प्रकार (जस्तै बस, मिनिबस, अटो रिक्सा, माइक्रोबस आदि) आवश्यकता अनुसार तय गरिनेछ ।
	१.३.३ रूटको बिच-बिचमा बस स्टप, सार्वजनिक शौचालय, प्रतीक्षालयहरू स्थानीय आवश्यकता अनुसार निर्धारण गरी निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.४ उप-महानगरपालिकाका सघन यातायात सञ्चालन हुने मुख्य रूटहरूमा आवश्यकताको आधारमा ट्राफिक युनिट स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.५ सार्वजनिक निजी क्षेत्र साझेदारी अन्तर्गत उप-महानगर Metro Train सञ्चालनका लागि सम्भाव्यता अध्ययन र डिपिआर तयार गरिनेछ ।
	१.३.६ नगर क्षेत्र भित्रका बागेश्वरी क्षेत्र, त्रिभुवन चोक, धम्बोजी क्षेत्र लगायतका स्थानहरुमा सवारी साधनको व्यवस्थित पार्किङ तथा आवश्यकताको आधारमा आकाशे पुल निर्माण गरिनेछ ।
१.४. हेलिप्याड निर्माण गर्ने ।	१.४.१ उप-महानगरपालिकाका प्रत्येक वडामा कम्तिमा एउटा आपतकालिन उद्धारका लागि हेलिप्याड निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य २. उप-महानगरपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१.सडक तथा यातायात गुरुयोजना अनुरूप योजनावद्ध एवं व्यवस्थित तवरले सडक सञ्जालको विस्तार तथा स्तरोन्नति गर्ने ।	२.१.१ गुरु योजनामा आधारित सडक सञ्जालको विकास तथा यातायात रुटहरूको तय गरिनेछ ।
	२.१.२ रणनीतिक सडकहरूको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (डिपिआर) तयार गरी प्राथमिकताका आधारमा स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	२.१.३ उप महानगरभित्रका ८ मि. भन्दा चौडाई भएका सडकहरूको प्राथमिकताका आधारमा मर्मत, स्तरोन्नति Overlay गर्दै लगिनेछ ।
२.२. सडकको न्यूनतम मापदण्ड कार्यान्वयनमा ल्याइने ।	२.२.१ सडकको न्यूनतम मापदण्डलाई कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ तथा सडक अतिक्रमण गर्ने कार्यलाई पूर्ण रुपमा निरुत्साहित गरिनेछ ।
२.३. दिगो तथा वातावरण मैत्री प्रविधिमा जोड दिने ।	२.३.१. सडकको नियमित मर्मत सम्भारका लागि आधुनिक प्रविधिको उपयोग तथा यान्त्रीकरणमा जोड दिइनेछ ।
	२.३.२. प्राकृतिक प्रकोप तथा जलवायु परिवर्तनले सडक तथा यातायातमा हुन सक्ने असर तथा नोक्सानीलाई न्यूनीकरण गरिनेछ ।
	२.३.३. विद्युतीय सवारी साधन संचालन गर्नका लागि संघीय तथा प्रादेशिक सरकारसँग समन्वय गरी प्रोत्साहन गर्न निजी क्षेत्रलाई आर्थिक सहुलियत दिने र चार्जिङ स्टेशनको सम्भाव्यता अध्ययन गरी आवश्यकताका आधारमा विद्युत प्राधिकरणसँगको समन्वयमा निर्माण गरिनेछ ।
	२.३.४ उप-पालिकामा निर्माण हुने सडकहरू मध्ये २० प्रतिशत सडकहरूमा बायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सम्भावना अध्ययन गरिनेछ ।
२.४ शहरी सडक तथा यातायातलाई सुव्यवस्थित गर्न नियमनकारी मापदण्डहरु लागू गर्ने ।	२.४.१ सडक निर्माणमा गुणस्तर कायम गर्न एक चुस्त संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	२.४.२ एक पटक कालोपत्रे भएको सडक कम्तीमा २ वर्ष सम्म खन्न नपाउने प्रावधान लागू गरिनेछ ।
	२.४.३ सडक पक्की गर्दा वा ढलान गर्दा निश्चित प्रतिशत भागबाट Ground Water Recharge हुने अनिवार्य मापदण्ड लागू गरिनेछ ।
	२.४.४ सघन शहरी इलाकाहरुमा Vertical Parking को प्रबन्ध गर्न सम्भाव्यता अध्ययन पश्चात DPR निर्माण गरिनेछ ।
	२.४.५ कालोपत्रे गर्ने कार्यपूर्व गर्नुपर्ने सम्पूर्ण काम सम्पन्न भएपछि मात्र गर्ने गरी अनिवार्य प्रावधान लागू गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	२.४.६ अपाङ्गतामैत्री पैदलमार्ग निर्माणलाई क्रमश विस्तार गर्दै लगिनेछ ।
	२.४.७ अत्याधिक सवारी चापले हुने मुख्य सडकहरुको सर्वेक्षण गरी आकाशे पुल निर्माण गर्न सम्बन्धित निकायसँग पहल गरिनेछ ।
	२.४.८ धुलो रहित सडक कायम गर्न सम्पूर्ण सडकहरुलाई मापदण्डका आधारमा आगामी ५ वर्षमा पक्की गर्ने कार्य सम्पन्न गरिनेछ ।
	२.४.९ Cycle Lane निर्माण कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ ।

उद्देश्य २. उप-महानगरपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.४.१० १.५ प्रतिशत Contingency वापतको रकम छुट्टै लेखा राख्ने कार्यविधि तर्जुमा गरिनेछ ।
	२.४.११ उप-महानगरपालिकाभित्र सञ्चालनमा रहेका सम्पूर्ण जिर्ण आयोजनाको अध्ययनका आधारमा लगत कट्टा गरिनेछ ।
	२.४.१२ ४०/६० प्रतिशत लागत सहभागितामा गर्न सकिने सडक आयोजनाहरुलाई प्रोत्साहन गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

सडक, पुल तथा यातायातको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१	मुख्य-मुख्य सडकहरुको थप स्तरोन्नति	४०००	४५००	४५००	५०००	५५००	
		१.१.२	हाल निर्माणाधिन सडक निर्माण तथा सञ्चालन						
		१.१.३	बसपार्क तथा बस टर्मिनल निर्माण		५०००	२५००			
		१.१.४	पर्यटकीय सडक स्तरोन्नतिका लागि पहल						
		१.१.५	पालिकाको Drainage Networkin Plan तयार						
	१.२.	१.२.१	प्रमुख सडकहरूको स्तरोन्नति						
		१.२.२	कृषि सडक सञ्जाल निर्माण	३०००	३५००	३५००	३५००	४०००	
		१.२.३	औद्योगिक, व्यावसायिक तथा कृषि क्षेत्र जोड्ने सडक निर्माण	३०००	३५००	३५००	३५००	४०००	
		१.२.४	मुख्य सडकहरूमा रोड फर्निचरको व्यवस्था		३५००		३५००		
		१.२.५	उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको डिपिआर निर्माण						
		१.२.६	उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुल निर्माणका लागि संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय						
		१.२.७	उप-महानगरका प्रमुख सडकहरुमा सौर्य बत्ति र सिसि क्यामरा जडान	१५००	१५००		१५००		
		१.२.८	नेपाल भारतको सीमामा स्मार्ट शहर प्रवेशद्वार निर्माण						
	१.३.	१.३.१	सार्वजनिक सवारी साधन चल्ने रुटहरू तय						
		१.३.२	रुट अनुसार सवारी साधनहरूको संख्या र प्रकार निर्धारण						
		१.३.३	बस स्टप, सार्वजनिक शौचालय तथा प्रतिक्षालय निर्माण	१५००	२०००	२०००	२२००	२२००	
		१.३.४	ट्राफिक युनिट स्थापना	३५०	३५०	३५०	३५०	४००	
		१.३.५	उप-महानगर Metro Train सञ्चालनका लागि सम्भाव्यता अध्ययन						
		१.३.६	आवश्यकताको आधारमा आकाशे पुल निर्माण						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
	१.४.	१.४.१	प्रत्येक वडाका सम्भाव्य स्थलमा हेली प्याड निर्माण	५००	५००	५००	५००	६००	
२	२.१.	२.१.१	गुरु योजनामा आधारित सडक सञ्जालको विकास						
		२.१.२	रणनीतिक सडकहरूको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन निर्माण		१५००		१५००		
		२.१.३	सडकहरूको प्राथमिकताका आधारमा मर्मत तथा स्तरोन्नति						
		२.१.३	कटलिया मोड देखि अधुरो हुलाकी बाटो जोड्ने सडकको स्तरोन्नति						
		२.१.३	बसन्त मल्ल चोक देखि दक्षिण हुँदै वडा नं. १३ को सिमाना सम्म जाने सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति						
		२.१.३	पशुपति मन्दिर देखि दक्षिण श्रहदानगर जाने बाटोसम्मको सडक स्तरोन्नति						
		२.१.३	चार बाहिनी चोकदेखि पिपल चौतारा (शान्तिनगर) हुँदै समावेशी टोल सम्मको सडक मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति						
	२.२.	२.२.१.	सडकको न्यूनतम मापदण्ड कार्यान्वयन						
	२.३.	२.३.१.	सडक स्तरोन्नतिका लागि आधुनिक प्रविधिको उपयोग	२०००		२०००			
		२.३.२.	जलवायु परिवर्तनले हुन सक्ने असर न्यूनीकरण	५००	५५०	५००	५५०	५५०	
		२.३.३.	विद्युतीय सवारी साधन खरिदमा सहुलियत	५००	५५०	५००	५५०	५५०	
		२.३.४	बायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको सम्भाव्यता अध्ययन			१५००			
	२.४	२.४.१	सडक संयन्त्र निर्माण						
		२.४.२	सडक निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यविधि		६००				
		२.४.३	सडक पक्की गर्दा वा ढलान गर्दा निश्चित प्रतिशत भागबाट Ground Water Recharge हुने अनिवार्य मापदण्ड लागू						
		२.४.४	Vertical Parking को सम्भाव्यता अध्ययन			१०००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.४.५	सडक निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यविधि				६००		
		२.४.६	अपाङ्गतामैत्री पैदलमार्ग निर्माण	१५००	१५००	१५००	२०००	२०००	
		२.४.७	आकाशे पुल निर्माणका लागि सम्बन्धित निकायसँग पहल			३००			
		२.४.८	धुलो रहित सडक कार्यक्रम	६००	६००	६००	७००	७००	
		२.४.९	Cycle Lane विस्तार	६००	७००	८००	९००	१०००	
		२.४.१०	प्रतिशत Contingency बापतको रकम छुट्टै लेखा राख्ने कार्यविधि तर्जुमा		३५०				
		२.४.११	जिर्ण आयोजनाको अध्ययन तथा लगत कट्टा						
		२.४.१२	सडक आयोजना प्रोत्साहन नीति अवलम्बन						

६.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ सडक यातायातको सहज पहुँच स्थापित भएको हुनेछ ।
- ✓ उप-महानगरपालिका केन्द्रलाई राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्ने मुख्य सडकहरू कालोपत्रे भएका हुनेछन् ।
- ✓ उप-महानगरपालिका केन्द्रलाई प्रत्येक वडा केन्द्र जोड्ने सडकहरू स्तरोन्नति भएका हुनेछन् ।
- ✓ सार्वजनिक यातायातका वैज्ञानिक रुटहरू तय भई सार्वजनिक परिवहन सहज भएको हुनेछ ।
- ✓ सडक जोखिम तथा दुर्घटना न्यूनीकरण हुनेछन् ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सडक तथा यातायात**				
	असर	बाह्रै महिना सवारी साधन सञ्चालन योग्य सडकको २ कि.मि. दूरीभित्र बसोबास गर्ने घरपरिवार (९.१.१) (**प.दि.वि.ल.**)	प्रतिशत		
	असर	घरबाट ३० मिनेटको पैदल यात्रामा सडकमा पहुँच भएका जनसंख्या (११.२.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	सार्वजनिक यातायातमा सुविधाजनक पहुँच भएको जनसंख्या (११.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	सडक घनत्व (९.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	कि.मि. / वर्ग कि.मी.		
	असर	पक्की कालोपत्रे सडकको कि.मी. / वर्ग कि.मी. (९.१.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	कि.मी / वर्ग कि.मी.		
	प्रतिफल	उप-महानगरपालिका केन्द्रबाट वडा केन्द्र जोड्ने कालोपत्रे सडकको लम्बाई	कि.मि		
	असर	हवाइ यातायात प्रयोगकर्ता यात्रु (प्रतिवर्ष) (९.१.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	उप-महानगरपालिकाको सडकको जम्मा लम्बाई	कि.मि		
	प्रतिफल	उप-महानगरपालिकाको कालोपत्रे सडकको जम्मा लम्बाई	कि.मि		
	प्रतिफल	कृषि सडकको लम्बाई	कि.मि		
	प्रतिफल	सडकहरूमा व्यावस्थित नाला निर्माण	कि.मि		
	प्रतिफल	पुल तथा कल्भर्ट निर्माण	संख्या		
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधन मध्ये साइकल भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधन मध्ये मोटरसाइकल भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधन मध्ये कार, जिप, भ्यान भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		

६.२.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको दैवी विपत्ती आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

६.३ जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा

६.३.१ पृष्ठभूमि

कुनै पनि स्थानमा बसोबास गर्ने नागरिकको जीवनलाई सरल र सहज बनाउन साथै आर्थिक तथा सामाजिक विकास गर्न विद्युत तथा ऊर्जाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । राष्ट्रिय जनगणना, २०७८, को तथ्याङ्क अनुसार यहाँका कुल घरपरिवार संख्या ३४,५६५ मध्ये बत्ती बाल्ने इन्धनको रुपमा ३३,५८४ अर्थात ९७.१६ प्रतिशतले विद्युतको प्रयोग गर्ने गरेका छने भने ४१७ अर्थात १.२१ प्रतिशतले मट्टीतेलको प्रयोग गर्ने गर्दछन् । त्यसैगरी उप-महानगरपालिकामा २६,८९९ जना अर्थात ७७.८२ प्रतिशतले खाना पकाउनका लागि प्रमुख इनधनको रुपमा एल.पी ग्याँसको प्रयोग गर्ने गर्दछन् । ७,२०० जना अर्थात २०.८३ प्रतिशतले काठ/दाउरा, १५७ अर्थात ०.४५ प्रतिशतले विद्युतको प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने बाँकी नगण्यले मट्टितेल, बायोग्याँस, गुईठा जस्ता ऊर्जाका स्रोत प्रयोग गर्दै आएका छन् । काठ दाउराको श्रोत हरित क्षेत्रहरु रहेका छन् । काठ दाउराको प्रयोगका थुप्रै नकारात्मक पक्षहरूमध्ये स्वास्थ्य र पर्यावरणीय प्रणलीमा पर्ने असर र विनाश प्रमुख हुन् । उप-महानगरपालिकाका सबै वडाहरुमा विद्युतीकरणको पहुँच रहेता पनि बढ्दो जनसंख्याका कारण विद्युतको क्षमता न्युन रहेको छ र विद्युत क्षमता बढाउनु पर्ने अवस्थामा रहेको छ । शान्ति सुरक्षा अभिबृद्धि गर्नका लागि सडकमा सौर्य बत्तीहरूका साथै सिसि क्यामेराहरु जडान गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

उप-महानगरपालिकामा विद्युत प्रसारण लाईन बिस्तार तथा सुधार गर्नुपर्ने साथै low voltage हुने स्थानहरूमा ट्रान्सफर्मरको स्तरोन्नति तथा नयाँ ट्रान्सफर्मर जडान गर्नुपर्ने देखिन्छ । विद्युत ऊर्जा साथसाथै सौर्य उर्जा जस्ता अन्य वैकल्पिक ऊर्जाबाट विभिन्न उद्योग तथा व्यवसाय, सिँचाई आयोजना, खानेपानी आयोजना समेत सञ्चालन गर्न सकिन्छ । अतः यस उप-महानगरपालिकामा अल्पकालिन रुपमा सौर्य उर्जा र बायोग्याँसलाई तथा दीर्घकालीन रूपमा जलविद्युत ऊर्जालाई जोड दिनु आवश्यक छ ।

६.३.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ घरायसी इन्धनको रूपमा अझै पनि मानव स्वास्थ्यमा प्रतिकूल हुने तथा वनजंगल विनाशको कारक तत्वको रूपमा रहेको काठ/दाउराको प्रयोग उच्च रहेको ।
▪ विभिन्न स्थानमा ट्रान्सफर्मरहरूको अभाव रहेको ।
▪ विभिन्न स्थानहरुमा विद्युत तारको व्यवस्था नभएको ।
▪ सार्वजनिक सडक बत्तीहरूको पर्याप्त प्रबन्ध नभएको ।
▪ गुणस्तरीय विद्युत आपुर्तिको व्यवस्था नभएको ।

६.३.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिकाको कार्यालय तथा वडा कार्यालयहरूमा विद्युत तथा इन्टरनेट सुविधा भएको ।
▪ विद्युत उर्जाको उपलब्धताले उद्योग स्थापनामा सहजता भएको ।
▪ नवीकरणीय उर्जा तथा वैकल्पिक उर्जालाई उचित व्यवस्थापन गरी सदुपयोग गर्न सकिने ।
▪ समथर भू-भाग भएको हुँदा विद्युतीय सवारी साधनहरू प्रयोगमा ल्याउन सकिने ।
▪ उप-महानगरपालिकाबासीलाई विद्युतीय उपकरणको उपयोगमा प्रोत्साहन गरी काठ/दाउरा र ग्याँसको खपत न्यूनीकरण गर्न सकिने ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ सोलार ऊर्जाको प्रयोग बढाउन सकिने ।
▪ बैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोग बढाउन सकिने ।

६.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
ऊर्जामा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त उप-महानगरपालिका
लक्ष्य
उप-महानगरपालिकाबासीहरुमा दिगो, वातावरण मैत्री उर्जामा पूर्ण पहुँच स्थापित गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ विद्युत सेवालाई प्रभावकारी बनाउनु ।   ✓ ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु ।

उद्देश्य १: विद्युत सेवालाई प्रभावकारी बनाउनु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१. विद्युतीकरण नभएका स्थानहरूमा विद्युत् सेवा विस्तार गर्ने ।	१.१.१. ट्रान्सफरमरको क्षमता कमजोर भएका इलाकाहरूमा क्रमश: क्षमता अभिवृद्धि गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरिनेछ ।
	१.१.२ औद्योगिक क्षेत्रमा निरन्तर विद्युत सेवा प्रवाह हुने अवस्था सिर्जना गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरिनेछ ।

उद्देश्य २: ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु ।

रणनीति	कार्यनीति
२.१. विद्युत क्षमता वृद्धि गर्ने ।	२.१.१. मागअनुसार आवश्यक voltage परिपूर्ति गर्न ट्रान्सफर्मर जडान तथा क्षमता वृद्धि गरिनेछ ।
	२.१.२. विद्युत प्रसारण लाइन सुधार गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरिनेछ ।
२.२. विद्युत् उपयोग बढाउने ।	२.२.१. घरायसी खाना पकाउन विद्युतीय उपकरणको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	२.२.२. विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्न विशेष कार्यविधि निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.३ विद्युत सेवा नपुगेका स्थानहरु पहिचान गरी विद्युत विस्तार गर्न नेपाल विद्युत प्राधिकरण सँग समन्वय गरिनेछ ।
२.३. वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन गर्ने ।	२.३.१. उप-महानगरपालिकामा वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादनको सम्भाव्यता हेरी निजी क्षेत्रलाई आकर्षण गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
	२.३.२. उज्यालो उप-महानगरपालिका अभियान अन्तर्गत उप-महानगरपालिकाका सडकहरूमा स्मार्ट लाइट एवं हाई मास्ट बत्ती तथा सार्वजनिक स्थानहरूमा बत्ती जडान गरिनेछ ।

उद्देश्य २: ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.३.३. उप-महानगरपालिकामा खाना पकाउने मुख्य इन्धनको रुपमा काठ/दाउरा प्रयोग गर्ने गरेको खण्डमा घरधुरीहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा विद्युतीय चुलोमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
२.४. विद्युत चुहावट नियन्त्रण गर्ने ।	२.४.१. विद्युत प्राधिकरणसँगको सहकार्यमा उप-महानगरपालिकामा हुन सक्ने विद्युत चोरी तथा चुहावट नियन्त्रण गर्न अनुगमनको व्यवस्था गरिनेछ ।
२.५.जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.५.१. खाना पकाउन वैकल्पिक उर्जा तथा विद्युतीय ऊर्जाको प्रयोगलाई विस्थापित गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	२.५.२ कार्यालयमा प्रयोग हुने सवारी साधनहरुमा विद्युतिय सवारी साधनको प्रयोगमा प्राथमिकता दिइनेछ ।
	२.५.२ विद्युत प्रशारणका लागि प्रयोग हुने नाङ्गो तारको सट्टा Insulated केबुल जडान गर्न समन्वय गरिनेछ ।
	२.५.२ उप-महानगरपालिका क्षेत्र भित्र उचित स्थानमा चार्जिङ स्टेशन स्थापना गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरिनेछ ।

जलस्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक उर्जाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	ट्रान्सफर्मरको क्षमता अभिवृद्धिका लागि विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय		१००		१००		
		१.१.२.	औद्योगिक क्षेत्रमा निरन्तर विद्युत सेवा प्रवाह						
२	२.१.	२.१.१.	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान	३५००		३५००		३५००	
		२.१.२.	विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरी विद्युत प्रवाह						
	२.२.	२.२.१.	खाना पकाउन विद्युतीय उपकरण प्रयोगलाई प्रोत्साहन	३५०	३५०	४००	४००	४००	
		२.२.२.	विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोगलाई प्रोत्साहन	१०००	१०००	१२००	१२००	१२००	
		२.२.३	विद्युत विस्तार गर्न नेपाल विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय						
	२.३.	२.३.१.	वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादनका लागि निजी क्षेत्रसँग सहकार्य						
		२.३.२	सडक तथा सार्वजनिक स्थानमा बत्ती जडान	३५०	३५०	४००	४००	४००	
		२.३.३	विद्युतीय चुलोमा अनुदान	३५०	३५०	४००	४००	४००	
	२.४.	२.४.१.	विद्युत चोरी तथा चुहावट नियन्त्रण गर्न अनुगमनको व्यवस्था	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	
	२.५.	२.५.१.	विद्युतीय ऊर्जा प्रयोगलाई प्रोत्साहन	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	
		२.५.२	सवारी साधनहरुमा विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोगलाई प्राथमिकता	३५००	३५००	४०००	४०००	४०००	
		२.५.३	नाङ्गो तारको सट्टा Insulated केबुल जडान गर्न समन्वय						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.५.४	चार्जिङ स्टेशन स्थापना गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय						

६.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ उर्जाका आधारभुत पूर्वाधारहरूको विकास भई हरेक घरधुरीमा न्यूनतम उर्जाको सुनिश्चितता भएको हुनेछ ।
- ✓ उर्जाको मुल प्रवाहमा नसमेटिएका घरधुरीहरूमा वैकल्पिक उर्जाको प्रबन्ध भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**उर्जा**				
	असर	विद्युतमा पहुँच भएका जनसंख्या (७.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	वैकल्पिक तथा नविकरणीय उर्जा जस्तै सोलार प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		
	असर	जीवाश्म इन्धनको प्रयोग (कूल उर्जा खपतमा) (१२.२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	विद्युतबाट चल्ने सवारी साधन (प्रतिशत) (७.३.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	चार्जिङ स्टेशन	संख्या		
	असर	खाना पकाउनका निम्ति ऊर्जाको प्राथमिक स्रोतको रूपमा कोइला, दाउरा, गुइँठा लगायतका ठोस इन्धन प्रयोग गर्ने घरपरिवार (७.१.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	खाना पकाउन र कोठा तातो राख्न एलपी ग्याँस प्रयोग गर्ने घरपरिवार (७.१.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	खाना पकाउन विद्युतीय चुलो प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		
	असर	खाना पकाउन बैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		
	असर	विद्युतीय सामग्रीमा हिटर, पंखा, एयर कन्डिसनर, वासिङ मेशिन प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		

६.३.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको दैवी विपत्ती आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

६.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सूचना तथा सञ्चारसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रुपमा उल्लेख गरेको छ। यस उप-महानगरपालिकाले उक्त मौलिक हकलाई कार्यान्वयन गर्न सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरुको सञ्चालन गरेको छ। उप-महानगरपालिकाका सबै वडाहरूमा तार सहितको टेलिफोन सेवा र बजार क्षेत्रमा इन्टरनेट सेवा उपलब्ध हुनुका साथै नेपाल टेलिकम तथा एनसेलले मोबाइल फोन सेवा प्रदान गरेका छन्। त्यसैगरी उप महानगरपालिकामा नेपाल टेलिकमको ADSL सेवा साथै निजी क्षेत्रमा विभिन्न इन्टरनेट सेवा प्रदायक संस्थाहरूले इन्टरनेट सेवा प्रदान गर्दै आएका भए शहरी क्षेत्रका वडा बाहेकमा इन्टरनेट प्रविधिको अवस्था कमजोर रहेकोले विस्तार र गुणस्तर सुधार गर्नु जरुरी छ। साथै सबै वडाहरुमा स्तरीय इन्टरनेट सेवा उपलब्ध हुन सकेको छैन।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार उप-महानगरपालिकामा ७३.८८ प्रतिशतले स्मार्ट मोबाइल फोन प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने ५६.५३ प्रतिशत घरधुरीमा टेलिभिजनको प्रयोग हुने गरेको छ। यहाँका २८.८७ प्रतिशत घरधुरीले रेडियो, ४७.२६ प्रतिशत घरधुरीले इन्टरनेटको प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने १८.३६ प्रतिशतले कम्प्युटर तथा ल्यापटपको प्रयोग गर्ने गरेका छन्।

६.४.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ ल्याण्डलाईन टेलिफोन तथा अप्टिकल फाइबरबाट इन्टरनेट सेवा विस्तार गर्नुपर्ने।
▪ पर्याप्त मात्रामा टेलिफोन तथा मोबाइल टावरहरू नभएकाले Network coverage प्रभावकारितामा ल्याउन टावरहरू विस्तार गर्नुपर्ने।
▪ विद्यालय तथा सार्वजनिक स्थानहरूमा इन्टरनेट सुविधा विस्तार गरी निःशुल्क वाईफाईको व्यवस्था गर्नुपर्ने।
▪ सञ्चार क्षेत्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने।
▪ बालबालिकाहरुमा Online Game खेल्ने क्रम अत्याधिक रुपमा बढ्दै गएको।
▪ उप-महानगरपालिकाबासीमा सञ्चारका सबै प्रविधिसँगको पहुँच स्थापना गरी साइबर सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने।

६.४.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ मोबाइल डाटाको प्रयोगबाट भए पनि उप-महानगरपालिकाबासीहरूमा Facebook, Youtube जस्ता सामाजिक सञ्जालको प्रयोगमा वृद्धि हुँदै गएको।
▪ रेडियो नेपालको प्रसारण साथै स्थानीय एफ एम सुन्न तथा डिजिटल प्रविधिबाट टेलिभिजन हेर्न सकिने।
▪ सामाजिक सञ्जालको जथाभावी प्रयोगलाई नियन्त्रण गर्न सकिने।
▪ उपभोक्ताको माग राम्रो भएको खण्डमा निजी सञ्चार सेवा प्रदायक मोबाइल तथा इन्टरनेट कम्पनीहरूलाई सेवा विस्तारमा आकर्षण गर्न सकिने।

६.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
सूचना तथा सञ्चारमा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त उप-महानगरपालिका
लक्ष्य
उप-महानगरपालिकाबासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने।

उद्देश्यहरू
✓ उप महानगरपालिकावासीमा सूचना र सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

उद्देश्य १. उप-महानगरपालिकाबासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. सूचना प्रविधिका पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्ने ।	१.१.१ मोबाइल नेटवर्क कभरेज प्रभावकारितामा ल्याउन आवश्यकतानुसार मोबाइल टावरहरूको थप र विस्तार तथा गुणस्तर सुधार गर्न नेपाल टेलिकम र एनसेलसँग पहल गरिनेछ ।
	१.१.२ इन्टरनेट प्रदायक निजी कम्पनीहरूलाई आकर्षण गरी थप पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.३ स्थानीय एफ.एम रेडियो र स्थानीय पत्रपत्रिकाहरूको सहयोगमा सार्वजनिक हितका सूचना प्रवाह गर्न सहकार्य गरिनेछ ।
	१.१.४ मोबाइल टावरहरूमा विद्युतको नियमित रुपमा आपूर्ति गर्न सेवा प्रदायक कम्पनीहरूसँग समन्वय गरिनेछ ।
	१.१.५ आवश्यकताका आधारमा डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क २०७६ अन्तर्गतका कार्यक्रमहरु क्रमश: सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.६ उप-महानगरपालिकाको सूचना प्रवाहमा सरलताको लागि डिजिटल बोर्ड साथै डिजिटल नागरिक वडापत्रको सुरुवात गरी मोबाइल एपबाटै गुनासो र उजुरी लिने व्यवस्था गरिनेछ ।
१.२. उप-महानगरपालिकाबासीमा आमसञ्चारको पहुँच विस्तार गर्ने ।	१.२.१ उप-महानगरपालिकाको वेवसाइटमार्फत सूचना सम्प्रेषण गरिनेछ ।
	१.२.२ उप-महानगरपालिका केन्द्र, वडा कार्यालय तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा फ्री वाइफाईको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.३ वडा कार्यालयहरू सूचना प्रविधिमैत्री बनाइनेछ ।
	१.२.४ उप-महानगरपालिकास्तरीय सूचना केन्द्रको साथै e-library को स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.५ एफएम रेडियोसँग सहकार्य गरी स्थानीय भाषामा सूचना तथा समाचार तयार गरेर प्रसारण गरिनेछ ।
	१.२.६ उप-महानगरपालिका भित्रका स्थानीय खबर तथा देश र विदेशका खबरबाट सु-सूचित गर्नका लागि अति विपन्न वर्गलाई मापदण्डका आधारमा साधारण मोबाइल वितरण गरिनेछ ।
१.३. क्षमता अभिवृद्धिमूलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१.३.१ सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्तिलाई विभिन्न किसिमका तालिममार्फत उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
	१.३.२. उप-महानगरपालिकाबासीमा साइबर सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।
	१.३.३ उप-महानगरपालिकामा रहेका श्रेस्ताहरूलाई क्रमश: डिजिटलाइजेशन गरिनेछ ।
	१.३.४ हाल उप-महानगरपालिकामा प्रयोग भइरहेका Software हरूलाई एकिकृत गरी सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.५ उप-महानगरपालिकाको आफ्नै Data Server राखिनेछ ।
	१.३.६ उप-महानगरपालिकाको Cyber Security सुनिश्चितता हुने प्रबन्ध गरिनेछ ।

उद्देश्य १. उप-महानगरपालिकाबासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.३.७ आवश्यकता र उपयुक्तताका आधारमा उप-महानगरपालिकाका विभिन्न स्थानमा Free Wifi Zone निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.८ गोपनियताका हिसाबले सुरक्षित उप-महानगरपालिकाका सम्पूर्ण सार्वजनिक सूचनाहरूलाई जनसमक्ष पुऱ्याउन एक चुस्त संयन्त्र निर्माण गरी सूचना अधिकारीको जिम्मेवारीलाई थप गहन तुल्याउनेछ ।
	१.३.९ उप-महानगरपालिकाको सूचना प्रविधि शाखालाई थप सुद्धृढ गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ ।
	१.३.१० प्रत्येक वडामा सूचना अधिकारी तोक्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.३.११ सेवा प्रवाहको दौरान एक पटकको डाटाहरु बहुप्रयोग हुने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
	१.३.१२ सूचना प्रविधिमा आधारित रोजगारी सृजना गर्न क्षमता विकासका कार्यक्रमहरु संचालन गरिनेछ ।

सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	आवश्यकताका आधारमा टावरहरू निर्माण गर्न नेपाल टेलिकम र एनसेलसँग पहल		३५०		३५०		
		१.१.२.	निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा आम सञ्चार पूर्वाधार निर्माण	१५००	१५००	२०००	२०००	२०००	
		१.१.३.	स्थानीय एफएम र पत्रपत्रिकामार्फत सूचना प्रवाह	४००	५००	५००	५००	६००	
		१.१.४.	विद्युत आपूर्तिका लागि सेवा प्रदायक कम्पनीहरूसँग समन्वय						
		१.१.५	डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क, २०७६ अन्तर्गतका कार्यक्रमहरु सञ्चालन	७००	७५०	७५०	८००	८००	
		१.१.६.	मोबाइल एपद्वारा गुनासो र उजुरीको व्यवस्था	३५०		३५०			
	१.२.	१.२.१.	उप-महानगरपालिकाको वेवसाइटमार्फत सूचना सम्प्रेषण						
		१.२.२.	सार्वजनिक स्थलहरूमा फ्री वाइफाईको व्यवस्था		५००		५००		
		१.२.३.	सूचना प्रविधिमैत्री वडा कार्यालयहरू	१५००	१५००	१५००	१५००	२०००	
		१.२.४.	e-library को स्थापना			१५००			
		१.२.५.	स्थानीय भाषामा सूचना तथा समाचार तयार	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	
		१.२.६.	अति विपन्न परिवारमा मोबाइल वितरण	२००	२००	३००	३००	३००	
	१.३.	१.३.१.	सूचना प्रविधि सम्बन्धी तालिम सञ्चालन	५००	६००	६००	७००	७००	
		१.३.२.	साइबर सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि	४५०	४५०	४५०	५००	५००	
		१.३.३	डिजिटलाइजेशनलाई निरन्तरता						
		१.३.४	Software को एकिकृत सञ्चालन			१६००			
		१.३.५	Data Server				१६००		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.६	Cyber Security सुनिश्चितताको व्यवस्था						
		१.३.७	Free Wifi Zone निर्माण	१५००		१५००		१५००	
		१.३.८	चुस्त सूचना प्रबिधि संयन्त्र निर्माण						
		१.३.९	उप-महानगरपालिकाको सूचना प्रविधि शाखालाई थप सुद्बृढ गर्न आवश्यक व्यवस्था	४५०	४५०	४५०	५००	५००	
		१.३.१०	प्रत्येक वडामा सूचना अधिकारीको व्यवस्था	५००	६००	७००	८००	८००	
		१.३.११	सेवा प्रवाहको दौरान एक पटकको डाटाहरु बहुप्रयोग हुने प्रणालीको विकास						
		१.३.१२	सूचना प्रविधिमा आधारित रोजगारी सृजना गर्न क्षमता विकास कार्यक्रम						

६.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ उप-महानगरपालिका तथा वडाहरूमा सूचना प्रविधिका पूर्वाधारहरू निर्माण भएको हुनेछ।
- ✓ उप-महानगरपालिकाबासीमा आमसञ्चारको गुणस्तरीय सेवामा पहुँच पुगेको हुनेछ।

परिच्छेद - ७: वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र

७.१ वन तथा जैविक विविधता

७.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिकाको कूल क्षेत्रफल मध्ये २.२५ वर्ग कि.मि अर्थात २.६१ प्रतिशत भू-भाग हरित क्षेत्रले ओगटेको छ। यसैगरी यहाँ ८०.१४ प्रतिशत क्षेत्र खेतीयोग्य क्षेत्रको रुपमा रहेको छ। दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. १५ मा वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमिकरण विरुद्ध लड्ने, भू-क्षयीकरण रोकेर त्यस्तो प्रक्रियालाई उल्ट्याउने तथा जैविक विविधताको क्षतिलाई रोक्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। तसर्थ पर्यावरणीय सन्तुलन, वायुमण्डलको स्वच्छता तथा जीवजन्तुको वासस्थान कायम राख्न वनजंगलको संरक्षण प्राथमिकतामा राख्नु जरुरी छ। अर्कोतर्फ यस उप-महानगरपालिकामा वन क्षेत्र बाहेक झाडी बुट्यान क्षेत्र र खेर गइरहेका जमिन पनि केही मात्रामा रहेकोले उक्त जमिनमा व्यापक जनपरिचालन गरी बृक्षारोपण गर्नुपर्ने देखिन्छ जसले गर्दा उप-महानगरपालिकालाई एक प्रकारको हरित बगैंचाको रुपमा विकास गरी वनलाई आयआर्जनसँग जोड्न सकिन्छ। त्यसैगरी उप-महानगरपालिका समथर क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने भएकाले वर्षातको समयमा डुबानमा परी सडक अबरुद्ध हुनुका साथै धनजनको क्षति हुने हुनाले भू-संरक्षणका हिसाबले अति संवेदनशील क्षेत्रहरूमा बृक्षारोपण, बाँध निर्माण, तारजाली, तटबन्ध तथा परम्परागत बाढी नियन्त्रण र भू-संरक्षणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै भू-संरक्षणको प्रभावकारी उपाय बृक्षारोपण भएकाले सो कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्नु अति आवश्यक छ।

७.१.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ विभिन्न जंगली जनावरको प्रकोप बढ्ने क्रममा रहेको।
▪ वन क्षेत्रमा रहेका मिचाहा प्रजातिका वनस्पति नियमित रुपमा गोडमेल गरी नियन्त्रण गर्नुपर्ने।
▪ दिगो वन व्यवस्थापन तथा भू-संरक्षणका लागि प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्नुपर्ने।
▪ वनक्षेत्रबाट प्राप्त हुने आयस्रोत एवं क्रियाकलापलाई पारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउनुपर्ने।
▪ लोपोन्मुख वनस्पति र वन्यजन्तुको संरक्षणका लागि विशेष कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने।

७.१.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिकाको शहरी क्षेत्रमा रहेका चोक, चौबाटो र बाटोको दायाँबायाँ तथा बिचमा रहेको क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रुपमा विकास गरी सुन्दर हराभरा बनाउन सकिने।
▪ खेर गएका तथा खाली रहेका सार्वजनिक जग्गालाई सामुदायिक वनको रुपमा विस्तार गरी आयआर्जनका विशेष कार्यक्रममा आबद्ध गरी गरिबी निवारणमा जोड्न सकिने।
▪ स्थानीय समुदायको सहयोगमा सामुदायिक वन संरक्षण गर्न सकिने।
▪ पर्या-पर्यटनको विकास गर्न सकिने।

७.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच

जल, जमिन, जंगल र जडीबुटीको दिगो संरक्षण तथा सदुपयोग मार्फत दिगो विकास हासिल

लक्ष्य

उप महानगरपालिकालाई वातावरण सन्तुलित हरित मैत्री शहरको रुपमा विकास गर्ने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गर्नु ।
- ✓ वन तथा हरित क्षेत्रको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु ।

उद्देश्य १ : वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी उप-महानगरपालिकाको आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउनु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१. वनक्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गर्ने ।	१.१.१. वन क्षेत्रको विकासलाई वैज्ञानिकीकरण गर्न विज्ञ समूहको सहयोगमा दिगो वन व्यवस्थापन बारे सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा अभिमूखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२. वनलाई आय आर्जनसँग आबद्ध गरी संरक्षण गर्ने ।	१.२.१. खाली रहेका सार्वजनिक जग्गा, नदी उकासको क्षेत्र, खेर गैरहेको जमिन र बगर क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रुपमा विकास गरी आय आर्जनसँग आबद्ध गर्ने अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२. निजी तथा सामुदायिकस्तरमा निजी जमिन तथा वन क्षेत्रमा प्रतिफलमूखी विरुवाको व्यावसायिक उत्पादन सुरु गरिनेछ ।
	१.२.३. कुरिलो, हर्रो, बर्रो, अमला, तुलसी, घ्युकुमारी, गुर्जो इत्यादि जडीबुटीको व्यावसायिक उत्पादन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरी बृक्षारोपण गरिनेछ ।
	१.२.४. Agro forestry को नीति अवलम्बन गरी हरित क्षेत्रलाई पूर्ण प्रतिफलमूखी बनाइनेछ ।

उद्देश्य २: वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
२.१.खेर गइरहेको झाडी बुट्यान क्षेत्रलाई सदुपयोग गरी वनको क्षेत्रफल बढाइने ।	२.१.१. उप-महानगरपालिकामा खेर गइरहेका स्थानको पहिचान गरी बृक्षारोपण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२.२. वन संरक्षण कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।	२.२.१ हरेक वडामा उपयुक्त सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गा रहेका स्थानहरूको पहिचान गरी निश्चित क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रुपमा घोषणा गरी हरित क्षेत्र कायम गर्न बृक्षारोपण, पार्क निर्माण जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी कम्तीमा एक वडा एक बृहत पार्क निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.२ वन तथा भू-संरक्षणका हरेक कार्यक्रमहरूमा जनसहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
	२.२.३ Traffic Island तथा सडक पेटीका किनारामा स्थान विशेष विरुवा तथा फूलहरू लगाइनेछ ।

उद्देश्य २: वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.२.४ विकास निर्माण कार्य गर्दा वन तथा जलाधार क्षेत्रको सकेसम्म कम क्षति हुने गरी protocol तयार गरिनेछ ।
	२.२.५ भवन निर्माण स्वीकृति दिदा "एक घर एक विरुवाको" नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
	२.२.६ निजी वनका सरोकारवालाहरूलाई एकीकृत वन व्यवस्थापन र संरक्षणका लागि क्षमता अभिवृद्धि तालिम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.७ निजी, सामुदायिक र सार्वजनिक क्षेत्रमा रुख कटान पश्चात सो ठाउँमा कटान भएकै संख्यामा बृक्षारोपण गर्न लगाई "कटान पश्चात पुनः हरियो" कार्यक्रम संचालनमा ल्याई अनिवार्य बृक्षारोपण गरिनेछ ।
	२.२.८ उप-महानगरपालिकामा पाइने संकटापन्न वनस्पतिहरुको विशेष संरक्षण योजना लागू गरिनेछ ।
	२.२.९ उप-महानगरपालिमा पाइने संकटापन्न वन्यजन्तु, जलचर, पंक्षी तथा स्थलचरहरुको विशेष संरक्षण योजना लागू गरिनेछ ।
२.३ जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१. हरित क्षेत्र विस्तार तथा भू-संरक्षण सचेतना कार्यक्रमहरू अभियानका रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

वन तथा जैविक विविधता विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)						जिम्मेवार निकाय
				आधार वर्ष	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	दिगो वन व्यवस्थापन सम्बन्धी अभिमूखीकरण	१५०	१५०	२००	२००	२००	२५०	
	१.२.	१.२.१	हरित क्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन			४५०				
		१.२.२.	निजी जमिन तथा वन क्षेत्रमा प्रतिफलमूखी विरुवाको व्यावसायिक उत्पादन		३००	३५०	३५०	३५०		
		१.२.३.	जडीबुटीको व्यावसायिक उत्पादन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन		४५०					
		१.२.४.	Agro forestry को नीति अवलम्बन							
२	२.१.	२.१.१.	खेर गईरहेको स्थान पहिचान गरी बृक्षारोपण	१५०	१५०	१५०	१६०	१७०	१७०	
	२.२.	२.२.१.	एक वडा एक बृहत पार्क निर्माण		१५००	१५००	१६००	१६००	१७००	
		२.२.२.	वन तथा भू-संरक्षण कार्यक्रममा जनसहभागिता		४०	४५	४५	५०	५०	
		२.२.३.	Traffic Island तथा सडक पेटीका किनारामा स्थान विशेष बिरुवा रोपण		४०	४५	४५	५०	५०	
		२.२.४.	जलाधार क्षेत्रको क्षति न्यूनीकरण protocol तयार	५००						
		२.२.५	"एक घर एक विरुवाको" नीति अवलम्बन							
		२.२.६.	वन व्यवस्थापनका लागि क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन		४५०	५००	५५०	६००	६००	
		२.२.७.	"कटान पश्चात पुनः हरियो" कार्यक्रम सञ्चालन		४०	४५	४५	५०	५०	
		२.२.८.	संकटापन्न वनस्पति संरक्षण कार्यक्रम	४०	४५	४५	५०	५०		
		२.२.९.	संकटापन्न वन्यजन्तु, स्थलचर, जलचर संरक्षण कार्यक्रम		४०	४५	४५	५०	५०	
	२.३.	२.३.१.	भू-संरक्षण सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	२००	२००	२००	२५०	२५०	२५०	

७.१.५ अपेक्षित उपलब्धिहरू तथा नतिजा खाका

- ✓ दिगो वन व्यवस्थापन सुनिश्चित हुनेछ ।
- ✓ जैविक विविधताको संरक्षण भएको हुनेछ ।
- ✓ भू संरक्षणका नमुना क्षेत्रहरूको संख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुनेछ ।
- ✓ हरित क्षेत्र विस्तार हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**वन तथा भू-संरक्षण**				
	असर	वनले ओगटेको कुल क्षेत्र (प्रतिशत) (१५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	सामुदायिक वनले ओगटेको क्षेत्र (प्रतिशत) (१५.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कबुलियती वन समूहलाई वन हस्तान्तरण (हेक्टर) (१५.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	हेक्टर		
	प्रतिफल	बृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र (१५.२.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	हेक्टर		
	प्रतिफल	थप बृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र (प्रतिवर्ष/बेर्ना संख्या) (१५.१.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	संरक्षित क्षेत्र (१५.१.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	वनस्पति उद्यान	संख्या		
	असर	दिगो व्यवस्थापन प्रणाली लागु वनको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	जडीबुटी तथा फलफूल खेतीले ओगटेको सामुदायिक वनको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	मिचाहा प्रजातिका बिरुवाहरूले ओगटेको वनको क्षेत्र (प्रतिशत)	प्रतिशत		
	असर	संकटापन्न अवस्थामा रहेका औषधिको रुपमा प्रयोग हुने वनस्पतिहरू	प्रतिशत		
	असर	अनुत्पादक झाडी, बुट्यान क्षेत्र मध्ये उत्पादनशील वनमा परिणत भएको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	संरक्षण योजना अन्तर्गत समेटिएका वनस्पति (१५.९.१.१) (**प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वनस्पतिको संख्या	प्रतिशत		
	असर	संरक्षण योजना अन्तर्गत समेटिएका जीवहरुको संख्या (१५.९.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वन्यजन्तुको संख्या	प्रतिशत		
	असर	जंगली बाघको संख्या (१५.५.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	गैँडाको संख्या (१५.५.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	चोरी सिकारी नियन्त्रण इकाई (संख्या) १५.५.१.५) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	बायो इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिको प्रयोग गरी भू-संरक्षण गरिएका स्थानहरूको संख्या	प्रतिशत		
	असर	पहिरोका हिसाबले जोखिमग्रस्त क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	River Trainning गरिएको (लम्बाई) कि.मि.	कि.मी.		
	असर	नमूना कटान नियन्त्रण क्षेत्र	संख्या		
	असर	हरित क्षेत्र विस्तार तथा परम्परागत प्रविधिमा कटान नियन्त्रण गरिएका क्षेत्र	प्रतिशत		

७.१.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

७.२ भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

(अ) भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग) तथा भू-संरक्षण

१. पृष्ठभूमि

नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिका समुन्द्री सतहबाट १५० मिटरभन्दा माथिको उचाईमा फैलिएको छ। ८५.९४ वर्ग.कि.मि. क्षेत्रफल रहेको यस उप-महानगरपालिकाले तराईको समथर भू-भागलाई समेटेको छ। तराईको समथर भू-भागमा बालुवा र पाँगो मिश्रित अत्यन्त उर्वर माटो पाइन्छ। भौगोलिक दृष्टिकोणले यहाँको माटो उर्वर मानिन्छ। कुल क्षेत्रफल मध्ये खेतीपाती योग्य जमिनले ६८.८७ कि.मि भाग अर्थात ८०.१४ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको छ भने वन जंगलले २.६१ प्रतिशत जमिन ओगटेको हुँदा वनस्पति र जडिबुटी पनि उत्पादनको सम्भावना रहेको छ। यहाँ औद्योगिक क्षेत्रले १.०३ प्रतिशत ओगटेको छ भने आवास क्षेत्रले ८.१० प्रतिशत भू-भाग ओगटेको छ।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
✓ जमिनको प्रकृति अनुसार त्यसको वर्गीकरण गरी सदुपयोग गर्न नसकिएको ।
✓ यथेष्ट मात्रामा उपलब्ध कृषियोग्य क्षेत्रलाई वैज्ञानिक तवरले सदुपयोग गर्न नसकिएको ।
✓ उप-महानगरपालिका क्षेत्र भित्र जलभण्डारको उच्चतम सदुपयोग हुन नसकेको ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
✓ उप-महानगरपालिकाको वन क्षेत्रलाई दिगो व्यवस्थापन र सदुपयोग गर्न नसकिएको ।
✓ वर्षातको समयमा नहर, नदी लगायत साना खोलाको किनारहरुमा बाढी आउने भएकाले डुबानको सम्भावना रहेको ।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
✓ तराईको समथर किसिमको भू-भाग रहेको हुनाले कृषि, मत्स्यपालन र पशुपालनको सम्भावना अधिक भएको ।
✓ उप-महानगरपालिकाको **८०.१४** प्रतिशत भू-भागमा खेतिपाती गर्ने गरिएको ।
✓ उप-महानगरपालिका भित्र रहेको **२.६१** प्रतिशत जमिन वनजंगलले ढाकेको ।
✓ बस्तीहरू एकिकृत अवस्थामा रहेका हुनाले दिगो विकास गर्नका लागि सहजता रहेको ।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
भू-स्रोतको पूर्णत वैज्ञानिक सदुपयोगमार्फत आर्थिक समृद्धि
लक्ष्य
वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना लागू गरी भूमिलाई आर्थिक विकासको आधार बनाउने ।
उद्देश्य
✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक रुपमा पूर्ण सदुपयोग गर्नु । ✓ कटानग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्नु ।

उद्देश्य १: सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक रुपमा पूर्ण सदुपयोग गर्नु ।	
रणनिती	**कार्य नीति**
१.१ राष्ट्रिय र प्रादेशिक भू-उपयोग नीति अनुरुप स्थानीय भू-उपयोग योजना र कृषि नीति निर्माण गर्ने ।	१.१.१ उप-महानगरपालिकाको जमिनलाई भू-उपयोग योजना अनुरुप वर्गीकरण गरिनेछ ।
	१.१.२ उप-महानगरपालिका भित्र रहेको सबै प्रकारको जग्गाको पूर्णरुपमा लगत संकलन गरी व्यक्तिगत, सरकारी, सार्वजनिक, सामुदायिक तथा गुठी जग्गाको विस्तृत अभिलेख तयार पारि भूमि प्रशासन प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ ।
	१.१.३ उप-महानगरपालिकामा उपलब्ध सिंचित र असिंचित जमिनको लगत तयार गरी कृषि योग्य जग्गाको सदुपयोग भए नभएको तथ्याङ्क अद्यावधिक हुने संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.४ सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमणका विरुद्ध शुन्य सहनशिलताको अवलम्बन गरिनेछ ।
	१.१.५ पुराना नक्शा डिजिटलाइज गर्ने प्रक्रिया आरम्भ गरिनेछ ।
१.२ खेती गर्न इच्छुक तर आफ्नो जमिन नभएका कृषकहरूको लगत संकलन गरी भूमिको व्यवस्था गर्ने ।	१.२.१ भूमि बैङ्कको स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.२ करारमा खेती गर्न इच्छुक कृषकलाई आवश्यक जमिन उपलब्ध गराइनेछ ।
	१.२.३ करार खेती क्षेत्र विस्तार गर्न विशेष कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.४ नदी उकास क्षेत्रमा हरितक्षेत्र प्रवर्द्धन तथा सामुहिक खेती प्रोत्साहन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन तथा कृषक अभिमूखीकरण गरिनेछ ।
१.३ जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न	१.३.१ जग्गा बाँझो राख्न नपाउने नीति अवलम्बन गरी बाँझो जमिन राख्ने जग्गा धनीलाई भूमीकरमा निश्चित प्रतिशतले बढी लिने नियम लागू गरिनेछ ।

उद्देश्य १: सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक रुपमा पूर्ण सदुपयोग गर्नु ।	
रणनिती	**कार्य नीति**
खेती योग्य जमिनको दिगो प्रयोग विस्तार गर्ने ।	
१.४ जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने ।	१.४.१ उप-महानगरपालिकामा जग्गा चक्लाबन्दी गर्न चाहने कृषकहरूको विवरण संकलन गरिनेछ ।
	१.४.२ सामूहिक खेती र चक्लाबन्दीका फाईदाका बारेमा कृषक अभिमूखीकरण गरिनेछ ।
	१.४.३ जग्गा चक्लाबन्दी गरी सामुहिक खेती गर्न चाहने कृषकहरू पहिचान गरी कृषक समूह गठन गरिनेछ ।
	१.४.४ यस्ता सामूहिक खेती गर्न चाहने कृषकलाई कृषि सहकारीसँग आबद्ध गरिनेछ ।
	१.४.५ चक्लाबन्दी गरी सामूहिक खेती गर्न चाहने कृषकलाई मापदण्डका आधारमा मल, बीउ, ज्ञान, सिप, प्रविधि र अन्य कृषि सामाग्रीमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: कटानग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. सम्पूर्ण कटानग्रस्त क्षेत्रको अभिलेख संकलन गर्ने ।	२.१.१. उप-महानगरपालिकाका १९ र २० नं. वडामा कटान ग्रस्त क्षेत्रहरूको नक्शाङ्कन गरी विवरण संकलन गरिनेछ ।
	२.१.२ अति जोखिमयुक्त क्षेत्रलाई वातावरणीय हिसाबले अति संवेदनशील क्षेत्र घोषणा गरिनेछ ।
२.२. पहिरो र कटान नियन्त्रणका सफल अभ्यासहरूको अनुसरण गर्दै कटान नियन्त्रण गर्ने ।	२.२.१. कटानग्रस्त क्षेत्रमा हरित क्षेत्र प्रवर्द्धन कार्यक्रम अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.२. कटानग्रस्त क्षेत्रहरूमा बायो इञ्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग गरी नियन्त्रण गर्न विज्ञहरूको परामर्श लिनुका साथै त्यस्ता क्षेत्रहरूको अध्ययन अवलोकन भ्रमण गरिनेछ ।
	२.२.३. उप-महानगरपालिकामा एक नमुना भू-संरक्षण क्षेत्रको घोषणा गर्न कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.४ भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रणका लागि आवश्यक पूर्वाधार जस्तै- तारजालीको उत्पादन उप-महानगरपालिका मै गर्न निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरिनेछ ।
	२.२.५ भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रणका लागि तालिम प्राप्त जनशक्तिको प्रबन्ध गर्न तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.६ उप-महानगरपालिकाको संवेदनशील स्थानमा भू-क्षय नियन्त्रणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग) को विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	भू-उपयोग योजना अनुरुप जमिन वर्गीकरण						
		१.१.२	उप-महानगरपालिकाभित्र रहेका सबै प्रकारको जग्गाको लगत संकलन		३५०	३५०	३५०	४००	
		१.१.३	सिंचित, असिंचित जमिनको अद्यावधिक तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण			१५००			
		१.१.४	सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमण विरुद्ध शुन्य सहनशिलता						
		१.१.५	नक्शा डिजिटलाइजेसन		५००				
	१.२	१.२.१	भूमि बैङ्क स्थापना				२०००		
		१.२.२	करार खेतीका लागि इच्छुक कृषक लगत संकलन	३५०	३५०	३५०	४००	३५०	
		१.२.३	करार खेती विस्तार कार्ययोजना निर्माण			५००			
		१.२.४	नदी उकास क्षेत्रमा हरितक्षेत्र प्रवर्द्धन तथा सामुहिक खेती अभिमूखीकरण	३५०	३५०	३५०	४००	४५०	
	१.३	१.३.१	खेतीयोग्य क्षेत्र बाँझो रहन नदिन कार्ययोजना निर्माण	३५०					
	१.४	१.४.१	जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने कृषकको विवरण संकलन	२००	२५०	२५०	३००	३००	
		१.४.२	जग्गा चक्लाबन्दी सम्बन्धी कृषक अभिमूखीकरण						
		१.४.३	जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने कृषक समूह गठन	२००	२५०	२५०	३००	३००	
		१.४.४	कृषक समूह तथा कृषि सहकारी बिच अन्तरक्रिया	३५०	३५०	३५०	४००	४५०	
		१.४.५	चक्लाबन्दी तथा सामूहिक खेती गर्ने कृषकलाई अनुदान	३५०	३५०	३५०	४००	४५०	
२	२.१	२.१.१	कटान ग्रस्त क्षेत्रहरूको नक्शाङ्कन गरी विवरण संकलन		३००				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.२	अति जोखिमयुक्त क्षेत्रलाई संवेदनशील क्षेत्र घोषणा			१५०			
	२.२	२.२.१	हरित क्षेत्र प्रवर्द्धन कार्यक्रम	१००	१२०	१२०	१३०	१३०	
		२.२.२	कटानग्रस्त क्षेत्रहरूमा बायो इञ्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग				६००	६५०	
		२.२.३	एक नमुना भू-संरक्षण क्षेत्रको घोषणा			५००			
		२.२.४	भू क्षय नियन्त्रणका लागि नीजि क्षेत्रसँग समन्वय	३५०	३५०	३५०	४००	४५०	
		२.२.५	भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रणका लागि तालिम प्राप्त जनशक्तिको प्रबन्ध	३५०	३५०	३५०	४००	४५०	
		२.२.६	संवेदनशील स्थानमा भू-क्षय नियन्त्रणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन	३५०	३५०	३५०	४००	४५०	

५. अपेक्षित उपलब्धी तथा नतिजा खाका

- ✓ उप-महानगरपालिकामा उपलब्ध खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक र पूर्ण सदुपयोग भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**वन तथा भू-संरक्षण**				
	असर	वनले ओगटेको कुल क्षेत्र (प्रतिशत) (१५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	सामुदायिक वनले ओगटेको क्षेत्र (प्रतिशत) (१५.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कबुलियती वन समूहलाई वन हस्तान्तरण (हेक्टर) (१५.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	हेक्टर		
	प्रतिफल	बृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र (१५.२.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	हेक्टर		
	प्रतिफल	थप बृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र (प्रतिवर्ष/बेर्ना संख्या) (१५.१.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	संरक्षित क्षेत्र (१५.१.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	वनस्पति उद्यान	संख्या		
	असर	दिगो व्यवस्थापन प्रणाली लागु वनको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	जडीबुटी तथा फलफूल खेतीले ओगटेको सामुदायिक वनको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	मिचाहा प्रजातिका बिरुवाहरूले ओगटेको वनको क्षेत्र (प्रतिशत)	प्रतिशत		
	असर	संकटापन्न अवस्थामा रहेका औषधिको रुपमा प्रयोग हुने वनस्पतिहरू	प्रतिशत		
	असर	अनुत्पादक झाँडी, बुट्यान क्षेत्र मध्ये उत्पादनशील वनमा परिणत भएको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	संरक्षण योजना अन्तर्गत समेटिएका वनस्पति (१५.९.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वनस्पतिको संख्या	प्रतिशत		
	असर	संरक्षण योजना अन्तर्गत समेटिएका जीवहरुको संख्या (१५.९.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वन्यजन्तुको संख्या	प्रतिशत		
	असर	जंगली बाघको संख्या (१५.५.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	गैंडाको संख्या (१५.५.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	चोरी सिकारी नियन्त्रण इकाई (संख्या) १५.५.१.५) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	बायो इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिको प्रयोग गरी भू-संरक्षण गरिएका स्थानहरूको संख्या	प्रतिशत		
	असर	पहिरोका हिसाबले जोखिमग्रस्त क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	River Trainning गरिएको (लम्बाई) कि.मी.	कि.मी.		
	असर	नमूना कटान नियन्त्रण क्षेत्र	संख्या		
	असर	हरित क्षेत्र विस्तार तथा परम्परागत प्रविधिमा कटान नियन्त्रण गरिएका क्षेत्र	प्रतिशत		

६. अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(आ) जलाधार संरक्षण

१. पृष्ठभूमि

नेपाल जलस्रोतको धनी राष्ट्रका रुपमा संसारमा परिचित छ । तथापि यस्ता जलाधार क्षेत्रहरूको ठोस योजना नहुँदा यसको पूर्ण सदुपयोग नभई जलस्रोत खेर गइरहेको अवस्था छ । समृद्धिका आधारहरू मध्ये जलस्रोत पनि एक हो । यस उप-महानगरपालिकाका महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गरी पारिस्थितिक सन्तुलन कायम राख्न र उप-महानगरपालिकालाई आर्थिक समृद्धितर्फ लैजान जरुरी छ। वातावरण तथा हरियाली प्रवर्द्धन गरी वातावरणको सन्तुलन कायम राखी जलाधार संरक्षण गर्नका लागि उपमहानगरले एक घर एक बोटबिरुवाको नीति अवलम्बन तथा जलसतह संरक्षण लगायतका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरेको छ। वातावरण तथा हरियाली प्रवर्द्धन गरी वातावरणको सन्तुलन कायम राखी जलाधार संरक्षण गर्नका लागि उप-महानगरपालिकाले सडकपेटी, नदी किनार तथा सार्वजनिक जग्गाहरुमा बृक्षारोपण गर्ने कार्य सञ्चालन गर्न जरुरी देखिन्छ ।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वर्षेनी कटान तथा डुबानको समस्या आउने गरेको साथै जलाधार क्षेत्र वरिपरिका मानव बस्ती उच्च जोखिममा रहेको ।
▪ वन, जलाधार र भू-संरक्षणका लागि दिगो रुपमा दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ नदी किनारका बस्तीलाई सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्नुपर्ने ।
▪ नगरभित्र रहेका नालीहरुको स्तरोन्नती तथा नियमित रुपमा सफाई गर्नुपर्ने ।
▪ जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व आममानिसमा बुझाउन नसकिएको ।
▪ जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गर्न नसके भविष्यमा जमिन मुनिको जल सतह सुक्न गई पिउने पानी तथा सिँचाईको चरम अभाव हुन सक्ने ।
▪ वैज्ञानिक जलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने ।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिकामा माथिबाट उत्पत्ति भई बग्दै आएका खोलाहरू तथा साना-साना ताल तलैया जस्ता महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरू रहेका ।
▪ जलाधार क्षेत्रमा भ्यागुता, सर्प, माछा, बिच्छी, गंगटो जस्ता जलचरहरू पाइने ।
▪ जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको उच्चतम प्रयोग गरी कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिको विकास गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न सकिने ।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
उप-महानगरपालिकाको जल सम्पदालाई उच्चतम सदुपयोग गरी दिगो विकास हासिल
लक्ष्य
उप-महानगरपालिकाको जलाधार क्षेत्रको दिगो संरक्षण गरी जल सम्पदामा आत्मनिर्भर बन्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्नु ।

उद्देश्य १: जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१. जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्र पहिचान गरी संरक्षण गर्ने ।	१.१.१ उप-महानगरपालिकामा भएका जलसतह, जलाधार क्षेत्र तथा सिमसार क्षेत्रको पहिचान गरी नक्शाङ्कन गरी विस्तृत विवरण तयार गरिनेछ ।
	१.१.२ जलाधार क्षेत्रहरूको विनाशमा सहयोग पुऱ्याउने क्रियाकलापहरू गर्न तत्काल रोक लगाई जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गरिनेछ ।
	१.१.३ विभिन्न वडामा नहर तथा जलसम्पदालाई पुर्नजिवित गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.४ Ground Water Recharge प्रणालीहरूलाई व्यापक रूपमा प्रयोग गर्न विशेष अध्ययन गरी अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२ जलाधार क्षेत्रको दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने ।	१.२.१ उप-महानगरपालिकाका प्रमुख जलाधार क्षेत्रहरूलाई **"विशेष जलाधार क्षेत्र"** घोषणा गरी ती क्षेत्रहरूमा संरक्षणका कार्यक्रमहरू लागू गरिनेछ ।
	१.२.२ निश्चित वडाका उपयुक्त स्थानहरूमा जल पर्यावरणीय प्रणाली अन्तर्गत जलचर, वनस्पति र भौतिक अवयवहरूको प्रवर्द्धन गर्नका लागि

उद्देश्य १: जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	नमूना पोखरीहरू निर्माण गरिनेछ। उक्त पोखरीहरूमा वर्षातको पानी संकलन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ।
	१.२.३ जलाधार संरक्षणमा सहायक प्रजातिका बिरुवाहरूको बृक्षारोपण गरिनेछ।
	१.२.४ जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको प्रयोग गरी कृषि, उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रको विकास गरिनेछ।
	१.२.५ वन क्षेत्रभित्र कृत्रिम जलाशय तथा पोखरी निर्माण गर्न अभियान सञ्चालन गरिनेछ।
	१.२.६ संकटासन्न ताल, नदी तथा पोखरीहरुको पहिचान र पुर्नउत्थान गरिनेछ।
	१.२.७ निजी जग्गामा रहेका जल सतहहरू अधिग्रहण गरी भूमिगत जल संरक्षण गरिनेछ।
	१.२.८ परम्परागत नहरहरुको विशेष विस्तार कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
१.३. जलस्रोतको दिगो प्रयोग र जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	१.३.१. जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व बुझाउनका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
	१.३.२ उपलब्ध जलस्रोतको उच्चतम र दिगो सदुपयोग हुने गरी जलस्रोतमा आधारित उद्योग तथा व्यवसायको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ।
	१.३.३ वर्षातको पानी संकलन गरी भण्डारण प्रणाली निर्माण गर्न प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराइनेछ।
	१.३.४ उप-महानगरपालिकामा रहेका सिमसार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको विस्तृत विवरण तयार	३५०					
		१.१.२.	स्थानीय जलाधार क्षेत्र संरक्षण नियमावली तयार			३५०			
		१.१.३	नहर तथा जलसम्पदालाई पुर्नजिवित गर्न सम्भाव्यता अध्ययन				१०००		
		१.१.४	Ground Water Recharge प्रणालीहरूलाई व्यापक रूपमा प्रयोग गर्न विशेष अध्ययन			१०००			
	१.२.	१.२.१.	विशेष जलाधार क्षेत्र संरक्षण	४००	४००	४५०	४५०	४५०	
		१.२.२.	पोखरीहरू निर्माण तथा पुर्नउत्थान	४००	४००	४५०	४५०	४५०	
		१.२.३.	जलाधार संरक्षणका लागि बृक्षारोपण	१५०	१५०	१६०	१७०	१८०	
		१.२.४	आर्थिक दिगो पर्यटन, कृषि र उद्योग क्षेत्रका कार्यक्रम संचालन गर्न अन्तरक्रिया	१५०	१५०	१६०	१७०	१८०	
		१.२.५	वनजंगल क्षेत्र भित्र पोखरी तथा जलाशय निर्माण		१५००			१६००	
		१.२.६	संकटासन्न ताल, नदी तथा पोखरी विशेष पुर्नउत्थान कार्यक्रम						
		१.२.७	जल सतहहरुको संरक्षण	१५०	१५०	१६०	१७०	१८०	
		१.२.८	परम्परागत नहरहरुको संरक्षण	४५०	४५०	५००	५००	५००	
	१.३.	१.३.१	जलाधार क्षेत्र संरक्षण सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	१५०	१५०	१६०	१७०	१८०	
		१.३.२	दिगो जलस्रोत उपयोग सम्भाव्यता अध्ययन			३००			
		१.३.३	वर्षातको पानी संकलन तथा भण्डारण		१५००		१६००		
		१.३.४	सिमसार क्षेत्र पहिचान तथा संरक्षण कार्यक्रम	१५०	१५०	१६०	१७०	१८०	

५. अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका

जलाधार क्षेत्रको पहिचान, नक्शाङ्कन र दिगो संरक्षण भएको हुनेछ। जलाधार क्षेत्रमा आत्मनिर्भर भई दिगो सदुपयोग सुनिश्चित हुनेछ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**जलाधार व्यवस्थापन**				
	असर	ताल, सिमसार र तलाउ/पोखरीहरूको संख्या (१५.१.२.२) (**प.दि.वि.ल.**)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	सामुदायिक वनभित्र निर्मित पोखरी संख्या	संख्या		
	असर	संकटासन्न तालहरू/पोखरीहरू (१५.४.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	संरक्षित सिमसार क्षेत्र	संख्या		
	प्रतिफल	वर्षातको पानी संकलन गर्न निर्माण गरिएका नमुना पोखरी संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	परम्परागत जैविक विधि अपनाई संरक्षण गरिएका पानीको मुहानहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	संकटमा परी पुनरुत्थान गरिएका पानीका मुहानको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	वनजंगल भित्र रहेका पोखरीहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	कूल जलश्रोतको अनुपातमा प्रयोग गरिएको जलश्रोत (१२.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका नदीहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका पानीका मुहानहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका सिमसार क्षेत्रको संख्या	संख्या		
	असर	नयाँ निर्माण गरिएका पोखरी, ताल वा अन्य जलक्षेत्रले ओगटेको क्षेत्र	प्रतिशत		

६. अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

७.३.१ पृष्ठभूमि

हाम्रो वरपर रहेका प्राकृतिक अवयवहरू जस्तैः वायुमण्डल, भूमि, जल, वनजंगल, वनस्पति, जीवजन्तु र प्राकृतिक जीवनचक्र, जलवायु तथा मौसम आदिको अन्तरक्रिया र समग्रताले सिर्जना गरेका भौतिक अवस्थालाई वातावरण भनिन्छ । वातावरण संरक्षण भनेको सम्पूर्ण वातावरणीय अवयवहरूको एकीकृत संरक्षणको पाटो हो । यसमा समग्रमा जल, जमिन, जंगल, वायुमण्डल र हाम्रो वरपरको सेरोफेरोलाई स्वच्छ, सफा र सन्तुलित राख्ने विषय आउँछ । वातावरण प्रदुषणले मानिसमा विभिन्न किसिमका रोगहरू निम्त्याउँछ । नेपालको संविधानमा प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक हुनेछ भनी मौलिक हकको रुपमा उल्लेख गरिएको छ । यसै अनुरुप उप-महानगरपालिकाले वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन महाशाखालाई स्रोत साधन सम्पन्न र प्रविधियुक्त बनाउँदै लगेको छ । पालिकाले फोहोरलाई स्रोतमै वर्गीकरण गरी सकेसम्म कम फोहोर उत्पादन गर्ने, औषधीजन्य फोहोर व्यवस्थापन, औद्योगिक फोहोर तथा मृत चौपायाको उचित व्यवस्थापन गर्ने, यहाँ रहेका खाली जग्गामा बृक्षारोपण गर्ने, नाला सफाई कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने लगायतका कार्यहरु भइरहेका छन् ।

७.३.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ प्राकृतिक सम्पदाहरूको पूर्ण संरक्षण र सदुपयोग हुन नसकेको ।
▪ समयमै स्तरोन्नति नहुँदा तथा अनावश्यक मानवीय गतिविधि कारण पानीका स्रोतहरू सुक्ने खतरा रहेको ।
▪ वन क्षेत्रमा डढेलोको जोखिम रहेको ।
▪ एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापनको अवधारण लागू हुन नसकेको ।
▪ उप-महानगरपालिकाबासीमा पालिका सरसफाईको जिम्मेवारी हाम्रो पनि हो भन्ने भावनाको विकास गर्न नसकिएको ।
▪ वातावरण संरक्षण र पूर्वाधार विकास बिच समाञ्जस्यता स्थापित हुन नसकेको ।
▪ आमनागरिकमा वातावरण सचेतनाका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी ढंगले ल्याउनुपर्ने ।
▪ पर्यावरणीय असन्तुलन तथा प्रदुषणको नकारात्मक असरका कारण जीवन कष्टकर हुन सक्ने ।

७.३.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ पार्क तथा हरित क्षेत्र विस्तार गर्न उप-महानगरपालिकाले योजनाबद्ध रुपमा काम गरिरहेको ।
▪ उप-महानगरपालिकाका सार्वजनिक स्थल, नदी खोला किनार तथा अनुकूल स्थानमा बृक्षारोपण गरिएको ।
▪ उप-महानगरपालिकाले वातावरण संरक्षणसँग सम्बन्धित कानूनहरु जस्तैः इ रिक्शा संचालन, व्यवस्थापन तथा नियमन कार्यविधि २०७८, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७५, फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन २०७५, लगायतका कानूनी दस्तावेजहरु तय भई कार्यान्वयनमा ल्याएको ।
▪ उप-महानगरपालिकाका विभिन्न स्थानमा व्यापक बृक्षारोपण गर्नुका साथै बगैंचा, पार्कहरू निर्माण गरी हरियाली प्रवर्द्धन गर्न सकिने ।

७.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
स्वच्छ, सफा, हराभरा हाम्रो उप-महानगरपालिका

लक्ष्य
उप महानगरपालिकालाई वातावरणमैत्री नमूना हरित क्षेत्रका रुपमा विकास गर्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्ने ।
✓ सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास क्रियाकलापहरुलाई दिगो र वातावरण मैत्री बनाउने ।

उद्देश्य १: जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. प्रदुषण नियन्त्रणका लागि मापदण्ड बनाई लागू गर्ने ।	१.१.१. प्रदूषण नियन्त्रण गर्न क्रमश: सबै सडकहरू कालोपत्र गर्दै लगिनेछ ।
	१.१.२. प्लाष्टिक तथा टायर ट्युब जलाउने परिपाटीलाई पूर्णत: बन्देज गरिनेछ ।
	१.१.३. चालिस माइक्रोन भन्दा कमका प्लाष्टिकको प्रयोगमा क्रमश बन्देज लगाइनेछ ।
	१.१.४. पानीका मुहानहरू सफा राख्न त्यस्ता स्थानहरूमा मानवीय गतिविधि र छाडा पशुहरू नियन्त्रण गरिनेछ ।
	१.१.५. मरेका पशु चौपायहरूको व्यवस्थापन गर्न वडास्तरमा स्थानहरू तोकिनेछ ।
	१.१.६. प्रत्येक घरमा खाना पकाउन प्रयोग हुने मुख्य इन्धन काठ, दाउरालाई विस्थापित गर्न वैकल्पिक ऊर्जा जस्तै गोबरग्याँस, बायोग्याँस, सौर्य तथा वायु उर्जा, सुधारिएको चुलो आदिको व्यवस्था गर्न मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइनेछ ।
	१.१.७. इट्टाभट्टा जस्ता प्रदूषण बढाउने उद्योगलाई घना मानव बस्ती भएको इलाकामा स्थापना गर्न निषेध गरिनेछ । यस्ता उद्योगलाई वातावरण प्रदूषण नियन्त्रणमा जिम्मेवार बनाई वातावरण संरक्षणका क्षेत्रमा सामाजिक उत्तरदायित्व अन्तर्गत शोधभर्ना स्वरुप लगानी गर्नुपर्ने प्रावधान बनाइनेछ ।
	१.१.८. उप-महानगरपालिका भएर बग्ने खोला नालाको किनार लगायत भू-क्षय संवेदनशील क्षेत्रमा भू-क्षय, नदी कटान नियन्त्रण गर्ने योजना कार्यान्वयन गरिने छ । यसो गर्दा जैविक इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
	१.१.९. सडक निर्माण लगायतका भौतिक निर्माण कार्य सम्पन्न गर्दा वातावरणमा पर्ने क्षति न्यूनीकरण गर्न निर्माण लागतको कम्तिमा १ प्रतिशत रकम वातावरण संरक्षण कोषमा जम्मा हुने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
	१.१.१०. उप-महानगरपालिका क्षेत्रभित्र स्थापना हुने उद्योगहरु दर्ता गर्दा वातावरण प्रदूषण नहुने कार्ययोजना पेश गरेमा राजश्व रकममा सहुलियत दिने व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.११. हरियाली प्रवर्द्धन गर्न **“ग्रीन नेपालगञ्ज, क्लिन नेपालगञ्ज”** नारालाई अभियानको रुपमा बस्तीस्तरमा पुऱ्याइनेछ ।
	१.१.१२. स्वच्छ वातावरणका लागि उप-महानगरपालिकाभित्रका टोलमा फलफुलका बिरुवा रोप्ने अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.१३. विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोगलाई उच्च प्राथमिकता दिई प्रोत्साहन गर्ने कार्यविधि निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१४. उपयुक्त स्थानमा वायु प्रदुषण मापन यन्त्र जडान गरिनेछ ।

उद्देश्य १: जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.१५. उप-महानगर क्षेत्रलाई खुला स्थानमा आगो बाल्न निषेधित क्षेत्रको रूपमा घोषणा गरिनेछ ।
	१.१.१६. फाइबर, कागज वा कपडाको झोला उत्पादन गर्ने उद्योगलाई प्रोत्साहन गर्ने निती लिइनेछ ।
	१.१.१७. **"वातावरण प्रहरी"** को अवधारणालाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१.२. समुदाय वा टोल स्तरमा नियमित सरसफाई तथा शौचालय निर्माण अभियान सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१. घरआँगन, टोल र सडक सफा राख्ने र सामुदायिक वा टोलस्तरमा नियमित सरसफाई अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२. प्रत्येक वडाका मानवीय गतिविधिहरू बढी भइरहने क्षेत्रमा अनिवार्य सार्वजनिक शौचालयको निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.३ हरित टोलको रुपमा विकास गर्ने स्वच्छ टोललाई प्राथमिकताको आधारमा पुरस्कार प्रदान गरिनेछ ।
	१.२.४ खुला स्थानहरूमा बालउद्यान, योग साधाना केन्द्र तथा व्यायामशाला निर्माण गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.५ सार्वजनिक चौताराहरूको विवरण संकलन गरी क्रमशः प्राथमिकताका आधारमा मर्मत सम्भार तथा जिर्णोद्धार गरिनेछ ।
	१.२.६ फोहोरमैला व्यवस्थापन शुल्कलाई पुनरावलोकन गरी वातावरण संरक्षण शुल्कको रूपमा प्रतिस्थापन गरी संकलन गरिनेछ ।
	१.२.७ फोहोरमैला संकलन कार्यलाई वडास्तरमा व्यवस्थित गरिनेछ ।
	१.२.८ फोहोरलाई स्रोतमै वर्गीकरण गर्ने विषयमा व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्य अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । यसलाई अनिवार्य समेत गरिनेछ ।
	१.२.९ वडास्तरमा कम्पोष्ट प्लान्ट स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.१० फोहोर गर्ने व्यवहारलाई उचित दण्ड र सजाय तोक्ने नियम कडाईका साथ लागू गरिनेछ ।
	१.२.११ फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी गुनासोहरू Smart प्रविधिबाट तत्काल सम्बोधन गर्ने प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.१२ Sanitary Ambulance को सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.१३ फोहोर व्यवस्थापनलाई समुदायस्तरमै जिम्मेवार बनाउन सामुदायिक अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.२.१४ फोहोरको दीर्घकालीन व्यवस्थापनका लागि PPP मोडलमा अगाडि बढ्न सम्भाव्यता अध्ययन र पहलकदमी गरिनेछ ।
	१.२.१५ सम्भाव्यता आधुनिक प्रविधि र फोहोरलाई मोहरमा परिणत गर्ने प्रविधिका बारेमा परामर्श गरिनेछ ।
	१.२.१६ फोहोरको वैकल्पिक विसर्जन स्थलको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.१७ असल अभ्यासहरूको अनुसरण गरी स्वास्थ्य संस्था जन्य फोहोर, दिसा जन्य लेदो र औद्योगिक फोहोर व्यवस्थापन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास क्रियाकलापहरूलाई दिगो र वातावरण मैत्री बनाउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. विकास निर्माणका कार्यक्रम गर्दा IEE कार्यान्वयन गर्ने ।	२.१.१. विकास निर्माणका ठूला कार्यक्रमहरू, खानी उत्खनन्, ढुंगा, गिटी, बालुवा तथा माटो उत्खनन् आदि कार्य गर्न प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गरी सोको अक्षरशः पालना गरिनेछ ।
	२.१.२ प्रतिव्यक्ति काठको प्रयोगलाई घटाउन काठको विकल्पमा पालिकामा भित्रने प्रविधि र वस्तुलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	२.१.३ यहाँ रहेका नदी तथा खोलाबाट बालुवा उत्खनन् गर्ने कार्य क्रमशः निरुत्साहित गर्दै लगिनेछ ।
२.२. ऐतिहासिक तथा सार्वजनिक स्थलहरूको दिगो विकास र संरक्षण गर्ने ।	२.२.१. ऐतिहासिक, धार्मिक र पुरातात्विक महत्वका स्थानहरूको एकीकृत संरक्षण योजना तयार गरी यस्ता क्षेत्रलाई सम्पदा क्षेत्र घोषणा गरी वातावरण अनुकूल दिगो विकास र संरक्षण गरिनेछ ।
	२.२.२. प्रत्येक वडामा एक एकवटा वडागत नमुना (Eco Park) पार्कहरूको निर्माण गरिनेछ ।

वातावरण तथा फोहोरमैलाको व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	प्राथमिकताका आधारमा सडकहरूको स्तरोन्नति	२५००	२५००	३०००	३०००	३५००	
		१.१.२.	प्लाष्टिक तथा टायर, ट्यूब जलाउन निषेध						
		१.१.३.	चालिस माइक्रोन भन्दा कमका प्लाष्टिकको प्रयोगमा बन्देज						
		१.१.४.	पानीका मुहानहरू सफा राख्न मानवीय गतिविधिको अनुगमन	१५०	१५०	१५०	१६०	१७०	
		१.१.५.	मरेका पशु चौपायाहरू व्यवस्थापन गर्न उचित स्थानको व्यवस्था		१४००		१४००		
		१.१.६.	वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धनमा अनुदान	४००	४५०	४५०	५००	५००	
		१.१.७.	ठूला उद्योग सञ्चालन सम्बन्धी मापदण्ड तयार		६००				
		१.१.८.	भू-संरक्षण योजना कार्यान्वयन			५००			
		१.१.९	वातावरण संरक्षण कोष निर्माण				१५००		
		१.१.१०	वातारण प्रदूषण नहुने कार्ययोजना सहित स्थापना हुने उद्योगलाई राजश्व रकममा सहुलियत	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	
		१.१.११	"ग्रीन नेपालगञ्ज, क्लिन नेपालगञ्ज" नारासहित अभियान सञ्चालन	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	
		१.१.१२	टोलटोलमा बिरुवा रोप्ने अभियान सञ्चालन	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	
		१.१.१३	विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोगलाई प्राथमिकता						
		१.१.१४	उपयुक्त स्थानमा वायु प्रदुषण मापन यन्त्र जडान			१४००			
		१.१.१५	खुला स्थानमा आगो बाल्न निषेधित क्षेत्र घोषणा						
		१.१.१६	फाइबर, कागज वा कपडाको झोला उत्पादन गर्ने उद्योगलाई प्रोत्साहन	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	
		१.१.१७	"वातावरण प्रहरी" को अवधारणा कार्यान्वयन						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
	१.२.	१.२.१.	सरसफाई अभियान सञ्चालन	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	
		१.२.२.	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	१५००	१५००		१६००		
		१.२.३	स्वच्छ टोललाई प्राथमिकताको आधारमा पुरस्कार प्रदान	५०	५०	५०	५५	५५	
		१.२.४	खुला स्थानहरूमा योग तथा व्यायामशाला निर्माण गर्न सम्भाव्यता अध्ययन			६००			
		१.२.५	सार्वजनिक चौताराहरूको विवरण संकलन तथा मर्मत सम्भार		१५०				
		१.२.६	फोहोरमैला व्यवस्थापन शुल्क पुनरावलोकन						
		१.२.७	फोहोरमैला संकलन कार्यको व्यवस्थापन						
		१.२.८	फोहोरलाई स्रोतमै वर्गीकरण गर्ने सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	
		१.२.९	कम्पोष्ट प्लान्ट स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन		४५०				
		१.२.१०	फोहोर गर्नेलाई दण्ड तथा सजायको व्यवस्था						
		१.२.११	फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी गुनासो सम्बोधन	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	
		१.२.१२	Sanitary Ambulance को सम्भाव्यता अध्ययन			६००			
		१.२.१३	फोहोर व्यवस्थापनमा समुदायलाई जिम्मेवार बनाउन अन्तरक्रिया	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	
		१.२.१४	PPP मोडलमा अगाडि बढ्न सम्भाव्यता अध्ययन				६००		
		१.२.१५	फोहोरलाई मोहरमा परिणत गर्ने प्रविधिका बारेमा परामर्श	४००	४५०	४५०	५००	५००	
		१.२.१६	फोहोर वैकल्पिक विसर्जन स्थलको सम्भाव्यता अध्ययन		४५०				
		१.२.१७	दिसा जन्य लेदो र औद्योगिक फोहोर व्यवस्थापन	६५०	६५०	७००	७००	७००	
२	२.१.	२.१.१	प्रभावकारी अनुगमनको व्यवस्था	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.२	काठको प्रयोग विस्थापन गर्ने वस्तुलाई विशेष प्रोत्साहन	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	
		२.१.३	बालुवा उत्खनन् कार्यलाई निरुत्साहित						
	२.२.	२.२.१.	एकीकृत संरक्षण योजना तयार		४५०				
		२.२.२.	एक वडागत नमुना पार्कको निर्माण	७००	८००	८००	९००	९००	

७.३.५ अपेक्षित उपलब्धिहरू तथा नतिजा खाका

- ✓ महत्वपूर्ण सार्वजनिक स्थानहरूमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण भएका हुने ।
- ✓ एकीकृत वातावरण संरक्षण योजना तयार भएको हुने,
- ✓ वातावरण संरक्षण सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यले निरन्तरता पाएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थाप				
	प्रतिफल	नव हरित क्षेत्रको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	वातावरणीय संवेदनशील क्षेत्रहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	सडक सौन्दर्यीकरण	कि.मि.		
	असर	प्रतिव्यक्ति काठको प्रयोग (क्यूबिक/मि.) (१२.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	क्यूबिक/मि.		
	असर	वायूमण्डलमा धुलोका कणहरुको गाढापन (२४ घण्टाको औषत) (पि.एम) (११.६.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	औसत		

७.३.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

७.४.१ पृष्ठभूमि

औद्योगिक राष्ट्रहरूले गरेको व्यापक कार्बन उत्सर्जन, सवारी साधनबाट निस्कने धुवाँ, शहरीकरण, जनसंख्या वृद्धि, वनजंगल विनाश, रेफ्रिजेरेशन प्रविधिमा प्रयोग हुने क्लोरोफ्लोरो कार्बन (CFCs) जस्ता कारणले हरितगृह प्रभाव (Green House Effect) बढ्न गई त्यसले भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धि गर्दै लगेको वैज्ञानिक तथ्य हामी सामु छ । यसरी भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धिले प्रत्यक्ष रुपमा जलवायुमा प्रभाव पारी जलवायु परिवर्तन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा हरेक राष्ट्रले विकास निर्माणका योजना तयार पार्दा यस तथ्यलाई मनन गरी तयार पार्नुपर्ने हुन्छ किनकि जलवायु परिवर्तनका प्रमुख कारक तत्वहरू नै विकास सम्बन्धी मानवीय गतिविधिहरू हुन् । विकास सम्बन्धी क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाउने र जलवायु परिवर्तन बिरुद्ध अभियान सञ्चालन गरी कम भन्दा कम कार्बन उत्सर्जन गर्ने र बढी भन्दा बढी कार्बन उपभोग हुने वातावरण सिर्जना गरेर जलवायु समायोजन र सन्तुलन कायम हुने वैज्ञानिक विधि र प्रक्रिया अवलम्बन गर्न श्रेयस्कर हुन्छ ।

भौगोलिक जटिलताका कारण नेपाल प्राकृतिक प्रकोपको उच्च जोखिम क्षेत्रमा रहेको छ । नेपालमा वर्षेनी प्राकृतिक प्रकोपका कारण ठूलो मात्रामा जनधनको क्षति हुने गरेको छ । नेपालमा २०७२ सालको महाभूकम्पको पीडा अझै

ताजा नै छ । उप-महानगरपालिका पनि प्राकृतिक प्रकोपको दृष्टिकोणले संवेदनशील अवस्थामा रहेको छ । यस उप-महानगरपालिकामा विशेषगरी बाढी, नदी कटान, हावाहुरी, असिना, चट्याङ, अनावृष्टि, सुख्खा खडेरी, आगलागी जस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरू देखापर्दै आइरहेका छन् । हाल कोभिड-१९ तथा विभिन्न समयमा फैलने महामारीहरुले जीवन थप जटिल बनाएको छ । यस्ता प्रकोपहरू सामान्यतया पूर्ण नियन्त्रण गर्न नसकेपनि प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरी जनधनको क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ ।

७.४.२ समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उप-महानगरपालिकामा भएका खोलाको किनारमा रहेका बस्ती वर्षायाममा बाढी र डुबानको जोखिममा रहेको ।
▪ बर्षेनी वर्षातको समयमा नदी कटान तथा भू-क्षयको समस्या हुने गरेको ।
▪ जलवायु परिवर्तनले भएको अतिवृष्टि, अनावृष्टि, तापक्रम वृद्धि आदिका कारण वार्षिक खेतीपाती क्यालेन्डर परिवर्तन हुन थालेको, बालीनालीमा रोग, किराको समस्या देखिनुका साथै उत्पादनमा नकारात्मक प्रभाव देखिन थालेको ।
▪ प्राविधिक अध्ययन विना जथाभावी विकास संरचना निर्माणले विपद् जोखिम बढ्दै गएको ।
▪ जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक असर तथा विपद् न्यूनीकरणका लागि ठोस योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने ।
▪ हावाहुरीबाट रुखहरु ढली विद्युतीय आगजनीको जोखिम रहेको ।
▪ विपद् सम्बन्धी सूचना सम्प्रेषण संयन्त्र, पूर्व सूचना प्रविधि लगायत पर्याप्त स्वास्थ्य केन्द्रहरुको अभाव भएको ।

७.४.३ सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ विपद्का बेलामा जम्मा हुने खुल्ला स्थान, सूचना दिने संयन्त्र, आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा आदिको व्यवस्था रहेको ।
▪ उप-महानगरपालिकाले विपद् जोखिम न्युनिकरण बीमा कार्यक्रम संचालनमा ल्याएको ।
▪ उप-महानगरपालिकाले विपद् पश्चातका लागि ४०० बढी स्वयम् सेवकहरुलाई तालिम प्रदान गरी आवश्यकताका आधारमा परिचालन गर्ने गरी तयार गरेको ।
▪ विपद्को समयमा आवश्यक सामाग्रीहरुको लागि भण्डारण तथा बारुण यन्त्रलाई पूर्ण चेकजाँच सहित तयारी अवस्थामा राखेको ।
▪ प्रत्येक ३/३ वर्षमा BCP update गर्न सकिने ।

७.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापन सुरक्षित जनजीवन
लक्ष्य
विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्य योजना लागू गरी पूर्णत कार्यान्वयन गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्युनीकरण गर्नु ।

✓ विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।

✓ दुईतर्फी सञ्चार तथा Feedback mechanism को विकास गर्नु ।

उद्देश्य १: प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. विपद् जोखिम क्षेत्र नक्शाङ्कन गर्ने ।	१.१.१. उप-महानगरपालिकाका उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको नक्शाङ्कन गरी विपद्को प्रकृति अनुसार खतरा संकेतहरू राखिनेछ ।
	१.१.२. उप-महानगरपालिकाका अति जोखिममा रहेका बस्ती तथा परिवारलाई क्रमशः सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गरिनेछ ।
१.२. विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणाली प्रभावकारी बनाउने ।	१.२.१. बाढी, मौसम लगायतको पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणालीको निर्माण गरी प्रभावकारी ढंगले संचालन गरिनेछ ।
	१.२.२. विपद् पूर्व संकेत दिने थप उपकरणहरू प्रकोप सम्भाव्य स्थलहरूमा क्रमशः जडान गरिनेछ ।
	१.२.३ नियमित रुपमा भइरहने प्राकृतिक प्रकोपको अध्ययन गरी प्रकोप पात्रो तयार गरिनेछ ।
	१.२.४. विपद् सम्बन्धी पूर्वसूचना स्थानीय रेडियो, एफएम तथा अन्य सञ्चारमार्फत सम्प्रेषण गरिनेछ ।
१.३. बिमा योजना लागू गर्ने ।	१.३.१. विपद् सम्भावित क्षेत्रका प्रत्येक नागरिकको अनिवार्य बिमा योजना लागु गरिनेछ र अति विपन्न परिवारको बिमा उप-महानगरपालिकाले गरिदिनेछ ।

उद्देश्य २: विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ विपद् व्यवस्थापनमा सक्षम संयन्त्रको निर्माण गर्ने ।	२.१.१. विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नियमावली तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
	२.१.२. विपद्को बेला पिउने पानी, खाद्यान्न, औषधी उपचार आदिको पूर्वतयारी गर्न Disaster Rapid Response Center (DRR) को समन्वयमा आवश्यक स्थानहरूमा Sub-Center को निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.३. विपद्का बेला भेला हुने खुल्ला स्थानहरू तय गरी पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ । स्थानीय आपत्कालिन सञ्चालन केन्द्र (LEOC) को क्षमता अभिवृद्धि गरी प्रभावकारी ढंगले सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.४. स्वास्थ्यकर्मीहरू सम्मिलित उप-महानगरपालिकास्तरीय संक्रमण रोग तथा महामारी प्रतिकार्य टोली गठन गरिनेछ । (Epdemic Rapid Response Team)
	२.१.५. बेलाबेलामा उद्धार तथा विपद्बाट बच्ने उपायबारे पूर्वाभ्यासहरू संचालन गरिनेछ ।
	२.१.६. विपद् व्यवस्थापनमा संलग्न विभिन्न विकास साझेदारहरुसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
	२.१.७ विपद्का बेला आवश्यक पर्ने उपकरण, उद्धार सामाग्री, एम्बुलेन्स, स्काभेटर, डोरी, पाल लगायतका समाग्रीहरूको जोहो गरिनेछ ।
	२.१.८ विपद्को समयमा राहत तथा उद्धारलाई सहज बनाउन हेलिप्याड निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.९ वारुण यन्त्रको आधुनिकीकरण तथा जनशक्तिको क्षमता विकास गरिनेछ ।
	२.१.१० दमकलको पहुँच नपुग्ने स्थानहरूको नक्शाङ्कन गरी वैकल्पिक उपायको प्रबन्ध गरिनेछ ।

उद्देश्य २: विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.१.११ हरेक वर्ष प्रकोप पात्रो बमोजिम विपद् पूर्वानुमान तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२.५ जलवायु अनुकूलन तथा जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि क्षमता विकास गर्ने ।	२.५.१. जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूको अध्ययन गरी सुझाव दिन विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ ।
	२.५.२. जलवायु परिवर्तनले निम्त्याएका समस्याहरू सामना गर्न स्थानीय स्तरमा तालिम तथा सचेतना कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।
	२.५.३. स्थानीयस्तरमा तथा हरेक विद्यालयहरूमा जलवायु परिवर्तनका बारेमा अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.५.४ जलवायू अनुकूलन हिसाबले स्मार्ट भिलेज निर्माण गर्न सम्भाव्यता अध्ययनका साथै Volunteer को परिचालन गरी सूचना प्रसारण तथा व्यवहार परिवर्तनलाई बढावा दिइनेछ ।
	२.५.५ जलवायू अनुकूलन स्मार्ट भिलेज निर्माण गरिनेछ ।
	२.५.६ जलवायू परिवर्तन अनुकूल बालीनाली प्रयोगात्मक उत्पादन गर्न थालनी गरिनेछ ।
२.६ श्रोतको प्रबन्ध, क्षमता विकास र जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.६.१. विपद्बाट बच्ने उपायका बारेमा सचेतना कार्यक्रमलाई समुदायमा अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.६.२ विपद्को समयमा शिघ्र परिचालन गर्न सकिने स्वयंसेवकहरूको दस्ता तयार गरिनेछ । यसका लागि Scout तथा Red Cross लगायतका संघ संस्थासँग समन्वय गरिनेछ ।
	२.६.३ स्वयंसेवक दस्ताहरूको नियमित तालिमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.६.४ स्वयंसेवकहरूलाई सम्मान तथा मानव सेवा प्रमाणपत्र प्रदान गर्ने प्रबन्ध गर्नुका साथै स्वयंमसेवकहरुको बीमा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.६.५ स्थानीय संघसंस्था, युवा क्लब तथा नगर प्रहरीलाई विपद् व्यवस्थापनमा तमतयार राख्न समन्वय गर्ने संयन्त्र निर्माण गरी समय-समयमा संयुक्त पूर्वअभ्यास तथा क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.६.६ स्थानीय विपद् उत्थानशीलता कार्यढाँचा (Local Disaster Reslience Framework-LDRF) लाई प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	२.६.७ उप-महानगरीय विपद् व्यवस्थापन कोषलाई वृद्धि गरिनेछ ।
	२.६.८ वडास्तरीय विपद् व्यवस्थापन कोषलाई समेत रकम थप गर्ने प्रबन्ध गरिनेछ ।
	२.६.९ पर्यटक उद्धार सम्बन्धी विशेष कार्य योजना निर्माण गरिनेछ ।
	२.६.१० विपद् पात्रो बमोजिम हुन सक्ने प्राकृतिक तथा गैर-प्राकृतिक विपद्बाट सर्तक रहन र विपदको बेला अपनाउनुपर्ने उपायका सम्बन्धमा जनस्तरमा व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.६.११ भूकम्पले सिर्जना गर्ने विपद् र क्षति न्यूनीकरण गर्न विशेष कार्ययोजना निर्माण गरी जनस्तरमा व्यापक जनचेतना फैल्याउने प्रबन्ध गरिनेछ ।
	२.६.१२ आगलागी नियन्त्रणका लागि समुदायस्तरमा जनचेतना फैल्याउने प्रबन्ध गरी आवश्यक श्रोत तथा साधनको समुदायस्तरमा नै व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.६.१३ हरेक विद्यालयहरुमा जनचेतना फैल्याउनका लागि Mock Drill गर्नुका साथै बृहत्तर विद्यालय सुरक्षाका न्यूनतम कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१	उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको नक्शाङ्कन		**५००**				
		१.१.२	उच्च जोखिममा रहेका बस्ती तथा परिवारलाई स्थानान्तरण	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	
	१.२.	१.२.१	विपद् पूर्वानुमान तथा चेतावनी सूचना प्रणालीको प्रभावकारी संचालन	५००	५००	५००	५००	५००	
		१.२.२	विपद् पूर्व संकेत उपकरण जडान	५००		५००		५००	
		१.२.३	प्रकोप पात्रो तयार	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.२.४	विपद् सम्बन्धी पूर्व सूचना सम्प्रेषण	५००	५००	५००	५००	५००	
	१.३	१.३.१	बिमा योजना कार्यन्वयन	१०००	१२००	१२००	१३००	१३००	
२	२.१.	२.१.१	विपद् व्यवस्थापन संयन्त्र निर्माण		१५००				
		२.१.२	आवश्यक स्थानहरूमा Sub-Center को निर्माण	५००		५००		५००	
		२.१.३	खुल्ला स्थान तय गरी पूर्वाधार निर्माण	१५००		१५००		१५००	
		२.१.४	संक्रमण रोग तथा महामारी प्रतिकार्य टोली गठन	१२०		१३०		१४०	
		२.१.५	उद्धार सम्बन्धित पूर्वअभ्यास सञ्चालन	५००	५००	५००	५००	५००	
		२.१.६	विभिन्न विकास साझेदारहरुसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य	१००	१२०	१२०	१३०	१३०	
		२.१.७	विपद्का बेला आवश्यक पर्ने उपकरण तथा समाग्रीहरूको व्यवस्थापन	१५००		१५००		१५००	
		२.१.८	हेलिप्याड निर्माण	१५००		१५००		१५००	
		२.१.९	वारुण यन्त्र आधुनिकीकरण	४००	४२०	४२०	४२०	४३०	
		२.१.१०	दमकलको पहुँच नपुग्ने स्थानहरूको नक्साङ्कन		३००				
		२.१.११	वार्षिक विपद् प्रतिकार्य योजना निर्माण			७००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
	२.५.	२.५.१.	विज्ञसँग परामर्श सेवा		४००			४००	
		२.५.२.	तालिम तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	४००	४२०	४२०	४३०	४३०	
		२.५.३.	जलवायु परिवर्तन असरबारे सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	१५०	१५०	१५०	१६०	१६०	
		२.५.४	जलवायू अनुकूलन स्मार्ट भिलेज सम्भाव्यता अध्ययन		५००				
		२.५.५	जलवायू अनुकूलन स्मार्ट भिलेज निर्माण			१६००			
		२.५.६	जलवायू अनुकूलनका बालीनाली उत्पादनमा अनुदान	४०	५०	५५	६०	६५	
	२.६.	२.६.१.	विपद्बाट बच्ने उपायबारे सचेतना अभियान सञ्चालन	१५०	१५०	१५०	१६०	१६०	
		२.६.२	विपद्को समयमा परिचालन गरिने स्वयंसेवकको दस्ता तयार	१५०	१५०	१५०	१६०	१६०	
		२.६.३	स्वयंसेवक दस्ताहरूको तालिम सञ्चालन	४००	४२०	४२०	४३०	४३०	
		२.६.४	स्वयंसेवकलाई सम्मान तथा मानव सेवा प्रमाणपत्र प्रदान	१५०	१५०	१५०	१६०	१६०	
		२.६.५	विपद् व्यवस्थापनका लागि संयन्त्र निर्माण			५००			
		२.६.६	स्थानीय विपद् उत्थानशीलता कार्यढाँचा कार्यान्वयन				६००		
		२.६.७	उप-महानगरीय विपद् व्यवस्थापन कोष वृद्धि		१५००		१५००		
		२.६.८	वडास्तरीय विपद् व्यवस्थापन कोष व्यवस्थापन		१५००		१५००		
		२.६.९	पर्यटक उद्धार सम्बन्धी कार्य योजना निर्माण			५००			
		२.६.१०	विपद् आउनुपूर्व जनचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन	१५०	१५०	१५०	१६०	१६०	
		२.६.११	विपद् तथा क्षति न्यूनीकरण कार्ययोजना निर्माण		४००				
		२.६.१२	आगलागी नियन्त्रणका लागि समुदायस्तरमा जनचेतना अभिवृद्धि	१५०	१५०	१५०	१६०	१६०	
		२.६.१३	बृहत्तर विद्यालय सुरक्षाका न्यूनतम कार्यक्रम कार्यान्वयन						

७.४.५ अपेक्षित उपलब्धिहरू तथा नतिजा खाका

- ✓ विपद् जोखिम नक्शाङ्कन भएको हुने ।
- ✓ भौतिक संरचनाहरू मापदण्ड बमोजिम विपद् प्रतिरोधी भएको हुने,
- ✓ विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्वसूचना प्रणाली प्रभावकारी भएको हुने,
- ✓ विपद् सम्बन्धी नीति तथा योजना बनेको हुने,
- ✓ विपद्बाट हुने क्षतिमा न्यूनीकरण भएको हुने,
- ✓ जलवायु परिवर्तनका असरहरूको अनुकूलन तथा न्यूनीकरण भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता				
	प्रतिफल	विपद्को कारण ज्यान गुमाउनेको संख्या (११.५.१.१)**(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	विपद्को कारण हराइरहेको संख्या (१.५.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	विपद्को कारण घाइते हुनेको संख्या (११.५.१.२)**(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	विपद्बाट प्रभावित घरपरिवार	प्रतिशत		
	प्रतिफल	विपद्को बेला भेला हुने स्थानको	संख्या		
	प्रतिफल	दमकल संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	एक्साभेटर संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	विपद् पूर्वसंकेत दिन जडित उपकरणहरूको संख्या	संख्या		
	असर	भूकम्प प्रतिरोधी घरको प्रतिशत			
	प्रतिफल	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजना अन्तर्गत समुदायस्तरमा कार्यान्वयन भएका कार्यक्रमहरूको संख्या (१३.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	जलवायूको दृष्टिकोणले स्मार्ट भिलेज (१३.२.१. घ) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	जलवायु अनुकूलनका वनस्पती तथा बालीनालीको संख्या	संख्या		
	असर	जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी शिक्षा समावेश गरेका विद्यालयहरूको संख्या (१३.३.१.१)**(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	जलवायुका दृष्टिकोणले अनुकूलन हुने गरी अपनाइएका खेती प्रणाली (१३.२.१ ङ) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	जलवायुका असरलाई कम गर्ने कार्यमा तालिम प्राप्त व्यक्तिहरूको संख्या	संख्या		

७.४.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

परिच्छेद - ८: संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र

८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन

(अ) सुशासन तथा सेवा प्रवाह

१. पृष्ठभूमि

वास्तविक रूपमा असल शासनको स्थापना गर्न जनस्तरमा सेवा प्रवाहको प्रभावकारिता हुन जरुरी रहन्छ। राज्यले लिएको नीति अनुरूप असल शासनका प्रमुख आयामहरूमा सार्वजनिक प्रशासनमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी शासन सुलभता र सहजता महत्वपूर्ण आयामहरू हुन्। यी आयामहरूको स्वस्थ विकास र सुनिश्चितता गर्न सकेको खण्डमा संघीय संविधानको मर्म अनुरूप जनताको घरदैलोमा राज्यद्वारा प्रदान गरिने सेवा र सुविधा पुऱ्याउन सकिन्छ। उप-महानगरपालिकाले कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरूको क्षमता अभिवृद्धि तालिम, नागरिक भेला, सार्वजनिक सुनुवाई, सामाजिक परीक्षण, अनुगमन तथा नियन्त्रण कार्यप्रणालीलाई चुस्त, व्यवस्थित तथा पारदर्शी बनाउनु आवश्यक छ।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ लामो राजनीतिक संक्रमणबाट हालसालै स्थापित नयाँ संघीय प्रणालीको स्थानीय सरकार भएका कारण सर्वाङ्गीण संस्थागत विकास भइनसकेको।
▪ संघीयताको अभ्यास तथा अनुभव कम भएको।
▪ स्थानीयबासीको राजनीतिक चेतनाको स्तर माथि उठी नसकेको।
▪ संस्थागत तथा क्षमता अभिवृद्धिका नियमित कार्यक्रमहरूको व्यवस्था नभएको।
▪ जनचासो र जनगुनासोको समयमै सम्बोधन नहुँदा जनतामा निराशा उत्पन्न भई संघीय व्यवस्थामा नै प्रश्न खडा हुन सक्ने।
▪ भ्रष्टाचार वृद्धि हुन सक्ने।
▪ पूर्वाग्रहरहित न्याय प्रणाली विकास गर्नुपर्ने।
▪ राजश्व अपचलन हुन सक्ने।
▪ जनप्रतिनिधि र कर्मचारीतन्त्रको समन्वयमा कठिनाई हुन सक्ने।
▪ जनउत्तरदायी शासन प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने।
▪ सबै कार्यालयलाई कर सूचनामैत्री तथा प्रविधियुक्त बनाउन ठूलो बजेटको आवश्यकता पर्ने।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उप-महानगरपालिकाको सेवा प्रवाहलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन स्थानीय सरकारमा सम्पूर्ण अधिकार प्राप्त भएको।
▪ जनादेश प्राप्त निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले उत्साहका साथ काम गरिरहेको।
▪ न्यायिक समितिको व्यवस्था भएको।
▪ ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्ग, दीर्घरोगी, सीमान्तकृत र विपन्न वर्गका बासिन्दाका लागि विशेष सहयोगको व्यवस्था भएको।
▪ कर्मचारीको सेवाग्राहीसँगको व्यवहार सुमधुर रहेको।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ कार्यपालिकाको निर्णय ४८ घण्टाभित्र सार्वजनिक गरी जनताप्रति उत्तरदायी हुने संस्कार विकास गर्न सकिने ।
▪ न्यायिक समितिलाई पूर्णता दिई आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विवाद व्यवस्थापन गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय सरकार स्वायत्त भएका कारण उप-महानगरपालिकाको वस्तुगत अवस्था हेरी आवश्यकता अनुसार असल शासन अभिवृद्धि, मानव संसाधन विकास, योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहलाई जनमूखी र प्रभावकारी बनाउन सकिने ।
▪ विद्यमान सूचना प्रविधिको सदुपयोग गरी अन्य स्थानीय सरकारले गरेका उत्कृष्ट अभ्यासहरूको अनुशरण गर्न सकिने ।
▪ जनगुनासोलाई तत्काल सम्बोधन गरी जनताको मन जित्न सकिने ।
▪ आवश्यकताअनुसार प्रहरी तथा सुरक्षा निकायको व्यवस्थापन गर्न सकिने ।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिकाको सरोकार जनमुखी सरकार
लक्ष्य
सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो, सुलभ जनउत्तरदायी र प्रभावकारी बनाई जनचासोमा केन्द्रित हुने ।
उद्देश्यहरू
✓ भ्रष्टाचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूति गरी सेवा प्रवाहलाई जनमूखी बनाउनु ।

उद्देश्य १: भ्रष्टाचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूति गरी सेवा प्रवाहलाई जनमूखी बनाउनु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ जनचासोमा केन्द्रित जनमूखी सरकार महशुस हुने सेवा प्रणाली प्रर्वद्धन गर्ने ।	१.१.१ नियमित रुपमा नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण गरी राज्यद्वारा प्रवाह हुने सेवामा रहेका जन गुनासो र चासोको अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.२ राज्यको कानुनको परिधिमा रही सेवा प्रवाहलाई दुरुस्त बनाउन नागरिक सर्वेक्षणका आधारमा कर्मचारी अभिमूखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ वडास्तरमा आवश्यकता अनुसार “घुम्ती स्थानीय सरकार” कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.४ सेवा प्रवाहलाई दुरुस्त राख्न विद्युतिय सूचना प्रणालीमा रुपान्तरण गर्न आवश्यक Software हरूको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.५ कर्मचारीहरूलाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउन आवश्यक तालिमको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.६ जनगुनासो व्यवस्थापन प्रणाली र कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.७ सूचना प्रविधिमा वडाका क्रियाकलापलाई समेट्न आवश्यक पूर्वाधार खरिद गरिनेछ ।
	१.१.८ इन्टरनेट सुविधाको स्तर वृद्धि गरी प्रत्येक वडामा सुनिश्चित गरिनेछ ।
	१.१.९ सार्वजनिक अभिलेख प्रणाली र पञ्जिकरणलाई प्रविधि मैत्री र पूर्ण अध्यावधिक हुने संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१० स्थानीय न्यायिक समितिलाई स्रोत साधनयुक्त बनाइनेछ ।

उद्देश्य १: भ्रष्टाचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूति गरी सेवा प्रवाहलाई जनमूखी बनाउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.११ आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू गरिनेछ ।
	१.१.१२ स्थानीय सञ्चार माध्याममार्फत स्थानीय सरकार रेडियो कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.१३ उत्कृष्ट कर्मचारी पुरस्कारको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.१४ सार्वजनिक सूचना प्रणालीमा जनताको सहज पहुँच हुने संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१५ विकासमा निजी क्षेत्रको सहयोग लिन नियमित अन्तरक्रिया आयोजना गरिनेछ ।
	१.१.१६ संगठन व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी दरबन्दी व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.१.१७ जनप्रतिनिधि र कर्मचारी केन्द्रित क्षमता विकास सुशासन र सदाचार सम्बन्धी तालिम तथा अभिमूखीकरण गरिनेछ ।
	१.१.१८ पूँजीगत खर्चको पात्रो तयार गरी सार्वजनिक खर्च अन्तर्गत पूँजीगत खर्च क्षमता विकास गरिनेछ ।
	१.१.१९ विकास निर्माणमा प्रगति विवरणलाई जनतासामू नियमित सार्वजनिक गर्न सूचना प्रविधिको विकास गरी सहज र पहुँच योग्य बनाइनेछ ।
	१.१.२० आयोजना तथा निर्माणस्थलमा आयोजनाको विस्तृत विवरण सम्बन्धी बोर्ड अनिवार्य राखिनेछ ।
	१.१.२१ सार्वजनिक सुनुवाईका कार्यक्रम नियमित गरिनेछ ।
	१.१.२२ उप-महानगरपालिकाबासीसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने 'हेलो जनता' कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.२३ योजना प्रभावकारिता मूल्याङ्कन संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२४ नतिजामा आधारित कार्य सम्पादन प्रणालीलाई थप प्रभाकारी बनाउन प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतसँग कार्यसम्पादन करार गर्ने प्रचलनलाई थप प्रभाकारी तुल्याइनेछ ।
	१.१.२५ प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत र महाशाखा प्रमुखबिच कार्यसम्पादन करार गर्ने व्यवस्था कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.१.२६ वडा कार्यालयहरूलाई स्रोत साधन सम्पन्न तुल्याई आधारभूत सेवा वडाबाट नै प्राप्त गर्ने प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.२७ भ्रष्टाचार निवारणमा शुन्य सहनशिलताका नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
	१.१.२८ सबै कर्मचारीहरूको जीवन बीमा साथै करारका कर्मचारीहरूको सामाजिक सुरक्षाकोषमा अनिवार्य आबद्धता कायम गरिनेछ ।
	१.१.२९ उप-महानगरपालिकामा कार्यरत सामाजिक परिचालक, अहेव, सिएमए र नर्सको सेवालाई प्रभावकारी बनाउँदै निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.१.३० सेवा प्रवाहलाई क्रमशः Faceless, Cashless र Paperless बनाउँदै लगिनेछ ।
	१.१.३१ राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा कायम भएका भगिनी सम्बन्धहरूलाई प्रतिफलमूखी बनाउन विशेष पहल गरिनेछ ।
	१.१.३२ मुस्कान सहितको सेवालाई व्यवहारमा उतार्ने सम्पूर्ण कर्मचारीहरूलाई नियमित अभिमूखीकरण गरिनेछ ।

सुशासन तथा सेवा प्रवाहको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	नियमित रुपमा नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण	२५०	२५०	३००	३००	३००	
		१.१.२	कर्मचारी अभिमूखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन	६००	६००	६५०	६५०	७००	
		१.१.३	"घुम्ती स्थानीय सरकार" कार्यक्रम सञ्चालन	२५०	२५०	३००	३००	३००	
		१.१.४	सेवा प्रवाहलाई दुरुस्त राख्न आवश्यक Software को प्रबन्ध			१५००			
		१.१.५	कर्मचारीलाई सूचना प्रविधिमैत्री तालिमको व्यवस्था	६००	६००	६५०	६५०	७००	
		१.१.६	जनगुनासो व्यवस्थापन प्रणाली र कार्ययोजना निर्माण		३००				
		१.१.७	आवश्यक सूचना प्रविधि पूर्वाधार खरिद			६००		६००	
		१.१.८	इन्टरनेट सुविधाको स्तर वृद्धि	५००	५००	५००	५५०	५५०	
		१.१.९	सूचना संयन्त्र निर्माण		६००		६००		
		१.१.१०	स्रोत साधनयुक्त न्यायिक समिति	३५०	३५०		३५०		
		१.१.११	आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली लागू	३५०					
		१.१.१२	स्थानीय सरकार रेडियो कार्यक्रम सञ्चालन	१००	१२०	१२०	१३०	१३०	
		१.१.१३	उत्कृष्ट कर्मचारी पुरस्कारको व्यवस्था	५०	५०	५०	५५	५५	
		१.१.१४	सार्वजनिक सूचना प्रणालीमा जनताको सहज पहुँच						
		१.१.१५	निजी क्षेत्रसँग नियमित अन्तरक्रिया आयोजना	१००	१२०	१२०	१३०	१३०	
		१.१.१६	संगठन व्यवस्थापन सर्वेक्षण			५००			
		१.१.१७	जनप्रतिनिधि र कर्मचारी केन्द्रित क्षमता विकास तालिम	५००	५००	५००	५५०	५५०	
		१.१.१८	पूँजीगत खर्चको पात्रो तयार	५०	५०	५०	५५	५५	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.१.१९	प्रविधिमैत्री अभिलेख व्यवस्थापन						
		१.१.२०	आयोजनाको विस्तृत विवरण सम्बन्धी बोर्डको व्यवस्था	५०	५०	५०	५५	५५	
		१.१.२१	सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रमलाई निरन्तरता	३००	३००	३५०	३५०	४००	
		१.१.२२	'हेलो जनता' कार्यक्रम सञ्चालन	१२०	१२०	१३०	१३०	१३०	
		१.१.२३	योजना प्रभावकारिता मूल्याङ्कन संयन्त्र निर्माण	१२०	१२०	१३०	१३०	१३०	
		१.१.२४	नतिजामा आधारित कार्य सम्पादन प्रणालीको प्रभावकारीता सम्बन्धी व्यवस्था	१२०	१२०	१३०	१३०	१३०	
		१.१.२५	करार सम्बन्धी कार्यव्यवस्था कार्यान्वयन						
		१.१.२६	वडाबाटै आधारभूत सेवाको व्यवस्था						
		१.१.२७	भ्रष्टाचार निवारणमा शुन्य सहनशिलता						
		१.१.२८	सामाजिक सुरक्षाकोषमा अनिवार्य आबद्धता						
		१.१.२९	सेवाको प्रभावकारीतामा वृद्धि तथा निरन्तरता						
		१.१.३०	Faceless, Cashless र Paperless सेवा प्रवाहमा जोड						
		१.१.३१	राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय भगिनी सम्बन्धलाई प्रतिफलमूखी बनाउन पहल						
		१.१.३२	मुस्कान सहितको सेवा सम्बन्धी अभिमूखीकरण	१२०	१२०	१३०	१३०	१३०	

५. अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

जनचासोमा केन्द्रित जनमूखी सरकार महशुस हुने सेवा प्रणालीको विकास भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सुशासन तथा सेवा प्रवाह**				
	प्रतिफल	विगत १२ महिनाको अवधिमा सरकारी कर्मचारीसँग कम्तीमा १ पटक सम्पर्क भएका र उनीहरुलाई घुस दिएका वा मागिएका व्यक्ति (१६.५.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	सेवा प्रवाह सन्तुष्टि सर्वेक्षण	संख्या		
	प्रतिफल	सार्वजनिक सुनुवाई	संख्या		
	प्रतिफल	विगत १२ महिनामा सरकारी कर्मचारीलाई काम गराउँदा घुस वा उपहार दिन बाध्य पारिएका व्यक्तिको संख्या (१६.५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	अनुगमन	संख्या		
	असर	पूँजीगत बजेट खर्च	प्रतिशत		
	असर	लक्षित आयोजना सम्पन्न	प्रतिशत		
	प्रतिफल	न्यायिक समितिबाट फर्स्यौट मुद्दा संख्या (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	जनगुनासो संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	गुनासो सम्बोधन प्रणालीबाट सम्बोधन भएका गुनासा	संख्या		
	प्रतिफल	कर्मचारी जनप्रतिनिधि तालिम अभिमूखीकरण	संख्या		
	प्रतिफल	सूचना प्रविधिमा आबद्ध सूचना संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	स्थानीय रेडियो कार्यक्रम प्रसारण	संख्या		
	प्रतिफल	निजी क्षेत्र अन्तरक्रिया	संख्या		

६. अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(आ) मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय

१. पृष्ठभूमि

मानवियता, मानवहित र सामाजिक न्यायका निम्ति आम नागरिकलाई मानव अधिकारको महत्व र आवश्यकता बारे ज्ञान हुनुपर्दछ । आधारभूत तहमा मौलिक हकको रुपमा नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेका मानवअधिकार उपभोगको सुनिश्चितता गर्ने राज्य र राज्यद्वारा परिचालित राज्यका यन्त्रहरू जस्तै प्रशासन, प्रहरी र राज्यका

संवैधानिक अंगहरू जस्तै न्यायलय, मानव अधिकार आयोग, स्थानीय न्यायिक समिति आदि हुन् । स्थानीय सरकारको प्रमुख दायित्व अन्तर्गत मानव अधिकार प्रत्याभूत गर्नु र सामाजिक न्याय कायम गर्नुपर्ने भएकाले स्थानीय विकास योजनाका यी विषयको सम्बोधन गरिएको छ ।

२. समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ समाजमा सामाजिक जागरणको अवस्था कमजोर हुनु ।
▪ परम्परागत रुपमा रहेका अन्धविश्वास, कुरिती, कु-संस्कार र भेदभावपूर्ण सामाजिक प्रणालीमा कारण सामाजिक न्याय संकटमा पर्नु ।
▪ अशिक्षा, अज्ञानता र पछौटेपन कायमै रहनु ।
▪ गरिबी र विपन्नता कायमै रहनु ।
▪ मानव अधिकारयुक्त पूर्ण सामाजिक न्याय स्थापित गर्ने चुनौती हुनु ।

३. सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ मानव अधिकारको विश्वव्यापि घोषणापत्रका प्रमुख मूल्य र मान्यतालाई नेपालको संविधानले आत्मसाथ गरी मौलिक हकमा व्यवस्था गरेको ।
▪ स्थानीय सरकारलाई मानवअधिकार रक्षा गर्ने अधिकार प्राप्त हुनु ।
▪ स्थानीय न्यायिक समितिको प्रबन्ध हुनु ।
▪ अपाङ्गमैत्री वातावरण निर्माण हुनु ।
▪ स्वतन्त्र न्यायपालिकाको परिकल्पना गरी न्याय सम्पादन संयन्त्र निर्माण हुनु ।
▪ स्थानीयस्तरमा मानव अधिकार र सामाजिक न्यायका पक्षमा जनचेतना वृद्धि हुँदै जानु ।
▪ भेदभावरहित सामाजिक गुनासोको सम्बोधन हुनु ।

४. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
सामाजिक रुपले न्यायपूर्ण समाजको निर्माण ।
लक्ष्य
मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरुमा उल्लेख्य कमी ल्याई मौलिक हक प्रत्याभूत गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्नु ।

उद्देश्य १: मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ मानव बेचविखन तथा शोषणका दृष्टिकोणले संवेदनशील व्यक्ति तथा समूह पहिचान गरी	१.१.१ मानव बेचविखन र ओसार पसारका दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिममा रहेका वर्ग क्षेत्र र समुदायको शुक्ष्म ढंगले अध्ययन गरी स्थितिपत्र तयार पारिनेछ ।

उद्देश्य १ः मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि र सशक्तिकरण गर्ने ।	१.१.२ मानवअधिकार उल्लङ्घ तथा मानवबेचविखन र ओसारप्रसार विरुद्ध व्यापक रुपमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय सञ्चार माध्यम, सामाजिक सञ्जाल र पत्रकारहरूको सहयोग लिइनेछ ।
	१.१.३ यौन हिंसा, यौन शोषण र बलात्कार जस्ता जघन्य अपराध न्यूनीकरण गर्न कानूनी उपचार खोज्न र दोषीलाई कानुनको दायरामा ल्याउन प्रत्येक वडामा महिला अधिकारकर्मी तथा समाजसेवी, राजनीतिक नेतृहरूको अगुवाइमा एक सशक्त मानव अधिकार सेलको गठन गरिनेछ ।
	१.१.४ बेपत्ता पारिएका, द्वन्द पिडित, बेचबिखनमा परेका, शहिद परिवार, लक्षित परिवारको लगत संकलन गरी उनीहरूको सशक्तिकरणका तथा सामाजिक पुन स्थापनाका लागि विशेष प्याकेज निर्माण गरी आयआर्जन र सामाजिक एकिकरणलाई सहज बनाइनेछ ।
	१.१.५ मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरू न्यायिक समितिमा दर्ता गर्न वडास्तरीय महिला सेललाई सक्रिय तुल्याउन सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.६ माध्यमिक तहमा अध्ययनरत छात्र छात्रा केन्द्रित यौन हिंसा, यौन शोषण, बलात्कार दाइजो र बाल अधिकारका विषयमा हरेक महिनामा एक पटक हुने गरी घुम्ती कक्षा सञ्चालनको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
	१.१.७ न्यायमा पहुँच नभएका विपन्न वर्गहरूलाई निःशुल्क कानूनी परामर्श सेवा दिन संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.८ संविधान प्रदप्त सबै मौलिक हकहरूको कार्यान्वयन गराउन आवश्यक संयन्त्रको विकास गर्न एक अध्ययन गरी आवश्यक स्थानीय कानून र राज्यका यन्त्रको प्रबन्ध गरिनेछ ।

मानव अधिकार तथा सामाजिक न्यायको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	जोखिम वर्ग, क्षेत्र र समुदायको पहिचान		३५०				
		१.१.२	सामाजिक सञ्जाल मार्फत जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३१०	३२०	३२०	३२०	
		१.१.३	वडास्तरीय मानव अधिकार सेल गठन	४०	४५	४५	४५	५०	
		१.१.४	आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तिकरणका लागि लक्षित समूह आय आर्जन कार्यक्रम	४००	४५०	४५०	५००	५००	
		१.१.५	न्यायिक समितिमा मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटना दर्ता गर्न महिला सेल अभिमूखीकरण	३००	३१०	३२०	३२०	३२०	
		१.१.६	मानवअधिकार घुम्ती कक्षा सञ्चालन	३००	३१०	३२०	३२०	३२०	
		१.१.७	नि:शुल्क कानूनी परामर्श सेवा सञ्चालन	३००	३१०	३२०	३२०	३२०	
		१.१.८	मौलिक हक कार्यान्वयन स्थितिबारे अध्ययन		३५०				

५. अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

✓ मानवअधिकार उल्लङ्घन, मानव बेचविखन, यौन हिंसा र शोषण लगायतका सामाजिक अपराधका घटनाहरूमा महशुस हुने गरी कमी आएका हुनेछन् ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय**				
	प्रतिफल	जोखिममा परेका व्यक्तिको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	मानव अधिकार सेल संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	लक्षित समूह आय आर्जन कार्यक्रम संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	न्यायिक समितिमा दर्ता भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	मानव अधिकार घुम्ती कक्षा संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	निःशुल्क कानुनी परामर्शबाट दर्ता भएका मुद्धा संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	यौन हिंसाका घटना (दर्ता संख्या)	संख्या		
	प्रतिफल	मानव बेचविखनमा परेका संख्या	संख्या		

६. अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(इ) तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन

१. पृष्ठभूमि

कुनै पनि विकास योजनालाई सफल रुपमा कार्यान्वयन गर्न वस्तुनिष्ठ सूचनाको अनिवार्यता हुन्छ। उप-महानगरपालिकामा गरिने हरेक विकासका क्रियाकलापहरू र समग्र वस्तुस्थितिलाई कतिपय अवस्थामा परिमाणमा प्रतिबिम्बित गर्न मिल्दछ। तसर्थ हरेक क्रियाकलापलाई परिमाणमा देखाउँदा विकास र समृद्धिको मापन गर्न सहज हुनुका साथै यथार्थमा उप-महानगरपालिकाको स्थितिबारे थाहा पाउन सकिन्छ। यसका लागि हरेक सूचनालाई अद्यावधिक गर्ने सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणालीको आवश्यकता रहन्छ। अर्कोतर्फ राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थापन नियमित र वैज्ञानिक नहुँदा राज्यको स्रोत र साधनको व्यापक दुरुपयोग हुन सक्ने जोखिम रहन्छ। यी पक्षहरूलाई ध्यानमा राखी तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थालाई सुदृढ गर्नुपर्ने भएकाले यो खण्ड तयार पारिएको छ।

२. उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
चुस्त तथ्याङ्क तथा वित्तीय व्यवस्थापन
लक्ष्य
सूचना प्रविधिको महत्तम प्रयोगमार्फत तथ्याङ्क र वित्तीय व्यवस्थापनलाई चुस्त र दुरुस्त राख्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरुलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउँदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु ।

उद्देश्य १: स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सुदृढ अभिलेख प्रणालीको विकास गर्ने ।	१.१.१.सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी स्थानीय सरकारसँग सम्बद्ध सबै सूचना र तथ्याङ्कको व्यवस्थापन गर्न एक साधन सम्पन्न तथ्याङ्क तथा सूचना इकाई निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२ सबै प्रकारका सूचनाहरू अध्यावधिक हुने स्वचालित अभिलेखाङ्कन प्रणाली तयार पार्न अध्ययन गरी software हरू खरिद गरिनेछ ।
	१.१.३ अभिलेख इकाईमा आवश्यक दरबन्दीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.४ सबै वडाहरुमा अनलाईन मार्फत राजश्व संकलनको दायरा विस्तार गरिनेछ ।
१.२ राजश्व तथा आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी संस्थागत संयन्त्र निर्माण गरी वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी तुल्याउने ।	१.२.१ सार्वजनिक खर्चका मापदण्ड र मितव्ययिता कायम हुने नीति निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	१.२.२ अनुगमन प्रणालीलाई दुरुस्त बनाउन वार्षिक कार्य योजना तयार पारिनेछ ।
	१.२.३ राजश्व संकलनलाई करदाता मैत्री बनाउन साथै **"जनताको कर जनतालाई खबर"** नारालाई साकार तुल्याउन आवश्यक अध्ययन गरी सोही अनुसारको प्रणाली विकास गरिनेछ ।
	१.२.४ सम्पूर्ण व्यवसायलाई दर्ता गरी करको दायरामा ल्याउन घुम्ती व्यवसाय दर्ता अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.५ राज्यलाई तिरेको कर कसरी जनताका लागि खर्च हुन्छ भन्ने स्थापित गर्न कर शिक्षा कार्यक्रम नियमित सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.६ राजश्वका स्रोतहरूको पहिचान गर्न राजश्व सुधार कार्य योजना तयार गरी लागू गरिनेछ ।
	१.२.७ उप-महानगरपालिकाका ठूला करदातालाई सार्वजनिक सम्मान गरिनेछ ।
	१.२.८ सीमान्तकृत वर्ग र महिला उद्यमीलाई व्यवसाय सञ्चालन गर्न मापदण्डका आधारमा विशेष सहुलियतको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.९ उप-महानगरपालिकाको आयव्ययको विवरण नियमित रुपमा प्रकाशन गर्ने प्रबन्ध मिलाइनेछ ।
	१.२.१० उप-महानगरपालिकाबासीलाई कर तिर्न प्रेरित गरिनेछ ।

उद्देश्य १: स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.११ सम्पत्ति कर लगायत राजश्व संकलन सम्बन्धी कार्यहरू वडाबाट नै गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
	१.२.१२ विद्युतीय राजश्व संकलन प्रणालीलाई थप सुदृढ बनाई वडास्तरमा विस्तार गरिनेछ ।
	१.२.१३ बोलपत्र मार्फत कवाडी कर संकलनलाई व्यवस्थित गरिनेछ ।
	१.२.१४ करदाता शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.१५ कर छल्ने र झुटो विवरण पेश गर्ने करदातालाई कानून बमोजिम कारबाही गरिनेछ ।
	१.२.१६ कर नतिर्ने करदातालाई उप-महानगरबाट प्राप्त हुने छुट तथा सुविधा कटौती गरिनेछ ।
	१.२.१७ सम्पूर्ण सरकारी कामकाजमा उप-महानगरपालिकामा कर तिरेको प्रमाण पेश गर्ने प्रावधान लागु गर्न आवश्यक समन्वय गरिनेछ ।
	१.२.१८ उप-महानगरभित्र सञ्चालित संस्थागत विद्यालय स्वास्थ्य संस्था तथा अन्य व्यवसायिक संस्थाहरू अनिवार्य दर्ता गराई सञ्चालन गर्ने व्यवस्था पूर्ण कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१.३ आर्थिक प्रशासनलाई चुस्तदुरुस्त तुल्याउन आवश्यक प्रबन्ध गरिने ।	१.३.१ आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली तर्जुमा गरी कार्यान्वय गरिनेछ ।
	१.३.२ उप-महानगरपालिकाबाट सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरूमा हुने खर्चमा एक रूपता ल्याउन कार्य सञ्चालन निर्देशिका जारी गरिनेछ ।
	१.३.३ बेरुजु फर्स्यौटमा शुन्य सहनशिलता अपनाई पेश्की फर्स्यौट कार्यलाई अभियानको रूपमा अगाडी बढाई आर्थिक प्रशासनलाई पारदर्शी बनाइनेछ ।
	१.३.४ Electronic Fund Transfer प्रणाली लागू गरिनेछ ।
	१.३.५ Public Asset Management System PAMS लाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.३.६ वडाहरूलाई भुक्तानी केन्द्रको रूपमा विकास गर्न आवश्यक श्रोत साधनको प्रबन्ध गरिनेछ ।
१.४ आन्तरिक लेखा परीक्षणलाई सुव्यवस्थित गर्ने ।	१.४.१ आन्तरिक लेखा परीक्षण कार्यविधि तर्जुमा गरी लागु गरिनेछ ।
	१.४.२ आन्तरिक लेखा परीक्षण शाखालाई स्रोत र साधन सम्पन्न तुल्याइनेछ ।
	१.४.३ वित्तीय सुशासनलाई नाराको रूपमा कार्यान्वयन गर्न अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।

तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	तथ्याङ्क तथा सूचना इकाई निर्माण		४५०				
		१.१.२	सूचना अभिलेखाङ्कन Software खरिद			१५००			
		१.१.३	अभिलेख इकाईमा दरबन्दी व्यवस्थापन						
		१.१.४	अनलाईन मार्फत राजश्व संकलनको दायरा विस्तार	२५०		२५०		२५०	
	१.२	१.२.१	सार्वजनिक खर्चको मापदण्ड निर्माण						
		१.२.२	अनुगमन संयन्त्र क्षमता विकास	४००	४५०	४५०	४५०	५००	
		१.२.३	“जनताको कर जनतालाई खबर” नारालाई निरन्तरता	५०	५०	५५	५५	६०	
		१.२.४	घुम्ती व्यवसाय दर्ता अभियान सञ्चालन	४००	४५०	४५०	५००	५००	
		१.२.५	कर शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	१००	१२०	१२०	१३०	१३०	
		१.२.६	राजश्व सुधार कार्ययोजना निर्माण		५००				
		१.२.७	ठूला करदातालाई सम्मान	१००	११०	११०	१२०	१२०	
		१.२.८	व्यवसाय दर्ता छुट (लक्षित समुदाय) तथा अनुदान	१००	११०	११०	१२०	१२०	
		१.२.९	आयव्ययको विवरण प्रकाशन		३००				
		१.२.१०	कर तिर्न अभिप्रेरित कार्यक्रम सञ्चालन	४००	४५०	४५०	५००	५००	
		१.२.११	राजश्व संकलन सम्बन्धी व्यवस्था			३५०			
		१.२.१२	विद्युतीय राजश्व संकलन प्रणालीको सुदृढीकरण						
		१.२.१३	बोलपत्र मार्फत कवाडी कर संकलन						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.२.१४	करदाता शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	२५०		२५०		२५०	
		१.२.१५	कानूनी कारबाहीको व्यवस्था		१००		१००		
		१.२.१६	छुट तथा सुविधामा कटौती	१००	११०	११०	११०	१२०	
		१.२.१७	कर तिरेको प्रमाण पेश गर्ने प्रावधान लागू						
		१.२.१८	अनिवार्य संस्था दर्ता सम्बन्धी व्यवस्था कार्यान्वयन						
	१.३	१.३.१	आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय नियमावली कार्यान्वयन						
		१.३.२	खर्चमा एक रूपता ल्याउन कार्य सञ्चालन निर्देशिका जारी						
		१.३.३	पेश्की फर्स्यौट कार्यलाई निरन्तरता						
		१.३.४	Electronic Fund Transfer प्रणाली लागू			१५० ०			
		१.३.५	PAMS कार्यान्वयन						
		१.३.६	आवश्यक श्रोत साधनको व्यवस्था						
	१.४	१.४.१	आन्तरिक लेखा परीक्षण कार्यविधि लागू	२००					
		१.४.२	आन्तरिक लेखा परीक्षण शाखामा स्रोत तथा साधनको उपलब्धता		५००		५००		
		१.४.३	वित्तीय सुशासनलाई नाराको रुपमा सञ्चालन						

३. अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ लक्षित समुदायलाई व्यवसाय दर्तामा छुट तथा अनुदान दिइएको हुने,
- ✓ उप-महानगरपालिकाको आय व्यय नियमित प्रकाशन गर्ने प्रणालीको विकास भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**तथ्याङ्क व्यवस्थापन राजश्व परिचालन**				
	प्रतिफल	तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीमा आबद्ध सूचना प्रणाली संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	करदाता शिक्षा कार्यक्रम संख्या	संख्या		
	असर	कूल बजेटमा आन्तरिक राजश्व वा करको हिस्सा (प्रतिशत) (१७.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कूल स्वीकृत बजेटको खर्च प्रतिशत (वार्षिक)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	दर्ता भएका व्यवसाय संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	राजश्व संकलन हुने शिर्षक संख्या	संख्या		
	असर	कूल बजेटको अनुपातमा संघीय र प्रादेशिक सरकारबाट प्राप्त अनुदान प्रतिशत (१७.३.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कूल बजेटको अनुपातमा राजश्व बाँडफाँडबाट प्राप्त रकम प्रतिशत (१७.३.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

४. अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

परिच्छेद - ९: कार्यान्वयन व्यवस्था

९.१ पृष्ठभूमि

नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोगले तोकेको ढाँचा बमोजिम कुनै पनि स्थानीय सरकारले विकासका कार्यक्रमहरू तय गर्दा विशेषत स्थानीय वस्तुगत अवस्थाको आधारमा स्थानीयबासीका आधारभूत आवश्यकताहरू जस्तै भौतिक पूर्वाधार, आर्थिक वृद्धि, सामाजिक विकास, वातावरणीय सन्तुलन तथा संस्थागत सेवा प्रवाहमा प्रत्यक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याई समग्र विकासलाई सन्तुलित र नतिजामूखी ढङ्गले कार्यान्वयन गर्न प्रभावकारी सिद्ध हुनेगरी गर्नुपर्दछ ।

९.२ विषय क्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट

क्र.सं.	विषय क्षेत्र/उपक्षेत्र	रकम रु हजारमा					
		आ.व. २०८१/०८२ को यथार्थ	आ.व. को २०८२/०८३ को संशोधित अनुमान	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८४/०८५ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८५/०८६ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८६/०८७ को प्रक्षेपण
१.	**आर्थिक क्षेत्र**	२०२०२०००	१६९६३०००	१८६५९३००	२२५७७७५३	२४८३५५२८	२७३१९०८१
	कृषि विकास तथा पशुविकास	१०७२४०००	१२१५५०००	१३३७०५००	१६१७८३०५	१७७९६१३६	१९५७५७४९
	सहकारी तथा रोजगारी प्रवर्द्धन	१५२८०००	११०८०००	१२१८८००	१४७४७४८	१६२२२२३	१७८४४४५
	पर्यटन तथा उद्योग वाणिज्य	७९५००००	३७०००००	४०७००००	४९२४७००	५४१७१७०	५९५८८८७
२.	**सामाजिक क्षेत्र**	८६३७२०००	९०८४९००६	९९९३३९०७	१२०९२००२७	१३३०१२०३०	१४६३१३२३३
	शिक्षा विकास	३१७३००००	५१४०००००	५६५४००००	६८४१३४००	७५२५४७४०	८२७८०२१४
	स्वास्थ्य सेवा	१८६७००००	१७१४२००२	१८८५६२०२	२२८१६००५	२५०९७६०५	२७६०७३६६
	युवा तथा खेलकुद	७१२०००		०	०	०	०
	भाषा कला साहित्य सँस्कृति		७९०००४	८६९०००४	१०५१४९०५	११५६६३९६	१२७२३०३५
	खानेपानी तथा सरसफाई	२१६६००००		०	०	०	०
	लैङ्गिक समानता, महिला शसक्तिकरण र सामाजिक समावेशीकरण	१३६०००००	१४४०७०००	१५८४७७००	१९१७५७१७	२१०९३२८९	२३२०२६१८
३.	**पूर्वाधार**	१०३५६७८४३	३०३५१४६२५	३३३८६६०८८	४०३९७७९६६	४४४३७५७६२	४८८८१३३३९
	शहरी पूर्वाधार, भू-उपयोग तथा वस्ती विकास	१००४८७८४३	३०१६२९६२३	३३१७९२५८५	४०१४६९०२८	४४१६१५९३१	४८५७७७५२४
	सूचना तथा प्रविधि एवं डिजिटल प्रणाली	३०८००००	१८८५००२	२०७३५०२	२५०८९३८	२७५९८३१	३०३५८१५
४.	**वातावरण**	४०००००	१८५१५०००	२०३६६५००	२४६४३४६५	२७१०७८१२	२९८१८५९३

क्र.सं.	विषय क्षेत्र/उपक्षेत्र	रकम रु हजारमा					
		आ.व. २०८१/०८२ को यथार्थ	आ.व. को २०८२/०८३ को संशोधित अनुमान	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८४/०८५ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८५/०८६ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८६/०८७ को प्रक्षेपण
	वातावरण तथा सरसफाई र हरियाली प्रवर्द्धन		१६३६००००	१७९९६०००	२१७७५१६०	२३९५२६७६	२६३४७९४४
	विपद् व्यवस्थापन/वन बातावरण	४०००००	२१५५०००	२३७०५००	२८६८३०५	३१५५१३६	३४७०६४९
५.	**संस्थागत विकास**	६७४४०००	७४८७०००	८२३५७००	९९६५१९७	१०९६१७१७	१२०५७८८८
	राजश्व प्रशासन	१८४००००	३२५००००	३५७५०००	४३२५७५०	४७५८३२५	५२३४१५८
	कर्मचारी प्रशासन, जनशक्ति विकास तथा सुशासन	४९०४०००	३०५००००	३३५५०००	४०५९५५०	४४६५५०५	४९१२०५६
	सेवा प्रवाह र प्रशासन		११८७०००	१३०५७००	१५७९८९७	१७३७८८७	१९११६७५

९.३ स्रोत परिचालन रणनीति

स्थानीय सरकारका वित्तीय स्रोतहरू संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट विभिन्न शिर्षकहरुमा प्राप्त हुने अनुदानहरू हुन् । यसका अलावा सहकारी, समुदाय र निजी क्षेत्रका साथै स्थानीयस्तरमा संकलन हुने राजश्व समेत वित्तिय स्रोतहरू हुन् । यसर्थ यी सम्पूर्ण स्रोतहरुको समुचित परिचालन मार्फत लक्ष्यहरू हासिल गर्न निम्न स्रोत परिचालन रणनीति तय गरिएको छ ।

१. सार्वजनिक, निजी, सहकारी साझेदारीको अवधारणा अवलम्बन गर्ने ।
२. वित्तीय संस्थाहरुसँग सहकार्य र समन्वय गर्ने ।
३. उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने ।
४. तीनै तहका सरकारहरुबिच सहकार्य गर्ने ।
५. निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षण गर्ने नीति तय गर्ने ।
६. गैर आवासिय नेपालीको लगानी संकलन गरी विप्रेषणलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ।
७. अनुत्पादक खर्चलाई कटौती गर्ने ।
८. तुलनात्मक लाभका क्षेत्रमा लगानी केन्द्रित गर्ने ।
९. पूर्ण रूपमा पूर्व तयारी पश्चात मात्र आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट र बजेट विनियोजन गर्ने ।
१०. रकमान्तरलाई निरुत्साहित गर्ने ।
११. चालू खर्चको सिमा निर्धारण गरी पूँजीगत खर्च बृद्धि गर्ने ।
१२. स्थानीय गौरवका आयोजनाहरुको कार्यान्वयनलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्ने र सोका लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने ।

सामान्यतया कुनैपनि कार्यक्रमलाई प्राथमिकताको आधारमा चार तहमा राखेर मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।

१. "अति उत्तम"- ३ अंक

"अति उत्तम" तह अन्तर्गत कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय** योगदान पुऱ्याउँछ। अर्थात् कुनैपनि स्थानमा आवागमनमा निकै कठिनता छ र सडकको स्तरोन्नति गर्ने कार्यक्रमले आवागमनलाई प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय प्रभाव पार्दछ भने सो कार्यक्रम कार्यान्वयनका हिसाबले पहिलो प्राथमिकता तथा अति उत्तम वर्गमा पर्दछ। यस प्रकारका कार्यक्रममा सो शिर्षक अन्तर्गत विनियोजित बजेटको ५० प्रतिशत भन्दा बढी रकम पर्न आउँछ।

२. "उत्तम"- २ अंक

"उत्तम" तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **अप्रत्यक्ष तर उल्लेखनीय** योगदान पुऱ्याउँछ। अर्थात् कुनैपनि स्थानमा धार्मिक तथा अन्धविश्वासले सामाजिक कुरीति र जटिलता सिर्जना गरेको छ भने विद्यालय खोली शिक्षाको विकास गर्दा सामाजिक जटिलता न्यून गर्न अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउँछ। यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकताको हिसाबले दोस्रो प्राथमिकतामा पर्दछ भने यसलाई उत्तम मानी २ अंक प्रदान गर्नुपर्दछ। यस प्रकारको कार्यक्रममा समेत सम्बन्धित शिर्षक मध्ये ५० प्रतिशत भन्दा बढी बजेट विनियोजन हुन्छ।

३. "सामान्य"- १ अंक

"सामान्य" तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **सामान्य वा कम** मात्र योगदान दिन्छ भने सो कार्यक्रममा विनियोजित रकम मध्ये ५० प्रतिशत भन्दा कम रकम मात्र छुट्याइन्छ। यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकताको आधारमा तेस्रो तहमा पर्दछ भने त्यसलाई १ अंक दिनुपर्दछ।

४. "न्यून"- ० अंक

"न्यून" तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **न्यून वा योगदान नै नपुऱ्याउने** हुन्छ। यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकतामा पर्दैन तसर्थ यसलाई शुन्य अंक प्रदान गरिन्छ।

यसरी कार्यक्रम प्राथमिकिकरण गर्दा विषय क्षेत्रगत विकास कार्यक्रम तथा उपक्षेत्रहरूका प्रत्येक कार्यक्रमहरूको मूल्याङ्कन गरी चार तहमा विभाजन गर्न सकिन्छ। अर्थात् उदाहरणको लागि भौतिक पूर्वाधार अन्तर्गत कुनै निश्चित स्थानदेखि अर्को स्थान जोड्न सडकको स्तरोन्नति गर्दा सो सडकले स्थानीयबासीको तत्कालीन वा दीर्घकालीन प्रमुख समस्या वा मागलाई कुन तहबाट सम्बोधन गर्न सक्छ भनी मुल्याङ्कन गर्नुपर्दछ। त्यसो गर्दा सो कार्यक्रम

अति उत्तम भए ⟶ पहिलो प्राथमिकता

उत्तम भए ⟶ दोस्रो प्राथमिकता

सामान्य भए ⟶ तेस्रो प्राथमिकता

न्यून भए ⟶ प्राथमिकतामा नपर्ने हुन्छ।

एवं रीतले प्रत्येक विषयगत क्षेत्र र सो क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रका सम्पूर्ण कार्यक्रमहरूलाई तोकिएको लक्ष्य हासिल गर्न कस्तो प्रकारको योगदान पुऱ्याउँछ भनी मूल्याङ्कन गर्दा माथि उल्लेखित तहहरूमा विभाजन गरेर प्राथमिकता निर्धारण गर्नुपर्दछ। यसका साथै अन्य आधारमा:

(१) चालु वार्षिक योजनाको फराकिलो आधारको समावेशी आर्थिक उद्देश्य वृद्धिको लक्ष्य प्राप्तिमा कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?
(२) दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?
(३) जनसहभागिता सुनिश्चित गर्न कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?

(४) समावेशीकरणमा कुन तहको योगदान पु¥याउँछ ?

(५) यदि सञ्चालित आयोजनाहरू छन् भने पूर्व कार्य प्रगति, सम्पन्न हुन लाग्ने समय वा कार्यान्वयन तयारीको अवस्था हेरी कुन तहको योगदान पु¥याउँछ ?

यसरी यी प्रश्नहरूले गर्दा कस्तो उत्तर आउँछ सोको आधारमा कार्यक्रमलाई माथि उल्लेखित

"अति उत्तम"

"उत्तम"

"सामान्य" र

"न्यून" तहमा विभाजन गरी प्राथमिकता निर्धारण गर्न सकिन्छ साथै स्थानीय विकास गुरुयोजनाको मूल लक्ष्य स्थानीयबासीका आधारभूत आवश्यकता सम्बोधन गरी क्रमशः उच्च विकासतर्फ लम्कनुपर्ने भएकाले कार्यक्रम तय गर्दा वडास्तरमा निम्न बमोजिम गर्नुपर्दछ ।

वडा तहका योजना छनौट तथा प्राथमिकीकरण

बस्ती तथा टोल स्तरमा कार्यक्रम बारे छलफल गर्दा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्त गर्न मद्दत गर्ने कार्यक्रमबारे छलफल गर्नु पर्दछ । वडा तहअन्तर्गतका बस्ती र टोल स्तरको आयोजनाहरू छनौट गर्दा निम्नलिखित प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(क) वडा समितिले आफ्नो वडामा प्रतिनिधित्व गर्ने सदस्यहरूलाई विभिन्न बस्ती/टोलको योजना तर्जुमा गर्न सहजीकरण गर्ने गरी जिम्मेवारी प्रदान गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(ख) प्रत्येक वडाले वडा भित्रका बस्ती र टोलहरूमा योजना तर्जुमाको लागि बैठक हुने दिन, मिति र समय कम्तिमा तीन दिन अगावै सार्वजनिक सूचनामार्फत् जानकारी गराउनुपर्नेछ ।

(ग) नगरपालिका/गाउँपालिका अन्तर्गतका वडाअन्तर्गत रहेका बस्ती/टोलको भेला मार्फत् बस्ती/टोलस्तरका आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्ने बस्ती तथा टोलस्तरमा आयोजना छनौट गर्दा समुदायको आवश्यकता पहिचान गरी आयोजना/कार्यक्रम छनौट गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(घ) बस्ती/टोल स्तरका योजना छनौट गर्दा सो बस्ती भित्रका सबै वर्ग र समुदाय, महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारु, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, अल्पसंख्यक, सिमान्तकृत, युवा, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, पिछडिएको वर्ग आदि लगायत सबै समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चित गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(ङ) बस्ती/टोल भित्रका क्रियाशील सामुदायिक सस्थाहरू (टोल विकास सस्था, महिला/आमा समुह, बाल क्लव र सञ्जाल, युवा क्लव, स्थानीय गैर सरकारी संस्थाहरू, नागरिक सचेतना केन्द्र, विभिन्न सरकारी कार्यालयबाट गठन भएका समूह जस्ता समूहहरूलाई पनि सहभागी गराउनुपर्ने हुन्छ ।

माथि उल्लेख भए बमोजिमका सरोकारवालाहरूको अधिकतम् सहभागिता हुने गरी वडा अध्यक्ष र सदस्यको संयोजनमा निर्धारित समय, मिति र स्थानमा उपस्थित भै आयोजना छनौटको सम्बन्धमा अन्तरक्रिया, छलफल, विमर्श गरी आयोजनाहरूको छनौट गर्नुपर्नेछ । यसरी बस्तीस्तरमा छनौट भएका आयोजना/कार्यक्रमहरूको सूची संयोजकले लिखित रूपमा तयार गरि वडा समितिमा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ ।

वडा समितिहरूले टोल/बस्तीस्तरबाट प्राप्त आयोजना र कार्यक्रमहरूलाई विषयक्षेत्रअनुसार समूहकृत गरिन्छ । स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिबाट प्राप्त बजेट सीमा र मार्गदर्शनको आधारमा सम्बन्धित वडाहरूले बस्ती टोलबाट प्राप्त योजनाहरूमध्येबाट वडाको लागि प्राप्त बजेट सीमाको अधीनमा रही योजनाहरूको छनौट र प्राथमिकता निर्धारण समेत गरी अनुसूची ४ बमोजिमको ढाँचामा बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ ।

बस्ती टोलबाट योजना माग गर्दा वडास्तरका महत्वपूर्ण योजनाहरू छुट भएको अवस्थामा वडा समितिले त्यस्ता योजनाहरू वडा समितिको बजेट सीमा भित्र रही औचित्यको आधारमा समावेश गर्न सक्नेछ। वडाको बजेट सीमाभित्र कार्यान्वयन हुन नसक्ने पालिकास्तरीय महत्वपूर्ण आयोजनाहरू भएमा वडा समितिले उप-महानगरपालिकामा छुट्टै सूची पठाउन सक्नेछ।

वडा समितिले आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्दा स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले तोकेको आधारहरू र दिगो विकास लक्ष्य प्राप्त गर्ने कार्यक्रमलाई विशेष ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । यसरी छनौट भएका योजनाहरूको प्राथमिकीकरणका साथ उप-महानगरपालिकामा पठाउनुपर्ने हुन्छ।

९.४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना

९.४.१ अनुगमन

विकास योजनाको कार्यान्वयन समयमै सम्पन्न गर्न र आयोजनाको लक्ष्य, उद्देश्य प्राप्त गर्न विकास आयोजनाको प्रभावकारी अनुगमन आवश्यक पर्दछ।

योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा लगानी तथा साधनको प्रवाह समुचित ढंगले भएको छ, छैन र कार्यतालिकाअनुसार क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन भई लक्षित प्रतिफल प्राप्त हुने स्थिति छ, छैन भनी विभिन्न तहमा व्यवस्थापन वा व्यवस्थापनले तोकेको व्यक्ति तथा निकायबाट निरन्तर र आवधिक रूपमा निगरानी राख्ने कार्य अनुगमन हो। कुनैपनि कार्यक्रम आयोजनाको पहिचानको चरणदेखि कार्यान्वयन सम्पन्न भई सञ्चालन अवधिमा समेत अनुगमन गरिरहनुपर्छ। यसरी विभिन्न चरणमा गरिने अनुगमनबाट प्राप्त भएका नतिजा, सुझाव तथा सल्लाहलाई पृष्ठपोषणको रूपमा लिई आवश्यकता अनुरूप सुधार गर्दै जानुपर्ने हुन्छ।

यसो भएमा मात्र विकास आयोजनाले गति लिई समयमै सम्पन्न गर्न मद्दत पुग्न जानेछ र विकासको लक्ष्य हासिल गर्न सकिनेछ।

अनुगमन २ प्रकारले गर्न सकिने छः

१. आयोजना स्थलमै गएर योजनाको क्रियाकलाप बारेमा जानकारी लिने गरी गरिने अनुगमन।

२. आयोजनाको क्रियाकलापको प्रगति विवरण माग्ने र प्राप्त गरी गरिने अनुगमन।

तर दुवै प्रकारका अनुगमनमा देखिएका समस्याको समाधान गर्न तत्काले आवश्यक कदम चाल्नु पर्दछ नत्र अनुगमनको कुनै औचित्य रहदैन।

अनुगमनका क्रममा योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा निम्न कुराहरूको विश्लेषण गरिन्छ।

- स्रोतसाधनको प्राप्ति र प्रयोग स्वीकृत बजेट र समय तालिकाअनुसार भए नभएको
- अपेक्षित प्रतिफलहरू समयमै र लागत प्रभावकारी रूपमा हाँसिल भए नभएको
- कार्यान्वयन क्षमता के कस्ता छन् ?
- के कस्ता समस्या र बाधा व्यवधानहरू देखिएका छन् र तिनको समाधानका निम्ति के-कस्ता उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्छ ?

अनुगमनका क्रममा उपर्युक्त पक्षहरूको बारेमा नियमित, व्यवस्थित र समयबद्ध रूपमा तथ्याङ्क विवरणहरू सङ्कलन, प्रशोधन र प्रतिवेदन गर्ने कार्य गरिन्छ। यसबाट समयमै समस्या पहिचान गरी समाधान गर्न महत्वपूर्ण सहयोग पुग्दछ। अनुगमनका लागि कार्यान्वयन योजना, आयोजना विवरण तालिका, जिम्मेवारी तालिका आदि दस्तावेजको उपयोग गरिन्छ।

अनुगमन प्रणालीको छनौट तथा निर्धारण

अनुगमन प्रणाली प्रचलित सोच तालिका (Log Frame) का आधारमा स्थापित गर्न सकिन्छ । स्थानीय तहले आफ्नो विशिष्टता र प्राविधिक क्षमताका आधारमा यस्तो विधि अपनाउन सक्छन् । यस्तो विस्तृत विधि राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रवर्द्धित **राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शनमा** हेर्न सकिन्छ ।

स्थानीय तहले आफ्नो आवश्यकता र उपलब्ध वस्तुगत तथ्याङ्कको आधारमा मौलिक रूपमा अनुगमन प्रणाली अवलम्बन गर्न सक्दछन् । साथै स्थानीय तहको तथ्याङ्क व्यवस्थापन र प्रयोगका लागि राष्ट्रिय प्रणालीसँग आबद्ध हुने खालको अनुगमन सूचना प्रणाली स्थापना गर्नुपर्ने हुन्छ ।

अनुगमन योजना बनाउँदा राष्ट्रिय सरोकारका विषय, मानव विकास सूचकाङ्क, दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरूलाई स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषयमा योगदान गर्ने सूचकहरू स्थापित गरी अनुगमन गर्ने र सोको प्रतिवेदन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

स्थानीय तहको आफ्नो क्षेत्रभित्र क्रियाशील गैरसरकारी संघसंस्था, उपभोक्ता समिति, सहकारी संस्था लगायतका सामाजिक तथा सामुदायिक संघ संस्थाले स्थानीय तहसँगको समन्वयमा रही कार्य गर्नुपर्ने र स्थानीय तहको अनुगमन प्रणालीमा त्यस्ता कार्यहरूको पनि अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु गर्नुपर्ने हुन्छ ।

अनुगमन तह

आवधिक योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य र कार्यक्रम तहमा गरिने अनुगमन पद्धति तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया

कुन तहमा अनुगमन गर्ने	के अनुगमन गर्ने	कहिले र कस्ले अनुगमन गर्ने	कुन तहको सूचक राख्ने	मापन गर्ने आधार
लक्ष्य	परेको प्रभाव	• कार्यपालिकाद्वारा नियुक्त स्वतन्त्र संस्था वा विज्ञले आवधिक योजनाको अन्त्यमा • कार्यपालिकाद्वारा आवधिक योजनाको मध्यकालमा	• प्रभाव तहको • असर तहको • जनभावनामा परिवर्तन	• संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको वार्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरू • स्थलगत अनुगमन • वार्षिक कार्ययोजनाहरूको प्रगति
परिणाम	देखिने असर • उत्पादकत्वमा परिवर्तन • सडक पहुँच आदि	• कार्यपालिका र गाउँ/नगर कार्यपालिकाद्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति • वार्षिक	• परिणाम तहको • प्रतिशत वृद्धि	• सहभागितामूलक • नतिजामूलक अनुगमन खाकाअनुसार • नमूना सर्वेक्षण गर्ने

कुन तहमा अनुगमन गर्ने	के अनुगमन गर्ने	कहिले र कस्ले अनुगमन गर्ने	कुन तहको सूचक राख्ने	मापन गर्ने आधार
योजना	निर्मित परिणामहरू • कक्षा सञ्चालन • उत्पादन परिमाण • सडक विस्तार • स्वास्थ्य केन्द्र भवन निर्माण	• गाउँ र नगर कार्यपालिकाद्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति, शाखा कार्यालयहरू र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत । • चौमासिक/वार्षिक	• परिणाम तहको • संख्यात्मक वृद्धि	• नतिजामूलक अनुगमन खाकाअनुसार • स्थलगत अनुगमन • सार्वजनिक परीक्षण, सामाजिक परीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाई

लक्ष्य तह

लक्ष्य	सूचक	आधार वर्ष	परिवर्तन
"शिक्षा तथा स्वास्थ्य सेवाको समुचित विकास गरी समुदायको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउने ।" "उद्योग र व्यापार फस्टाउन आवश्यक पूर्वाधारका लागि भू-उपयोग योजना गर्दै समुदायको सहभागितामा नगर सूरक्षा व्यवस्था सुदृढ बनाउने । "	• स्थानीय स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा प्राथमिक स्वास्थ्यजन्य रोगीको संख्यामा कमी • भू-उपयोग योजना तयारी एवम् कार्यान्वयन आरम्भ • लगानीका योजना संख्यामा आएको सकारात्मक परिवर्तन		

योजना तह

परिणाम तह	सूचक	आधार वर्ष	परिवर्तन
सहरी शैक्षिक सुधार योजना	• प्राथमिक तहमा भर्ना दरमा वृद्धि • फोहोरमैला वर्गीकरण लागु • निर्वाचनमा बदर मतको सङ्ख्यामा कमी		
मासुजन्य पदार्थ उपभोग वृद्धि योजना	• तरकारी, अन्डा र मासुको स्थानीय बजारमा बिक्री वृद्धि • कुखुरा व्यवसाय सङ्ख्या वृद्धि • मासुजन्य जीव आयात वृद्धि		

९.४.२ मूल्याङ्कन

योजनाको कार्यान्वयनबाट लक्षित उद्देश्य प्राप्त भयो भएन र योजनाको कार्यान्वयनबाट योजनाबाट फाईदा पाउने अपेक्षित जनताले उपर्युक्त रूपमा फाईदा पायो पाएन भनेर गरिने अध्ययन विश्लेषणलाई योजनाको मूल्याङ्कन भनिन्छ । आवधिक योजना विभिन्न आयोजनाहरूको समष्टि पनि हो त्यसैले यो आफैँमा एक बृहत कार्यक्रम समेत हो । यस मध्यमकालीन योजनाको मध्यावधि र पूर्ण अवधिको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसको लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ९४ अनुसार गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले योजनाको मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

योजनाको मध्यमकालीन अवधिमा मूल्याङ्कन गर्दा निम्न कुरालाई ध्यानमा राखी मूल्याङ्कन विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ :

- लक्ष्य र उद्देश्य हासिल गर्न उन्मुख रहे/नरहेको
- लगानी योजनाअनुरूप वार्षिक लगानीहरू निर्देशित रहे/नरहेको
- उपलब्धिका लागि लक्ष्य लगायत कार्यक्रमहरूको परिमार्जन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहे, नरहेको आदि ।

योजना अवधिको अन्त्यमा निर्धारित परिमाणात्मक तथा गुणात्मक लक्ष्य प्राप्तिको मूल्याङ्कन अन्तिमा रूपमा तेस्रो पक्षबाट गर्नु/गराउनु पर्ने हुन्छ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र तर्कपूर्ण खाका सम्बन्धी विस्तृत व्यवस्थापनका लागि मार्गदर्शन राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरिएको **अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन**लाई पनि उपयोग गर्न सकिने छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

- ✓ अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४, (परिच्छेद २: राजस्वको अधिकार; परिच्छेद ३: राजश्वको बाँडफाँट; परिच्छेद ४: अनुदानको अवस्था; परिच्छेद: ५, वैदेशिक सहायता र आन्तरिक ऋण; परिच्छेद ६: सार्वजनिक खर्च व्यवस्था; परिच्छेद ७: राजस्व र व्ययको अनुमान; परिच्छेद ८: वित्तीय अनुशासन, श्रोत www.mof.gov.np
- ✓ आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ तथा तत्सम्बन्धी नियमावली २०७७।
- ✓ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग। २०६८। राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ : प्रारम्भिक नतिजा। काठमाडौँ : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग।
- ✓ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग। २०६८। राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ : एक परिचय। काठमाडौँ : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग।
- ✓ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग। २०७८। जनगणनाको ११० वर (१९६८-२०७८) राष्ट्रिय जनगणना २०७८ : लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी सन्दर्भ पुस्तिका। काठमाडौँ : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग।
- ✓ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग। २०६८। नेपाल जीवन स्तर सर्भे। केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग।
- ✓ गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको योजना तथा बजेट तर्जुमा हातेपुस्तिका (२०७७) संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय।
- ✓ दिगो विकास लक्ष्य स्थानीयकरण स्रोत पुस्तिका, नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७७।
- ✓ नेपालको संविधान (भाग ३: मौलिक हक र कर्तव्य, धारा १८-४८; भाग ४: राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति र दायित्व, धारा ४९, ५०, ५१ र ५२; भाग ५: राज्यको संरचना र राज्यशक्तिको बाँडफाँट; भाग १७: स्थानीय कार्यपालिका, धारा २१४-२२०; भाग १८: स्थानीय व्यवस्थापिका, धारा २२१-२२७; भाग १८: स्थानीय तहको आर्थिक कार्यविधि, धारा २२८-२३०; भाग २०: संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अन्तरसम्बन्ध, धारा २३१-२३७) श्रोत: www. lawcommission.gov.np
- ✓ नेपालको दीगो विकासको सोच, पन्ध्रौं योजना तथा दीगो विकासको लक्ष्य, श्रोत: www. npc.gov.np .
- ✓ नेपालमा दिगो विकासको लक्ष्यको अवस्था तथा मार्गचित्र : २०१६-२०३०, नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, ई.सं. २०१७।
- ✓ नगरपालिकाको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन (नमूना), २०७७, नेपाल नगरपालिका सङ्घ, लाजिम्पाट, काठमाडौँ।
- ✓ वातावरणमैत्री स्थानीय शासन प्रारूप, २०७८ नेपाल सरकार, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौँ नेपाल।
- ✓ स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन (२०७९),
- ✓ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ (परिच्छेद ६ दफा २४ र २५, परिच्छेद ९ दफा ५४ देखि ६८ र परिच्छेद १० दफा ६९ देखि ८०)

  श्रोत: www. mofaga.gov.np/www.lawcommission.gov.np .

- ✓ स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७४ (परिमार्जित), संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं ।
- ✓ स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७५ राष्ट्रिय योजना आयोग, श्रोतः www.npc.gov.np .
- ✓ स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वःमूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७७, नेपाल सरकार, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं नेपाल ।
- ✓ स्थानीय तह वित्तीय सुशासन जोखिम मूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७७, नेपाल सरकार, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं नेपाल ।
- ✓ Census report- population monograph of Nepal _ Volume-I (page no. 282) https://cbs.gov.np/province-level-output-tables/ (GP_Indv_Table02- Page no.-66)
- ✓ https://cbs.gov.np/province-level-output-tables/ (GP_Hhld_Table10- pages no.-11)

अनुसुचीहरू

अनुसूचि - १: कविश्वका केही विकास मोडलहरुको तुलनात्मक अध्ययन

विश्वका विभिन्न राष्ट्रहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा दोस्रो विश्वयुद्ध पछि मात्र धेरै देशले एउटै पुस्तामा नाटकीय आर्थिक उपलब्धि हासिल गरेको पाइन्छ। माइकल स्पेंस नामका नोबेल पुरस्कार विजेताको अध्यक्षतामा गठित एउटा चर्चित (Growth Commission Report) ग्रोथ कमिसन रिपोर्टमा १३ देशलाई उच्च सफलताको कोटीमा राखिएको छ। ती देशहरू- जापान, कोरिया, थाइल्यान्ड, मलेसिया, इन्डोनेसिया, सिंगापुर, ताइवान, चीन, हङकङ, ब्राजिल, ओमान, माल्टा र बोस्टसवाना हुन्। यी मध्ये ९ देश एसियामै छन्। ती मुलुकले २५ वर्षसम्म ७ प्रतिशत भन्दा माथिको आर्थिक वृद्धि दर हासिल गरे। दिगो र उच्च आर्थिक वृद्धिदरले यी राष्ट्रहरूलाई आर्थिक रूपले निकै माथि उठायो। यी राष्ट्रहरूको अनुभवले के देखाउँछ भने, विकासको उच्च स्तर प्राप्तिका लागि ७ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदरले करिब १० वर्षसम्म निरन्तरता पाउने हो भने जीडीपी दुई गुना हुन्छ र यो २५ वर्ष सम्म निरन्तर गऱ्यो भने एक पुस्तामै आर्थिक कायापलट हुन जान्छ। सफल यी १३ देशका पछाडि ५ साझा कुरा छन् : त्यहाँको नेतृत्व र प्रशासन विकासप्रति प्रतिबद्ध थियो, निजी क्षेत्रलाई विश्व आर्थिक मञ्चमै व्यापार गर्न उतारियो, समष्टिगत आर्थिक स्थिरता कायम गरियो, उत्पादनशील साधन र स्रोतको बाँडफाँडको जिम्मा बजार अर्थतन्त्रलाई दिइयो र आन्तरिक लगानीका लागि नागरिक तहमा ठूलो बचत गराइयो (वाग्ले, २०१५)। संघीय शासन प्रणालीको शुरुआत पछि नेपालले द्रुततर आर्थिक विकासमा जोड दिएको छ। नेपालको नव निर्माण र द्रुततर विकासका लागि यी राष्ट्रहरूको अनुभव उपयोगी हुने भएकाले छोटो अवधिमा उच्चतम विकास हासिल गरेका केहि राष्ट्रको विकासको अनुभवलाई यहाँ उल्लेख गरिएको छ।

(क) एसियन टाइगर्स (Asian Tigers)

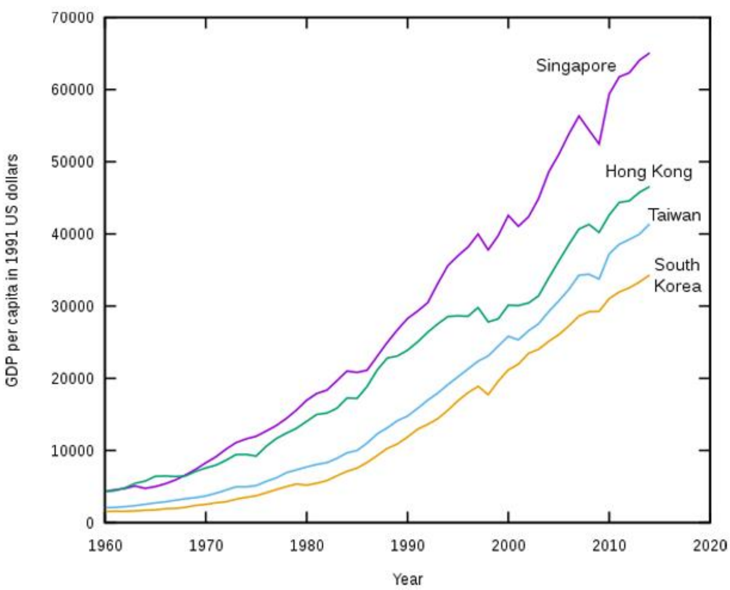

सन् १९६० को दशकको सुरुसम्म दक्षिण कोरिया, सिङ्गापुर, ताइवान र हङकङ अविकसित क्षेत्रको रूपमा थिए। यी मध्ये दक्षिण कोरिया र सिङ्गापुर सार्वभौम राष्ट्र हुन्। हङकङ पहिले बेलायतको र हाल चीनको शासन अन्तर्गत रहेको छ तर यस भू-भागलाई केही हदसम्म राजनीतिक स्वायत्तता प्राप्त छ। ताइवान भने चीनमा सन् १९४९ मा सकिएको कम्युनिस्ट र कोमिन्ताङ पार्टी बिचको गृहयुद्धमा पराजित भएर भागेको पक्षले शासन गर्न थालेपछि तत्कालीन चीनको नियन्त्रणबाट अलग भएको भू-भाग हो। बेइजिङ र ताइवानमा रहेका सरकार दुवैले आफूमा १९४९ अघिको चीनको स्वामित्व रहेको दाबी गर्छन्। तर यी चार देशहरूले लगभग पचास वर्ष भित्र इतिहासमा कमै देखिने एकै पुस्तामा तेस्रो विश्वबाट पहिलो विश्वमा आर्थिक विकासको लामो फड्को मारेको इतिहास छ।

यी चार एसियाली टाइगर्सको विकासलाई बुझाउन माथिको चित्र उपयोगी हुन सक्छ जस्ले यो क्षेत्रको आर्थिक विकासको चरित्रलाई बुझ्न र यिनीहरूले अवलम्बन गरेको विकास मोडेलको सामान्य जानकारी लिन केही हदसम्म सघाउ पुऱ्याउँदछ। भनिन्छ, आर्थिक विकासको मोडेलका प्रकारहरू विकास अर्थशास्त्रीहरूको संख्या जति नै छन् तर पनि यसलाई मूलतः रूपमा निम्न तीन समुहमा वर्गीकरण गरि विभाजन गर्न सकिन्छ : बजार निदर्नेशित, हस्तक्षेपकारी र राज्य नियन्त्रित विकास मोडेल। विभिन्न राष्ट्रहरूले यी तिन मोडल वा आफ्नो देशको विशिष्ट परिस्थिति अनुकूल फरक प्रकारको विकास मोडेलको निर्माण गरि अघि बढिरहेका छन्।

(ख) दक्षिण कोरिया

दोस्रो विश्व युद्ध पछि सन् १९४५ मा दक्षिण कोरिया जापानको शासनबाट स्वतन्त्र भयो। तर केही समयपछि नै ऊ अमेरिकाको नियन्त्रणमा आयो। त्यही समयमा भएको कोरियाली गृहयुद्धले यसको अवस्था अत्यन्त दयनीय अवस्थामा पुऱ्यायो। तीन वर्ष सम्म चलेको उक्त गृहयुद्धले दक्षिण कोरियाको तत्कालीन उत्पादन क्षेत्रको दुई तिहाइ हिस्सा नष्ट गराएको थियो। त्यो अवस्थादेखि हालको जी २० सम्मको दक्षिण कोरियाको उदय र विकासलाई मुख्यतः चार चरणमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ।

दक्षिण कोरियाको विकासको सुरुवात त्यहाको प्रथम राष्ट्रपतिको कार्यकालबाट सुरु भएर पार्कको शासनको प्रारम्भसम्म भएको मान्न सकिन्छ। विकासको पहिलो चरणमा युद्धको विनासबाट उठ्नका लागि केही विशेष कार्यक्रमहरूको छनौट गरिएको थियो। त्यो समयमा यहाको कुल राष्ट्रिय उत्पादनको १५.९५ प्रतिशत हिस्सा अमेरिकी सहायताले ओगट्ने गर्दथ्यो। यो हिस्सा सबैभन्दा उच्च सन् १९५७ मा २२.९५ प्रतिशत सम्म पुगेको थियो। यो समयमा कोरियाको विकास एकदमै धेरै मात्रामा अमेरिकी सहायतामा निर्भर थियो। यो अवधिमा सरकारले मजदुर सङ्गठनमाथि निषेध गर्नुका साथै उग्र कम्युनिस्ट विरोधी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै मजदुरहरूको ज्यालादर सस्तो बनाउने नीति अख्तियार गऱ्यो जसले औद्योगिक लगानीकर्तालाई प्रोत्साहित गऱ्यो र तिव्रतर आर्थिक वृद्धिमा सहयोग पुऱ्यायो।

पार्क चुङ्ग हीले सन् १९६१ मा कू गरे पछिको अवधिलाई दोस्रो चरणको सीमा मान्न सकिन्छ। यो चरण सामान्य खालको उद्योगको विस्तार र निर्यात केन्द्रित उद्योगको विकासमा केन्द्रित थियो। युद्धबाट तङ्ग्रिएको र अमेरिकी सहायता माथिको निर्भरता निक्कै कम भइसकेको यस अवस्थामा कोरियाली अर्थतन्त्रले आफ्नो सस्तो श्रमको उपभोग गरेर हल्का औद्योगिक सामग्री उत्पादन गर्न थाल्यो। यही अवधिमा दक्षिण कोरियाले बजार निर्देशित र अझ हस्तक्षेपकारी आर्थिक मोडेल छाडेर राज्य नियन्त्रित विकास मोडेल प्रयोग गर्न थालेको थियो। सन् १९६२ मा कोरिया सरकारले पहिलो पञ्च वर्षिय आर्थिक विकास योजना अगाडि साऱ्यो जसले लगानी बढाउने, औद्योगिक संरचना निर्माण गर्ने र व्यापार सन्तुलन कायम गर्ने जस्ता स्पष्ट रूपमा बृहत् अर्थशास्त्रीय विकास लक्ष्यहरू अगाडि सारियो जसले त्यहाँको अर्थतन्त्रमा आमुल सुधार ल्याउनुका साथै विकास प्रक्रियामा तिव्रता लियो।

राष्ट्रपति पार्कका विभिन्न आर्थिक रणनीतिहरू मध्ये 'सेमाउल उन्दोङ' एक अत्यन्त सफल कार्यक्रम हो। गाउँको विकास भए मात्र देशको विकास हुन्छ भन्ने मान्यता राख्ने यो अभियानको मुख्य लक्ष्य गरिब जनतालाई धनी बनाउनु र गाउँको समग्र विकास गर्नु थियो। कोरियन भाषामा 'से' 'नयाँ', 'माउल' 'गाउँ' र 'उन्दोङ' भन्नाले 'अभियान' भन्ने बुझिन्छ। अथवा 'सेमाउल उन्दोङ भन्नाले नयाँ सामुदायिक अभियान भन्ने बुझिन्छ। यो अभियानको प्रर्वतक समाज सुधारक किम योङ की हुन्। उनले सन् १९६२ देखि यो अभियान संचालन गर्दै आएका थिए। किमले **'काम नगर्ने भए खाना नै नखाउ'** भन्ने नाराका साथ यो अभियान सञ्चालन गरेका थिए। सेमाउल उन्दोङ सुख एवम् समृद्धिका लागि सञ्चालन गरिएको एक अभियान हो जस्ले गरिबी निवारण गर्ने, सबैले राम्रो शिक्षा, खाना र लुगा लगाउन पाउने र सुरक्षित तथा सुविधाजनक घरमा बस्न पाउन भन्ने उद्देश्य राखेको थियो।

किमको यो अभियानले 'ग्रामीण जनतालाई आत्मनिर्भर बनाउने र देशको बिकासमा टेवा पुऱ्याउँछ' भन्ने बुझेका दूरदर्शी सैनिक शासक पार्कजुङ हीले सबै जनतालाई यो अभियानमा सामेल हुन अव्हान गरे । उनले सन् १९७० अप्रिल २२ मा यो अभियानलाई सरकारी रणनीतिको रूपमा मान्यता दिए । सरकारी कार्यक्रमको मान्यता पाए पछि यो कार्यक्रमले नयाँ सामुदायिक अभियान सहित सहयोग र आत्मनिर्भरताको भावनाका साथ हाम्रो गाउँको सुधार र आधुनिकीकरण हामी आफैँ गर्न सक्छौ भन्ने भावनालाई आत्मसात गर्दछ । कोरियाली सरकारले अभियानलाई कार्यान्वयनमा ल्याउदैं उन्नत गाउँ निर्माणको निम्ति 'दश परियोजना' को कार्यसम्पादन निर्देशिका जारी गरेर ३३ हजार २ सय ६७ गाउँमा लागु गर्दै सामुदायिक विकासका लागि जिन्सी सहायता दिन शुरु गरेको थियो । जसअन्तर्गत, सरकारले हरेक गाउँमा ३ सय ५५ बोरा सिमेन्ट र ५ सय केजी रड बाँड्न शुरु गऱ्यो । अर्कोतिर सरकारी कर्मचारी, विचारक, सामुदायिक अभियानका र निजी क्षेत्रका अगुवालाई तालिमको व्यवस्था गऱ्यो । कर्मचारीलाई भ्रष्टाचारी भावनाबाट टाढा रहन **'सुनलाई ढुंगा जस्तै देख'** लेखिएको 'हरियो टाई' वितरण गरिएको थियो । यो अभियानले नागरिकलाई समाजप्रति समर्पित हुने अगुवा नेतृत्व तयार पाऱ्यो । यसैको शिक्षाले सदस्यहरूलाई स्वतःस्फूर्त जग्गादान, श्रमदान, सामग्री दान गर्ने उत्प्रेरणा प्रदान गऱ्यो । नयाँ सामुदायिक अभियान लागु भएका गाउँले जनताको आय विस्तारै बढ्न थाल्यो । यो क्रम ४ वर्ष पुग्दा ग्रामिण जनताको आय बढेर शहरी परिवारको आयभन्दा बढी हुन पुग्यो । यो कार्यकमले गाउँको विकास र स्वाधिन अर्थतन्त्रको निर्माणमा कोशे ढुंगा सावित भयो (सम्बाहाम्फे, २०७४) ।

सन् १९७४ मा आइ पुग्दा शहरी भन्दा ग्रामीण जनाताको आय बढ्यो जस्को कारण के थियो भने सेमाउल उन्दोङ लागु भएको हरेक गाउँ वा इकाईमा कृषिमा आधारित एक सेमाउल उद्योग अनिवार्य खोल्नुपर्ने शर्त थियो । यस्ता उद्योगले गाउँको आय बढाउने काम गर्यो भने रोजगारीको अवसरहरूपनि प्रशस्तै सिर्जना गऱ्यो । उक्त अभियान शहरमा पनि लागु गरि औद्योगिक क्षेत्रहरूको विकास तीब्र रूपमा हुन गयो । शहर केन्द्रित उद्योगहरूको विकास हुँदा पनि सरकारले उद्योगको (Semi-product) सेमी प्रोडक्ट सम्बन्धी कम्पनीहरू बढी गाउँमै स्थापना गर्ने नीति लियो । यो नीतिले गाउँ र शहरलाई जोड्ने र गाउँको विकास र रोजगारीमा टेवा पुर्याउने काम गऱ्यो । सन् १९७० मा ८३ करोड डलर निर्यात गरेको कोरियाले यो अभियानको सफलताकै कारण सन् १९८० सम्म आइ पुग्दा कोरिया एक औद्योगिक राष्ट्रका रूपमा दर्ज हुन पुग्यो । त्यस्तै गरी १९८० मा १७ अर्ब डलरको उत्पादन निर्यात गर्यो । यो अभियान शतप्रतिशत सफल हुनको कारण, यसमा गाउँलाई ४० र ५० घरको सानो भन्दा सानो इकाईमा विभाजन गरियो र प्रत्येक निर्णायक कार्यक्रममा सबै घरका प्रतिनिधिलाई राय व्यक्त गर्ने सुविधा दिइयो । यो इकाईले जे चाहन्छ, त्यसैमा परियोजना सञ्चालन गर्ने गरियो । यस्तो इकाईले एकातिर समुदायमा भावनात्मक एकताको विकास गर्यो भने अर्कोतिर निर्णय गरिएका योजनाहरूमा असन्तुष्टि र असहमति भन्ने प्रश्न नै उठ्न पाएन । यो अभियान सफल हुँदै गएपछि गाउँ इकाईहरूले तर्जुमा गरेका परियोजनामा सरकारले ५० प्रतिशत ऋण, ३० प्रतिशत अनुदान र २० प्रतिशत समुदायको लगानी हुने व्यवस्था गऱ्यो । यो मोडेललाई केही वर्षमै राष्ट्रव्यापी गरियो । त्यस्तै अर्को महत्वपूर्ण कुरा, सरकारले समय सापेक्ष कृषिमा आधुनिकीकरण गऱ्यो । यसका लागि कृषि विज्ञलाई देशभर परिचालन गरेर कृषि तालिम प्रदान गरियो । यसले कृषिमा व्यापक आधुनिकीकरण गऱ्यो जसको कारण अहिले कोरिया २ देखि ३ प्रतिशत कृषककै उत्पादनले खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर बनेको छ । यो अभियान कुनै समय भोक, रोग र बेरोजगारीले तड्पिएका कोरियाली किसानका लागि सफलताको मन्त्र बन्यो (सम्बाहाम्फे, २०७४) । यो अभियानबाट नेपालले प्रशस्त शिक्षा लिन जरुरी देखिन्छ ।

त्यस्तै गरी उनले निर्यातबाट कमाई भएको लगानी उच्च प्रविधिहरू र मेशिनहरूमा लगानी गरे । यी सामग्री अर्को चरणको विकासका लागि आवश्यक हुन्थ्यो । त्यस अतिरिक्त त्यो समयमा पार्कको सरकारले विदेशी सामग्रीहरूमा भन्सार कर बढाएर स्वदेशी उद्योगहरूलाई अनुदान दिएर ठूला उद्योग विकास गर्न सहयोग गरेको थियो । यसले दक्षिण कोरियालाई तेस्रो चरणमा ल्याइपुऱ्यायो । पार्कको दोस्रो पञ्च वर्षीय योजनामा यसको प्रत्यक्ष प्रभाव देख्न

सकिन्छ । उनले ठूला र रासायनिक उद्योग खोल्नेलाई सहयोग गर्ने नीति लिए । यो चरण कोरियाको विकास चरणको सबैभन्दा लामो अवधि रह्यो । यो चरणमा वैदेशिक पूँजीमा नियन्त्रण भए पनि सरकारको निगरानीमा यसलाई भित्र्याइयो । यो अवधिमा निर्यात वार्षिक रूपमा ३५.२५ दरले वृद्धि भयो । सन् १९९० को दशकमा दक्षिण कोरियाली अर्थतन्त्रमा उल्लेख्य परिवर्तनहरू देखिए । यही समयमा देशले विकासको चौथो चरणमा आइपुग्यो । यो अवधि उच्च प्रविधिको उद्योगको रह्यो । सन् १९८८ मा दक्षिण कोरियाले गर्ने निर्यातमा १५.५ प्रतिशत हिस्सा मात्र उच्च प्रविधिको सामग्री हुन्थ्यो । त्यसपछिको हरेक वर्ष यसमा लगभग शत प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । कोरियाली सामग्रीको अन्तराष्ट्रिय बजारमा बढेको माग र घरेलु उपभोगमा भएको उच्च वृद्धिका कारणले कोरियाले परिपक्व र सम्पन्न राज्यका रूपमा स्थिरता प्राप्त गऱ्यो । यसले कोरियाली समाजको हरेक तप्काको जीवन स्तर बढायो । कोरियाली इतिहासमा दोस्रोदेखि चौथो चरणसम्म स्थिर रूपमा उच्च आर्थिक वृद्धि देखियो । सन् १९६२ देखि १९९५ सम्म दक्षिण कोरियाले औषतमा वार्षिक १०५ प्रतिशत आर्थिक वृद्धि दर हासिल गऱ्यो (उप्रेती, २०७५) । यसर्थ, कोरियाली विकास मोडल विश्वकै उत्कृष्ट आर्थिक विकास मोडलको रूपमा स्थापित हुन पुग्यो ।

(ग) सिङ्गापुर

विश्वको प्रमुख औद्योगिक देश सिङ्गापुर, चार एसियाली टाइगर्समा सबैभन्दा प्रजातान्त्रिक मुलुक हो । एक बेलायतीको कूटनीतिज्ञको शब्दमा ली क्वान युको अद्भूत नेतृत्वमा यो राज्यमा 'राजनीति हराएर' पूरै राज्य नै एक 'प्रशासनिक एकाई' मा बदलिएको थियो । सन् १९६५ मा मलेसियाबाट मन नलागी नलागी स्वतन्त्रता स्वीकारेपछि लीले सन् २०११ मा सन्यास नलिएसम्म सिङ्गापुरको राजनीतिलाई 'नरम निरंकुशता' सहित नियन्त्रणमा राखे । यो अवधिमा सिङ्गापुरले अभूतपूर्व आर्थिक विकास गर्नुको साथै विश्व रंगमञ्चमा आफुलाई एक सम्वृद्धशाली राष्ट्रको रूपमा स्थापित गराउन सफलता हासिल गऱ्यो । सिङ्गापुरको विकासले दक्षिण कोरिया र ताइवानको भन्दा फरक बाटो लिएको छ । उसलाई युद्धबाट राज्यलाई पुनःनिर्माण गर्ने चुनौती थिएन तर यो सहरी राज्यले आफूसँग आफ्ना नागरिकलाई खुवाउन पुऱ्याउन सक्ने जमिनसमेत थिएन । राज्यका लागि आवश्यक खाद्यान्न र पानी समेत छिमेकी मुलुकवाट आयात गरेर आपुर्ती गर्ने सिङ्गापुरले यो अवस्थामा सुधार ल्याउनका लागि राज्यलाई निर्यातमूखी सामान्य उद्योगहरूको विकासलाई जोड दिने नीति अख्तियार गऱ्यो । सिङ्गापुरले आफ्नो स्थानीय तहमा रहेको प्राविधिक र व्यवस्थापकीय ज्ञानको अभावलाई अन्तराष्ट्रिय संस्थाहरूलाई आकर्षित गरेर सरकारी अनुगमन सहित पूरा गऱ्यो । सन् १९७० को दशकसम्म सिङ्गापुरको अर्थतन्त्रको संरचनामा उल्लेख्य परिवर्तन आयो जस्ले निर्माण उद्योग र ठूला उद्योगहरूको स्थापनामा विशेष जोड दिएको थियो । कतिपय विद्वानहरूले यो परिवर्तनलाई चीनमा देङको सुधारपछि आएको परिवर्तनको विरुद्धमा चीनलाई चुनौती दिन थालिएको कदमको रूपमा उल्लेख गर्दछन् ।

सन् २००० मा लि क्वान युको किताब 'फ्रम थर्ड वर्ल्ड टु फष्ट : द सिंगापुर स्टोरी १९६५(२००० (From third world to first: The Singapoore Story) प्रकाशित भयो । विश्व पुस्तक बजारमा 'वेष्टसेलर' रहँदै आएको यो किताबको प्रारम्भ गर्दै लि क्वान यु लेख्छन 'घर कसरी बनाउने, इन्जिन कसरी मर्मत गर्ने, किताब कसरी लेख्ने भनेर तपाई सिकाउने पुस्तकहरू पाइन्छन् । तर चाइना, ब्रिटिस इन्डिया र डच इस्ट इन्डिजबाट बाहिर छरिएर संकलित भएका आप्रवासीहरूले राष्ट्र कसरी निर्माण गर्ने, क्षेत्रीय व्यापारिक केन्द्रको पुरानो आर्थिक भूमिका गुमाएर मृतप्रायः बनिरहेका जनतालाई कसरी जिवन्त बनाउने भनेर सिकाउने पुस्तक मैले कतै देखिनँ ।' त्यसैले यो किताबको लेख्ने आवश्यकता रहेको हो ।

यो किताबले मुलत निम्न २ वटा तथ्यहरूमा जोड दिएको छ ।

१. कुनै पनि राष्ट्र निर्माणको बनिबनाउ मोडेल हुँदैन् । त्यो अरु कसैले सिकाउन सक्दैन् । स्वयं त्यो देशका जनता वा नीति निर्माताले आफै पत्ता लगाउन सक्नु पर्दछ ।

२. राष्ट्र निर्माणको मोडेल तयार गर्दा मुख्य ३ वटा तत्वहरूलाइ हेर्नु पर्दछ : जनसंख्या संरचनाको ऐतिहासिकता, भू-राजनीति र आर्थिक सम्भावना ।

पुस्तकको यो प्रारम्भिक वाक्यलाई उपसंहार खण्डको अर्को एक वाक्यसँग जोड्नु उचित हुन्छ । उनी लेख्छन 'हामी कामबाट सिक्थ्यौं, छिटट्टै सिक्थ्यौं । हाम्रो सफलताको एउटा मात्रै सुत्र थियो, कसरी चिजहरूलाई बढी कामकाजी बनाउने भनेर, तिनीहरूलाई अझ राम्रो कसरी बनाउने भनेर निरन्तर अध्ययन गर्थ्यौं । म कहिल्यै कुनै सिद्धान्तको बन्दी बनिनँ । मलाई कारण र यथार्थहरूले मात्र मार्गदर्शन गर्न सके, सिद्धान्तले हैन । कुनै पनि सिद्धान्त, योजना वा सोचले राम्रो काम गर्छ, गर्दैन भन्ने 'एसिड टेष्ट' (द्रूत जाँच) गर्थे । यदि कुनै चिजले राम्रो काम गर्दैनथ्यो वा कमजोर परिणाम दिन्थ्यो भने त्यस्तो चिजमा म थप समय र स्रोत खर्चिन्नथें ।' (खतिवडा, २०७६)

सिङ्गापुरको आर्थिक समृद्धिमा निम्न सिद्धान्तहरूको महत्वपुर्ण भूमिका रहेको पाइन्छ ।

क. खुला बजार सिद्धान्त (Free Market Principles) : सिङ्गापुरले पूँजिवादी आर्थिक सिद्धान्तलाई आफ्नो विकासको मुख्य सिद्धान्तको रूपमा अवलम्बन गरिरहेको छ । जस अर्न्तगत निम्न सिद्धान्तहरू पर्दछन् ।

- श्रम बजारको व्यवस्थापन (Labor Market)
- उत्तरदायी कर्मचारीतन्त्र (Accountable Bureancracy)
- न्युन कर दर (Low Tax Rates)
- न्यून सरकारी खर्च (Government Expenditure)

ख. समाजवादी सिद्धान्त (Socialistic Principles) : सिङ्गापुरले समाजवादी आर्थिक सिद्धान्तलाई पनि त्यत्तिकै जोड दिएको छ जस अर्न्तगत निम्न सिद्धान्तहरू पर्दछन् ।

- सार्वजनिक घरहरूको निर्माण (Public Housing)
- सार्वजनिक स्वास्थ्य सुविधा (Public Healthcare)

यी दुई सिद्धान्तहरूलाई अवलम्बन गर्दै सिङ्गापुरले विकासमा उच्च सफलता प्राप्त गरेको थियो । विकासको अन्तिम चरण उच्च प्रविधिको उद्योगको स्थापनासँगै अन्त्य भएको थिएन । बरु सिङ्गापुरलाई दक्षिणपूर्वी एसियाको आर्थिक र वित्तीय केन्द्रका रूपमा विकास गरेर अगाडि बढेको थियो । उच्च प्रविधिको उद्योगमा झैं व्यापार, आयात सुधार र वित्त सबैमा सीपयुक्त श्रमिकको आवश्यकता पर्छ । सिङ्गापुरको अवस्थिति र पछिल्लो समयको आर्थिक उदारीकरणले यी उच्च स्तरका उद्योगलाई निकै सहयोग गर्‍यो । यसले सिङ्गापुरलाई अन्ततः ताइवान र दक्षिण कोरियाजस्ता उच्च प्राविधिक राष्ट्रको समकक्षमा राखिदियो । राज्यको केन्द्रीय कोषले ठूलो उद्योगका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माणमा गरेको सहयोग र ली क्वान युको आर्थिक र राजनीतिक दुवै क्षेत्रमा प्रभुत्वले गर्दा सिङ्गापुरको विकासमा सरकारको भूमिका सबैभन्दा महत्वपूर्ण देखिन्छ जसलाई नेपाल लगायत अन्य राष्ट्रहरूले पनि प्रेरक उदाहरणको रूपमा लिन सक्दछन् ।

(घ) ताइवान र हङकङ

हाल चीनको स्वशासित क्षेत्रको रूपमा रहेको ताइवानको कथा पनि कोरियाको जस्तै छ । ताइवानको प्रारम्भ दक्षिण कोरियाको अवस्था भन्दा दयनीय थियो । ताइवानको कथा पनि युद्धको समाप्तिबाटै सुरु हुन्छ । तर ताइवान आफै भने सो युद्धबाट त्यति प्रभावित भएको थिएन । चिनियाँ गृहयुद्ध मुख्य त मूलभूमि चीनमा लडिएको थियो । तथापि दोस्रो विश्वयुद्धसम्म यो पनि जापानको अधीनमा थियो । त्यो अवधिमा त्यहाँ कृषिमा केही सुधारका काम भएका थिए । त्यतिबेला सम्म यो टापु विशेष धान, उखु र भुँईकटर र केही कपडा उद्योगको अवस्थामा मात्र सिमित थियो । यसको साथै कृषि र माछापालनले यो भू-गोलको कूल ग्रार्हस्थ उत्पादनको एक तिहाई भाग ओगट्ने गर्दथ्यो ।

प्रारम्भमा च्याङ काइ सेकको सरकारले राज्यलाई अनुदानमा चलाउने खालको नीति लिएपछि सन् १९५० को दशकमा अमेरिकाले ताइवानलाई दिइरहेको अनुदान रोक्ने चेतावनी दियो । त्यसपछि राष्ट्रपति चियाङ र उनको कोमिन्ताङ पार्टीले कोरियाले लिएको जस्तो औद्योगिकीकरणको योजनाहरू अघि सारे । औद्योगिकीकरणले कृषिको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा रहेको योगदानलाई ७५ प्रतिशतमा झऱ्यो । कोरियामा जस्तै ताइवानले पनि प्रारम्भमा सामान्य खालको उद्योगमा विकास गऱ्यो । तर, यहाँ भने कोरियामा भन्दा अलि लामो समय सन् १९८० को दशकसम्म यी सामान्य खाले उद्योगहरूको अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण भूमिका रह्यो । त्यसपछि यहाँ ठूला उद्योगहरूको स्थापनाको सुरवात भयो । सुरुमा विशेषत स्टिल, विद्युतीय र पेट्रोलियम उत्पादन सम्बन्धी उद्योग खोलिए । ताइवानले वैदेशिक लगानी आकर्षणका लागि केही सरकारी उद्योगहरू निजीकरण गरेको भए पनि अधिकांश ठूला उद्योगहरू सरकारको नियन्त्रणमै राख्यो । च्याङले यिनै उद्योगहरूको बलमा चिनियाँ मूलभूमि पुनः कब्जा गर्ने सोचेका थिए ।

राज्यले अर्थतन्त्रमाथिको नियन्त्रण बलियो बनाउने निति लिएको थियो । वैदेशिक विनिमयमा नियन्त्रण, आयातमूखी उद्यमलाई सरकारी प्रोत्साहन गर्ने नीति, राज्य नियन्त्रित संस्थामार्फत नै कच्चा पदार्थको माग पुऱ्याउने जस्ता कदममार्फत सरकारले अर्थतन्त्रमा नियन्त्रण कायम गरिरहेको थियो । ताइवानले आफ्नो अर्थतन्त्रको परिपक्वता कोरियालेझैँ उच्च प्राविधिक विकासमा पुगेर सम्पन्न गऱ्यो । सन् १९७० को दशकमा उच्च शिक्षित जनशक्तिको विकासको कारणले ताइवानको श्रमिकको ज्याला बढेको थियो । त्यसै अवधिमा चीनमा भएको आर्थिक विकास र त्यहाँको सस्तो श्रमको कारणले भएको उत्पादनसँग ताइवानले प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्ने अवस्थाको सिर्जना भयो । त्यसपछि ताइवानले उच्च मूल्यका वस्तुको उत्पादन र सेवामा ध्यान स्थानान्तरण गऱ्यो । सरकारले मुख्यतः निर्यातमुखी आर्थिक संरचना, उच्च प्रविधि र उच्च सीपका उद्योगमा स्तरोन्नति गर्ने निर्णय गऱ्यो । त्यसपछि ताइवानको पहिचान बनेको सूचना प्रविधि र सेमी कन्डक्टर जस्ता अन्य महत्वपूर्ण प्राविधिक उद्योगको विकासमा राज्यको भूमिका महत्वपूर्ण रह्यो । ताइवानले दुई विषय बाहेक लगभग कोरियाको विकास परिपथ नै पछ्याएको देखिन्छ । दक्षिण कोरियासँगको उसको पहिलो फरक सन् १९८० को दशकसम्म ताइवानको अर्थतन्त्रमा कपडा उद्योगजस्तो हलुका उद्योगको महत्वपूर्ण भूमिका देखिन्छ जुन कोरियाली अर्थतन्त्रमा छोटो समय मात्र रहेको थियो । त्यस्तै ताइवानको सन्दर्भमा अनुदान रोक्ने धम्की नआएसम्म नेतृत्व पहिलो चरणमा रमाइरहेको थियो जबकी द. कोरियामा नेतृत्व आफैले आत्मनिर्भर हुने रणनीति लिएको थियो । (उप्रेती, २०७५)

हङकङको विकास धेरै अर्थमा ताइवानको जस्तै रह्यो । बेलायतको अधिनमा रहेको हङकङ चीनको मातहतमा गएपनि हङकङको अर्थतन्त्र पुँजिवादी चरित्रको नै रहेको छ । त्यसो हुनुको पछाडि हङकङ अगाडि देखि नै औद्योगिकीकरणको चरणमा गएको थियो । अन्य तीन राष्ट्रहरूले सन् ६० को दशकमा विकास सुरु गरेका हुन् भने हङकङमा सन् १९५० को दशकमै विकास प्रारम्भ भइसकेको थियो । सिङ्गापुरसँगको अन्य समानतामा हङकङले पनि जग्गा अभावका कारण अन्न आयात गर्नुपर्थ्यो । उसलाई यसबाट भएको व्यापार असन्तुलनलाई सन्तुलनमा ल्याउनु थियो । त्यसका साथै अन्य राष्ट्रहरू जस्तै हङकङ पनि औद्योगिकीकरणको चरणपछि उच्च प्राविधिक विकास भन्दा व्यवसायिक केन्द्रका रूपमा विकास भयो (उप्रेती, २०७५) । हाल सम्म पनि हङकङ चीनको मातहतमा रहेको एक विश्व प्रसिद्ध औद्योगिक क्षेत्र र अर्न्तराष्ट्रिय बजारको रूपमा विश्व प्रसिद्ध रहेको छ ।

(ङ) मलेसिया

उपनिवेश हुँदै स्वतन्त्रताको लडाई जितेर विकासको पथमा लम्किएको मलेसिया आजसम्म आइपुग्दा विश्वको ध्यान आकर्षित गर्ने देश बन्न सफल भएको छ । विदेशी लगानी भित्र्याएर बनेको मलेसियाले हालका दिनमा लाखौ विदेशी कामदारलाई रोजगारी दिएको छ र आर्थिक विकासमा थप सशक्त ढंगले लागिपरेको छ । व्यवस्थित सहरीकरण र सडक सञ्जाल, गगनचुम्बी भवन, स्वस्थ्य र हराभरा वातावरणका साथै राज्य सञ्चालनमा अपनाइएको 'सिस्टम' ले विश्वको ध्यान मलेसियातर्फ तानिएको छ । ४० वर्षको मेहनत र योजनाबद्ध सक्रियतामा तत्कालीन मलेसियन

प्रधानमन्त्री महाथीर महम्मदले जसरी मलेसिया बनाउने काम गरे नेपाल जस्ता विकासशिल मुलुकमा पनि राजनीतिक इच्छाशक्ति हुने हो भने विकास गर्न कुनै कठिन हुने रहेनछ भन्ने बुझ्न सकिन्छ । आफ्नै विकासको मोडल, सभ्यता, इतिहास, संस्कृति, रहनसहन बोकेको मलेसियामा पर्याप्त पर्यटकीय स्थल रहेकै कारणले गर्दा वर्षेनी २५ मिलियन बढी पर्यटक मलेसिया पुग्ने गर्छन् । पर्यटकहरूको ओइरो लाग्ने मलेसियाको कूल ग्राईस्थ उत्पादनको महत्वपूर्ण हिस्सा पर्यटन क्षेत्रले ओगटेको छ । मलेसियाको विकास, तिव्रतम प्रगति र पर्यटन लोभ्याउने गन्तव्यले होटल व्यवसाय, स्थानीय उत्पादन र स्थानीय बजार निकै फस्टाएका छन् । (सिग्देल,२०१९)

नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघको आयोजना तथा नेपाल सरकारको सहआयोजनामा भर्खरै नेपाल बिजनेस कन्क्लेभ (Business conclave) सम्पन्न भएको छ । यस कनक्लेभको विशेषता भूतपूर्व मलेसियाली प्रधानमन्त्री महाथिरको सहभागिता एवं सम्मेलनमा उहाँले प्रस्तुत गर्नुभएको विकासको मोडेल नै रह्यो । आफ्नो प्रस्तुतिमा उहाँले दोस्रो विश्वयुद्धपछि उहाँको सरकारले सर्वप्रथम गरीब र धनीबिचको खाडल घटाउने योजना बनाएर भूमिहीनहरूको लागि भूमि वितरण कार्यक्रम अगाडि सारेको बताउँदै खेतीयोग्य जग्गाको कमीले यो कार्यक्रमले पूर्ण लक्ष्य प्राप्त गर्न नसकेकोले पुन सरकारले औद्योगीकरणको नीति अख्तियार गरेको खुलासा गर्नुभएको थियो । त्यस बेला मलेसियासँग औद्योगीकरणको लागि अनुभव नभएकाले विदेशी लगानीकर्ताहरूलाई रोजगारी सिर्जना गर्ने खालको उद्योगहरूमा लगानी गर्न निम्त्याएको स्मरण गर्दै यसबाट रोजगारीमा आमजनताको पहुँच बढ्नुको साथै शिक्षित श्रमिक उत्पादन गर्न शिक्षामा लगानी बढाउनु परेको थियो, जसबाट शिक्षित बेरोजगारीको समस्या समेत हल हुन पुगेको थियो । उहाँले आफ्नो सरकारले राजश्वभन्दा रोजगारी सिर्जनालाई प्रमुख लक्ष्य बनाई हिंडेकाले आज मलेसिया औद्योगिक मुलुकको पङ्तिमा उभिएको मन्तव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

तानाशाहको नाम दिइएका उनले मलेसियामा १९८१ देखि २००३ सम्म अर्थात् २२ वर्ष शासन गरे र यस अवधिमा मलेसियाको आर्थिक वृद्धिदर औसत १० प्रतिशत रह्यो भने जीवनस्तरमा २० गुणाले सुधार भयो । यस्तो कसरी भयो भन्नेबारे आफ्नो अनुभव सुनाउँदै उहाँले भन्नुभयो- मलेसियामा पनि १४ वटा पार्टी थिए । तर, विकासको लागि राजनीतिक स्थिरता र व्यापार अनुकूल नीति नियमको आवश्यकता पर्दछ । हामीले यसलाई पूरा गर्दै गऱ्यौं र अन्तत देशको राजश्व बढ्न थाल्यो जसबाट हामीले आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्दै सबै जनताको जीवनस्तर उकास्न सक्यौं । मलेसियाका डा. महाथिर मोहम्मदको योगदानलाई उच्च मूल्याङ्कन गर्दै मलेसियाली जनताले हालै ९५ वर्षको उमेरमा विश्वकै सबैभन्दा जेष्ठ प्रधानमन्त्रीमा निर्वाचित गराएका छन् । अन्तराष्ट्रिय जगतमा थुप्रै युग नायक छन् जसले विकास, समृद्धि र सुशासनमा कोसेढुंगाका रूपमा आफूलाई स्थापित गराएर जनताको मानसपटलमा चिरस्थायी बास बस्न सफल भए । महाथिर मोहम्मदको लोकप्रियता कुनै वाद र सिद्धान्तको उपज होइन, गरिबी कायापलट गरेर विकसित मलेसिया बनाउन उनले खेलेको योगदानको परिणाम हो (गुप्ता, २०१४) ।

मलेसियाको हाल सन्चालित ११ औ पञ्चवर्षीय योजनाले (२०१६-२०२०) समावेशिकरण, जनजिवनमा व्यापक सुधारको कार्यक्रम, आय र भौतिक पूर्वाधारमा जोड दिने र धनी गरिब बिचको भिन्नता कम गर्ने नीति अगडि सारेको छ । मलेशियाले वैदेशिक लगानी भित्र्याउने नीति, प्रविधि र सुचना प्रसार गर्ने र मानविय पूँजीको अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्मरहरू मार्फत द्रुततर विकास गर्ने लक्ष्यलाई प्राथमिकताका साथ अघि सारेको छ । नेपालको लागि पनि यो मोडेल अत्यन्त उपयोगी हुन सक्ने सन्देश दिँदै नेपालले विकासको लक्ष्य निर्धारण गर्दा रोजगारी सिर्जनालाई प्राथमिकता दिएर उपयुक्त र स्थायी वातावरण दिन सकेमा नेपालले पनि विकास गर्ने प्रचुर सम्भावना रहेको धारणा राख्नुभएको थियो । मलेसियाको यो उदाहरणबाट एक व्यक्तिको दुरदर्शी नितिले राष्ट्रको मुहार फेरिन सक्छ भन्ने शिक्षा लिन सकिन्छ ।

(च) स्विजरल्याण्ड

जनसंख्या र क्षेत्रफलको आधारमा स्विजरल्याण्ड नेपाल भन्दा साँढे तिन गुणाले सानो देश हो। जन घनत्वको हिसाबले नेपाल र स्विजरल्याण्ड उस्तै देश हुन्। दुवै देशमा १ वर्ग किलोमिटरमा १९८ जना बसोबास गर्दछन्। स्विजरल्याण्डमा ८४० मिटर देखि ४६३४ मिटर मात्र अग्ला ४५१ साना हिमालहरू छन्। प्रत्येक साना हिमालको पनि नामकरण गरिएको छ। यी सबै हिमालमा पर्यटकलाई खुल्ला गरिएको छ। हिमालमा धुवाँ रहित रेल र केबलकार सञ्जालले सबै प्रकारका मानिसलाई भ्रमण गर्न सम्भव बनाएको छ। स्विजरल्याण्डमा बार्षिक पर्यटकको संख्या २ करोड छ र पर्यटनबाट मात्र रु. ४० खर्ब भन्दा बढी आम्दानी हुने गरेको छ। नेपालमा पनि सबै चुचुरालाई नामाकरण गर्नु, पर्यटनका लागि खुला गर्नु , हिमालका निश्चित उचाई सम्म पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्न जरुरी छ, सयौं हिमाल हामी सँग छन् तर हालसम्म सम्पूर्ण हिम चुचुराहरूको नामाकरण गरिएको छैन र पर्यटनका लागि खुल्ला समेत गरिएको छैन।

स्विजरल्याण्डको संघीय प्रणालीमा १३ वटा क्यान्टोन वा प्रदेशहरू छन्। असंलग्न परराष्ट्र नीति, कडा कानुन, द्रुत विकास, राष्ट्रिय सुरक्षा र राष्ट्रिय अर्थतन्त्र चाही स्विसहरूको राजनीतिक प्राथमिकतामा पर्दछन्। स्विजरल्यान्डको सफल संघीय प्रयोगले के देखाउँछ भने राज्य बलियो हुनको निम्ति त्यस राज्यका जनता बलियो हुनुपर्ने रहेछ। जनता बलियो हुन तीनवटा कुरामा राज्यले जनतालाई हेरेको हुनुपर्छः **जनताको स्वास्थ्य, सामाजिक सुरक्षा र शिक्षा**। स्विजरल्याण्डले यी तिनै कुराहरूमा जोड दिने गरेको छ र यी तिनै कुरामा जनतालाई सुविधा दिने राष्ट्रहरूको अग्र पङ्क्तिमा पर्दछ। स्विसहरू आफुले गरेको काममा कर तिर्छन्। आफुले बनाएको नियमलाई कडाईका साथ पालन गर्छन्।

स्विजरल्याण्ड नेपाल जस्तै भू-परिवेष्ठित मुलुक हो। मुख्य आयस्रोत पर्यटन र कृषि नै हो। उन्नत कृषिबाट उत्पादित वस्तु र गाईको दुध यहाँको आम्दानीको मुख्य मेरुदण्ड हो। हुनत यहाँको बैङ्किङ कारोबार अर्थतन्त्रको अर्को महत्वपूर्ण पाटो हो तर सन १८४८ मा संघीय संविधान बनेदेखिको इतिहासको अध्ययनबाट के देखिन्छ भने संघीयताको सफल प्रयोगले स्विजरल्याण्ड यत्तिको बलियो भएको हो। स्विजरल्याण्डको शासन प्रणाली विश्वमा अनौठो मानिन्छ जहाँ ७ वटा संघका प्रमुखहरूले आलोपालो सरकार चलाउँछन्। विभिन्न देशहरूको औपचारिक प्रतिनिधित्वमा भने उनीहरू राज्यको प्रतिनिधिको रूपमा गएका हुन्छन्। कुनै पनि निर्णय लिँदा जनताको मतको कदर हुन्छ। ५० हजार हस्ताक्षर लिएर कुनै नागरिकले संविधानमा भएका कुरा फेर्न चाह्यो भने चुनाब गरिन्छ। हरेक संघको आफ्नै संसद, न्यायपालिका र प्रणाली छ। सम्प्रभुत्ता सबैको सहमतिको बिन्दु हो। जर्मन, इटालीयन, फ्रेन्च र अल्पसंख्यक रोमन भाषा भाषीलाई राज्यले मान्यता दिएको छ। संघीय प्रदेशहरूमा आफ्नै भाषा चल्छन्। यसर्थ, स्विजरल्याण्डलाई सबै हिसाबले अनुकरणीय राष्ट्र मानिन्छ। (इनेप्लिज,२०७३)

स्विजरल्याण्डलाई विश्वको नमुना राष्ट्र बन्न सघाउ पुर्‍याउने केही मुख्य कारक तत्वहरूलाई निम्न बुँदाहरूमा उल्लेख गरिएको छ।

१. क्षेत्रफलमा सानो आकार (Small Size)
२. वास्तविक प्रजातन्त्र (Genuine Democracy)
३. विकेन्द्रीकरणको राम्रो अभ्यास (Decentralization)
४. प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा विशेष सहुलियत दिने नितिहरू (Subsidiary Principle)
५. गैर व्यावसायिक नेताहरू (Non-Professional Politicians)
६. पूँजी र बौद्धिक क्षेत्रका लागि सुरक्षित स्थान (Safe Haven for Capital and Brainpower)
७. मध्यम वर्गीय मानसिकता (Middle-Class Mentality)
८. शिक्षामा विशेष जोड (Educational Priority)

यी विभिन्न कारक तत्वहरूले स्विजरल्याण्डको विकास प्रक्रियामा निकै सघाउ पुऱ्याएका छन् जुन नेपाल जस्तो भर्खर विकास पथमा अघि बढिरहेको राष्ट्रका लागि अनुकरणीय हुन सक्दछ ।

(छ) चीनको विकास मोडेल

सन् १९७८ मा देङ सियाओपिङ नेतृत्वमा आएपछिका चार दशकयता चीनले आफूलाई विश्व आर्थिक शक्ति (Power house) को रूपमा विकसित गरेको छ। साथै यसले विश्वव्यापी अर्थतन्त्र र भू-राजनीतिमा समेत महत्वपूर्ण परिवर्तन ल्याएको छ। चीनमा आर्थिक सुधार गर्ने कामको सुरुआत कृषि क्षेत्रबाट गरियो। राज्यको नियन्त्रण केही खुकुलो बनाइयो र दोहोरो ट्र्याक मूल्य संयन्त्रको माध्यमबाट किसानहरूलाई बजार सहुलियत प्रदान गरियो। किसानहरूले आफ्नो प्रभावकारिता र उत्पादकत्व बढाएर यस सुधारप्रति सकारात्मक प्रतिक्रिया दिए। त्यसपछि अन्य क्षेत्रमा पनि थप सुधारका कार्य विस्तार हुँदै गयो। (Township and Village Enterprises) टाउनसिप एन्ड भिलेज इन्टरप्राइजेज (टिभइएस) भनिने हाइब्रिड खालको स्वामित्वको माध्यमबाट गैरकृषि क्षेत्रमा सहुलियत प्रदान गरियो। शहरतिर सुधार फैलिएसँगै राज्यका उद्योगहरूले थप एकाधिकार प्राप्त गरे र यसले उनीहरूलाई उद्यमी बन्न थप प्रेरित बनायो। लगानी गर्न र आर्थिक वृद्धि बढाउन प्रान्त तथा स्थानीय निकायहरूका लागि विभिन्न सहुलियतहरूको व्यवस्था गरिएको थियो। सन् १९९० को दशकताका स्पेसल आर्थिक जोन (एसइजेडएस) को वृद्धिले चीनलाई विश्व अर्थतन्त्रमा समायोजन हुन निर्णायक भूमिका निर्वाह गऱ्यो। (रोड्रिक, २०७५)

देङ सिआओपिङले चीनमा आर्थिक क्रान्ति शुरू गरेको सन् २०१८ मा ४० वर्ष पूरा भएको छ । त्यसलाई उनले चीनको दोस्रो क्रान्ति भन्ने गर्दथे उक्त आर्थिक सुधारपछि चीन विश्व अर्थतन्त्रमा दह्रो रूपमा प्रवेश गऱ्यो । आजको मितिमा चीन विश्वको त्यस्तो देश भएको छ जोसँग सबैभन्दा बढी विदेशी मुद्रा सञ्चिति अर्थात् ३.१२ खर्ब डलर छ । चीनको हालको आर्थिक विकासको गतिलाई निम्न तथ्यहरूले पुष्टि गर्दछ ।

- कुल गार्हस्थ उत्पादन (११ खर्ब डलर) को मामिलामा चीन विश्वको दोस्रो ठूलो देश हो ।
- प्रत्यक्ष विदेशी लगानी आकर्षित गर्ने चीन विश्वको तेस्रो ठूलो देश हो ।
- देङ सिआओपिङले सन् १९७८ मा आर्थिक सुधारका कदम चाल्दा विश्व अर्थतन्त्रमा चीनको हिस्सा जम्मा १.८ प्रतिशत थियो जुन सन् २०१७ मा आएर त्यो हिस्सा १८.२ प्रतिशत पुगेको छ ।
- चीन अब केवल एउटा उदीयमान अर्थतन्त्र मात्रै रहेन, बरू १५ औं र १६ औं शताब्दीताका विश्व अर्थतन्त्रमा करिब ३० प्रतिशत आफ्नो हिस्सा भएको अवस्थातर्फ उन्मुख भइरहेको राष्ट्र हो ।

चीनलाई शक्तिशाली बनाउने नेताहरूमा माओत्से तुङ, देङ सिआओपिङ र वर्तमान राष्ट्रपति सी जिनपिङको नाम आउँछ । देङ सिआओपिङ नेतृत्वमा भएको आर्थिक क्रान्तिको ४० वर्षपछि चीन एक पटक फेरि एउटा दह्रो नेतृत्व पाएर अघि बढिरहेको छ । सी जिनपिङ देशको अर्थतन्त्रलाई अझ प्रभावशाली बनाउन उत्पादनको क्षेत्रमा चीनलाई 'महाशक्ति' बनाउन चाहन्छन् । सी जिनपिङले देङ सिआओपिङका उदारीकरणका नीतिहरूलाई अगाडि बढाइरहेका छन जसमा आर्थिक सुधार लगायतका कदम समेटिएका छन् । चिनियाँ सफलताको कथा दोस्रो विश्व युद्धपछिको एउटा देशको विकासको कथामा मात्रै सीमित छैन । बरू त्यो एउटा नियन्त्रित अर्थतन्त्रबाट मुक्त र उदारीकरणमा आएको परिवर्तनको पनि कथा हो । विश्वका कैयौँ देशले पनि चीनले अवलम्बन गरेको परिवर्तनलाई अपनाए । तर लोभलाग्दो सफलता चीनले मात्रै हासिल गऱ्यो । चीनले घरेलु अर्थतन्त्रमा क्रमिक सुधारको प्रक्रिया थाल्यो न कि बजारलाई आफ्नो अर्थतन्त्र सुम्पिदियो । सुधार ल्याउने क्रममा उसले कहाँ विदेशी लगानी गर्ने र कहाँ नगर्ने कुराको निर्क्योल गऱ्यो जसका लागि उसले विशेष आर्थिक क्षेत्रहरूको निर्माण गऱ्यो र त्यसका लागि उसले दक्षिणी तटीय प्रान्तहरूलाई रोज्यो । देङ सिआओपिङले कम्युनिष्ट समाजवादी राजनीतिक माहोलमा ठोस परिवर्तनको जग बसाले जसले विश्वमा समाजवादी अर्थतन्त्रको साख जोगाउन सघाउ पुऱ्यायो ।

चिनियाँ लेखक युकोन ख्वाङ आफ्नो पुस्तक 'क्याकिङ द चाइना कनन्ड्रम: ह्वाइ कन्भेन्सनल इकोनोमिक विज्डम इज रंग' मा लेखेका छन् (देङ सिआओपिङ एक महान् सुधारक मात्रै थिएनन धैर्य नभएका व्यक्ति पनि थिए । देङ सिआओपिङले शुरू गरेको सामाजिक आर्थिक सुधारको दृष्टान्त मानव इतिहासमा अन्यत्र भेटिँदैन । यसले चिनको आर्थिक जिवनमा निम्न परिवर्तन ल्यायो ।

- सन् १९७८ देखि २०१६ को बिचमा चीनको जीडीपीमा ३,२३० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।
- यस बिचमा ७० करोड मानिसहरू गरिबीको रेखाबाट माथि उठे भने ३८.५ करोड मानिसहरू मध्य वर्गका रूपमा उकासिए ।
- चीनको वैदेशिक व्यापार साढे १७ हजार प्रतिशतले बढ्यो भने सन् २०१५ सम्म चीन विदेशी व्यापारमा अगुवाको रूपमा उदायो ।
- सन् १९७८ मा चीनले वर्षभरि गर्ने व्यापार अहिले दुई दिनमै गर्छ ।
- देङ सिआओपिङले चिनियाँ कम्युनिष्ट पार्टीलाई सामूहिक नेतृत्वमा लगेर चीनमा सामाजिक (आर्थिक परिवर्तनको प्रक्रियामा तीव्रता दिए । (बि.बि.सी. २०१८)

अर्थतन्त्रको बजार नेतृत्व स्थापित गराउनु र बाहिरी स्वतन्त्रता बढाउनु नै चीनको यस्ता सुधार पछाडिका प्रमुख कारणहरू हुन। तर, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार र निजी लगानीमा चीनको हिस्सा बढे पनि यसमा राज्य क्षेत्रको हिस्सा भने तुलनात्मक रूपले खुम्चियो। यसका लागि आर्थिक विविधीकरण र पुर्नगठन शृंखलाबद्ध औद्योगिक नीतिका माध्यमबाट प्रवर्द्धन गरियो। विदेशी लगानीकर्तालाई घरेलु कम्पनीसँग संयुक्त उद्यममा आबद्ध हुन लगाइयो र स्थानीय योगदान (Input) को प्रयोग बढाउन लगाइयो। यसबाट विनिमय दर र अन्तराष्ट्रिय वित्तीय प्रवाह केही हदसम्म नियन्त्रित रह्यो। (रोड्रिक, २०७५)

यी सबैको माध्यमबाट चिनियाँ नेतृत्वले कुनै पनि सिद्धान्तको पालना गरेन र आफ्नै विशिष्टताबाट चलाइरह्यो। चिनियाँ आर्थिक सुधार न कम्युनिस्ट शिक्षा न त कुनै स्वतन्त्र बजार विश्वासबाट निर्देशित थियो। यदि नीति निर्माताहरूले कुनै एक महत्वपूर्ण सिद्धान्त अपनाउँछन् भने त्यसलाई पक्कै पनि 'व्यावहारिक प्रयोगात्मकता' भन्न सकिन्छ। यो देङको लोकप्रिय भनाई हो। उनले भनेका छन् **'बिरालोको रङले कुनै पनि फरक पार्दैन, फरक उसले मुसो समात्न सक्यो कि सकेन भन्ने कुराले पार्छ।'** चिनियाँ अनुभवको विलक्षणतालाई हेर्ने हो भने यस्ले विकसित र विकासोन्मुख दुबै राष्ट्रहरूलाई आर्थिक विकासका लागि महत्वपुर्ण शिक्षा प्रदान गर्दछ । अधिकांश पश्चिमा राष्ट्रमा बजारमाथिको निर्भरता र आर्थिक उदारीकरणका फाईदाहरू प्रस्तुत गर्न चीन सफल बनेको छ। सैद्धान्तिक रूपले चीनले राज्य नेतृत्ववाला आर्थिक मोडलको अर्न्तनिहित श्रेष्ठतालाई पुष्टि मात्र होइन स्थापित समेत गरेको छ र बजार केन्द्रित पश्चिमा सिद्धान्तको रडाकोलाइ चुनौती दिइरहेको छ । नेपाल जस्तो समाजवाद उन्मुख राष्ट्रका लागि चीनको आर्थिक विकास अनुकरणीय मात्र होइन चिनको आर्थिक र प्राविधिक विकासको प्रभावबाट पनि नेपालले प्रशस्त फाईदा लिन सक्नु पर्दछ जुन अहिले नेपालमा चलेको बहस पनि हो ।

(ज) विकासको भारतीय मोडेल (केरला र गुजरात)

कुनै पनि राष्ट्रलाई समृद्ध बनाउन राज्यले आर्थिक वृद्धि (Economic growth) र कल्याणकारी राज्यका अवधारणालाई आत्मसात गर्नुपर्दछ । यी दुवै मोडललाई एकीकृत र सन्तुलित ढंगले प्रयोग गरेमा सफलता हासिल गर्न सकिन्छ भन्ने दृष्टान्त भारतका केरला र गुजरात विकास मोडलबाट स्पष्ट हुन्छ । सन् १९७० को दशकमा केरला राज्यमा अभ्यास भएको विकास मोडेललाई केरला विकास मोडेल भनिन्छ । यो मोडेलले अराजक आर्थिक वृद्धि विकास मोडल विपरीत आम जनताको शिक्षा, जनस्वास्थ्य र सेवाका न्यायोचित वितरणमा जोड दिन्छ । यही

विकास मोडेलको कारण केरलामा छोटो अवधिमै तीव्र रूपमा सामाजिक विकास भयो । त्यसबाट त्यहाँका अधिक निम्न र मध्यम वर्गीय जनता लाभान्वित भएको तर्क दिगो विकासका अध्येताहरू दाबी गर्छन् ।

हाल प्रधानमन्त्रीका रूपमा भारतलाई नेतृत्व दिइरहेका मोदीले गुजरातमा लागु गरेको विकासको मोडेलका आधारमा 'मोदिनोमिक्स' शब्द नै निर्माण भएको छ । भारतीय जनता पार्टीको वेवसाइटमै लेखिएको छ -'गुजरात मोडलको भिजन भनेको पूर्ण रोजगारी, कम महंगाई, ज्यादा कमाई, तीव्र गतिको आर्थिक विकास, गुणस्तरीय शिक्षा, सुरक्षा र उत्कृष्ट जीवनस्तर हो ।' प्रधानमन्त्री मोदी सन् २००१ देखि २०१४ सम्म गुजरातका मुख्यमन्त्री थिए । मोदीले गुजरातमा सडक, उर्जा र पानी आपूर्ति जस्ता आधारभूत सुविधाहरूमा धेरै नै लगानी गरे । भारतको ग्रामीण विकास मन्त्रालयका अनुसार सन् २००० देखि २०१२ सम्ममा गुजरातमा झण्डै तीन हजार ग्रामीण सडक परियोजनाहरू पूरा भएको थियो ।

यसबाहेक सन् २००४ र २००५ तथा सन् २०१३ र २०१४ को बीचको अवधिमा प्रतिब्यक्ति उपलब्ध बिजुलीमा ४१ प्रतिशतले बृद्धि भएको छ । गुजरातले सन् २०१२ देखि अतिरिक्त बिजुली उत्पादन गरिरहेको छ । १८ हजार गाउँहरू ग्रिडसँग जोडिएका छन् । यस बखत गुजरातको औसत जिडिपी (सन् २००० देखि २०१०सम्म) ९.८ प्रतिशत रह्यो जसबेला पूरै भारतको औसत विकास दर ७.७ प्रतिशत मात्र थियो । गुजरातमा मोदीले इ-गवर्नेन्सलाई प्रभावकारी बनाए जसबाट प्रदेशमा भ्रष्टाचारमा कमी आयो । गुजरात मोडलले सुशासनका पक्षमा रहेको एक 'तटस्थ विचार' का रूपमा ख्याती कमाएको छ । गुजरात सरकारले सुशासन कायम गरेकोमा धेरै पटक अवार्ड समेत जितिसकेको छ । अक्सफोर्डबाट प्रकाशित किताब 'ग्रोथ अर डेवलपमेन्ट ह्विच वे इज गुजरात गोइङ' मा उल्लेख भए अनुसार गुजरातले आर्थिक विकासका लागि यस्तो नीति बनाएको छ कि अब जुनसुकै सरकार आए पनि गुजरातको सम्बृद्धिमा असर पर्दैन ।

लगानीका लागि गुजरातमा परमिट लाइसेन्स तथा पर्यावरणसँग जोडिएका औपचारिकताहरू पूरा गर्न कानुनी अड्चनहरू राखिँदैन । लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्ने र मनोबल बढाउने कुरामा मोदीले कुनै कसर बाँकी राखेनन् । पश्चिम बंगालमा लामो समयदेखि विवादका बिच संचालनमा रहेको टाटा मोटर्सको नानो कार प्लान्ट सन् २००८ मा पश्चिम बंगालबाट गुजरातको साणन्दमा सारियो । पश्चिम बंगालको सरकारले जग्गाको मामिला सुल्झाउन नसक्दा जनताको विरोध थेग्न नसकेर प्लान्ट नै बन्द गर्नुपर्‍यो तर, गुजरातमा अहिले फोर्डले पनि प्लान्ट सुरु गरिसकेको छ । मोदीले फोर्ड, सुजुकी तथा टाटा जस्ता ठूला कम्पनीहरूलाई गुजरातमा प्लान्ट लगाउने अनुमति दिएर अटो म्यानुफ्याक्चरिङ इन्डस्ट्रीमार्फत गुजरातमा पर्याप्त अवसर भित्र्याएका छन् ।

हालसम्म पनि गुजरात भारतको सबैभन्दा औद्योगिकृत राज्य हो । पश्चिमी तटमा रहेको फाईदा पनि यसले उठाइरहेको छ । भारतको जनसंख्याको ५ प्रतिशत आवादी रहेको गुजरातमा देशको कुल क्षेत्रफलको ६ प्रतिशत जमीन छ । पानी नपर्ने समस्या भोग्ने गुजरातमा खेती गर्न त्यति सहज छैन तर पनि भारतको कुल निर्यातको २२ प्रतिशत गुजरातबाटै हुन्छ । हाल गुजरातको जिडिपी ७.६ प्रतिशत छ । लामो तट क्षेत्रका कारण अन्तराष्ट्रिय व्यापार धेरै नै सुगम छ । भारतको एक तिहाई समुन्द्री जहाज गुजरातकै तट भएर जाने गर्छ । सन् २०१० देखि नै गुजरातले ४३ हजार ८४८ मिलियन युनिट बिजुली उत्पादन गर्न थालेको हो । गुजरातमा ४० हजार ७९३ मिलियन युनिट माग रहेकोमा बाँकी रहेको बिजुली उसले अन्य १२ राज्यहरूलाई बेच्न थालेको छ । त्यस्तै भारतमा कुल ३.८ प्रतिशत बेरोजगारी दर रहेकोमा गुजरात राज्यमा सबैभन्दा न्यून १ प्रतिशत मात्र बेरोजगारी दर रहेको श्रम ब्यूरोको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ (Bizmandu, 2018) । भारतको गुजरात र केरला मोडलले पुँजिवादी र समाजवादी चरित्रलाई अवलम्बन गरेको छ जुन नेपाल लगायत अरु देश र राज्यका लागि पनि अनुकरणीय रहेको छ ।

(भ) रुवान्डाली मोडेल

हरियो जंगल र पहाडले घेरिएको पूर्वी मध्यअफ्रिकी मुलुक रुवान्डा सन् १९९० तिर तत्कालीन सरकारद्वारा 'प्रायोजित' जनसंहारका कारण जातीय द्वन्द्वबाट ग्रस्थ थियो जुन विस्तारै पुर्नस्थापना तर्फ अघि बढिरहेको छ । सन् १९९० देखि उसले आर्थिक विकासमा ठुलो फड्को मारेको छ । त्यहाँ जातीय टुत्सीहरू र हुटुहरू बिच दंगा हुँदा सय दिनमै आठ लाखभन्दा बढीको हुटु समुदायको वर्चस्व रहेको सुरक्षा निकायद्वारा हत्या गरिएको विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ। जातीय द्वन्द्व र तनावको प्रमुख कारण अल्पसंख्यक टुत्सी र बहुसंख्यक हुटुबिच जारी परम्परागत असमानतालाई मानिएको छ । आज त्यहाँ सबैखाले द्वन्द्वको समाधान भई विकास निर्माण र आर्थिक क्षेत्रमा ऐतिहासिक प्रगति भइरहेका छन् । त्यसैले द्वन्द्वमा फसेका र द्वन्द्वपछिका राज्य र सरकारले गर्नुपर्ने कामका लागि रुवान्डालाई उदाहरणका रूपमा लिने गरिएको छ । रुवान्डाले वर्षौदेखिको द्वन्द्वमा मलहम लगाउन आफ्नै स्रोत र साधनको पहिचान मात्रै गरेन, त्यसको उपयोग गरी मुलुकलाई समृद्ध बनाउने उत्कट चाहनाका साथ अघि बढिरहेको छ । त्यसै क्रममा उसले कफी र चिया उत्पादन गरी आफ्नो अर्थव्यवस्थाको पुर्ननिर्माणमा जुटेको छ । यी दुई उत्पादनहरू त्यहाँका प्रमुख निर्यात वस्तुमा दरिएका छन् । रुवान्डाको ऐतिहासिक विकासको सफलता यसले अख्तियार गरेको विकास र सकारात्मक आर्थिक नीति नै हो जसले त्यहाँ गरिबी र असमानता घटाउन सहयोग पुगेको छ ।

२३ वर्षअघि त्यहाँको अर्थव्यवस्था तहसनहस थियो । खासगरी, सन् १९९४ मा टुत्सी विरुद्ध मच्चाइएको नरसंहारपछि अधिकांश सेवा र सुविधाहरू ठप्प थिए । करिब १० लाख मानिसको ज्यान र हजारौँलाई विस्थापित हुने गरी भएको जनसंहार अघि र पछि रुवान्डाको वृद्धिदर ऋणात्मक अवस्थामा पुगेको थियो । तर, आज विश्वका तीव्र गतिमा बढ्दो अर्थतन्त्र भएको मुलुकमा रुवान्डाले आफूलाई उभ्याउन सफल भएको छ। सन् १९९४ मा मुलुकको वृद्धिदर ऋणात्मक (-११.४ प्रतिशत) रहेकोमा सन् २०१४ मा ७ प्रतिशत र सन् २०१५ मा ६.९ प्रतिशतमा पुगेको थियो । यो वृद्धिदर र आर्थिक छलाङको कारण पुर्ननिर्माण, निर्यात प्रवर्द्धन, ऊर्जा विकास र समावेशी वित्त हुन् । यिनै विषयलाई आफ्नो विकासको मोडल बनाएर रुवान्डा छोटो समयमै अन्य मुलुकका लागि नमुना बनेको हो । खासगरी नरसंहारको समाप्तिसँगै मुलुकले सुरु गरेको पुर्नजागरण र रूपान्तरणको अभियानले उसलाई ऐतिहासिक सफलताको शिखरमा पुर्यायो । यसले सन् २०१२ को अन्त्यसम्मको एक दशकमा आफ्नो वार्षिक आर्थिक वृद्धिदर ८ प्रतिशतमा पुऱ्यायो । यो दर विश्वव्यापी र अफ्रिका महादेशभरिकै सबैभन्दा उच्च रह्यो । यसमा उसको बलियो आर्थिक आधार, नीति तथा कार्यक्रमहरूको कारणले नै हो । विशेष गरी 'ग्रासरुट' स्तरमा सवावेशी विकासको नितिले रवान्डालाई आफ्नो लक्ष्यमा पुग्न सफल बनायो । मुलुकले आर्थिक विकास र गरिबी निवारण रणनीतिका साथ अघि बढ्दै सन् २०१८ सम्ममा वार्षिक रूपमा कृषि क्षेत्रमा दुई लाख रोजगारी सिर्जना गर्ने जनाएको छ । अनाज उत्पादनमा वृद्धि गर्ने लगायतका पहल उसले धेरै पहिले सुरु गरिसकेको थियो । फलस्वरूप दुई दशकमै विकासलाई उत्कर्षमा पुऱ्याउन ऊ सफल भयो । सन् २०१३ मा प्रतिव्यक्ति आय ६४४ अमेरिकी डलर रहेकोमा सन् २०१८ सम्ममा १२ सय अमेरिकी डलर पुऱ्याउने लक्ष्य रहेको छ । यसैगरी, निजी क्षेत्रको लगानी जीडीपीको १५.४ पुऱ्याउने लक्ष्य पनि उसले लिएको छ । उसले वार्षिक वृद्धिदर ११.५ हासिल गरेको छ । सेवा क्षेत्र, उद्योग र कृषि लगायत अन्य क्षेत्रमा पनि राम्रो प्रगति गरेको छ । यसैगरी रुवान्डाले आफ्नो निर्यात प्रवर्द्धन गर्दै सन् २०१८ सम्ममा २८ प्रतिशत निर्यात बढाउने र थप ५६३ मेगावाट विद्युत् उत्पादन गरी ७० प्रतिशत घरधुरीलाई विद्युत् सेवा दिने अठोटका साथ अघि बढेको छ। वित्त विकास र वित्तीय सेवामा सुधारले वित्तीय क्षेत्रमा द्रुतगतिमा वृद्धि भइरहेको छ। फलस्वरूप जनसंख्या वृद्धिका बाबजुद मुलुकमा गरिबी न्यूनीकरण भैरहेको अवस्थामा छ । बैङ्किङ क्षेत्र स्थिर र राम्ररी पूँजीकृत भएको स्थितिमा छ (यादव,२०७३) । रुवान्डाको यो तरक्कीले नेपाल जस्तो विकासोन्मुख राष्ट्रका लागि उदाहरण प्रस्तुत गर्दछ जसलाई नेपालले शिक्षाको रूपमा लिनू पर्दछ ।

(ञ) इथियोपियाली मोडेल

विश्वकै सबैभन्दा बढी जनसंख्या भएको भूपरिवेष्टित मुलुक इथियोपिया अफ्रिका महादेशमा नाइजेरिया पछिको दोस्रो ठुलो जनसंख्या भएको देश हो । ८० भन्दा बढी भाषा बोलिने र संस्कृतिको धनी इथियोपियाको अवस्था रुवान्डाबाट अलि फरक भए पनि विभिन्न संकटका बाबजुद विकासमा यसले फड्को मारेको छ । पूँजीगत परियोजनामा पनि खासगरी आधारभूत संरचनामा रकम खर्चिरहेको रुवान्डाले निकै छोटो अवधिमा 'डाइभर अफ बुम' को अवस्थामा ऊ पुगेको छ । यसको मुख्य कारण त्यहाँको सरकार आफैँ होइन, सरकारद्वारा सञ्चालित कम्पनी मार्फत विकास, निर्माण र संरचनामा खर्च गरिएकाले हो । सरकारले औद्योगिक पार्कदेखि चिनी कारखाना र पावर लाइन तिनै संस्थामार्फत बनाउने गरेको छ । खासगरी कमर्सियल बैङ्क अफ इथियोपिया, इथियो टेलिकम र इथियोपिया इलेक्ट्रिक पावरले त्यहाँको पूँजीगत लगानीमा ७० प्रतिशत योगदान पुऱ्याएका छन । विश्व बैङ्कद्वारा सन् २०१६ मा प्रकासित 'इथियोपियाज ग्रेट रन, दि ग्रेट एसिलेरेसन एन्ड हाउ टु पेस इट' (Ethiopia's great run the growth acceleration and how to pace it) ले उल्लेख गरेअनुसार, इथियोपिया सन् २००० यता विश्वको सातौं तीव्र आर्थिक वृद्धिदर भएको मुलुक हो । सन् १९८१ देखि १९९२ सम्म उसको जीडीपी जम्मा ०.५ प्रतिशत रहेकोमा सन् १९९३-२००४ सम्मको अवधिमा यो ११ प्रतिशतमा पुग्यो, जुन चीन अथवा भारतभन्दा धेरै राम्रो हो । सन् २००० मा इथियोपिया विश्वकै सबैभन्दा दोस्रो गरीब राष्ट्र थियो तर आज उसलाई विश्वकै दोस्रो अर्थतन्त्र भएको मुलुक चीनसँग तुलना गर्न थालिएको छ । यस प्रकारको उपलब्धि प्राप्त गर्नुमा आधारभूत संरचनामा उसको ठूलो लगानी प्रमुख कारण हो ।

इथियोपियाको विद्युत् विकास, रेल कनेक्टिभिटी र अन्तरप्रदेशीय राजमार्ग संघीय सरकारले बनाइरहेको छ जसले कृषि र अन्य विकास निर्माणका साथै हलुका वस्तु उत्पादनतिर पनि त्यतिकै जोड दिएको छ । चीन या पूर्वी एसियाली मोडेल विपरीत इथियोपिया आफ्नो अत्यन्तै बलियो पूँजी नियन्त्रणमार्फत 'ओभरभ्यालु' मुद्रा कायम राख्न सफल छ । यसका लागि उसले प्रिमियम डलरमा ग्रहण गर्छ । जसले गर्दा कम्पनीहरूलाई स्थानीय इथियोपियाली मूल्य कम भए पनि सामान निर्यात गर्न सजिलो छ । आयातकर्ता जोसुकै भए पनि उनीहरूका लागि सजिलो वातावरण छ, त्यहाँ । उदाहरणका लागि फूल निर्यातकर्ताले पनि उपभोग्य वस्तु आयात गर्न डलरसम्म आफ्नो पहुँचको उपयोग गर्न पाउँछन् । यो उसको प्रबन्धकीय या प्रविधि क्षेत्रको पहिलो विशेषज्ञता हुन सक्छ । त्यहाँका बैङ्कहरूलाई मुद्रास्फीतिको दरभन्दा तल झर्दा पनि ऋण निकासा गर्न त्यहाँ निर्देशन दिने गरिन्छ । आश्चर्यको कुरा त के छ भने धनको भुक्तानी गर्न त्यहाँ ऋणको माग बढ्दो छ । पोर्टफोलियो लगानीकर्ता (पूँजी बजारमा गर्ने लगानीकर्ता) हरू र विदेशी बैङ्कहरूप्रति त्यहाँको सरकारको एक खालको वैचारिक भिन्नता छ । विदेशी 'पोर्टफोलियो लगानी' भन्दा आन्तरिक स्रोत र साधनको प्रयोग रकम जुटाउनका लागि उसले गर्ने गरेको छ । त्यसैले त उसले केन्याको 'आईपीओ टेलिकम' को लगानी मुलुकमा भित्र्याउनुको साटो सरकारी स्वामित्वमा रहेको दूरसञ्चारको एकाधिकारबाटै लाभ लिन उद्यत देखिन्छ ।

राज्यको स्पष्ट दिशा, एकाधिकार, विनिमय र मूल्य नियन्त्रणमा केन्द्रित इथियोपियाले जमिन, श्रम, लजिस्टिक, ऋण र विद्युतमाथि केन्द्रित भएर अघि बढ्न पाँच वर्षे योजना निर्माण गरी विकास प्रक्रियालाई निरन्तरता दिइरहेको छ । इथियोपिया विश्व व्यापार संगठन (डब्लूटीओ) मा छैन र आईएमएफको सहयोग पनि उसले लिएको छैन । अफ्रिकाको सिंह (दी हर्न अफ अफ्रिका) भनेर समेत चिनिने इथियोपिया ५० वर्षयताकै सबैभन्दा ठूलो खडेरीको चपेटामा पऱ्यो तर त्यसलाई कुशलता पुर्वक समाधान गर्न खाद्यान्न जम्मा गर्ने राष्ट्रिय नीति अघि सारियो । एक अर्ब अमेरिकी डलर सहयोगमा ७ सय ३५ मिलियन अमेरिकी डलर उसले आफ्नै लगानी गऱ्यो, जुन रकम उसको कुल जीडीपीको ६१.६४ अर्ब अमेरिकी डरलको १० प्रतिशत हो । इथियोपियाले गरेको यो प्रगतीलाई आत्मसात गरेको भए भूकम्प पीडितहरूको पुर्नस्थापना गर्न र द्रुततर आर्थिक विकास गर्न नेपाललाई सजिलो हुने देखिन्छ (यादव,२०७३) ।

माथि उल्लेखित विश्वका केही देशहरूको विकास मोडलहरूको अलावा चिली, क्युवा, दक्षिण अफ्रीका, भुटान लगायतका अन्य देशहरूको मोडल पनि अनुकरणिय रहेका छन । यी विभिन्न विकास मोडलहरूको तुलनात्मक अध्ययनले के देखाउँछ भने विश्वका विभिन्न राष्ट्रका आफ्नै मौलिक विकासका ढाँचाहरू रहेका छन जसलाई ति राष्ट्रहरूले आफ्नो विशिष्ट परिवेशमा निर्माण गरेका थिए । नेपालको सन्दर्भमा विकास मोडलको निर्माण गर्दा भारत र चीनको सन्निकटता, भुपरिवेष्ठित परिवेश, प्राकृतिक साधनको दोहन निति, भौतिक पुर्वाधारको आवश्यकता, जलस्रोतको पर्याप्तता, पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विकास आदिमा ध्यान दिन जरुरी देखिन्छ । विकासको मार्गमा अग्रसर हुँदै गरेको वर्तमान अवस्थामा नेपालले यी राष्ट्रहरूबाट शिक्षा लिन जरुरी रहेको छ । केन्द्रदेखि स्थानीय तह सम्मका निकायहरूले यी मोडलहरूको अध्ययन गरि आपनो लागि उपयुक्त मोडल कुन हो पहिचान गरी भावी नीति र कार्यक्रम निर्माण गर्ने र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

अनुसुची - २: वडागतरुपमा प्रस्तावित माग तथा कार्यक्रमहरु

(क) आर्थिक क्षेत्र

१. कृषि तथा पशुपन्छी

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	अर्गानिक तरकारी उत्पादनमा प्रोत्साहन तथा अर्गानिक मल वितरणमा जोड
वडा नं. ३	
१	मलखाद तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता
२	खेतीयोग्य जमिनको पहिचान गरी पानीको समस्या भएका स्थानमा ट्युवेल मार्फत पानीको उपलब्धता
वडा नं. ४	
१	पशुपंक्षी पालन सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	पर्याप्त मात्रामा मलखाद तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता
२	विपन्न परिवारमा उन्नत जातका बाखा वितरण
वडा नं. ९	
१	पर्याप्त मात्रामा मलखाद तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता
वडा नं. १०	
१	मलखाद, बीउ विजन, कृषक प्रशिक्षण कार्यक्रम तथा माटो परीक्षणद्वारा खेती कार्य सञ्चालन
२	तरकारी खेती तथा करेसाबारी उत्पादन सम्बन्धी प्रशिक्षणको व्यवस्था
३	अर्गानिक मल वितरण तथा प्रोत्साहन
वडा नं. १२	
१	पोल्ट्रि फार्मिङको लागि अनुदान स्वरुप आर्थिक लगानी तथा बजारीकरणको व्यवस्था
२	मशरुम उत्पादन सम्बन्धी अनुदान तथा प्रशिक्षण
३	तरकारी खेतीको वैज्ञानिक प्रविधिद्वारा उत्पादन प्रशिक्षण तथा उचित बजारीकरण
वडा नं. १३	
१	मल खाद तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता तथा अनुदानको व्यवस्था
वडा नं. १४	
१	पर्याप्त मात्रामा मलखाद तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता
२	माटो परीक्षणको व्यवस्था
३	भेटेरिनरीको व्यवस्था
वडा नं. १५	
१	मलखाद तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता
वडा नं. १६	
१	मलखाद तथा बीउ, विजनको समयमै उपलब्धता
२	भेटेरिनरीको व्यवस्था
वडा नं. १७	
१	पर्याप्त मात्रामा मल तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
२	व्यवसायिक बाख्रा तथा कुखुरापालन सम्बन्धी प्रशिक्षण तथा लगानीको व्यवस्था
३	भेटेरिनरीको व्यवस्था
वडा नं. १८	
१	पर्याप्त मात्रामा मल खाद तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता
२	उत्पादित वस्तुको उचित बजारीकरण
३	भेटेरिनरीको व्यवस्था
वडा नं. १९	
१	उन्नतजातका बीउ विजन तथा मलखादको समयमै उपलब्धता
२	कृषि कार्यका लागि विद्युतीकरण
वडा नं. २०	
१	मलखाद तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता
२	भेटेरिनरीको व्यवस्था गरी सेवा प्रवाह
वडा नं. २१	
१	मलखाद सहित बीउ विजनको समयमै उपलब्धता
वडा नं. २२	
१	पर्याप्त मात्रामा मलखाद तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता
वडा नं. २३	
१	पर्याप्त मात्रामा मलखाद, बीउ विजनको समयमै उपलब्धता
२	भेटेरिनरीको व्यवस्था गरी सेवा प्रवाह
३	माटो परीक्षणका लागि जे.टि.ए. को व्यवस्था

२. सिँचाई

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	सिँचाईको समस्या न्यूनीकरण गरी सिँचाईको उचित व्यवस्था
२	एक घर एक सागबारीको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	सिँचाईका लागि डिप बोरिङको व्यवस्था
वडा नं. ९	
१	ट्युवेल मार्फत हरेक खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाईको व्यवस्था
वडा नं. १०	
१	सिक्टा सिँचाई योजनाबाट वितरण गरिएको पानी सबैतिर परिचालन गरी सिँचाईको उचित व्यवस्था
२	वडाभित्रको गडेनपुर र गोसाईं गाउँ स्थित कृषि खेतीको सम्भावना भएकाले सिँचाईको व्यवस्था
वडा नं. १२	
१	सिक्टा सिँचाई अन्तर्गतको नहर राझा बाट १२ नं. वडाका विभिन्न कृषि क्षेत्रसम्म पुऱ्याई सिँचाईको समस्या समाधान
२	तरकारी खेती सञ्चालनका निम्ति विभिन्न स्थानमा डिप बोरिङको व्यवस्था

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १३	
१	सिँचाई कार्यका लागि सिँचाई पम्प जडान तथा स्यालो ट्युवेलको व्यवस्था
२	कृषि क्षेत्रहरु सिँचाईका लागि साना ट्युवेलको व्यवस्था
वडा नं. १४	
१	आवश्यकताका आधारमा डिप बोरिङ सञ्चालन गरी पर्याप्त मात्रामा सिँचाईको व्यवस्था
वडा नं. १५	
१	सिक्टा सिँचाई योजना सम्पन्न गरी वडा भित्रका सम्पूर्ण कृषि क्षेत्रहरुमा सिँचाईको व्यवस्था
वडा नं. १६	
१	स्यालो ट्युबेल मार्फत सिँचाईको व्यवस्था
२	नहर निर्माण गरी कृषि योग्य क्षेत्रहरुमा सिँचाईको व्यवस्था
वडा नं. १७	
१	आवश्यकताका आधारमा डिप बोरिङ सञ्चालन गरी कृषि योग्य क्षेत्रमा सिँचाईको व्यवस्था
वडा नं. १८	
१	सिक्टा सिँचाई योजना मार्फत कृषि योग्य क्षेत्रमा सिँचाईको व्यवस्था
वडा नं. १९	
१	डिप बोरिङ सञ्चालनका लागि विद्युतीय तार तथा ट्रान्सफर्मरको व्यवस्था
२	सिक्टा सिँचाई नहर मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सिँचाईको व्यवस्था
वडा नं. २०	
१	सिक्टा सिँचाई आयोजना सम्पन्न गरी कृषियोग्य क्षेत्रमा पक्की नाला सहित सिँचाईको व्यवस्था
२	ठूलो डिप बोरिङ सञ्चालन मार्फत आवश्यक कृषियोग्य जमिनमा सिँचाईको व्यवस्था
वडा नं. २१	
१	डिप बोरिङ जडान गरी कृषियोग्य जमिनमा सिँचाईको व्यवस्था
वडा नं. २२	
१	डिप बोरिङ मार्फत सम्पूर्ण कृषियोग्य जमिनमा सिँचाईको व्यवस्था
२	सिँचाई कार्यका लागि आवश्यकताका आधारमा बोरिङको व्यवस्था
वडा नं. २३	
१	डिप बोरिङ मार्फत सिँचाईको व्यवस्था

३. पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	रामजानकी गोकुलेश्वर महादेव मन्दिर, शिव पार्वती मन्दिर र खजुरा रोडमा अवस्थित शिव मन्दिरको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
२	गायत्री मन्दिरको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
३	वाटर पार्कमा बत्ती जडान, चिल्ड्रेन पार्क तथा साइक्लिङ सञ्चालन
४	वाटर पार्क छेउछाउमा रोडफुड फेस्टिभल सञ्चालन

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
५	डुङ्गा प्रतियोगिता सञ्चालन
वडा नं. २	
१	बागेश्वरी मन्दिर पुर्न निर्माण तथा मर्मत सम्भार
वडा नं. ३	
१	शिवालय मन्दिर, जामिया अरयिबा मिफताउल उलुम, दारुल उलुम जामा मस्जिद मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
२	त्रिवेणी मोड देखि त्रिभुवन चोक सम्म दुवै साइडमा अव्यस्थित तारको पोल हटाई डिजिटल बोर्ड सहित सडक पेटीलाई रङ्गरोगन गरी प्रवेशद्वार निर्माण
वडा नं. ४	
१	बौद्ध गुम्बा, नश्वदेश्वर महादेव मन्दिर, शिव पार्वती मन्दिर, गौसीया, मस्जिद मदिनाको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
वडा नं. ५	
१	काली मन्दिर, राधाकृष्ण मन्दिर, जमजम मस्जिद तथा सम्पूर्ण मदरसाहरुको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
वडा नं. ६	
१	हडियाबाबा मन्दिर, शिवपुरी मन्दिर मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
२	फुलटेग्रा ताल, रामनगर ताल संरक्षण सम्बर्द्धन तथा स्तरोन्नति
३	पार्क स्थापना
वडा नं. ७	
१	श्री चन्द्र भगवान शंकर कटमहल मन्दिर, रामजानकी मन्दिर, भगवान तलाउमा सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार जडान, मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
२	एकमिनार मस्जिद मर्मत सम्भार तथा संरक्षण
वडा नं. ८	
१	रानी तलाउ, महेन्द्र पार्क, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, रानी मन्दिर, शिव मन्दिर, हनुमान मन्दिर, दुर्गा मन्दिर मर्मत सम्भार तथा हरदेव बाबाको मन्दिर संरक्षण तथा स्तरोन्नति
वडा नं. ९	
१	इनार, पशुपति मन्दिर, शिव मन्दिर, मरीमाता मन्दिर, पिरलीपुरुवा स्थित मस्जिद, बाँके गाउँको मस्जिदको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
वडा नं. १०	
१	गोसाईं गाउँ, शिव मन्दिर, मरीमाता मन्दिर र गोसाईं गाउँ भित्र रहेको वरगद तल रहेको मन्दिर मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
२	गडेन गुरुवा (आदर्शनगर) मा रहेको गणेश मन्दिरको व्यवस्थापन तथा स्तरोन्नति
३	शितलनगरमा रहेको खाटुश्याम मन्दिरको व्यवस्थापन तथा संरक्षण
४	गोसाईं गाउँमा रहेको चमाटन टोल मन्दिरको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
५	तेली टोलमा रहेको मन्दिर मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
वडा नं. ११	
१	गुरुद्वारा रोडमा पार्क निर्माण (गौसाला मन्दिर छेउमा रहेको जग्गामा)

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
२	भवानी तालमा रहेको आठ कट्ठा जग्गामा सामुदायिक भवन, वडा कार्यालय र आधारभूत स्वास्थ्य कार्यालय निर्माण
वडा नं. १२	
१	कालिमाई मन्दिर, इदगाह मस्जिद, ज्योति चर्च, गुरुद्वाराको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
२	चिल्ड्रेन पार्क निर्माण
वडा नं. १३	
१	शिव मन्दिर गौरीपुरवा, वल्डिडिहुवा माता मन्दिर मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
वडा नं. १४	
१	नुरी मस्जिद, बाबु गाउँ इदगा, वैष्णव देवी मन्दिरको अधुरो निर्माणाधिन कार्य समयमै सम्पन्न
२	भानुपूर्वा गाउँमा ऐतिहासिक मन्दिर तथा वाल निर्माण
३	बालेगाउँ लिहारे तलाउ र भाटनपूर्वा तलाउ सौन्दर्यकरण
वडा नं. १५	
१	हनुमान मन्दिरको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
२	मन्दिर नजिकै धर्मशाला निर्माण
३	नेपाल-भारत प्रवेशद्वार संरक्षण तथा स्तरोन्नति
वडा नं. १६	
१	इदगा तलाउ मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
२	इच्छाराम बाबा मन्दिर, सगरवा मन्दिर मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
वडा नं. १७	
१	पिपराह ताल, परस्पुर गाउँ नजिक रहेको तालको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
२	प्रयागदास मन्दिर, राम जानकी मन्दिर, घोडेगाउँ, शंकर मन्दिर, व्युकैला मन्दिर, चेतराम वढैको शंकर मन्दिर, शिव मन्दिर (लघै गाउँ) को मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
वडा नं. १८	
१	तिरुपति बालाजीमा भौतिक पूर्वाधार सहितको औषधालय, योग संस्कृत शिक्षालय तथा धर्मशाला निर्माण
२	वाटर पार्कमा बोटिङ तथा सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार जडान
वडा नं. १९	
१	पशुपति सामुदायिक वनको पूर्व पट्टी चिल्ड्रेन पार्क तथा पिकनिक स्पट निर्माण
२	श्री चन्द्र भगवान उदासी मन्दिरको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
३	फुटहा टोल स्थित ईदगाहको मर्मत सम्भार, खानेपानीको व्यवस्था तथा शौचालय निर्माण
४	भयापुर टोल स्थित बाबा मलंग शाहको मजार मर्मत सम्भार, खानेपानीको व्यवस्था तथा शौचालय निर्माण
वडा नं. २०	
१	पशुपति सामुदायिक वन स्थित उद्यान केन्द्र, ZOO, Children fun park सञ्चालन
२	सिक्टा सिँचाईलाई डुडुवा नालामा विस्तार गरी लडिया घाटमा तटबन्ध निर्माण तथा पानी प्रशोधन गरी कोहलपुर सिमानाबाट र्‍याफटिङको व्यवस्था गरी होटल तथा व्यवसाय सञ्चालन
३	गायत्री नगरमा रहेको गायत्री धाम र पशुपति नगरमा रहेको पशुपति मन्दिर क्षेत्र विकास समितिलाई धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको रुपमा विकास

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
४	मनिकापुर स्थित झोलुङ्गे पुल नजिक पिकनिक स्पट निर्माण
वडा नं. २१	
१	कान्ति पोखरी मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
२	बाल उद्यान सञ्चालन तथा पर्यटकीय स्थलका लागि सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था
वडा नं. २२	
१	कान्ति ताल संरक्षण, व्यवस्थापन तथा स्तरोन्नति
२	हुक्का दास बाबा मन्दिर व्यवस्थापन तथा स्तरोन्नति
३	हनुमान मन्दिर मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
वडा नं. २३	
१	सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार सहितको सत्यसाही आश्रम भवन निर्माण

५. सँस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. ३	
१	माटोका भाँडाकुँडा तथा कपहरु उत्पादनलाई प्रोत्साहन गरी प्लाष्टिकका वस्तुको विस्थापन
२	नात नातीया कलाको संरक्षण
३	कथावाचन, भजनकृतन तथा वैवाहिक परम्परा र रितीहरुको संरक्षण
४	वैवाहिक परम्परा, परम्परागत रिती तथा संस्कृतिको संरक्षण
वडा नं. ४	
१	सल्यानी संग्रहालय स्थापना
वडा नं. ७	
१	परम्परागत तिज कार्यक्रम सञ्चालन
२	नेवारी भाषाको संरक्षण
वडा नं. ८	
१	नाग पञ्चमीमा मनाइने गुणीया पर्व, नागनागिन पर्व, वर्षाइत तथा रक्षाबन्धन पर्वको संरक्षण
२	साहित्यिक केन्द्र स्थापना
वडा नं. ९	
१	अवधि भाषाको संरक्षण
२	साहित्यिक केन्द्र स्थापना
३	श्यामानन्द सिंह कला केन्द्रको संरक्षण
वडा नं. १२	
१	नेपालकै लोपोन्मुख समुदायको (चिडिमार समुदाय) संरक्षण तथा सम्बर्द्धन
वडा नं. १३	
१	साँस्कृतिक संग्रहालय स्थापना
वडा नं. १६	
१	साहित्यिक केन्द्र स्थापना

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १८	
१	अवधि संग्रहालय स्थापना गरी अवधि भाषाको संरक्षण
२	अवधि भाषा, संस्कृत भाषा तथा संस्कृत भाषा पठनपाठन सम्बन्धी विद्यालयको व्यवस्था

६. उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	नाकामा कडाई तथा भन्सार आवतजावतमा निगरानीको व्यवस्था
२	दक्ष तथा अर्धदक्ष व्यक्तिहरुका लागि भिन्दा भिन्दै तालिमको व्यवस्था तथा रोजगारीको अवसर सिर्जना
३	नव-उद्यमीहरुलाई लगानी गर्न प्रोत्साहन तथा अनुदानको व्यवस्था
वडा नं. २	
१	घरेलु उद्योग प्रोत्साहनका लागि सिप तथा स्रोतको उपलब्धता
वडा नं. ३	
१	गार्मेन्ट उद्योग, अचार उद्योग तथा अन्य घरेलु उद्योग सञ्चालन
वडा नं. ४	
१	घरेलु उद्योग प्रोत्साहनका लागि सिपमूलक तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	साना तथा घरेलु उद्योग स्थापनाका लागि लगानी तथा सहुलियतको व्यवस्था
२	उद्योग व्यापार सम्बन्धी प्रशिक्षण तथा अनुदानको व्यवस्था
वडा नं. ७	
१	खाद्य सामग्री उद्योग सञ्चालन
२	अचार निर्माण व्यवसाय सञ्चालन
वडा नं. ८	
१	स-साना व्यापार व्यवसायलाई प्रोत्साहन
२	उद्योग सञ्चालनका लागि लगानी तथा अनुदानको व्यवस्था
वडा नं. ९	
१	उद्योगधन्दा सञ्चालनका लागि लगानी तथा सिपयुक्त तालिमको व्यवस्था
२	उद्योग सञ्चालनका लागि पर्याप्त मात्रामा कच्चा पदार्थको व्यवस्था
३	उद्योग सञ्चालनका लागि आवश्यक पूँजी तथा अनुदानको व्यवस्था
वडा नं. १०	
१	साना तथा घरेलु उद्योग सञ्चालनका लागि लगानी गर्न प्रोत्साहन
वडा नं. ११	
१	विना धितो लगानी तथा व्यवसायिक ऋणको व्यवस्था
वडा नं. १२	
१	साना तथा घरेलु उद्योग प्रोत्साहनका निम्ति उचित तालिम तथा प्रशिक्षणको व्यवस्था
२	औद्योगिक क्षेत्रबाट निस्कासित फोहोरको उचित व्यवस्थापन तथा हानिकारक प्रदुषणको न्यूनीकरण
वडा नं. १३	
१	घरेलस तथा साना उद्योग सञ्चालनका लागि लगानी गर्न प्रोत्साहन

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १४	
१	घरेलु तथा साना उद्योग सञ्चालनका लागि लगानी तथा प्रशिक्षणको व्यवस्था
वडा नं. १५	
१	कृषिमा आधारित उद्योग स्थापना तथा सञ्चालन
२	साना तथा घरेलु उद्योग सञ्चालनका लगानीको व्यवस्था
वडा नं. १६	
१	घरेलु तथा साना उद्योग सञ्चालनका लागि लगानी तथा प्रशिक्षणको व्यवस्था
२	दुध डेरी उद्योग सञ्चालन
वडा नं. १८	
१	घरेलु तथा साना उद्योग सञ्चालन
वडा नं. १९	
१	घरेलु तथा साना उद्योग सञ्चालनका लागि लगानी गर्न प्रोत्साहन
२	कृषि क्षेत्रमा लगानी गरी कृषि सम्बन्धी उद्योग स्थापना
वडा नं. २०	
१	एक गाउँ एक उद्योग सञ्चालनका लागि आवश्यक तालिमको व्यवस्था (चाउमिन बनाउने, अगरबत्ती बनाउने, सिलाई कटाई, टपरी बनाउने, कपाल काट्ने, ब्यूटीसियन)
वडा नं. २१	
१	खाद्यान्नमा आधारित उद्योग सञ्चालन
वडा नं. २२	
१	मसला, खाद्यान्न तथा राइस मिल उद्योग सञ्चालन
वडा नं. २३	
१	कृषिमा आधारित उद्योग सञ्चालन

७. बैङ्क तथा सहकारी/गरिबी निवारण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	उद्योग स्थापना मार्फत रोजगारीको सिर्जना
२	वास्तविक गरीबहरुको पहिचान गरी स्वास्थ्य बीमा तथा जीवन बीमाको व्यवस्था
वडा नं. २	
१	सिप विकास तथा उद्यमशिलता तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ३	
१	उद्योगधन्दा तथा कलकारखाना स्थापनाका लागि लगानीको व्यवस्था तथा सञ्चालन
२	एकल महिला, बृद्ध तथा अन्य विपन्न वर्गका लागि (झुल, मेक्सी, मैनबत्ती) सम्बन्धी तालिम तथा रोजगारीका अवसर प्रदान
वडा नं. ४	
१	बचत तथा ऋण सहकारीको स्थापना
वडा नं. ६	
१	अपाङ्गता भएका सम्पूर्ण व्यक्तिहरुमा अपाङ्गता भत्ता वितरण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
२	सिपमूलक तालिम (जस्तैः रिक्सा मेकानिक, मोबाइल रिपेरिङ, सिलाई कटाइई, ब्यूटिसियन) मार्फत रोजगारीका अवसर सिर्जना
वडा नं. ७	
१	घरेलु उद्योग सञ्चालन तथा सिप विकास सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था
२	महिलाहरुमा सिपमूलक तालिम तथा रोजगारीका लागि अवसरको सिर्जना
वडा नं. ८	
१	लघु उद्योग स्थापना
२	रोजगारीका अवसरहरुको सिर्जना
३	गरीब तथा लक्षित वर्गको पहिचान गरी निशुल्क शिक्षाको व्यवस्था
वडा नं. ९	
१	गरीब तथा लक्षित वर्गको पहिचान गरी सिपमूलक तालिम प्रदान तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना
वडा नं. ११	
१	सहुलियत दरमा ऋण प्रदान गर्ने सहकारीको स्थापना
वडा नं. १२	
१	सिप विकास तालिम मार्फत रोजगारीका अवसर सिर्जना (सिलाईकटाई, ब्यूटीपार्लर, इलेक्ट्रिसियन, प्लम्बर, हार्डवेयर, सफ्टवेयर)
२	उत्पादित वस्तुहरुको उचित बजारीकरण
वडा नं. १३	
१	गरीब तथा विपन्न वर्गका लागि भवन निर्माण
२	सुरक्षित नागरिक आवास कार्यक्रम
वडा नं. १४	
१	सिपमूलक तालिम मार्फत रोजगारीका अवसर सिर्जना
२	सहुलियत दरमा ऋण प्रदान गर्ने कृषि सहकारीको स्थापना
वडा नं. १६	
१	गरीब तथा विपन्न वर्गका लागि आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
२	गरीब तथा विपन्न लक्षित सिपमूलक तालिमको व्यवस्था
३	रोजगारीका अवसरहरु सिर्जना
वडा नं. १८	
१	गरीब तथा विपन्न लक्षित सिपमूलक तालिमको व्यवस्था गरी रोजगारीको अवसर सिर्जना (ब्यूटीसियन, सिलाईकटाई, इलेक्ट्रिसियन, पलम्बर, टेक्निसियन, कार्पेन्टर)
वडा नं. १९	
१	सिपमूलक तालिमको व्यवस्था (डोको बुनाई, सिलाई कटाई, ब्यूटीसियन, इलेक्ट्रिसियन, कार्पेन्टर) गरी रोजगारीका अवसर सिर्जना
२	कृषकहरुलाई सहुलियत दरमा ऋण प्रदान गर्ने कृषि सहकारीको स्थापना
वडा नं. २३	
१	सहुलियत दरमा ऋण प्रदान गर्ने सहकारीको स्थापना

८. श्रम तथा रोजगार

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	सिप विकास तथा क्षमता विकास सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था
वडा नं. २	
१	बेरोजगार युवाहरुलाई उचित सिप प्रदान गरी रोजगारीको सिर्जना
वडा नं. ३	
१	सिपमूलक तालिमको व्यवस्था (इलेक्ट्रिसियन, कार्पेन्टिङ, हार्डवेयर, सफ्ट्वेयर)
वडा नं. ४	
१	युवाहरुका लागि सिपमूलक तालिमको व्यवस्था (ब्यूटिसियन, टेक्निकल, मोबाइल, कम्प्युटर, ल्यापटप मर्मत तालिम)
वडा नं. ५	
१	सिपमूलक तालिमको व्यवस्था (मेशिन सहित सिलाई कटाई, ब्यूटिसियन, इलेक्ट्रिसियन, टेक्निसियन)
वडा नं. ७	
१	युवाहरुका लागि सिपमूलक तालिमको व्यवस्था (प्लम्बिङ, इलेक्ट्रिसियन, ड्राइभिङ, टेक्निसियन)
वडा नं. ८	
१	सिपमूलक तालिमको व्यवस्था (ब्यूटिसियन, सिलाई कटाई, मेहेन्दी तालिम, अचार बनाउने, बुटिक तालिम, नेटवर्क मार्केटिङ, सफ्ट्वेयर डेभलपमेन्ट तालिम) तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना
वडा नं. ९	
१	सिपमूलक तालिमको व्यवस्था तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना
वडा नं. १०	
१	सिपमूलक तालिमको व्यवस्था तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना
वडा नं. ११	
१	सिपमूलक तालिम, क्षमता विकास तालिम तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना (ड्राइभिङ, ब्यूटीसियन, सिलाई कटाई, टेक्निसियन)
वडा नं. १२	
१	युवा जनशक्तिमा युवा स्वरोजगारी तालिमको व्यवस्था
वडा नं. १३	
१	सिपमूलक तालिमको व्यवस्था
वडा नं. १६	
१	सिपमूलक तालिमको व्यवस्था
वडा नं. २२	
१	सिपमूलक तालिमको व्यवस्था (सिलाई कटाई, ब्यूटीसियन, इलेक्ट्रिसियन, कृषि तालिम, प्लम्बिङ, कार्पेन्टिङ)
वडा नं. २३	
१	युवाहरुलाई सिपमूलक तालिमको व्यवस्था (इलेक्ट्रिसियन, प्लम्बिङ, टेक्निसियन तथा कृषि तालिम) गरी रोजगारीका अवसरहरु सिर्जना

(ख) सामाजिक क्षेत्र

१. स्वास्थ्य तथा पोषण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	पर्याप्त मात्रामा गुणस्तरीय औषधिको व्यवस्था
२	अशक्त तथा अपाङ्ग व्यक्तिलाई घरमै स्वास्थ्य सेवा तथा निशुल्क औषधिको व्यवस्था
३	एम्बुलेन्सको व्यवस्था
वडा नं. २	
१	ल्याब तथा बर्थिङ सेन्टरको स्थापना
२	स्वास्थ्य संस्थामा डिजिटल उपकरणहरुको उपलब्धता (X-ray, MRI, CT Scan)
३	आवश्यकताका आधारमा भौतिक संरचना निर्माण
४	आवश्यकताका आधारमा थप दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था
वडा नं. ३	
१	स्वास्थ्य संस्थामा X-ray ल्याब तथा डिजिटल उपकरणहरुको उपलब्धता
२	स्वास्थ्य संस्थामा आवश्यकताका आधारमा थप दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था
वडा नं. ४	
१	शहरी स्वास्थ्य प्रवर्द्धन केन्द्रमा डाइलासिस, भिडियो एक्स-रे, थाइराईड मेशिन तथा अपाङ्गमैत्री भवनको व्यवस्था
२	शहरी स्वास्थ्य प्रवर्द्धन केन्द्रमा आयुर्वेद सेवाका लागि आवश्यक दरबन्दीको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	भौतिक पूर्वाधार सहितको स्वास्थ्य भवन निर्माण
२	स्वास्थ्य संस्थामा X-ray ल्याब सहित डिजिटल उपकरणहरुको उपलब्धता
वडा नं. ६	
१	शहरी स्वास्थ्य केन्द्रको माथिल्लो तला निर्माण
२	आवश्यकताका आधारमा मानव संसाधनको व्यवस्था
३	अत्यावश्यक औजार सामग्रीको उपलब्धता
४	स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
५	भौतिक पूर्वाधारहरुको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
वडा नं. ७	
१	स्वास्थ्य संस्थामा Lab, Bed, Emergency room दक्षजनशक्ति तथा भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था
वडा नं. ८	
१	सुगर, थाइराईड तथा प्रेसर सम्बन्धी रोगको जाँच तथा औषधिको उपलब्धता
२	स्वास्थ्य संस्थामा X-ray ल्याबको व्यवस्था
वडा नं. ९	
१	स्वास्थ्य संस्थाका लागि भवन तथा स्थानको व्यवस्था
२	समय-समयमा स्वास्थ्य परीक्षणको व्यवस्था

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
३	स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतनाको विकास
४	विद्यालयमा आवश्यक औषधिको व्यवस्था
वडा नं. १०	
१	प्राथमिक उपचार कार्यक्रम सम्बन्धी सामग्रीको व्यवस्था
२	सेनिटरी प्याड फोहोरको उचित व्यवस्थापन
३	विद्यालय स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन (शिविर)
४	पोषण कार्यक्रम सञ्चालन
५	मातृ सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन
६	ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्य सेवा घर/घर कार्यक्रम
७	आवश्यक औषधि उपकरणको व्यवस्था
८	नि:शुल्क एम्बुलेन्स सेवा
९	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको प्रस्तावित दरबन्दी अनुसार कर्मचारी व्यवस्थापन
वडा नं. ११	
१	सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार सहितको स्वास्थ्य संस्थाको आफ्नै निजी भवन निर्माण
२	X-ray ल्याब, थाइराईड मेशिन तथा औषधिको उपलब्धता
वडा नं. १२	
१	नेपागञ्ज स्वास्थ्य चौकीमा सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रम सञ्चालन
२	उप-महानगरपालिकाको सबैभन्दा पुरानो स्वास्थ्य चौकी भवन पुरानो भइसकेकाले मर्मत सम्भार तथा नयाँ भवन निर्माण
३	स्वास्थ्य चौकीमा X-ray ल्याबको व्यवस्था (वैज्ञानिक उपचार प्रविधि)
वडा नं. १३	
१	स्वास्थ्य संस्था पूर्वाधार निर्माण तथा मर्मत सम्भार
२	मोबाइल रिपोर्टिङ टुलको विकास
३	किशोर किशोरीमैत्री सेवा सुदृढीकरण
४	बर्थिङ सेन्टर सुदृढीकरण
५	पोषण तथा वृद्धि अनुगमन कार्यक्रम सञ्चालन
६	विद्यालय शिक्षा कार्यक्रम
७	एम्बुलेन्स तथा ल्याब सेवाको व्यवस्था
८	नसर्ने रोग कार्यक्रमको स्क्रिनिङ
९	सर्ने रोग क्षयरोग/कुष्ठरोगको स्क्रिनिङ
वडा नं. १५	
१	स्वास्थ्य संस्थाको आफ्नै जमिन सहित भवन निर्माण
२	बर्थिङ सेन्टर स्थापना
३	X-ray ल्याबको व्यवस्था

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १६	
१	स्वास्थ्य संस्था भवन निर्माण, X-ray ल्याब तथा आवश्यकताका आधारमा एमबिबिएस डाक्टर दरबन्दीको व्यवस्था
वडा नं. १७	
१	परस्पुर स्वास्थ्य चौकीमा थप भवनको आवश्यकता
२	स्वास्थ्य संस्थामा सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार जडानको व्यवस्था
वडा नं. १८	
१	सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार सम्पन्न स्वास्थ्य संस्थाको निजी भवन निर्माण
२	स्वास्थ्य संस्थामा ल्याब टेस्ट तथा X-ray ल्याब सुविधाको व्यवस्था
वडा नं. १९	
१	आवश्यकताका आधारमा खोप केन्द्र निर्माण
२	स्वास्थ्य संस्थामा वैकल्पिक उर्जाका लागि इन्भर्टर तथा ब्याट्रीको व्यवस्था
३	भ्याक्सिन स्टोरेजका लागि फ्रिज तथा रेफ्रिजेरेटरको व्यवस्था
४	बसुदेवपुर स्वास्थ्य चौकीमा Desktop/Laptop को व्यवस्था
वडा नं. २०	
१	स्वास्थ्य संस्थाको थप भवन निर्माण
२	स्वास्थ्य संस्थामा ल्याब, भिडियो एक्स-रे, ओ.पि.डि. सम्बन्धी सामग्री तथा फर्निचरको व्यवस्था
वडा नं. २१	
१	बर्थिङ सेन्टर स्थापना
२	स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण
३	स्वास्थ्य संस्थामा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार सहित औषधिको उपलब्धता
वडा नं. २२	
१	स्वास्थ्य चौकीका लागि पूर्वाधार निर्माण
२	विद्यालय क्षेत्रभन्दा बाहिर रहेका बालविकासका विद्यार्थीहरुलाई खाजाको व्यवस्था
वडा नं. २३	
१	स्वास्थ्य संस्था भवन थप तथा बर्थिङ सेन्टर स्थापना
२	स्वास्थ्य संस्थामा एक्स-रे मेशिन तथा वालको व्यवस्था

२. शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	भौतिक पूर्वाधार तथा खेलमैदान सहितको विद्यालय निर्माण
२	
वडा नं. २	
१	घरबारी टोल स्थित श्री ने.रा. आधारभूत विद्यालयको सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार सहितको नयाँ भवन, शौचालय तथा विज्ञान ल्याब निर्माण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
२	बागेश्वरी टोल स्थित ने.रा. प्रा.वि. ICT र भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था
वडा नं. ३	
१	मदरसा फ्याजन नावि लगायतका विद्यालयहरुमा भौतिक पूर्वाधार, खेलकुद सामग्री तथा प्राविधिक सामग्रीहरुको व्यवस्था
वडा नं. ४	
१	विद्यालयहरुमा सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार तथा हलको व्यवस्था
२	सबै विद्यालयमा इन्टरनेटको व्यवस्था
३	विज्ञान सम्बन्धी उपकरणको व्यवस्था (कम्प्युटर ल्याब, विज्ञान ल्याब, स्मार्ट बोर्ड)
४	डिजिटल उपकरणहरु सञ्चालन तथा प्रशिक्षणका लागि दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	सरकारी विद्यालय स्थापना
२	शिक्षा सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
वडा नं. ६	
१	विद्यालय कम्पाउण्ड वाल, भवन तथा शौचालय निर्माण
२	पुराना भवन मर्मत सम्भार
३	विद्युत शुल्कको निशुल्क व्यवस्था
४	जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
वडा नं. ७	
१	विज्ञान प्रयोगशालाको मर्मत सम्भार
२	प्रविधिमैत्री शिक्षाका लागि स्मार्ट बोर्डको व्यवस्था (प्रत्येक कक्षाका लागि)
३	बालविकास देखि कक्षा ५ सम्मका विद्यार्थीका लागि शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था
४	ICT सम्बन्धी सामग्रीहरुको व्यवस्था
५	विद्यालय कम्पाउण्ड पेन्टिङ्ग
वडा नं. ८	
१	मंगल प्रसाद नमुना माध्यमिक विद्यालयको सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार सहितको भवन निर्माण
२	मंगल प्रसाद गर्ल्स कलेजमा कम्प्युटरको व्यवस्था
वडा नं. ९	
१	विद्यालयमा ४ कोठा भवनको व्यवस्था
२	विद्यालयमा खानेपानीको उचित व्यवस्था
३	पुरानो विद्यालयका ३ वटा भवनको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
४	विद्यालय वाल तथा गेटको व्यवस्था
५	विद्यालयका सबै भवनमा रंगरोगन तथा मर्मत सम्भारको व्यवस्था
वडा नं. १०	
१	दिवा खाजा राष्ट्रिय कार्यक्रम उचित रुपमा सञ्चालन
२	खेलकुद मैदान तथा सामग्रीको उचित व्यवस्था
३	बालमैत्री कक्षा व्यवस्थापन तथा गरीब जेहेन्दार विद्यार्थी लक्षित कार्यक्रम

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
४	शैक्षिक सामग्री तथा कक्षा कोठाको व्यवस्था
५	पुस्तकालय तथा विज्ञान प्रयोगशाला सामग्रीको व्यवस्था
वडा नं. ११	
१	नारायणी मा.वि. को सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार सहितको नयाँ भवन तथा शौचालय निर्माण
२	मदरसा वरकातीया मा.वि. मा शौचालय, खेलकुद मैदानको स्तरोन्नति तथा आवश्यक फर्निचरको व्यवस्था
३	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था
वडा नं. १२	
१	श्री बागेश्वरी आ.वि. र वाल्मिकी प्रा.वि. मा भौतिक पूर्वाधार सहितको भवन तथा गुणस्तरीय शिक्षाको व्यवस्था
वडा नं. १३	
१	मदरसा विद्यालयमा कुर्सी, टेबल लगायत अन्य आवश्यक सामग्रीको व्यवस्था
२	विद्यालयमा शुद्ध पिउने पानीको व्यवस्था
३	लालापूर्वा अरुण आधारभूत विद्यालयको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
४	अरुण आधारभूत विद्यालय उमरावसिंहपूर्वामा भवन, खानेपानी, खेलकुद सामग्री, कम्प्यूटर, विद्यालय मर्मत तथथा रंगरोगन, फर्निचर, पंखा, विद्यालय सरसफाई गर्ने कर्मचारी, फिल्डमा माटो पटान, विद्यालय हाताभित्र आर.सि.सि. ढलानको व्यवस्था
५	सूर्यपुर विद्यालय (भुवनेश्वरी प्रा.वि.) मा भवन, फर्निचर, खानेपानी, पंखा, कम्प्यूटर तथा भवन मर्मत तथा रंगरोगनको व्यवस्था
वडा नं. १४	
१	भवनीयपुर मा.वि. महेन्द्रनगर स्कुल भवन निर्माण, खानेपानीको व्यवस्था, वाल, ग्राउण्ड, शौचालयको व्यवस्था
२	ने.रा.प्रा.वि. कालुपूर्वाको वाल, गेट, भवन निर्माण तथा स्तरोन्नति
वडा नं. १५	
१	मदरसा स्कुलहरुमा आवश्यकताका आधारमा शिक्षक दरबन्दी, भवन निर्माण तथा सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार निर्माण
२	विद्यालय भवन निर्माण
३	हनुमान आ.वि., ने.रा.प्रा.वि.को भौतिक पूर्वाधार सहितको भवन निर्माण
वडा नं. १६	
१	कन्या माध्यमिक विद्यालयलाई हाई स्कुलको रुपमा स्थापना
वडा नं. १७	
१	श्री ज्ञानसागर मा.वि. परस्पुरमा थप विद्यालय भवनको व्यवस्था
२	विद्यालयमा खानेपानी, शौचालय तथा भौतिक संरचनाको व्यवस्था
३	विद्यालयमा स्मार्टबोर्ड, कम्प्यूटर तथा पुस्तकालयको व्यवस्था
वडा नं. १८	
१	चाखटा सामुदायिक विद्यालयमा ल्याब, फर्निचर तथा भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था
२	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
३	देउतादिन विद्यालय उच्च मा.वि. का रुपमा सञ्चालन
वडा नं. १९	
१	सुईया टोल स्थित मदरसामा कक्षा कोठा भवन निर्माण, शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था, बालबालिकाहरुको बसाइँ व्यवस्थापन तथा शौचालयको व्यवस्था
२	श्री नेपाल राष्ट्रिय माध्यमिक विद्यालयमा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था, कक्षा कोठा भवन, पुस्तकालय भवन, I.C.T ल्याब तथा प्रयोगशाला भवन निर्माण, खेलमैदान तथा कम्पाउण्डको व्यवस्था, भवन रंगरोगन तथा मर्मत सम्भार, शौचालय तथा खानेपानीको व्यवस्था
३	जगत ज्योती मा.वि. फुटहामा शिक्षक दरबन्दी, कम्पाउण्ड तथा खेलमैदानको व्यवस्था
४	बागवानपुर मदरसामा कक्षा कोठा भवन निर्माण, शिक्षक दरबन्दी तथा शौचालय मर्मत सम्भारको व्यवस्था
५	बनघुसरा टोल स्थित मदरसा अरेविया अहेले सुन्नत फैनाजे रजामा विषयगत शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था, बालबालिकाहरुलाई बसाइँ व्यवस्थापन तथा कक्षा कोठा भवनको व्यवस्था, फर्निचर तथा शौचालयको व्यवस्था
वडा नं. २०	
१	विद्यालयमा अतिरिक्त कक्षा सञ्चालन
२	विद्यालयमा टिनको छाना विस्थापन
३	विद्यालय भवन तथा कक्षा कोठाको व्यवस्था
४	विद्यालयमा बसको व्यवस्था
५	शौचालय निर्माण तथा व्यवस्थापन
६	विद्यालयमा नि:शुल्क विद्युत सेवाको व्यवस्था
७	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था
८	कृषि क्याम्पस सञ्चालनका लागि संघीय सरकारबाट मान्यता प्राप्त तथा खर्चको वर्गीकरण
वडा नं. २१	
१	श्री महाराजा मा.वि. पुरैना बाँकेमा फर्निचरको व्यवस्था, भवन थप, वाल तथा विज्ञान ल्याब निर्माण
२	करन बाबा प्रा.वि. मा भौतिक पूर्वाधार सहितको नयाँ भवन निर्माण
वडा नं. २२	
१	आवश्यकताका आधारमा नि.मा.वि. शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था
वडा नं. २३	
१	ने.रा. प्रा.वि. जंगलीसिंहपूरुवामा भौतिक पुर्वाधार सहितको थप भवन कोठा निर्माण
२	उच्च माध्यमिक विद्यालय सञ्चालन
३	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था
४	मदरसाको थप भवन निर्माण

३. खानेपानी तथा सरसफाई

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	पुराना खानेपानीका पाइपहरु विस्थापन गरी नयाँ पाइपहरु विस्तार

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
२	एक घर एक धाराको व्यवस्था
३	उचित नियम प्रणाली अनुसार मात्र जमिनबाट पानी निकाल्न पाउने व्यवस्था
वडा नं. २	
१	खानेपानीका नयाँ पाइप विस्तार
२	फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी नयाँ नियमको व्यवस्था
वडा नं. ३	
१	एक घर एक धाराको व्यवस्था
२	वडाभित्रका प्रत्येक चोकमा डस्टबिनको व्यवस्था
३	फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
४	उचित स्थानको पहिचान गरी डम्पिङ साइट निर्माण
वडा नं. ४	
१	प्रत्येक वडामा खानेपानीका पाइप विस्तार
२	राप्ती नदीको पानी उपयोगका लागि आवश्यक पहल
३	खानेपानीका पुराना पाइपहरुको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
४	फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
५	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. ५	
१	खानेपानी ट्याङ्की निर्माण गरी एक घर एक शुद्ध खानेपानीको व्यवस्था
वडा नं. ६	
१	खानेपानी पाइप विस्तार गरी एक घर एक धाराको व्यवस्था
२	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. ७	
१	समरसिवल पम्प मार्फत खानेपानीको व्यवस्था
२	करिब ७००० जना विद्यार्थीका लागि फिल्टर गरिएको खानेपानीको व्यवस्था
वडा नं. ८	
१	शुद्ध खानेपानीका लागि ट्याङ्की निर्माण गरी एक घर एक धाराको व्यवस्था
२	फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन
३	डम्पिङ साइट निर्माण
वडा नं. ९	
१	शुद्ध पिउने पानीको व्यवस्था
२	एक घर एक धाराको व्यवस्था
३	प्रत्येक स्थानमा पानी व्यवस्थापनका लागि ट्याङ्की निर्माण
४	समय-समयमा सरसफाईको व्यवस्था
५	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. १०	
१	ठाउँठाउँमा ट्युवेलको व्यवस्था
२	खानेपानीको पाइपलाइन विस्तार गरी एक घर एक धाराको व्यवस्था
३	गाउँ टोलमा रहेका पुराना कुवा, इनारहरुको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
४	खानेपानीका लागि फिल्टरको व्यवस्था
५	फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि सामग्रीको व्यवस्था
६	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. ११	
१	खानेपानी ट्याङ्की निर्माण गरी एक घर एक धाराको व्यवस्था
२	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. १२	
१	शुद्ध खानेपानी वितरणका लागि पानी ट्याङ्की निर्माण गरी एक घर एक धाराको व्यवस्था
२	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. १३	
१	बोरिङ जडान मार्फत ट्याङ्कीमा पानी संकलन गरी एक घर एक धाराको व्यवस्था
वडा नं. १४	
१	आवश्यकताका आधारमा खानेपानी ट्याङ्की निर्माण गरी एक घर एक धाराको व्यवस्था
२	समय-समयमा नाला सरसफाई गरी फोहोरको उचित व्यवस्थापन
वडा नं. १५	
१	खानेपानी ट्याङ्की निर्माण गरी एक घर एक धाराको व्यवस्था
वडा नं. १६	
१	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. १७	
१	खानेपानी ट्याङ्की निर्माण गरी एक घर एक धाराको व्यवस्था
वडा नं. १८	
१	खानेपानी ट्याङ्की निर्माण गरी एक घर एक धाराको व्यवस्था
२	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. १९	
१	खानेपानी ट्याङ्की निर्माण गरी एक घर एक धाराको व्यवस्था
वडा नं. २०	
१	शुद्ध तथा गुणस्तरीय पानीका लागि सञ्चालन भइरहेको (कारकान्द खानेपानी योजना, नयाँ बस्ती खानेपानी योजना) फिल्टर गरी शुद्ध खानेपानीको व्यवस्था
२	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. २१	
१	खानेपानी ट्याङ्की निर्माण गरी एक घर एक धाराको व्यवस्था
२	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. २२	
१	१०० थान खानेपानीका धारा खरिद
२	सरसफाई प्रयोजनका लागि ट्रेक्टर खरिद
वडा नं. २३	
१	खानेपानी ट्याङ्की निर्माण गरी एक घर एक धाराको व्यवस्था

४. महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	महिलाको सिप विकासका निम्ति उचित वातावरण निर्माण
वडा नं. २	
१	महिला शिक्षा तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
२	लक्षित वर्ग लक्षित वर्गका लागि रोजगारी, उद्यमशिलता तथा क्षमता विकास कार्यक्रम
३	बालबालिकाहरुका लागि खेलमैदानको व्यवस्था
वडा नं. ३	
१	घरेलु हिंसा भएको पाइएमा कडा भन्दा कडा कारबाहीको व्यवस्था
वडा नं. ४	
१	महिला हिंसा न्यूनीकरणका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
२	बालविवाह न्यूनीकरण सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि
३	महिला सशक्तिकरणका लागि अभिमूखीकरण तथा घरेलु उद्यमशिलता सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	बाल उद्यान केन्द्र निर्माण
२	सिप विकास तथा क्षमता विकास सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ७	
१	महिलाहरुका लागि सिपमूलक, अभिमूखीकरण तालिमको व्यवस्था तथा रोजगारीको अवसर सिर्जना
वडा नं. ८	
१	महिलाहरुका लागि सिपमूलक, क्षमता अभिवृद्धि तालिमको व्यवस्था तथा रोजगारीको अवसर सिर्जना
वडा नं. ९	
१	महिलाहरुलाई सिपमूलक, ज्ञानमूलक तथा घरेलु उद्योग सञ्चालनका लागि तालिमको व्यवस्था
२	बालविवाह न्यूनीकरणका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम तथा सडक नाटकको व्यवस्था
३	बालश्रम शोषण अन्त्यका लागि आवश्यक पहल
४	आगुऔषध न्यूनीकरणका लागि कारबाही तथा जनचेतनामूलक कार्यक्रमको व्यवस्था
वडा नं. १०	
१	महिलाहरुलाई सिपमूलक तालिम प्रदान (सिलाई कटाई, ब्यूटीसियन, चप्पल बनाउने)
वडा नं. ११	
१	रोजगारी तथा सिपमूलक तालिमको व्यवस्था
२	बाल उद्यान केन्द्र तथा मनोरञ्जनस्थल निर्माण
वडा नं. १२	
१	महिला हिंसा अन्त्यका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
२	गरीब तथा विपन्न बालबालिकाहरुका लागि पोषणयुक्त खानेकुरा वितरण
वडा नं. १३	
१	महिला शिक्षा तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
२	चिल्ड्रेन पार्क निर्माण
३	खोप तथा गर्भवती जाँच सेवा संचालन तथा भवन निर्माण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १५	
१	बालउद्यान केन्द्र स्थापना
२	महिला तथा बाल हिंसा सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
३	महिलाहरुका लागि सिपमूलक, क्षमता अभिवृद्धि तालिमको व्यवस्था
वडा नं. १६	
१	महिला सम्बन्धी सिपमूलक तालिमको व्यवस्था (सिलाईकटाई, ब्यूटीसियन, फुलबुट्टा बुनाई, पेन्टिङ) मार्फत रोजगारीको सिर्जना
वडा नं. १८	
१	महिलाहरुलाई जनचेतनामूलक तालिमको व्यवस्था
वडा नं. २०	
१	बाल उद्यान निर्माण
वडा नं. २१	
१	सिपमूलक तथा रोजगारमूलक तालिमको व्यवस्था (सिलाई कटाई, ब्यूटीसियन)
२	प्रत्येक टोलमा बाल स्कुलको व्यवस्था
वडा नं. २२	
१	बालबालिकाहरुका लागि शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था
२	महिलाहरुका लागि सिप विकास सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था
वडा नं. २३	
१	महिलाहरुमा सिपमूलक तथा क्षमता अभिवृद्धि तालिमको व्यवस्था (सिलाईकटाई, ब्यूटिसियन, मुढा बनाउने, झोला बनाउने)

५. शान्ति सुरक्षा

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	प्रहरी विट निर्माण
वडा नं. ४	
१	चोकचोकमा सिसि क्यामेरा जडान
२	वडाका विभिन्न स्थानमा Warning Bell को व्यवस्था
३	महिलाहरुलाई आत्मसुरक्षा सम्बन्धी तालिम प्रदान
वडा नं. ५	
१	प्रहरी भवन निर्माण
वडा नं. ७	
१	प्रहरी भवन निर्माण
वडा नं. ९	
१	अभिभावकहरुमा बालशिक्षा सम्बन्धी तालिम तथा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
वडा नं. ११	
१	स्थायी प्रहरी विट निर्माण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १३	
१	लालापुरमा प्रहरी विट निर्माण
वडा नं. १६	
१	प्रहरी विट निर्माण
वडा नं. १८	
१	निजी जमिन सहितको प्रहरी भवन निर्माण
वडा नं. १९	
१	प्रहरी भवन निर्माण
वडा नं. २०	
१	भौतिक पूर्वाधार सहितको स्थायी प्रहरी विट निर्माण
वडा नं. २१	
१	करनबाबामा पुलिस चौकी निर्माण
वडा नं. २२	
१	किंगरियनपूर्वामा अस्थायी प्रहरी विट निर्माण
वडा नं. २३	
१	प्रहरी विट निर्माण

६. सामाजिक सुरक्षा

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	ज्येष्ठ नागरिकहरुको निशुल्क स्वास्थ्य जाँच तथा गुणस्तरीय औषधि वितरण
२	अपाङ्गमैत्री कार्यालयको व्यवस्था
३	स्तनपान कक्षमैत्री कार्यालय भवन निर्माण
४	आत्मनिर्भर सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन
५	अपाङ्गता भत्ताको व्यवस्था
वडा नं. २	
१	ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, एकल महिला, द्वन्द्व पिडितहरुका लागि निशुल्क बीमा, यातायात तथा औषधिको व्यवस्था
वडा नं. ३	
१	अपाङ्गता तथा अशक्त व्यक्तिहरुका लागि भत्ताको व्यवस्था तथा उचित किसिमको रोजगारी सिर्जना
२	ज्येष्ठ नागरिक मिलन केन्द्र स्थापना
वडा नं. ४	
१	ज्येष्ठ नागरिक मिलन केन्द्र स्थापना
वडा नं. ५	
१	वडा कार्यालयबाट भत्ता वितरण कार्य सञ्चालन
वडा नं. ७	
१	अपाङ्ग, गरीब, एकल महिला तथा विधुवा महिलाका लागि रोजगारी तथा लगानीको वातावरण सिर्जना

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. ९	
१	ज्येष्ठ नागरिक मिलान केन्द्र स्थापना
वडा नं. १०	
१	ज्येष्ठ नागरिक मिलान केन्द्र स्थापना
२	रोड क्रस गर्दा जोखिम न्यूनीकरणका उपाय अवलम्बन
३	ज्येष्ठ नागरिक मिलन केन्द्रका लागि जमिन तथा भवनको व्यवस्था
४	रेडक्रस सोसाइटीका लागि जमिन तथा भवनको व्यवस्था
वडा नं. १२	
१	अशक्त व्यक्तिहरुका लागि घर मै भत्ताको व्यवस्था
२	वाल्मिकी समुदायका ६० वर्ष माथिका बृद्धहरुका लागि भत्ताको व्यवस्था
३	वाल्मिकी समुदायका बालबालिकाहरुलाई नि:शुल्क शिक्षाको व्यवस्था
वडा नं. १३	
१	आवश्यकताका आधारमा चौतारा निर्माण
वडा नं. २२	
१	किंगरियनपूर्वामा रहेका किंगरिया जातीलाई लोपोन्मुख जातीका रुपमा राखि सामाजिक सुरक्षा भत्ताको व्यवस्था
वडा नं. २३	
१	शिक्षा, स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
२	ज्येष्ठ नागरिक मिलन केन्द्र स्थापना
३	अपाङ्गता व्यक्ति लक्षित आयमूलक कार्यक्रम सञ्चालन

७. युवा तथा खेलकुद

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	खेल मैदानहरुको उचित व्यवस्थापन तथा कम्पाउण्डको व्यवस्था
वडा नं. २	
१	Indoor Game का लागि कोर्ट निर्माण
वडा नं. ३	
१	खेलकुद मैदान तथा सम्पूर्ण खेल सामग्री सहित खेल प्रशिक्षणको व्यवस्था
२	Indoor Game लाई प्रोत्साहन
३	हरेक खेलका लागि वडास्तरीय टिमको व्यवस्था
वडा नं. ४	
१	फुटसल ग्राउण्ड निर्माणका लागि उचित बजेटको व्यवस्था
२	Indoor Game का लागि कोर्ट निर्माण
	खेलाडीहरुलाई उचित प्रोत्साहनको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	खेलमैदान निर्माण तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता

क.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. ६	
१	खेलमैदान निर्माण तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
वडा नं. ७	
१	वडाभित्र रहेका खेलमैदानहरुको स्तरोन्नति तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
२	युवा क्लवको व्यवस्था
वडा नं. ८	
१	खेलमैदान सहित सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
वडा नं. ९	
१	खेलमैदान निर्माण तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
वडा नं. १०	
१	खेलमैदान निर्माण तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
२	व्यायामशाला तथा चिल्ड्रेन पार्क निर्माण
वडा नं. ११	
१	खेलमैदान निर्माण तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
वडा नं. १२	
१	खेलमैदान निर्माण तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
वडा नं. १३	
१	खेलमैदान निर्माण तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
वडा नं. १५	
१	कालाबञ्जर क्षेत्रमा रहेको खेलमैदानको स्तरोन्नति तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको व्यवस्था
वडा नं. १६	
१	खेलमैदान निर्माण तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
वडा नं. १७	
१	नदै गाउँ स्थित रहेको खेलमैदान मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
२	सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
वडा नं. १८	
१	खेल मैदान निर्माण तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
वडा नं. १९	
१	आलानगर खेलमैदानको स्तरोन्नति तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
वडा नं. २०	
१	खेलमैदान निर्माण तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
२	एक गाउँ एक Open Gym को व्यवस्था
वडा नं. २१	
१	खेलमैदान निर्माण तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
वडा नं. २२	
१	खेलकुद रंगशाला निर्माण तथा व्यवस्थापन

क.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. २३	
१	भज्जुपूरुवा खेलमैदानको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता

८. शवदाहस्थल तथा समाधीस्थल व्यवस्थापन

क.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. ३	
१	गौसिया मस्जिद अन्तर्गत रहेको मस्जिदको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
वडा नं. ८	
१	हिन्दु समसानघाटको स्तरोन्नति तथा सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था
वडा नं. १०	
१	आवश्यकताका आधारमा भौतिक पूर्वाधार सहितको शवदाहस्थल निर्माण
वडा नं. १२	
१	चिडिमार समुदायका निम्ति परम्परागत अनुरुपका शवदाहस्थल निर्माण
वडा नं. १३	
१	निर्माणाधिन शवदाहस्थलको समयमै निर्माण सम्पन्न
वडा नं. १४	
१	आवश्यकताका आधारमा भौतिक पूर्वाधार सहितको शवदाहस्थल निर्माण
वडा नं. १५	
१	श्री परमहंस बैकुण्ठ धाममा शुद्धपानी, बिजुली तथा इलेक्ट्रिक मेशिनको व्यवस्था
वडा नं. १६	
१	बेहना कब्रस्थान, इद्रिसी कब्रस्थान मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
२	भौतिक पूर्वाधार सहितको शवदाहस्थल निर्माण
वडा नं. १८	
१	शवदाहस्थलका लागि जमिन खरिद गरी भौतिक पूर्वाधार सहितको शवदाहस्थल निर्माण
वडा नं. १९	
१	आवश्यकताका आधारमा भौतिक पूर्वाधार सहितको शवदाहस्थल निर्माण
वडा नं. २०	
१	भौतिक पूर्वाधार सहितका हिन्दु र मुस्लिम समुदाय लक्षित शवदाहस्थल तथा कब्रस्थान निर्माण (गायत्री नगर, मनिकापुर कब्रस्थान, संसानघाट)
वडा नं. २१	
१	आवश्यकताका आधारमा भौतिक पूर्वाधार सम्पन्न शवदाहस्थल निर्माण
वडा नं. २२	
१	किंगरियनपूर्वा कब्रस्थानको पर्खाल निर्माण
२	पुरैनीमा शवदाहस्थल मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
वडा नं. २३	
१	भज्जुपूरुवा गाउँको कब्रस्थान र जंगलीसिपूरुवा गाउँको कब्रस्थान मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति

(ग) पूर्वाधार क्षेत्र

१. बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	घरपरिवार विहिनहरुको पहिचान गरी आवश्यताका आधारमा आवास निर्माण
२	तालिम घर क्रिया घर तथा धर्मशाला निर्माण
वडा नं. २	
१	घरपरिवार विहिन परिवार पहिचान गरी आवश्यकताका आधारमा भवन निर्माण
२	आवश्यकताका आधारमा तालिम घर, क्रियाघर तथा धर्मशाला निर्माण
वडा नं. ३	
१	आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
वडा नं. ४	
१	आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
वडा नं. ५	
१	आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
वडा नं. ६	
१	घरपरिवार विहिनहरुका लागि आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
वडा नं. ७	
१	आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
२	ज्येष्ठ नागरिक मिलान केन्द्र निर्माण
३	खेलकुद भवन निर्माण
४	चिल्ड्रेन पार्क निर्माण
वडा नं. ८	
१	भाडामा बसिरहेका घरपरिवारका लागि उचित आवासको व्यवस्था
वडा नं. ९	
१	आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
वडा नं. ११	
१	आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
२	ज्येष्ठ नागरिक मिलान केन्द्र स्थापना
३	सामुदायिक भेटघाट केन्द्र स्थापना
वडा नं. १२	
१	भौतिक पूर्वाधार सहितको ज्येष्ठ नागरिक मिलान केन्द्र तथा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
२	आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
वडा नं. १३	
१	ज्येष्ठ नागरिक मिलान केन्द्र स्थापना
वडा नं. १५	
१	धर्मशाला निर्माण
२	आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १६	
१	विवाह घर निर्माण
वडा नं. १७	
१	आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
२	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक भवन निर्माण
वडा नं. १८	
१	ज्येष्ठ नागरिक मिलान केन्द्र स्थापना
२	आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
वडा नं. १९	
१	आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
२	सार्वजनिक भवन निर्माण
वडा नं. २०	
१	एक गाउँ एक धर्मशाला, विवाह धर्मशाला तथा आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
वडा नं. २१	
१	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक भवन निर्माण
वडा नं. २२	
१	लोपोन्मुख किंगरियन जातिका अत्यन्त आर्थिक अवस्था कमजोर भएका परिवारका लागि आवास निर्माण
२	किंगरियनपुरमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. २३	
१	सामुदायिक भवन निर्माण
२	आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण

२. सडक, पुल तथा यातायात

सडक

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	हरेक वडाका नालाहरुबाट ढल निकासको राम्रो व्यवस्था
२	यातायातको उचित व्यवस्थापन
वडा नं. २	
१	वडा भित्र रहेका कमजोर सडकहरुको स्तरोन्नति तथा नाला निर्माण
२	बागेश्वरी टोलस्थित खोलामा पुल निर्माण
वडा नं. ३	
१	मेहिदि हसनको घरदेखि हासिम मेडिकल सम्मको सडक कालोपत्रे तथा स्तरोन्नति
२	एकलैनी बाटोलाई बसपार्क सम्म जोड्नका लागि डिपिआर तयार गरी सडकको स्तरोन्नति
३	करामत अलीको घरदेखि सकीलु अन्सारीको घरसम्म फुलबारी मार्गलाई चौडागरी सडकको स्तरोन्नति
वडा नं. ४	
१	वडा भित्रका सडकहरुको स्तरोन्नति तथा सबै नालाहरुको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
२	RCC सहितको पक्की नाला निर्माण
३	पुराना नाला तथा ठूला नालाहरुको पुर्ननिर्माण तथा मर्मत सम्भार
वडा नं. ५	
१	साइमार्ग देखि ६ नं. सिमाना जोड्ने सडक तथा नाला निर्माण
२	जडिबुटी देखि हसमती मस्जिद सम्म सडक तथा नाला निर्माण
३	बेहना टोलमा सडक निर्माण
वडा नं. ६	
१	हनुमान बानियाको घरदेखि उत्तर हुलाकी रोडसम्मको सडक स्तरोन्नति
२	रामनगर सिता मार्ग सम्मको सडक स्तरोन्नति
३	संगिता रेग्मीको घरदेखि दक्षिण सम्मको सडक स्तरोन्नति
४	फुल्टेका स्कुल अगाडि सम्मको सडक स्तरोन्नति
वडा नं. ७	
१	दिलिप साहुको घरदेखि डि.एस.पी. रोडसम्म दुईतर्फी नाला तथा पि.सि.सि. सडक निर्माण
२	शिव मन्दिर गगनगञ्ज देखि डि.एस.पी. रोडसम्म दुईतर्फी नाला तथा पि.सि.सि. सडक निर्माण
३	महेन्द्र विद्यालयदेखि डि.एस.पी. रोडसम्मको सडक पक्की तथा नाला निर्माण
४	लक्ष्मी श्रेष्ठको घरदेखि सवविर हलुवाइको घरसम्म स्तरीय सडक तथा पक्की सडक निर्माण
५	वडाभित्र रहेका सम्पूर्ण सडकहरुको स्तरोन्नति तथा नाला निर्माण
वडा नं. ८	
१	एनआईसि एसिया देखि घसीयारन टोलसम्मको सडक स्तरोन्नति
२	भैरवगञ्ज टोल हुँदै नाउटोल सम्मको सडक स्तरोन्नति
वडा नं. ९	
१	चार बाहिनी चोकदेखि पिपल चौतारा (शान्तिनगर) हुँदै समावेशी टोल सम्मको सडक मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
२	श्रहदा नगर बस्ती भित्रका सडकहरुको स्तरोन्नति
३	समावेशी टोल भित्रका सडकहरुको स्तरोन्नति
४	आनन्द नगर टोल भित्रका सडकहरुको स्तरोन्नति
५	पशुपति मन्दिर देखि दक्षिण श्रहदानगर जाने बाटोसम्मको सडक स्तरोन्नति
वडा नं. १०	
१	कुर्पा हस्पिटल देखि पश्चिम भृकुटी नगर दक्षिण गणेश मन्दिर देखि परस्मान जोड्ने सडकमा नाला सहित सडक कालोपत्रे र उत्तर दक्षिणमा सहायक मार्ग निर्माण
२	शारदा आधारभुत विद्यालय देखि बलभद्र वलीको घर हुँदै सुर्खेत रोड सम्म जाने सडक कालोपत्रे तथा स्तरोन्नति
३	लक्ष्मी नारायण साहको घरदेखि पश्चिम स्वर्गीय किरण बुढाथोकीको घर हुँदै उत्तर दक्षिण सम्म जाने सडक पिच तथा स्तरोन्नति
४	दिपक थापाको घरदेखि पूर्व तुलबहादुर रानाको घर हुँदै दक्षिण जोड्ने बाटो पिच तथा स्तरोन्नति
५	चेतनानगर देखि बिन्दवासिनी टोलका सबै भित्री सडकहरु कालोपत्रे तथा स्तरोन्नति
६	गणेश मन्दिर देखि परस्पुर सडक जोड्ने बाटो पक्की तथा स्तरोन्नति
७	बिच बाटोमा रहेका पोलहरुको स्थानान्तरण तथा पुराना पोलहरुको विस्थापन

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
८	शारदा आ.वि. देखि पूर्व हुँदै शितल विष्टको घर सम्म जाने बाटो कालोपत्रे, पक्की तथा नाला निर्माण
वडा नं. ११	
१	वडाभित्र रहेका सम्पूर्ण कमजोर तथा गुणस्तरहिन सडकहरुको स्तरोन्नति
२	ढल निकासको उचित व्यवस्थापन
वडा नं. १२	
१	वडा भित्र रहेका गुणस्तरहिन सडकहरुको स्तरोन्नति तथा पक्की नाला निर्माण
वडा नं. १३	
१	वडा भित्र रहेका गुणस्तरहिन सडकहरुको स्तरोन्नति तथा पक्की नाला निर्माण
२	आवश्यकताका आधारमा पक्की पुल निर्माण
वडा नं. १४	
१	वडाभित्र रहेका गुणस्तरहिन सडकहरुको स्तरोन्नति तथा पक्की नाला निर्माण
२	नानूगाउँ कुदुश कबडियाको घरदेखि कैराती पूर्वा हुँदै औषधि कम्पनी जोड्ने सडक स्तरोन्नति
३	गंगापुर मन्दिर देखि पहलवान मिल र भवनियापुर हुँदै रतैहा नाला जोड्ने सडक सडक स्तरोन्नति
४	सुईया चोक देखि प्रदेश सुशासनको पछाडि गेट सम्मको सडक स्तरोन्नति
५	भाहनपूर्वाको चोकदेखि होल्डिङ सेन्टर जोड्ने सडक स्तरोन्नति
६	नन्के कबडियाको घरदेखि ऋषिरामको घर हुँदै प्यारे कोरीको घर सम्म नाला तथा पि.सि.सि. बाटो निर्माण
७	रिहारपूर्वा चोक देखि दुवै तर्फ नाला तथा पि.सि.सि. निर्माण
वडा नं. १५	
१	जमुनाह गाउँ हुँदै पिपहवा सडक र डुडुवा गाउँपालिका वडा नं. ६ रतैया नाला सम्मको कालोपत्रे सडकको दुवै छेउमा नाला निर्माण तथा सडक स्तरोन्नति
वडा नं. १६	
१	अन्तल जसमाको घर देखि इद्रिस सैयदको घर सम्म पक्की सडक तथा नाला निर्माण
२	कश्रुस्टान देखि उत्तरतर्फ सम्सुल जोलाइको घर सम्म पक्की सडक तथा नाला निर्माण
३	राजमार्ग सडक देखि आयुर्वेद औषधालय हुँदै कश्रुस्टान सम्म पक्की सडक तथा नाला निर्माण
४	सुवरबारा देखि दोदरा नाला सम्म पक्की सडक तथा नाला निर्माण
वडा नं. १७	
१	परस्पुर समासिया समिर बेहनाको घरदेखि सैयद बेहनाको घरसम्मको सडक स्तरोन्नति
२	ढोडेगाउँबाट नदैगाउँ जाने बाटो कालोपत्रे तथा स्तरोन्नति
३	परस्पुरबाट वडाका सम्पूर्ण बस्तीहरु जाने सडक स्तरोन्नति
वडा नं. १८	
१	रिङरोड (राँझा चोक देखि क्यानल हुँदै फुलटेग्रा, राँझा क्यानल हुँदै मानपुर, भुजेगाउँ देखि ज्ञानपुर, नयाँ बस्ती सम्म दुवै साइडमा ठूलो ड्रेन सहितको नाला तथा पक्की सडक निर्माण
वडा नं. १९	
१	वडा नं. १९ बनघुसा देखि सिद्धी विनायक ईट्टाभट्टा हुँदै मेन रोड जोड्ने सडकको स्तरोन्नति
२	जिन्नात बाबा देखि दखिन जानो वाहदरको घर सम्म आरसिसि सडक निर्माण
३	फुटाहा देखि सुईया हुँदै कन्ठीपुर जोड्ने सडक पिचको व्यवस्था
४	सुईया मोड देखि मोहनपूर फारम हुँदै आलानगर रिङ्ग रोडको स्तरोन्नति

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
५	सिहराखा नालामा कल्भर्ट निर्माण
६	कटलिया मोड देखि अधुरो हुलाकी बाटो जोड्ने सडकको स्तरोन्नति
७	सुर्जि गाउँ चोक देखि नहर हुँदै बसुदेवपूर जगत ज्योति मा.वि. स्कुल सम्मको सडक स्तरोन्नति
८	फुटाहा देखि मन्नीपुर गाउँ हुँदै पिच बाटो जोड्ने सडक निर्माण
९	आलानगर चोक देखि वर पिपला चौतारी हुँदै नन्दलाल विकको घर सम्मको बाटो पिचको व्यवस्था
१०	कमल केसीको घरदेखि सिरुवा नाला हुँदै मोहनपुर पिपला चौतारी सम्मको सडक स्तरोन्नति
११	मेरीगोल्ड इएम स्कुल देखि लगइहवा जोड्ने बाटो पिचको व्यवस्था
१२	नहर देखि जगत ज्योती जाने पछाडि बस्तीको बाटो पिचको व्यवस्था
१३	सुर्जि गाउँ दक्षिण हुलाकी रोड जाने बाटो निर्माण तथा स्तरोन्नति
१४	कटलिया देखि हुलाकी मार्ग जोड्ने सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति
वडा नं. २०	
१	वडाभित्रका सम्पूर्ण कमजोर सडकहरुको स्तरोन्नति तथा पक्की नाला निर्माण
वडा नं. २१	
१	तलेनपुर देखि गंगारामपुरुवा सम्म पक्की सडक तथा नाला निर्माण
२	दाना उद्योग देखि उत्तर हुँदै झगरपुर सम्म पक्की रोड तथा नाला निर्माण
३	विउता देखि दक्षिण हुँदै करणबाबा प्रा.वि. हुँदै मोहनपुर र गंगारामपुर हुँदै १३ नं. वडाको सिमाना सम्मको सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति
४	विरता मूलबाटो देखि गणेनपुर टोल हुँदै मोहनपुर सम्म मापदण्ड सहितको पक्की सडक निर्माण
५	वलदेवनगरबाट २२ नं. सिमाना सम्म जाने बाटोमा मापदण्ड अनुसारको पक्की सडक निर्माण
६	वडाभित्र रहेका कमजोर सडकहरुको पहिचान गरी मापदण्ड अनुसारको पक्की सडक तथा नाला निर्माण
७	बसन्त मल्ल चोक देखि दक्षिण हुँदै वडा नं. १३ को सिमाना सम्म जाने सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति
८	बसन्त मल्ल चोकदेखि उत्तर हुँदै वडा नं. २२ को सिमाना सम्मको सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति
९	महाराजा स्कुल देखि दक्षिण हुँदै वडा नं. १३ को सिमाना सम्म मापदण्ड अनुसारको सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति
१०	वेतनी जाने मूल बाटो देखि उत्तर हुँदै कान्तिपोखरी ताल जाने सडक मापदण्ड अनुसार निर्माण
११	नरपुर बाटोदेखि पूर्व कान्तिपुर ताल सम्म सडक निर्माण
१२	पुरैना मूलबाटो देखि हिन्दु समसान घाट सम्म पक्की सडक तथा नाला निर्माण
वडा नं. २२	
१	शान्ति चोक देखि किंगरियनपूर्वा सम्म १ कि.मि. सडक कालोपत्रे
२	वडा कार्यालय नजिक देखि गुरुकुल सम्मको १ कि.मि. सडक कालोपत्रे
३	शान्ति चोक देखि कण्ठीपुर सम्म जाने १ कि.मि. सडक कालोपत्रे
वडा नं. २३	
१	जगलीसिंहपूर्वा देखि डम्पिङ साईट सम्मको बाटो कालोपत्रे
२	डम्पिङ साईट देखि जाफर पूर्वा सम्म पक्की सडक निर्माण
३	जगलीसिंह पूर्वा कर्वल्म सम्मको बाटो कालोपत्रे
४	लोहारनपूर्वा देखि डम्पिङ साईट सम्मको सडकमा दुवैतर्फ नाला निर्माण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
५	वडाभित्रका विभिन्न सहायक बाटो निर्माण
६	भज्जुपूर्वा देखि जंगल जाने बाटोमा पुल निर्माण

३. जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	विद्युत पोल विस्थापनका लागि विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय
वडा नं. २	
१	पुराना विद्युत पोल विस्थापन गरी नयाँ पोल जडान तथा तारहरुको व्यवस्थापन
२	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान
वडा नं. ३	
१	
वडा नं. ४	
१	पुराना विद्युत पोल विस्थापन गरी नयाँ पोल जडान
२	उचित मापदण्ड अनुसार उचाई भएका पोलहरु जडान (मापदण्ड बिनाका पोलहरु विस्थापन)
वडा नं. ५	
१	पुराना विद्युत पोल विस्थापन गरी नयाँ पोल जडान
वडा नं. ६	
१	विद्युत सञ्चालनका लागि ऐलानी जग्गामा पूर्जाको व्यवस्था गरी विद्युत विस्तार
वडा नं. ९	
१	हाइमाक्सहरुमा सोलार जडान
वडा नं. १०	
१	वडाभित्रका विभिन्न स्थानहरुमा विजुली नपुगेकाले विद्युत विस्तार
२	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान
३	पुराना विद्युत पोल विस्थापन गरी नयाँ पोल जडान
वडा नं. ११	
१	पुराना विद्युत पोल तार विस्थापन तथा नयाँ पोल जडान
वडा नं. १२	
१	पुराना पोल तथा तार विस्थापन तथा नयाँ पोल जडान
२	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान
वडा नं. १३	
१	सबै कृषि भूमिमा विद्युत विस्तार
२	पुराना विद्युत पोल विस्थापन तथा नयाँ पोल जडान
३	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान
४	घरमाथि भएका विद्युतीय तारहरुको व्यवस्थापन
वडा नं. १४	
१	सबै कृषि भूमिमा विद्युत विस्तार
२	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १५	
१	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान
२	पुराना विद्युत पोल तथा तार विस्थापन गरी नयाँ पोल जडान
वडा नं. १८	
१	पुराना पोलहरुको विस्थापन तथा तारहरुको उचित व्यवस्थापन
२	बस्ती तथा खेतबारीको बिचमा रहेको हाइटेन्सन लाइनको उचित रुपमा व्यवस्थापन
वडा नं. १९	
१	प्रत्येक चोकमा सोलार बत्ती जडानको व्यवस्था
वडा नं. २०	
१	सबै कृषि भूमिमा विद्युत विस्तार
२	वडाभित्रका नयाँ बस्तीहरुमा विद्युतीकरण
३	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान
वडा नं. २१	
१	आवश्यकताका आधारमा विद्युत पोल तथा तारको व्यवस्था
२	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान
वडा नं. २३	
१	वडाभित्रका विभिन्न स्थानमा हाई मास्ट जडान
२	विद्युतीकरणका लागि ३०० थान पोल तथा तारको व्यवस्था
३	आवश्यकताका आधारमा सोलार बत्ती जडान

४. सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. ३	
१	प्रत्येक चोकमा सिसि क्यामेरा जडान
वडा नं. ४	
१	हरेक सार्वजनिक क्षेत्रहरुमा फ्रि इन्टरनेटको व्यवस्था
वडा नं. २१	
१	NTC टावर निर्माण
वडा नं. २३	
१	सञ्चारका लागि टावरको व्यवस्था

(घ) वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र

१. भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. ३	
१	डुबानको समस्या न्यूनीकरणका लागि तटबन्धको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	जडीबुटी पछाडि सडक तथा नाला निर्माण गरी ढल निकासी मार्फत डुबानको समस्या न्यूनीकरण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. ७	
१	भगवान तलाउ मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
वडा नं. ८	
१	डुबानको समस्या न्यूनीकरणका लागि जोखिम स्थानमा तटबन्धको व्यवस्था
वडा नं. १०	
१	वडाभित्र ढल निकासको व्यवस्था
२	पशुपंक्षीका लागि पानी व्यवस्थापनका लागि ५ वटा तलाउ निर्माण
वडा नं. १२	
१	ढल निकासको उचित व्यवस्थापन
वडा नं. १३	
१	जलाधार क्षेत्र तथा तलाउहरुको उचित व्यवस्थापन तथा तटबन्धको व्यवस्था
वडा नं. १५	
१	पकडिया ताल र सुइया ताल व्यवस्थापन तथा स्तरोन्नति
वडा नं. १६	
१	ढल निकासको उचित व्यवस्थापन
वडा नं. १८	
१	ढल निकास सहितको नाला निर्माण गरी डुबान तथा कटानको समस्या न्यूनीकरण
२	सुर्खेत रोडको दुवै साइडमा ठूलो ड्रेन सहितको नाला निर्माण
वडा नं. २०	
१	ढल निकास सहित पक्की नाला निर्माण
२	बाढी तथा डुबान न्यूनीकरणका लागि सेल्टर निर्माण
वडा नं. २२	
१	कान्ति तालमा नियमित रुपमा पानी प्रवाह गर्न सिक्टा सिँचाई आयोजनाको व्यवस्था

२. वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	फोहोर संकलन गर्ने गाडी तथा कर्मचारीको व्यवस्था
२	कुहिने र नकुहिने फोहोरको वर्गीकरण
३	फोहोरबाट मल बनाउने प्रविधि सञ्चालन
४	सरसफाईका आवश्यक आधुनिक मेशिनको व्यवस्था
वडा नं. २	
१	फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन
२	छाडा चौपायाहरुको उचित व्यवस्थापन
वडा नं. ३	
१	फोहोरमैला उचित व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पहल
वडा नं. ४	
१	वडाभित्रका सार्वजनिक स्थल तथा हाइवे छेउछाउमा बृक्षारोपण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. ५	
१	फोहोरमैला सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
२	फोहोर संकलनका निम्ति फलामको डस्टविनको व्यवस्था
वडा नं. ६	
१	फोहोर संकलन गर्ने गाडी तथा कर्मचारीको व्यवस्था
वडा नं. ७	
१	फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
२	फोहोर संकलन गर्ने गाडीको व्यवस्था
वडा नं. ८	
१	फोहोर व्यवस्थापनको समस्या रहेकाले डम्पिङ साइट निर्माण
२	बृक्षारोपण कार्यक्रम
वडा नं. ९	
१	फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
वडा नं. १०	
१	फोहोरको उचित व्यवस्थापन
२	बृक्षारोपण कार्यक्रम
वडा नं. १२	
१	फोहोर संकलन गर्ने गाडी तथा कर्मचारीको व्यवस्था
वडा नं. १३	
१	ढल निकासको उचित व्यवस्थापन
२	फोहोर संकलन गर्ने गाडी तथा कर्मचारीको व्यवस्था
वडा नं. १४	
१	वडाभित्रका सार्वजनिक स्थल तथा सडक छेउछाउमा बृक्षारोपण
वडा नं. १५	
१	फोहोर संकलन गर्ने गाडीको व्यवस्था
वडा नं. १६	
१	फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि फोहोर संकलन गर्ने गाडीको व्यवस्था
वडा नं. १८	
१	फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
२	फोहोर व्यवस्थापनका लागि फोहोर संकलन गर्ने गाडी तथा कर्मचारीको व्यवस्था
वडा नं. २१	
१	फोहोर व्यवस्थापनका लागि फोहोर संकलन गर्ने गाडीको व्यवस्था
वडा नं. २२	
१	हुलाकी सडकको आसपासमा ग्रिन बेल्ट निर्माण (करिब १५०० मि.)
वडा नं. २३	
१	फोहोर संकलन गर्ने गाडीको व्यवस्था
२	फोहोर संकलन गरी उचित रुपमा ल्याण्डफिल्ड साईटमा व्यवस्थापन

३. वन, वातावरण तथा जैविक विविधता

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. २१	
१	वन क्षेत्रमा बृक्षारोपण, तारबार तथा वन संरक्षणको व्यवस्था
वडा नं. २२	
१	कान्ति तालमा आउने जंगली र साईवेरियन चराहरुको संरक्षण
वडा नं. २३	
१	खाली स्थानमा बृक्षारोपण, वन व्यवस्थापन तथा संरक्षण
२	सडकको दुवे तर्फ बृक्षारोपण

४. विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	आवश्यकताका आधारमा दमकलको व्यवस्था
२	आवश्यकताका आधारमा शववाहन गाडीको व्यवस्था
वडा नं. ४	
१	दमकल एम्बुलेन्स लगायतका गाडीहरु छिर्न सक्ने गरी सडक विस्तार
वडा नं. ६	
१	ढल निकासको उचित व्यवस्थापन
वडा नं. १३	
१	विपद्को समयमा उद्धारका लागि भवन निर्माण गरी आवश्यक खाना तथा आवासको व्यवस्था
वडा नं. १६	
१	विपद् उत्थान न्यूनीकरण भवन निर्माण
वडा नं. २२	
१	आगलागीको जोखिम न्यूनीकरण तथा बीमाको व्यवस्था

(ङ) संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र

१. संस्थागत विकास तथा सुशासन

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	अपाङ्गमैत्री भवन तथा शौचालय निर्माण
२	वडा प्रवेशद्वार निर्माण
वडा नं. ३	
१	थप सरसफाई कर्मचारीको व्यवस्था
वडा नं. ४	
१	वडा कार्यालय नयाँ भवन निर्माण (आधुनिक प्रविधिमा आधारित)
वडा नं. ५	
१	सम्पूर्ण भौतिक पुर्वाधार सहितको वडा कार्यालय भवन निर्माण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. ६	
१	सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार सहितको वडा कार्यालय भवन निर्माण
वडा नं. ७	
१	भौतिक पूर्वाधार सहितको वडा कार्यालय भवन निर्माण
२	वडा कार्यालयमा आवश्यक फर्निचर तथा अन्य सामग्रीको व्यवस्था
वडा नं. ८	
१	भौतिक पूर्वाधार सहितको वडा कार्यालय भवन निर्माण
२	युवा सूचना केन्द्र निर्माण
वडा नं. ९	
१	निर्माण कार्य अपुरो रहेको वडा कार्यालय भवनको निर्माण सम्पन्न
वडा नं. ११	
१	सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार सहितको वडा कार्यालय भवन निर्माण
वडा नं. १२	
१	सरसफाई तथा विद्युतीय कार्यका लागि वडा कार्यालयमा कर्मचारीको व्यवस्था
वडा नं. १३	
१	भौतिक पूर्वाधार सहितको वडा कार्यालय भवन निर्माण
वडा नं. १५	
१	सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार सहितको वडा कार्यालय भवन निर्माण
वडा नं. १६	
१	भौतिक पूर्वाधार सहितको वडा कार्यालय भवन निर्माण
वडा नं. १७	
१	सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार सहितको वडा कार्यालय भवन निर्माण
वडा नं. १८	
१	सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार सहितको वडा कार्यालय भवन निर्माण
वडा नं. २०	
१	भौतिक पूर्वाधार सहितको वडा कार्यालय भवन निर्माण
वडा नं. २१	
१	सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार सहितको वडा कार्यालय भवन निर्माण
२	वडा कार्यालयमा दरबन्दी अनुसार कर्मचारीको व्यवस्था
वडा नं. २२	
१	सहायक चौथो तहको कर्मचारीको व्यवस्था
वडा नं. २३	
१	वडा कार्यालयको भवन तला थप, शौचालय, पार्किङ तथा पानीको व्यवस्थापन

अनुसुची - ३: उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना परिमार्जन गर्ने कार्यको लागि छलफलमा उपस्थित सहमागीहरू तथा तस्बिरहरू

आज मिति २०८२-०४-११ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. ९ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री प्रमोद रिजाल को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को बैठक हल मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	प्रमोद रिजाल	वडाअध्यक्ष	9848024708	[illegible]
२	तारामान बुढा	रा.प्र.पा. ९ नं. अध्यक्ष	९८४८०२२४२६	[illegible]
३	हेमराज पोखरेल	कृषि विज्ञ	९८४८०२२८९०	[illegible]
४	राजेश पौडेल	[illegible]	९८५९७३३९६६	[illegible]
५	मान बहादुर खत्री	[illegible]	९८६५९४००८९	[illegible]
६	वासुदेव गौतम	[illegible]	९८५८०२४८०५	[illegible]
७	ई. मोहन ओली	[illegible]	९८४८०४३२३६	[illegible]
८	लिलाराज उपाध्याय	विद्यालय अध्यक्ष	९८४८०८२३६५	[illegible]
९	खड्ग ब. ओली	ज्येष्ठ ना. "	९८४८०२२६८०	[illegible]
१०	धना रिजाल	योग प्रशिक्षक वडा का.स.	९८४८०४३०५९	[illegible]
११	कुमारी पुष्पा सिंह	वडा सदस्य	९८४८०३५६७६	[illegible]
१२	बिमला परियार	वडा "	9865888966	[illegible]
१३	उमा थापा	नि. उ. से.	9858022076	[illegible]
१४	जगमोहन [illegible]	[illegible]	9858309995	[illegible]
१५	कृष्ण बहादुर [illegible]	नागरिक	९८५००८८८९५	[illegible]
१६	हिमा मल्ल	अ.न.मी.	9846982022	[illegible]
१७	देवी [illegible]	का.स.	9864908999	[illegible]
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०४-०८ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. २ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री मनोज कुमार श्रेष्ठ को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को बैठक हल मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	मनोज कुमार श्रेष्ठ	वडाअध्यक्ष	९८४८३६८६२२	[signature]
२	गीता देवी राना	सदस्य	९८४८०८२६८९	[signature]
३	तुलसा परियार	वडासदस्य	९८६८९२९१३८	[signature]
४	पवित्रा कुमारी पुरी	वडिक महिला विकास आबद्ध	९८६६९६८२२०	[signature]
५	आशा शाही	[illegible]	9868113842	[signature]
६	वीरेन्द्र यादव	प्र.अ	९८४५०२९५०५	[signature]
७	राम कुमार पाँडेल	सहायक पाँचौं	९८४८०३८२६८	[signature]
८	[illegible]	वडा सचिव	९८५८३६८२२५	[signature]
९	रविन्द्र बोहरा	का.अ.	९८४८२८४६८६	[signature]
१०				
११				
१२				
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०४-०५ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. ३ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री अय्युब सिद्दिकी को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को .... मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	अय्युब सिद्दिकी	वडाअध्यक्ष	9858025497	[signature]
२	[illegible]	वडा सदस्य	9820850862	[signature]
३	कमरुन निशा अंसारी	महिला सदस्य	9804565068	कमरुन निशा
४	बासन्ती कनोजिया	" "	9815776713	बसन्ती
५	सरस्वती प्रजी	स्वास्थ्य सेविका	9868921131	सरस्वती
६	मैमुना सिद्दिकी	अध्यक्ष-FFN	9848053212	[signature]
७	[illegible]		9848056651	[signature]
८	[illegible]	शिक्षक	9816521952	[signature]
९	प्रिन्स गुप्ता	वडा सदस्य	9816500378	[signature]
१०	मो. खालिद इकबाल [illegible]	समाजसेवी	9858020297	[signature]
११	महेश कुमार [illegible]	प्रशासकीय अधिकृत	[illegible]	[signature]
१२	निजामुद्दीन [illegible]		[illegible]	[signature]
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

[signature]

आज मिति २०८२-०४-०७ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. ४ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री गोपाल पुन को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को बैठक भवन मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	गोपाल पुन	वडाअध्यक्ष	९८४८०६३२८२	[signature]
२	उत्तम सिंह प्रजापति	सदस्य	९८५८०२२२६२	[signature]
३	मो. सालेह मुल्लमान	,,	९८२२०२१९२६	[signature]
४	यशोदा नेपाली	प्र०अ० कन्या मावि	९८४८०२०४७१	[signature]
५	मोहम्मद रहिस हलवाई	पूर्व महासचिव, [illegible]	९८०० ५३६८०५	[signature]
६	धेन बहादुर गुरुङ	[illegible] वडा [illegible]	९८४८०८०५४१	[signature]
७	देविलाल सुनार	[illegible] वाडा [illegible]	९८४८०२१०८३	[signature]
८	दीवान थापा	वाडनं: ४	९८४८०३५०८१	[signature]
९	[illegible]	[illegible] no ४	9858087888	[signature]
१०	[illegible]	९८१५५९७८६०		[signature]
११	कविता श्रेष्ठ	सदस्य	९८१२५२००३५	[signature]
१२	बिष्णु शाही	वार्ड नं ४		[signature]
१३	पार्वती कार्की	वार्ड ४	९८७८९३४३०८	पार्वती
१४	बिष्णु शाही	वार्ड नं. ४		
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०४-१३ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. ५ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री सराफत हुसेन शेख को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को बैठक हल मा, परामर्शदाता संस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	सराफत हुसेन शेख	वडाअध्यक्ष		सराफत
२	शान्ति पासवान	वडासदस्य	9825554604	शान्ती
३	नुर आलम शेख	समाजसेवी	9800500153	Noor
४	अमरनाथ मौर्य	नागरीक	9800558992	[illegible]
५	अख्तर अली सैयद	नागरीक	9812574489	Akhtar
६	नन्दा घिमिरे	समाजसेवी	९८४८०२६९०५	[illegible]
७				
८				
९				
१०				
११				
१२				
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०४-११ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. ...६... का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री ...समिर प्रताप सींह.......... को उपस्थितिमा वडा कार्यालय [illegible] को ...[illegible]............................. मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	समीर प्रताप सींह	वडाअध्यक्ष	९८५८०२२२२४	[illegible]
२	भुमि दमिनी	वडा-सदस्य	९८०६२८३६६[illegible]	भुमि
३	जमाल [illegible]	,, ,,	९८१३२३२२०३	[illegible]
४	शान्ति कँडेल	फुल्टेक्रा मा.वि. प्र.अ.	९८४८०५४०८२	[illegible]
५	नवराज रोकाया	सब-ईन्जिनियर	९८६५६६९१५५	[illegible]
६	शिला देवकोटा	सहजकर्ता	९८४८९८९३६५	[illegible]
७	नवराज रोकाया	स्वास्थ्य अधिकृत	९८५८८३९३२२	[illegible]
८	प्रेम P [illegible]	वडा [illegible]	९८४[illegible]	[illegible]
९				
१०				
११				
१२				
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०४-१३ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. १६ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री प्रशान्त श्रेष्ठ को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भ.क्ष.त. को बैठक हल मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	प्रशान्त श्रेष्ठ	वडाअध्यक्ष	९८४८०२३०४५	[signature]
२	कल्पना नेपाली	वडा सदस्य	९८५८५०२०२६	[signature]
३	नुर मो. खान	''	९८४८०२३२५४	[signature]
४	चन्द्रकला गुरुङ	''	९८०३५६९५०६	[signature]
५.	दिलीपकुमार शाह	प्र०अ०	9848035272	[signature]
६				
७				
८				
९				
१०				
११				
१२				
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०८-०८ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. ८ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री रजनीश बाजपेयी को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को मिटिङ हल मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	रजनीश बाजपेयी	वडाअध्यक्ष	९८०४५०४८४४	[signature]
२	अमन गुप्ता	वडा सदस्य	९८४८०३५१७०	[signature]
३	निखिल कु. वैश्य	वडा सदस्य	९८०२५४४४२६	[signature]
४				
५	रिसव सिंह लाठिया	पत्रकार	९८२२५०७०८४	[signature]
६	विमला देवी वैश्य	वडा सदस्य		विमला
७	प्रेम बजगाईं	[illegible]	९८५८०६२८६४	[signature]
८				
९				
१०				
११				
१२				
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०८-०५ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. ५ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री गोविन्द प्रसाद रेग्मी को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को बैठक हल मा, परामर्शदाता संस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	गोविन्द प्रसाद रेग्मी	वडा अध्यक्ष	9858023331	[illegible]
२	कृष्ण प्र० सन्याल	[illegible] सचिव	9858048268	[illegible]
३	ज्ञान ब० थापा	वडा अध्यक्ष	9848050929	[illegible]
४	सूर्य प्रसाद धितल	टोल स. सचिव	9848020668	[illegible]
५	कृष्ण बहादुर थापा	आदर्शनगर टोल अध्यक्ष	9848038488	[illegible]
६	निरञ्जना शाह	प्र. अ.	9833849589	[illegible]
७	इन्द्र कुमार श्रेष्ठ	शै.वि.स. सचिव	9848033024	[illegible]
८	दिपेन्द्र धितल	समाजसेवी	9852050220	[illegible]
९	डिल बहादुर थापा	आदर्शनगर टोल अध्यक्ष	9858298000	[illegible]
१०	भुमिका पौडेल	स्वास्थ्य कर्मी	9848436686	[illegible]
११	कालिका श्रीवास्तव	का. स.	9848866398	[illegible]
१२	सालिमा धामी	बाल क्लब अध्यक्ष	9763960643	[illegible]
१३	जानकी वर्मा	कोष अध्यक्ष	9748748681	Janki
१४	आयेन गोडिया	सहायक लेखा अधिकृत	9858034113	[illegible]
१५	पवन प्र. थापा	उद्योगी	9742223838	[illegible]
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-४-८ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. १० का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री श्रवण कुमार श्रेष्ठ को उपस्थितिमा वडा कार्यालय ..... को ..... मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	श्रवण कुमार श्रेष्ठ	वडाअध्यक्ष	९८२२४३३६९८	[signature]
२	गगन सिंह साउद	टोल विकास संस्था अध्यक्ष	९८४८९४४०२५	[signature]
३	केदार प्र. अवस्थी	नं. है. शा. उपाध्यक्ष ने.का. नगर कार्य समिति	९८६८३६६९६९	[signature]
४	भरत बहादुर शाही	वडा सदस्य	९८५८०८१२३४	[signature]
५	बिना थापा	का. पा. सदस्य	9848025460	[signature]
६	मिना चमार	दलित सदस्य	9825562125	मीना
७	सिता बोहरा बिष्ट	मा. टो. वि. स.	9800509976	[signature]
८	निर्मला के.सी.	शिक्षक,	9841752921	[signature]
९	सरस्वती कु साउद	व्यापार संघ	9822498396	सरस्वती
१०	चेतना भण्डारी	सदस्य	9844887612	[signature]
११	सिर्जना शाही	व्यापार संघ	9822517941	[signature]
१२	पदम बहादुर खड्का	उपाध्यक्ष	९८६८९२६१९९	[signature]
१३	भागीराम चौधरी	स्वास्थ्य चौ. प्रमुख	९८४८८२६५९०	[signature]
१४	नर बहादुर बिष्ट	सहकारी	९६६८०९८५०५	[signature]
१५	पुष्पा लक्ष्मी अर्याल	प्र. अ. हनुमान मा.वि.	९८६८०६३०६८	[signature]
१६	कौशल कुमार मिश्र	अध्यक्ष	9848021729	[signature]
१७	प्रमोद कुमार चतुर्वेदी	समाज सेवी	9848223843	[signature]
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८०-०८-१२ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. ११ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री नन्द किशोर कश्यप को उपस्थितिमा वडा कार्यालय ११ नं को बैठक हल मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	नन्द किशोर कश्यप	वडाअध्यक्ष	9848091000	[illegible]
२	सुफायत अलि शेख		9815566688	[illegible]
३	मुरली चन्द शर्मा	वडा अध्यक्ष प्रतिनिधि वडा नं. ११	9848023918	[illegible]
४	करमिता	—	—	
५	निशा			[illegible]
६	मन्जु डबगर			
७	लीलावती डबगर			
८	दुर्गावती डबगर			
९	रेखा डबगर	—	9863147767	Rekha
१०	नन्दनी डबगर	—	—	[illegible]
११	जियाउल मुस्तफा बुरानी	प्र.अ. करकालिया मा.वि.	9858020786	[illegible]
१२	सत्य प्रकाश टेर	ने.का.-उपसभापति ११	9851922389६६	Satyaprakash
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०४-०५ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. १२ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री तरुण कुमार वज्राचार्य........ को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को ......वि.ओ.ए....भवन........................ मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	तरुण कुमार वज्राचार्य	वडाअध्यक्ष	९८५८०२४४०१	[signature]
२	[illegible]	स्वरिदार	९८६८६५४३२०	[signature]
३	मीना शर्मा	आमा समूह अध्यक्ष	९८४८०२६०८४	[signature]
४	अमृत आचार्य	राजनीतिकर्मी	९८६८२६८५५५	[signature]
५	प्रदीप सापकोटा	राजनीतिकर्मी	९८४८३४३३८३	[signature]
६	रामु खिडिमार	" "	९८४८०७४८५५३	[signature]
७	सन्तोष प्रसाद शर्मा	प्र.अ.	९८४८०३२९९८	[signature]
८	त्रिपुरा कुंवाथोकी	प्र०अ०	९६८४२५३२५९	[signature]
९	राजकुमार वाल्मीकी	वडा सदस्य	९८४८०५६६८६	[signature]
१०				
११				
१२				
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०४-०५ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री सुरेश सिंह ठाकुर को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवनको बैठक हल मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	सुरेश सिंह ठाकुर	वडाअध्यक्ष	९८४८०५६६२६	[signature]
२	सोनी केवट	वडा सदस्य		सोनी
३	शोभा खटिक	॥		शोभा
४	राजवीर बनेवाल (उपप्रमुख स्वा.चौ.)	जनस्वास्थ्य निरीक्षक	९८१६५६८०००	[signature]
५	रवि कुमार भण्डारी	अ.हे.व आ.वि.प्र. प्रमुख	९८४८१८५६६५	[signature]
६	बन्दना उपाध्याय	स० शि०	९८४०५४४९८५	[signature]
७	दलजित चौहान	वडा सदस्य	९८१२४५८६५५	[signature]
८	अशोक खरेल	वडा सचिव	९८१६५१९८१५	[signature]
९	श्री सुशिला पाँडेल (शर्मा)	अध्यक्ष (त्रिनेत्र समूह नेपाल)	९८४२०७५६०९	[signature]
१०	श्री प्रदिप कुमार मिश्र	कमलेखु	९८४८०२६८६२	[signature]
११	गणेश कुमार पाण्डे	कर्मचारी	९८१६५९६६०५	[signature]
१२				
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०८-०१ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. १४ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री मजहर अली साँई .... को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को ....बैठक हल.......................... मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	मजहर अली साँई	वडा अध्यक्ष	9848057945	[illegible]
२	सन्तोष कु. मौर्य	वडा सदस्य	९८०४५९८३९५	[illegible]
३	राजेश कु. भाट	"	९८५८०६७९८६	[illegible]
४	सोनी बागवान	महिला "	९८०४४७८७२४	[illegible]
५	मोहम्द जब्बार	आमा:अध्यक्ष		[illegible]
६	जुमार साई			जुमाई
७	बुद्धु सार			
८	हकुत खा			[illegible]
९	निरज गिरी	का.स.	९८२६५१९८००	[illegible]
१०	गुलाम रसुल साँई			[illegible]
११	ऋषिराम बर्मा		९८१२५४२७५५	[illegible]
१२	सन्जय कु. कुर्मी		९८४८१८०४०४	[illegible]
१३	दलेल भाट		९८४८०६६९२५	
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८१-०४-१३ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. २५ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री मदन विक्रम शाह को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवनको बैठक हल मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	मदन विक्रम शाह	वडाअध्यक्ष	९८२८०४१६६०	[signature]
२	मेराज अली कवडिया	वडा सदस्य	९८०४५३३३४२	[signature]
३	राजन कुमार मिश्रा	कम्प्युटर अपरेटर	९८०४५	[signature]
४	रमेश प्रसाद श्रीवास्तव	प्रधानाध्यापक	९८५८०३०४०६	[signature]
५				
६				
७				
८				
९				
१०				
११				
१२				
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०४-१० गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. १६ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री कलीम अहमद अन्सारी को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को पैठक हल मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	कलीम अहमद अन्सारी	वडाअध्यक्ष	9812405078	[illegible]
२	मोहेयदद्दीन कवडिया	वडा सदस्य	9810270460	[illegible]
३	राम नरेश कहार	वडा सदस्य		[illegible]
४	रामा देवी पमार	महिला वडा सदस्य		रमादेवी
५	सलाहुद्दीन अन्सारी	अधिकृत स्तर हटेको	9804550588	[illegible]
६	मुनीर अहमद कवडिया	//	9812487620	मुनीर
७	कमरुद्दीन अन्सारी	शिक्षक	9804578585	[illegible]
८	रात रानी पमार		//	रातरानी
९	सारदा देवी पमार		9804533509	Sadra
१०	सुबास कुमार पमार		9700995000	[illegible]
११				
१२				
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०७८-०८-१८ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. १६... का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री लक्ष्मण प्रसाद वर्मा.............. को उपस्थितिमा वडा कार्यालय न.पा. को ...वडा हल.................................. मा, परामर्शदाता संस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	लक्ष्मण प्रसाद वर्मा	वडाध्यक्ष	९८४८०२२८७४	[signature]
२	कौशर अलि बेहना	वडा सदस्य	९८५८०६६०६२	[signature]
३	राम कुमार यादव	कांग्रेस सभापति	९८१४५२३[illegible]	[signature]
४	मदन कुमार शाह	शिक्षक	९८४८२३६७२०	[signature]
५	प्रकाश पाण्डेय	MES Analyst	९८४७६६४७३४	[signature]
६	खेम राज सुवेदी	स.पु.अ.	९८४८०८३५४९	[signature]
७	विवेक कुमार वर्मा	सहजकर्ता	९८००५८९४४२	[signature]
८	सैयद आलि बेहना	कं.स.	9815515140	[signature]
९	रियाज आलि आन्सारी	क.अ.	९८१९८६५[illegible]	[signature]
१०				
११				
१२				
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०४-१४ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. १५ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री दीपक कुमार वर्मा को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को बैठक हल मा, परामर्शदाता संस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	दिपक कुमार वर्मा	वडाध्यक्ष		[signature]
२				
३				
४				
५				
६				
७				
८				
९				
१०				
११				
१२				
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०८-११ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. १५ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री परस राम कुर्मी को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को बैठक हल मा, परामर्शदाता संस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	परस राम कुर्मी	वडाअध्यक्ष	९८४८०२६६७४१	[illegible]
२	मन्जु रवा	वडा सदस्य	९८६६२०६८०५	मञ्जु रवा
३	अमृता कुमारी सिंह		९८१४५८६८६२	[illegible]
४	सन्तोष कुमार मिश्रल	प्र.पोख्री (ब)	९८५८१३४२५४	[illegible]
५	मोडनाथ शर्मा	निम्मा प्रतिनिधि	९८६५९६२९०५	[illegible]
६	भक्त बहादुर थापा		९८४८२५६८३६	[illegible]
७	फकरुल्ला पठान	प्र.	९८१२४१६५८४	फकरुल्ला
८	रामचन्द्र दिक्षित	समाजसेवी	९८४८१९९६०४	[illegible]
९	लतिफ खाँ		9824549623	लतिफ
१०	सबित अली साई	सचिव	९८२४२५८८६२	SABIT
११	बद्री बहादुर यादव	समाज सेवी	९८४८१८२२६३	[illegible]
१२	ध्यान माया जि.सी.	हुलाक	९८२४५०५५३४	[illegible]
१३	गोबिन्द सुनार	समाजसेवी	९८४८०३३०२०	[illegible]
१४	सजंय बराईली		९८१२५२५३९४	सजंय
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०८-११ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. २० का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री कौशल कुमार घोबी को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को वै.क.म. हल मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	कौशल कुमार घोबी	वडाअध्यक्ष	9858044777	CKushal
२	बिपेन्द्र थापा	वडा सदस्य	9823686406	[illegible]
३	कल्पना थापा क्षेत्री	वडा सदस्य	[illegible]	कल्पना
४	चन्द्र बहादुर गुरुं	वडा सदस्य	[illegible]	[illegible]
५	मेराज अलमारी	वडा कर्मचारी	[illegible]	[illegible]
६	लाल बहादुर थापा	समाजसेवी	[illegible]	[illegible]
७	बसन्त कुमार खड्का	— " —	[illegible]	[illegible]
८				
९				
१०				
११				
१२				
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०८-१२ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. २१ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री राधे कुमार साहु तेली को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को d.o.m. हल मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

तपसिल

क.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	राधे कुमार साहु तेली	वडा अध्यक्ष		[illegible]
२	अरुण क. मिश्रा	वडा सदस्य	९८६८०९७५५८	[illegible]
३	ज्ञान तारा कुर्मी	"	९८२२५७३७८५ ~~९८०९९६१०८८~~	जानता।२
४	मैती देवि बि.क.	"	९८०११८१०८८	मैती
५	चित्रा कुमारी पुन	सहायक प्रशासकिय अधिकृत	९८४८०२६४६४	[illegible]
६				
७				
८				
९				
१०				
११				
१२				
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८०-४-१२ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. २२ का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री अब्दुल गफ्फार हलवाई को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को मिटिङ हल मा, परामर्शदाता सस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	अब्दुल गफ्फार हलवाई	वडाअध्यक्ष	९८१५५४३३३२१	
२	केशव राज राव	सदस्य	९८४९८८०९८६	
३	राधा कुमारी पाली	,, ,,		राधा
४	रबिम बहादुर आले मगर	नागरीक	९८४८२६५०८९७	रबिम
५	हरि बहादुर शाही	सहायक कर्मचारी	९८४८०२२४२४	
६	केदार प्रशाद अधिकारी	वडा सचिव	९८५८०८०९६६	
७				
८				
९				
१०				
११				
१२				
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				

आज मिति २०८२-०८-१८ गते यस नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. २३ .. का वडाध्यक्ष/वडा सदस्य/कार्यपालिका सदस्य श्री जावर अली बेहना............. को उपस्थितिमा वडा कार्यालय भवन को बैठक हल.......................... मा, परामर्शदाता संस्था श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.को अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू लगायत तपसिलको उपस्थितिमा उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना (Periodic Plan Update) गर्ने कार्यका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरु साथै सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

<u>तपसिल</u>

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	जावर अली बेहना	वडाअध्यक्ष	९८४०४८५४८८	[illegible]
२	फारुक दर्जी	वडा सदस्य	९६०३९६३३५५	फारुक
३	अख्तर अली बेहना	" - "		अख्तर
४	पुनम सिंह ठकुरी	" - "	9812462685	पुनम
५	नन्कुल्ला रवाइन	" - "		[illegible]
६	धर्मेन्द्र श्रीवास्तव	प्र. प्रशासकीय अधिकृत	९८५८०२५९९६	[illegible]
७	काच श्रीवास्तव	सहजकर्ता	९८१८५६०८६६	[illegible]
८	सोनी श्रीवास्तव	कम्प्युटर अपरेटर	९६८२२५९८८९	[illegible]
९	विमला देवी मौर्य	स्वा.प्र.	९८४८०९१८०५६	विमला
१०	जन्नतुल्ला शाह			[illegible]
११	आउलु गुला			आउलु
१२	चन्द्रीक आहिर			चन्द्रीक
१३	धन बहादुर		98005[illegible]	[illegible]
१४	किरुका जोरी			किरुका
१५	सौगत अली बेहना		9849305843	सौगत अली
१६	रुस्तम दोली	कार्यालय सहयोगी	9744260786	[illegible]
१७	अर्जुन यादव	ने. स.	984[illegible]	[illegible]
१८	लक्ष्मी सिं थापा	प्राविधिक जंगल शिक्षक (प्र.अ.)	9867870909	[illegible]
१९	चक्र ब. खत्री	शिक्षक "	9858036253	[illegible]
२०				

अनुसुची - ४: उपमहानगरपालिकाको आवधिक योजना परिमार्जन गर्ने कार्यको लागि मस्यौदा प्रतिवेदन माथि छलफलमा उपस्थित सहमागीहरू तथा तस्बिरहरू

नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

नेपालगञ्ज, बाँके ।

नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला

सहभागिहरुले स्टेशनरी बुझेको भर्पाई एवं उपस्थिति विवरण

सि.नं.	पदाधिकारी/कर्मचारीको नाम थर	पद	सम्पर्क नं.	हस्ताक्षर		कैफियत
				२०८२-१०-१०	२०८२-१०-११	
१	श्री प्रशान्त विष्ट	नगर प्रमुख	९८५८०२८०९६	[illegible]	[illegible]	
२	श्री रामहरि शर्मा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	९८५८०६६९११	[illegible]	[illegible]	
३	डा. गोकर्ण ज्ञवाली	विज्ञ	९८५११८११६४	[illegible]	[illegible]	
४	श्री भीमान पाण्डे	विज्ञ	९८५११६३५२२	[illegible]	[illegible]	
५	श्री फत्त बहादुर कुमाल	विज्ञ	९८४१५४४६९५	[illegible]	[illegible]	
६	डा. हेमलाल पाण्डे	विज्ञ	९८५११२९२१८	[illegible]	[illegible]	
७	डा. महेन्द्र पोखरेल	विज्ञ	९८५९१२२५८५	[illegible]	[illegible]	
८	श्री गोर्ख बहादुर थापा	उपसचिव, शिक्षा	९८५८०४००२६	[illegible]	[illegible]	
९	श्री प्रमोद रिजाल	वडा अध्यक्ष, वडा नं. १	९८४८०२४६०८	[illegible]	[illegible]	
१०	श्री मनोज कुमार श्रेष्ठ	वडा अध्यक्ष, वडा नं. २	९८४८२८६९६२२	[illegible]	[illegible]	
११	श्री मो. अय्युब सिद्दिकी	वडा अध्यक्ष, वडा नं. ३				
१२	श्री गोपाल पुन	वडा अध्यक्ष, वडा नं. ४	९८४८०६३२४२	[illegible]	[illegible]	
१३	श्री शराफत हुसेन शेख	वडा अध्यक्ष, वडा नं. ५				

सि.नं.	पदाधिकारी/कर्मचारीको नाम थर	पद	सम्पर्क नं.	हस्ताक्षर		कैफियत
				२०८२-१०-१०	२०८२-१०-११	
१४	श्री समीर प्रताप सिंह	वडा अध्यक्ष, वडा नं. ६	९२५८०२२२८४	[illegible]	[illegible]	
१५	श्री प्रशान्त श्रेष्ठ	वडा अध्यक्ष, वडा नं. ७				
१६	श्री रजनीश बाजपेयी	वडा अध्यक्ष, वडा नं. ८				
१७	श्री गोविन्द प्रसाद रेग्मी	वडा अध्यक्ष, वडा नं. ९	9858023991	[illegible]	[illegible]	
१८	श्री श्रवण कुमार श्रेष्ठ	वडा अध्यक्ष, वडा नं. १०	९८२२४३३६३२	[illegible]	[illegible]	
१९	श्री नन्द किशोर कश्यप (कहार)	वडा अध्यक्ष, वडा नं. ११				
२०	श्री तरुण कुमार बज्राचार्य	वडा अध्यक्ष, वडा नं. १२	९८५८०२४८०१	[illegible]	[illegible]	
२१	श्री सुरेश सिंह ठाकुर	वडा अध्यक्ष, वडा नं. १३				
२२	श्री मजहर अली साई	वडा अध्यक्ष, वडा नं. १४	9848057945	[illegible]	[illegible]	
२३	श्री मदन बिक्रम शाह	वडा अध्यक्ष, वडा नं. १५				
२४	श्री कलिम अहमद जोलाह	वडा अध्यक्ष, वडा नं. १६	9812405078	[illegible]	[illegible]	
२५	श्री लक्ष्मण प्रसाद वर्मा	वडा अध्यक्ष, वडा नं. १७				
२६	श्री दिपक कुमार वर्मा	वडा अध्यक्ष, वडा नं. १८	९८५८०२५९८८	[illegible]	[illegible]	
२७	श्री परसराम कुर्मी	वडा अध्यक्ष, वडा नं. १९				
२८	श्री कौशल कुमार धोवी	वडा अध्यक्ष, वडा नं. २०	९८५८०४११६१	[illegible]	[illegible]	
२९	श्री राज कुमार साहु तेली	वडा अध्यक्ष, वडा नं. २१				
३०	श्री अब्दुल गफ्फार हलवाई	वडा अध्यक्ष, वडा नं. २२	9848380787	[illegible]		
३१	श्री जवर अली वेहना	वडा अध्यक्ष, वडा नं. २३	९८४०८८५८२२	[illegible]	[illegible]	

Scanned with CamScanner

सि.नं.	पदाधिकारी/कर्मचारीको नाम थर	पद	सम्पर्क नं.	हस्ताक्षर		कैफियत
				२०८२-१०-१०	२०८२-१०-११	
३२	श्री संगीता रेग्मी	कार्यपालिका सदस्य	९८५८४८२२२६०२			
३३	श्री कुमारी पुष्पा सिंह	कार्यपालिका सदस्य	९८४८०३५६८६			
३४	श्री बसन्त कुमार कनौजिया	कार्यपालिका सदस्य	९८६८०२२४८१			
३५	श्री शोभा खटिक	कार्यपालिका सदस्य				
३६	श्री बिना थापा	कार्यपालिका सदस्य	9848025460			
३७	श्री अमृता कुमारी सिंह	कार्यपालिका सदस्य	९८१४८६६८६२			
३८	श्री बिक्रम चिडिमार	कार्यपालिका सदस्य				
३९	श्री मो.मुजम्मिल हुसैन हलवाई	कार्यपालिका सदस्य	९८१६५६९५९९			
४०	श्री भरत ध्वज शाही	संयोजक, योजना तथा सुशासन समिति	९८५८०२८२२८			
४१	श्री लोकेन्द्र बहादुर शाही	सूचना अधिकारी				
४२	श्री भुपेन्द्र बोहरा	सडक तथा अन्य पूर्वाधार शाखा	९८४६२६०९५४			
४३	श्री पवित्रा कुमारी पुरी	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक शाखा	९८६६९६०२८०			
४४	श्री राजन कुमार के.सी.	आर्थिक प्रशासन शाखा	९८५८०२३२३६			
४५	श्री कृष्ण प्रसाद जोशी	सामाजिक विकास शाखा	९८४८०२६२२४			
४६	श्री राम बहादुर चन्द	जनस्वास्थ्य प्रवर्द्धन शाखा	९८५८०४९९६२			
४७	श्री प्रकाश डि.सी.	सरसफाई तथा वातावरण शाखा	९८४८०६६६२९			
४८	श्री माया शर्मा	कानून शाखा	९८६८०३०२६२			

सि.नं.	पदाधिकारी/कर्मचारीको नाम थर	पद	सम्पर्क नं.	हस्ताक्षर		कैफियत
				२०८२-१०-१०	२०८२-१०-११	
४९	श्री सुरज शर्मा	घर नक्सा शाखा	९८४१८५९१९९			
५०	श्री इन्द्र बहादुर के.सी.	प्रशासन तथा जनशक्ति विकास शाखा	9849521985			
५१	श्री सुभाष पौडेल	सामाजिक सुरक्षा तथा पञ्जीकरण शाखा	९८४००६४७६८			
५२	श्री कमल चौधरी	आन्तरिक व्यवस्थापन तथा खरिद शाखा	९८५८०८९९२६			
५३	श्री तेजेन्द्र रोकाय	बजेट तथा योजना शाखा				
५४	श्री दिपेन्द्र श्रेष्ठ	विपद् व्यवस्थापन शाखा	9841688558			
५५	श्री प्रविण कुमार राना	सहकारी तथा रोजगार शाखा	९८४१८६९५६०			
५६	श्री भुविन्द्र प्रसाद कँडेल	राजश्व शाखा	९८५९३६५६९६५			
५७	श्री सुरेन्द्र प्रसाद पन्त	तथ्याङ्क शाखा	९८८८६८२६५०			
५८	श्री मनराज थापा	भूमी व्यवस्थापन तथा नापी शाखा	९८४००६४६२८			
५९	श्री कृष्ण बस्नेत	आ.ले.प. शाखा	9849240596			
६०	श्री अम्बिका रिजाल	कृषी विकास शाखा	९८६८३१६४०६			
६१	श्री अच्युत गौतम	पशुपन्छी सेवा शाखा	९८४०९९३६६९			
६२	श्री सुरेश पुन	आयुर्वेद शाखा	९८४६८०३३१८			
६३	श्री सुर्य बहादुर बोगटी	नगर प्रहरी इकाई	९८५८०२४५५६			
६४	श्री मञ्जु ज्ञवाली	रोजगार सेवा केन्द्र	९८५८०६६०३६			

Scanned with CamScanner

सि.नं.	पदाधिकारी/कर्मचारीको नाम थर	पद	सम्पर्क नं.	हस्ताक्षर		कैफियत
				२०८२-१०-१०	२०८२-१०-११	
६५	श्री इर्इन बहादुर खड्का	वारुणयन्त्र इकाई	9845147408			
६६	श्री घनश्याम बर्मा	सूचना प्रविधि शाखा	9843016334			
६७	श्री बैष्णो बिनायक नन्दन मिश्र	विद्युत व्यवस्थापन इकाई	9764700376			
६८	श्री रुपन ज्ञवाली	सूचना व्यवस्थापन अधिकारी (LEOC)	9858023900			
६९	श्री हिक्मत बहादुर थापा माझी	वडा सचिव वडा नं. १	9840189967			
७०	श्री महेश कुमार यादव	वडा सचिव वडा नं. ३ र ५	९८५८०२४२६३			
७१	श्री कुम्भराज जोशी	वडा सचिव वडा नं. १२	९८४३४३८५८६			
७२	श्री मदन बहादुर रावत	वडा सचिव वडा नं. ६ र १३	९८६८०९६८८५			
७३	श्री शान्ता घर्ति	वडा सचिव वडा नं. ८ र १०	९८६६७९६८४४			
७४	श्री तेज बहादुर सिंह	वडा सचिव वडा नं. ९, १५, १६ र २१	९८४८०६८९१५			
७५	श्री वामदेव शर्मा	वडा सचिव वडा नं. १४	९८६६९६२०७७			
७६	श्री गौरी कुमारी शाही	वडा सचिव वडा नं. २	—	—	—	
७७	श्री वीर बहादुर थापा	वडा सचिव वडा नं. १८ र २०	—	—	—	
७८	श्री केदार प्रसाद अधिकारी	वडा सचिव वडा नं. २२	९८६५८६८५८०			
७९	श्री व्रज भुषण झा	वडा सचिव वडा नं. ११	—	—	—	
८०	श्री खेमराज सुवेदी	वडा सचिव वडा नं. १७	—	—	—	
८१	श्री सन्तोषी बिष्ट	प्रशासन तथा जनशक्ति विकास शाखा	९८६५८४२३४४			

सि.नं.	पदाधिकारी/कर्मचारीको नाम थर	पद	सम्पर्क नं.	हस्ताक्षर		कैफियत
				२०८२-१०-१०	२०८२-१०-११	
८२	श्री हेमलाल भण्डारी	अर्थशास्त्री बिज				
८३	श्री दुर्गा कुमारी रानो डेली	सि.अ.स.नी. निरीक्षक	9848033293			
८४	श्री राजु अधिकारी	SUPER programme	9849439101			
८५	श्री सपना सुतार	लेखापाल	९८१९४२२१३४			
८६	श्री सुभाष थापा	सि.कम्प्युटर अधिकृत	९८४९८३६९३६			
८७	श्री दिपेश श्रेष्ठ	सरसफाई शाखा	९८४८७६६४८८			
८८	श्री पवनराज भट्ट	लो.प्र – सूचना प्रविधि (ने.प्रा.)	९८५८०४२३४२			
८९	श्री केसवराम राठ	प्रे.प्रा.उ.प.नं.पा.वडानं.२२	९८४८८०९८६			
९०	भिम बहादुर श्रेष्ठ	ने.ग.उ.न.पा. चालक	९८६०१०९९९१			—
९१	श्री पवन कनौजिया	नगर प्रहरी फस्ट क्लास निरीक्षक	९८४८०२१६६६			
९२	श्री पेदा पाण्डे	सवारी चालक	९८४६०१८६१०			
९३	श्री भुपती चौधरी	सवारी चालक	९८४७८६५६१			
९४	श्री हेमन्त धामी	सवारी चालक	९८४८२६२०६६			
९५	श्री नाबुराम चौधरी		९८४८२२०६०२			
९६						
९७						
९८						

Scanned with CamScanner

नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिका

विषयगत उपक्षेत्रहरू

अनुसुची - ५: उपमहानगरपालिकाको स्रोत नक्साहरू

नेपालगंज उप महानगरपालिका
प्रशासनिक विभाजन नक्सा

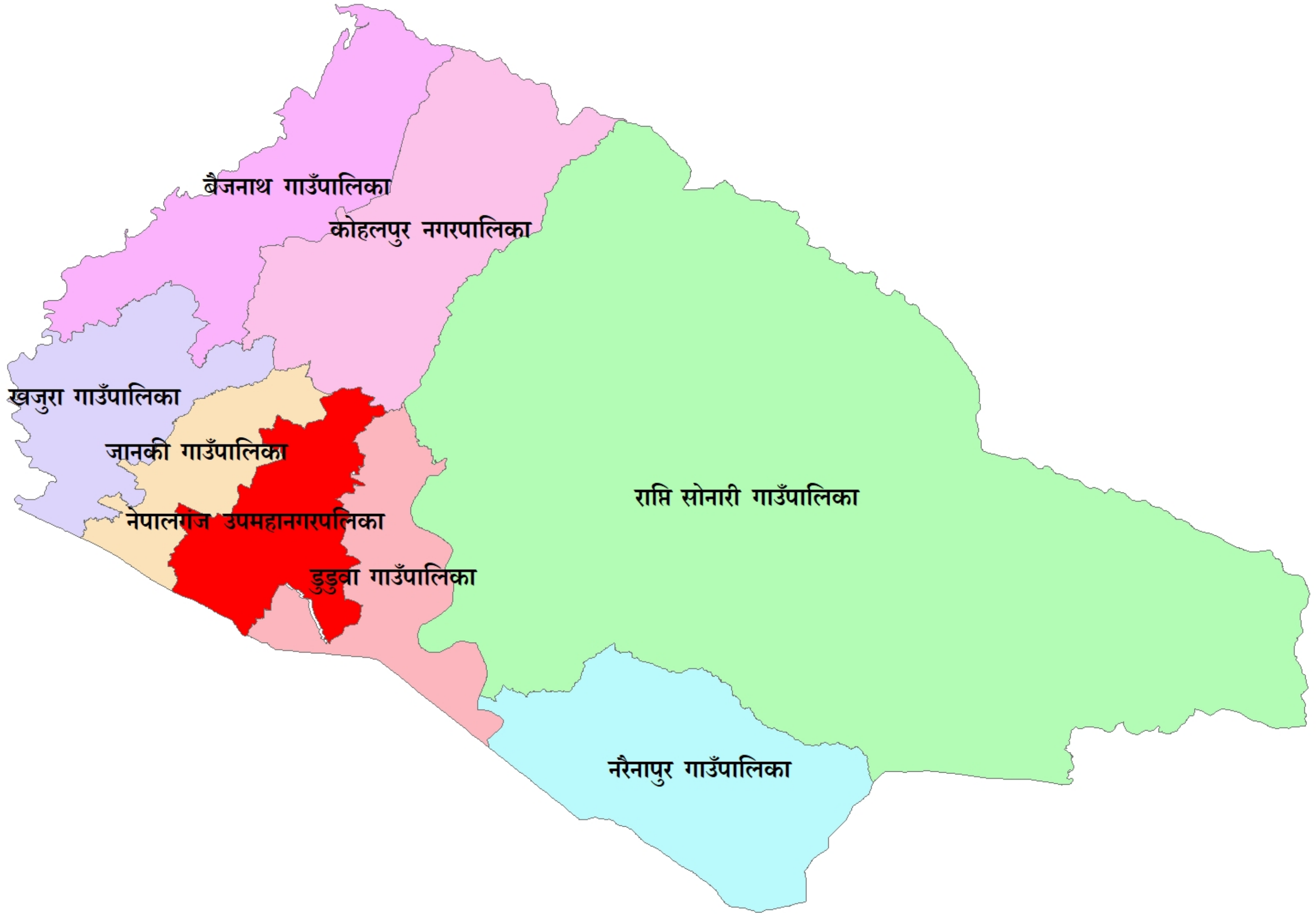

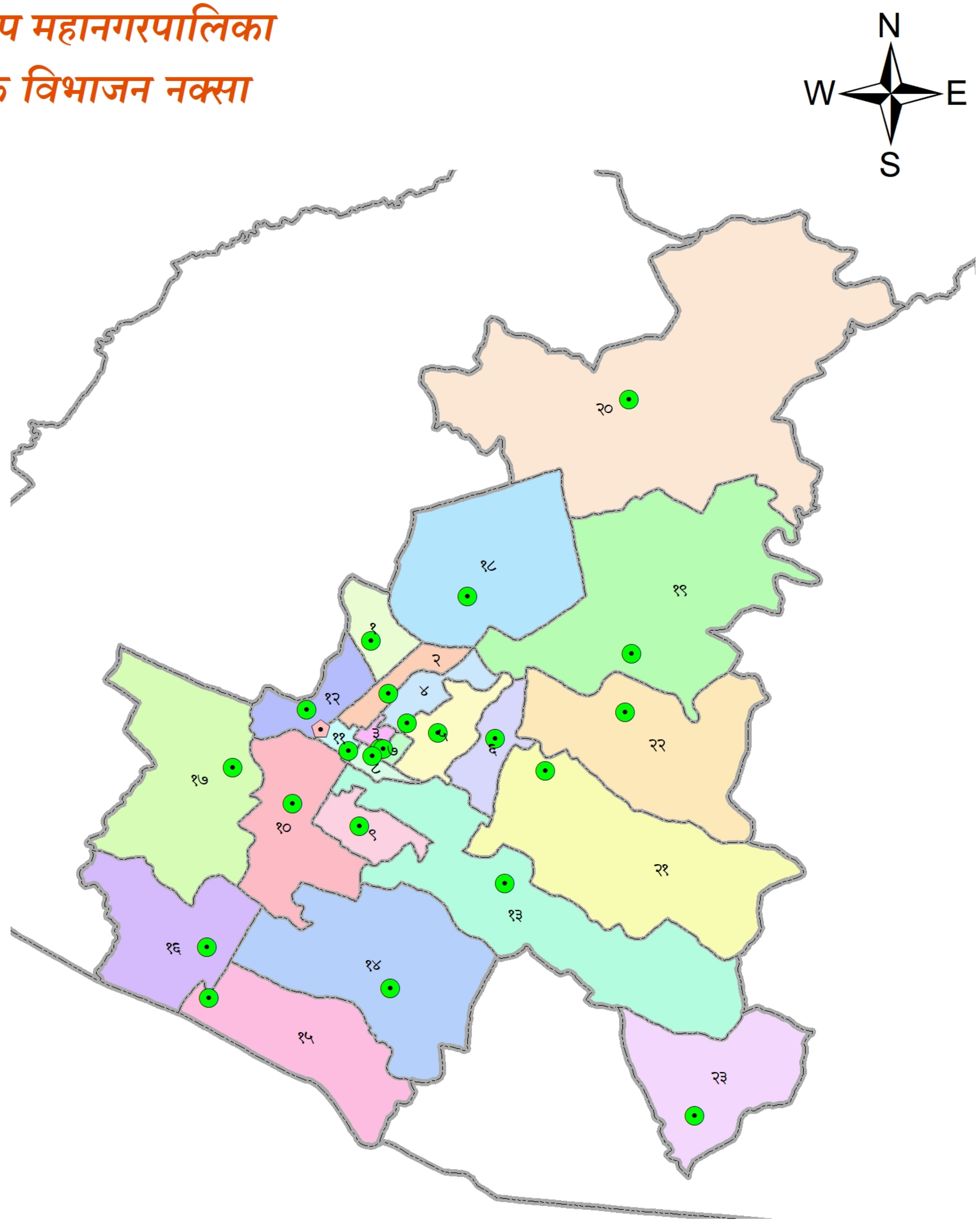

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८२
नक्सा, नापी विभाग

नेपालगंज उप महानगरपालिका
उप महानगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बि. पी. चोक, बाँके जिल्ला, लुम्बिनी प्रदेश

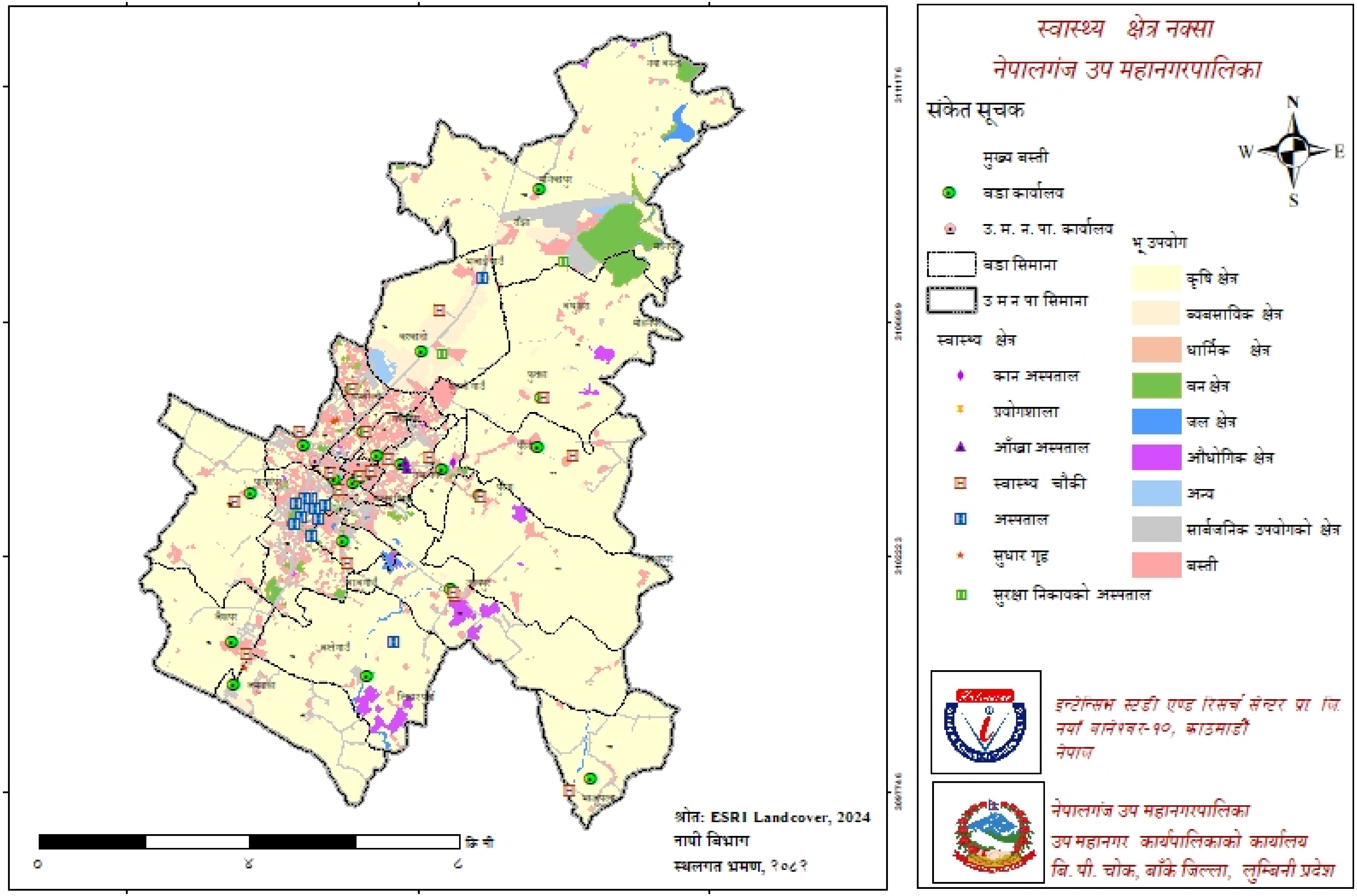
स्वास्थ्य क्षेत्र नक्सा
नेपालगंज उप महानगरपालिका
संकेत सूचक
मुख्य बस्ती
वडा कार्यालय
उ. म. न. पा. कार्यालय
वडा सिमाना
उ म न पा सिमाना
स्वास्थ्य क्षेत्र
कान अस्पताल
प्रयोगशाला
आँखा अस्पताल
स्वास्थ्य चौकी
अस्पताल
सुधार गृह
सुरक्षा निकायको अस्पताल
भू उपयोग
कृषि क्षेत्र
व्यवसायिक क्षेत्र
धार्मिक क्षेत्र
वन क्षेत्र
जल क्षेत्र
औद्योगिक क्षेत्र
अन्य
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र
बस्ती
N
W
E
S
कि मी
स्रोत: ESRI Landcover, 2024
नापी विभाग
स्थलगत भ्रमण, २०८१
इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.
नयाँ बानेश्वर-१०, काठमाडौं
नेपाल
नेपालगंज उप महानगरपालिका
उप महानगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बि. पी. चोक, बाँके जिल्ला, लुम्बिनी प्रदेश

नेपालगंज उप महानगरपालिका
जमिनको मोहडा विभाजन नक्सा

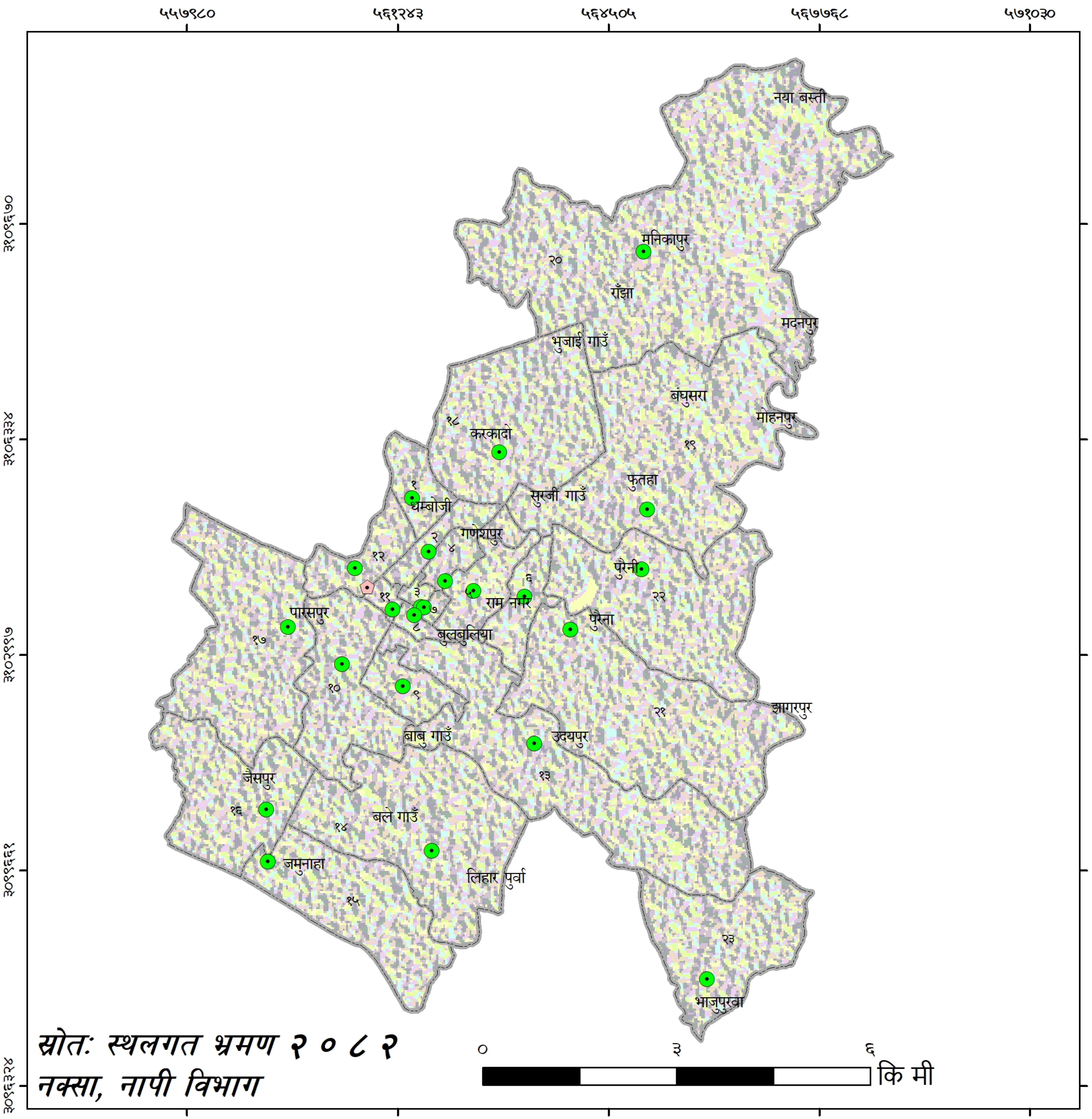

N
W
E
S

संकेत सूचक

- मुख्य बस्ती
- वडा कार्यालय
- उ. म. न. पा. कार्यालय
- वडा सिमाना
- उ म न पा सिमाना

मोहडा

- उत्तर
- उत्तर पूर्व
- पूर्व
- दक्षिण पूर्व
- दक्षिण
- दक्षिण पश्चिम
- पश्चिम
- उत्तर पश्चिम

इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.
नयाँ बानेश्वर-१०, काठमाडौं
नेपाल

नेपालगंज उप महानगरपालिका
उप महानगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बि. पी. चोक, बाँके जिल्ला, लुम्बिनी प्रदेश

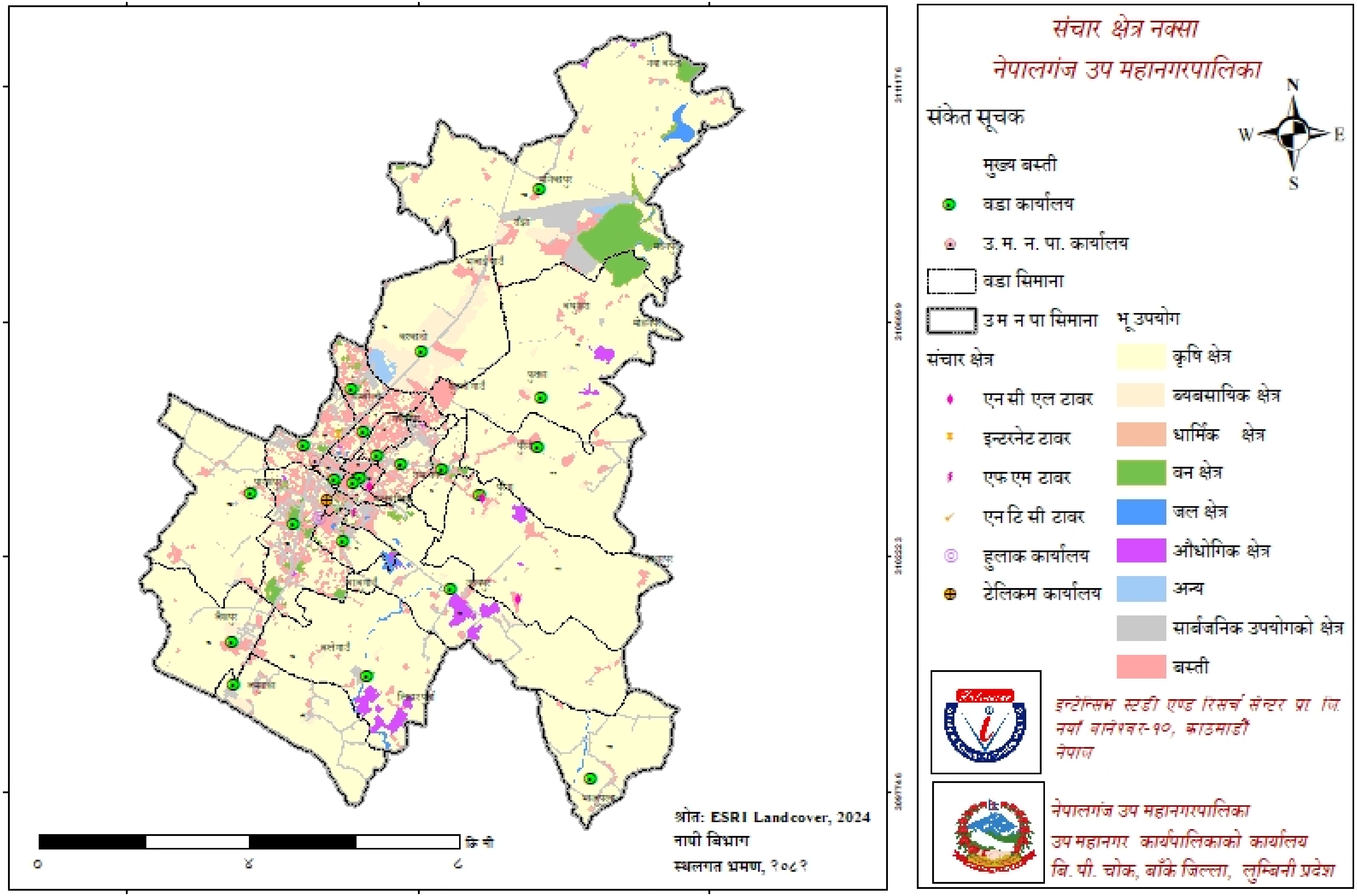
संचार क्षेत्र नक्सा
नेपालगंज उप महानगरपालिका
संकेत सूचक
N
W
E
S
मुख्य बस्ती
वडा कार्यालय
उ. म. न. पा. कार्यालय
वडा सिमाना
उ म न पा सिमाना
भू उपयोग
संचार क्षेत्र
एन सी एल टावर
इन्टरनेट टावर
एफ एम टावर
एन टि सी टावर
हुलाक कार्यालय
टेलिकम कार्यालय
कृषि क्षेत्र
ब्यवसायिक क्षेत्र
धार्मिक क्षेत्र
वन क्षेत्र
जल क्षेत्र
औधोगिक क्षेत्र
अन्य
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र
बस्ती
इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.
नयाँ बानेश्वर-१०, काठमाडौं
नेपाल
नेपालगंज उप महानगरपालिका
उप महानगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बि. पी. चोक, बाँके जिल्ला, लुम्बिनी प्रदेश
श्रोत: ESRI Landcover, 2024
नापी विभाग
स्थलगत भ्रमण
कि मी
०
४
८

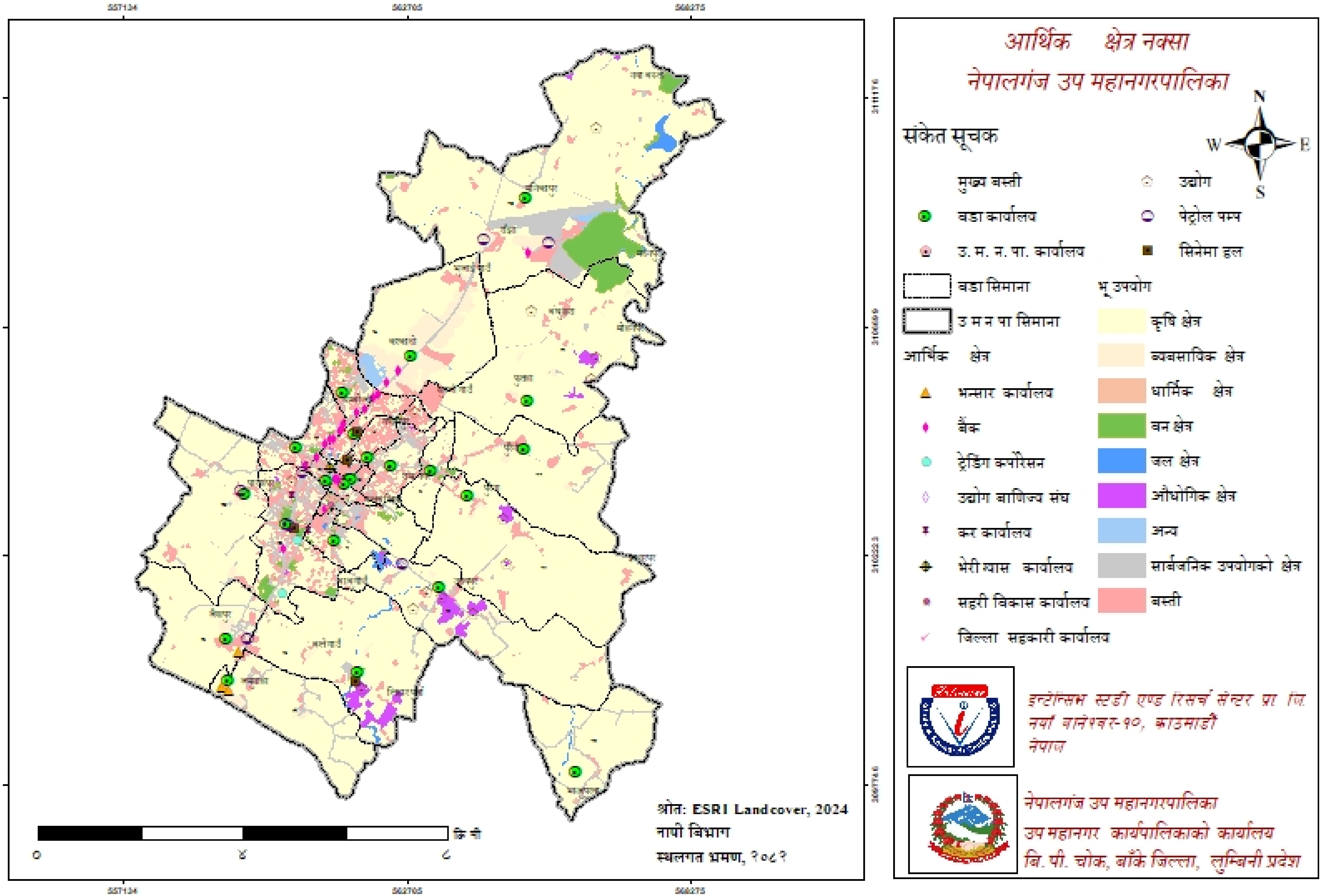

आर्थिक क्षेत्र नक्सा
नेपालगंज उप महानगरपालिका
संकेत सूचक
N
W
E
S
मुख्य बस्ती
उद्योग
वडा कार्यालय
पेट्रोल पम्प
उ. म. न. पा. कार्यालय
सिनेमा हल
वडा सिमाना
भू उपयोग
उ म न पा सिमाना
कृषि क्षेत्र
आर्थिक क्षेत्र
व्यवसायिक क्षेत्र
भन्सार कार्यालय
धार्मिक क्षेत्र
बैंक
वन क्षेत्र
ट्रेडिङ कर्पोरेसन
जल क्षेत्र
उद्योग वाणिज्य संघ
औधोगिक क्षेत्र
कर कार्यालय
अन्य
भेरी ग्यास कार्यालय
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र
सहरी विकास कार्यालय
बस्ती
जिल्ला सहकारी कार्यालय
इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.
नयाँ बानेश्वर-१०, काठमाडौं
नेपाल
नेपालगंज उप महानगरपालिका
उप महानगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बि. पी. चोक, बाँके जिल्ला, लुम्बिनी प्रदेश
स्रोत: ESRI Landcover, 2024
नापी विभाग
स्थलगत भ्रमण, २०८१
० ४ ८ कि मी

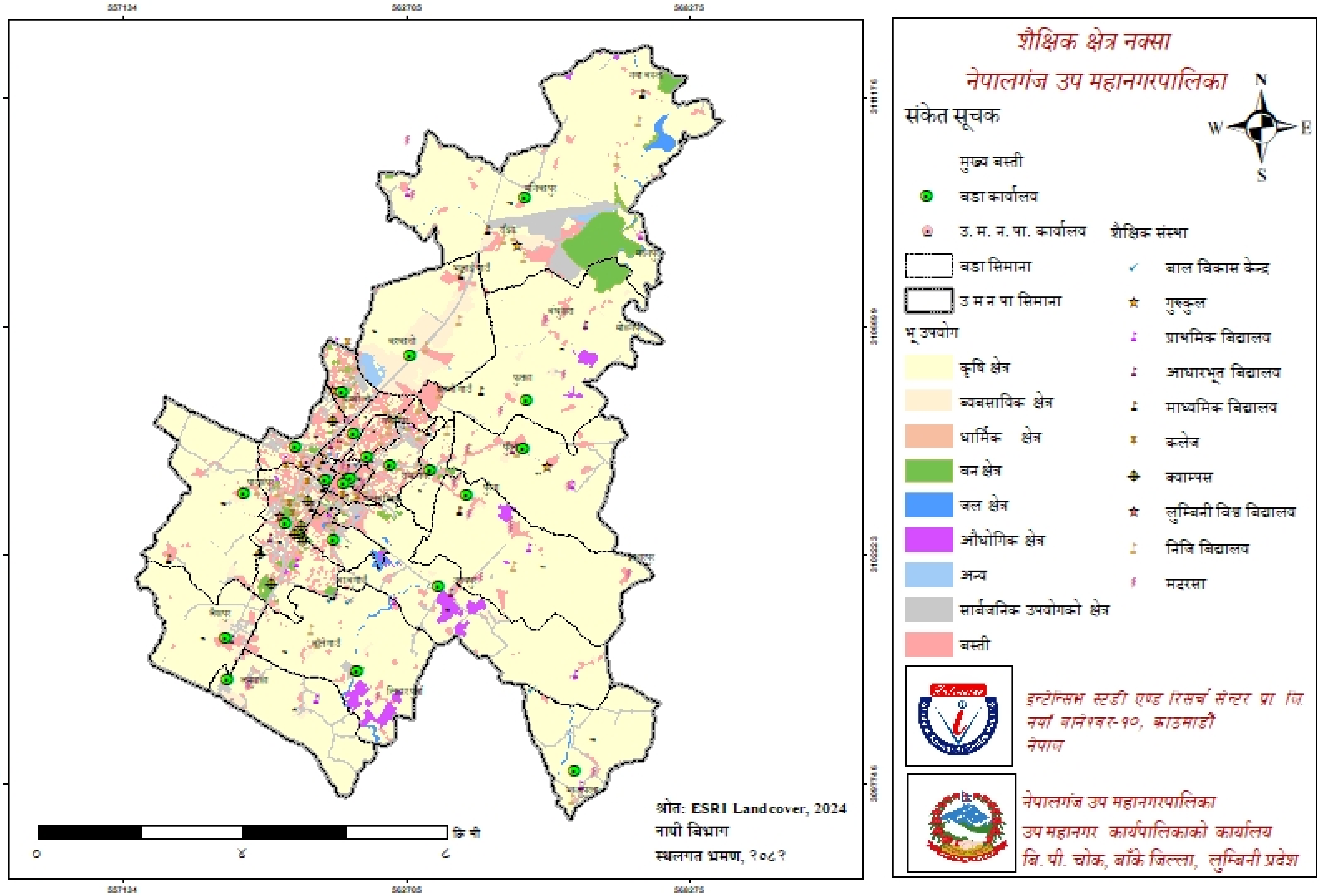

शैक्षिक क्षेत्र नक्सा
नेपालगंज उप महानगरपालिका
संकेत सूचक
मुख्य बस्ती
वडा कार्यालय
उ. म. न. पा. कार्यालय
वडा सिमाना
उ म न पा सिमाना
भू उपयोग
कृषि क्षेत्र
व्यवसायिक क्षेत्र
धार्मिक क्षेत्र
वन क्षेत्र
जल क्षेत्र
औधोगिक क्षेत्र
अन्य
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र
बस्ती
शैक्षिक संस्था
बाल विकास केन्द्र
गुरुकुल
प्राथमिक विद्यालय
आधारभूत विद्यालय
माध्यमिक विद्यालय
कलेज
क्याम्पस
लुम्बिनी विश्व विद्यालय
निजि विद्यालय
मदरसा
N
W
E
S
इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.
नयाँ बानेश्वर-१०, काठमाडौं
नेपाल
नेपालगंज उप महानगरपालिका
उप महानगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बि. पी. चोक, बाँके जिल्ला, लुम्बिनी प्रदेश
स्रोत: ESRI Landcover, 2024
नापी विभाग
स्थलगत भ्रमण, २०८१
० ४ ८ कि मी

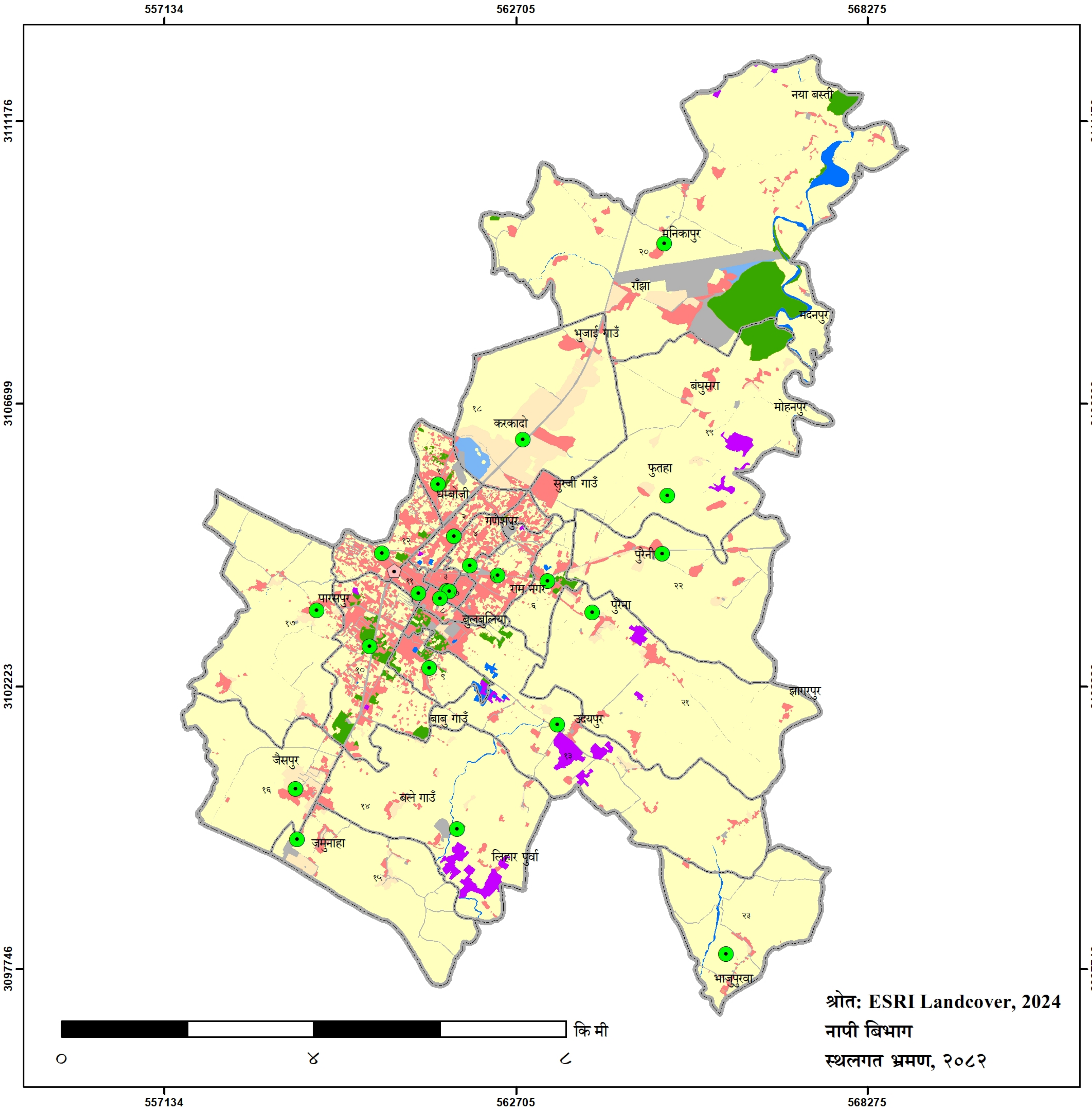

श्रोत: ESRI Landcover, 2024
नापी विभाग
स्थलगत भ्रमण, २०८२

भू उपयोग नक्सा
नेपालगंज उप महानगरपालिका

संकेत सूचक

- मुख्य बस्ती
- वडा कार्यालय
- उ. म. न. पा. कार्यालय
- वडा सिमाना
- उ म न पा सिमाना

भू उपयोग

- कृषि क्षेत्र
- ब्यबसायिक क्षेत्र
- धार्मिक क्षेत्र
- वन क्षेत्र
- जल क्षेत्र
- औधोगिक क्षेत्र
- अन्य
- सार्बजनिक उपयोगको क्षेत्र
- बस्ती

N W E S

इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.
नयाँ बानेश्वर-१०, काठमाडौं
नेपाल

नेपालगंज उप महानगरपालिका
उप महानगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बि. पी. चोक, बाँके जिल्ला, लुम्बिनी प्रदेश

नेपालगंज उप महानगरपालिका
खोलानाला नक्सा

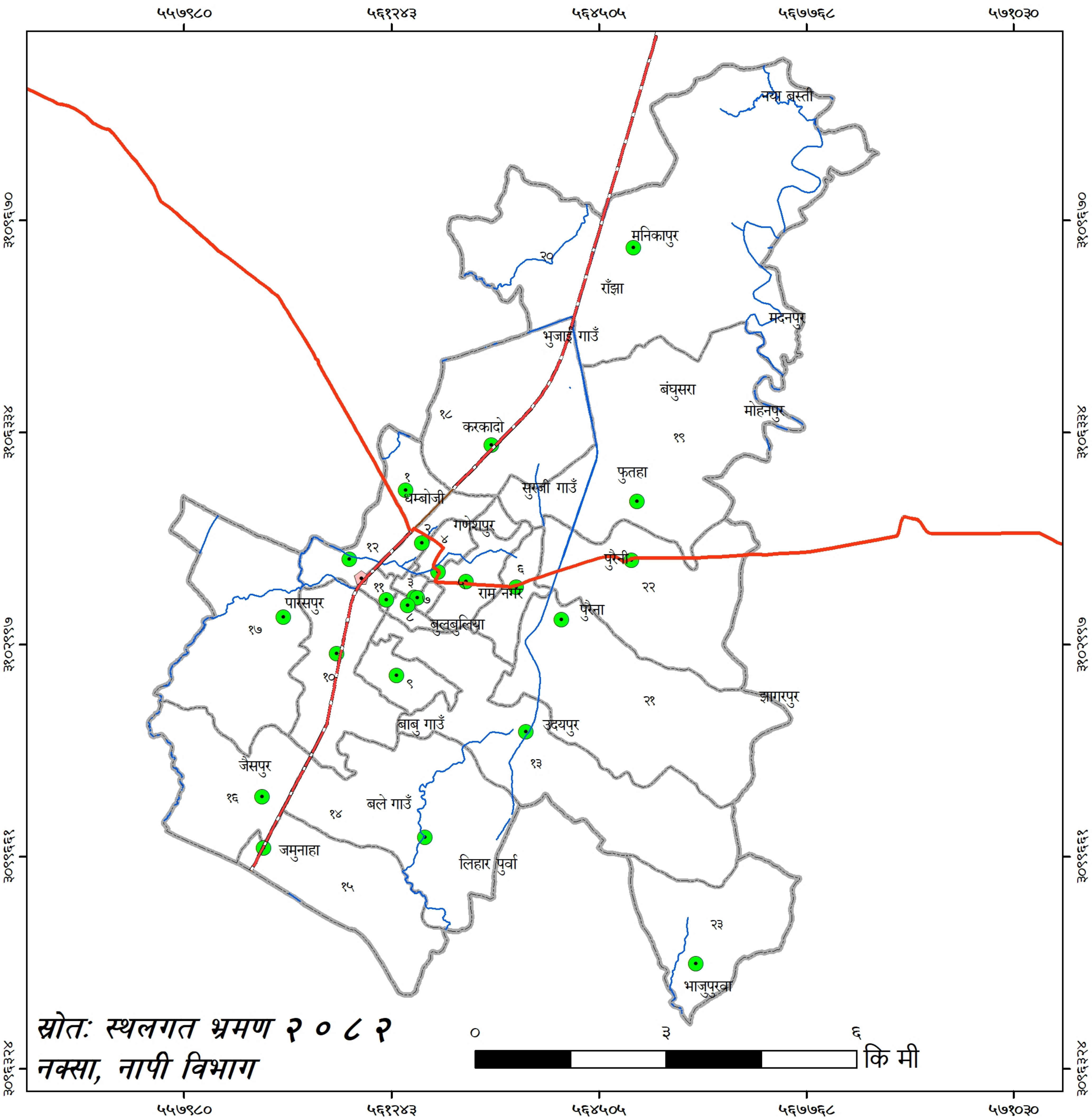

N
W E
S

संकेत सूचक

- मुख्य बस्ती
- वडा कार्यालय
- उ. म. न. पा. कार्यालय
- खोला नाला
- कर्णाली राजमार्ग
- हुलाकी राजमार्ग
- वडा सिमाना
- उ म न पा सिमाना

इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.
नयाँ बानेश्वर-१०, काठमाडौँ
नेपाल

नेपालगंज उप महानगरपालिका
उप महानगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बि. पी. चोक, बाँके जिल्ला, लुम्बिनी प्रदेश

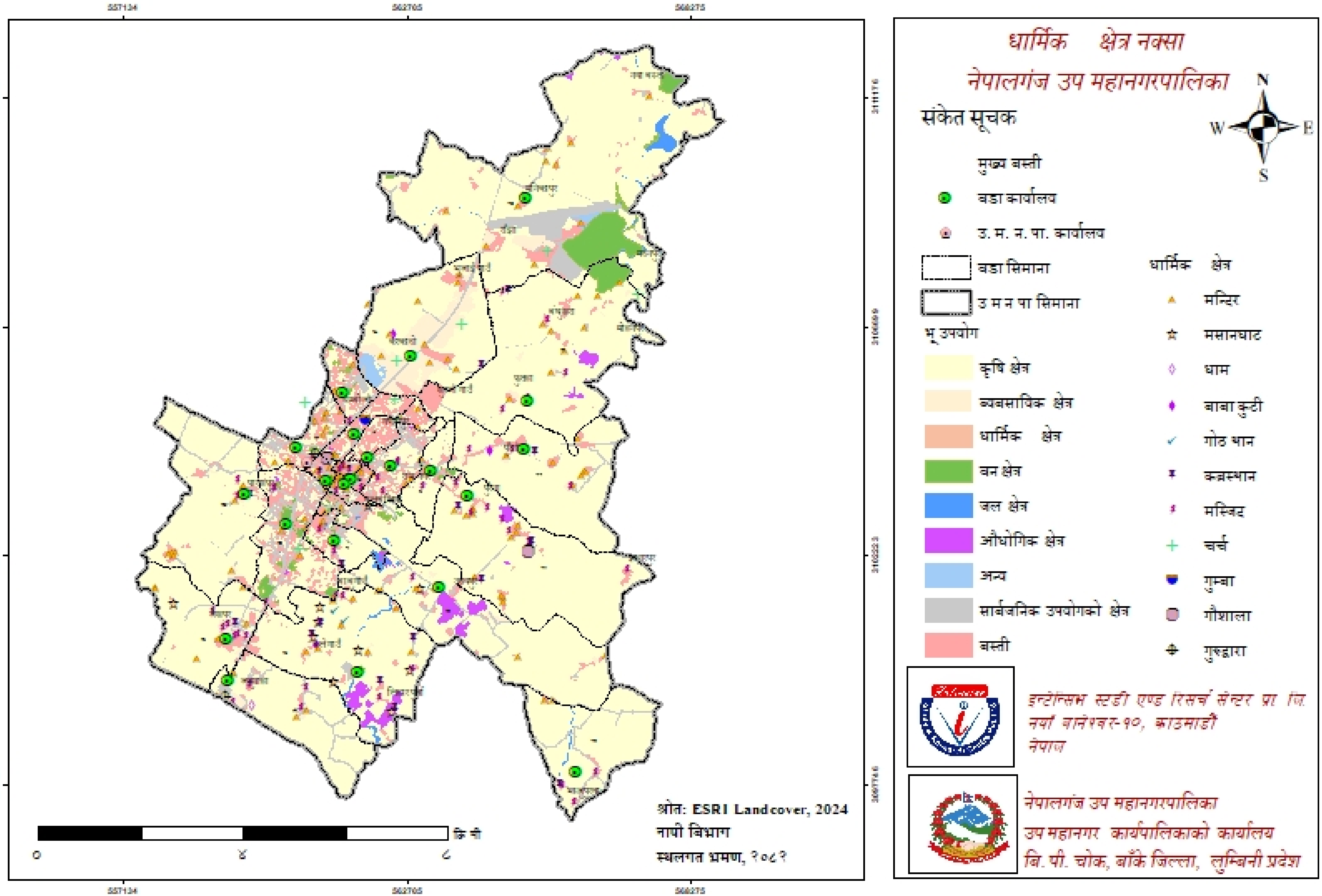
धार्मिक क्षेत्र नक्सा
नेपालगंज उप महानगरपालिका
संकेत सूचक
N
W
E
S
मुख्य बस्ती
वडा कार्यालय
उ. म. न. पा. कार्यालय
वडा सिमाना
उ म न पा सिमाना
भू उपयोग
कृषि क्षेत्र
व्यवसायिक क्षेत्र
धार्मिक क्षेत्र
वन क्षेत्र
जल क्षेत्र
औधोगिक क्षेत्र
अन्य
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र
बस्ती
धार्मिक क्षेत्र
मन्दिर
मसानघाट
धाम
बाबा कुटी
गोठ थान
कब्रस्थान
मस्जिद
चर्च
गुम्बा
गौशाला
गुरुद्वारा
इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.
नयाँ बानेश्वर-१०, काठमाडौं
नेपाल
नेपालगंज उप महानगरपालिका
उप महानगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बि. पी. चोक, बाँके जिल्ला, लुम्बिनी प्रदेश
स्रोत: ESRI Landcover, 2024
नापी विभाग
स्थलगत भ्रमण, २०८१
कि मी
० ४ ८

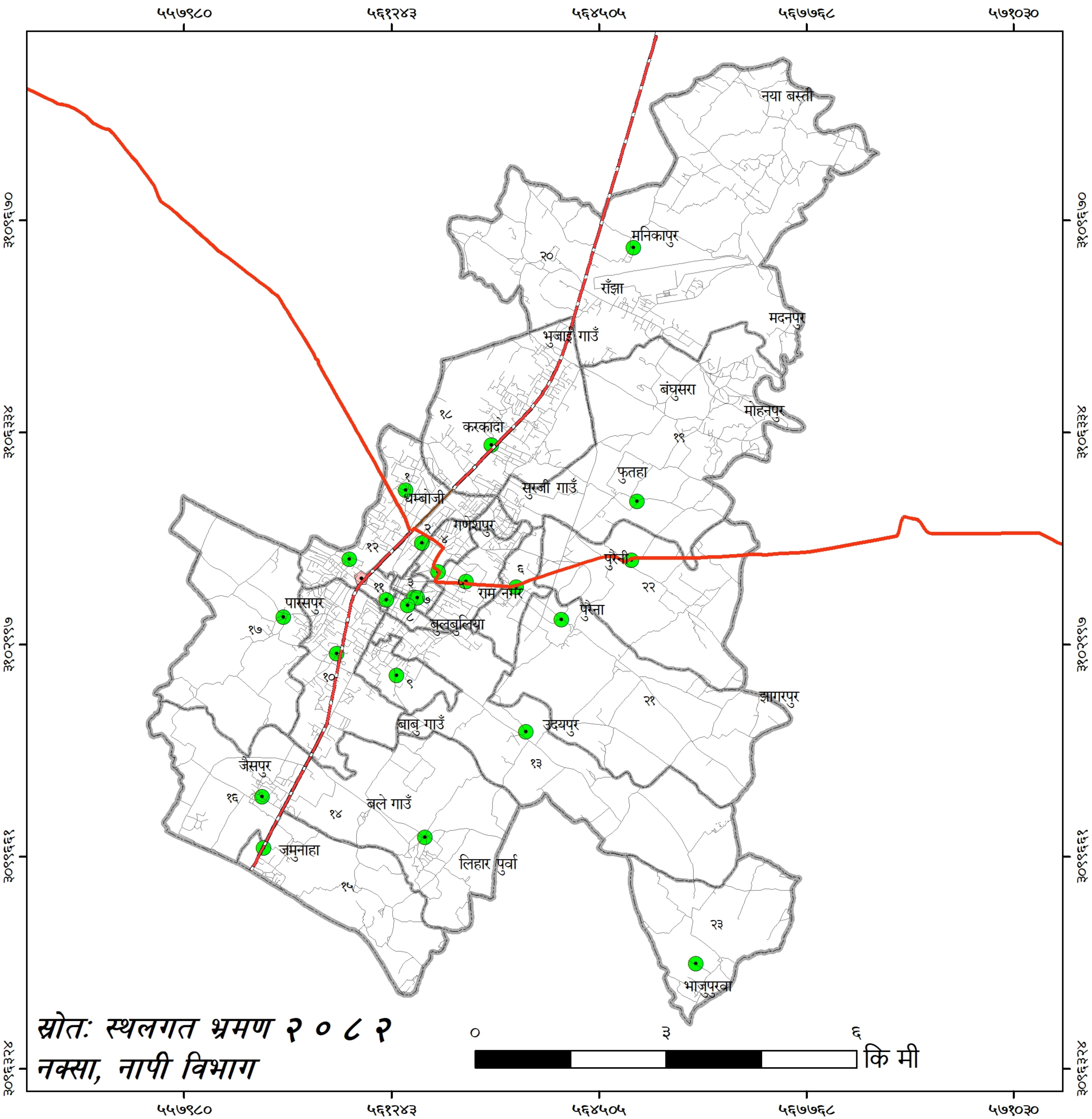

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८२
नक्सा, नापी विभाग

नेपालगंज उप महानगरपालिका
सडक संजाल नक्सा

N W E S

संकेत सूचक

- मुख्य बस्ती
- वडा कार्यालय
- उ. म. न. पा. कार्यालय
- कर्णाली राजमार्ग
- हुलाकी राजमार्ग
- अन्य सडक
- वडा सिमाना
- उ म न पा सिमाना

इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.
नयाँ बानेश्वर-१०, काठमाडौँ
नेपाल

नेपालगंज उप महानगरपालिका
उप महानगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बि. पी. चोक, बाँके जिल्ला, लुम्बिनी प्रदेश

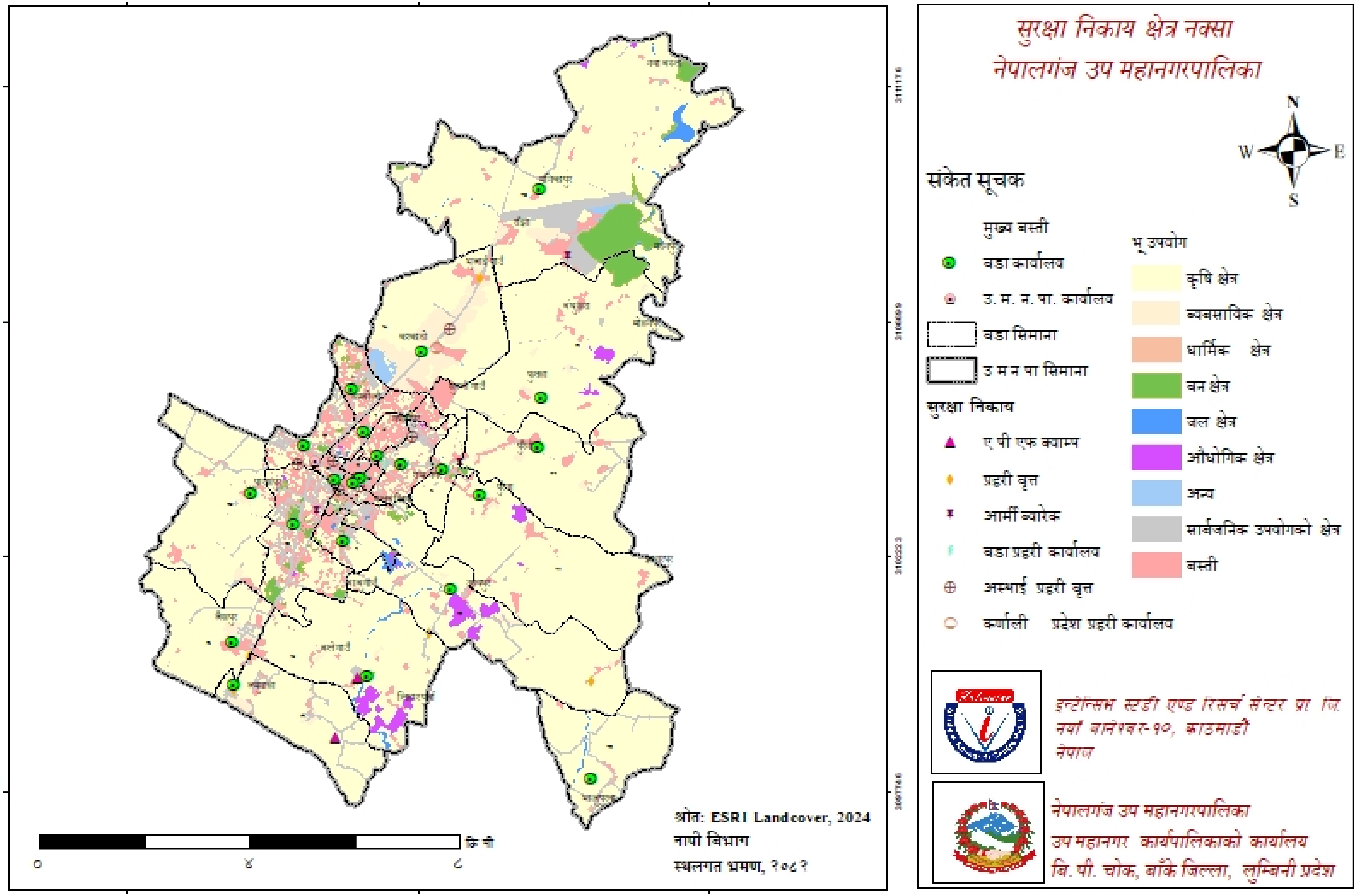
सुरक्षा निकाय क्षेत्र नक्सा
नेपालगंज उप महानगरपालिका
N
W
E
S
संकेत सूचक
मुख्य बस्ती
वडा कार्यालय
उ. म. न. पा. कार्यालय
वडा सिमाना
उ म न पा सिमाना
सुरक्षा निकाय
ए पी एफ क्याम्प
प्रहरी वृत्त
आर्मी ब्यारेक
वडा प्रहरी कार्यालय
अस्थाई प्रहरी वृत्त
कर्णाली प्रदेश प्रहरी कार्यालय
भू उपयोग
कृषि क्षेत्र
व्यवसायिक क्षेत्र
धार्मिक क्षेत्र
वन क्षेत्र
जल क्षेत्र
औधोगिक क्षेत्र
अन्य
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र
बस्ती
इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.
नयाँ बानेश्वर-१०, काठमाडौं
नेपाल
नेपालगंज उप महानगरपालिका
उप महानगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बि. पी. चोक, बाँके जिल्ला, लुम्बिनी प्रदेश
स्रोत: ESRI Landcover, 2024
नापी विभाग
स्थलगत भ्रमण, २०८१
कि मी
० ४ ८

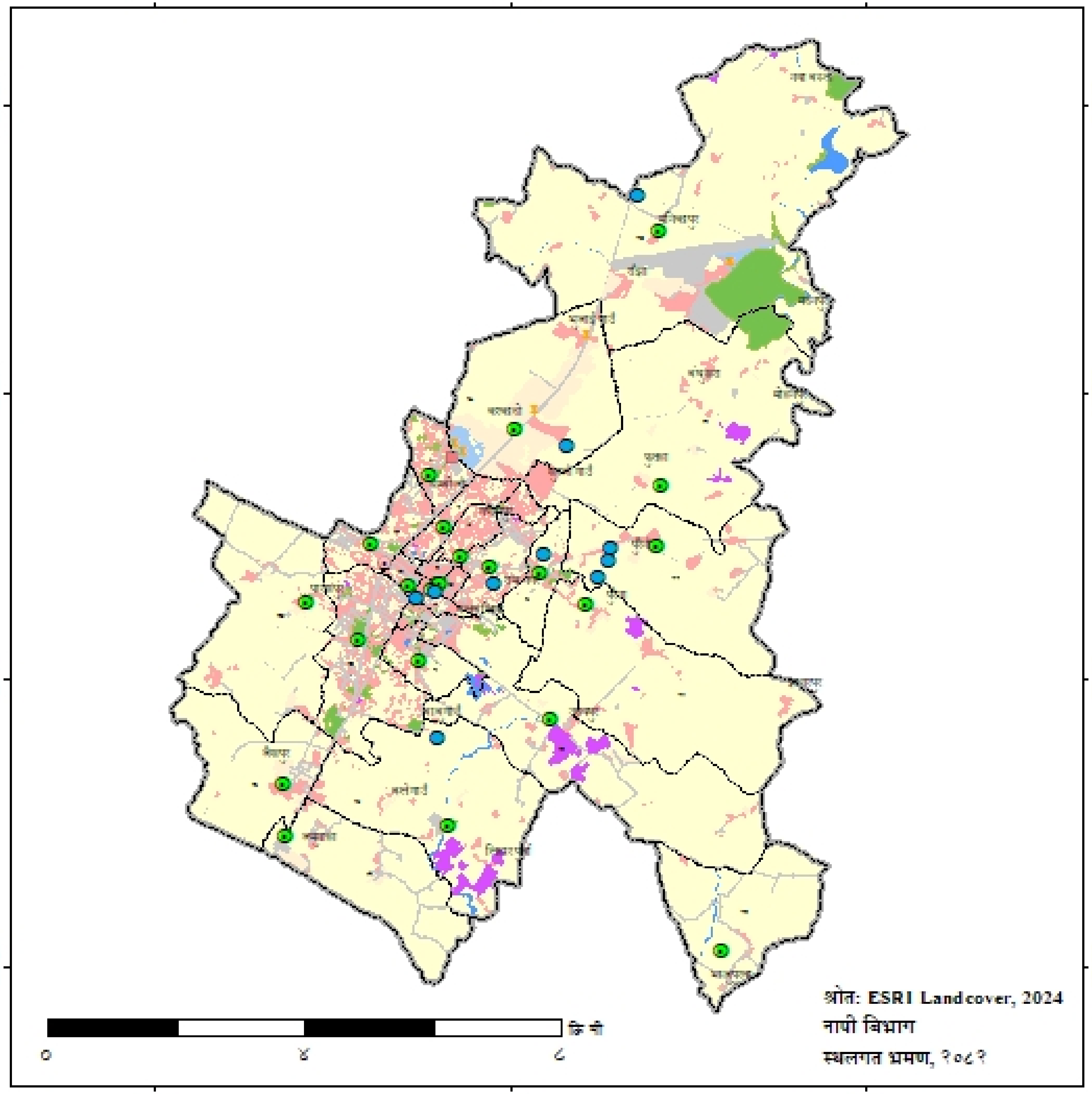

पर्यटकीय क्षेत्र नक्सा
नेपालगंज उप महानगरपालिका

N
W E
S

संकेत सूचक

- मुख्य बस्ती
- वडा कार्यालय
- उ. म. न. पा. कार्यालय
- वडा सिमाना
- उ म न पा सिमाना

पर्यटकीय स्थल

- ताल तलैया
- भ्यु टावर
- पार्क

भू उपयोग

- कृषि क्षेत्र
- व्यवसायिक क्षेत्र
- धार्मिक क्षेत्र
- वन क्षेत्र
- जल क्षेत्र
- औधोगिक क्षेत्र
- अन्य
- सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र
- बस्ती

इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.
नयाँ बानेश्वर-१०, काठमाडौं
नेपाल

नेपालगंज उप महानगरपालिका
उप महानगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बि. पी. चोक, बाँके जिल्ला, लुम्बिनी प्रदेश

नेपालगंज उप महानगरपालिका
वडा बिभाजन नक्सा

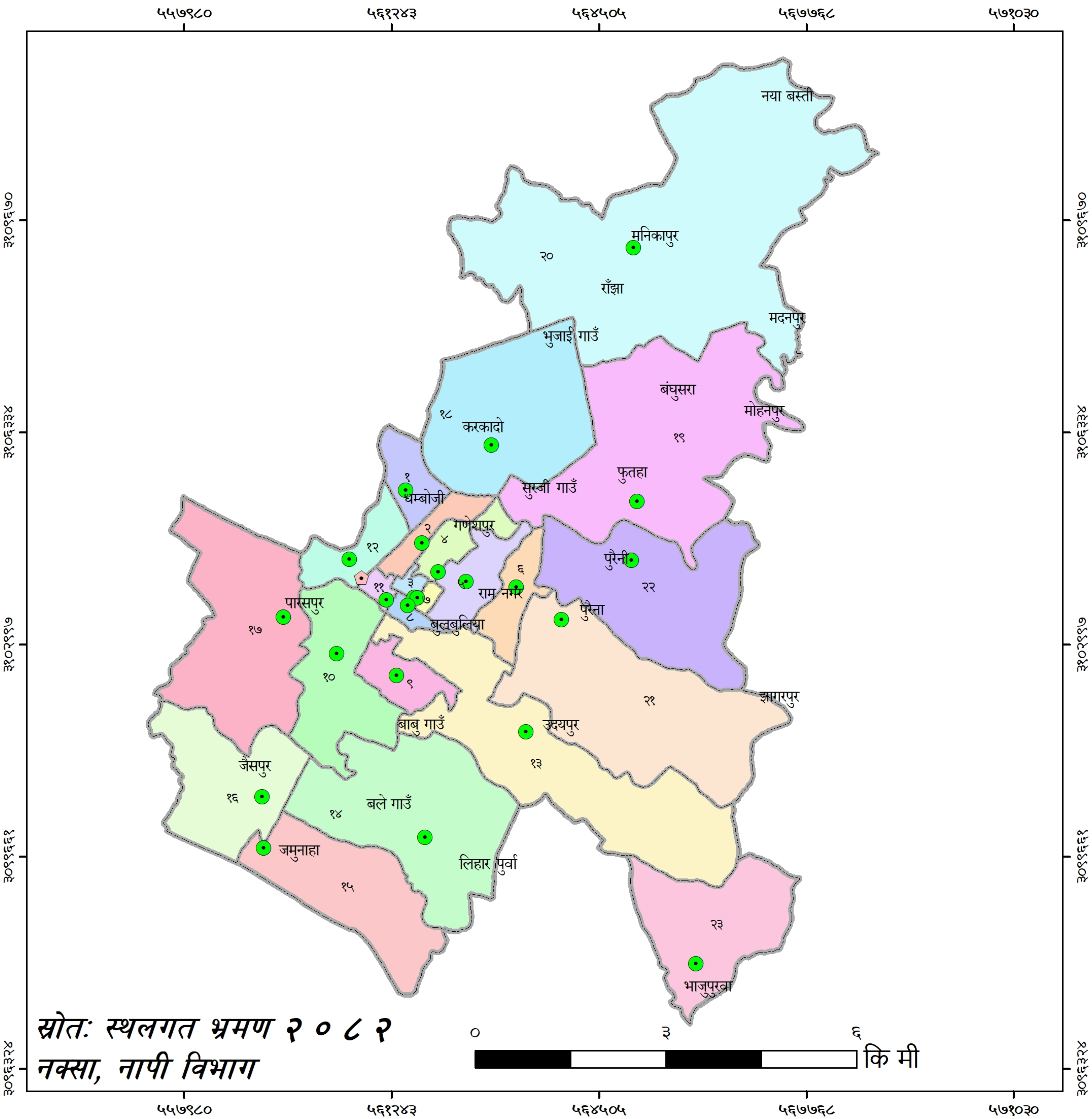

N
W E
S

संकेत सूचक

मुख्य बस्ती

वडा कार्यालय

उ. म. न. पा. कार्यालय

वडा सिमाना

उ म न पा सिमाना

इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.
नयाँ बानेश्वर-१०, काठमाडौँ
नेपाल

नेपालगंज उप महानगरपालिका
उप महानगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बि. पी. चोक, बाँके जिल्ला, लुम्बिनी प्रदेश